Književnici u Hrvatah

s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka.

od

Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.

Poseban otisak iz Arkiva za povjestnicu jugoslavensku

knj. IX – X. 1868 – 1869.

U Zagrebu

u tiskarni Dragutina Albrechta

1869.

Izpisal Dr. Berkopec

PK

Uvod.

Pannoniae, Mysiaeque arces, ac Illyris ora,
Quamque celer gelidi Strymonis unda rigat,
Florentes studiis olim pietateque claros,
Et celebres belli laude tulere viros;
Ignoti plerique iacent, et nomina, et alta
Facta tot Heroum, nox tenebrosa premit.
Quos Scytha non potuit patriis sepelire ruinis,
Obvoluit densis nubibus ipsa dies.

Josephus Maria Svaresius,
Praepositus Avenionensis
1630.

U prvoj polovini XVII. vieka počeše sve po malo dospievati gorke one ratne nevolje, što jih s ove i s one strane Velebita u prvašnjem vieku prepati narod hrvatski. Kraljevina hrvatska sastojala je istinabog još uvjek samo iz ruševinah njekadašnje veličine. Za svoju zemlju morao se narod još uvjek neprestano boriti s Turčinom, s Mletčaninom i s Niemcem, narodno njegovo pravo bijaše još uvjek iz Beča i Ugarske napadano, a domaća uprava malo ili nikako uredjena; ali uzprkos tomu svemu, bijaše narod učinio u prvoj polovini 17. vieka silan korak napred.

Dočim u XVI. vieku Turci svu Slavoniju i svu Hrvatsku uz Dravu, i medju Savom i Unom, kao i svu skoro Dalmaciju na kopnu poplaviše, počeše Hrvati u XVII. vieku suzbijati Turke i čistiti svoju zemlju od neprijateljah uz Muru, Dravu, Savu, Kupu, Unu, Krku i Cetinu, a zemlju koju su izseljenici hrvatski, što od straha pred Turčinom, što radi glada, ostavili pustu, počeše u 17. vieku naseljivati srodni doseljenici iz tursko-slovinskih pokrajinah.

Da je Hrvatom ratno četovanje, osobito s ove strane Velebita, na bolje okrenulo, ima se ponajprije pripisati tomu, što su u Ugarskoj i Hrvatskoj po mudrom savjetovanju A n t u n a V r a n č i ć a, podieljenom još u drugoj polovini XVI. vieka, s vremenom utemeljili i uredili s t a j a ć u v o j s k u, a po savjetu drugoga Hr-

*

vata Jurja Zrinskoga, mjesto težkih i dugačkih štitovah poprimili laglje tursko oklopje, s mačevi, sulicami i kacigami, čim su laglje vojevati mogli.

A ni vieštih vojevodah nije manjkalo Hrvatom u ono doba, jer nam ljetopisi onoga vremena zabilježiše mnoga slavna diela tadašnjih banovah Ivana Draškovića, Jurja, Nikole i Petra Zrinskoga, Tome i Sigmunda Bakačah-Erdödah, kao i slavnih vodjah Vuka i Jurja Frankapana, Stjepana Ratkaja, Vuka Mrnjavčića, Gašpara i Vuka Križanića, Petra Keglevića, Jurja Gušića, Vuka Jellačića, Petra Patačića, Stjepana Sorića, Markovića, Lenkovića i ostalih. —

Da predjemo na crkvu. Neobzirući se za sada na prekovelebitske i prekounske Hrvate, hoćemo da uzmemo u [illegible], samo položaj crkve u Hrvatskoj s ove strane Velebita, te imamo naglasiti, da je malo kada toliko duševne svestrane borbe bilo glede crkvenih stvarih u Hrvatskoj, koliko uprav u prvoj polovini XVII. vieka.

Nova vjera protestantska, koja bijaše u prvašnjem stoljetju duboko korienje zasadila u Hrvatskoj, nebijaše još uvjek, uz sav napor katoličkoga svećenstva, podpunoma izkorienjena. Jer premda bijahu propovjednici i sljedbenici nove vjere silovitom rukom i putem zakonodavstva, što iz zemlje prognani, što silom pogaženi; i premda bijahu duševni njihovi proizvodi, skoro do posliednjega listića višebrojnih knjigah, javno spaljeni, to je ipak znameniti broj sliedbenikah nove vjere u Medjumurju, oko Varaždina, gdje je još g. 1613 čitav gradski magistrat bio protestantski; oko Koprivnice, gdje su joj privrženici bili Nikola i Franjo Držanići nazvani Deršffi; oko Karlovca, Ozlja i Samobora, te uzduž granice štajerske i kranjske, osobito u okolici Metlike i Črnomlja, ponosito prkosio toliko zakonskim naredbam, koliko svećeničkoj i političkoj sili, te se nehtede još sveudilj pokoriti. K tomu je dolazilo i silno poticanje od strane Ugarske, a medju ostalimi takodjer primjer velikih apostolah vlastitoga naroda, medju kojimi bješe najslavniji onoga vremena učenjak naroda hrvatskoga Marko Antun de Dominis (Gospodnetić?) nadbiskup splietski i Primas čitave Hrvatske i Slavonije. Još g. 1608 načinjen je na saboru hrvatskom zakon: „Ut universi Haeretici et precipue in bonis ozaliensibus divagantes Concionatores, ex Styria pulsi, vel aliter qualitercunque ee devenientes, ejiciantur". Čini se dakle da su i grofovi Zrinski

još uvjek podupirali protestante, kao što su u Čakovcu medju slikama svojih pradjedovah još posliednji Zrinski čuvali podobu Luterovu.

S druge strane nastade nova borba zapadne rimske crkve sa iztočno-grčkom, navlaš odkad mnogo tisućah sliedbenikah iztočne crkve, proti kojimi je u staro vrieme, počamši od 12. do 14. vieka ugarsko-hrvatska i rimska vlada na našemu zemljištu do smrtnoga poraza vodila rat, sada s nova potjerane od sile turske, tražiše zaštitu i sigurniju domovinu na hrvatskoj zemlji.

Proti ovim novim naseljenikom, koji sa junačkom svom mišicom hrvatskomu narodu i mnoge doprinesoše koristi, bijaše se podiglo čitavo, vsobito višje rimsko svećenstvo, s tvrdom namjerom: da se opre slobodi njihova vjeroizpoviedanja, da neprizna crkvenu njihovu samovlast, i da jih po što po to dovede pod skut crkve rimske, to jest u Uniju. Na čelu duševne ove borbe stojahu ponajviše biskupi zagrebački, te u životu biskupah Selničkoga, Bratulića, Domitrovića, Ergeljskoga, Vinkovića, Bogdana i Petretića nenalazimo nijedne misli tako duboko ukorenjene, do postojane težnje, da stave sve moguće zaprieke izpoviednikom iztočne crkve i da jih dovedu u krilo „jedinospasonosne vjere rimske“.

Još je imala crkva rimsko-hrvatska s ove strane Velebita i ljutih okršajah s Ugarskom i rimskom hierarchiom, kako ćemo to u životu Stepanića i Benka Vinkovića itd. pobliže viditi.

Kad ovo što rekosmo zrelo promotrimo, pa kad se obazremo još na političko stanje susjednih nam zemaljah, osobito na Ugarsku, gdje su uvjek još, uz trajuće gospodovanje tursko, nastajale sve to veće bune pod Bočkajem, Betlemom i napokon Veselenjem, Nadaždom i Rakotziem, proti kojim se Hrvati mačem u ruci boriti morahu; kad zavirimo nadalje u Austriju, Česku i Njemačku, gdje je iza silnih pokretah nastao bio ljuti rat, što je kroz trideset godinah najbolji cviet hrvatskoga takodjer naroda silovito na tle povalio; onda se moramo čuditi duševnoj sili one šake naroda, što je usred ruševinah svoga zemljišta i usred razciepljenoga svoga narodnoga, gradjanskoga i crkvenoga života, još toliko snage sakupiti mogla, te je i uz ovu stranu Velebita, na polju književne radnje ponosito napred koracala, uz ostalu svoju bratju preko Velebita, što je živila na mirnijoj tada obali jadranskoga mora.

Ovostrana Hrvatska nije imala istinabog početkom XVII. vieka, kao ni u staro doba, onoliko pisacah na narodnom jeziku, koliko je brojila prekovelebitska strana našega naroda; ali je ipak slovila muževi, koji su skoro sve struke znanostih kod svoga naroda marljivo promicali, ako je i veća strana njih pisala samo na latinskom jeziku, koj bješe tada s ove strane velebita, kao i u Ugarskoj, gospodujući jezik u javnom životu, u školi i u knjizi Kad mi dakle o onodobnih književnicih ovostrane Hrvatske progovoriti želimo, moramo svakako obzir uzeti na one veoma zaslužne muževe, koji su pisali ne samo na svom narodnom, nego i na jeziku latinskom.

I. bogoslovci i pisci pobožnih knjigah.

Medju ovimi nalazimo prije svega nu polju bogoslovja onodobne biskupe Nikolu Stepanića Selničkoga, Benka Vinkovića i Petra Petretića, koji se pokraj inih svojih književnjih radnjah, mimogredno i bogoslovjem zabavljaše, njeke bogoslovne razprave napisaše i oko popravljanja i stranom izdavanja evangjelja, katekizma, misala, časoslova itd. revno nastojaše. Mi ćemo o njih kasnije obširnije progovoriti.

Osim gore rečenih mogu se uvrstiti medju bogoslovce i pisce pobožnih knjigah onoga vremena Antun Vitelić (Vitellius), gvardijan samoborski, izvrstni propovjednik hrvatski, i progonitelj protestantah samoborskih, koji je g. 1628 temelj stavio samoborskomu samostanu, a zatim kao naslovni biskup temnenski, upravljao župom u Brdovcu. Pisao je više bogoslovnih razpravah.

Za njim idu Pavao Jančić de Tauris, Fr. Glavinić, Iv. Tomko Marnavić, Rafael Levaković, Iv. Belostenec i Atanas Georgiceo (Gergičević) o kojih ćemo takodjer niže obširnije prosboriti.

Mikula Krajačević, nazvan Sartorius,

spada medju najstarije kajkavsko-hrvatske pisce pobožnoga predmeta. Rodio se god. 1582 u Sisku. Stupi za mlada u red Ježuitah, te je živio u Zagrebu, Trnavi i Požunu, gdje je god. 1639 izdao „Ruchne knjisice za bratovschine“ (Manuale sodalitatis) u 12., a g. 1640 „Molitvene knjisize vszem Christusevem vérnem szlovenzkoga jezika, priztoyne i hasznovite. Vu Posone MDCXL. Leto.“

U nijednoj od ovih knjigah nije stavio pisac svoga imena, nego se u svakoj podpisao kao: „Jeden pop iz reda Jesuitanzkoga". Pošto nam prvo djelo nije poznato, imamo o drugom samo toliko reći, da ova podobro debela knjiga, štampana u 12-tini, iznosi 490, a s predgovorom i kalendarom 48, dakle ukupno 538 stranah, bez sadržaja (laištroma). Razdieljena je na pet »dela" od kojih ima I. del, „Od molitve božje navuke, vsakomu človeku na znanje kruto hasnovite i potrebne. II. del „Vnogo fele molitve vsem obojega spola vernem kršćenikom vsaki den hasnovite i potrebne". III. del „Vnogi poglaviti navuki od pokore krščanske". IV. del „Navuki betežnem ljudem potrebni". V. del »Molitve cirkvene obćinske, i nekotere Letanie i Antifore i popevke duhovne, pobožne, vu to ime ovde pobožne da se mladi ljudi obojega spola, pod ovu formu vuče Boga moliti, hvaliti i dičiti vu priličnom vremene".

U predgovoru veli pisac: „Né najmanjša meštrija znati Boga moliti, ter z Bogom govoriti kak je potrebno. Jedne dolame skrojiti ali zešiti, kak je potrebno, neznamo, dokle se od vučena meštra ne navčimo; kak hočemo znati Boga moliti kak je potrebno, dokle se ali od samoga Boga, ali od vučena človeka ne navčimo? Na to gledeč ja, buduči negda kakov takov duhovni pastir, ki sem vnogem majehnem i priprostem vu duhovnom navuke ljudem, vnogo let duhovnoga kruha, Božju reč tomačeči, lamal; te kakove sem navuke od Božje molitve Kristuševem vernem iz prodekalnice živem jezikom daval; one iste navuke krščanske skrativši i na malo stisnuvši, jesem vu oue male knjižice, čisto s l o v e n s k e m jezikom spravil i štampati včinil, (Plemenitoga i vučenoga kneza J a n u š a R u č i ć a[1] zagrebačke španske medje orsaškoga Viceśpana troškom i pobožnum darežljivostjum) vu to ime, da se š njih vuče obojega spola »p a r v u l i« majehni i nevučeni vu Bogomolje, najme oni, ki i d i j a č k o g a jezika nerazmeju, ali d i j a č k e h molitveneh knjig nemaju."

O o b ć i n s k i h molitvah, otec naš, zdrava Maria itd. u petom delu uvršćenih, veli: »da su iz dijačkoga tekstuša pravdeno preobrnene, i kako je negda negdašnji blaženoga spomenka Gosp. P e t a r D o m i t r o v i ć biskup zagrebečki († 1628) bil včinil preobernuti i po m e n e dopustil vu prveh slovenskeh knjižicah štam-

[1] Ovaj Ivan Ručić bio je osobiti prijatelj Nikole bana Zrinskoga, kojemu je ovaj više do nas sačuvanih poslanicah pisao. Njemu kao učenomu čovjeku posvetili su takodjer njeki pisci svoja djela.

pati, i (kak mi se čini) vu svojem biskupskom spravišče, zapovedal plebanušem pred ljudstvo davati, znajuči to, da vnogi Slovenci ove molitve onak čtu i mole, kakti hote, poleg svoje glave, nepravdenem i nesložnem zakonom.«

Što o svojih uprav ni malo pjesničke vriednosti neimajućih pjesmah (u delu V.), govori, koje pjesme preporuča da puk mesto „nečisteh i sramotno ljubezlivih popevkih“ pieva, o tom ćemo progovoriti u životopisu Petra Petretića. — Samo nam je iz predgovora još navesti, kako on i tadašnjim svećenikom svoju knjigu preporuča, kojem »hote biti ove knjige na potreboču, onem po imene, ki vu dijačkom jeziku nesu globoko gazili, niti se vu svetem pismu vnogo potili.« Iz česa sliedi, da je u ono doba bilo svećenikah i u slovenskoj Hrvatskoj, koji baš niesu mnogo umieli jezik latinski.

Da li je Krajačević još koju knjigu izdao, i da li se pod višerečenimi prvimi slovenskimi knjižicami, koje u predgovoru spominje, imade razumievati starije izdanje spomenute „Ručne, ili molitvene“, ili koje druge knjige, o tom neznamo kazati ništa; kao što neznamo ni daljnih zgodah piščeva života. Isto njegovo ime, kao pisca više opisane molitvene knjige, saznali smo jedino iz Habdelića, koj u svom djelu »Pervi otca našega Adama greh“ na strani 562 o njem govori: „Nato je ciljal poštuvani negda otac Mikula Sartorius ili Krajačević, reda našega ježovitanskoga glasoviti prodekator, svojemi duhovnemi popevkami, ke su k svetem Evangeliomom (Petretićevim) priložene.«

Petar Ljubić

bijaše rodom iz Požege, te je kao Ježuita u Varaždinu revno vojevao proti novoj vjeri, a g. 1645 u Zagrebu umro, bivši star 64 godin. O njem se govori da je više knjigah napisao proti Protestantom, ali se nezna u kojem jeziku[1]. Simo spada i

Nikola Galović,

Ježuita, rodjen u Zagrebu g. 1614 † 1684. koji je više pobožnih knjigah na hrvatskom jeziku napisao, koje nama poznate nisu[2]. Ali medju svimi pisci pobožnih knjigah bijaše u ono doba najznamenitija

---

[1] Stoeger Scriptores Prov. Austriacae Soc. Jesu. Wienna 1856 p. 210.
[2] Isti p. 94.

Ana Katarina grofinja Frankapan-Zrinska.

U povjesti svieta riedko se pojavljuju žene na pozorištu javnoga djelovanja, ali kada se koja pojavi, tjerana svojom vlastitom silom, onda nadmašuje čestoputa suvremenike svoje oštroumjem i veličinom svoje namisli i svoga poduzeća, koje će biti tim sjajnije i veličanstvenije, ako nadje oko sebe mužkaracah, koji znadu shvatiti ćut i misli uzhićene žene, te umiedu krepko podpomoći prirodjenu slabost fizičnu, sa svojom narodnom jakoštjum. I u Slavenah bijaše ženah velikih umom, uplivom i radnjom. Bijaše njih i u Hrvatah, a jedna izmedju posliednih bijaše Frankapan-Zrinska.

Čini se, kao da je njeka tajna ruka, koja ravna sudbom pojedinih ljudih, porodicah i narodah, htjela u toj gospodji sjediniti sve, što ženu čini i velikom i nesretnom.

Po svom rodu pripadala je plemenu, kojemu se počelo gubi u najdavnijoj prošlosti hrvatske povjesti, premda kojekakovi književni laskavci i neznalice htjedoše naći korjen toj slavnoj hrvatskoj lozi u rimskoj porodici Aniciah i Frangepanah, s kojimi ona samo na toliko u savezu bijaše, na koliko papinska dozvola, i rodoslovno znanje rimske stolice, može priciepiti jednu porodicu uz drugu, dvih sasvim tudjih narodah[1].

Ali ne manje slavna bijaše i porodica Šubićah - Zrinskih, što kod nas već svako diete znade. A uprav Ani Katarini bješe sudjeno, dvie ove i najstarije i najbogatije i najslavnije i najnarodnije porodice hrvatske, s nova spojiti u jednu granu; ali iz nje poteče tužan cvietak s gorkim nalipom, koj čini za uvjek posahnuti i stablo i grane i lištje i cviet obih ovih porodicah, za kojimi hrvatsko srdce zahman plače, tražeći zaobstunj u plemenih svoga roda ravne ili slične njima.

Otac Ane Katarine bijaše Vuk Kristofor Frankapan, nazvan Tersački, sin Gašpara, († 1589) junaka na glasu, a brat Jurja i Nikole od g. 1616—1622 bana hrvatskoga (r. 1583 † 1647). I Vuk spada medju najslavnije junake svoga vremena u Hrvatskoj. Rodjen oko 1589, odgojen u Italiji, sprovodi on sav svoj viek u borbi s Turci i Mletčani, a bješe čovjek učen i veoma dobar govornik Jur g. 1612. imenovan bi vicegeneralom u krajini Hrvat-

[1] Poznato je, da su naši knezovi **krčki**, modruški i senjski, stoprv za vrieme pape Martina poprimili **ime** i **grb** Frangepanah, nazivajući se od tada hrvatski uvjek **Frankopani**, ili **Frankapani**.

skoj i kapetanom modruškim, premda je Modruš od starine njegovoj porodici pripadao. Ali ako je i primio časti vojničke, jedino radi toga, da vladajući Niemci u hrvatskoj Krajini sve bolje časti nerazgrabe, to je ipak bio viečni neprijatelj zavoda vojničko-krajiškoga i gospodstva tamo njemačkoga, te je sakrivenom radnjom Niemacah, pod izlikom, radi zlo vodjena četovanja proti Turkom kod Bunića, jur g. 1613 od gradačkoga dvornoga vojnoga vieća sa svoje časti dignut[1]

Razdraženost Niemacah poraste prema Vuku još veća, kad se je kao vlastelin veće strane hrvatsko-krajiških dobarah, sa svom silom opirao novomu naseljenju uskokah na njegovih vlastelinstvih, koji posvojivaše zemlje, polja, šume itd. od vlastelina bez ikakove odštete i bez ikakove daće, samo što su se Niemcem obvezivali nositi oružje i braniti zemlju od Turakah. Nu ipak je i sam Vuk jur prije naselio bio mnoge uskoke na svojih dobrih, oko Mrežnice, Modruša, Ogulina, Oštarije, Plaškoga, Gomirja, Jesenice itd. podielivši jim njeke slobode i prava, nu neimajući od njih druge koristi, već što su mu u vojsci služiti morali.

U vrieme mletačkoga rata (1615—1617) namjestiše Niemci Vuka opet kao generala, te jim je ovaj ponajviše u ratu koristio, ali i velike štete od Mletčanah trpio, koji su palili i robili njegove primorske gradove Trsat, Bakar, Kraljevicu, Novi itd. Nu kad se Vuk radi osiguranja svojih primorskih dobarah s Mletčani u dogovaranje upusti, poslaše ga Niemci u Furlansku, gdje se junački borio proti Mletčanom. Vrativ se Vuk g. 1616 iz Furlanske i Kranjske u Hrvatsku, potuče Turke kod Križanićeva Turnja, nastavi zatiem u primorju borbu proti Mletčanom i na Krajini sa Jurjem Zrinskim proti Turkom, ali nehtede g. 1619 i 1620 na njemački poziv, izvan domovine vojevati proti Betlemovim buntovnikom, što mu opet Niemci za zlo uzeše. Medjutim ostane on i nadalje u časti »generala hrvatske i primorske krajine i kapitana ogulinskoga, gojmirskoga i svih uskokov«, te bješe, kao jedan izmedju najuglednijih vlastelah hrvatskih, po kralju Ferdinandu II. god. 1640 zajedno s biskupom Vinkovićem imenovan za kraljevskoga povjerenika, prilikom uvadjanja u čast bansku Ivana grofa Draškovića. Potuče zatiem sa svojim sinom Gašparom Turke kod Izačića, Korenice, Kapele i Zavalja, osvoji grad Cetin i pomogne Mletčanom po-

[1] Hofkriegsraths-Acten. Croatica 1612, 1613.

tjerati Turke iz Like i Krbave, zašto ga Mletčani nagradiše dragocienom zlatnom verigom i kolajnom, a za ostala svoja junačka diela, što ih počini u družtvu sa svojim bratom Nikolom, sinom Gašparom i sa Nikolom i Petrom Zrinskim, dobi od cara Ferdinanda II. god. 1643, 10.000 fr. na dar uz odpust poreza od svoga dobra Brežci (Rann) u Štajerskoj[1]. Poduze g. 1650 sa svojiem sinom Gašparom i zetom Petrom Zrinskim putovanje u Italiju i u Loreto, bez svake dozvole, zašto dobi opet pismeni ukor od bečkoga dvora[2]; te umre napokon godine 1652. kao general, kr. komornik (Cubicularius) i kr. savjetnik, ostavivši slavno ime u svom narodu, ali veliku ogorčenost u Niemacah i onih spisateljah, koji kasnije pisaše u prilog njemačkim svrham i krajiškomu zavodu[3].

Ovaj Vuk Krsto Frankopan imao je tri žene. 1. Jelenu kćer Stjepana Berislavića. 2. Uršulu grofinju Inkofer kćer Iv. Inkofera i Ane Šibrikove i 3. Doru udovu Paradeizerovu, rodjenu Kćer Ivana Jurja grofa Hallera od Hallersteina. Sa prvom ženom Jelenom, rodi sina Gašpara, oženjena sa Evom Forgačevom († 1651); sa drugom rodi sina Jurja, slavna junaka i umjetnika, († 1661) koj bi oženjen sa Sofiom Forgačevom kćerjom Nikole, i kćer Anu Katarinu. A sa trećom rodi nesretnoga Franju Krsta, oženjena sa markezom Juliom de Naro.

Ana Katarina Frankapanova rodi se oko g. 1625. Odgojena bi po običaju svoje porodice sasvim u duhu narodnom, po ukusu vlastelah onoga vremena Budući da joj bješe mati Niemica, umiela je i jezik njemački, a po svoj prilici i talijanski. Ponosita po krvi i plemenu, bješe vazda milostiva prema služećim joj i podložnikom svojim, a mržnja protiva Niemcem uvriježena bješe opet u njoj po krvi, po otcu i po braći.

Izobraženim umom i uznešenim duhom svojim očara ona mnoge od poznanikah svojih, ali srdce pokloni samo jednomu, njoj jedino ravnomu od zemljakah svojih, a to bješe Petar Zrinski, brat tadašnjega bana i pjesnika Nikole, sin slavnoga Jurja, a praunuk još slavnijega Nikole Sigetskoga.

Godine 1641 dne 27. listopada, u kući njezina otca Vuka u Karlovcu gradu, bješe držana svadba njezina, svečana i sjajna, ka-

---

[1] Hofkriegsraths-Acten.
[2] Hofkriegsraths-Acten.
[3] Hitzinger. B I. p. 25. Maretić MSC.

kove grad Karlovac prije ni kasnije nevidje. Mjesec danah prije sazva Petar Zrinski svatove sa svih stranah, iz bližnjih i dalekih pokrajinah, vladare i knezove, boljare i plemiće, gradove i gradjane, dvoranike i podložnike svoje. Medju ostalimi sačuvane su u mletačkom državnom arkivu njegove dvie pozivnice, upravljene na dužda Franju Erizzo i na veliko vieće mletačke republike. U toj pozivnici poziva on dne 26. rujna rečenu gospodu, kao susjede i prijatelje svoje, i moli jih, da se potrude na gore rečeni dan 27. listopada na ručak u Ozalj grad, a na večeru istoga dana, i na objed drugoga dana, u Karlovac u kuću Vuka Frankapana

Ana Katarina bješe tada oko 16 godinah stara, stanovaše u prvo vrieme svoje udaje u Ozlju gradu, zatim u Božjakovini, Vrbovcu, Čakovcu, Grobniku, Kraljevici, Novom, Bribiru i u ostalih svojih gradovih.

Najstariji, nam poznati hrvatski spomenik, podpisan njezinom rukom, izdade ona u Božjakovini dne 4. srpnja 1647, kojim potvrdjuje u ime svoga supruga Petra Zrinskoga stare pravice podložnikom svojim Rakovčanom, Samoborčanom, Banjčevčanom i Brezancem, koje pravice dobiše ovi još od Nikole Sigetskoga[1]. Iste godine dne 3. rujna napisa ona u Grobniku gradu, pod molbu njeke sirote Uršule Benšićke: „Do naše dobre vol e i doklam se kaj pomore k hižtvu, neka joj bude na onom što prosi ova suplikanta"[2]. Dne 9. srpnja 1656 pisala je u svom gradu Turnišću prijatelju svoje kuće, umnomu pravoslovcu i pjesniku Ivanu Sakmardu za njeke novce, vrhu kojih mu poslà obveznicu. A god 1662 nagodi se dobrovoljno sa gradjani zagrebačkimi radi njeke dugo vodjene parnice, na što zahvalni grad Zagreb nju i njezinoga supruga, kao i djetcu jim oprosti od svake daće, što su imali plaćati kao gradjani za svoju kuću u Zagrebu[3].

Medjutim podnosila je mnoge tuge, radi mnogih uvriedah, što su ih nanieli kojekakovi njemački generali njezinomu suprugu i njega bratu Nikoli, te se mrznja proti vladi njemačkoj u njoj tako duboko uvrieži, da je na sve moguće načine mislila, kako da se njemačkoj vladi osveti. Njezinu duboku mržnju nemogaše izliečiti ni povišenje njezina supruga na čast bansku i naimenovanje nje-

[1] Gl. Arkiv knj. VIII. str. 214.
[2] Arkiv II. str. 312.
[3] Listine u mojoj zbirci.

zina mlada sina za kapetana ogulinske krajine, te je iste godine, kad joj muž postade banom hrvatskim, baveći se u Mletcih, započela bez znanja svoga muža opasno dogovaranje sa francezkim poslanikom Brizierom, kako da francezkom pomoćju strmoglavi njemačku vladu, tražeći još i dalnja sriedstva za pospiešenje ove svoje tajne svrhe.

Poznavajući tajne istovjetne namiere Ugarah, nagovaraše svoga muža na savez s tadašnjimi ugarskimi nezadovoljnici, k čemu joj dobru priliku podade zaručenje svoje najstarije kćeri Jelene sa principom Franjom od Rakovca, sinom poznatoga vodje ugarskih nezadovoljnikah, koje zaručenje dogovori Petar Zrinski, kad je dne 6. listopada 1666 sa tadašnjim ugarskim nadvornikom Veselenjem, ugarskim primasom Lippajem, i pridvornim sudcem, a najbogatijim vlastelinom ugarskim Franjom Nadaždom, načinio tajni savez proti vladi, položivši u njihove ruke zakletvu viernosti.

Dne 9. ožujka 1667 prisutstvova Ana Kat. Frankapanka sa svojim suprugom kod svečane udatbe svoje kćeri Jelene sa principom Rakotziem od Rakovca u slovenskoj Bistrici (Neusohl) kojom prigodom bijahu se sabrali plemićki zastupnici od 13 gornjih, većom stranom slovenskih županijah, i zaključiše u tom sastanku, potražiti pomoć proti vladi od vojvode erdeljskoga, od Turakah, od rimske stolice i od Poljakah. Pošto pako neimadoše potrebitih za bunu novacah, naumiše zarobiti njeke novčane pošiljke kovanoga novca iz gornjougarskih kovnicah; a na predlog Zrinskoga, porobiti gradove Mirka Erdöda, gdje bijaše sahranjeno do 100.000 forintih. Ali obe namiere neizpadoše za rukom[1].

Ana Katarina Frankapanka sa svojim bratom Franjem Krstom i Mariom Sećijevom, suprugom nadvornikovom, preuze zadaću, predobiti vladu poljsku za svoju svrhu, i razkrstiti ugovorenu udaju austrijske nadvojvodkinje Eleonore sa poljskim kraljem Mihaljem Viešnovickim; nu još prije poslaše urotnici od ugarske strane Vladislava Ballu, a od hrvatske Franju Bukovačkog[2], najviernijega i najodvažnijega privrženika Petra Zrinskoga u Carigrad, da izposluje pomoć tursku.

Vrativši se Ana Katarina iz Ugarske, misleći na to, kako da svoje podložnike još više k sebi povuće, podieli u svom gradu

[1] Majlath. Geschichte der Magyaren. 1853. III. p. 290.

[2] Ovoga imenova po smrti Žigmunda Mernjavčiča još g. 1663 pokojni ban Nikola Zrinski kapetanom Letovaničkim. Listina u mojoj zbirci.

Novom Zrinju dne 26. rujna 1667 njeke pravice grobničkim i bakarskim stanovnikom, a dne 16. prosinca i. g. obćinam od Grižanah i Drivenika. U istom gradu Novom Zrinju izdade sliedeće godine 1668 dne 10. siečnja naredbu za Grobničane, kako imadu držati red i čistoću u Gradu Grobniku[1].

Premda je u ovo doba bečkomu dvoru, po izjavi austrijskoga tumača na turskom dvoru, Grka Panajotta, već poznato bilo, što se u ime Petra Zrinskoga u Turskoj radi, to je ipak car Leopoldo I. još godine 1668 dne 3. ožujka izdao povelju za Petra Zrinskoga i Anu Kat. Frankapanku, kojom im se dozvoljuje slobodna prodaja pomorske robe bez ikakove daće, po svoj Hrvatskoj, osobito u Zagrebu[2]. Ovom dozvolom i dotično oprostom otvori se Zrinskomu novo vrelo bogatstva, osobito poradi trgovine sa sicilijanskom solju, te on dobi nova sredstva za svoju buntovnu svrhu. Za povećati svoju vlast u Hrvatskoj, posla iste g. 1668, iza smrti hrvatskoga generala Auersperga, svoju suprugu Anu Katarinu u Beč, da izradi pomoćju carice Margarite, kod cara, da se njemu, kao banu, važna ova čast podieli; nu supruga vrati se bez uspieha iz Beča, jer generalom postade i opet Niemac Ivan Josip Herberstein, što Zrinskoga, koj se u to doba sa bečkim dvorom izmiriti htede, još više razjari, a strastvena Ana Katarina ode u Ugarsku k svojoj kćeri, da tamo bunu još većma podpiri[3].

Poradi velikih svojih potreboćah nemogoše u to doba Petar i Ana Katarina svojoj kćeri Juditi Petronilli, koja ode medju zagreb. kaludjerice sv. Klare, podati pristojni njihovim porodicam miraz, te joj odpisaše, kada se ona radi toga pismeno potužila, da jim nije s voljom bilo što je u siromašan zagrebački monastir otišla, jer su ju željeli dati u takav „kadi su vse hercežice i grofice, a to s preporučenjem Njih. svetlosti milostivne cesarice“. Nu da su ipak odlučili, miesto obećanoga miraza od 3000 for., dati joj svaki od svoje strane 6000 fr., dakle ukupno 12.000 fr. Zavezno pismo vrhu ove svote piså Ana Katarina u Čakovcu dne 12. lipnja 1668 vlastoručno, jer njezin suprug morao je njekamo naglo otići, premda je zajedno š njome podpisao pismo.

---

[1] Sve tri listine u mojoj zbirei, u prepisih.

[2] Listina u zem. Arkivu N. R. A. Fasc. 27. Nr. 36.

[3] Gualdo Priorato. Continuazione dell' Historia di Leopoldo Cesare. Vienna 1676. p. 29.

U njem spominje Ana Katarina i svoju najmladju kćer Zoru Veroniku, „koja se uči štati i pisati, svaki dan tebi list piše, ali ga nigdar nezna prečtati, neće ni čuti zato, da bi ti opaticum vu kloštru ostala, silum hoće da po te pošalemo'[1].

Iz ovoga pisma učimo se, da je porodica Zrinskoga sasvim u narodnom duhu odgojivana bila, jer roditelji i kćer nedopisuju u drugom jeziku nego na hrvatskom. Vidimo takodjer, da je medju djetcom vladala velika ljubav, i da malena još Zora Veronika svojoj sestri osobito privržena bijaše.

Ali novčane potreboće moradoše kod Petra Zrinskoga u ovo doba rasti sve većma, jer još iste godine 1668 dne 8. studena pozajmi on za kratko vrieme od kaptola zagrebačkoga, iz zaostavštine Petra Petretića, njekoliko komadah zlatne i srebrne posude, kojih novčanu vriednost obvezà se u malo danah izplatiti.

Medjutim spremala se sve to veća oluja nad glavama Ane Katarine i njezina supruga. Vierna njihova drugarica Maria Seći-Veselenjeva, od g. 1667 udova, iznevjeri jim se u jeseni g. 1668, te izdade sve tajne namiere urotnikah, ujedno poslà Franju Nagya, tajnika svoga pokojnoga muža, koji je sva tajna dopisivanja rukovodio, u Beč zajedno s pismi, koja su dvoru podobro otvorila oči. —

Neznajući za ovu izdaju, poslà u smislu svoga obećanja Ana Katarina i nje brat Franjo Krsto u proljeću g 1669 Patra Vasilja dominikanca, pod imenom Abbate Palmerini, kao svoga i Zrinskova poslanika u Poljsku, da traži tamo pomoć od kralja i da osujeti ženitbu kraljevu sa austrijskom Eleonorom. U pismenom naputku, što ga je Frankapan vlastoručno izpravljao, govore medju ostalima o caru Leopoldu: „da Poljska od njega nikakove koristi dobiti neće, pošto je čovjek slaba uma, zauzet samo za balove i kazališta, nebaveći se ni malo junačkimi poduzetji ili važnimi i ozbiljnimi poslovi; da je zavisan od strastih i privatnih interessah svojih ministarah; bez ikakove samostalnosti; da su mu blagajne izcrpljene, da neima veresije u svietu, da je preziran od susjedah, malocienjen od prijateljah, a mržen od podložnikah itd.[2] Iste još godine 1669 otide Ana Frankapanka u gornju Ugarsku, i posjeti u Šarošpataku svoju kćer Jelenu, s namierom, da otide u Poljsku za uspješiti posao.

---

[1] Gl. Arkiv VIII. str. 225.

[2] Maylath. Geschichte der Magyaren. III. p. 293.

Uspjeh u Poljskoj nebijaše takodjer za urotnike povoljan. Kralj poljski odgovori istinabog Petru Zrinskomu vlastoručnim pismom, u kojemu se zahvali na prijateljskom povjerenju, ali ženidba sa Eleonorom podje ipak za rukom, i kroz ovu, savez s Austrijom. Sada preostade još jedina Francezka, s kojom Ana Katarina prva posao zamisli i nastavi. Ludovik XIV. nemareći sprvine mnogo za ugarske i hrvatske urotnike, pobojà se kasnije, da će se car Leopoldo umješati u poslove španjolske, s kojom je francezki kralj ratovao, skloni se na podupiranje namierah Zrinskoga i Nadažda, te je kroz svoje poslanike Gremonvilla i Briziera podpaljivao bunu, podupirajući ju i novcem.

Nu pošto je Francezka od Ugarske i Hrvatske suviše udaljena bila, te s toga nije ni mogla svojski podupirati buntovnike, zato nastaviše Zrinski i Frankapan svoja dogovaranja s Turci, osobito s pašom bosanskim, kojemu je Zrinski dva puta vlastoručno pisao, a kapetan Bukovački bijaše izradio u Turskoj, da se Zrinskomu u izgled stavila kruna hrvatska, pod pokroviteljstvom turskim, sa godišnjom daćom od 12.000 talirah itd. Uslied toga potvoriše kasnije Niemci A n u K a t a r i n u, da si je nabavila bila i kraljevske haljine, u nadi da će postati kraljicom hrvatskom.

Osim Franje Nadažda i Franje od Rakovca u Ugarskoj, bijahu sliedeći suurotnici Petra Zrinskoga; E r a z a m T a t t e n b a c h upravitelj Štajerske u Gradcu, kojega pomoćju nadao se Zrinski odkinuti od Austrije Štajersku i Kranjsku, i prodrieti s turskom pomoćju do Beča. U Hrvatskoj, osim Franje Krsta F r a n k a p a n a, bijaše vladika pravoslavni G a v r i l M i j a k i ć, s kojim predobi za sebe Zrinski veću stranu srbskih naseljenikah, te ga je s toga vidjao u svojoj kući kao najboljega prijatelja; zatim bješe odvažni F r a n j o B u k o v a č k i, duša svega djelovanja, i u primorju Orfeo F r a n k a p a n, bratučed Franjin, a uz ove pristaše još Gašpar Č o l n i ć, Franjo B e r i s l a v i ć od Brezovice, Vladislav Č e r n k o c i od Černkovca[1], Juraj G o t a l od Gotalovca, Stjepan G e r e c i, Juraj M a l e n i ć od Mlake, Baltazar P o g l e d i ć od Kurilovca, Ivan K a m e n a r, N. C i n d e r i, I v a n o v i ć i Franjo F r a n k u l i n, a s prvine bješe s urotnici i Ivan grof D r a š k o v i ć, zet Franje Nadažda, koj se za vremena natrag povuče.

---

[1] Berislaviću i Črnkociju podjeli ban Zrinski g. 1669 kapetauiju krajišku. Zem. Arkiv. N. R. A. Fasc. 1652. N. 55.

Čim posao s turskim carem u Selunu i Jedreni, kao i s pašami i veziri turskimi u Banjojluci, Sarajevu i Budimu, veoma sporo napredovà, neimajući ikakova koristna uspieha; poslà Zrinski svoga još veoma mlada sina Ivana Antuna u Francezku, da tamo s nova posao pospieši, a spremaše ujedno vojsku i oružje u Hrvatskoj, pod izlikom, da će mu se sin oženiti s njekom veoma uglednom i bogatom gospodjom, te da zato sprema što sjajniju svadbu. Ujedno nastavi dogovaranja s Tattenbachom u gradiću vlastelina Locatellia, zvanom Lapšćina u Medjumurju, zatim u Račju u Štajerskoj i na lovih u Medjumurju i Štajerskoj, gdje se je često javno tužio na nepravde bečkoga dvora, koj gazeći prava ugarska i hrvatska, po Krajini namiešta same Niemce, a na Hrvate i njihova prava nikakova obzira neuzimlje[1].

Banica Ana Katarina držaše medjutim sa svojim bratom Franjom Krstom sastanke na Bosiljevu, imanju Frankapanskom, kamo je osim gore rečenih pozvala bila na gostbu karlovačke kapetane, staroga Krsta Delisimunovića i Ivana Vojnovića, kojim ipak nehtede povjeriti tajne, već ih pozvà u Čakovac, kamo jim na njihovu sreću poći nedozvoli general Herberstein.

U Čakovcu gradu, odkuda je Zrinski odpravio omraženu si snahu Mariju Sofiju Löbl, udovu svoga brata Nikole, držani su svečani sastanci sa susjednimi uglednimi Turci, što medjutim rečena snaha iz osvete u Beč prijavi. Iz ovoga grada pisà Zrinski i svomu svaku više pisamah, potičući ga na hitriju radnju i spremu; medju ostalim prijavi mu, da je sabrao 4000 do 5000 momakah, nagovarajući ga, da pospieši svoj posao, jer ako radi laganosti njegove i Turakah propadńe, imati će na duši; ujedno ga čini pozornim na pisma Bukovačkoga, koja bi ga mogla stojati glave. U ovo vrieme bavila se Ana Katarina u Ozlju gradu, te je ovdje dne 23. veljače 1670 izdala pismeni nalog na ozaljskoga prefekta Krsta Zmajilovića, „da ima gospi Franculički udovi, a našoj staroj gospi, izručiti kmeta Percajića, za vsim pristojećim dohodkom malim i velikim i tlakom“. Ovo je njezino posliednje hrvatsko pismo, pisano na slobodi. (Nalazi se u mojoj zbirci).

Malo zatim, dne 9. ožujka 1670, pisà lahkomišljeni brat Ane Katarine kapetanu Gašparu Čolniću sliedeći list, koj list pade

---

[1] Priorato Gvaldo. p. 49.

po nesreći u ruke Niemcem, te ovim listom dovede urotnike u najveću biedu. Taj list glasi ovako:

„Lipo i drago pozdravljenje moj kapitan knez Čolnić!"

„Hvala budi Gospodinu Bogu da naši ljudi z dobrim opravkom došli jesu. Prijel sem od Glavara (Zrinskoga) list, da taki tamo (valjda u Čakovac) šetujem, da valje imamo insurguvat, zato dnevom i noćju tamo budem potezal, da s tim pervlje početak učinimo. Ja sam za vsima spraven skupa i z mojimi i komaj čekam da naše kape s čalmami (Turci) pomešamo, a tako mi Boga, da krilaki (šeširi njemački) budu frkati po zraku. Vu oveh krajeh vse znaju za prišastje Bukovačkoga i od straha neznaju kamo (na koju stranu) se postaviti. Ovu noć jesu odpravili z Karlovca kurera vu Gradac, ter potribuju na pomoć Regemente, ali ni ih odkuda vazeti, medtemtoga dojdemo im na vrat. Meni se groze, ali nesmidu popast, i danas mimo Karlovca hoću projti samodeset za herptom. Imam njih 300 dobro oboružanih s kojimi nebojim se karlovačkih žabarov, ar vredni ljudi, ti mi zabaviti nehte, kramari pako i cifraki (njemački vojnici) nehte smiti i pokazati se. Ovega puta hoćemo dokonjati kako i kada imamo udariti, i ako potribno bude, hoću i sám do Paše Bosanskoga pojti, za bolje govorit, i utverdit duguvanje našemu početku. Ufam se u Boga da nam na dobro hoće izajti, listor da taki od pèrvice po glavi udarimo našim suprotivnikom, ni časa nedamo da se Pluudraši sprave; ako me bude glavar (ban) hotel posluhnuti, na moju veru dobro bude, i na se hoću vse breme uzeti, ar znam kako i skim putem bude potribno z Nimci baratati. Bil bi iz srca rad se z kapitanom (Bukovačkim) zastati, ali budući takove ordinacije, dobro je učinil da se je zavernul. Nedvojim da v. m. jeste obilno govorili i oznanili od strane moje vernost i službu čestitomu caru (turskomu) i kako marlivo i tverdo obderživam naše dokonjanje, i da stanovito pomankati neću, niti drugomu dati odmaknuti. Za sada neznam drugo v. m. obznaniti, doklam z glâvarom dogovora neučinimo, nego Bog. V. m. zdravo derži i verujte da vam priatel i rad služiti jesam. Ostajući

Novigrad (kod Karlovca) 9. marca 1670.

Priatel i vsako dobro rad
M. F. F. G. T.
(Markez Ferenac Frankapan Grof Tersački) m. p.

Plemenitomu i poštuvanomu kapitanu Čolniću vu nih mille i vitežke ruke da se ima dati. Sredičko."

Sedam danah prije nego je pisan ovaj list kapetanu Čolniću, pozajmi ban Zrinski u Čakovcu dne 2. ožujka 1670, za nuždne svoje potrebe od kaptola zagrebačkoga, iz zaklade kolegija bolonjskoga 6000 forintih, po svoj prilici na izplaćanje svoje sakupljene malene vojske, te se za ovu svotu obvezà i njegova žena Ana Katarina[1] i njih sin Ivan Antun sa sestrama. Radi pomanjkanja

[1] Jur prije digne Ana Katarina sama u Beču od francezkoga poslanika Gremoveïlla na svrhu bune takodjer novacah.

ovih novacah, zakasni po svoj prilici ustanak, pošto jur na dan 27. veljače bijahu naumili urotnici ustati na noge. U tu svrhu poslaše kapetana Ivanovića u Varaždin, Koprivnicu i u Turovopolje da digne ljude, osobito vojnike, ali osim krajiških uskokah i predavacah, te primorskih podložnikah, malo jih sakupi Zrinski oko sebe, te mu je svakolika vojska, porazdieljena u Čakovcu, Legradu, oko Karlovca, Petrinje i Zagreba, iznosila do 8000 momakah. Osim ovih imao je njeku četu i Orfeo Frankapan u primorju, kojemu bješe zadaća ojačati se s Turci iz Like i Krbave. Tattenbach obeća u svom pismu od 19. ožujka 1670, što ga konjušnik Zrinskoga Rudolf van Lahn, kasniji izdajica, donese u Čakovac, takodjer pomoći, čemu se je Ana Frankapanka čitajući pismo iz srdca smijala[1].

Nu prije nego li bijaše ustanak u Hrvatskoj, Štajerskoj i Ugarskoj konačno ustrojen i započet, saznali su u Beču za sve tajne namiere urotnikah, pošto Tattenbachov protjerani sluga Hans Baltazar, iz osvete proti svomu gospodaru, izdajstvom se posluži, na što bude Tattenbach dne 21. ožujka 1670 u Gradcu iznenada po gradskom sudcu i podpukovniku dragunah Ivanu Thomi Sahieru zasužnjen i u Šlosberg odveden, te ovdje kasnije po carskih povjerenicih Gašparu Kelersbergu i grofu Franji Adamu Dietrichsteinu preslušan. Isto tako pohvataše suurotnike Tattenbachove Ivana baruna Lokatella, vlastelina od Lapšćine, kapetana Caldia i grofa Dragutina Thurna zem. kapetana vlaške Gorice.

Gore priobćeni list na kapetana Čolnića, kojega su Niemci dobili u ruke po kapetanu Oršiću, koj ga kod jednoga prostoga vojnika nadje; isto tako i ustmene izpoviedi Marije Sofije Löbl-Zrinske, Nik. Erdöda i bisk. Borkovića, koji je Zrinskoga branio, kao i pismene prijave generala Herbersteina dvors. bojnomu vieću, zatim izviestja poslanika u Carigradu Casanove, ministru Lobkovicu, gvardijana zagrebačkih fratarah grofu Breuneru, generalu varaždinskom itd. bijahu uzrok: da se u Beču pretećom opasnoštju sgroziše, na što car izvanredno vieće sastaviti dade, kojemu predsjedaše ministar Lobkovic-Hassensteinski, a prisutstvovaše knez Švar-

[1] Po izvornih rukopisih iz c. kr. tajnoga arkiva. — Pišu njeki da je isti Tattenbach bio ljubovnik Ane Katarine, što se medjutim iz nijednoga čina ni pisma dokazati nemože, pošto je ova i mnogo starija od Tattenbacha bila, premda se žena ovoga, Ana Thereza Šönbahova, poradi razuzdana života svoga muža često putah tužila.

zenberg, grofovi Lamberg, Montecuculi (osobiti neprijatelj Zrinskih) Nostiz, dvorski kancelar Hocher, Dorsch i kao tajnik Krsto Abele. Tu zaključiše da se prije svega ima nastojati oko toga, kako da Petra Zrinskoga u svoje ruke dobiju, te da je s toga potrebita najveća opreznost. Budući da se u ono doba desio u Beču zagrebački biskup Borković, koji je otvoreno kazivao, na što se Zrinski ima ponajviše uzroka tužiti, odlučiše po njem zabašuriti Zrinskoga, ili kako se izjaviše: prevariti ga „Mann müsse versuchen wie man ihm durch diesen bonum virum (biskupa zagrebačkoga) decipiren könne, wie es Heinrich IV. mit dem Duca di Vendome gethan; denn Seine Mayestät könne bona fide den decipiren, der Sie mala fide so nequiter decipirt hat" [1]. Ujedno podjeliše nalog generalu barunu Špankavu, da uzme 6000 momakah pješakah i konjanikah zajedno s topovi, i da gleda osvojiti Čakovac i Legrad, a Zrinskoga lišiše časti banske i razjeliše ju u dvoje, davši vojničko namjestničtvo Nikoli Erdödu, a juridičko biskupu Borkoviću.

Čuvši Zrinski, kako se proti njemu od svih stranah spremaju, od nikuda pomoći, a nemogavši se zanesti na svoju neizvježbanu i kojekako sastavljenu vojsku, poslà ponajprije patra Augustinianca Marka Forstela iz Irlandije, svoga izpoviednika, u Beč, da se nagodi s dvorom bečkim. Pošto prvi uvjeti za Beč pretjerani bijahu, odpravi Zrinski istoga Forstala po drugi put, zajedno sa svojim sinom Ivanom Antunom u Beč, pokorivši se svemu onomu, što su od njega u Beču zahtjevali preko biskupa Borkovića, koj mu tako rekući oproštenje donese.

Medjutim nisu urotnici hrvatski jošte sasvim klonuli bili duhom. Orfeo Frankapan Trsački pisà još 31. ožujka 1670 Muharemagi Šahnoviću, kapetanu turskomu u Lici, da su pripravni braniti se proti Niemcem, koji na sve načine žele doći do njihovih primorskih i krajiških dobarah, i moli ga za pomoć, poslavši mu pismo po njekom Ivanu Popoviću; ali su ovo pismo Niemci uhvatili. Franjo Krsto Frankapan posiedne sa jednom četom Zagreb, otme hranu i municiju, što su poslali Niemci na Savi u Petrinju za carsku vojsku, nagovarajući on gradjane i kaptol da pristanu uz bana Zrinskoga, kao što je nagovarao i obćinu turopoljsku; ali predobi za sebe samo gradjane zagrebačke, dočim kaptol i Turopolje poslaše pouzdanice svoje u Beč, premda su s početka mnogi Turo-

[1] Konferenzprotokoll in k. k. Haus- und Hof-Arkiv.

poljci pristali bili uz bunu. U zagorskoj Krapini držaše oni, koji ostaše vierni kralju, maleni sabor. ali nitko se neusudi javno podići glave proti buntovnikom. Samo u Petrinji pošlo je Krajišnikom za rukom uhvatiti jednoga listonošu Bukovačkoga, sa tri lista na vojevodu Kamenara, na kapetana Stefana Ivanovića i na banicu Anu Katarinu, kojoj javlja, da će doskora sa znamenitim brojem Turakah doći u pomoć[1]. Ali jedna turska uhoda izpovjedi, da Turci nemogoše krenuti napried radi velikoga sniega, koj bijaše one godine zapao.

Medjutim htjede Orfeo Frankapan sa svojimi Vinodolci prodrieti do Zagreba, da se sjedini sa Franjom Frankapanom, nu bude od karlovačkoga generala razbijen tako da Orfeo jedva uteče. Na taj glas ostavi i Franjo Frankapan Zagreb i ode u Čakovac, a u Zagreb dodje po generalu Herbersteinu poslan kapetan Stêpan Oršić, pošto je preko razvaljenih mostovah jedva napred prodrieti mogao, kojega Zagrebčani primiše velikom radoštju[2].

Kad je Franjo Frankapan sasvim poražen s ovimi žalostnimi novinami došao u Čakovac, klonu duhom isti Petar Zrinski, ali ne tako Ana Katarina. Ona počè spočitavati mužu i bratu njihovu malodušnost, imajući tvrdu vieru u skoru pomoć tursku; te se izjavi pripravnom udariti sama na karlovačke čete, razbiti jih, uhvatiti generala i razseći ga na komade, te psetom na hranu razbacati[3]. Nu taj general napredovà ipak oko Kupe i Save slavodobitno. Pošto je frankapanski grad Brod, kojega su buntovnici junački branili, na silu osvojio, podje proti četam Bukovačkoga. upali grad njegov, raztjera njeke posade u Pokupskom i Berkiševini, upali sve barke i šajke na Kupi i Savi, na kojih bi se imali bili prevoziti Turci, te dodje u Zagreb da se porazumije s biskupom.

S druge strane dodje njemačka vojska Spankauva, sastojeća iz 6000 ljudih u Medjumurje, general Markez od Badena i podpukovnik Matak prodroše iz Optuja preko Drave i zauzeše Legrad i Kotoribu, a sám Špankau udari upravo na Čakovac.

Tu bijaše tada Petar Zrinski, Franjo Frankapan, Ana Katarina, i kći joj Zora Veronika, dočim sin još uvjek u Beču zabadava moljaše audiéncije kod cara. Od kapetanah bijahu tu Beri-

[1] Gvaldo Priorato. p. 60. 61.
[2] Gvaldo Priorato. p. 63.
[3] Gvaldo Priorato. p. 63.

slavić, Pogledić, Cinderi i Ivanović. Ali sada klonuše duhom svi do jednoga, nevideći od nikuda pomoći, bivši okruženi sa svih stranah od neprijateljah. U toj skrajnoj nevolji zaključiše Zrinski i Frankapan otići uprav u Beč i predati se milosti carevoj, te ostaviše u noći 13. travnja 1670 Čakovac s kratkim oprostom od Ane Katarine, kojoj Petar Zrinski ne reče drugo, nego „s Bogom, čuvaj te Bog!" Ona neproplaka, već se sabere i ostade odvažna sama sa svojom kćerčicom.

Zrinski i Frankapan odoše iz Čakovca sa pratnjom od 25 ljudih na konju. Preko Mure moradoše na brodovih prevoziti se dati, a konji preplivaše. Sutradan dodjoše na ručak u Siget ka grofu Séćiju, a na noć u Körmend k Baćanu, koj ih pogosti ali nehtjede da jih dalje prati. Drugu noć prenočiše u jednom selu kod Ježuitah, treći dan u njekom selu kod Kisega, što je pripadalo grofu Nadaždu, a preko noći kod grofa Franje Kérija, kojemu izpovjediše, da žele ići u Beč; nu ovu viest javi Kéeri odmah u Beč caru, i dade ih odpratiti u Beč. Dne 18. travnja dodjoše oba nesretna putnika u Beč i odsjedoše u monastiru Augustinacah izvan grada, scieneći, da će tu naći Forstala; ali on bijaše jur otišao u Čakovac, i tako ga minuše. Čuvši za njih princip Lobkovic, poslà po njih svoju kočiju i dade jih dovesti u gostionu k bielome labudu, a kasnije premiesti Zrinskoga u kuću baruna Ugarta, pukovnika gradske straže, a Frankapana u kuću majora grofa Dauna. S prvine bijahu oba veoma dobro gledani, gošćeni, dobivahu pobede itd. dok jih neodvedoše u bečko Novomiesto, gdje jih zatvoriše u tamnicu.

Dne 14. travnja, drugi dan iza kako Zrinski i Frankapan ostaviše Čakovac, dodje Špankau sa svojom vojskom pred grad, kojega Ana Katarina bez odpora predade; ali sad je imala i gledati golema čudesa. Njemački vojnici porobiše sav grad, konje i kočije, oružje i kućnu spravu, umotvorine i dragociene knjige, dà, isto prosto kuhinjsko i kojekakovo drugo orudje, ter se izrobljena banica, koju zajedno sa kćerju staviše pod stražu, mogaše punim pravom dne 30. travnja potužiti caru, da joj vojnici odnesoše sve, neostavivši „ni zdele ni ražnja". Kad kasnije Spankaua opozvaše i pokovnika Zeissa u Čakovac poslaše, stavi ju ovaj pod još jači zatvor, premda je bolestna i od tuge sasvim iznemogla bila.

Dne 30. lipnja odvaži se ponosita i duhovita gospodja pi-

sati knezu Lobkovicu, tadašnjemu svemogućemu ministru, na njemačkom jeziku; ovo pismo sačuvano je u tajnom dvorskom arkivu medju pismi Zrinsko-Frankapanske parnice i glasi ovako:

„Gnädiger Herr! Euer Hochfürstliche Gnaden komme ich abermalen mit meinen unwürdigen Zeilen Ungelegenheit zu machen und bitte um der fünf Wunden Christi Willen, Sie erbarmen sich über mich krankes elendes Weib und thun eine Fürbitte für meinen Grafen und mich, wie auch für das ganze Haus; denn ich weiss schon în meinem Elend nichts anzufangen, kann auch zu keiner Gesundheit kommen; ich verdirb aber lebendig, weil ich leider meine Lebensmittel nicht habe, und in meiner Leibesschwachheit keine Wartung. Habe leider vernehmen müssen, dass man wieder schafft, ich solle nach Grätz oder Wien geliefert werden; obzwar ich kein Bedenken darüber hätte und auch wüsste wohin zu kommen, dass ich nicht sollte zu Schand und Spott hin und wieder gezogen werden, wenn ich schon alles verloren, so verlange ich das einzige, dass ich für meine elende Person als eine ehrliche Dame gehalten und nicht verschimpft werde mit meinem unschuldigen Töchterlein, die sich bei mir in diesem Elend befindet. Wenn Euer Fürstlich Gnaden mir nicht glauben, so lassen sie durch Fremde weltliche und geistliche den augenschein nehmen und meine Leibesschwachheit inquiriren. Habe ich denn ganz und gar keine Gnad von Ihro May. unsern allergnädigsten Herrn zu erwarten? Dass sollte ich doch nicht hoffen dass ich nicht durch die Fürbitte Euer Gnaden könnte erbitten und erhalten, dass sie sich als ein gnädiger Vater an unserm ganzen Haus erzeigen wollten. Ich bitte um die Leiden Christi Willen erbarmen sie sich meiner und lassen sie eine gnädige Antwort, ein tröstliches Wort in mein Elend ertheilen, denn ich schreibe alle Gelegenheit nach Wien, aber niemals von keinem Menschen mit einer Zeile bin begnadet worden. Es steht allein in Ihr. Maj. gnädiger Hand; sie können mich hier und dort, wo sie wollen, strafen. An allem was ich gehabt, bin ich schon gestraft; allein an meinem elenden Leibe, das will ich nie hoffen, da ich es gewiss nicht verschuldet und verdient habe. Man sollte mir doch eine Gnad erzeigen, wenn ich so unterthänigst um Jesu Willen bitte und anrufe. Ich will mich E. fürstlich Gnaden als meinem gnädigsten Herrn unterthänigst empfehlen und verbleibe Eu. Gn. unterthänigste Dienerin.

Anna Catharina Gräfin von Serin[1]."

Koja užasna nevolja prisili nesretnu ovu gospodju na pisanje ovoga pisma, koje je napisano nevaljanim njemačkim slogom, ali zamišljeno na hrvatskom jeziku, kao što se iz tudjih njemačkomu jeziku frazah na prvi pogled vidi.

Tri čitava mjeseca proživi Ana Katarina u toj nevolji u svom gradu Čakovcu, gdje bijaše naučena na negdašnju najveću razkoš i na sve ugodnosti života, koje se samo pomisliti dadu. Tajni sa-

[1] Tagespost. 1867. N. 62.

vjetnici u Gradcu savjetovaše bečkomu dvoru, da se grofica Zrinska u Varaždin ili Karlovac internira. Nu car zapovjedi, da se ima zatvoriti u samostan. Kaludjerice u Ljubljani i Judenburgu, kojim su nudili da primu groficu, nehtedoše ju primiti u svoje zidove, napokon izdade car dne 22. lipnja 1670 zapovjed, da se grofica ima zatvoriti u samostan Dominikankah u Gradcu.

Koncem srpnja 1670 odvedoše pod jakom stražom suprugu i najmladju kćerku Petra Zrinskoga iz Čakovca u Gradac. Bijaše jim strogo propisano, što mogu sa sobom ponieti, dapače isti broj haljinah. Na putu oslabi Ana Katarina Zrinska na toliko, da je u Vildonu u Štajerskoj počivati morala čitav jedan dan. U Gradcu zatvoriše ju u monastir Dominikankah na Tummelplatzu, dadoše joj više sobah i petero služinčadi, ali i 12 mušketirah za stražu. Niti grofica niti služinčad nesmiedoše izaći izvan monastirskih zidinah. Što je za život potrebovala, bijaše namireno iz konfisciranih dobarah njezinih dvijuh porodicah, premda je podpora veoma sporo dolazila, a ona često u svem oskudjevala, radi česa je gorko tužila u svojih listovih pisanih caru, Lobkovicu i dvorskoj komori u Gradcu. U pismu od 2. siečnja 1671, pisanom u svojoj „tamnici“ (aus dem Arrest) molila je ministra Lobkovica, neka se zauzme kod cara za nju, za supruga i za djetcu, pošto već devet mjesecih o njima ništa čula nije. „Tu me u Gradcu“, piše ona, „drže s mojom kćercicom pod strogim zatvorom, nepuštaju ni žive duše, osim izpovjednika, do mene, i postupaju samnom na grozoviti način“. U istom smislu pisà isti dan caru, moleći za svoga muža, za bolju odjeću, hranu i službu, na što joj car dopita mirovinu od 100 fr. na mjesec, nu nedozvoli joj kočije i konje, da se može voziti u crkvu i na zrak.

U tom strogom zatvoru bijaše joj jedina utjeha, što je imala za zabavu i razgovor kraj sebe svoju najmladju kćer Zoru Veroniku, a za podvorbu dva Hrvata, pomoćju kojih dopisivala je na sve strane. Nu od svoga muža i brata nedobi nijednoga glasa. Nezna se ni to, da li su joj predali ono posliednje pismo na hrvatskom jeziku, što joj njezin muž u oči svoje smrti dne 29. travnja o sedmoj uri pod večer godine 1671 iz Novogamiesta pisà, u kojem joj svoju i njezina brata smrt javlja, i nju sa svojom kćercicom blagoslivlja[1]. Ako je ikad ono pismo primila i čitala, mo-

[1] Gl. Arkiv VIII. str. 227.

žemo si pomisliti strašan utisak, što ga je grozna ta viest u njoj počinila. Da je ipak u mjesecu svibnju za njihovu smrt jur znala, o tom neima dvojbe.

Ali još nebijaše svim njezinim nevoljam konca. Car Leopoldo odredi još dne 22. lipnja 1670, da se njezina najmladja kćerka imade predati drugamo na odhranjenje, gdje će biti odgojena u pokornosti i krieposti. Ali mati borila se po svoj prilici kao lavica za svoju kćer, i zadržà ju još godinu danah kod sebe. U mjesecu rujnu g. 1671 dodje pooštrena zapovjed, da se kćerka ima udaljiti od matere. Ova pisà na to dne 24. rujna caru sukromno pismo, u kojem kazà medju ostalimi: »Mögen Euere Majestät vergönnen dass meine einzige Tochter Aurora Veronika, als der Handstab meines verkümmerten Alters, der Trost einer verlassenen Wittwe, und Aufseherin meiner Krankheit nicht von mir getrennt werde; sie soll gewiss fleissig, tugendlich, in adeligen Sitten und Handarbeiten auferzogen werden. Schliesslich dass meine arme Person, welche ohnehin zum T o d e hinsinkt, nicht mit einer Klausur oder Klostersperrung bedroht werde, wo ich nur gehasst würde; was nur meine Seele in Gefahr und meinen Leib in frühzeitigen Tod bringen würde«.

Preponizne molbe posliednje Zrinske-Frankapanke nebijahu uslišane. Njezina kćerka Zora Veronika, tada 18 godinah stara, puna uma, života i uznešeno-melankoličkih mislih, odtrgnuta je na silu od matere svoje i stavljena u monastir kaludjericah sv. Uršule u Celovcu, gdje i sama morade postati kaludjericom. Poglavarica toga monastira javi došastje mlade Zrinske dne 15. veljače 1672, te reče: „Sie sei etwas heiklig, der Pflege mehr bedürftig, aber es würde für sie gesorgt". Ali još sliedeće godine dne 16. svibnja 1673 tužila se njezina mati caru i Lobkovicu, kako dobiva viesti, da njezina kćerka u monastiru u svem strada, da joj nedadu govoriti s drugim čovjekom, nego s njezinim izpovjednikom, te da ju sile da postane kaludjericom, proti čemu se ona postojano brani. Dapače ni odjeće joj nisu davali, već je morala nositi poderane haljine[1].

Sve ove grozovite tuge nemogaše dakako slaba i bolestna žena, kakova bijaše tada Ana Katarina Zrinska, za dugo vrieme pregorjeti. Odaljena od svih onih, s kojimi ju vezaše krv, ćuvstvo,

[1] Tagespost 1867. N. 63.

srodan duh i jednake misli; sapeta u najljuće verige tuge i viečnoga stradanja, iznemogne sasvim, te uznešen živahan duh i um njezin obastre koprena zdvojenja. Ona poludi napokon — umre dne 16. studena 1673 i bje u kaludjerskoj bieloj odjeći, u crkvi Dominikankah u Gradcu zakopana. Kamo su dospiele njezine zaostavše stvari? tko će to znati. Njezin veliki kalež, crkvena odjeća i oltarna slika iz priredjene za nju kapele, dodjoše kao riedki spomenik u crkvu gradske župe u Gradcu, a mi moramo žaliti, da nam ni njezine slike nesačuvaše, da bi ju barem u mrtvom kipu sporediti mogli uz zaostavše podobe njezina muža i brata, njezina sina i kćeri Jelene.

Da vidimo jošte šta se zgodi s njezinom djetcom i porodicom? Jelena Zrinska, najstarija od djetce Petra i Ane Katarine, rodjena po svoj prilici u Ozlju gradu g. 1643, udata g. 1667 za principa Franju od Rakovca, a kao ostavša udova, ali još uvjek žena dražestna, god. 1681 za grofa Mirka Tökölija, postade strastnom neprijateljicom Niemacah i najžešćim ali umnim kretalom i dušom ugarskih buntovnikah. Za vrieme groznih danah njemačkoga haranja i ražanja u Ugarskoj pod generalom Karafom, branila je proti ovomu okrutniku nečuvenim junačtvom tri godine danah grad svoga supruga Munkač, i kad ga po izdajstvu g. 1688 predati morade, odvedena bi u zatvor u bečki monastir kaludjericah sv. Uršule, gdje ostade zatvorena tri godine do 1691, kad ju za uhvaćenoga po Tököliju generala Heislera izmieniše. Sliedila je zatim supruga svoga u tursko prognanstvo, gdjeno sprovodi 12 godinah, te umre napokon u Nikomediji dne 18. veljače 1703 u pó dana. Njezino tjelo zakopaše u Galati u crkvi Lazaristah, gdje prije njekoliko godištah nadjoše njezin grob s ovim napisom:

„Hic requiescit ab heroicis laboribus virilis animi mulier, sexus sui ac saeculi gloria, celsissima Domina Helena Zerinia, Zeriniae atque Frangepaniae gentis decus ultimum. Tököly Principis uxor, olim Rákotzyi, utroque digna conjuge, magnis apud Croatas, Transilvanos, Hungaros, Siculos inclyta titulis. Factis ingentibus toto in orbe clarior, varios aequa mente fortunae casus experta, par prosperis, major adversis, cumulatis christiana pietate bellicis laudibus, fortem domino reddidit animum, mortem eluctata in suo florum campo, ad Nicomediensem Bythiniae sinum. Anno salutis 1703 aetatis 60 die 18. Februarii.“

Kraj Jelene leži njezin sin Franje od Rakovca, znameniti vodja ugarskih buntovnikah. Njezina kći Julijana bješe udata za generala grofa Aspermont-Reckheima

Druga po starosti kći Ane Katarine i Petra Zrinskoga, bješe Judita Petronila. Rodjena god. 1652, ode 11 godinah stara proti volji svojih roditeljah g. 1663 u zagrebački monastir kaludjericah sv. Klare. Imala je po smrti svoga otca, kao opatica rečenoga monastira, dugotrajne parnice s komorom, koja joj zapisani po roditeljih miraz izplatiti nehtede. Umre u glasu velike pobožnosti početkom 18 vieka, i bi zakopana u zagrebačkoj crkvi sv. Trojstva, kaludjericah sv. Klare, na onome mjestu gdje danas narodni dom stoji.

Treća kći Zora Veronika rodjena g. 1654, umre kao kaludjerica po svoj prilici u monastiru celovskom.

Jedini sin nesretnih roditeljah Ivan Antun Zrinski, rodjen g. 1653, kojemu po smrti otca izmieniše slavno ime sa njemačkim imenom Gnade, živi njeko doba kao vojnik u milosti carskoj, ali godine 1683 potvoriše ga iznenada da je radio o životu cara, i zatvoriše ga u tvrdju Rattenburg, u Tirolskoj, a po drugih u Kufstein. Dvadeset godinah sprovodi taj visokouman čovjek u tamnici, te mu jedina slast života bijaše ljubav kćeri njegova tamničara. Napokon poludi od žalosti i nevolje i umre g. 1703, iste godine sa sestrom Jelenom, 50 godinah star.

Kad g. 1691 u ratu proti Turkom kod Slankamena i Petrova sinovca Adama grofa Zrinskoga, sina Nikole, 29 god. stara, s traga ustreliše, položiše s njime zajedne u grob posljednjega Zrinskoga, jer ś njime se zatare slavno pleme Šubićah Zrinskih za sva vremena. Adam ostavi nakon sebe udovu Mariju Katarinu groficu Lambergovu.

Neimaju pravo oni, koji kažu, da je s bratom Ane Katarine, Franjem Krstom Frankapanom, pao; posliednji Frankapan. Njegov bratučed i suurotnik Orfeo Frankapan, sakupljivajući u vrieme bune vojsku u primorju, dobivši glas o katastrofi čakovačkoj, uteče sretno po moru, a uz njega i žena Franje Julija Markeza de Naro rodjena Rimljanka. Obojica svršiše po svoj prilici u Italiji svoj život, ali jim se poslie bjega izgubi svaki trag.

Maćuha Ane Katarine i mati Franje Krsta, Dorotea grofica Haller, udova Vuka Frankapana, živila je kao udova još g. 1683 na dobru Poganeu u Kranjskoj, te je iste godine načinila svoju posliednju oporuku, u kojoj spominje svoje sinove, Ivana Ernesta i Jurja Žigmunda, a kćeri Evu Francisku i Mariju Kunigundu, kao djetcu svoga prvoga muža Paradeisera.

*

Još je izvan Hrvatske živila u Brežcih u Štajorskoj Sofia udova Jurja Frankapana, brata Ane Katarine, rodjena grofica Forgačeva, zajedno sa svojom kćerju Marijom Julijanom, udatom kasnije za Ferdinanda Ernesta grofa od Trauna i Abensberga. —

Ovo je sve, što smo znali kazati o znamenitoj ženi, kojoj slične neima povjestnica hrvatska, a spada u kolo književnikah XVII. vieka, jer se ona kao rodjena bogata grofinja, kao svietla banica, kao punica principah, nije stidila, poput sadašnjih izkvarenih tako zvanih aristokraticah, gojiti narodni svoj hrvatski jezik, te podupirati umom i radnjom hrvatsku knjigu

Još godine 1660 napisà ona u Ozlju gradu malu molitvenu knjigu, koju dade g. 1661 tiskati u Bnecih pri Babianu. Knjiga nosi ovaj naslov:

„Putni Tovarus (drug) vnogimi lipimi, nouimi i pobosnimi molituami iz nimskoga na hervatczki jezik istomachen i szpraulyen po meni groff Frankopan Catharini goszpodina groffa Petra Zrinszkoga hisnom tovarusu. Peruich szada u stampi na svitlo dan i vnogim pobosnim lyudem na vsiuanje i touaristuo vdilyen". Ima 441 stranu, u 12-tini. Uresena je drvorezi od Elisabete Piccini rezanimi, a s traga ima grb frankapanski.

Iz njezina predgovora, u kojem govori: „Vsega hervackoga i slovinskoga orsaga gospodi i poglavitim ljudem obojega spola, vsake verste i fele dobrim keršćenikom" vadimo ono, što tumači razlog, zašto je visokorodjena spisateljica napisala ovu knjigu.

Ona govori: „Premišljavajući vnogokrat, da se skoro zmeda vsega svita jezikov najmanje hervackoga ovo doba štampanih knjig nahodi; pače i one, koje nigda bihu po pobožnih i Boga bojećih ljudih učinjene i štampane, veće se zatiraju i malo kadi nahode. Zato ja, akoprem znam i vidim, da mi vnogi zamiriti, vnogi i za zlo vzeti hote, da sam se ovakovo delo na se vzeti podpačala i knjige načinjati ili spravljati (što se meni more biti nebi pristojalo) postupila. Ništarmanje, radi vnogih uzrokov dobrih, nisam hotila pomnji mojoj uzmanjkati, trudu prostiti, skerbi i potrošku engedovati (oprostiti) ter kakovo takovo ovo delo moje pravoga hotinja znamenje dobrim podati, obznaniti i priporučiti. Polag toga da bi vrime moje zaludo i prez hasne nepotrošila, prijeh se ovoga dila sa vsim sercem i hotinjem, a to zbog jedine ljubavi, koju najpervo Bogu, pak bližnjemu momu no-

sim, njemu k diki većoj, ovomu k dušnomu lagljemu zveličenju Knjižice ove iz čuda (mnogo) nimških kripostnih pismi i štampi, kakono pčela z vnogih rožic slast vzamši, zibranimi pobožnostami napunih i popisah; da iz njih, komu dopadu, jur pripravnu i gotovu, tim laglje slaju od meda sladkoću obćuti, itd. itd. Dano u gradu Ozlju dan pervi Augusta leta 1660. Vsake verste dobrim i pobožnim ljudem. Priatelica rada služiti G. F. C. (Grof Frankapan Catharina).

Knjiga sadržava ponajprije kalendar, zatim različite molitve, u duhu onoga vremena pisane, k Isusu, Mariji, angjelu čuvaru, sv. Brigiti, sv. Antonu, pred i poslie ispovidi, sedam psalmov pokornih, molitve u raznih potrebštinah itd.[1] Medju ostalim ima poslie predgovora i sljedeću piesmu:

Vsakomu onomu, ki štal bude ove knjižice.

Nij za drugo na 'vom svitu
 Človik stvoren od ruk Boga,
Kad mu dušu plemenitu
 Da srid raja zemaljskoga:
Neg da ovde tako hodi,
 Tako žive i putuje,
Da se v smerti práv nahodi.
 I da v nebu gospoduje.

Zač Bog stvori vnoge staze,
 Vnoge pute i načine?
Neg da po njih ljudi plaze
 Do nebeske domovine.
Zato knjige, zato pisma,
 Zapovidi i zakoni
Poda, da ki ide š njima,
 Većnu radost mu nakloni.

Pervi puti lahki bihu
 Pred sagrišenjem naravi,
Ali sada zarastihu
 Kot ledina u dubravi.
Nit se more v raj nebeski
 Prez pastira i vojvode,
To včiniše grihi' teški,
 Koji krivem putom vode.

Ki sakriše put pravični,
 Koga s križa Jezus kaže,
Ponudkujuć on krivični,
 Koji nime stvari traže.
Obrati se, o čoviče,
 Obrati se, jur si dosta
Dosad bludil, neverniče,
 Zbog življenja tvoga prosta.

Ostavi već krive puti,
 Ah cić tvoga zveličenja,
Ter se jur i sám odputi
 Od večnoga pogubljenja.
Ovo, druga i vojvodu
 Ljubljeno ti priporučam,
Ki te hoče v krivem hodu
 Spetit, viruj mojim ričam.

Nemoj mi ga zbantovati,
 Sponoseći u njem dilo,
Nego vridno poštovati,
 Takot' zdravo budi tilo.
Pravično ga htij sliditi,
 Pobožnostjom za njim hodeć,
On će tebe ukrepiti,
 I zdrav budi, za me moleć.

[1] Ista knjižica štampana je po drugi put u Ljubljani po Jožefu Tadeu Mayr 1687, a treći put u istom miestu pri Mally g. 1715. u 12-tini, str. 314, ali brez predgovora i piesme.

Vidi se iz ovo malo primierah, kakovim duhom pobožnim i domoljubnim disala je spisateljica. Kao rodjena primorkinja pisala je dakako jezikom čakavskim, ali ima pomješanih riečih kajkavskih, a i magjarskih, koje su u ono doba u sadašnjoj Hrvatskoj udomaćene bile; kao n. pr. engedovati, ország, tovaruš, itd. Ali je svakako bolje pisala hrvatski, nego mnogi tadašnji i kasniji redovnici i svećenici, što su u sadašnjoj Hrvatskoj izdavali kojekakove pobožne knjižice, a i bolje verze pravila, nego njezin suprug Petar.

Moglo bi još nastati pitanje, kako je izvanrednu ovu gospodju, nadarenu svimi vlastitostmi velikoga duha i uzvišenih mislih, kojoj slične malo ima povjestnica ženah svih vjekovah, i koju Hammer-Purgštall starom Rimljankom po duhu i po obličju nazva, — smatrao vlastiti njezin narod, kojemu ona htede, kako ju potvoriše, postati kraljicom?

Na ovo pitanje težko nam je odgovoriti, jer se u tom narodu nepojavi ni za njezina života, ni kasnije, uprav ništa, što bi dalo slutiti, da je taj narod ikada shvaćao njezine uzvišene misli, njezine duboke ćuti, njezin uznešeni duh i požrtvujuće srce[1].

Prosti naš narod u hrvatskom provincialu pripovieda još danas o Zrinskoj-Frankapanki, da je ona izdala svoga muža i brata, te da se onda u zdvojenju strmoglavila sa prozora grada Ozlja u duboku Kupu, što izpod visokih stienah ozaljskih romantički žubori. Kolika je ludost u toj lažnoj pripoviesti, netreba nam spominjati poslie onoga, što smo poviestno izpripoviedali.

Ali književni ljudi onoga vremena u sadašnjoj Hrvatskoj valja da su bud od straha, bud od čednosti mučali? — tko će to sada znati, ali oni, koji pisahu, dapače pjevahu o njoj, pisaše i pjevaše nedostojno. Da su Niemci i njeki Talijani na Frankapanku pravili satire, i da su rigali na nju jed i čemer, tomu se nemoramo čuditi; ali da se našlo pisacah, dapače kako rekosmo pjesnikah, koji su

[1] Hammer-Purgstall pripovieda, da je ona višekrat zaklinjala se, da je sáma kriva svemu, samo da spasi svoga muža i brata; pa kad ove pogubiše, zamoli da ju saslušaju u Gradcu zajedno sa Tattenbachom, kojega htede takodjer time spasiti, što je njegovu krivnju na se uzimala, nu Tattenbach nadvladan od njezine veličine, prizna sa suzama, da plemenita gospodja negovori istinu. (Die Gallerin auf der Riegensburg. p. 269.)

pogaženu, smrvljenu, u skrajnoj nesreći i tuzi jadikujuću ženu u pjesmah sramotiti i proklinjati mogli, toga se od hrvatske duše nebi nadali bili.

Evo u izvadku jedne takove poveće piesme, koju po svoj prilici njeki svećenik u ono doba izpjeva:

Cantio de Zriny Petro.

Jesus. Maria Joseph.

ili

Plačna pesma Petra Zrinskoga, kojega žena njegova Kat. Teržačka, radi ponosite svoje lepote, zbog koje kraljicom je postati hotila, sa sveta ovoga s vnogim drugovom žalostno je spravila.

Gospoda premožna i ostali ljudi,
Sad će te videti kak se svet pobludi.
O meštrija vražja, ter zlo dugovanje,
Da to pisat moram, vzelo me je na nje,
Ar šta ne be čuti od početka sveta
To nam se pripeti sad ovoga leta:
Kad se je pisalo jezero i šest sto
I sedamdeseto, naj bude prokleto.
Gda se je spravljala nevera velika,
Potamnila jalma toga sveta dika.
Koju rad bi ovdi sada izpisati,
S mojom mlohavostjom sad na prvo dati.
Petra gospodina viteza zebrana,
U vojski junakov dobroga čuvara,
Kojega su predji vsegdar verni bili
(Što je sad sramota, gospodine mili!)
Svetlomu cesaru, kralju i orsagu;
Sad si svoje slavno ime poslal k vragu.
Po nekeh tolnačeh teržec si bil postal,
Želejuć i hlepeć da bi zmožen ostal.
Tolnačnik ti beše Katarina Teržec,
Kojoj je pridavek da je pravi teržec[1].
Teržila je dosta s vnogem dugovanjem,
Suknom, soljum, s dobrem ino s hmanjem.
Vzela se je sada na kramu veliku,
Želujuć i hlepeć na kraljevsku diku.
Govoreći tebe: „Serce moje, duša!
Jošće jedno terštvo nek se sad pokuša.
Sanjala sam noćas da bum još kraljica,

[1] U drugom rukopisu stoji:
Tolnačnik ti biše Katarina Teržački
S pridavkom je velim teržec vsakojački.

K čemu su prilična štimam moja lica.
Pošaljimo knjigu do čestita[1] cara,
Da smo ostavili našega cesara;
Da nam je hervatski orsag vas podložen,
Kajti je on jaki i kruto uzmožen.
Naj sim ada dojde Ferenc Bukovački,
Dobar z nami bude i moj brat Teržački,
I naj simo dojde Ferenc Berislavić,
Ki je razdor veren ne listor sad pervić.
Još jeden bit mora s Turovoga polja,
Boltižar Pogledić, to je moja volja.
Ter neka oprave ovo dugovanje,
Za koje im damo Želinsko imanje.
Dva još druga budu hotela imati
Mokrice, Krestinec, hoćemo im dati.
Za lepa imanja radi idu k caru,
Ostavivši Boga i vsu veru staru.
A Juraj Malenić i on nas je služil,
Če mu kaj nedamo bude on nas tužil.
Kaj mi, serce moje, jur govoriš na to?"
„Cesarsko imanje[2] ostavil sem zato!
Itak onde ima štimam negde dvore,
Ter se onak skupa vse deržati more".
„A kaj pak, ma duša, nam hoće ostati,
Da takvo imanje hoćemo razdati?"
„Neskerbi se zato i neplači za nje,
Ar nas ni odverglo još bečko imanje"[3].
Nesliša nas nikaj, kako su hodili,
Kako li su s Turci neveru činili. —
Kada s Turkov dojde kleti Bukovački,
Vesel tak postane gospodin Teržački,
Ljudstvo počne diči suproti cesaru,
Veren se činiti Zrinskomu i caru.
Šetujući hitro v Čakovec do bana
Gde behu gospoda vu tolnač zebrana,
Da neka previde bude li kaj s toga
Što nam car obeče dobroga al zloga,
Našli su se mnogi ki s Zrinskem su deržali,
A na službu caru gotovi su stali.

Sad govori dalje o Franji Teržačkom i obsadi čakovačkoj, te prelazi zatim s nova govoriti o Katarini Zrinskoj.

---

[1] U 2. rukp. „turskoga".
[2] Cesargrad.
[3] U 2. rukopisu stoji:
Ar sam nam ostavil Ludbrežko imanje.

Kak to Zrinski začul, počne tužen biti,
Ter si počne milo ovo govoriti:
„O prokleta žena, na kaj si me vzela,
„Da moram zgubiti grade i ma sela.
„Hotelo se tebe vu kraljestvu biti,
„A vu siromaštvo moraš z menom priti.
„Siromaha mene jesi vučinila
„I sina mojega koga si rodila,
„Kad sem se od tebe zapeljati pustil.
„Bolje da ga nisi nikad zanosila,
„O nesretno vreme kad si ga gojila.
„Kak sem ja zaslepljen i nesrečen bil
„Kad sem se od tebe zapelati pustil.
„Naj bude prokleti on tvoj pervi pogled,
„I za menom tužnim vsaki on tvoj gled,
„Skem si me lukavo toliko mamila,
,Dok si me vu ovu nesreću svratila
„O nesretno pervo za me tve mišljenje,
„Da nisi imala prot meni smiljenje.
„V časti sem bil zmožen, a nut tvoje ženstvo,
„Kak me je na jenput obšanilo merzko.
„O nesretna lica i izlična tvoja
„Kak su počernila svega roda moga.
„Da si lepa bila si se domislila,
„I s tum mislju mene jesi zagubila.
„O nesretna persa navek bila tvoja,
„Kem otajna volja nije bila moja.
„O da bi se tužan njih nigdar netaknul,
„Sada bi se leže ovi tugi vmaknul.
„O nesretna gizda zbog tvojega lica
„Ka me je včinila nevernog skazljivca.
„Ti božjega dara vredno nisi znala
„Vživat, nego si se ti vu njem zgizdala.
„Kam je naša dika, kamo preštimanje?
„Gde naši odvetki, tolika imanja?
„V keh smo se mi dosta puti radovali,
„I svaku nasladnost u njih uživali.
„Htelo se je tebi vu kraljevstvu biti,
„Sad na siromaštvo morala si vziti.
„Kam su moji gradi, gde su moji slugi,
„Da sad moram biti vu takovoj tugi.
„Kamo ma izbrana Želina[1] imanja,
„Kamo, plemenita primorska derżanja.
„Kam ljubleni Legrad, kam dragi Čakovec,

[1] II. rukp. Ozaljska.

„Kamo li Verbovec, kamo li Rakovec,
„Kam Božjakovečki hasnoviti kmeti,
„Kamo i Šestine, joj kam ću se deti.
„Kam gospodski konji, pozlatni hintovi,
„Kamo li su moji preobilni lovi?
„Kamo su kopovi, herti izebrani,
„Iz vnogeh orsagov ki su dopeljani?
„Kamo kapetani ki su me dvorili,
„Kamo li vojvode ki su me služili?
„Kam junačko ime, kamo li vitežtvo
„Koje je zaterlo tve oholo ženstvo?
„Kak Adama Eva jesi me vkanila,
„Iz grofa petljara jesi me včinila".
Počme zatem gospa govoriti milo:
„Ovo je vse ljudsko kaj je naše bilo.
„Mili gospodine, već me nežalosti,
„Da smo siromahi nami je jur dosti.

Kad ju napokon zatvoriše u Čakovcu, nastavlja pjesnik ovako njezino tugovanje:

Gospi pak govore, da nikam nemore,
Ar ju vu Čakovcu muškateri dvore.
Zatim počme ona milo tugovati,
V keh se je rodila dane proklinjati:
„Prokleti je on dan kad sam se rodila,
„I prokleta mati ka si me dojila,
„O nesretna zibka v koji sem ležala,
„Da mi vu njoj mati smèrt nije zavdala.
„O nesretan on dan v kom hodit sem začela,
„Da razbila nisem predi tog si čela!
„O nesretni oni ki su me dvorili,
„Da me nisu dvoreć kadgod zadušili.
„O nesretna bila navek ma lepota,
„Iz ke je izišla velika grehota,
„Da sem tovaruša dragog pogubila
„Vas rod moj i njegov merzko počernila.
„O bedasta svaka ona mužka glava,
„Koja god prepusti da ga žena vlada,
„Ar će ga pogledom berzo prevariti
„I lisičnem svojem delom raztužiti".

Na ove tužbe odgovaraju mužkateri stražani:

Netuži se, gospa, nit se nežalosti,
Da sad imaš tuge i nesreće dosti,
Vidiš hmanj (zlo) tve delo, pak zlo negovori,
Ar si zaslužila da ti kervnik dvori. itd.

Tako opjeva nepoznati domaći pjesnik Frankapan-Zrinsku.

II. Jezikoslovci.

Jezikoslovje bijaše od starine najrevnije gojen nauk južnih Slovinacah, ali je imala u prvoj polovini 17. vieka u sadašnjoj Hrvatskoj samo tri revna gojitelja, po imenu Ivana Belostenca, Jurja Habdelića i Jurka Križanića.

Ivan Belostenec Orlović,

rodjen g. 1595, otide za mlada medju redovnike reda sv. Pavlá. Bijaše g. 1638 Definitor Generalis u monastiru lepoglavskom. Godine 1651 predstojnik ili prior istoga monastira, zatim provincial u Istri, a napokon opet član svoga reda u Hrvatskoj, te je u Lepojglavi umro dne 10. veljače 1675, kao starac od 80 godinah. Bavio se kroz sav svoj život sakupljanjem hrvatskih riečih, putujući po Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Istri, kao i po obližnjih otocih, sabirajući one rieči, koje 65 godinah nakon njegove smrti dva svećenika njegova reda tiskom izdadoše, i to pod naslovom: „Gazophilacium, seu latino-illyricorum onomatum aerarium, plurimis authorum in hoc opere adductorum sententiis, idiomate illyrico dedicatis illustratum, et peculiariter Illyricorum commodo apertum". Zagrabiae typis J. B. Weitz 1740 u 4-tini, str. 1288. Tomus II. „Gazophilacium Illyrico-latinum", u 4-tini, str. 650. Ovaj drugi latinsko-hrvatski dio sastavi Belostenec na silnu molbu svojih prijateljah, kao starac od 70 godinah, te s toga nije onom točnoštju i marljivoštju izradjen, kao što prvi, premda su i prvomu dielu njegovi izdavatelji mnogo toga dodali, česa Belostenec nebijaše napisao.

Belostenec bijaše osim toga veoma učen bogoslovac, propoviednik i pjesnik hrvatski, te je g. 1665 izdao u Gradcu pod naslovom: „Bogomila" svoje pobožne piesme, na čast sv. Pavla prvoga pušćenika, od kojih piesamah imade prva 113 verasah. Isto tako uvrstio je i u svoj riečnik mnogo svojih verasah, dapače i dovršio ga s pjesmom. Osim toga tiskane su od njega hrvatske prodike o sv. tielu Isusovom, u Gradcu 1672, koje nam poznate nisu.

Juraj Habdelić,

rodjen u starih Čićah g. 1609, a umro u Zagrebu dne 27. studenoga 1678, bijaše sin Baltazara H., vlastnika male Mlake u Turovom polju, i Margarete, kćeri Jurja Kraljića. — Kao mladić od 21 godin, stupio je u red Ježuitah, polazio učione u Gradcu i u Trnavi,

postà doskora doktorom mudroslovja i zatim učiteljem viših naukah. Bijaše takodjer tečajem 20 godinah upraviteljem varaždinskoga i zagrebačkoga kolegia kao i seminaria ježuitskoga.

Izvanrednom ljubavju posvetivši se podučavanju mladeži, potaknu ga oskudica takovih knjigah, iz kojih bi se hrvatska mladež mogla bila naučiti jezik latinski, da sastavi rječnik hrvatsko-latinski kajkavsko-hrvatskoga nariečja, koj g. 1670 pod naslovom: „Dictionar ili réchi szlovenszke s vexega ukup zebrane, u red posztaulyeňe i diachkemi zlahkoťene“, u Nemškom Gradcu tiskom izadje. Taj riečnik neima onolike vriednosti, kolike Belostenčev, sedamdeset godinah kasnije izdani, ali u svoje vrieme bijaše za mladež, kojoj bješe uprav namienjen, od velike koristi. Habdelić priznaje i sam u svom predgovoru, da se taj njegov riečnik mora smatrati kao slabi početak izvrstnije kasnije radnje, pa se tieši i sám poslovicom: „Ne despende animum, nemo repente fit summus“, kao i s onom: „Per intervalla et gradus, lentis quoque passibus sapientiae tenebis apicem et fastigium“. Glavna njegova namiera bijaše, svojim učenikom podati u ruke malenu i jeftinu knjigu, koja će im za nauk jezika ipak biti od poveće koristi, nego kojekakvi pisani riečnici; te je svoju svrhu i podpunoma postigo, jer osim Mikaljeva, čisto hrvatskoga riečnika, koji je za njegovo vrieme (g. 1649 u Loretu) tiskan, ali njegovoj kajkavskoj mladeži nepristupan bio, nebješe tad još na našem jeziku tiskanih riečnikah, pošto se četvero- i peterojezične zbirke riečih, izdane od Megizera i Vrančića, kao podpuni riečnici smatrati nemogu, niti su se za onodobne učione velikom korištju upotrebiti mogle.

Habdelićevo drugo jezikoslovno dielo je „Sillabus Vocabulorum grammaticae Em. Alvari in illyricam, siue Croatis et Slauonibus vernaculam conversorum, cum appendice generum et Declinationum“. Nakon njegove smrti, u Zagrebu kod Ivana Palasa g. 1726 tiskom izdano.

Osim ovih djelah izdao je Habdelić na latinskom jeziku 3. Fasciculus Palmarum, seu Elogia Neomartyrum Cocincinensium. Graecii 1668. 12. A na hrvatskom jeziku 4. „Pervi otcza nassega Adama greh i salosztno po njem vsze chlovechanszke natvre porussenye, sztolmacheno in na kratkom popiszano po Juriu Habdelichu Tovarustva Jesussevoga massniku“. Stampana v nem-

skom Gradczu pri odvetku Widmanstadiussa Leto 1674, u 8-ni, str. 1181. 5. „Kerschanski nav-uk z dogodyaji sv. piszma". V Gradczu 1674, u 12-ni. 6. „Zerczalo marianszko to ye to poniznoszt Devicze Marie ka ie Boga rodila, vszem szlovenskoga i horvatszkoga naroda kerschenikom, a onem navlasztito ki szu obilneie dare naturalszke ali zverhunaturalszke od dareslyive ruke bosye priyeli, na naszleduvanye". Vu nemškom Gradczu pri Fr. Widmanstetteru 1662, u 12-tini, str. 587.

Habdelićevo najglavnije djelo: „Pervi otca našega Adama greh" ima 1181 stranah, osim kazala i posvete. Pisac ga je posvetio latinskim jezikom zagr. biskupu Martinu Borkoviću, komu je od svoga djetinstva bio dužan mnogo zahvalnosti. U sasvim kratkom predgovoru veli: „Nakanivši našega zveličitela Gospodina Christuša zemeljski žitek na kratkom popisati slovenskem našem jezikom, i iz njega neke kerščanske navuke izpeljati, dojdc mi na pamet: da nebu morebiti žal pobožnomu štavcu, ako u napredek jednemi knjigami porušenje nature človečanske poznamenujem, kotera iz pervoga otca našega Adama i njegove pregreške izhaja". —

Čitavo djelo razdieli pisac na tri strane, a opet svaku stranu na „dele", od kojih ima svaki „del" po više „kotrigah" ili razdielah. U prvoj strani govori: 1. o „Adamovom stvorjenju i grehu". 2. „Zakaj je Bog čoveka na svoj kip stvoril". 3. „Kulika se Bogu krivica čini gda človek kip negov utepe". 4. „Kak su škodlivi kipi nečisti ktere neki vu svojeh hižah, palačah, komorah etc. derže". 5. „Peldami se tverdi navuk proti nečistem kipom". II. del 1. kotrig (str. 22): 1. „Adam je vu milošće božje stvorjen tak da nijednoga greha né imal". 2. „Široko Adamovo znanje". 3. „Kak je spodobno telo Adam imel". 4. „Paradizuš zemeljski vu koga je Bog Adama postavil". 5 „Od dreva znanja dobra i zla. 6. „Vupeljanje Adamovo vu Paradizum i gospodstvo nad zverjem pitomom i divjem". 7. „Kak je Eva stvorjena" 8. „Moguče je telovnu čistoču do smerti čuvati. 9. „Peldami se tverdi navuk gore spisan". III. del (str. 89): 1. „Od zapovedi Adamu dane". 2. „Vrag Evu, Eva Adama tenta i pretenta". 3. „Pravda proti kače, Adama i Eve i vseh treh kaštiga.

Druga stran. I. del (str. 118): „Človečje mlohavoče pelda". 2. „Stanovito je umreti". 3. „Pelde vnoge fele smerti kum su neki

ljudi pomerli«. III. del (str. 162): 1. „Drugo človečanske nature po grehu porušenje«. II. del (str. 174): 1, „Tretje človečje nature po grehu porušenje. Človečje nestalnosti kip". 2. »Nestalnost haeretnikov«. 3. »Nestalnost merzleh keršćenikov'". 4. »Nestalnost Politušev iliti dvojvercev". 5. „Nestalnost prostoga puka". Tu govori obširnije od znamenite seljačke bune Gubčeve g. 1573. 6. „Nestalnost nektereh sudcev". 7. »Nestalnost sudcev i na druge pravdaše se proteže«. 8. »Nestalnost svedokov«. 9. »Kakvi svedoki moraju biti i od priseg njihoveh, navlastito pod vugerskom krunom". IV. del (str. 219) Četerto nature človečje porušenje. 1. »Človečje nevolje vaga". 2. „Nevolja ku starem ljudem mladi zavdaju". 3. »Tél človečjeh nejednakost«.

Treta stran. (239). Pervi del od gizdosti. Tu govoreći medju ostalim o nakitima i bogatim (cifrastim) haljinama, veli o Hrvatskoj str. 265. „Ništar manje takove gospode, navlastito u našem orsagu, kruto je malo; ar slovenska i horvatska gospoda vekšu skerb derže na to, da dobre konje, hasnovito oružje, kem veru krščansku i domovinu brane, dobivaju i imaju, akoprem, kuliko njihov stališ donaša i potrebuje, snažne i oni oprave nezamečuʺ. Drugi del (369.) »Premišljavanje od skuposti". Treti del (522.) „Od Praznosti" (veoma zanimivi nauci). Četerti del (681.) „Od Nenavidnosti". Peti del (814.) „Od Lakomosti". Šesti del (901.) „Od Serditosti". Sedmi del (1031.) „Duhovna Lenost".

Kako se iz ovoga površno popisanoga sadržaja vidi, poveći i glavni dio predmeta uzet je iz svetoga pisma staroga zakona, te iz sedam glavnih grehah. Ali bi se ljuto prevario, tko bi mislio, da je to uprav sav sadržaj, jer naš pisac znao je svojom dubokom učenoštju, crpljenom iz nebrojenih knjigah, te iz svoga dugotrajna izkustva, svu svoju knjigu, kojoj je pravi i jedini smier poticanje čitateljah na ćudorednost, tolikimi ugodnimi stvarmi napuniti, da je upravo milina i najveća zabava svu knjigu od početka do kraja pomnjivo pročitati. Mi se usudjujemo dapače uztvrditi, da sva kajkavsko-hrvatska književnost neima bolje pučke knjige, poučne vrsti, od ove našega Jezuite Habdelića. Navlastito njegovi primjeri (pelde) crpljeni iz svetoga pisma i svetih otacah, iz povjesti svietske i crkvene, iz putopisah, te iz samoga života i narodnih običajah, tolika su zlatna zrna, kolika se u svih pobožnih i ćudorednih knjigah onodobne naše književnosti sabrati nemogu. Način pripoviedanja piščeva je kadkad ozbiljan, kadkad

šaljiv, sada kara, sad poučava; gdi je potrebno, prost je, dapače i trivijalan, a opet drugdje ugladjen i pridvoran, kako je to uprav zahtjevao predmet o kojem, ili stališ, za kojega je pisao. Mi se nečudimo, da je ova knjiga sada jur toli riedka, nu žalimo jedino, da radi ogromnosti svoje i radi potrebitih za tisak velikih troškovah, nije još koj put izdana. Ne manje vriednosti ima ista knjiga pogledom na bogatstvo jezika i jezičnih frazah.

Habdelićev „Kešćanski navuk“ i „Mariansko zrcalo“ nemogosmo dobiti u ruke.

U red jezikoslovacah onoga vremena spada i Jure Križanić, nu pošto je bio i politično-socialan pisac prvoga reda svega naroda slovinskoga, to ćemo progovoriti kasnije o njem obširnije na svom miestu.

III. Pjesnici,

a) latinski.

Više nego uz jezikoslovje, bijahu Hrvati s ove strane Velebita u ono doba prionuli uz pjesničtvo, to latinsko, to hrvatsko. Medju latinskimi pjesnici poznati su nam Nikola Istwanfi, Martin Briglević, Matija Čehović, Stjepan Berislavić, Ivan Krušelj, Nikola Bratković, Ivan Jaskaj, Ivan Sakmardi, Krsto Kalmandi i Juraj Andrija Gladić; a medju hrvatskimi: Ivan Tomko Marnavić, Atanasij Georgičević, Daniel Grozdek, Ivan Belostenec, Pavao Janšić, Gabriel Jurjević, Petar Zrinski, napokon Matija Magdalenić.

Mi želimo ovdje redomice da o njih bud kratje, bud širje progovorimo.

Nikola Ištwanfy

rodio se oko god. 1528 u okolici pećuhskoj, odkuda je zajedno s porodicom prognan bio kao diete od Turakah. Dodje jur za mlada u Hrvatsku, gdje ga pod svoju zaštitu primi tadašnji biskup zagreb Nikola Olah (Vlah 1543) kojega mladi Ištvanfy kasnije u jednoj piesmi učinjenoj na njegovu pohvalu, ovako opjeva:

Sed iam quingenos orbes sol aureus alto
Volvebat caelo, et toties sua signa remensus
Attulerat longos aegris mortalibus annos. — etc.
Continuo Divum templis, sacrisque regendis
Te vetus et turrita suum Zagrabia cepit
Pontificem, ac placida cinxit prima infula frontem.

Rečeni biskup, bivši g. 1548 premiešten na stolicu jegarsku, uzme mladoga J. sa sobom u Ugarsku i poslà ga kasnije na svoje troškove u Bolonju i Padovu na nauke, gdi je kroz pet godinah veoma dobro napredovao. Svim skoro europejskim jezikom viešt, vrati se kući i dodje u službu našega neumrloga Nikole Zrinskoga Sigetskoga, s kojim je čestokrat vojevao proti Turkom. Nu doskora primi ga opet u svoju službu Nikola Olah, tada jur nadbiskup ostrogonski i Primas ugarski, kod kojega je kao njegov tajnik g. 1562 podpisao i posljednju mu oporuku. Skoro zatim povrati se opet u Hrvatsku, oženi se tu sa Jelisavom Bot Banjskom, dobi po njoj gradove Vinicu i Trakošćan, a zatiem mnoga druga imanja, medju kojimi bijahu Bistrica, Ladomir, Belovar i Pavkovvrh (Paukovec) u zagrebačkoj, Bukovec, Novakovec, Urbanovec, Otočec, Kostanjevec, Zajoča, Suha mlaka, Obrežje, Rakovec, Dolenec, Četnec, Brešćanovec, Dubovec, Oslanjevec, Pavlec, Mlinarje, i Kamenica u Križevačkoj, a Martijanec, Korenjak i Marčan u varaždinskoj županiji, te postade tako u podpunom smislu pravi gradjanin i vlastelin hrvatski. Izza kako je obnašao više godinah čast drž. tajnika kod kancelarije, imenovà ga kralj Rudolfo na ugars. saboru god. 1581 po smrti Emerika Čobora, podpalatinkom ugarskim, te mu kao takovomu budu povjerena u sljedećih godinah važna poslanstva. Godine naime 1587 bje u družtvu sa zagrebačkim i gjurskim biskupom i kancelarom Petrom Herešincem, rodjenim Hrvatom, poslan u Poljsku, poradi izbavljenja nadvojvode Maksimilijana, kojega Poljaci bijahu zarobili. Godine 1598 bi J. s drugimi poslanici poslan u Erdelj, da preuzme od Žigmunda Bátora zemlju, kojom prilikom bude tamo na njeko vrieme zarobljen, malo zatim bijaše imenovan velikim meštrom Vratarah (Magister janitorum) koju čast obnašao je do svoje smrti.

Premda je J. rečene velike časti obnašao, a po običaju onoga vremena i s Turci hrabro vojevao, osobito pod Jurjem Zrinskim kod Kaniže i Stolnogabiograda, a pod banom hrvatskim Erdödom kod Petrinje (1594), bavio se je ipak rado knjižtvom, napisao izvrstnu povjestnicu Ugarske i mnogo elegičkih i panegiričkih pjesamah, od kojih sam ja izvorni rukopis prije njekoliko godinah darovao peštanskomu muzeu. O njegovoj povjesti kasnije.

Umro je Istvanfy u svom gradu Vinici u varaždinskoj županiji g. 1615, te je u viničkoj župnoj crkvi zajedno sa svojom suprugom zakopan. Osim sina Palka, koj kao diete umre, imao je

tri kćere: 1. Evu, udatu za bana Ivana Draškovića. (Po njoj dobiše Draškovići Trakošćan). 2. Katarinu, udatu za Jurja Keglevića i 3. Uršulu udatu za Ivana Lipčeja. Na koje tri porodice spadnu sva njegova imanja, osim Pavkovca,koje imanje, zajedno sa svojom bogatom knjižnicom darovà zagrebačkim Ježuitom.

Martin Briglević

bijaše svećenik reda sv. Pavla, živio koncem 16. i početkom 17. vieka, te je oko g. 1559 napisao poveću latinsku piesmu, u kojoj opjeva život sv. Pavla mučenika, počimajući svaki veras sa slovom P. Ova piesma čuvala se još prošloga vieka u monastiru lepoglavskom.

Matija Čehović.

Taj kanonik zagrebački, rodom iz Siska, živio je koncem 16. i početkom 17. vieka, ali se o njegovom životu ništa pobližega nezna. Prilikom posvećenja Gašpara Stankovačkog za biskupa zagrebačkoga, načini g. 1590 poveću heroičku piesmu, od kojih komade priobći Kerčelić u povjesti crkve zagrebačke.

Stjepan Berislavić od Male Mlake,

bijaše sin Ivana Berislavića i Jelene Budačkove. Rodio se oko g. 1560, bijaše vlastelin imanjah Male Mlake, Bužina, Ločilnice, Odre i Čeha u zagr. i njekih drugih u varaždinskoj županiji, gdje je obnašao čast podžupana. Kao čovjek učen bješé, od strane hrvatske višekrat izabran za poslanika na sabor ugarski, koj ga g. 1587 uz biskupa zagr. Gašpara Stankovačkoga i hrvatskoga prabilježnika (velikoga meštra) Gašpara Petričevića izabrà za državnoga povjerenika, da pregleda gradove na medji hrvatskoj i dalmatinskoj. G. 1596 povišen bi na čast podbana hrvatskoga, ali se iste god. odreče te časti i bude g. 1598 izabran za vel. bilježnika zagr. županije, a ujedno ga izabra narod opet za svoga zastupnika na saboru ugarskom, gdi je g. 1600 postavljen sabirateljem vojničke pripomoći za Hrvatsku. God. 1601 bijaše opet zemaljski poslanik na saboru ugarskom, a g. 1604 postavljen je uz Nikolu Istvanfia za pobiratelja i računovodju državnoga poreza. Hrvatski sabor izabrà ga takodjer g. 1601, u vrieme bolesti Petričevićeve, za podprabilježnika, ostaviv mu ujedno službu podžupana varaždinskoga. U prosto vrieme bavio se Berislavić rado pjesničtvom, a

za zabavu ribarenjem. Imamo od njega tiskanu poveću piesmu pod naslovom „Lusus Martis et Apostolis“, koju načini u slavu povišenja na bansku čast Benka Turovca, vlastelina od Ludbrega, Belca i Vinice. Tiskom izdanu u Gradcu kod Jurja Vidmanštada 1615, u 4-tini. U mojoj rukopisnoj zbirci nalazi se njegovih pet hrvatskih listovah, pisanih Jakovu Gašparincu, Mihalju Verniću i Mati Ilijašiću, sudcem grada Zagreba (1621—1628). Nakon njega bješe još jedan Stjepan Berislavić, koj je umro kao podban hrvatski g. 1642. Stjepanov sin Franjo Aleksander Berislavić, bijaše kasnije upleten u bunu Zrinsko-Frankapansku, kao najviernji privrženik Zrinskoga.

Ivan Krušelj,

od Topuske, iz plemičke porodice, rodio se oko g. 1570. Bijaše na glasu pravoslovac i zajedno latinski piesnik. Učio je u Bolonji, gdje je g. 1603 dne 9. rujna, po nalogu kaptola zagrebačkoga, primljen u kolegium ugarsko-hrvatski, premda nebijaše svećenik i postane tamo doktorom pravah i mudroslovja. God. 1609 bi izabran na saboru hrvatskom zajedno sa Stepanom Patačićem za poslanika k svojemu kralju, sa znamenitim naputkom, da izjave kralju od strane Hrvatske, ako se nebude doskora doskočilo nevoljam zemlje, da će se odciepiti od krune ugarske: „Si statibus provisum non fuerit, hocce Regnum debebit se a Corona avellere“. Godine 1612 bijaše jur odvietnik mnogih stranakah, a zajedno tajnik bana Tome Erdöda, te se spominje kao takov u prodajnom listu grada Zagreba, u kojem se sviedoči, kako je rečene godine kupio jednu kuću od Ivana Vokmerovića, drugačije Ptička, kapelana grada Varaždina. — Iste godine imao je i njeku pravdu pred gradom Zagrebom sa njekim Šoštarićem, koj ga oboružanimi ljudmi na javnom trgu sramotno napadnu, radi česa se Krušelj u vlastoručnom hrvatskom pismu, poglavarom gradskim prituži, i zločincem oštro zagrozi.

Nu čini se, da je isti Krušelj i sam kadikad prekoračio granice pravde i zakona, što nam sviedoči vlastoručno hrvatsko pismo kneza Nikole Zrinskoga, strica Nikole i Petra, pisano u Čakovcu dne 9. siečnja 1617, u kojem javlja svomu provizoru Mihloviću, kako je pisao varošu zagrebačkomu zbog Krušlja Janoša, „da ali ga neka v ruke nam dadu, ili da poverne nam oneh sedam sto dukat koje nij zaslužil i s inscriptionališi i s conventionališem od nas njemu danimi“.

S druge strane priznava opet grad Zagreb dne 3. veljače 1621, u jednom na pergameni izdanom listu, kojim mu njeko zemljište za velike njegove zasluge darovà, da se je Krušelj svakom zgodom pred sudom, pred kraljem i pred zemljom junački borio za grad, neštedeći ni imetak ni svoj život; što dokazuje njegovu veliku revnost u tjeranju poslovah, radi česa je dakako i dosta neprijateljah imao. U to doba bijaše jur „Sacrae Caes. Reg. maiestatis Causarum Regalium Director et Aulae familiaris ac sacrae Regni Hung. Coronae Fiscalis". Nu pošto bijaše imenovan kraljevskim odvjetnikom, to mu SS. i RR. hrvatski kao takovomu, na saboru glas zaniekaše. Kao kraljevski odvietnik t. j. Causarum Regalium Director vodio je više znamenitih pravdah, nu njegova posliednja bijaše g. 1621 proti tadašnjemu banu Nikoli Frankapanu radi Ane Marije, kćeri Tome Erdöda, koju ban kao svoju nevjestu na neotesani način od sebe odbi. Pred duhovnim sudom vodio je Krušelj rečenu pravdu tolikom ogorčenoštju i otrovnom rečitostju, da je bana do ljutosti dotjerao, te ga ovaj dade u Zagrebu uhvatiti, okovana u grad Greben, što ga je Franji Baćanu oteo bio, odvesti, tamo u tamnicu zatvoriti i na takav okrutan način mučiti, da je Krušelj od mukah i ranah doskora umro. Krušelj bijaše na svoju nesreću prije malo vremena upleten u bunu Betlemovu, nu premda je od kralja pomilovan, bijaše ta njegova krivnja banu dobro došla, te je razglasiti mogao, da stoji još uvjek u savezu s buntovnici. Nu tadašnji Hrvatski stališi imajući jur prije pizmu na bana, podigoše se uslied nečuvene okrutnosti banove, pod vodjenjem tadašnjega prabilježnika Sjepana Patačića, na svojih saborih listom proti banu, i nemirovahu dotle, dok miesto njega g. 1622. Juraj Zrinski banom imenovan nebijaše. Od Kruševljovih pjesamah sačuvana je jedina piesma, izpievana u slavu svoga prijatelja Ivana Kitonića, tiskana g. 1619, u njegovom izvrstnom djelu: „Directio Methodica", u istom djelu nalaze se i pohvalne piesme Nikole Bratkovića Zagrebčana.

Ivan Jaskaj,

rodjen g. 1599, stupi god. 1622 u red Pavlinah, bio je kasnije Definitor Generalis u Hrvatskoj i provincial svega reda u Istri, te umre g. 1662. U Beču izdao je tiskom g. 1653 svoje Ode pod naslovom, „Cygnea in Vita et in morte gementium peccatorum. Ode ad S. Paulum primum Eremitam, cum

aliquot piis ad Deum orationibus". Stekao je i velikih zaslugah za monastir dolski (Thal) kod Požuna, gdi je bio dulje vremena vikar svoga reda.

Ivan Sakmardi Dijankovečki,

sin Petra i Katarine Špičkove, dosta siromašnih plemićah, rodio se u križevačkoj županiji oko g. 1600. Dobio je svoje odgojenje od Ježuitah, te polazio učione u Olomucu u Moravskoj, bivši odveden onamo po istih Ježuitih. Svršivši nauke, bijaše u svojoj mladosti odvietnik biskupije zagrebačke, te se je kao takov u različitih seljačkih bunah pokazao veoma opreznim i odvažnim, a u vodjenju raznih parnicah veoma mudrim. Kasnije izabran bi podžupanom varaždinskim, zatim g. 1635 prabilježnikom kraljevine Hrvatske. Kao zastupnik hrvatski na ugarskom saboru, odlikovà se na toliko, da je poradi osobitih svojih zaslugah, člankom 52. sabora ugarskoga g. 1661, dobio za sebe i za sve nasliednike u svojoj časti, miesto i glas na saboru ugarskom, poput ostalih prabilježnikah ugarskih. Isto tako odlikovan bi takodjer od svoga kralja, koj ga učini barunom i kraljevskim personalom. Svojom revnoštju stekao je velik imetak, s kojim je činio velika dobročinstva, osobito crkvi i redovom. God. 1648, prigodom velikoga glada, hranio je kod Ježuitah u Zagrebu svaki drugi dan stotinu siromakah. Godine 1662 utemelji monastir Pavlinski u Ulinju (Ulm) miestu krške biskupije u Štajerskoj, pošto bijaše veliko ovo imanje kupio od grofovah Erdödah, predavši ga generalu pavlinskomu Martinu Borkoviću. God. 1664 utemelji sa svojimi i svoje pokojne braće Jurja, podžupana križevačkoga i Mihalja, novci, monastir pavlinski, sa javnom učionom u Križevcih, darovavši mu potrebito zemljište za zgrade, a imanja Dijankovec, Drobkovec, Špiranec i Šćerbakovec, te jedan dio imanja Bogačeva, Orehovca i Hrašćine, za uzdržanje monastira. Rečene godine 1664, spremajući se sa svojimi zemljaci na rat proti Turkom, načini u Zagrebu dne 7. srpnja svoju posliednju oporuku, u kojoj načini mnoge zapise za razne crkve, samostane i javne zavode. Tako darovà njeka zemljišta i vinograde za uzdržanje kapele sv. Ivana, svoga pokrovitelja, u stolnoj crkvi zagrebačkoj, koju kapelu on sagraditi dade, i koju odredi za miesto svoga viečna počivanja; isto tako za crkvu sv. Petra i Pavla u Gradcu, gdi je njegov brat Juraj s ostalimi predji zakopan. Zagrebačkomu sjemeništu Ježuitah i sadašnjemu

konviktu ostavi njeka zemljišta pod Susedgradom s imanji Rakovec i Drobčec u križevačkoj županiji. Sjemeništu Ježuitah u Varaždinu ostavi svoja zemljišta i zgrade kod Varaždina i u Trnovcu, zatim vinograde s kmetovi u sv. Iliji i Seketinu, te imanje Špiranec ili Miketinec u križ. županiji. Sjemeništu zagrebačkomu zapisa znamenitu glavnicu za odievanje njekoliko mladićah od svoje porodice, a napose monastiru ježuitskomu za uzdržanje njekoliko siromašnih djakah. Za Smolčićev oltar u crkvi zagrebačkoj sv. Marka, kojega on s nova sagraditi dade, ostavi jednu vodenicu, jedan vinograd u Ilici i jednu sjenokošu. Za kapelaniju u Začretju ostavi njeka zemljišta pri Puhakovcu u Zagorju. Za jednu po njem sagradjenu kapelu kod ježuitske crkve u Varaždinu, ostavi znatnu glavnicu; napokon nezaboravi i na mnoge vierne sluge i prijatelje, na svoga sinovca Ivana, sina Jurjeva, i na svoju suprugu Anu Svirčićevu, koja dobi bogatu ostavštinu, zajedno sa zlatnom kolajnom od težine jedne stotine dukatah, koju mu darovà kralj Leopoldo I. Pet godinah kasnije umre Sakmardi na svom putu u Ugarskoj, u novoj Bistrici dne 25 travnja 1667, a njegovo tielo bješe dovezeno u Zagreb i u smislu oporuke sahranjeno u kapeli sv. Ivana u stolnoj crkvi. Njegova podoba u naravnoj veličini, u crvenoj narodnoj odeći, nalazi se u narodnom muzeu, kamo je poslana iz županijske kuće varaždinske.

Od Sakmardijevih djelah poznata je samo: „Apologia“ grofa Nikole Erdöda, za koju odredi u svojoj oporuci, da ju Ježuiti zagrebački tiskom izdadu. Njegova pravoslovna djela izgubljena su, a od njegovih pjesamah najznamenitija je sliedeća, koju ne toliko radi piesničke vriednosti, koliko radi posve domoljubna sadržaja ovdje priobćujemo:

Slavonia et Croatia.

Illa ego Slavonia ac jam dicta Croatia Tellus,
Pars quondam Illyrici Pannoniique soli;
Adstiti Alexandro per bella monarchica magne,
Gentem etiam indultis extullit ille meam,
Post varias exempta vices tandem addita Christo,
Hungariae junxi me sociam ipsa Mythrae.
Prima mihi de Rege novo sunt Vota legenda,
Primus in Ungarica Nobilitate locus.
Stellamque, animalque insigne gero Gens Martia Martis,
Jus aequale Hunnis, et mihi Taxa minor.
Marti aliquando Crucem junxi pro stemmate binam,
Catholicae solum Religionis amans.

Saepe in Caesareum ruit imperterritus hostem
Noster Eques, verum hinc, quid nisi nomen habet?
Terra Bohema viris est culta et dedita nostris,
Sunt fundata meis Polona Regna viris.
Quae varia in plures emisi examina Gentes,
Jam Colapi, et Savo vix fruor, atque Dravo.

Krsto Kalmandi

rodjen oko godine 1600, umro godine 1660.

i

Ljudevit Bedeković

rodjen oko g. 1610, umro g. 1671.

oba zagrebačka kanonika i oba latinska piesnika, kako njihove pohvalne piesme u slavu Jurja Ratkaja sviedoče. Prvi je učio na bečko-hrvatskom sjemeništu, gdi je četiri godine upraviteljem bio, i kao arcidjakon začesanjski umro. Drugi stupiv u zagrebačko sjemenište g. 1639, otide sliedeće godine takodjer u Beč u tamošnji hrvatski kolegium, a odonuda u sjemenište apolinarsko u Rim, odkuda vrativši se, postà u zagr. sjemeništu učiteljem, a g. 1647 kanonikom, te bude kao takav od biskupa Petretića u ime zagr. biskupije poslan na crkveni synod u Trnavu, gdi je svojom riečitoštju liepo ime stekao. Umro je kao naddjakon katedralni i zakopan u stolnoj crkvi zagrebačkoj pred oltarom sv. Doroteje, u raci, koju je sam za sebe i za svoj rod načiniti dao. Bijaše čovjek učen, veoma dobar propoviednik i preko miere gostoljubiv, zašto se je kod njega rado sve plemstvo sastajalo. Kao ljubimac Nikole i Petra Zrinskoga, bio bi iza Petretića postao biskupom, da nije bolovao od podagre. Znamenita ironija života postignu oba ova kanonika tim, što su g. 1659 morali kao iztražiteljni svećenički sudci, na zapovjed svoga biskupa, iztraživati uprav protiva Ratkaju, kojega su prije njekoliko god. u svojih piesmah opievali.

Juraj Andrija Gladić.

Ovo je posliednji medju latinskimi piesnici naroda hrvatskoga s ove strane Velebita, što su živili još u prvoj polovini XVII. vieka, kojemu po rodu i po krvi ide ovamo miesto; premda je malo vremena živio na hrvatskoj zemlji, a rodio se u gradu, koj u ono doba nije više prípadao kraljevini hrvatskoj, a to bijaše grad Rieka.

Nu premda ovaj grad nebijaše u ono doba tako tiesno svezan s tugom i sramotom hrvatskom kao danas, jer se u ono vrieme još krepko branio tamo jezik hrvatski u crkvi i u sukromnoj kući gradjanskoj; jer se ime hrvatsko ponosito čuvalo i orilo u ustijuh muževah i ženah riečkih, izuzam kojekakovih talijanskih i njemačkih pridošlicah; i premda nije grad ni pučanstvo riečko u drugom stojao tada savezu s Hrvatskom, nego u onom, na koj ga je silio geografički položaj i nuždna potreba zajedničke obrane, bud s kopna proti Turkom, bud s mora proti Mletčanom; to vezahu ipak čvrsto jur onda duševni i materijalni interesi malenu još tada Rieku s hrvatskim primorjem, podoljem (bodule), pogorjem i zagorjem.

U tom dakle gradu rodio se oko g. 1630 Juraj Andrija Gladić od čestitih gradjanah i vlastelah riečkih, kojih porodica slovila već odavna na senjskoj Rieci muževi od uma, dubokoga znanja i bogatstva. Medju ovimi bijahu najznamenitiji N. Gladić, slavan slikar, o kojem veli Valvazor, da mu na široko i daleko ravna nebijaše. Feliks Gladić, umni putnik, koj u Dunkirhenu u Belgiji posieti one Hrvate, što jih onamo car Karlo V. preseli, te o njih svoga brata izviesti; (umre u Beču g. 1661.). Njegov brat Ivan Bartol, o kojemu hoćemo niže obširnije progovoriti. Napokon treći brat ovih posliednjih, naš Juraj Andrija, koj se posveti za mlada svećeničkomu stališu, te postane mudroslovja i bogoštovja magistrom; bijaše takodjer obijuh pravah doktor, a u Ljubljani javni učitelj, gdje postane i kanonikom, te napokon Dekanom stolne crkve.

Kao latinski piesnik na glasu, bijaše naumio sve ono, što su Šönleben i Valvazor o poviesti Kranjske u prozi napisali, u lahke latinske verse svesti, i tako na ugodan način podučiti svoje čitatelje o poviestnici kranjskoj.

Ovo njegovo djelo nosilo je naslov: „Relatio historico-poetica de Memorabilibus Carnioliae, in duas partes divisa". Od ovih dvih djelah sadržaje prvi crkvenu poviestnicu Kranjske, osobito biskupije ljubljanske, pod naslovom: „Vetus et nova Carnioliae Ecclesiastica memoria". Drugi dio govori o poviestnici svietskoj.

Rukopis ovoga djela čuva se u Arkivu stolne crkve ljubljanske, te je urešen slikami slavnoga slikara Julija Kvalije iz Koma.

Za primjer njegova lahka sloga, priobćujemo ovdje po Linhartu prvu kiticu iz predgovora:

Ad orbis famam redeo,
Ad urbis vetustatem,
Ad gentes et ad populos,
Ad sacra et ad Profana.
Ad ea, quae sub Carniae
Nomenclaturis gesta,
Dum summa mitis infimis
Jucunde sed narrabo.

Jedina piesnikova pogrieška bijaše, što je glede historičkih viestih, opjevajući jih, sliepo sliedio rečena dva pisca, koja nisu u svem veoma kritična; ali se to uprav piesniku najlaglje oprostiti može, s toga si izabra za poslovicu Martialovu izreku:

Non nimium curo: nam nostrae fercula coenae
Malim convivis, quam placuisse coquis.

Drugo nam poznato piesničko djelo Gładićevo jest tiskano pod sliedećim naslovom:

„Culmen gloriae Austriacae Felicitatis Proprium, quod sub Auspiciis serenissimi Josephi Hungariae Regis, Archiducis Austriae Imp. Majestatum gloriosissimi Leopoldi Austriaci et Eleonorae Neoburgae Augusti Pignoris, Dum ex Hungaria Viennam applaudente universo Austriaco orbe Neo-Rex revertitur, fracto calamo adumbravit Georgius Andreas Gladich, Liburnus Fluminensis. AA. LL. et Philosophiae Magister, Theologiae Emerit. I. U C. Viennae. Apud Haeredes Viviani 1688. fol. p. 21.

U ovoj piesmi opieva piesnik ne samo krunjenje Josipa I., nego i sve ratove i dobiti Leopolda cara, ali slogom iz daleka ne tako lahkim i ugodnim, kao u svojoj prvašnjoj piesmi.

Tako pieva o osvojenju Budima grada:

Regni caput Budensem attentius intuere Urbem,
Ipsa quae vidit, quae tulit
Posteritas attonita mirabitur:
Novem diversis Regum potentiis
Invicta restitit.

Restitit quidem et Leopoldo, ast non restitit,
Quia huic Martiali Oraculo
Adeo Elementorum etiam ipsa Numina

Parere-assueverunt:
Ut certanter eius subibant Imperia,
Hostem ipsum internetioni datura.

A svršuje piesmu ovako:

Vita Lactea nunc promovebit inter sydera
Beatum Imperium;
Haec demum aurea est regendi Regula:
Amore regere,
Postquam ferro ab inimicis
Ad frugem subacta tellus.
Sic exaltat numinis nutus
Pietate et iustitia dotatos.

---

b) Pjesnici hrvatski.

Od hrvatskih pjesnikah ove dobe imamo prije svega spomenuti Ivana Tomka Marnavića i Ivana Belostenca; nu pošto smo o drugom već govorili, a o prvom medju povjestnici progovoriti želimo, to jih ovdje mimoilazimo. Osim ovih poznati su nam sliedeći:

Atanasij Georgičević (Georgiceo)

rodjen u Splietu oko g. 1590; nebi po svom rodnom miestu imao se uvrstiti ovamo medju Hrvate s ove strane Velebita, ali pošto je u ovih stranah dulje vremena živio, svoj posjed imao i u Zagrebu umro, pripada svakako ovoj strani svoga naroda. Odgojen u njemačkom Gradcu, u tako zvanom Ferdinandeu, dodje, neznamo kako, u službu cara Ferdinanda II. koji ga upotrebi za različita poslanstva; medju ovimi, poradi znanja slovinskoga jezika, ka kralju poljskomu i caru ruskomu, te je zadaći svojoj podpunoma zadovoljio. Radi njegovih zaslugah nagradi ga car Ferdinando II. tim, što mu je g. 1627, iza smrti Jurja Svaračkoga, posliednjega od svoga plemena, darovao kod Karlovca ležeće imanje Svarču, što bijaše palo pod kr. fiska. Nu radi toga imanja imao je G. dugotrajnu pravdu. Porodica Draškovićah, po imenu Juraj, Ivan i Gašpar bijahu ovo imanje na silu osvojili i Vuku Krstu Frankapanu za 2000 f. založili, tvrdeći: da jim po pravu pripada. Pravda je tekla 3 godine, kad kralj Ferdinando g. 1630 podieli zapovjed, da se rečeno imanje imade predati u nepristrane ruke Stepana Berislavića, dok Draškovići za godinu danah nedokažu svoje

pravo. Medjutim nagodi se Ivan Drašković g. 1631 sa Georgičevićem s dobra, te mu izplati 1400 for., a njemu ostane imanje i pravo. Od onoga vremena živio je Georgičević izmjenice u Gradcu, Beču, i u Zagrebu, te je ovdje i umro oko g. 1640. Od njegovih ponajviše piesničkih djelah, poznata su sliedeća:

1. Od naslidovanya Isukarstova kgnighe çetvere, parvo po bogogliubnomu Tomi od Kempisa u latinski yazik sloxene, a sada po Atanasiv Georgicev u gnegov yazik obrachiene i u pisni sastavgliene. U Beçu po Garguru Gelbhaaru. 1629. 12. str. 316.

2. Prilike i promisglienja sarcza çloviçanskoga skupgliena i sloxena. U Beçu kod Matea Formika 1633. 12. U prozi s jednom piesmom, i sa slikama, str. 106.

3. Naslidovanya duhovna u koiih se uzdàrxi naçin kako bi moga svaki dobar Kàrstjanin svaki dan i u koje vrieme Boga i stvorcza svoga moliti, s inimi molitvami i pismi B. D. M. i ostalih svetih, a navlastito na poglavite blagdane duhovno i koristno sebe zabaviti. U Beçu po Mateu Formiku 1633. 12. str. 218.

4. Pisni za naipoglavitije, naisvetije i naiveselije dni svega godišta sloxene, i kako se u organe s jednim glasom mogu spivati, napravlyene po Atanasu Georgiceu. U Beçu kod Matea Formika 1635. 4. str. 35.

Kako se iz naslova njegovih knjigah vidi, pisao je Georgičević samo o pobožnih stvarih, te je o njih i pjevao. Njegov čakavski jezik pripada više jeziku 16. vieka, nego onoj školi, koju u Zadru Baraković a u Dubrovniku Gundulić i ostali piesnici 17. vieka u Dalmaciji utemeljiše; ali kao pjesnik mnogo je gorji od mnogih pjesnikah 16. vieka; mnogi njegovi srokovi nevaljaju upravo ništa, te vriedjaju duh i sluh; nu smier njegovih piesamah vriedi pohvale, u njih ima mnogo morala i dobre pouke, ako je u njih i malo poetičkoga uzleta. Njegova proza svakako je mnogo bolja. —

Za primjer njegova jezika i načina njegova pjevanja priobćujemo ovdje njeke kitice iz „Naslidovanja Isukàrstova“:

Knjiga I. Poglavje I.

1.

„Nehodi u tminah koji slidi mene“,
Govori gospodin. Ovo su medene
Riči Isukàrsta, kim se pominamo
Doklegodi mi stan na svitu imamo,

Život i običaj njegov da slidimo,
Ako se pravedno prosvitit želimo,
I slipost od sàrca ako ćem' odneti,
Triba nam slidíti njegov život sveti.
Dakle nastojanje naše hoće biti:
Vazda Kàrstov život u misli imiti.

Pogl. I.

1.

Svaki po svoj ćudi želi človik znati,
Al znanje brez Boga što će tebi dati?
Bolji jest jedan kmet od priprostih muži,
Koji poniženo svomu bogu služi:
Neg ohol razumnik ki za se nehaje
A od zvizd i nebes mislit nepristaje.
Ki človik sam sebe dobro razaznaje,
Sebi se sám vidi od ništare da je,
Nit s' u slavi ljudskoj kojoj naslajuje.
Ako bih sve ja znal, koja su na sviti,
I koja su bila i ka će još biti,
A u sebi nimam ja božje ljubavi,
Koja me dan i noć u njemu zabavi,
Što će meni znanje prid tim napruditi,
Ki samo od dilih hoće me suditi.

Pogl. III.

6.

O kako svitovna hitro hodi slava,
Zajutra je s e n o što je danas t r a v a.

Pogl. V.

2.

Prohodi, prohodi človik za človikom,
Al istina božja stoji u vik vikom.
Po mnozih načinih svim nam govori bog,
Buduć prid njim jednak i bogat i ubog.
Svaka hoteć znati i svega žudjenja,
Dostakrat nam smeta sveta pisma štenja.

Pogl. VI.

1.

Kad človik brezredno štogodire žudi,
Tudie se u sebi s nepokojem trudi,

Ohol, skup i lakom nigdar nepóčiva,
Ponižan u duhu, velik mir uživa.
Človik, ki u sebi umarl sasvim nije,
Ti se od napasti hitro napastuje;
Koju kada neće jure veće podnit,
Pusti se u ričih zločestih pridobit.
Nemoćan u duhu i nikako puten,
I na oćućenja putena naslonjen,
Mučno hoće pustit želinja zemaljska,
A mislit od onih, koja su nebeska;
Zato kad jih pušća brez bolesti mu ní,
Sàrdeć se na onih, ki su mu protivni.

Pogl. VIII.

1.

Nemoj sàrce tvoje svakom očitovat,
Al boga bojeću i mudru daj ga znat.
Riedko ćeš s mladimi kimgodi obćiti,
Još prije s izvanjskim ljudmi govoriti.
Prid ljudmi bogati nemoj ti vuhliti,
Ni prirado na dvor gospodi hoditi.

Pogl. X.

1.

Od ljudske se varuj koliko mož buke,
I uzdàrži jazik, uzdàrži i ruke,
Jer mnogo svitovni posli zapričuju,
Ako se prem s dobrom odlukom duguju.

Pogl. XIV.

1.

Na samoga sebe svàrni ti pogled tvoj,
A drugih suditi dila nigdar nemoj,
Človik sudeć druzih sve posluje zaman,
Hini se i u grih upada ne jedan.
Ali sebe sudeć i protresajući,
Vazda će s napridkom bit u svojoj kući
Kako rič[1], za dragu koju mi dàržimo,
Tako od nje često mi sude činimo.
Zato mi pravi sud izradi ljubavi
Gubimo, koja nas na to zlo pripravi,

[1] rič, ovdje stvar.

Pogl. XVII.

1.

Tribuje da s' učiš sám sebe razbiti,
Ako ćeš s drugimi mir i sklad imiti.
Nije rič primala ovdi pribivati,
Kadi su skupšćine i duhovni brati.
A š njimi brez tužbe po sve dni općiti,
Naslidujuć viran ća do smàrti biti.
Blagoslovljen budi ki je ondi živil
Dobro, tere srično život svoj zavàršil.
Ako ćeš dostojno naprudit i stati,
Za putnika na svit tribat' se dàržati,
Ludu radi Boga triba ti je biti,
Ako ćeš duhovni život provoditi.

Knjiga II. Poglavje III.

1.

U miru ti pàrvo sili se živiti
I tada ćeš moći inih umiriti.
Človik vele veće naprudit će miran,
Nek ki je u knjigah i učen i uman.
Človik u telesnih očućenjih zavit,
I právo će dobro, u ko zlo obratít,
Í lasno će viru, da je zlo priložit.
Dobromiran človik takove je ćudi,
Da svaka u dobro obraća i sudi,
Koji je u dobru miru i pokoju,
Sumnju na nikogar neprostira svoju.
Al ki je zlovoljan i človik promućen,
Razlikim sumnjenjem jest brižan, utrujen:
Niti će u miru on sam počivati,
Nit će da počinu inim dopušćati,
Dostakrat on reče što bi reć ne imil,
A pušća, što bolje da bi on učinil.
Razmišlja, što ini dužni su činiti,
Nehaje, što je sam dužan izvàršiti.
Dakle pravo na se svàrni oko tvoje,
I tad pravo sudi: tvoj bližnji kakov je.

2.

Dobro umiš tvoja dila odvitovat,
A odvitovanja nećeš druzih primat.
Pravije bi bilo da bi na te tužil,
A brata tvojega da bi odvitnik bil.
Ako hoćeš ini da te podnašaju,
I oni s' od tebe podnosit imaju.

Pavao Jančić i Daniel Grozdek, nazvan de Tauris,

poznati su kao pjesnici samo na toliko, što je prvi u glagolskom izdanju Budinićeva „Izpravnika za Erej", tiskana u Rimu godine 1635, načinio na Rafaela Levakovića, izdatelja iste knjige, pohvalnu piesmu; a drugi isto tako pohvalnu piesmu na Franju Glavinića, tiskanu u ovoga djelu: „Svitlost duše, u Rimu 1632". Dočim o životu prvoga neznamo drugo, nego da je bio redovnik reda sv. Franje, i da je živio njeko doba u Rimu; poznato nam je od drugoga, da se rodio u Karlovcu oko godine 1600, da je bio takodjer redovnik reda sv. Franje, i da je učio po svoj prilici u inostranstvu, gdi je, neznamo iz kojih razlogah, dobio ime de Tauris. Živeći u monastirih države hrvatske, krajnske, ugarske sv. Marie, i austrijske, bio je petkrat izabran provincialom u tih državah, bješe izvrstan govornik u sedam jezicih, generalni povjerenik naroda gornje Njemačke, i generalni Definitor. God. 1642 pomagao je uredjivati monastir kaludjericah u Zagrebu. Godine 1662 imenovan bje naslovnim biskupom sizemenskim (?) a iste još godine povišen na stolicu biskupije pićanske u Istri, te kao takav god. 1663 od pape potvrdjen. U Istri bješe na glasu radi svojih krasnih predikah hrvatskih. Ponovio je biskupski svoj grad, uredio dohodke i umro na putu iz Hrvatske, od nazebe, u Ljubljani dne 1. veljače 1667, a zakopan tamo u crkvi Franjevacah. Mi priobćujemo ovdje više spomenute piesme obijuh pjesnikah:

Otcu Rafaelu Levakoviću, knjigočiji slovinskomu.

Daniel Grozdek.

Pokle na mu sriću ni muža na sviti,
Moj Levakoviću, u vike čestiti,
Ki bi prosuditi pravedan hotil sud,
Ter ti zahvaliti za mnogovridni trud;
Evo ja od ovud, gdi razum bez mraka,
I ćuvstva oda svud bistro vide vsaka,
Gdi zloća opaka ne slipi človika,
Bez tmin, bez oblaka, gdi su vsakolika,
Mala i velika koja su otvorena,
Od početka vika koja su stvorena.
Gdi mnogoscinena sveta pisma sjaju,
Tobom izpravlena, ter većnost primaju,
Gdi sad dolitaju tobom moji trudi,
Koji skazivaju oč twa pamet trudi.

Ka hlepi, ka žudi da svak boga hvali,
 Da narodu prudi, da grehe obali.
Velike ti hvali vkup dajem, i znati,
 Da te i ostali hite počitati.
I da hte poznati tve trude na vike,
 Kad te bú nestati radi smèrti prike.
Ter čim budu rike slovinske plinuti,
 Vsak će tebi dike veselo kliknuti.
 Krunu knižne dike mèrtav ćeš stignuti.

Promulsis Rhythmica.

Apollinem, vna cum vniuersa Heliconidum caterua, nec non hominem a rectitudinis tramite aberrantem; illum quidem ut veneretur, hunc vero ut operis praesentis doctrinam et utilitatem amplectatur, proliciens.

A. Fr. Paulo de Tauris Croata

Carolostadiensi, ordinis minorum obseruantium, St. Theologiae studente Generali, debitae in authorem (Fr. Glavinić) observantiae ergo concinnata.

Preslavni Apollo, Minerva prečista,
 I vsa Helikonska družba plemenita!
Ako ćete vidit mudrost vašu lipu,
 Razum i kripost vse u jednom kipu
U ove poglejte knjige bogoslovne,
 Svitlost duše verne, grišne i nevoljne.
Lip način i nauk koga uzderžaju,
 Za vernut človika u milošću božju.
Vse u vaših školah Franciscus obrani
 To sabra Glavinić vnogo poštovani.
Skota[1] naslidujuć po svojoj mudrosti,
 Hèrvatskomu puku to poda h' koristi.
Dakle ove knjige vi najperv' poštujte,
 Vridnosti njihovoj kruto se radujte. —
Evo sad govorim tebi človik grišni
 Ki si u tamnosti, ovih se knjig dèrži,
Tot' je put i svitlost do božjega raja,
 U kom je veselje brez vsakoga kraja.
Ako si u grihu, ki ti k bogu brani,
 Ki ti put prepliće, ki ti dušu rani,
U knjigah sad ovih priliku ćeš najti,
 Njega se izbavit i u nebo zajti.

---

[1] Ivan Scottus, slavni bogoslovac.

Reci dakle sada: Bog mu daj duši raj,
Kigod je je složil za naš hèrvatski kraj.
I daj mu bog dobit na ovomu svitu
Vnogu grišnu dušu i zdravje u cvitu,
Svaku čast i slavu, vridnost i poštenje,
A po ovom žitku angelsko veselje.

Jurjević Gabriel

gradjanin varaždinski, spada medju pjesnike, i to bolje kajkavsko-hrvatske. Rodio se u Varaždinu oko g. 1620, imao kuću u Varaždinu izvan zidinah gradskih, koju je sa svojim bratom Matijom dne 3. lipnja 1647 zamienio za zemljište svoga otca, ležeće u vidovskom koncu, kraj malih vratah i kraj grabah. Oženio se sa Jelenom Jambrekovićevom i spominje se š njome 1667 u jednom sudačkom istražnom pismu, koje govori o njekom zlostavljenju njegove supruge. Bio je kasnije c. k. tridesetnice varaždinske protupisac, te je kao takav g. 1675 izdao knjižicu pod naslovom:

„Lisszti Heroov, to je velikeh na glaszu ljudih. Stampani u Bechu vu Austrie. Pri Janussu Christofu Cosmerioviussu 1675. 8. str. 171."

Svoje djelo posveti pisac Adamu grofu Zrinskomu, posliednjemu svoga plemena, i to na latinskom jeziku. U toj posveti hvali predje Zrinskoga, i Adama samoga, koj se godinu prije na sveučilištu bečkom sa svojimi nauci odlikovà tako, da je u prisutnosti cara Leopolda dobio dvie nagrade, na što mu car reče: „Optime fecisti mi Zrini".

U predgovoru kaže pisac: „Med historiami ovde slovinskim jezikom z verzuši popisanimi i na pervo danimi, najdu najpervo gospoda junaki, i ostali obojega spola poglaviti ljudi, vsaki poleg svojega stališa hištorie, koje ako budu marlivo štali, hoče im se serce genuti, da budu večkrat nečemurnost ovoga sveta premišljavali, i žitek svoj na srečnu vekovečnost ravnali. Mogu se i popevati vse Histórie na notu: „Hore mile". Ali na drugu notu: „Premilo tužita dva Vugra viteza".

Iz ovoga se vidi, kakovoga su predmeta po prilici u ono doba imali kajkavski Hrvati narodne piesme.

Kad čovjek naslov knjige Jurjevićeve pročita, mislio bi, da će pjesnik opjevati narodne junake i velike u domaćoj poviestnici ljude; ali od njih neima uprav ništa, već se tu pjevaju samo čini sve-

tacah i njekih slavnih Rimljanah, carevah, papah itd., kao takodjer mnogi ćudoredni nauci u duhu svećeničkom. Opisujući pjesnik Rim za vrieme Urbana pape VIII. (1623—1644), narisa tako živimi slikami taj grad, da moramo svakako pomisliti, da je Jurjević polazio nauke u Italiji i posjetivši Rim, očima gledao ona čudesa, koja je toli poetički opisao. Da je bio dobro viešt u povjestnici svietskoj i crkvenoj, može se razabrati iz njegova čitava pjevanja, razdieljena na četiri knjige, a svaka knjiga na više listah ili pjevanjah. Knjiga I. Od četireh posliednjih sadržaje, 1 list: Aleksis dobrovolni pregnanik žalosnim otcem. Od smerti straha. 2 list: Jerolim z puščine Rimljanu mladencu. Od sudnoga dneva. 3 list: Bogatec svojim pet bratom. Od peklenih múk. 4 list: Augustin betežen nebeščanom. Od nebeske domovine želenja. 5 list: Valerian zaručnik Tiburtu bratu. Od lepote nebeščanov. 6 list: Theofil prokurator Doroteje device i mučenice. Od nebeščanov rož. Knjiga II. Od osebujnih nekojeh nevolj. 1 list: Eustak otec prez odvetka Maurušu Rimljanu. Od pogublenja detce. 2 list: Jambrevus Theodosiušu caru. Od pomora tesaloničanskoga. 3 list: Krisostom Eutropiušu z-tonača propisanomu. Od nestalnosti sreče. 4 list: Gilimer kralj obstert Belisaru obladavcu. Od glada i nevolje kralja. 5 list: Belisariuš slep Justinianu cesaru. Od nevolje slepote. 6 list: Konradin mladenec na smert odsugjen vdove majke. Od svoje temnice i smerti. 7 list: Emanuel Soza, pogibelni, Luzitancem. Od pomora iz potoplenja. Knjiga III. Od zmesnih. 1 list: Sin potrošliv otcu. Od nevolje glada. 2 list: Petar pokornik blaženoj devici. Od Krištuša trikrat zatajenoga. 3 list: Alip skajavši se, Augustinu. Od nečistoga gledanja. 4 list: Nivard z očine čuvarnice, Bernardu bratu. Od želenja nasleduvati. 5 list: Tomaš Akvinski z temnice velikomu Albertu. Od svoga za čistoču harca. 6 list: Karol peti cesar Ferencu Bergie. Od ostavljenoga cesarstva. 7 list: Konstantin cesar iz neba Urbanu osmomu pape rimskomu. Od varaša po njem nakinčenoga.

Mi vadimo ovdje za primjer posliednje pjevanje: Knjiga III. list VII. i iz prve knjige list III.

Konstantin cesar

iz neba Urbanu osmomu pape rimskomu. Od varaša po njem nakinčenoga.

Sudec vseh, i otec varaša rimskoga.
Komu zemlja z morjem nema spodobnoga!
Ali z vatikanskih slediš hiž, i s tvojum

Vse odpiraš nebo i zapiraš močjum;
Ali z brega tvoje kvirinskoga lice
Obračaš na rimske gustokrat vulice;
Ali v lepom zidu Elie prebivaš,
Odkud mira ljuctvu rimskomu dobivaš;
Ali z albanskoga grada visokoga
Glediš vode, dela na bregeh čudnoga;
Ali z druge strane z novum slaba jačiš
Pravicom, i ljuctvo na pravi put vlačiš;
Žmehke na kraj pusti skerbi jedno malo,
Kéh bi i Atlasa nesti teško stalo.
Da moje, ke su se med gornimi bile
Reči, posred neba, čuješ zgovorile.
  Da bi blizu morja helespontovoga
Bil funduval varaš, drugi Rim od tvoga,
Zastupil sem v mesto dvora nebeskoga,
Ali tak, da z Rima nezabim se moga.
Nésem izda. Ljubim ja Urbane! tvoje
Purgare, i kakti otce branim moje.
Berž stah blizu Pavla neki den i Petra,
Med množinom gornjih nebeskoga meštra;
Onde vsi jednake buduči mi volje,
Jéli smo latinsko zgledavati polje.
I najrajši na on kraj smo vergli oči,
Gde Tuškanska sedem bregov voda moči.
Osupnjen od mesta dike, gda vsa brojim,
Ovako govorim tovarušem mojim:
  „Kulik kinč! i cirkve vidimo svetiti!
Vidi se Rim nebo, ali neba biti.
Ovo, kako velik je torh Vatikana,
Bližnji neba straži Spinc[1] visinu stana.
Kak je lepo mesto! diči se od zlata
Gank, od Apeleša zmalan domišljata.
Vsa su od meštrie, gemme kinče kraje,
Ali cenu forma njim i delo daje.
Ovde najti vnogim oltarom se čudim,
Jednoga med vsemi najlepšega sudim,
Ki mi z kameniča rezanoga, vojsku
Kaže, po angjelu vučinjenu v vojsku.
Nut koliko angjel božji kopje ima!
Kako lampe pozoj verteti se štima!
Ljuta oba. — Ali on k zvezdam spodoben,
I z obrazom svoga on ognja hudoben.
Ovo opet z medå četiri finoga
Stupi se lišče, terh dela vekvečnoga.

---

[1] Monte Pincio?

Skoro je Temese sve rude spraznila,
I vsa je, méd šaljuč, trudna Cipros bila.
Ako bi se nebo vrušenja bojalo,
I Atlasa nesti preveč terh štimalo,
Ova bi žmečavu[1] lahko vsu nosila
Podpora, i sama zadosta bi bila.
  Ovde su s Phrigskoga kapele kamenja
Četiri, i v sake devena znamenja.
Onde se s božanskum pote kervjum lica,
Ovde vidi vbosti sveti bok sulica.
Ovde se Helena, bože! diči z tvojim
Křižom, i ovde se Andraš hvali z svojim.
Ali kak su spravne! — Vredno Briaksesa
Vsako svoga delo, i Mirmicidesa.
Ovde vidim opet vnogo spravljenoga
Zlata, ovde opet srebra zlejanoga.
Ovde su, kaj brojim, sama čuda, vama
Ova bi blaženim hiža dosta sama.
  Vezda Lateranske pri cirkvah palače,
Kulike su vredne preceube i plače!
Znam mesto. — Ovde se je z rimske činila
Kervi kupel, gubu ka bi mi vračila,
Zménil je Silvester pomoč, i z svetoga
Zdenca vodum, tela zvračil beteg moga.
Ovo je znam mesto. Ali ne takovo,
Pervo je bil delo preprost kamen ovo;
Vezda se krov z meda sveti čerlenoga,
I mesto z mramora vse stoji finoga.
Ovde z belim Paros kamenom obdava
Zrak, i Nomas nuter deven terh zderžava.
Ovde je Syenen posred Farianska,
I kaj bė zida, je ruda synadanska.
Sam se tarac gizda; Ophites se čudi,
I Oniks se dréti skoro krati ljudi.
Nut, vekša od sunca ima svetlost pode,
I po sveteh zdušne pčele sageh hode.
  Vgrešam: Jeli cimer Urbana zmožnoga!
Je, Urbana, tak je, je cimer on moga!
On sam pervo žitka zdravje diči moga,
I zemlju varaša ovak vsu rimskoga,
Za Urbana bogat začne se glavara
Rim zvati, za me si bil vubog cesara. —
Takva sem pred neba tomačem povedal,
I tebe je dvor on lepu hvalu ves dal.
I negdo, grad vidiv ov, veli Elije,

[1] Težinu.

Vekše od Urbana ima on veselje.
Ovoga je z grabum tverdil i baštami,
I vrata z jakimi vsa klučenicami.
Z vsakoga se puške turna nagražaju,
I globuše z strašniim glasom ponašaju,
Neg je tarpejanske Jupiter pečine
Germel, vekše denes ovde treske čine.
Ako opet Brennus dojde na Rimljane,
Stanovit njim v ovom Kamil gradu staue.
Gusto je Elie breg most videl ginuč,
Gda je kalen derčal potok snege zinuč;
Gda Tibris čez mesta nehteč pojti svoja,
Je novoga iskal čez varaš prohoja.
I čez mosta šumeč visinu, je leta
Vračati se grozil potoplenja sveta.
I po polju guste mokrom slape valjal,
Gda se je na ništar žitek vtopljen spravljal.
Ov je bil Tibera dosle kip nagloga,
Vezda od Urbana je zmenjen zmožnoga.
On je nove k drugim boltam bolte pridal,
I tesen put čez več bregov prostran zidal.
I ovo z gór potok tuškanskih šumeči
Bė došel, z deždjem se i snegom grozeči.
Teda je Rim polje verval utapljati,
I čez pijac širom jezero derčati,
Most takaj Tibera zdavna znajuč serdu,
Sam se je za boltu jél bojati tverdu.
Ali bliže slape Tiberiš valivši,
Zgrabiti z navadnum vsa grožnjum kanivši,
Vidė ne več v starom mestu Elianske
Gore, neg od ruke včinjene Urbanske.
K mestu henja Tiber, i pod glasoviti
Most, tiho je vode zapovedal iti.
„I prez straha v Rimu", je rekel, „vsakoga,
„Nebu videl nigdor jezera več moga,
„Ar se serdih, koje bė Aelius zidal
„Bolte, tesen mojim je vodam on put dal.
„Vezda poglavnika most vekšega hvalim,
„I tik pod urbanske gore vode valim".
Zreče. I ovako drugi zače: „Ovo
„Čudo Flaminie je puta kakovo?
„Ovde gde od Tibra speljano pod Nero
„Cesarom, Rim vidė kipeti jezero,
„I po polju ladje viteškom derčati,
„I posred pijaca morje vojuvati;
„Vezda se je lepih onde nagledati
„Dolic, i v vulicah zmirom hiže stati.

„Né onde potočne, niti morske vode,
„Neg vode z device Urbanuša shode". itd.

Dodajemo ovdje još iz knjige I. lista III. pjevanje u izvadku.

Od peklenih muk.

Jaj mene! v kakovo tužen dojdoh mesto?
Kak je ružne farbe i kruto zločesto!
Vas prosim, da noge nejdu onem vaše
Putem, kojim moje neki den hodjaše.
Vse je ovde z strašnom temnostjum obsterto,
I sunce od tmice zevsema zasterto.
Zaperti smo ze vsih stran mi z zidinami,
Vrata se zaklepaju z jezero kvakami,
Obstira nesrečni stan velika žalost,
I plač ga obhaja na veke za radost.
Vu njem se od ognja černi dimi kade,
I od žvepla, smolo, ružne idu smrade;
Vu te vuze plamni ognjeni kraljuju,
I hujši neg z Etne ognji se van bljuju.
Vu njih se mi vsigdar neprestance žgemo,
A vmreti, jaj, nigdar, nigdar nemoremo.
Šetujte, žeravke, šetujte, žveplene,
Hodte, smolenice, na moju smert lene.
Skončajte moj žitek, berže skončajte ga,
Čim berže skončate, draže mi je njega. —
Ali kaj ja ognje i plamen vekvečni
Na moju smert zovem? a zavman, nesrečni!
Pisano je: požar da stoji za vsigdar,
Gluh je on, né moči njemu vujti nigdar.
On z žveplenom mene obsiže duplerom,
I je mene mesto halje tkane z srebrom.
Persti, kim persteni beše lepi zlati,
Nje z svečami nigdar neprestane žgati.
Gde mi je zlat pervo lanc na herbtu svetil,
Onde se je falat ognja ljut namestil.
Gde mi kača z gerla visi jadovita,
Onde mi je visel zlatni lanc i svita.
Nakaj mene beše nevoljnomu fine
Od srebra i zlata dragoga haljine?
Ako bė za baršun ov ogenj kupiti
Mene, i za atlac ta plamen dobiti!
Ah, nek moje lasi sramotno poginu,
Ké sam česal kakti žena, neka zginu.
Ružne onde gnezde kače načiniše,
I stan vnogoglave hidre tam zabiše.
Triglavci okolu štapaju ručeči,

Jadi čez ramena sunu se verveči,
Kaj od Ticiuša i od Iksiona
Pisaše, za ludost ja vsa deržah ona;
Vezda vidim dobro, da Prometeuša
Moje terga serce ptica prez moduša.
Lagle je Sisifu bilo v breg valjati
Velik kamen, i tak vsevdil se lamati.
Tantaluš sem ja on, zavmaa čez glubine
Pekla tiram lačen bežeče jestvine,
I z rešetom loveč vodu, trudim ruke;
O da bi mi konec bil ov zadnji muke.
Jezero je drugih múk, još mnogo veče,
Kim broja né znati, to me jako peče. itd.

Petar grof Zrinski.

Zrinius Illyrici splendescit gemma decoris,
Quae primi, superans, arma tulere viri.
Christophorus Kalmandi.

Illyrico genitore satus, quoque clarus avorum,
Stemmate, Bellantum summus stimulator avernum
Nec ventos, nec acerba Poli molimina saevi
Zrinius extimuit. *Jo. Fr. Lib. Baro Chikulini.*

O Petru Zrinskomu dala bi se napisati čitava knjiga, jer malo s kojim od Hrvatah bješe tako tiesno skopčana sudba države i naroda, kako s ovim nesretnim rodoljubom. Nu mi želimo samo na kratko prosboriti o njem, pošto smo obširnije govorili o njegovoj supruzi, te ćemo priobćiti samo onoliko iz njegova života, koliko uprav našemu predmetu pripada, i koliko je neobhodno potrebito, da se čitatelji upoznadu s glavnimi crtami njegova života.

Petar bijaše sin Jurjev, a praunuk Nikole Sigetskoga. Rodio se dne 6. lipnja 1621 u Verbovcu, imanju križevačke županije, i to u drvenom dvorću pod vrati Kastela vrbovaćkoga[1]. Njegov otac Juraj, sin Jurjev, „vekovečni knez od Zrinja, cesarove svetlosti tolnačnik i komornik, slovenskoga i hrvatskoga orsaga ban, Čakovoga turna slobodan gospodin i krajine legradske kapetan“, kako se sám u listinah pisà, bijaše godine 1625, bečkoga dvora i kraljevu srdžbu na se navuko, o čem pisà Juraj dne 1. lipnja g. 1625 tadašnjemu biskupu zagrebačkomu Petru Domitroviću, primjetivši, da će biti na oprezu. Još iste godine položi on čast bansku natrag u kraljeve ruke, nu ovaj, na prošnju SS. i RR. hrvatskih, nehtede ga riešiti

---

[1] Rukopisne bilježke.

ove časti. Ali malo zatim bude ban Juraj pozvan u vojsku Vallenšteinovu; za banove namjestnike imenovà kralj Ferdinando dne 20. svibnja 1626 grofa Žigmunda Erdöda, kapetana zemaljskoga i prabilježnika Stjepana Patačića. Ban Juraj Zrinski otide u vojsku mjeseca travnja čil i zdrav, ali po svjedočanstvu suvremenikah, Petera Grgura i Ratkaja, bude kod Vallenšteinova stola otrovanom rotkvom počašćen, te umre od otrova u Požunu dne 18. prosinca 1626, navršiv jedva dvadeset i devetu god. Njegovo tielo odvezeno bi kasnije u Čakovac, te je dne 4. rujna 1627 uz veoma svečani sprovod zakopano u porodičnu raku svetojelenskoga monastira.

Njegova dva sina Nikola, star šest, a Petar pet godinah, premda jim je majka Katarina Sečijeva jošte živila, dobiše četiri skrbnika: Stjepana Senjeja biskupa vackoga, Petra Domitrovića, biskupa zagrebačkoga, Stjepana Patačića[1] prabilježnika, i Tomu Mikulića Brokunovečkoga. Uz ove još i petoga Franju Baćana, kao glavnoga upravitelja svih njihovih imanjah. Kako se je za ovu sirotčad skrbilo, može se viditi od tuda, što je Baćani jur g. 1628 za svoj trud od skrbnikah dobio na dar Zrinsko imanje Rakovec s kaštelom, i što je isti Baćani jur za sprovod njihova otca, pokraj tolikoga velikoga imetka, morao posuditi od Martina Sandrića, kapetana u Vinodolu, dvie stotine srebrnih talirah i četiri stotine ugarskih srebrnih dukatah, za koje novce založene su mu njeke zemlje kod Ribnika, zajedno s kmetovi. Oba brata odgojivana su u mladosti ponajprije od Ježuitah. God. 1635 bijahu oba po kardinalu Pazmanu, na zapovjed cara Ferdinanda II. poslana na nauke u Italiju, — kasnije podaše se naukom vojničkim, a naš Petar napredovà osobitom revnoštju u nauku topničtva i vatrometah, te je jur kao mladić sa svojimi vatrometi predgradje turske Kaniže u prah i pepeo obratio. Kolike je tjelesne snage bio, pokazuje najbolje znameniti čin, što ga je kod Požuna u lovu na veprove pred očima kralja Ferdinanda II. počinio, kad je, napadnuvši razjarenoga vepra, svojim mačem čitavu mu glavu razkolio. Sedamnaest godinah star, postane Petar g. 1638 komornikom, a zajedno se je pisao naslıedaim legradskim kapetanom, te se dvie godine kasnije oženi sa Anom Katarinom Frankapanovom, o kojoj govorismo gore. U ovo doba poče Petar u novoj vojničkoj krajini jur

[1] Ovaj dobi odmah g. 1627 po biskupu Senjeju zapovjed od kralja, da ima doći u Čakovac: Quid circa Pupillos et Bona Zriniana agendum regis mentem intellecturus. (Acta Patačić-Köröskényi. MSC.)

vojevati proti Niemcem. God. 1642 osvoji s Nikolom Frankapanom njeka miesta, što bješe posjeli njemački vojnici, te pobaca carske orlove; na što ga Ferdinando III. sa dva dekreta od 22. kolovoza i 10. prosinca 1642 krivcem veleizdaje proglasi. (Hofkriegsraths-Acten). Nu jur u dvadeset i šestoj godini bio je kraljevski kapetan i dvih hrvatskih pukovnijah zapovjednik, dočim je njegov brat iste godine 1647, dakle u dvadeset i sedmoj godini, imenovan banom hrvatskim. Godine 1648 povede Petar Zrinski znatnu četu Hrvatah u pomoć caru Ferdinandu proti Švedom i sjedinjenim protestantom. U njegovoj vojsci bijahu kao kapetani Juraj Frankapan Trsački, sin Vuka i brat Petrove žene Katarine; Juraj Ratkaj, poviestnik hrvatski; Toma Esterhazi, Damjan Požežanin, Stjep. Bogdanić i Kristo Lamberger. Predstavivši se sa svojom četom u Plznu svomu kralju, probudila je četa hrvatska najveću pozornost čitave carske vojske, tako radi liepote, nošnje i oružja, koliko radi junačkoga ponašanja. Vojujući s ostalom vojskom hrvatskom pod Isolanom i Vertom, proslavi se višekrat u bojevih. Vrativ se doskora u Hrvatsku, nastavi Petar svoja četovanja proti Turkom, pobjedi g. 1649 kod Slunja u junačkom okršaju Turke, izkazà se sa svojim junaštvom sad kod Legrada i Kaniže, sad na južnoj hrvatskoj granici, te bješe radi zabranjenih četovanjah i radi pomoćne vojske, što ju je kupio za Mletke proti Turkom god. 1652, od gradačkoga vojenoga vieća, kao veliki kapetan, za njeko vrieme svoje časti lišen, koju mu ipak doskora vratiše, trebajući njegovu mišicu i njegovo slavno ime. Uzeše mu takodjer za zlo što je godine 1650 bez dozvole otišao na hodočastje u Loretto. Pozvan u Gradac na odgovor, pusti se u dogovaranja s Mletčani i otide u Beč (1652) na opravdanje, a g. 1653 htede po moru u Kandiju i Kretu, što mu nebješe dozvoljeno, pošto se saznalo, da je s Mletčani tajno se u Mletcih dogovarao, i njim brodove i drva iz svojih šumah obreko. God. 1654 ratovà po moru u Dalmaciji i zarobi na moru, 100 miljah izpod Zadra (valjda kod Kotora) tursku jednu brigantinu, koju je predao zadarskomu zapovjedniku, a od Kotoranah radi toga za nagradu dobio dragocienu sablju[1]. Radi toga četovanja bješe pozvan opet u Gradac na odgovor, ali on se izpriča, da nemože doći, jer da mora voditi jednu četu u Slunj proti Turkom; na što ga po drugi put iste god. 1654 u kolovozu liše

[1] Jedna sablja Petra Zrinskoga čuva se u zbirci pisca ove rasprave.

časti. Isto tako zabraniše mu da neima dopisivati s Turci; nu on otide na to s Franjom Berislavićem u Mletke, i poče se dogovarati s nova s Mletčani. Petar bijaše tada lahkih konjanikah general, a karlovačkih konjanikah, kao i slunjske, velomiričke i jamničke tvrdje, isto tako starih Uskokah, veliki kapetan. Uzprkos tomu, što ga lišiše častih, proslavi se on opet u srpnju 1655 uz generala Auersberga i potuče Turke (7000 njih) kod Visibabe, načinivši veliki plien. Uslied toga postade g. 1657 senjskim i svega primorja velikim kapetanom, premda su ga g. 1656 na tužbu Niemacah i opet u Gradac na odgovor pozivali, čemu bijaše posliedica, da je njemački vrhovni general Auersberg pod iztragu pao, a carskim povjerenikom grof Tattenbach, otac nesretnoga Erazma, u Hrvatskoj imenovan. Nu pošto se proti rečenomu generalu nije postupalo po pravici, odreče se Zrinski g. 1657 u Prosincu sám svoje vojničke časti, i dodje g. 1658 u Gradac, odkuda ga opet poslaše u Hrvatsku, jer su Turci s nova počeli navaljivati preko granice, te potuče u mjesecu studenu kod Berloga i Perušića Turke. Isto tako potuče ih g. 1659 kod Senja i posjeti iste godine Beč, kamo se Niemci neprestano tužiše, da Zrinski i Frankapani njihove zapovjedi neslušaju. Negledeć na ove tužbe i uvriede, pozdravi Petar g. 1660 putujućega po svom carstvu cara Leopolda na osobiti način. Pošto bješe jur u Ljubljanu otišla pred cara iz Karlovca jedna četa od 600 hrvatskih plemićah, bogato odievenih i risovom kožom uresenih, pred kojimi je na neosedlanom konju mladić od dvadeset godinah stojeći, umjetno se kretao i plesao, i to uz skladno sviranje sviralah i bubanjah; dočeka Petar u Trstu osobno svoga kralja, i kad ovaj prispije u Djevin grad, da se tamo odmori, dodje Petar, obučen kao kapetan morski, na svom bogato urešenom brodu sa 60 svojih plemićah pretvorenih u vozce, da poveze cara u Trst. Car Leopoldo, vidivši ovaj toli ugledan brodić, premda i Trstjani po njega krasnu brigantinu poslali bješe, odabra ipak brodić Zrinskoga, a ovaj staviv se na krmu, dovede u najvećem slavju cara u Trst, na što njetko sliedeće distike načini:

Quilibet Augusti navarchus ducere remos
Nescit, ac in proprios Numina ferre lares.
Aut maris ipse Deus velocia carbasa tendet,
Aut C o m e s i s t e Jovi vela beata ciet[1].

[1] Chuselich de Lorenzo. Breve e succinto raccolto del Viaggio solenne etc. del Imp. Leopoldo. Vienna 1661 p. 99. 129.

...ur sliedeće godine uvriediše Petra opet Niemci, čim su
...rhovnim zapovjedničtvom Auerspergovim, proti volji oteli
...petaniju senjsku, podavši mu kapetaniju ogulinsku, s na-
...rimorske pokrajine generala. Iste godine 1661 razori Petar
...rdju Kulu u Lici i grad Ostrovac. G. 1662 ode na ugarski
...posieti kasnije Mletke, na što ga opet Niemci tužiše, a Zrin-
...smeno g. 1663 obrani, te iste god. slavnu pobjedu nad Turci
...oga Zrinja, a zatim kod Jurjevih stienah i Drenova Klanjca
...u uhvati i brata Čengić-paše Sokolovića, radi kojega je kasnije
...alom Auerspergom imao prepirakah. Ljuta je imao takodjer
...ja s Niemci, što je višeputah pošiljao pomoći svomu bratu
...jumurje proti Turkom; našto Niemci nikada privoljeti nehte-
U mjesecu studenu 1664 dobi strašnu viest o smrti svoga
Nikole, i javi ju u Beč s molbom za dozvolu, da smije otići u
...vac. U isto doba odlikovan bi od pape častnim nazivom „Bra-
...ja Evandjelja“, a od svojih zemljakah izabran bi vodjom one
...ke, što je imala pod Petrom Patačićem, podkapetanom zemalj-
..., braniti Medjumurje proti turskim Tatarom, koji su se spre-
... iz Kaniže na Hrvatsku.

Iza rečene strahovite smrti svoga brata Nikole bana, kojega
18. studena 1664 u lovu divji vepar razderà, imenovan bi Pe-
god. 1665 u mjesecu siečnju banom hrvatskim, i namješten bi
takov dne 6 studena 1666, a njegov sin Ivan Antun, imenovan
kapetanom ogulinskim, premda bijaše još diete.

Koliko je god prije u turskom i švedskom ratu počinio osob-
junačtvah, toliko je sada kao vodja svoga naroda svakom pri-
...om pokazao, koliko ima u njega oštra uma, ne samo za ratne,
...o i za sve državne poslove. Ali pokraj svih tih poslovah, slie-
primjer svoga brata Nikole, posveti se osobitom ljubavi knji-
...nosti, i to izključivo svojoj narodnoj, hrvatskoj knjizi, dočim je
...gov brat, kako ćemo kasnije viditi, gojio izključivo magjarsku
...gu. Koliko su oba ova brata brinula se za književnost i umjet-
..., svjedoče nam krasne i bogate zbirke knjigah i umotvorinah,
...su jih čuvali u Čakovcu, Kraljevici, Ozlju i u drugih svojih gra-
...ih, pokazuju nam napokon njihova trudoljubiva duševna djela,
...su jih iza sebe ostavili.

Pa ipak je ovu braću njeki nesretni udes pratio od djetin-
sve do groba. Vriedni naš domaći pisac reda sv. Pavla Josip
...ković veli: da je tomu njihovomu i njihove djetce udesu kriv

bio njihov djed Juraj, što je zabacio vjeru rimsku i poprimio novu protestantsku. Nu mi tražimo najveći povod nesreće obitelji Zrinske, što su imali veliko blago, velika imanja u sadašnjoj civilnoj i vojničkoj Hrvatskoj, a k tomu još veće ime. Ovo je kratilo puteve mnogim privatnim ljudem, koji hlepiše za tim blagom, i za timi imanji, a ljude vladajućim kormilom u ruci, priečila je jedina porodica Zrinska i Frankapanska, da polovicu Hrvatske već od davna pod svoje samosilne nokte dobili nisu.

Petar Zrinski bješe, kako vidismo, jur prije nego postade banom, kao i kasnije, čestoputah od njemačkih generalah u krajini, kao od Auersperga, Herbersteina, od gradskoga vojnoga vieća u Beču, itd. ljuto uvriedjen. Banska čast padaše sve to na manje, osobito u Krajini. Prava zemlje gaziše se nogami. Niemci preotaše svuda mah. To sve nemogaše on podnositi hladnokrvno. Stojeći u tiesnu savezu s ugarskimi velmožami, osobito od onoga vremena, odkad je krasnu svoju kćerku g. 1666 udao za Franju Rakotzia[1], vodju kasnijih buntovnikah ugarskih, podžigavahu mnogi prijatelji ugarske i hrvatske nezavisnosti u njem sve to veću ogorčenost i nezadovoljstvo, dok se napokon u savezu sa svojim šurjakom Franjom Krstom Frankapanom, sa štajerskim upraviteljem i strastnim prijateljem Katarine Zrinske Erazmom Tattenbahom, kao i s ugarskim palatinom Vešelenjem i dvorskim sudcem Nadaždom u otvorenu urotu upusti, i kroz svoje kapetane Franju Bukovačkoga, Franju Berislavića i Boltižara Pogledića od Turčina pomoć potraži (1669.). Medjutim podigli su se u istoj njegovoj domovini stari neprijatelji porodice Zrinske proti njemu. Nikola Erdödy, koj već odavna za njegovom častju i za imanji vrebaše, otide u Beč, i odkrije urotu; njemački generali, kapetani Oršić, Delisimunović, Baćani Mih., Rebrović, Vojnović Ivan, J. Josip Herberstein i udova Nikole Zrinskoga Maria Sofija Löblova pomagahu što izdajstvom, što mačem Erdődu. Tattenbacha izda sluga mu Josip Riebl u Štajerskoj. Nadaždi bi doskora uhvaćen u svom krasnom gradu Pottendorfu. Od Turakah nedodje pomoć, a u Hrvatskoj nebijaše ništa pravo organizirano za ustanak; dočim iz Kranjske i Štajerske, kao iz karlovačke i varaždinske krajine, vojska udari na malene čete Zrinskoga i Frankapana, otme tvrdi grad Brod na juriš, osvoji Zagreb, Pokupsko,

[1] Dne 6. studena 1666 dobi iz Grádca njemački general dozvolu, da može dati 60 konjanikah na svadbu Zrinskove kćeri. (Hofkriegsraths-Akten).

Sredičko i sve Posavje i Pokupje, te dobi po predaji vac, kamo se bijahu donekle zatvorili sa 2000 ljudih ban Frankapan. Videći oni da se u svoju vojsku uzdati nemogu, noći u Ugarsku, gdje ih na putu u svom gradu Ko- kao goste izdade magjarski grof Kery, premda Zrin- Frankapan sami odoše u Beč, kako vidismo u životu Ane Frankapanke, iza kako Zrinski po biskupu Borkoviću i ostalu iz Beča dobi poštenu rieč, da mu se neće ništa ako se dobrovoljno stavi pred cara i svoga sina za taoca Nu negledeći na to, bude carskim patentom od 30. ožujka Petar lišen svih svojih častih i dobarah, a pomilovanje onim ustašam, koji se uzpokore[1]. Grad Čakovec, gdje bolestna nesretna žena banova Katarina Frankapanka, zauzme Španka, zarobi tu Zrinskove kapetane Franju Berislavića, Pogledića, Cinderia i Ivanovića, a carski povjerenici ko- gradačke porobiše i izplieniše sav grad, kao što su sve ostale i dvorove Zrinsko-Frankapanske izplienili kojekakovi nje- hrvatski komisari, a ponajviše Herberstein, Nikola Erdödi, i Žigmundo Paradeiseri, Petar Prašinski, itd. Nu veliki dio i dragocienosti otide u bečko-carske riznice i zbirke. U tam- zatvoren, napisà Zrinski za cara Leopolda, na latinskom je- dugačko svoje opravdanje, u kojem htede svoju nevinost do- sati, pozivajući se ujedno na carsku dobivenu rieć, na obećanja bkovićeva, i na velike zasluge svojih djedovah, svoga brata i svojih vlastitih, učinjenih za dinastiju i za krštjanstvo. Ali sve bi- zahman. —

Jednu godinu i jedan mjesec zatim, kako bješe ban Petar cars. patentom lišen svojih častih i dobarah, t. j. dne 30. travnja 1671 Svetoj uri u jutro, bude on i njegov šurjak Franjo Krsto Fran- kapan Trsački, po njemačkom, za Hrvate i Ugre nezakonitom sudu, u Neuštadtskoj oružnici smrtju kažnjen, i naken višekratnih po krvniku učinjenih krivih udaracah, glave obojici od tiela mačem pravom smislu odrubljene[2]. Trupla jim baciše u jednu jamu na

---

[1] Usljed toga pokoriše se Franjo Berislavić, Gašpar Čolnić, Vladislav Černkoci, Juraj Gotal, Stjepan Gereci, Juraj Malenić, Baltazar Pogledić i Ivan Kamenjan, te bješe pomilovani.

[2] Ovo svjedoči suvremeni zagr. kanonik Toma Augustić, bivši tad u Beču. (MSC.)

grobju sv. Mihalja, i pribiše nad grobom na zid kapele sv. Mihalja malu pločicu sa sliedećim napisom[1]:

Hoc in Tumulo iacent Comes Petrus Zriny Banus Croatiae et Marchio Franciscus Frangepan ultimus Familiae, qui quia caecus caecum duxit, ambo in hanc foveam ceciderunt.

Discite mortales et casu discite nostro:
Observare fidem Regibus atque Deo.

Anno Domini MDCLXXI. die 30. *Aprilis hora nona. Ambitionis meta est tumba.*

Posliednja radnja Petra Zrinskoga u oči grozne svoje smrti, bijaše hrvatsko pismo pisano svojoj ženi Katarini[2].

Još nam je radi karakteristike onoga vremena priobćiti u izvadku tri pisma, što jih car Leopoldo I. pisa na talijanskom jeziku grofu Humbrehtu Ivanu Černinu od Hudenicah o našem Zrinskom i Frankapanu.

„Dne 15. travnja 1670.

Caro Conte. — E' pur troppo vero che Satanas aut Ottomanus intravit in *Petrum* et eius socium, al qual un bel humore per *Frangepane*, chia frange fede, e pero ancora vero che ambi dicono con il medesimo Giuda: peccavi tradere sanguinem etc. onde ricorrono a chiedere da *perdono*, peró est (res) magna, chi si puo fidare da questa marmagha, io faró le parti mie, et lascio far le sue, chiedendol' mi assista in tutto. — Io *mi trovo bene* et tutti li miei. — Vorrei scrivervi d'avvantaggio, peró il *tempo mi manca* et *debbo andare a cena* che importa più.

Leopoldo“.

„Dne 23. travnja 1670.

Il Zrin et Frangepane giá stanno in *gabbia* et cominciano *a cantare*; perro il Raccoci nel Ungaria superiore ha cominciato nuovi imbrogli; lascio peró marchiare li miei Reggimenti, et spero che con questo presto si ridura tutto ad una buona quiete.

Leopoldo“.

„Dne 29. tranja 1671 u oči smrti Zrinskoga i Frankapana.

Mal se la passano li tre signori Zrin, Frangepan e Nadasti, dovendo *dimani* patire quello che la giustitia vindicativa, contra mia voglia, ma per obligo del mio offitio, gli dettó. Nadasti

[1] *Ova ploča pribijena je sada na vanjskom zidu župne crkve.*
[2] *Gledaj arkiv VIII. p. 227.*

sono patientissimi, peró quel Kroato Romanizato
(Frankapan) muore di pessima voglia, et quasi stá per perder
il corpo. Iddio assista a tutti tre et gli doni il cielo.
o voglio trattenermi di questa materia tragica,
si sapra poi in publico. Leopoldo«.

imamo ovdje miesta i vremena pisati poviest bune Zrinsko-Frankapanske, morali bi odkriti nedozrelost mislih, koje su povodile tu bunu; morali bi dokazi potvrditi slabost vo- i neodvažnosti i mlitavosti naroda; morali bi opisati okraj pokvarenost i strastvenost mnogih sunarodnjakah, koji su izda- svoje zemljake i u prilog radili njemačkomu narodu, a emcem ist proti svomu pravu narinutim zapovjednikom Krajine, radi vodile su se najveće tužbe, jer po njih bješe ljuto uvredjena dostojanstvo hrvatskoga bana, koj u civilnoj Hrvatskoj bi- bez svake sile, pošto ju je uništavala velika sila oboružane ine, stojeće pod zapovjedju njemačkom. Ali budući da imamo e drugu svrhu, ostavljamo pisanje povjesti ove bune drugim, će se sakupljenim dosada jur gradivom dobro poslužiti moći. uništenju porodice Zrinsko-Frankapanske digoše i Turci s nova t glavu, dočim je prije od g. 1612 do 1672, kako izvieštja u ivu bojnoga vieća svjedoče, ukupno 87 okršajah bilo, kod kojih uvjek rečene porodice sudjelovale.

Još nam je primjetiti, da su Petra Zrinskoga, osim republike etačke, takodjer stališi kranjski i koruški imenovali svojim su- djaninom, poslavši mu povelju plemstva; da su zatim po primjeru brovčanina Vladislava Menčetića i baruna Franje Čikulina svom djelu „Ideae Magnanimitatis Illyricae et Pannonicae« još ki drugi nepoznati latinski pjesnici poslie Petrove smrti opje- i njega i šurjaka mu Frankapana, koje piesme, pošto su u ru- pisih veoma riedke, priobćujemo ovdje:

gladio ferali quo Comites Zrini et Frangepani capite truncati, haec cernitur inscriptio.

Hicce rebelle caput vindex demessuit ensis,
Frangepane tibi, Petre tibique Zrini.

Ex altera parte gladii.

Frangepan et Petrus gladio cecidere sub isto,
Zrinius iste Comes, Marchius alter erat.

Statua Honoris

Petro Zrinio et Francisco Frangepan erecta.

Sta, vide, lege.
Quisquis viator vel Indigena, vel Advena.
Hic jacent
Infelicissime truncati, necati
Comites Croatiae duo:
Petrus Zripi et Franciscus Frangepan.
Viri aeterna memoria digni,
Qui tantis meritis clari, admirandi,
Infelici cadunt ictu.
Viri Hungari
Extra patriam suam Hungariam
Iussu Leopoldi, veh!
Capite nefando plectuntur.
Non citati, non judicati, secundum
Leges patrias, ut fas erat.
Condemnantur tamen et morti addicuntur. —
Obstupesce, quisquis es!
Libertatem quaeruntur et Rebelles audiuntur.
Malum imminens avertere volentes,
Habentur pro Hostibus, ac tamdiu saevitur,
Donec infaustissime cadunt
Neostadii A. O. R. MDCLXXI. die 30. Aprilis.

Tumbae Zrini.

1.

Multos, velut inglorios, oblivio, obruet;
Hic posteritati narratus, superstes erit.

2.

Detur hoc illustris Zrinii manibus:

Eum occubuisse generose.

3.

Infelix patria, nec quidem ossa mea habes.

Franciscus Christophorus Frangepani.

Forma juventa, animus, vegetoque in corpore virtus,
Spem dederant, longas vivere posse dies.
At nimis infausti rapior dum sidere fati
Heu periere simul forma, juventa, animus.
Munde vale! — Nulla hic est constans patria, Coelum
Per te Christe datur patria firma piis.

In Petrum Zrini.

Dum Patriae tristes satagis reparare ruinas,
Petre, ruis gelidae victima opima necis.
Praemia quae referunt allis vitamque perennem
Virtutis, uni huic causa fuere necis.
Heu! quam tuta ad eos solet adventare senectus,
Qui nimis animi dotibus exsuperant.

In Franciscum Frangepan.

Conderis heu Fatis mundo sublatus iniquis,
Dum nimium celeri tendis ad astra gradu.

Ambobus.

Si dolor et lacrymae possent vos reddere vitae,
Reddiderint vitae vos dolor et lacrymae
Jam dudum, quid tum, dolor et lacrymae testis.

2.

Amborum pietas manet aeternumque manebit,
Pyramis haec quando saxaque pulvis erunt.

3.

Vivite felices aeterna laude sepulti,
Quorum animas coelum, corpora terra tenet,

Zrinium laesi deplorant.

Nos gemitus angunt fletus lamenta dolores,
Et Lacrymae, luctus, cura, loquella, labor.
En procul abjectis risu, clamore, cachino,
Plangimus occasus optime Petre tuos.

In Zrinium Heroem.

En jaceo generis Columen laudabile nostri,
En patriae jaceo spes opulenta meae.
Pannonis ora dedit dulcem, rapit Austria vitam,
Ultrix injustae aspera caedis erit.
Truncum terra tenet, si rex non abnuet urnam,
Et mea iam terris nomina nota volent.

2.

Quis jacet hic truncus? Cujus caput ense recisum est?
Quae natat in tetro sanguine canities?
Hic est ille potens Zrini! — Sic fata rependunt.
Tristia multa bonis, et bona multa malis.

Quae circumsistunt Divae lugubre cadaver,
Diva tenex veri, Fama potens, Nemesis!
Interiit Corpus, vivit sed gloria, vivit
Spiritus. In solo corpore mors patuit[1].

Petar Zrinski poznat je kao pjesnik po velikoj epičnoj piesmi: „Adrianszkoga mora Syrena“, koja je štampana u Bnecih godine 1660. — Mi se usudjujemo kazati, da Petar, neimajući mnogo sposobnosti za pjesničtvo, nikada nebi bio pisao hrvatski epos, da mu brat Nikola nije pjevao i pisao magjarski. Petra potaknu na prevadjanje i preradjivanje Nikolina Eposa jedina ljubav k svomu jeziku i duboko usadjeni ponos hrvatski, kojega je sve do svoje smrti pokazivao. On bijaše veći junak i rodoljub, nego li pjesnik, premda bi čitav njegov i njegove porodice početak i konac života služiti mogao predmetom najuzvišenijega Eposa ili najžalostnije tragedije

O Petrovoj Sireni napisali su u „Književniku“ God. III. svezku 3. i 4. gg. profesor Jagić i dr. Fr. Iveković dva obširna članka kritičkim razmatranjem, s toga držimo za suvišno, o duhu i smieru, o sadržaju, jeziku i poetičkoj vriednosti ovoga eposa još dalje rieči trošiti, jer rečeni članci mogu o tom svakoga podpuno zadovoljiti.

Petar pokaza ovim Eposom, kojega je dvaputa prevodio, koliko je imao ljubavi prama knjizi hrvatskoj, i koliko je želio podići narod ne samo mačem, nego i duhom, kao i narodnom knjigom. Ovo su znali ne samo njegovi bližnji prijatelji, od kojih mu rodoljubivi Juraj Ratkaj posveti svoju povjest hrvatskih banovah, nego i naš prekovelebitski narod sve do Dubrovnika i Kotora, te s toga se nemoramo čuditi, da je Dubrovčanin Vladislav Menčetić njemu na slavu zatrubio u svoju miloglasnu „Trublju slovinsku“, ni da ga je grad Kotor počastio dragocienom počastnom sabljom.

Od Zrinskoga imamo još krasnu apologiju, pisanu u tamnici na latinskom jeziku prije svoje smrti za cara Leopolda, koju na talijanski prevedoše Gvaldo Priorato i Naldini.

Više rečeni epos posveti Zrinski:

„Virnim i pridnim junakom vse Harvacke i primorske krajine hrabrenim vitezovom“, jer je u ono doba, kad je piesmu pisao, bio njihov vojvoda ili general. U posveti kaže: da neće ni pomisliti, da se svojim prevodom učini takmac svomu bratu Nikoli, koj

[1] *Iz rukopisah Sećenjanskih u peštanskom Muzeu.*

je „ovu historiju na vugerski jezik spravil i popisal“, nego veli, da je preveo piesmu iz trih uzrokah. Prvo „Da svit vidi kakove sini i viteze ov naš orsag (hrvatski) zdarži, redi i poštuje, prem da od vnogih zapuščeni i skoro za nemar deržani jesmo. (Nije li tu i na svoga brata mislio?). Drugo „Da se mi u slavna ova dila kako u zarcalo nagljedajući poznati moremo, kim i kakovim načinom nastojat imamo polag vere karšćanske, polag doma našega i polag vernosti gospodina, žitak naš, i karv našu nesparati izlijati. Tretje zato: „Da se sa mnom diče i raduju ostanki onih (Hrvatah) kojim pridji z banom Zrinskim Mikloušem hrabreno, čestito i vridno večnu krunu u nebesih zadobiše, svagda na najveće precinivši istinsku rič onu: Dulce pro patria mori“.

Za mali primjer jezika i skladanja, evo izvadak iz 1. i 2. pjevanja:

Ženski obličaj.

Del I. 75—78.

Oh Bože! Ča ženski sam obličaj može,
Koji cvit junački tako vred premože;
Nij sin človičanski tako tvàrde kože,
Koga, kad će, taki ovi spol ne zmože.

Ima neč u svojoj divojka naravi,
Ča z naturom u njoj višnji Bog postavi,
Jer čim je mlahavoj već moći i glavi,
S tim je vse v većoj človičkoj ljubavi.

Samima očima kad će da govori,
Kako strilom š njima sàrdašce umori,
Od tud nestanoma tužni človik gori,
Bolje bi veoma, da ga smart umori.

Sam on, kij' s pàrvine zlu ljubav otiral,
Sagdaj od kupine žitka cvit zastiral,
Da, kij' tad medvene tila slasti zbiral,
Nezbavi se brane, dok bude umiral.

Turci.

Del II. kitica 57—59.

Prezpametan zisto ki Turkom veruje,
Ki njim navlastito život naručuje.
Grih dàrži Turčin to, da rič obdàržuje
Kauru, pod mito kad se zavežuje.

Prošti vsakojačke svita historije,
Nastojanja Sàrbske i pisma Sirije,
Latinske, dijačke slova vse meštrije,
I kronike gàrčke nove i starije.

Čim turačke vere vidiš marljivije,
Tim su već neverne, uestanovitije,
Čim ti ričom dvore nasladnostivije,
Tim manje govore ča bi priličnije.

Niemci.

Del VI. kitica 32—36.

Ako se pak ufaš Bane v pomoć nimšku.
Da od nje prijimaš tvoju sriću Zrinsku,
Veruj Niemcu, da znaš, kako suncu zimsku,
Od njega moć imaš, kad primeš smàrt tminsku.

Još i sám to bolje moraš razumiti,
Da bi te rad glublje pod zemljom viditi,
Neg da živa sablje moraju slíditi,
Take j' Nimac volje, tebi ugoditi.

Malo ki priazan jur nimšku ne spozna,
Ugrom je protivan i kruto dotožna,
Harvat ki j' već viran, tomu j' već nazlobna,
Vnoga j' zato vsak dan vsud prilika složna.

Nimcu li viruješ ti razumni Bane?
Od njega ščekuješ pomoći poslane?
Ki, s kimi vojuješ, želi zakopane
Prij', neg ku ziskuješ, u pomoć se gane.

Priaznosti nimške gdo b' neznal poznati,
Kako z Vugri zliske znadu baratati,
Katane vugarske za ništar daržati,
Hiljad znam istinske na to pelde dati.

Matijaš Magdalenić.

Porodica Magdalenićah pripada staromu plemstvu turopoljskomu, a spominju se članovi njezini jur početkom 16. vieka kao suvlastnici Male Mlake, od koje nosijahu i naslov „de Mlaka“. Kasnije bijahu Magdalenići vlastnici ne samo Male Mlake, nego i

Odre, Šiljakovine, Jagodna, njekih zemaljah kod Jaske i imanja Vadine u Zagorju, koje leži ne daleko od štajerske granice.

Matijaš Magdalenić rodio se dakle na jednom od ovih imanjah, oko god. 1625, te je bio, po svoj prilici sin Ivana M. g. 1627 prefekta gradovah Jastrebarske i Lipovca. Jur god 1649 spominje se u jednom založnom listu, s kojim založi Vuku Novaku njeke svoje zemlje kod Cesargrada u Zagorju. Šest godinah kasnije, t. j. g. 1655 izabran bijaše isti Matijaš na hrvatskom saboru u Varaždinu za povjerenika zemaljskoga, te je kao takav imao od strane zemlje dopratiti iz Ugarske u Varaždin, državno povjereničtvo, koje bijaše na ugarskom saboru imenovano: da razvidi u Hrvatskoj tužbe podnešene proti Vlahom[1]. Napokon spominje se još god. 1658, kad je svoje zemlje kod Jaske prodao Mati Černetiću, zvanomu Levakoviću, proti čemu je Vladislav Magdalenić, po svoj prilici njegov sin, g. 1662 sudbenim putem protuslovio. Magdalenićeva porodica uzvišena bi god. 1739 na čast barunsku, te je izumrla prošastoga vieka.

Neima sumnje, da je Magdalenić, po običaju onoga vremena, vojujući proti Turkom, a možebit i proti ugarskim buntovnikom, obćio mnogo s ljudmi, što su govorili čistijim jezikom hrvatskim, te je s toga, premda bijaše rodjeni kajkavac, pisao kako sam kaže, niti „zavsima pravo hèrvatski niti zavsima slovinski (slovenski) nego sclauonico Croatice“, t. j. slovensko-hrvatski.

Ali ne samo da je Magdalenićev jezik čistiji od jezika ostalih, osobito svećeničkih kajkavskih pjesnikah onoga vremena, nego su mu i pojedine fraze jezgrovitije, te misli zrelije i narodnije, a kadikad uprav uznešene i poetične. On je istinabog, na koliko je nama poznato, po običaju onoga vremena pjevao samo o ćudorednih i svetih stvarih, uzimajući za predmet svoje piesme bud vjeronauk, bud sveto pismo; ali zato ipak viri iz njegovih piesamah duh svietskoga slobodoumnoga čovjeka[2], koji je dobro poznavao

---

[1] Gl. Artic. Post Coronationem. Anni 1655, art. 66. i Regni Croatiae Acta. R. Congregationum. A. 1655.

[2] P. J. Šafařík, koji je u političnu i književnu povjestnicu Hrvatah upleo čitave gomile krivih nazorah i pomiešanih pojmovah, za kojimi se, žalibože, sveudilj svi nehrvatski pisci povadjaju: reče i o Magdaleniću u svojoj Geschichte der illyrischen und kroatischen Literatur p. 277: Matiaš Magdalenić wahrscheinlich ein Ordensbruder oder doch ein Priester, über den alle weitern Nachrichten fehlen“.

prednosti i mahne svoga naroda, a živivši često na samotnom u zabiti, odstranjen od svieta, imao je priliku promišljavati ništetnostjom ljudih i svieta, o čem je i pjevao.

Velika je njegova pogrieška, što nije znao pravilno pra-verze, osobito pako rime. Nepoznavajući književne proizvode svo-prekovelebitske sasvim odciepljene bratje, nije imao u svojoj do-movini boljih primierah, koje bi mogao bio sliediti. Kao jedini sta-riji svietski pjesnik onoga vremena, bijaše poznat Petar Zrinski, kojega „Sirena“ deset godinah prije na svietło izadje; te uprav je-zik ove piesme, ali žalibože i njezine rime, sliedio je, kako se čini, Magdalenić ponajviše, a znamo da je Zrinski u pravljenju rimah veoma nesretan bio.

Magdalenićevo jedino nam poznato djelo: „Zvonchacz, iliti Premislyanya zverhu chetirih poszlednyih chlo-veka“. Štampano je prviput u njemačkom Gradcu 1670 u 8-ni bez brojevah na listovih, ali je knjiga do sedam arakah debela. Po drugiput je izišla ista knjiga, ako se nevaramo, takodjer u Gradcu, g. 1750. u 16-ni.

Kako je ova knjiga veoma riedka, to smo do sada mogli vi-diti samo jedan eksemplar kod Dr. Lj. Gaja, ali ovaj neima žali-bože naslovnoga lista, te tako neznamo pravo, da li smo naslov sa-svim točno priobćili. Drugo izdanje nalazi se u knjižnici riečke gimnazije, ali ga mi nevidjesmo.

Djelo ovo pisao je naš pjesnik u svom dvoru Vadini u Za-gorju, gdi je i predgovor napisao dne 1. siečnja 1670, kad su se uprav oko Karlovca i Čakovca počeli sabirati oblaci, s kojih pade led i poplava na tužnu Hrvatsku i njezinoga bana Zrinskoga, ko-jih se nesretna posliedica još danas u zemlji ćuti.

U predgovoru, kojim pjesnik svoje djelo „Grofu Mikloušu Er-dödu, c. kr. tolnaćniku i komorniku, grada i vse pokrajine Petrin-ske velikomu kapetanu“, a kasnijemu banskomu namjestniku, po-sveti, veli medju ostalim: „Izpisuje historikuš Andreas Scottus, starih negdašnih Rimljanov običaje i zakone; med drugimi hvale vrednimi piše i ta jedan zakon: da su gospoda rimskoga varoša senatori, jedan osebujni in glasa osebujnoga zvončac imali u Rimu, koga zvonjenje listor onda bilo je čuti, kada je koj človek zmed puka rimskoga kakovo veliko zlo, ali kakovo vitežtvo učinil. Ako zlo, toga su takovoga zločinca prez vsake milošće na smert obsudili i baharom u ruke dali, koji su ga na svoja baharska kol-

posadivši, po ulicah rimskih vozili, onako su njegovo zlo delo kličajuć oznanivali, pako su ga odpeljali pod galge na zasluženu smert. Prispodobnim zakonom, ako je koj zmed vitezov rimskih kakovo veliko i občini rimskoj hasnovito viteštvo učinil, to je to, ako je nepriatelja, prez svojih ljudi kervnoga prelejanja obladal, ali kakav orsag zavjel; tomu takovomu vitezu načinili su senatori rimski, (ki su velika gospoda bili, kot su sada Hercegi ali koj kralj) jedna slavna i kruto odičena kola, Currum triumphalem, ništarmanje, on isti zvončac na ta odičena kola privezali su mu, a to zato, da bi se nezgizdal, nego zmislil, kakovoga je obračka ovoga jalnoga sveta sreća, tak da mu more i na haharskih kolih ta zvončac zvoniti. — Prispodabljam zato ja ove male knižice k ovomu zvončacu, ako ravno su male, ništarmanje dugovanje veliko znamenuju, ar zvoneč, búde iza sna vse one, ki su v ovoga čalarnoga svita sriće zaspali. Najpervo znamenuje glas ovoga zvončaca, kakov je ov svit, i da po nijedan put ni vridno ovomuciganu svitu verovati, niti mu po volji hoditi, nego da je dobro Smert, sud, pakal i blaženstvo jako promišljavati; zvoni, da su vsa visoka blizu pogibeli, a ponizna u velikoj sigurnosti. Zvoni, da vse kaj svit na veliko preštimava, to na ništar priti hoće; napervo nam daje velike gospode i kraljev prilike«.

»Priložih još i „Plač smertelnosti« na kratkom, tulikajše i »Razsipnoga sina Historiu«.

Na koncu posvete izpričava svoje zle verze ovako, uprav originalno: „U tom takajše bojim se zamire, znajući da bi u vsakoj linije ovih verzov lestor po dvanaist silab moralo biti, ni manje ni već; a nigdi se ih već, nigdi manje nahodi; ali oto tako moralo biti, nigdi zaradi sensuša, a nigdi zaradi cadentiae, budući da to nij' nijedan smertni grih“. Tu ima sasvim pravo, niti se zato imao bojati, pakla ako mu i verzi kadikad hramaju, kao noge kralju paklenomu.

Kako dakle iz ove posvete razumismo, pieva naš pjesnik poglavito o smrti, sudu, paklu i raju t. j. blaženstvu, dakle o četirih, posliednjih, nu pridao je još na kraju knjige dvie piesme „Plač smertelnosti“ i „Historiu sina razsipnoga“.

Posliednja poveća piesma zaslužuje tim veću pozornost, što govori o istom predmetu, kojega naš neumrli Gundulić tako krasno opjevà; pa ipak usudili bi se kazati, da ova epična piesma našega kajkavca Magdalenića ima njeku prednost pred elegičnom

piesmom dubrovačkoga pjesnika i tó: glede svoje jezgrovitosti, glede bogatstva slikah i mislih, kao i glede forme narodnijega duha; dočim dakako glede jezika i vanjske forme ni s daleka s Gundelićevom piesmom prispodobiti nemože. Nama je žao, da poradi pretesnoga prostora ovdje čitavu piesmu preštampati nemožemo, ali priobćujemo barem u izvadku, pokraj komadah glavnoga pievanja, takodjer ponješto iz rečene piesme.

Prvo pievanje o četirih posliednjih razdieljeno je na četiri diela, od kojih ima svaki dio poviše piesamah. Druga dva straga priložena pjevanja, izpjevana su samo u jednoj piesmi.

. Prvi diel: „Kako je ov svet jalan, i da se ga né treba deržati, nego dobro je smert, sud, pakal i blaženstvo promišljavati", počimlje ovako:

Drugde ti cigan svet, hroma menjaj konja,
Ar pri mene za te nebu dobra sajma.
Poznavam, kaj hoćeš iz prilizavanja,
Odstupi od mene zla Markova sanja. —

Zatim nastavlja u 7 kitici:

Nigdor se ne ufaj v preminuće svite,
U lažljivu pompu, v glase plemenite.
U kus žuta blata, v kom se oči svite,
Neveruj, toj san je, ta blud ukani te;
Ar kako od vetra raznaša se lišće,
Kada je jur suho, sim tam se premiće;
I kak drobne pleve jur kasno gdo išće,
Kê u jesen bura po gorah razvliće;
S takovom hitrostjom radost gine svecka.
Pak velika svetlost ufanja gospocka,
Kinčene komore, radost vsakojačka,
U očnom magnjenju bude im obračka.
Kak rože uvele v letu od vručine,
Al fijole od zle v jeseni godine;
Gingavi lilium kak od zime gine,
I kak skoro magla od sunca promine:
Tako od radosti ljubleniki sveta,
Od lepoga kipa, od srebra, od zlata,
Od obečanoga ufanja bogata,
Budu oplenjeni od hižnoga tata.
Već je veruvati morju zburkanomu,
Lisici i vuku šestkrat vlovljenomu,
I baziliska oku jadovitomu,
Nego je dike, bogatstvu ovomu.
Bolj je verovati steklogа psa zubom,
Ali Parducovim serditim čeljustom,

Blúdećim po gorah lačnim oroslanom,
Nego pogibućim toga sveta darom.
Već je veruvati jadnim krokodilom,
Ali naškodlivim kačam i aspisom,
Veće i orlovim protegnutim nohtom,
Neg ovoga sveta sladkim prilizavcom.
Čoveče, kaj misliš na diku zemaljsku!
Neznaš li, svet žaleć vodi te po norsku,
Zmakne ti ság s pod nóg, zverne te na dasku,
Kad bi i nemislil zadavi te merzko. itd.

U trećoj piesmi, diela I: „Da sve kaj svet na veliko preštimava, na ništar pride". Pjeva medju ostalim:

Zakaj ćeš na ledu grade kupuvati,
Rasipniku sveta zlomu verovati,
Nevidiš li, kak zna se premenjavati,
Kot pepel od vetra širom rasipavati.
Zmamljeni ti človek od sreće lažlive,
Što se ufaš v zlato, v jake tvoje žile,
V kraljevu palicu, u halje iz svile,
Što se hrustiš? — Nisi tak velike silę.
Nésmo li se na svet rodili jednako?
Kako sluga, gospon neumre li tako?
Né li si spodobno telo k telu vsako¿
Né li nas jedan Bóg vseh stvoril jednako? —
Zakaj si ada tak visóka pogleda?
Morebit ta vura drugoj dojti neda,
Štimaš, da tvoj žitak najde tamo meda?
Ali tvoje smerti nebu nigdar reda.
Antiokuš kralja gde je serda sada?
Senekeribova gde je zla navada?
Cicero gde jezik sada glas popada?
Jalna Nikarona, zginule je svada.

Spominjajući zatim slavne ljude evrejske, grčke i rimske, nastavlja:

Božji bič, kade je, nesmerni Atila?
Chabe kapitana kam je moć zletila?
Vojska Aladara pod zemljom se skrila,
Salamona svetlost sad je potamnila.
Gde je sad búsija kralja Matijaša,
Ki se s Aleksandrom jednako razglaša?
Kam vitežka vojska Zrini Mikulaša?
Batori Žigmonda, gde marliva straža?
Gde su starodavna negdašna imanja,
Hercežka glavarov gde kapitanija,
Negdašni vojvode i generalija
Vsi uzeše konac, očzoga magnenija.

Kot mehur vodeni, ovi poginuše,
Kako poljsko svetje tako povenuše,
Kako dim po zraku vsi se razidoše,
Poznat je, da nema svet stalne varoše.

U drugoj piesmi déla IV. „Od Pakla" opisujući pakao, veli medju ostalimi:

Godine, bure, germljavine, škurina,
Mermljanje, pivčanje, zima i vručina,
Strah, nemoć, vonjanje, červiva mercina,
Žedja, nagla kuga, ſ sramote vnožina; —
Hote stvoritelja swoga proklinjati,
Psost, nenavidnost i špot hote spoznavati,
Pred vragi zaludo hote se skrivati,
Prez reda zmešani v paklu se stiskati.
Tam nečista tela, tamo vse praznike
Naglavce hte hitit tam nenavidnike,
Hote osramotit oholicam dike,
Vse zgoručum glavnjum vertati im boke.
Hte pijanci vode kaplicu žejati,
Krivi sudci smolu hote popijati,
Ubožtvo veliko spoznaju bogati,
A serditim kače serdca hte sgrizati.
Taj bude plešivim glavam posvećenem,
Ter zlatom prešitem korunam gjungjenem,
Ki u svojem redu leni k' službam božjem,
Daju svetost pipati rukam oskrunjenem. itd.

U četvrtom delu „Od blaženstva" veli medju ostalim opisujući raj:

Gdo bi tog znal mesta svetlost zgovoriti.
Bogate zidine znal bi preceniti?
Gdo bi njegvu diku pravo znal razmeti,
Od vnogog veselja ime mu pogoditi?
Bar okruglost neba poglejmo neg zvana,
Svetleh zvezd lepota bud nam preštimana,
Njihova liskanja kak su čudovana?!
Od koga njih vrednost bude povedana?
Kakav ada mora stališ z nutra biti?
Ki bi to promišljal hoće otruditi,
Ki bi zreći hotil, ta će onemiti,
Ar v serce človeku to nemre stupiti . . .
Kak je zidinami obzidan lepemi,
I nakinčen kruto s kameni dragemi,
Odičeni zdvanaist vratmi gjungjenemi
Stoji božji stolac oposred med vsemi.
Svetleje iz nutra neg svetlost sunčena,
Vsaka je vulica njegva pozlaćena,

Nego svetli kristal lieplje odičena,
Nigdar tam né tamnost, nigdar ni škurina . . .
Vsigder se tam svetle predragi gjemanti,
Po volje liskaju lepi ametisti,
Gore kako plamen svetli hiacinti,
Kako izkrajućeh zvezd čisti rubinti.
Jedna stena drugu svetlostju nadhaja,
A druga ju svojom opet tam ostavlja.
Ona ove slavu svitlostjum ponavlja,
Peta šestoj farbu još bolju pridava. itd.

U „Plaču smertelnosti“ nehtede više upotrebiti piesnik dvanaestoredce Aleksandrinske, nego pokuša drugu vrst pjesničtva. Evo kratka primjera:

Nut strašna smert, kot lačni hert,
Kak nam žitak popada,
Napinja luk, strelja med puk,
Duše jagmeći grada.

Telo zato, kako blato
V letu prahom postane,
Moraš iti, neznaš priti
V kakove ćeš stane.

Gda jur gerlo herhra verlo,
Jemli prošćenje od sveta
Roditeli, prijateli,
Straše se kot od ubita.

U neznanu, neskušanu,
Sam ćeš pojti krajinu,
Vsako dilo, kak je bilo
Listor s tobom porinu.

Tvoj razgovor, mladost i dvor
Sad te hote odbeči;
Zvene lice i vusnice,
Spadnu nutar tve oči.

Glava, serce, jezik, gerlce,
Straše ti se za nje,
Ta strašni gost, smertna bledost,
Lice, misal zauzme.

Tvoji strici, ljublenici,
Vsi od tebe pobegnu,
Otac, mati, već ni brati
Na ruke te nezdignu.

Ki be dvoran sluga veran,
K tebe i nepristupi,
Telo v mukah, serce v tugah
Kot ladja se utopi.

Taki zvonjaš, kak dokonjaš
Jezikom obračati,
Vusta stisnuć, nos zataknuć
Htete van pomikati.

Od tud zmaknuć, v zemlju vtaknuć,
Gde te nigdor nezbudi,
Reku: van! van! mercina van!
Dosta si živel med ljudi. —

Ti, ki plaču, milo javču.
Tebe van sprovajaju;
U gošćenju, u smejanju,
Zutra dan potrašaju. —

Ako ravno plaču davno,
Sad pojdu na karminu,
Ti ostaneš, već ne staneš,
Nit im zabraniš kuhinu.

Tvoje telo, tam veselo,
Žabe, kače, čekaju,
Kot u diki dvorjaniki,
Tako ti se klanjaju.

Pogledaju, zasipaju
Berže li te pogrebići,
Da zmercvare, lice skvare,
Z nosom vuha i oči.

Sini, žena, kći ljubljena
Dugo te nežaluju,
Za pol lita černa svita,
Ako derži, odure ju.

Za še hudi blago ljudi
Od tve detce razvleku;
„Muke vgasi, Bog ga spasi"!
Morebit i nereku.

Peto leto, telo zmleto,
Kako pepel ostane
Kosti tvoje, reku: „Gdo je?"
Znogum budu rivane. —

Prava mati neće znati,
Videć tve glave lubanju,
Kako s' skvarjen, jur si zabljen,
Ime t'je u neznanju. itd.

Neka sliedi još ovo iz „Razsipnoga sina".

Sveti Lukač piše u jednoj prilike:
Kako človek neki živel je u dike,
Dva sina hraneći v prokšii velike,
U veselju svetskom i vsakoj mužike.
Vsaki dan se za dobro njihovo trudiše,
Kako dobar otac ljubi je odviše,
I kako na oči skerb na nje imeše,
Vnoge drage halje gusto im deliše.
Ki bè mlajim sinom, počne si misliti,
Jednoč sam u sebe jeme govoriti:
Bolje bi mi z domu v túju orsag iti,
Neg v otčinoj hiže kot u blatu gniti.
Vnogo sam od brata razumneji veće.
Znam da me i sreća ostaviti neće,
Oznanim i otcu, vidim kaj mi reče. —
Proščenja uzimat k otcu poteče.
„Otče, daj mi moj del jošće u mladosti,
„Primrazila mi se j' tvoja hiža dosti.
„Da nesédi mladost doma do starosti,
„V Korintuš se pojdem vučit razumnosti.
„Nezovu me doma, vidiš, gospodinom,
„Vidiš da ni s haljom nés' oblečen svilnom,
„Zbog česa mi žitak zmešan je s pelinom,
„Pojdem, gde gospodskem budem prozvan sinom.
„Glas iz sebe pustim po širokom svetu,
„Jednako s' bum svetil v zime kot u letu,
„Povekšam si ime sercu plemenitu,
„Škoda je doma bit junaku očitu.
„Rad bih, da b' me i sám na to opominal,
„Drobne na tanjere peneze izmenjal,
„Mlade ter ohole sluge zmanom spravljal,
„I sam do čerlena morja me sprovajal . . .
„Znaš li glavaticu gdo spukne iz mesta
„Drugam ju zasadeč, kulika je zresta!
„Jabučnu sveržicu uceplјuć do hresta,
„Još da gospodaru dobra sada dosta.

„Herkules bludeći pošten glas ostavi,
„Aleksander hodeć sveta se dobavi;
„Morebiti tvoj sin del si ga pripravi,
„Listor od tve hiže drugam ga odpravi.
„Brat naj doma bude, ar nezna dvoranstvo,
„Priprost je, naj gori u vinograd kmetstvo;
„Po svetu hodeći najdem ja gospodstvo,
„Svetile se zlatom bu moje bogatstvo.
„Neću već zaludo trošiti vremena,
„U domaćem prahu zakopat imena;
„Pojdem med latine, prek moria černena,
„Da me vsaki vidi mudro izvučena.
„U bogatu Indiu gda budem prihajal,
„Gjungj, drago kamenje nogami porival,
„Zločestim jaspišem neg konje podkaval,
„I tebe smaragda na cente pošiljaval.
„Prosim ada otče da mi to dopustiš,
„Mene siromaha da po svetu pustiš,
„Zlate da dukate meni na put hustiš,
„Škudami da moju mošnju sada tustiš.
„Reč k tebe poslednja budi, oče, takova,
„Škrinja vnoga, mošnja da stoji gotova
„Del je vsega treti moj, još prez dedov
„Mora se oddeliti glava junakova". —

Čujući ta otac, vas osupnil beše,
Izmešanu pamet sinovlju gledeše,
Suze mu z očiju od jada cureše,
K-koncu zbrisa oči, ter sinu veleše:
„Kó te zlo po svetu klatit se primara?
„Za gospodstvo ludost kaj se tvoja stara?
„Znaš, za vmanje drevo nigdor se nemara,
„Nit zlatoga sedla meču na o s l a r a,
„Kaj si mi dal v ruke? kakva déla prosiš?
„Prokšeno te hranih, kó mi dobro nosiš?
„Ak se razdelimo, vse u mošnju složiš
„Kaj si shranil v hižu, lahko je iznósiš.
„Nési ti zá orsag, ar bih ja to videl,
„Jur sam tvoje čute dobro ja izvedel,
„Bolje bi tvoj navuk dab' neg doma sedel,
„Ali znaš već grehov, neg ki je osédel.
„Poskočnu i treznu potrebno je biti,
„Po tujeh krajinah ki hoće hoditi,
„Prazan mu želudac gustokrat terpeti,
„Mesto perja, torbu na herbtu nositi.
„Od pridućih tamo čekaju očitost,
„Kud im pamet leče, glede im na mudrost,

„Ki su kaj skušali, neg têm dajû vrednost,
„Ki nemaju biti, kakov si ti, priprost.
„Po svetu hoditi vsakomu neprudi,
„Ar né vsa jednaka natura med ljudi,
„Znaš li, da se osal zaludo v Rim trudi,
„Ar ni tamo konjem štima se od ljudi.
„Vidiš, glavaticu zalud presadiva,
„Ki ju u sušine z vodom ne zaliva,
„Ni sverž nevcepljaju do celoga driva,
„Če š nje kada misle da se sajel (sad) vživa.
„Herkuleša k tebe nepojde prilika,
„Nés' ti Aleksander pogleda velika,
„Gusto ti se v rukah poličak pomika,
„Kako njim, v desnice sablja ti neleska.
„Da ti stol bu prestert, ti misliš, najbolje,
„I u snu ti vinski ćepić gerlo kolje,
„I na tašće pehar podiguješ gore,
„Oči ti po kupah simo tamo škilje.
„Aleksander pamet i Herkuleš imahu,
„Oba dva vitežtvo v razumu deržahu,
„Moždjani im v glave zmešano ne stahu,
„Praznu, kot ti glavu, buču neimahu.
„A ti si kako vojsk mlahave pameti,
„Priproste, nezrele z vust reči lete ti,
„Al to znaj, hote te drugi naučiti
„Ku nemisliš škodu, mladost će ti vzeti.
„U nesrećno more gda prideš, kaj rečeš?
„Boga molit neznaš, komu se atečeš?
„Ki te g dobru uči, posluhnut ga nećeš,
„Veruj mi, petlajuć još doma dotečeš.
„Nećeš, veliš, zalud vremena trošiti.
„Tako je, ar tancat vas dan želiš i piti,
„Da bi stal v pehareh nauk plemeniti,
„Znam da veče dobra v glavu išlo bi ti.
„Z obilnim bogatstvom jezik ti se hvali,
„Da ti bisage budu s gjungjem natresali,
„I z dragem jaspišem konje podkavali!
„Kada tamo zajdeš, onda se s têm hvali.
„Sedi doma z mirom, ar nemaš krivicu,
„Gospodski živući ladaj z mû ladicu,
„Nedaj se z suzami močit momu licu,
„Ar ja neodpustim po svetu mu dicu. itd.

Poznata je pripovjest razmetnoga sina, kojega napokon otac s velikim blagom na put odpravi, a ovaj potrošiv i potrativ sve, napokon s hranom životinje morade zadovoljan biti, dokle ga gola gladna te izprebijana otac opet u naručje neprimi. Živahnimi sli-

kami a jezgrovitim jezikom opisuje naš pjesnik zgode i pokoru toga razsipnika, te zasluži time častno miesto u književnosti provincijalne naše kajkavštine, jer one pogrieške, što jih ima glede verzifikacije i rimovanja, dieli s mnogimi istodobnimi pjesnici, ne samo svojega naroda, nego takodjer inih mnogo naprednijih književnostih.

IV. Povjestnici.

Nikola Ištvanfi.

Medju onodobnimi povjestnici našega naroda ide svakako po starosti i po vriednosti jedno izmedju prvih miestah Nikolu Ištvanfia (1538 † 1615) o kojem jur gore na kratko prosborismo Njegova povjestnica tiskana je stoprv poslie njegove smrti nastojanjem kardinala Pasmana, po napućenju kojega pisao je Ištvanfi istu povjestnicu, ostavivši mu oporukom svoj rukopis. Prviput izašla je na svietlo pod naslovom: »Historiarum de Rebus Hungaricis Libri XXXIV. nunc primum in lucem editi«. Coloniae Agrippinae 1622 in fol. p. 532. troškom tiskara Antuna Hierata. Premda su kasnije njeki tvrdili, da je Pasman Ištvanfijev tekst u koječem preinačio i mnoge stvari izopačio, to se mora ipak Istvanfijevo djelo medju prva ugarsko-hrvatska povjestnička djela uvrstiti. Njegov ugladjeni latinski jezik, njegova težnja za istinom i kritikom bez strastih, njegova nepristrana privrženost k svim narodom krune ugarske, a i visoko zvanje što je obnašao, učiniše ga uprav sposobnim, da napiše poviest o stvarih ugarskih, onako, kako ju je napisao. Mi Hrvati imamo njemu napose zahvaliti, što se je na našu domaću poviest često obzirao, kako i nije mogao drugčije, jer je s našim narodom živio i borio se, hraneći se većom stranom od naše zemlje, pišući i tvoreći historiju na našem zemljištu.

Ištvanfi napisao je poviest ugarskih narodah, koja ide samo od g. 1490 do 1608, jer ove godine kapljom udaren, nije više mogao nastaviti pisanje. Ono dakle, o čem je pisao, čuo je ili od ljudih starijih, koji su koncem 15. vieka jošte živili, ili je većom stranom sam doživio, sam očima gledao; s toga mu ima uprav povjest i veću vriednost od svih ostalih ugarskih povjestnikah, koji do njega pisaše o staroj povjestnici, za koju su imali malo čistih vrelah. Kako gore rekosmo, napisao je Ištvanfi i više piesamah latinskih, od kojih je pisac ovih redakah izvorni rukopis prije

njekoliko godinah, kao na uzdarje donešenoga Hrvatom da još dva rukopisa peštanskomu muzeu darovao

Nikola Stepanić Selnički,

ili po ugarskom stilu Zelnicej, bijaše sin vlastnika imanja Sel. kod Konjšćine u Zagorju. Rodio se oko godine 1553. Učio na u Parizu na Sorboni, njeko doba i u kolegiju ugarsko-hrvatskom Bolonji, gdje položi doktorat bogoslovja i mudroslovja. Kad se Italije vratio, imenovà ga tadašnji biskup Juraj Drašković godi 1576 kanonikom zagrebačkim, i podieli mu godine 1578 arcid konat varaždinski. Biskup Ivan Moslavinski (Monoslay) imeno ga godine 1579 arcidjakonom bežinskim i kanonikom čuvarom, godine 1584 kanonikom čtavcem. Pod biskupom Stankovačk uzvišen bi godine 1588 na čast velikoga predstojnika kaptolskog god. 1595 dobi naslov biskupa pećuhskoga, iza kako je j prije nosio naslov biskupa sriemskoga; a dvie godine posl smrti biskupa Stankovačkoga († 1596) imenovan bi po kralju g dine 1598 za biskupa zagrebačkoga, te je kao takov od Rima st prv poslie dvie godine potvrdjen. Prije svoga imenovanja imao j nadvladati trojicu veoma zaslužnih kandidatah za istu biskupiju, to Šimuna Bratulića, naslovnoga biskupa sriemskoga i general Pavlinah; Nikolu Mikca nasl. biskupa kninskoga i predstojnik začesanskoga; te napokon Blaža Gjuraka, kanonika zagr. i slav noga branitelja grada Siska. Prije potvrdjenja, imao je dugačku razpru s Rimom poradi tako zvanih Annatah ili crkvenih taksah, koje biskup Rimu nipošto platiti nehtede, pozivajući se na staro pravo ugarskih kraljevah, koji su mogli imenovati biskupe bez potvrdjenja papinskoga, i oslanjajući se na breve pape Marcella I., kojim je dozvolio, da se imenovani po kralju ugarskom biskupi ili po nadbiskupu i metropoliti, ili pako po papi posvetiti i potvrditi mogu. Rimski dvor navede u obrani svoga prava medju ostalim: da se Hrvatska neima razumievati pod Ugarskom, i da se samo oni zakoni ugarski imaju protezati na Hrvatsku, u kojih je ova naročito spomenuta. Naprotiv branio je rodjeni Hrvat, biskup Stepanić-Zelnicej u podugačkoj historičkoj razpravi, da se sadašnja Hrvatska uprav pod Ugarskom razumievati ima, dokazivajući: kako je Slavonija različita pokrajina od Hrvatske, i tvrdeći: da je ista Slavonija t. j. sadašnja Hrvatska, bila njegda vojvodina Ugarska (vocabaturque Ducatus Hun-

k, ri- vá- iest amo često živio i tvo- samo e više je ili ili je u ima nikah, i malo piesa- prije

gariae a S. Stephano). Iz toga se vidi, da je taj biskup zagrebački iz koristoljubja bio više Ugrin, nego li Hrvat, niti je imao malo samostalne sviesti hrvatske. Istina je, da je on svoje historičke opačine jedino iz nužde napisao, da nemora plaćati Annate, ali zato baca ipak ovo postupanje tamnu sjenu na njegovo rodoljubje, pošto je uprav za obranu svoju takova sredstva upotrebljivao, koja su podkapala dostojanstvo vlastite domovine i sasvim izkrivila povjestničku istinu. A da se je mogla ista stvar i drugimi sredstvi braniti, vidit ćemo kasnije iz dopisah Vinkovićevih i Levakovićevih, koji su napokon do iste svrhe došli, kao i Stepanić. Ovu razpravu sačuvao nam je slučajno Rafael Levaković, te ju kasnije Kerčelić u svojoj povjesti crkve zagrebačke str. 310 priobći. — Medjutim posliedica parnice s Rimom bijaše ta, da je Stjepanić potvrdjen Rimom za biskupa, bez da je platio Annate, a tim bješe njegova savjest možebiti umirena, ali kriva njegova historička načela glede Slavonije i sadašnje Hrvatske, pobiše još za njega živa sami zaključci ugarskih saborah onoga vremena, po imenu čl. 1. i 31. g. 1601 i čl. 7. i 22. g. 1602, premda se je i na saboru ugarskom g. 1602 zametnula bila rieč o tom, da li se naša kraljevina imade smatrati kao subiecta, unita, ili adnexa, pak je tada ipak kao i svagda nadvladalo staro naše pravo.

Rečene godine 1602 držao je Stepanić u Zagrebu crkveni Synod, kojega zaključci sačuvani su u Arkivu nadbiskupije zagrebačke, premda je Kerčelič mislio, da su izgubljeni. Nalaze se u svezku Synodalia vol. I. Nr. 30 pod sliedećim naslovom: „Constitutiones Dioecesanae Synodi Zagrabiensis de fidei Professione ejusque forma Juramenti. De Sacramentorum administratione. De missae Sacrificio digne offerendo. De habitu Clericorum. De ablegandis Concubinis, et Coelibatu Sacerdotum, sub Reverendissimo Dno Nicolao Zelniczey Eppo Zagrab. Consiliario etc. Zagrabiae in Ecclesia Cathedrali S. Stephani Regis Hung. A. 1602 Celebratae. Cum assvetis litteris pastoralibus ad Parochos occasione pestis late grassantis dimissis“.

Iste godine morade Stepanić otići na sabor ugarski, te načini prije svoga odlazka oporuku, iz koje se vidi da je imao malo novacah. Vrativ se iz Ugarske, umre još iste godine dne 24. prosinca 1602, i bješe pokopan u stolnoj crkvi pred velikim oltarom.

Pišu o Stepaniću: da se je bavio više knjigom, nego li gospodstvom, i da je imao mnogo neprijateljah, valjda političkih.

prijateljskom savezu s glasovitim Jurjem Stobeom bi-
ıtinskim, s kojim je i dopisivao[1]. Od njegovih zaostav-
ominju se 1. Historia Obsidionis Petriniae et Cladis
A. 1596«. i 2. Historia Obsidionis Sisciae.
jelo, ili da bolje rečemo dielce, sačuvano je u ruko-
ıislimo izvornom) u Arkivu kaptola zagrebačkoga (Acta
c. 99 br. 89.) Od ovoga imamo prepis. Pisac počimlje
ıvu ovako: „Quid aliud nunc in his tempestatum fluc-
morum acie, nisi continua Martis tonitrua et horrida
lmina, hinc scribam, habeo nihil“. Zatim prelazi na
bosanskoga, kojega oštrim perom narisa. Spominje ob-
'etrinje, koju je proti Turkom muževno branio Daniel
štjanin. Opisuje napokon uzvišenim i veoma ugladjenim
zredjenje naše vojske pod banom Ivanom Draškovićem,
nkovićem i Žigmundom Herberšteinom; bitku s Turci na
pi, te napokon poraz Hasan-paše, koj morade ostaviti
pobjeći u Bosnu. Izvorni rukopis oštetjen je žalibože
i vlažine na prvih listovih, tako da se mnoge rieči pro-
ıogu, i zato moramo veoma žaliti, da ovo djelo po Ker-
ko je on želio, već od davna tiskom priobćeno nije.
go djelo o obsiednutju Siska izgubljeno je, ali se možemo
ı, što su potanki opis istoga obsiednutja stranom Ištvanfi,
e Stiepanić pri pisanju i podavanju historičkih datah po-
stranom Kovačević, Marcelović i ostali, koji o Sisku pi-
svojih djelih priobćili.

Pavao Jagustić

: godine 1578, po svoj prilici u Zagorju, učio je u Beču
godinah, gdi mu bijaše suučenikom kasniji dr. pravah Ivan
lorfer. Posvetio se za mlada stališu svećeničkomu, postane
m krapinskim. Otide zatim opet u Austriju, te dodje u službu
kao odgojitelj principa Julija od Austrije, nezakonita sina
ıdolfa II., uz kojega je više godinah na carskom dvoru u Pragu
ču živio, pazljivo motreći na sve, što je oko njega bivalo,
žeći sve znamenitije zgode onoga vremena, osobito što se
rskoj zgadjalo. Kad je još u rečenoj službi stajao, bješe go-
604 po zagrebačkom biskupu Bratuliću imenovan kanonikom,
esto kanonika Ivana Nardina, kojega je biskup s kanoni-

[1] Kerčelić Hist. Eccl. zagr. Praemonita.

kom čtavcem Napuljem i još dvojicom svojevoljno bio lišio časti dohodakah, radi česa je imao velikih neprilikah. Pošto Jagustići zauze kanoničko miesto, koje su smatrali da je nezakonitim putem izpražnjeno, kako je kasnije i po višem poglavarstvu ovo mnienje doista potvrdjeno, to su mnogi njega i za nezakonita kanonika smatrali. Medjutim on se uzdržà ipak u kanoničiji i bješe g. 1607 kao najmladji kanonik po zagr. kaptolu poslan u Bolonju za upravitelja tamošnjega ugarsko-hrvatskoga zavoda, u kojoj časti izmieni Benka Vinkovića. Ostavši u Italiji skoro tri godine, izobrazi se jošte više, premda je i odprije slovio s riedke učenosti.

Kao ravnatelj učinio je mnogo za poljepšanje zavodne zgrade, nabavio unutarnje ukusnije sprave, uredio bašću, dao uresiti mnoge sobe i zidove sa slikami, a na pročelju sasvim popravljenega sjemeništa, koje takodjer sa slikami B. D. Marije, sv. Stjepana i Vladislava ukrasi, stavi sliedeći napis:

Patrona Ungariae Patriae succurre labenti,
Atque Jagustitii dirige vota tui.

Baveći se u Italiji, posieti g. 1608 Rim, i pokloni se sv. otcu papi Pavlu V., koj ga imenovà apostolskim protonotarom. Vrativ se iz Rima u Bolonju, priskrbi Benku Vinkoviću i svojim prijateljem Ivanu Hutterdorferu, kao i bibliotekaru kralja Matije, Sevastijanu Henknagelu doktorat prava, a Bečaninu Gašparu Stedelu, doktorat bogoslovja. Mjeseca lipnja g. 1610, bivši u ravnateljstvu izmienjen po kanoniku Ambrozu Jaskaja, odputi se natrag u Zagreb, braneći kao doktor pravah velikom vještinom kaptol zagrebački proti gradu Zagrebu poradi zemljišta i posieda Lasine. Radi svojih velikih umnih darovah, bude g. 1612 od prostoga kanonika meštra, povišen odmah na najveću čast kaptolsku, t. j. kanonika čtavca, i kao takav bude g. 1615 na saboru izabran za prisjednika stolice banske; a g. 1615 i 1617 za poslanika zemaljskoga zajedno s Nikolom Malenićem, dobivši naputak: da zamole kralja za potvrdjenje saborskih zaključakah, a kasnije da imenuje bana, od predložene trojice po SS. i RR. Napokon umre u Zagrebu dne 4. travnja g. 1619, jedva 42 godine star. Njegovu podobu objesiše iz osobitoga štovanja u stolnoj crkvi kraj oltara sv. Marije, gdi je još u prošlom vieku visila, bivši liepimi versi na njegovu pohvalu urešena.

Ovoliko o životu muža, koji je do sada u povjesti naše književnosti sasvim nepoznat bio. O njegovih književnih radnjah znamo

da se je bavio povjestničkimi predmeti, od kojih rad-
a istinabog samo njeke crtice do nas, ali neima dvojbe,
i poveće razprave, osobito o domaćoj povjesti i o zna-
evih crkve zagrebačke, kako nam svjedoče njeke cr-
zaru Napulju, što jih priobći Kerčelić u svom djelu:
criptorum«, u kom ipak ni rieči negovori o samom
samo poveće njegovo djelo sačuvano je u rukopisnom
legia bolonjskoga, što ga imamo pred sobom u originalu,
om: »Chronologia Illustrium Collegii Illyro-Hungarici
undati ab A. 1553. per Reverendissimos dominos Rec-
endioso ac brevi calamo rerum memorabilium notitiam
U tom rukopisu zapisà Jagustić, (list 72—106) kao bivši
olegija, sve ono, što je sam znamenitijega vidio ili čuo,
g. 1604 do g. 1611.
ie kako je spomenuo na kratko pohvalno djelovanje svoga
ka u ravnateljstvu Benka Vinkovića, počimlje svoje po-
apise ovako:
o Paulus Jagustytsch ex Canonicis Almae Cathedralis Ecclesiae
is minimus, qui antequam praecisam in hoc libello telam texere
si non castigabo, cum Censor non sim, saltem admirabor socor-
edecessorun meorum post D. fratrem meum Verbanovych Colle-
dentium [1], quod habita ubere ad texendum materia, maluerunt
escere et in oblivionem posteritatis abire, quam gratam
ibus memoriam relinquere. Nonnulla tamen, quae labili et obfus-
memoria potero repetere, paucis hic attingam, in quibus si ordi-
e non bene observatum repereris, ignoscito, et alios, prout melius
oceto".
ovoreći ponajprije o žalostnih zgodah zagrebačke crkve,
sliedile uslied razprah medju biskupom i kaptolom, pošto
izpražnjenu po Nikoli Mikcu, biskupu varadinskom, kano
za sebe pridržao bio; nastavi zanimivo pripovjedanje o Ni-
Palfiju, koj se od siromašna plemića pope do barunata i
okih častih, kao carev osobiti ljubimac. Spominjajući nadalje
ga generala Jurja Baste vojničke i okrutne čine, govori o
skih stvarih za Sigismunda i Andrije Bathora, i prolazi za-
a djela Stjepana Bočkaja i njegovih drugovah u Ugar-

[1] Ovaj ukor proteže se sa svim pravom na nasliednike Verbanovićeve,
naime na kanonika Pavla Jagatića, Vinka Mislenovića i Benka Vinko-
vića, koji u tom zapisniku ništa nezabilježiše, poslie kako je Verba-
nović od g. 1600—1604 dosta zanimivih stvarih pobilježio. Najviše
se čuditi Vinkoviću, koji se kasnije rado bavio pisanjem i povjestnicom.

skoj. Pripovjeda, kako je g. 1606 prisutan bio, kad su glasovitomu grofu Rosswurmu u pražkoj viećnici glavu odsjekli; kako su Bočkajevci napredujući i harajući sve do Beča, naumili bili provaliti u Hrvatsku, koja uzprkos prijateljskim pozivom i proglasom vierna ostà, i kako su napokon uprav Hrvati zadali takov udarac buni, da je Bočkaj bio prisiljen u Beču s carem načiniti mir. Evo njegovih riečih:

„Neque contenti Vngari Regnum suum, vicinasque prouincias tam trunculentibus belli facibus ardere, immanibusque civium Christianorum, et propriae quoque gentis caedibus fumare, sanguineque inundare; in Croatiam tandem residuam omnem crudelitatem effundere contenderunt, et uoti haud dubie compotes euasissent, nisi praematuro ejusdem Regni procerum judicio fuisset prouisum; qui conscripto celeriter milite, exercitum in tres diuiserunt partes. Quorum una Comiti Petro Erdődi ad fines Turcarum obseruandos et tutandos relicta, altera tradita Reuerendissimo Zagrabiensi (S. Bratulić) ad prohibendos hostibus passus per Drauum aut Muram fluuios. Cum tertia uero magnificus D. Joannes Draskouych Banus Ungariam versus mouit, penetrauitque ad oppidum Körmend, ubi collatis cum Haydonibus signis, facili negotio illorum audaciam fregit, omnes qui se fuga non saluabant sub ferro mittens; promotaque ulterius victoria, reliquam ditionem, Gentzium (Güntzium) usque in fidem Caesaris recipiens, ipsoque in Gentzio Germanorum et Vallonum praesidium ab eo tempore est constitutum". etc.

„Postquam igitur Bochkay et Illieshazy Croatas retardaturos omnes suos conatus vidissent, poenarumque satis exactum a Germanis, licet antea perillustrem ac Reverendissimum D. Demetrium Napragy et Sigismundum Forgach Oratores Caesaris respuissent, neque in suum Conspectum, contra jus gentium, admisissent; tamen leniori tandem ingenio, et ipsi in pacem inclinari ceperunt. Praesertim postquam Croatas neque litteris, neque nuntiis ad suam pellicere fidem potuissent, quorum constantia et fidelitate, non modo Austria cum Styria, Carynthia et Carniola, sed et Bohemia Caesari seruatae fuere, prout saepius Croatis postea obiectum fuit Viennae per Illieshazyum".

Nastavlja zatim o Gabrielu Bátoru i Rakotziju, o bečkom congresu, na kojem je i sám bio, itd.

Došavši g. 1607 u Bolonju, zabilježi sve, što je čuo o buni careve bratje proti Rudolfu; o djelih Matije brata careva; o njegovom uvodu u Beč i krunjenju u Požunu, o naimenovanju Tome Erdöda bana, i o progonstvu biskupa varadinskoga Nikole Mikca, slavnoga niegda branitelja sisačkoga. Nadalje o napredovanju i smrti Gabriela Bátora; o poslaničtvu turskom u Pragu; o napredovanju Protestantah u Ugarskoj, napokon o njekih zgodah bolonjskoga sjemeništa itd.

Ovo je na kratko sav sadržaj spisa Jagustićeva, iz kojega se vidi, da je predmet, o kom je pisao, bio vrlo zanimiv; ali osnova, za odgovarajuće tomu predmetu djelo, suviše površna, kao i prostor, u koji stisnu tolike važne zgode onoga vremena, o kojem pisati htede, premalen. Pa ipak ima radi kojekakovih podrobnostih, Jagustićevo djelo podosta vriednosti, te bi zaslužilo, da se sav njegov spis putem tiska javnosti predade.

Ivan Tomko Marnavić.

Težka je zadaća na kraj doći poreklu i obitelji, kao i samomu rodnomu miestu ovoga za crkvu i za hrvatsku književnost dosta zaslužnoga muža. Veća strana pisacah, koji su o njem štogod pisali, tvrdjaše, da se je rodio u dalmatinskom gradu Šibeniku. On zove sám sebe Bošnjaninom, a u rodoslovju, što ga je sám napisao o svojoj porodici, dodavši mu množinu kojekakovih starih listinah, hoće da dokaže, kako da njegovo pleme potiče iz Niša grada bugarskoga, te da vuče izravnu lozu od srbskoga kralja Vukašina Mrnavića i njegova brata Gojka, tobožnoga pradjeda Tomkova. Jezik svoj i svojih djedovah zove uvjek hrvatskim, a plemićku porodicu Mrnjavčićah od Brezovice, koja bijaše onda već barem stotinu godinah poznata u sadašnjoj Hrvatskoj, imajući tu više dobarah, a medju inimi Brezovicu u zagrebačkoj županiji, drži on za svoj krvni rod, te nazivlje slavnoga junaka one dobe Vuka (Farkaša) Mrnjavčića, sina Krstova, podbana hrvatskoga i kapetana petrinjskoga, svojim bratučedom, posvetivši mu kao takovomu svoju dramatičku piesmu „Osmanšćicu“.

Poslie ovoga, što navedosmo, neimamo li uzroka, da dodjemo u smetnju, kad hoćemo da štogod istinita kažemo o njegovom rodu i rodnom miestu? Nu dočim znamo kako bješe od najstarijih vremenah duboko uvrieženo slavohlepje u mnogih naših, kadikad veleumnih ljudih, pa kad promotrimo, kako je njeka čudnovata težnja za misticizmom mnoge naše ljude do toga dotjerala, da metnuvši na stran stid i savjest, a zatajivši istinu i krv, čitav sviet sama-sebe varaju, samo da se na silu njekim taštim sjajom obastru; onda moramo i pri našem Ivanu Tomku Marnaviću do toga zaključka doći, da sve ono, što je on ili sám o sebi i o svom rodu pripovjedao, ili što drugi za njim o tom pisahu, neima prava istinita temelja.

Gledeći na ovu neizviestnost njegova porekla, nebi ga ovamo ni uvrstili bili medju pisce, koji su u Hrvatskoj s ove strane Velebita u prvoj polovini XVII. vieka na književnom polju radili, da nije uprav i ovaj pisac u ovih stranah živio, časti obnašao i u tjesnom savezu s ovostranim narodom i njegovim duševnim pokretom stojao.

Za izviestno se znade, da se je Ivan Tomko rodio g. 1579 i to od otca Marka Tomka Marnavića, a matere Katarine, koja bješe tada 24 godine. Tvrde njeki oštroumniji pisci, da su mu roditelji bili iz Šibenika od siromašna gradjanskoga stališa. Ovomu mnienju pristali bi i mi, jer imajući on još četvero braće, kako sám pripovjeda, ostadoše mu trojica u tamnoj zabiti, niti je igdje ime njihovo zabilježeno. Samo za njegovu sestru Dominiku, prvu opaticu monastira trogirskoga, znamo za izviestno, jer je njoj svoj hrvatski pisani „Život Margarite kćeri Bele IV.“ g. 1613 posvetio[1]. Ivan Tomko dodje za mlada oko g. 1602 kao pitomac u novo hrvatsko sjemenište sv. kuće nazarenske u Rimu, i stupi u red fratarski, ali nezna se pravo u koj, da li sv. Franje ili sv. Dominika. Kao fratar spominje se barem u zapisnicih slovinskoga zbora sv. Jerolima, kojega članom postade, kad je živio u Rimu, te se spominje u zapisnicih od g. 1619 kao fra. i kao „don Giovani Tomco“ sve do g. 1630, a od ove godine do 1633 kao predsjednik zbora. Po svojoj okretnosti i po ljubavi k naukom, dodje u bližji doticaj s mnogimi znamenitimi i učenimi muževi onoga vremena, kao s kardinali Julijom Sacchettom, s Franjom Barberinom i Petrom Pasmaniem, kojim je i svoja djela posvetio; zatim s učenim kardinalom Baroniem, s knezom Kleslom, opatom Jurjem Draškovićem, Ivanom Porti iz Verone, Josipom Svarezom iz Avinjona i Franjom Gvaldom, svojim umnim učiteljem povjestnice i starinah. Stajao je u prijateljstvu i s učenim Scipionom vojvodom atrinskim, s opatom Dragutinom Burlemontom, s biskupom čanadskim Faustom Vrančićem, kod kojega je njeko vrieme i u službi stojao, a g. 1617 pri njegovom pogrebu u Šibeniku znameniti pogrebni mu govor držao, te ovoga iste godine u Mletcih tiskom izdao.

Tomko steče u Rimu doktorat bogoslovja, a u Šibeniku postane jur oko g. 1610 kanonikom[2]. Godine 1624, kad je po na-

[1] Njegovo rodoslovno djelo nismo mogli dobiti, jer je veoma riedko. Možebiti da u njem i o svojoj ostaloj braći govori.

[2] Marin Gazarović, pjesnik hrvatski iz Hvara, priobći jur god. 1623

ımske kao protonotar apoštolski, s nadbiskupom za-
rijanom Garzardorom putovao po svem dalmatinskom
gledajući stanje crkve; dodje po svoj prilici prviput
je ga tadašnji biskup Petar Domitrović imenovà za-
nonikom i stolnim arcidjakonom, premda je jur prije
voju zabavu putovati po Italiji i jugoslavenskih zem-
životu Petra Berislavića, štampanom god. 1621, sám
d veli: „Dum more consueto placidiorem Anni
eregrinationibus exigo". U isto doba obilazio
Porti u crkvenom poslu krajinu bosansku i hrvatsku,
rske zemlje, kako u životu sv. Placidije i u svojoj po-
anšćice" god. 1630 sam izpovieda, čim svomu namiš-
atučedu Vuku Mrnjavčiću ovako govori: „Mimošastna
ući duguvanja gospodska po krajinah hàrvatskih i bo-
slišah i dobar dil gledah čudne zgode prikonarav-
se zgodiše u to doba po turačkih dàržavah". Ge-
vrati se iz Zagreba u Rim i odreče se g. 1628, po nasilnoj
kupa Domitrovića, zagrebačke kanoničije i arcidjakonata,
aptol zagrebački nehtiede pošiljati dohodke, tvrdeći pred
prokuratorom Filipčićem, da ga ovi dohodci neidu, pošto
onik ni zakletve položio nije; na što papa, jer je stolica
skupa prazna stajala, imenova za njegova nasliednika Ni-
daka, pitomca kolegija ugarsko-njemačkoga. Nu ovo je
enovanomu kasnije biskupu zagr. Franji Ergeljskomu zadalo
ovih neprilikah, jer je biskup tim naimenovanjem smatrao
pravo povriedjeno. Ali čini se, da je Ivan Tomko odreko se
mo dohodakah kanoničije i arcidjakonata, a ne naslova, jer
g. 1631 u svojih tiskanih knjigah pisao „Arhižaknom stol-
agrebskim". U ovo vrieme pada po svoj prilici njegovo na-
vanje za prabilježnika apoštolskoga, i prosuditelja hrvatskih
nih knjigah, koje su se u ono doba počele u Rimu spremati
ampu, kako ćemo kasnije viditi u životu Levakovića. U isto
umre mu najbolji prijatelj Gjuro Baraković, starac od 80
nah, slavni pjesnik hrvatski, što je tada živio u Rimu. Iz lju-
postavi mu Marnavić u crkvi sv. Jerolima mramorni spomenik.

---

u svojoj „Ljubici" pohvalnu piesmu „Dom Ivanu Marnavića ple-
menitomu bošnjaninu i kanoniku čestitoga Šibenika", u kojoj ga hvali,
što piše na hrvatskom jeziku, kako je čuo od dom Julija Gostanjića.

Godine 1629 ozdravi čudom sv. Kvirina, kako on mišljaše, od ljute bolesti kostijuh, koja ga je mučila više mjesecih, a godine 1630 postane, kako gore spomenusmo, predsjednikom zbora slovinskoga sv. Jeronima, te jur sliedeće godine imenovan bi ne samo počastnim gradjaninom rimskim[1], nego po kralju Ferdinandu II. i biskupom bosanskim, koje naimenovanje potvrdi papa Urban VIII. dne 10 studena iste godine 1631, nazivajući ga u svojoj listini na prosto samo popom šibeničkim (praesbyter Sibenicensis). Iste još godine posjeti on Beč, zahvalivši se tamo kralju za svoje imenovanje, kojom prilikom posveti u nazočnosti papinskoga Nuncia, za biskupa pećuhskoga Benka Vinkovića, kasnijega biskupa zagrebačkoga.

Kao bosanski biskup napisà Marnavić g. 1632 obširno rodoslovje porodice Marnavićah, o kojem je jur u svojoj „Osmanšćici", tiskanoj u Rimu g. 1631 govorio. Ovo rodoslovje posveti on svomu stričeviću (?) drugomu Ivanu Tomku sinu Filipa Marnavića, vitezu reda sv. Ivana jerusolimskoga u monastiru malteskom, i priposlà ga ujedno Vuku Mrnjavčiću, dodavši istomu djelu svoju bakroreznu sliku, oko koje stoji napis: „Joannes Tomcus Marnavitius ex Principibus Nissae, Comitibus de Zuonik, DD in Voynizza et Kamengrad, Episcopus Regni Bosnae". Bog zna, da li je po ovom nepripadajućem sebi naslovu svojoj taštini zadovoljio? Za čudo je, da nijednoga od namišljenih svojih rodjakah s ove strane Velebita, nije mogo predobiti na svoju stranu, jer se ovi kao principi i grofovi nikad podpisivali nisu[2]; premda pomamnost za naslovi u 17. vieku i na našoj strani dosta velika bijaše, kako nam dokazuje n. pr. porodica Oršićah, koja izmišljenimi listinami dokazà caru Leopoldu, da potiče iz porodice Lapsanovićah, Nelipcićah i njekih Jabagonov i Karinah, rodjakah Zvonimira kralja, premda bijaše od starine porodica plemena Lapačkoga, t. j. od Lapca u Lici, koje pleme bješe tamo pod različitimi imeni porodicah veoma razgranjeno. Najprije nosili su dakle Oršići plemićko ime od Lapca, zatim od Gorice u hrvatskoj krajini, a napokon od Slavetića ili

---

[1] Jedan naš rukopis veli dapače, da su mu u rimskom kapitolu stavili kameni kip, i da su na njegovu uspomenu dali kovati novce. MSC. Cod. DCCCCIV. 2.

[2] Kasniji njeki historici, kao Kerčelić i Engel povjeróvali su ipak u nepobitnu istinu priobćenih po njem u listinah, kao da ugarski kraljevi dosta takovih, na temelju izmišljotinah, izdavali nisu.

naslov zadržali su i kao baruni (g. 1675) i kao

e 1632 poslan bi Ivan Tomko od propagande rim-
i u Poljsku, da razvidi tamo monastire pavlinske,
še uvukao svokojaki nered. Nu pošto u Poljsku,
Rusi, otići nije mogao, navrati se u Ugarsku, gdi
papinski legat crkveni zbor u Trnavi, bivši tu pro-
Vinkovića u poslu uvedenja rimske liturgije, koju
islu rimskom branio. U isto doba imao je i raspru
porađi vinograda Mladine, kojega svaki od dvo-
pristojbinu smatraše. Svršivši svoju zadaću u Tr-
se u Zagreb i posveti dne 19. prosinca 1632
crkvu zagrebačku, koja bijaše godine 1624 od groma
oštećena; a zatim troškom različitih, od graditelja
apravljena. Druge godine zatim, dne 29. ožujka 1633
oj crkvi novi oltar sv. Jelisave, te bude od biskupa
vića Ergeljskoga poslie smrti Jakova Kaproncaja imeno-
onikom i čtaveem crkve zagr., a zajedno i biskupskim
n (vikarom), pošto je biskup jur ostario bio. Ove ča-
Ivan Tomko tim radje, jer su š njimi skopčani bili
i, nego li s biskupijom bosanskom, gdi su Turci vladali
postane i kraljevskim savjetnikom.

a 1634 nalazimo ga opet u Rimu, gdi je njeka svoja
jih ćemo niže govoriti, tiskom izdao, a dne 8. listo-
sku crkvu sv. Jerolima posvetio, koju bješe papa Urban
pomoćju kardinala Pasmana, kao pokrovitelja iste crkve
Jerolima, s nova sagraditi dao. Nu kako se učimo iz
polu poderanoga, po Vinkoviću kaptolu zagr. pisanoga
ivali su ga jur iste godine u mjesecu prosincu u So-
jekih važnih poslovih; „Reverendissimus Dnus. Boznensis
dies (ut relatum accepi) Soprouium expectatur, cui etiam
iam commodum assignatum est. In magnis negotiis et
bonum concernentibus (licet nobis incognitis) in Italia
uisse occupatus, Sopronii perhibetur. Utinam in utilibus

: ove razprave napisao je prije 22 godine na temelju, po Vite-
u krivo skovanoga rukopisnoga rodoslovja, „Povjest grofovah Or-
", izvodivši jih iz Lapsanovićah, Nelipcićah i knezovah cetinskih,
ovim javno poriče.

Christ. Cath. Reipublicae, ac salutarem propediem finem siue exitum habituris«, piše iz Djaka, B. Vinković).

Sliedeće godine 1635 posjeti Ivan Tomko opet Zagreb, kamo je po nalogu svoga pokrovitelja kardinala Franje Barberina, osobitoga štovatelja sv. Stjepana i ljubitelja Hrvatah, ponio kao dragocieni dar za stolnu crkvu sreberno i na miestih pozlaćeno poprsje sv. Stjepana, u kojem se čuva lubanja istoga svetca, s povećim latinskim napisom[1]. Nu iste ove godine odreče se on naslova biskupa bosanskoga, nezna se iz kojih uzrokah. Ako se može vjerovati jednomu pismu biskupa Jurja Draškovića. (Gl. u Pril. br. 7.)

Vrativši se opet u Rim, ostade tamo sve do g. 1639, kad je pod konac iste godine i umro, bivši tada 60 godinah, te je po svoj prilici u crkvi sv. Jerolima zakopan, neimajući nikoga, koj bi mu stavio bio i najmanji spomenik.

Njegova djela možemo razdieliti na troje: 1. Pjesnička. 2. Povjestna. 3. Bogoslovna, Mi ćemo o svakom razdielu progovoriti na kratko.

Koliko nam je do sada poznato, pjevao je na hrvatskom i latinskom jeziku. Prva njegova štampana hrvatska piesma jest „Xivot Magdalene od knezov Zirova (Gerova) plemena Budrisicha, tretoga reda sv. Franciska, zastavnice redovnic i mostira sv. Antona u Rabu". U Rimu pri Jakovu Mascardu 1626. u 12-ni. Ova epična piesma u jednom pjevanju, sastoji iz 1740 verasah, te ima za predmet, kako i naslov sviedoči: Život Magdalene Budrišićeve, što je utemeljila monastir kaludjericah sv. Franje trećega reda na Rabu. Ista Budrišićka bješe kći slavnoga junaka Jakova Budrišića, vlastelina od Gerova, što leži u riečkoj županiji kod Čabra. Rodila se u Gerovu godine 1455, udala se za Ivana Bobojnovića[2], kad bješe 13 godinah, i življaše s njim tri godine, te ostane zatim udovicom. Kao takova nehtiede se više udati, premda je imala više prosiocah, nego se posveti životu svetomu. Medju prosioci bješe i Petar Paladinić[3], o kom pjeva Ivan Tomko, da je bio:

---

[1] Gl. naše djelo: Prvostolna crkva zagrebačka. U Zagr. 1856 str. 51.

[2] Farlati ga zove Bobinović de Bubonibus Comes Cetinae? — A Marnavić tvrdi, da je bio od porodice Babonićah.

[3] Ovaj Paladinić bješe od plemena Mogorovićah. U svom talijanskom prevodu života Magdalenina, zove ga Marnavić Ivanom.

Paladinića plemena staroga,
Ko bi nigda od viéa dvanadesetoga,
kralje hrvatske prvo obiraše,
Ner kralje ugarske donje zemlje znaše.

486 dodje Magdalena na otok Rab i otide u mona-
h, što sada pripada bratji sv. Franje. Živi tu do
sazida ondje kraj crkvice sv. Antuna novi monastir,
li samopeta[1] i svrši tu sveti svoj život, 76 godinah
studena g. 1531.

lakle i glavni sadržaj piesme. Ali je znao Tomko u
samo pobožne nauke, namienjene tadašnjim kaludje-
sav skoro život Isusov i ponješto takodjer iz povjest-
i drugih južnih Slovinacah, opisujući uz to predjele
ratske, na moru hrvatskom, kako on jadransko
Pri takih opisih i povjestih vazda mu je piesma uz-
stvo diše iz nje toplije, duh mu je živahniji.
vedemo samo njekoliko primjerah. Opisujući onu stranu
i se rodi Magdalena, pjeva on ovako:

Nad stàrmom planinom, ka hàrvatsko more
Nadstupa dužinom velebićske gore,
Koju Vlasi morski nigda naseliše,
A Turci zagorski posli zapustiše,
Zemlja se razšira veloga prostora,
Koja se prostira do Save izvora.
Zemlja, žitom blága, i židna vodama,
Od svud gostu draga, zdrava nad zdravama.
Gradovi tvàrdimi jako utvàrdjena,
A seli pićnimi blago naseljena. —

reći nadalje o tom, kako je Magdalena, otišav u mona-
la primjer starih pustinjakah, veli:

Tač hrvatska dika Jerolim slavljeni,
Pokornih prilika, stvori se blaženi.
Tako Gostumila kralja hrvatskoga
Porodica mila, čast kraja čehskoga,
Ivan, momče priko, nebeska hlepeći,
Otčinstvo veliko ništare scineći,
Životom pokornim dubrave proslavi,
Glasom neprimornim slave se dobavi. —

---

[1] ...uvremenih listinah vidi se da je ona namislila graditi taj monastir
g. 1490, i da ga je god. 1493 zaista dogradila, o čem govore
...ini računi iste godine, što ih mi u našoj zbirki čuvamo.

I tako deklica ugarskoga dvora,
Mlada prirodica hrvatskoga mora,
Bele četvàrtoga kralja hći Margita,
Žitka priprostnoga, bi slika dospita. itd.

Čim opisuje grad Rab „na moru hàrvatskom", nastavlja o njem i o drugih gradovih primorskih ovako:

Rab, ki polačami oholi se dosta,
Sada mirinami razcviljuje gosta[1]
Koga protivnici igdar ne jagmiše,
Rodni neskladnici, grisi razoriše.
Šibeniče! gledaj što neskladi čine,
I ta kuga nedaj da truje tve sine!
Trogir, Split, Hvar, Kotor, gledaj gdi susedi
Zgriza smàrtni zator rad neskladne zledi.
Strigovo, Skradin, Nin, smisli što su sada!
Slavni Solin, Norin! — neskladom svit pada.
Hrvati, Bošnjaci, Bugari, Srbljani,
Neskladom nejaci sužnji su vezani.
Nedaj se tašćemu vitru nadimati,
Gdi neć' u vičnjemu zatvoru tašćati.
Vičnja jest besida, božje svidočanstvo,
Svako se prosida neskladom vladavstvo.

Još prije, nego li umre Magdalena, veli Tomko:

Biše roda svoga zator jur vidila,
Puka hàrvatskoga razsutje slišila,
Pod Turci Bosnu svu biše oplakala,
Hercega dàržavu zgubljenu jadala;
Kralja bosanskoga sime zatàrveno,
Ime gospodskoga plemena zgubljeno.
Dil njih odvedeni u vičnje sužanstvo,
A dil obaljeni u tursko poganstvo.
Tako raztàrkane i Hercegoviće,
Z doma izagnane, bez blaga, bez sriće.
I Càrnojevića gospodstvo skončano,
I Despotovića daleč razagnano.
Biograd, carima, ki se većkrat ruga,
Obaljen sasvima i turačka sluga. — —
I knezi i bani roda hàrvatskoga
Stvoreni, nazvani zob gnjiva turskoga,
S Derenčinom banom, koji poginuše,
S Karlović Ivanom najzad se smaknuše.
Primorje hàrvatsko plinjeno, paljeno,
Usilstvo turačko po njem utvàrdjeno,
Velebić zeleni opušćen do mora,

[1] To isto može se još i sada o njem reći.

Neretski hrabreni kraj razsut do zgora.
Obrovac i Skradin s poglavnim Bribirom,
I š njim pritvàrdi Knin, pod turskom nevirom.

Iz ovih redakah mogu naši čitatelji razabrati ne samo rodoljubno srdce pjesnikovo, nego i bogatstvo i jedrost njegova jezika, koj mu je svakako više čakavski, nego li štokavski, kako i jezik svih njegovih primorskih zemljakah. Njegovi dvanaestorci dosta su pravilni, premdá ima kadikad pogriešnih srokovah; a u obće bi mu se moglo u grieh upisati, da je sliedeći naše pjesnike 16. vieka, natovario svoju piesmu preobilnimi srokovi, metnuvši jih u sredinu i na kraj svakoga versa.

Ova piesma izdana je s nova g. 1863 u Zadru po Antunu Berčiću, uz izvrstno pisani predgovor, koj govori o piesmi, pjesniku i o Rabu, a prevedena je po samom Ivanu Tomku s mnogimi dodatci na jezik talijanski (u prozi), i štampana god. 1625 u Rimu kod Franje Kavalla.

Druga njegova štampana piesma, sasvim pobožna sadržaja, izdana je na kraju njegova „Nauka kàrstjanskoga" pod naslovom: „Potuxenge pokornika radi smàrti Isusove k narodu covicanskomu". Nu pošto ima više izdanjah rečenoga „Nauka", a nam je samo ono poznato, što je izdano g. 1708, to neznamo pravo reći, da li imadu tu piesmu sva izdanja „Nauka". S nova ju preštampa naš Frane Kurelac uz pokorne psalme Davidove, prevedene Š. Budi...eom. Na Rieci g. 1861.

Treće pjesničko djelo Marnavićevo, jest njegova „Osman...chica", dramatička pjesan u pet čina, ili kako on reče: „u pet ...tvora". Pečatana u Rimu kod Jakova Maskarda 1641, u 4-ni ...tr. 188. Piesma ova, nepoznata svim starijim i novijim životopis...em Marnavićevim, znamenita je već iz toga za povjest naše knji...evnosti, jer pjeva o istom predmetu, o kom je pjevao i neumrli ...an Gundulić, u isto doba s Marnavićem. Gledeć na duh Gundu...ćeva Eposa i Marnavićeve dramatičke piesme, nalazimo tu pogla...u razliku, što je dubrovački pjesnik bio više fantaziom nadah...t, dočim se šibenički držao historičke istine. Osman prikazuje ...rke i njihovu dobu kao i rat s Poljaci iz visokoga poetičkoga ...dišta, ali „Osmanšćica" slikuje povjest onoga vremena istinitije, a ...rke onako, kakovi su doista bili. Ona neprašta ni Poljakom, ta...njim slavnim pobjediteljem Osmanovim, kao ni Slovincem u ...e, živućim tada kao i vazda u neskladu i neposluhu. Ako se

Gundulićev jezik može nazvati do skrajne miere izgladjenim, sladjahnim i mekanim, to moramo naprotiv za jezik Marnavićev reći, da je jedar, gibak i muževan. On ostade vierniji bogatomu svomu vrelu čakavskomu, dočim je Gundulićev jezik jur od njeko doba pomješao svoje čakavsko vrelo sa štokavskim, premda štokavština nije jošte prikriti mogla ni u Osmanu, u njoj zrcalujuću se čakavštinu. Gundulićev osmoredak, koj bi više priličio liričnoj, nego li epičnoj piesmi, zvoni prijazno uhu već iz toga, što ima pravilne, miloglasne srokove; dočim ipak jedri dvanaesterci Marnavićevi dolikuju sasvim Osmanšćici, gledeć na formu i na predmet piesme, ako i srokovi nisu tako puni i pravilni, kao što bi želiti mogli. U obće usudili bi se kazati, da je pjesnik Osmana, kao i svi tadašnji dubrovački pjesnici, gledeć na mekanost jezika, na svoje poetićke slike i na svoju vanjsku formu, poveo se više za primjeri klasične Italije i njezine razmaženosti; dočim je Marnavić, sa svimi svojimi ostalimi dalmatinskimi zemljaci, izvan granice dubrovačke državice pjevajućimi, ostao izvorniji, krepčiji i rodoljubiviji u širjem smislu narodnom, i svakako bližji duhu naroda svoga. Iz toga i nije Dubrovnik kroz sav svoj slavan viek poroditi mogao Kačića, kako ga je porodila ravna krajina Neretve.

Pošto je rečena Osmanšćica sada jur tako riedka, da se izvan svoje knjižnice još nigdje na drugi štampani eksemplar namjerili nismo, to hoćemo samo njeke primjere iz nje priobćiti za one, koji se bave poviestju našega piesničtva.

Odmah u prvom stvoru, gdi pakleni Bes zapovieda Osmanu, početniku plemena i slave turskih carevah, da zametne kavgu i neklad u svom plemenu, govori taj Bes istomu Osmanu, spočitavajući mu njegove njegdašnje griehe, medju ostalim ovako: Biše ti

Dida i pradida didinstvo zdàržati,
Otačnoga zida zgradu podpirati;
A ne, zapustivši put tvojih starijih,
K sebi pridruživši četu najtamnijih,
Najpri domovinu i svoje teljare,
Pak tuju baštinu i podalje strane
Desnicom neharnom robiti, pliniti,
Odlukom nemarnom pak sebi svojiti.
A pokli jur vidi, ne veće četami
Da te množtvo slidi, nego li vojskami,
Tada se odpravi na župe široke,
Neprostiv dàržavi rad rike duboke
Razvali gradove, koji se àrvaše,

rali stanove ki se ne pridaše,
siče, popali svaka bez milosti,
ci veli, mali, i znanci i gosti;
taše poljane dimom začadjene,
ive na sve strane s plodi zapaljene;
istošš postaše gdi pri sela biše,
di obilne paše imanjem sloviše. —
ako plov studeni kuželja[1] živoga
oči sok vodeni izvora pàrvoga,
litkim natopljenjem pisak plakajući,
kupim protočenjem strane smakajući.
ajma je momče ga ne scini gaziti,
utnik nehaje ga rugom priskočiti;
li sa sve strane kad jur svoji plovi,
kora, polje gane kroz hitri zarovi,
Ter vode sjedini s malahnim potokom,
I struge zaplini pak širokim bokom;
Tad naglo vàrveći silna voda, stàrmi
Prid sobom vodeći i stabla i gàrmi,
Prodira Poljane, zemlje razvaljuje,
Livade sijane gnjilom zamišuje. —
Znade Natolie, bogata dàržava,
Zna Kapadocie žitka Termodova,
I okolo ini svi znadu mejaši,
Što im ti učini, kim jih zlom poplaši. itd.

oj sinici (prizoru) prvoga stvora (čina) odgovara Re-
iogradski, Jusufu, hodji carigradskomu, na pitanje, da
i Poljaci na njih spravljaju? ovako:

Spravljaju, al trudno, jer leški narodi
Zgadjaju se udno u njiha pogodi,
Gdi mi jedinoga svi cara imamo,
I gdi već drugoga gospodstva neznamo,
Njegovim magnućem gdi ga svi slišimo,
Njegovim ganućem gdi hitro slidimo;
Oni gospodčine mnoge imijući,
Svak svojevolščine svoje slidujući,
Dokle se sahode, i dokle većaju,
Slagaju pogode, i jednu hitaju,
Prohode vrimena, posal se nečini,
Gdi nij' stvar svàršena, svak se k poslu lini.

izvan Čelebija u drugom činu, prizoru trećem, govori Si-
i:

Ali tko je kada bez truda velik bil?
Tko li se je ikada bez muke uzvisil?

[1] ij = Wirbel.

Trudno je bogatstvo i malo doteći,
A kako ne carstvo pritrudno moć steći!
Znadem, tko visoko hoće se uzpeti,
Da većkrat žestoko znoj mu je ožeti;
Mnogih znam, nižinom ki hodeć hramaju,
Dàrpeć se visinom većkrat vrat slamaju.
Znam mnozih, za srićom ki dugo tàrčaše,
Da se s tašćom vrićom natrag zavraćaše;
A mnogi i s vrićom glavu ostavìše,
I jadnom nesrićom trude zaplatiše,

U trećem činu, prizoru drugom, jauče Alia Carigradjanin nad svojim gradom i nad čitavim turstvom ovako:

Još kada djaurstvo[1] biše razdiljeno,
Kad njega mogućstvo nebiše scinjeno;
Kad Turčin àrvaše gradovi bez škode,
Litom zaplinjaše kad cile narode;
Kad župe velike strahom se davahu,
Zemlje se razlike same pridavahu;
S nami vojevahu kad djaurski bani,
Ter nas navadjahu na svoji dušmani.
Safrani, pafrani od nas kupovahu,
Svi tàrgi neznani po nas izhodjahu. —
A sad djaurski svit kad jedin vidimo,
Kada stotinu lit sám grad Beč jagmimo,
Pod kulom àrdjavom kad care gubimo,
A kamo dàržavom cilom boj slavimo.
Kad vojske cvilimo na malu otoku,
Gjemije gubimo pri našemu boku;
U istok, u zapad kad se Djaur brodi,
I naprid i nazad slobodno tàrg vodi.
Od njih primljemo što mi njim dilismo,
Od njih kupujemo što mi njim činismo;
Kad se cari z boja jedva zavraćaju,
Màrtva vojstva svoja na polju ostavljaju.
Kad nam razbojnici grade provaljuju,
K carskoj prizidnici srećno dotarkuju,
Djauri u carstvu kad su pojačili,
Kako po kàrstjanstvu càrkve pogradili.
Kad zgor nam nebesa strašno popritjuju,
Sa svih stran čudesa novine kazuju:
Da će car pustiti Carigrada svoga,
I daleč otiti od puka virnoga. —

---

[1] Mrnavić ima po svuda Jaur i jaurstvo, što mi ovdje, neizdavajući mu čitavo djelo, radi lagljega razumljenja u djaur i djaurstvo pretvorismo.

o jest, ner stožerni ov grad razseliti?
jauri neverni u tom veseliti! —
ko, ner Djauri tad nas će svojevati,
oji će Carigrad u rukah imati.
i ako s kàršćanskom svečaše se stranom,
iroma buslomanskom svàrnuše i stanom.
ivo sad su u gradu toliko mogući,
Blaga broj neznadu, gospodski živući;
Tako veličanstvo carstva osmanskoga
Ide na skončanstvo sad mogućstva svoga.

---

sa[illegible]a Marnavića kao pjesnika, i prodjimo na stne spise. Medju štampanimi njegovi djeli, što za-jest, nalazimo kao najstarije, njegov „Xivot bla-e, kćeri Bele (IV) kraglja ugarskoga i hàr-sestre enice reda sv. Dominika. Prinessen ga u hàrvatski jezik. U Mletcih kod Marka cha 1612 u 8-ni. str. 35". Pošto mi ove knjige ne-možemo o njoj ni prosboriti. Iz naslova vidimo ipak, da prevedena iz vlaškoga[1] jezika. Da li je taj vlaški ori-kodjer po njem pisan, i da li je bio štampan, nije nam latinsko[illegible] životu iste Margarite, što ga je Marnavić u „Regia[illegible] Sanctitatis illyricanae foecunditas" str. 271 deset i dvie godine kasnije tiskom priobćio, priznaje i taj život iz života svetacah Lovre Suria prepisao[2]; do-još njeko[illegible]ja povjestna data. Kako jur gore spomenusmo, svoj hrvatski život Margarite, sestri svojoj Dominki, girskih kaludjericah.

ne 1617 štampan je u Mletcih Marnavićev pogrebni go-a je besjedio kod pogreba biskupa Fausta Vrančića u i to pod sliedećim naslovom: „Oratio habita in fu-

[1] Hrvati razumievali su pod vlaškim latinski i talijanski jezik, a je Marnavić mislio, neznamo.

[2] Surius učeni Kartuzijanac iz Ljubeka, rod. 1522 † 1578, iz-e medju ostalimi šest knjigah sa životopisi svetacah (Vitae Sanc-). O kojem dosta zaslužnom djelu veli medjutim ježuitski kri-chütz: „Optandum vero fuerat, ut hasce vitas, quales apud pri-vos scriptores repererat, tales etiam Surius non immutatas queret, neque ornatiorem, recentioremque Calamum suum in iis raro substitueret". Iz ovoga pisca prepisao je Marnavić više ži-h svojih ilirskih svetacah, kako ćemo niže viditi.

nere illustrissimi ac reverendissimi viri Fausti Verantii Episcopi Chanadiensis, celebrata a ven. Capitulo suo et Clero Sicensi concivi suo, die vigesima secunda Februarii 1617. Venetiis apud Antonium Turinum 1617. cart. 14. in 4. Ovaj govor posveti pisac kardinalu Petru Pasmanu i doda na kraju knjige tri latinske elegije vrhû smrti Vrančićeve. — Njekoliko godinah kâsnije priobćio je M. tiskom i drugi svoj govor: „Oratio in adventu Francisci Molini Reip. Ven. Summi Legati. Venetiis 1623. 4. O tih obih govorih, nemožemo takodjer pobliže prosboriti, jer jih do rukuh dobiti nemogosmo.

Najstarije Marnovićevo povjestno djelo, što ga u naših rukuh imamo, jest: „Vita Berislavi Bosnensis Episcopi Vesprimensis, Dalmatiae, Croat. Slav. Bosnaeque Bani etc. Joanne Tomco Marnavich Bosnen. Canonico Sicen. Authore. Venetiis 1620 apud Evangelistam Deuchinum.“ 4. str. 77 s posvetom Jurju Draškoviću opatu od Porne, pisanom Kal. Augusti 1621. Što su ovdje različite godine štampe i posvete, to se može tako tumačiti, da je sva knjiga osim posvete štampana 1620, a tekar druge godine, kad je po poglavarstvu pregledana i izdanje dozvoljeno bilo, od pisca istom namienjenomu pokrovitelju posvećena.

Radi ovoga djela osvadjen i ocrnjen je naš Marnavić uprav gadno od dva tobožnja kritika prošloga vieka, naime od opata Fortisa, poznatoga putnika dalmatinskoga, i od Ivana Kristiana Engela, ljutoga neprijatelja Hrvatah; dočim oba uztvrdiše: da je ovaj život Berislavićev, na bezobrazan način ukraden Antunu Vrančiću, koj ga prije 100 godinah napisà, te da je Marnavić u njem samo njekoliko riečih promjenivši, pod svojim ga imenom izdao, nenapomenuvši Vrančića. Ako ikomu, to se doista Marnaviću nemože predbaciti, da je u svojih povjestnih radnjah vrela, odkuda je data crpio, i pisce, kojih je djela upotrebljivao, hotimice zamučao; jer uprav u svih njegovih životopisih nalazimo vazda saviestno napomenuta djela i pisce, od kojih je štogod vadio. A da i on, kao i svaki kritičan povjestnik, povjestna data sám iz svoje glave crpiti nije mogao, neće mu valjda nitko zamjeriti, koj nije željan čitati bajke na mjesto istine.

Ta uprav sám Marnavić kaže u svojoj više spomenutoj posveti, da je podatke za život Petra Berislavića crpio iz zaostavših

…ilića biskupa erdeljskoga; Nikole Statilića, i
…ća a nadbiskupa ostrogonskoga, kao i njekih
…ena pisacah. „Petri res gestas ex diuersis autho-
…o ex Joannis Statilij Transiluani Episcopi, Ni-
…, nec non Antonii Verantij Strigoniensis
…isque eorum temporum Scriptoribus, carptim
…rem.“ Kako su dakle uslied ovih riečih Fortis
…dentissimo plagio,“ a Engel: „die Lebensbeschrei-
…omko Marnanavich 100 Jahre hernach auf eine
… Art zuschrieb,“ nazvati mogli, nepojmimo;
…ko takav način pisanja skrajnoj lahkomišljenosti
… sati. Jur prošloga vieka odbi pravednim gnje-
…zemljak Ivan Josip Pavlović Lucić, ovu gadnu
…latinskom prevodu njegova života sv. Save, medju
„Quod autem Fortis Marnavitium Plagii insimulat,
Berislavi vitam Verantio surripuerit, nos hanc tur-
…a Joanne nostro plusquam indignam esse ar-
…enim ipse tot tantosqae ingenii sui literarios fructus
…iquit, qui fieri potuit, ut alienum hunc Verantii partum
sibi supposuerit.“ — Ovo će svaki misaoni povjest-
pisati…

…o na samo djelo. Kako gore spomenusmo, posveti Mar-
…vićev životopis svomu prijatelju Jurju Draškoviću,
…rne, sinu Janka Draškovića i Eve Ištwanfieve. U toj
…ori, da ga je na pisanje života toga slavnoga muža po-
…o: što je prošle godine boraveći u Dalmaciji kod nje-
…atelja, dobio na dar pečatni prsten Berislavićev s njego-
…i napisom „Pignus fidei;“ a drugo: što je desivši se u
…avio Chorographiju uprav onih miestah, u kojih je ban
svoja junačtva počinio.

…avić počimlje životopis Berislavićev s rodoslovjem nje-
…dice, čije koljeno izvadja od njekakova Trpimira, koji
…ricem (Jurico), banom bosanskim, Kolomana kralja ugar-
…ad bješe napao Bosnu, iz zemlje protjerao, te je radi toga
od istoga bana gradom Doborom nagradjen bio. Odkuda
…ovu viest crpio, toga nespominje. Nu svakako mora se pred
…kritike tim više zabaciti, pošto o banu Jurici i Kolomano-
…ali u Bosnu, povjest ništa nezna, van ako je Marnavić mislio
…na kralja haličkoga i vojvodu hrvatskoga, koji je s Boš-

*

jaci vodio rat, ali tad bješe ban bosanski Ninoslav. Isto je tako
nale ciene ono, što govori dalje o drugih tobožnjih predjih Petro-
ih, medju koje uvrsti i njeku Stojslavu Marnavićevu, knjeginju
d Zvonika, od svoga namišljenoga plemena, kao babu Petra bana.
J svem rodoslovju Berislavićah nije drugo pogodio, nego njeka
nena, koja su članovi Berislavićah Grabarskih doista nosili, ali
vi u XV. vieku, ne pako u XIV. i XV. kako Marnavić hoće.

U obće valja znati, da je pleme Berislavićah u Hrvatskoj i
lavoniji bilo dvoje, i da je tu jur od starine poznato jedno pleme,
pomadjarenim imenom Berisló, što je cvalo u Slavoniji, u požež-
oj županiji, i nosilo ime od Grabarja; drugo pod imenom Berislavi-
ah bijaše u Hrvatskoj, i nosjaše ime od Vrhreke, a zatim od Male
Mlake i Lužana. Slavonsko pleme bijaše mnogo starije i imućnije,
e je poteklo iz koljena Borića bana, kako jedna listina g. 1422
viedoči. Najslavniji toga plemena, a zajedno suvremenik Petra
ana, bijaše Franjo, sin Ivanov, koj po ženidbi s Barbarom udo-
icom Vuka, despota srbskoga, baštini silno blago i mnoga imanja;
remda su Berislavići Grabarski jur g. 1464 preko 40 selah samo
u požežkoj županiji posjedovali. Isti Franjo bijaše jur god. 1499
an od Jajca (a ne primorski), i dobi još mnoga imanja u Hrvat-
koj. Imao je za sina Ivana, kojemu Marnavić pogriešno njegovu
nater za ženu daje. Nu iz listinah nedade se nikakovo srodstvo iz-
esti Grabarskih Berislavićah s Trogirskimi, kojimi je pripadao
Petar ban, dapače i Petrov grb sasvim je različan od grabarskih
od malomlačkih, te vrhričkih Berislavićah. Marnavić je dakle i u
om falio, što je išo srodstva tražiti tamo, gdi ga nije bilo, premda
o možebiti nije toliko njegova pogrieška, koliko suvremenikah
Petra bana, koji su toga znamenitoga muža htjeli uže svezati s
lemstvom s ove strane Velebita, te su mu i ime pomagjarili, što
reko Velebita nikada u običaju nebijaše. Koliko je istine u onom,
to Marnavić o mladosti Petrovoj piše, to neznamo, jer neimamo
rugih podatakah. Što na dalje o životu Petrovom pripovieda, osniva
e manje više na istini, jer kako smo iz njegove posvete naučili,
rpio je on podatke od suvremenikah Petrovih, koji nisu imali
zroka lažljive stvari o njem pisati, jer su njegov život bilježili
amo za sebe i za potomstvo, a ne za javnost onoga vremena. Da je
tom životu koješta izpušćeno, što će se tekar iz listinah i drugih
uvremenih izvorah saznati, tomu se nije čuditi, jer je Marnavić
totinu godinah nakon smrti Petrove pisao njegov život. Lahko mu

je oprostiti, št
njere uzvisio,
opisao; u tom
nikah. Svakal
noga izmedju
nego li mnog
svom spisu
digoše ne
bjeglo, jest
Vernera, št
te ju s to
Petro
Još
vić
u
S
a

i slavu i značaj svoga bližnjega zemljaka preko jegove protivnike i pretjeranimi crnimi bojami ni bolji, ni gorji od tadašnjih mnogih povjestnamo Marnaviću zahvaliti, što su nam djela jedslavnijih naših banovah i junakah potanje poznata, rugih njemu ravnih. Isto tako sačuva nam on u e poslanice cara Karla i pape Lava X., koje poslavu našega bana Petra[1]. Jedino što mu je izla latinska piesma, koja pokraj one piesmice Jurja je tiskom priobćio, dostojno mjesto zauzeti može, vdje priobćujemo.

[...] Episcopo Wesprimiensi et Proregi Croatiae.

Joannes Langus.

ontificis munus Berislo Petrus obibat,
Quum sacra Vesprimii res peragenda foret.
in saevos idem pugnabat naviter hostes,
Essent si forti bella gerenda manu.
Scilicet I[...]lyricum tanto praetore vigebat,
Cogeb[...]tque feros vertere terga Getas.
At simul occubuit, toties quem vicerat, hosti,
Gens [...]edit horrendo Martia victa manus.
Macte pii [...]s sacris, et saevo Petre duello
Hac, i[...]la Turcis noxie parte feris.

je primiet[...]ti, da je Marnavićev životopis Petra Berislanovije doba po Szalaju preštampan medju A. Vrančića djeli menicih ugarske povjesti« (Monumenta Hungariae Historica. res III. Pest 1857, pag. 219—281), što jih izdaje ugarska nija znanosti.

Po svoj prilici još prije, nego li život Berislavićev, napisà avić poveće povjestno djelo pod imenom: „Dialogus de saribus Illyricis,“ o kom djelu veli u svojoj knjizi: „Unica s Aureliae Valeriae,“ tiskanom god. 1628, da ga je niegda a) napisao. Moglo bi dakle biti, da je, kako njeki tvrde, oko ga djela jur kao rimski učenik radio. Fortis veli, da je ovu

[1] Jedna poslanica pape Lava X. i dvie cara Karla, tiskane su jur godine 1544. u Krakovu kod Jerolima Viktorisa pod naslovom: „Pannoniae Luctus“. Tu ima i mnogo Epigramah na različne „Panonce“. Medju ovima i ova piesma, koju ovdje priobćujemo.

poveću svoju radnju pod naslovom: „De Illyrico Caesari-
usque illyricis," jur godine 1603 dovršio. Mislimo, da je to
no isto djelo što je tiskano stoprv godine 1634 u Rimu, pod ime-
om: „Dialogi de Illyrico et rebus Dalmaticis," [1] po svoj prilici
roškom kardinala Barberina, kojemu bješe pisac svoj rukopis da-
ovao. Mi žalibože toga djela pri ruci neimamo, s toga možemo
amo na toliko, koliko ga iz drugih Marnavićevih radnjah poznamo,
kazati, da je u tom djelu pisac priobćio životopise onih slavnih
nuževah, rodjenih u pokrajinah ilirskih, koji su se popeli do vi-
ine rimskoga prestolja, i da je govoreći o Illyriku u obće, držao
tare Ilire za istinite praotce južnih Slovinah. O povjestnoj vried-
osti samoga djela, neznamo što da reknemo, pošto i ono rukopisno
jelo, što se nalazilo niegda u sbirci Jurja Plančića Hvaranina u
Mletcih, nam do ruke došlo nije.

Dva povjestna Marnavićeva djela: *a.* Unica Gentis Au-
eliae Valeriae Salonitanae Dalmaticae nobilitas.
Romae apud Ludovicum Grignanum 1628, 4. str. 79. i
. Regiae Sanctitatis Illyricanae foecunditas. Romae
Typis Vaticanis 1630, u 4, p. 296, stoje u tjesnom savezu; zato
oćemo, da o njima ovdje ujedno progovorimo. Prvo djelo po-
većeno je Juliju kardinalu Sacchettu, te je urešeno i njegovim
rbom. Iza posvete ide poveća Marnavićeva latinska piesma u 128
iticah, u pohvalu Andrije Sacchetta, što je bio prije pet sto go-
inah biskup varadinski. Za ovom piesmom, Ode: Franje Saccia
heginskoga, u pohvalu knjige sastavljene, i to po primjeru Grkah
Strofe, Antistrofe i Epodon razdieljene. Još ima jedna piesma
ntuna Rancia Zadranina i druga Nikole Kalisięnskoga u pohvalu
sca. Sám pisac počimlje svoje djelo genealogičkom razpravom
orodice Valerieve. Poznato je, kolika je to muka za povjestnike
vih vjekovah i svih narodah, napisati dobra rodoslovja. Kod
jednoga djela nemože se tako lahko stranputicom udariti i u la-
virinthe zabluditi, kao uprav kod rodoslovnoga. Pak ako je mu-
n posao napisati dobro i kritično rodoslovje poznatih porodicah
voga vremena, kamo li je teže pisati o izumrlih porodicah prem
avne starine, kao što su porodice rimske, osobito pako rimsko-

[1] Ljubić Dizionario biografico. — Valentinelli u svom Specimen Bibliograficum navadja ovo djelo pod naslovom: „De Illyrico Caesaribusque Illyricis. Dialogorum libri Septem. 1603." Po svoj prilici mislio je on rukopis, a ne tiskano djelo.

se pogdjekoji ogranci kao repatice zviezde na
života pojavili, ali iza kratkoga sjajnoga ve-
vivši samo kadikad dulji trak za sobom. Mar-
vo djelo vrti se oko toga, da dokaže izravnu
ijana, Proba, sv. Kaja pape itd., iz koljena C.
solinskoga. Mi žalimo ogroman književan trud,
o imao pisac, kad se je zanorio u dubinu iztraži-
is suvišnoga podretla. Za misaonoga povjestnika
ni[illegible]ije, da su se car Dioklecijan i Probo, uz mnoge
ns[illegible]e careve svojim umom i snagom iz prostih
ma[illegible]nih povojah podići mogli do onoga sjajnoga
a s[illegible]u čitavim svietom drmali; nego kad bi se bili
krleta, kadife i zlatnih polačah, pa kad bi se ne po
nego po slučajnom miešanju krvi, dočepali bili najvi-
va. Da reknemo na kratko, unutarnja povjestna vried-
ljela Marnavićeva izčezava pred sudom zdrave kri-
mogla još jedino glede njekih podatakah za crkvenu
zemalj[illegible]ah, koju malu korist donieti.
spomen[illegible]to Marnavićevo djelo, izdano troškom kardi-
ina i po njegovom naputku posvećeno caru Ferdinandu
prije pre[illegible]govora trinajest piesamah u pohvalu pisca, a
ni i dvie poveće ode Marka Tomka Marnavića
a šibeni čkoga, neznamo da li brata ili rodjaka pis-
ko se iz naslova razabrati može, govori pisac o životu
h i svetacah, koji bijahu potekli iz kraljevske krvi, a iz
i ilirskih. Tu nam valja prije svega znati, da pisac pod
ilirskim, nerazumieva samo stare rimske Ilire, nego i
ovince, a i Magjare, s toga se nije ni malo ustručavao
u red ilirskih svetacah i Stjepana i Vladislava kralja, kao
ika sina Stjepanova, Jelisavu udovu Andrije kralja i Mar-
ćer Bele kralja. Nu u tom je sliedio u obće stare naše hr-
pisce s one strane Velebita, neizuzamši ni dubrovačke, koji
d genetičkim imenom, bud ilirskim, budi slovinskim, razu-
li vazda takodjer Ugre, dočim naši pisci s ove strane Vele-
poput ugarskih pisacah, nazivali bi često u političkom smislu
skoro sve južne Slovince, osobito Hrvate, Slavence i Srblje.
ka razlika narodne samosviesti i moralne snage!
Čitavo ovo Marnavićevo djelo imade dakako veću vriednost
crkvenu, nego li za gradjansku povjest; premda medju onimi

22 životopisi, što jih Marnavić većom stranom polag Lovre Suria, Jakova Montana Spirenskoga, Antuna Beatilla, kardinala Bellarmina, Chartvika, Bonfina, Mate Radera, tiskom priobći, strogo slovinskoga povjestnika samo dvojica pobliže zanimati mogu, naime Ivan Gostumila kralja (?) sin i sveti Sava; dočim ono, što u životu sv. Vladislava o Hrvatskoj govori, Lucić, Vitezović i Krčelić već odavna oprovrgoše.

Život sv. Ivana Gostumilića crpio je Marnavić ponajviše iz Lovre Suria. Kao svi životopisci ovoga svetca, pogrieši i Marnavić, načinivši mu otca **kraljem** hrvatskim i dalmatinskim, te hoće dapače, da je bio sin Branimirov, o čem historija upravo ništa nezna. Gostumil, kao i sin mu sv. pustinjak Ivan, nepripada južnim, nego zapadnim Hrvatom; o njem su pisali obširnije Nikola Salius, Balbin i Farlati, kao i Bollandiste, ali pravoga kritičnoga životopisa neimamo jošte, a Marnavićeva nemožemo nikako za takova priznati. O životu sv. Save imamo toliko izvrstnih starih i novih spisah, da se na Marnavićev nebi morali obzirati ni onda, kad on taj život nebi bio napisao iz strogoga gledišta **rimske** crkve, izopačivši mnoge podatke i znamenite momente u životu toga za Srblje toli zaslužna svetoga prosvetitelja. Pisac se nehtjede koristiti ni onimi rukopisi, što jih je imao od svetogorskih kaludjerah, pošto su mu mirisali po „**grčkoj lukavosti i laži**."

Imamo još primietiti, da je ovomu djelu dodana velika bakrorezna slika s obrazi svih onih svetacah, o kojih govori pisac zajedno s kućom nazaretskom i djevom bogorodicom, kao i s grbovi ugarske, trojedne kraljevine (jedan grb, ali **ugarskoj** kruni neima traga), srbskih Nemanićah i Zahumja. Ali ova slika, prem da je posvećena Mariji novoudatoj cariei, neide uprav u vrst izvrstnih umotvorah, kakovih je Rim od njekada proizvadjao.

Godine 1629 izdade Marnavić u Rimu poveću crkveno-povjestnu razpravu pod naslovom: „**Sacra Columba Venerabilis Capituli AA. RR. DD. Canonicorum S. Petri Romaricensis ab imposturis vindicata suaeque origini restituta.**" Romae apud Ludovicum Grignanum 1629, 4., str. 83. Ovu razpravu napisa Marnavić iz pobožne namiere, da obrani monastir Romarički (Romaricense) ili Reomanski (Reomanese) u Franceskoj od čudnovate potvore, da je taj monastir od bl. Petra Romarika u VII. vieku u tu svrhu sagradjen, da kaludjeri i kaludjerice **zajedno**, pod **jednim krovom** sveti život sprovoditi

kle ujedno Bogu i za griehe pokoru čineći; do-
tvrdilo, da je taj mješovito-kaludjerski samostan
kojimi pečatnicami potvrdio. Marnavić je tu bez-
rovergo, koliko je znao i mogao; ali nije mogao
, da je barem njekako veoma na blizu u onoj
stajao monastir kaludjerah i kaludjericah sv. Be-
n i opati i opaticami. Nu pošto je u istom mona-
e bavio se i sv. Kolumban, apostol irski i nje-
e učenik sv. Patricija prvoga irskoga apostola, o
, po mnienju Marnavića pričalo, da je bio učenik
sko ga Sriema, to je podjedno tom prilikom Marnavić
otopise sv. Kolumbana, sv. Eustazija opata i sv. Bur-
atice više rečenoga monastira, koje životopise napisa
ieku kaludjer Jonas iz irske, te je kasnije Beda prvi
. Još te doda Marnavić iz rukopisah, zakone sv. Ko-
omiliu istoga svetca i „De Fallacia Vitae humanae". Zatim
Columbani ad Hunaldum discipulum, i njeke svoje histo-
ke, u kojih hoće da dokaže, da je sv. Kolumban vjeru
kod jadranskih Hrvatah, tumačeći rieči: „Veneticorum qui
um" s južnimi Slovinci, dočim se imadu razumievati sie-
baltičkom moru. Na kraju knjige dodano je opet njeko-
valnih pie samah, medju kojimi je jedna od znamenitoga
glagolsku književnost Rusa Methoda Terleckoga.
ovorili smo jur gore, da je Marnavić godine 1632 izdao
eno rodoslovje svoje porodice. Stavljamo dakle ovdje, radi
noslovnoga reda, naslov knjige, koj ovako glasi: „Indicia
statis et Nobilitatis Familiae *Marciae* (dakle je bila
ska porodica!) Vulgo Marnavitiae, per Jo. Tomcum
dem gentis collecta et ad fortissimum virum
sanguineum suum Lupum sive Farkassium per-
ipta. Romae kalendis Maji 1622 ex Palatio Cardinalis Pazmani.
pis Vaticanis in 4. str. 56. Uz svoju sliku doda on i sliku svoga
ožnjega pradjeda Vukašina kralja.

Godine 1635 izdade Marnavić u Rimu dvie knjige, prvu:
vot Magdalene Budrišićeve na talijanskom jeziku, pod naslovom:
Della venerabile serva di Dio Magdalena Budrisich
contessa di Zirovo, Croata, estratta da quella scrisse
il suo Confessore. Publicata di già in Poema illi-
rico, hora in lingua italiana. *In Roma* apresso Francesco

ualli 1635. in 8. str. 119." Drugu: „Pro Sacris Ecclesiarum rnamentis et Donariis contra eorum Detractores omae apud Franciscum Caballum. 1635. in 8. str. 76.

Prvu knjigu posveti pisac Jeleni Santacroce, plemenitoj rim-nki i rodjakinji kardinala Santa Croce; a uzrok navodi medju talim taj, što je mati Magdalene bila takodjer od hrvatske kuće nta Croce, t. j. od porodice Križanićah, ili kako on veli rižanovićah. Sám sadržaj životopisa, pisan u talijanskoj prozi, oro je sasvim onaj isti, koj i u hrvatskoj piesmi, samo s ma-ni dodatci, osobito u početku, kad za talijanske čitatelje opisuje kratko Hrvatsku i kneževinu Modrušku, gdi se Magdalena rodi. amenito je što glasoviti Fra Luka Vading, pisac ljetopisah re-vnikah sv. Franje i cenzor knjigah u Rimu, o taj knjizi reče: Io letto con gran gusto questa vita — e giudico — che in essa osservato (lo scrittore) tutte le parti di veridico et pio Histo-co, aggiungendo alla sostanza del fatto molte erudite considera-oni e dottrina salutare."

Drugu višespomenutu knjigu smatraju Fortis i Engel za naj-lje djelo Marnovićevo. Posvećena je kardinalu Antunu Barberinu, krovitelju ilirskoga sjemeništa Nazarensko kuće, i pohvaljena od latinskih piesamah. Kolikogod je za crkvu i uzdržanje njezina aga važno ovo djelce, to je u njoj za povjest našu domaću, naj-nimivija razpravica o stolnoj crkvi zagrebačkoj i o krasnom ru kardinala Franje Barberina, učinjenoga istoj crkvi, o kojem r govorismo.

Još godinu prije, nego što su izašle ove knjige, izdao je Mar-vić i život sv. Feliksa, pod naslovom: „S. Felix episcopus Martyr Spalatensi Urbi dalmaticae-crovaticae etropoli, primatialique et veritati vindicatus. omae 1634. U rukopisu nalazi se ovo djelo u knjižnici frata-dubrovačkih, ali tiskane knjige nismo nikada imali u ruci, o što ni njegova djela. *a)* Vinea Domini in Illyrico i Acta Marcelli Pontificis, qui Cajo successit post arcellium. Za koja djela ni neznamo da li su ikada tiskana.

Posliednje njegovo tiskano i za našu povjest veoma važno elo jest: „Vita Beati Augustini Ordinis Praedicato-m, ex Zagrabiensi Lucerini Episcopi." Ova obširna zprava u 4. str. 44. priobćena je svietu prvikrat g. 1637 u djelu gmunda Ferrara: „De rebus Hungariae Provinciae Ordinis Prae-

.rii. Viennae typis Mathiae Formica," gdi je
o djelo dodana. Ovim životopisom poslužio se
lati u povjesti crkve zagrebačke; a Kerčelić ju
atski jezik preveo i god. 1747 tiskom izdao. Iz
rpio je Marnavić podatke za ovo svoje izvrstno
o; nu budući da u njem spominje pismene spo-
Frankapanah, kaptola zagr. itd., to ne sumnjamo,
v dio iz rukopisah i listinah. Žalimo samo što se
rj lim običajem njekih inače klasičkih povjestni-
ov ati čitave dugačke govore sv. Augustina, koje
gov orio na crkvenom sinodu svojemu svećenstvu, i
abo ru sakupljenomu narodu; te se moramo jedino
u ovi govori, kao istiniti Augustinovi, od tolikih kas-
ikah, kao Kerčelića, Farlata, Peterfija i ostalih pre-

povje tnim Marnavićevim djelom možemo napokon
opisno, svim njegovim životopiscem do sada nepoznato
u knji nici vitezovah od Malte u Beču, pod sljedećim
va: „D scorso sopra il Priorato della Wrana
ne Ger solomitano." Ako se ovim djelom nije jur
ay kad je pisao o istom predmetu, to bi onda taj ruko-
u povjest od velike važnosti biti mogao.
okon iman o spomenuti još jedno njegovo hrvatsko djelo,
eštampava o, a to je: „Istumaçenye obilnie nauka
anskoga sloxeno zapovidyu S. O. PP. Clementa
d prisvitloga g. Roberta Bellarmina kardinala
. prineseno u *yazik hàrvatski*, zapovidyu S. O. PP.
a VIII. itd. Tumaçenyem Ivana Tomka Marnavicha Bos-
a, kanonika sibenskoga i zagrebskoga i arhixakna stolnoga
ique zagrebske, nauçitelya sv. Bogoslovia, protonotara apo-
oga u Rimu 1627. 8. str. 217. II. izd. u Bnecih 1699. 8.
86. III. izd. u Rimu 1708. 8. str. 170. IV. izd. u Rimu 1805.
Ovo iztumačenje može se toli glede sadržaja, koli glede je-
smatrati za jedno od najboljih starijih tumačenjah i prevodah
ka kršćanskoga.

Čim smo ovako na kratko procienili djela Marnavićeva, mo-
mo sada u obće o njem kazati, da je bio jedan izmedju naj-
odnijih naših spisateljah prve polovine 17. vieka, napisavši osam-
aest nam poznatih djelah, i pomagajući uz to, one muževe, koji

su se u Rimu trudili oko izdavanja crkvenih glagolskih knjigah. Nećemo da rečemo, da je bio bolji pjesnik nego li historik, ali svakako moramo priznati, da u većoj strani njegovih povjestnih djelah ima suviše poezije i premalo kritike. Na koliko ova posliednja djela poznamo, scienimo za najbolju radnju njegov život Berislavićev i bl. Augustina Kažotića. Za ove životopise imao je dobra vrela, a pisao jih baš čistim rodoljubjem, kojim bijaše obilato nadahnut, kako mu sva djela svjedoče. Da se nije bavio skoro jedino pisanjem životopisah i rodoslovjah, pa da nije živio neprestano u krugu svećenikah, ako i visoko izobraženih, ali takovih, koje zanimahu skoro izključivo samo svete i crkvene stvari; bio bi Marnavić našemu narodu svojim perom i svojom neumornom radinošću, veoma mnogo koristiti mogao. Nu ako uzmemo u obzir viek i okolnosti u kojih je živio, a i stališ, kojemu je pripadao, i onaj sviet, za koji je svoje knjige pisao; to moramo priznati: da si je svojimi književnimi trudi dosta zaslugah stekao, ako te zasluge i u ničem sastojale nebi, nego u tom, što je ime i slavu svoga naroda širio po inostranom svietu, a uz to i svomu narodu, na svom kriepkom jeziku, veoma koristnih naukah ostavio.

Franjo Glavinić.

Red sv. Franje male braće dao je narodu hrvatskomu mnogo ljudih znamenitih i mnogo marljivih radiocah na književnom polju. Ako se taj red glede slavnih učenjakah i nemože sravniti s redom Benediktinah, Dominikanah, Pavlinah i Ježuitah, to je ipak imao medju svojimi članovi mnoge sjajne zviezde, kojim pripada i naš Glavinić.

Kako sám pripovieda, potekla je njegova porodica iz Bosne, i stanovala negda oko Glamoča grada. Tri brata, što bjehu pobjegli pred Turci, raztrkaše se na tri strane, te jedan otide u Rusiju, drugi u Hrvatsku, a treći u Istru, zametnuvši svomu plemenu tri nova koljena. Franjo bješe iz koljena istranskoga i rodi se godine 1586, u Kamfanaru, dobivši na krstu ime I v a n. Čini se, da su mu roditelji bili siromašni, te stoga dadu svoga sina, kad je bio u 10. godini, u trsatski monastir nad Riekom, gdi bi odgojen, dakako za fratra, a stupiv u red sv. Franje, prihvati i ime istoga svetca. Prvi njegov naučitelj bijaše otac Bernardin Luposinić, godine 1592 državnik reda sv. Franje, čovjek učen i dobroćudan, koj revnoga mladića veoma ljubljaše. Svršiv nauke novakah, otide Gla-

, neznamo uprav kamo, ako ne u Italiju, na lovà dobro u bogoslovju, mudroslovju i histo- ktorom bogoslovja. Vrativ se po svršenih naucih , primio se propoviedanja rieči božje, i ugodi jom slušateljem svih stališah. Godine 1619 iza- bratja svojim nadarbenikom ili ministrom. Pošto a u nasrnuli lupežkim načinom Mletčani na Rieku, o činivši velike nevolje i škode, na što se fratri od razgrabi obližnji puk mnoga dobra monastirska. Glavinić kao novi poglavar reda odmah s do- bljena imanja, ali kad s dobra nije išlo, uteče se ru Ferdinandu za pomoć, i postigne svoju svrhu. oraše ga po svom zakonu fratri drugim ministrom, a tir izabra Glavinića za svoga ravnatelja ili Gvardiana. snije 1616 izabraše ga s nova starešinom sve države kao takova potvrdiše ga i po treći put g. 1619. oba ne bješe Glavinić još nijedno svoje djelo tiskom mu je ipak slovio glas jur s učenosti i sa znanja hr- rkveno-slovinskoga jezika, na toliko, da ga je crkveni ije senjske i modruške, kojega bješe biskup senjski, , Riečanin, sazvao u Bribir, smatrao za najvieštijega a u čitavoj biskupiji. Bijaše naime na tom zboru po- o potrebi, da se crkva pobrine za izdavanje novih glagolskih knjigah, kojih od vremena Sime Kožičića, Sil- dričića i Nikole Brozića sasvim ponestade. Tu zaključiše da se ima glagolski službenik i časoslov, uz druge manje knjižice, s nova urediti i tiskom izdati, te odlučiše Franju a zamoliti, neka se on pobrine toliko za stare rukopisne i izvore, koliko i za novo izdavanje rečenih knjigah. U to laše do njega na Trsat Ivana župnika kotorskoga i Matiju vljanskoga s molbom, da dodje glavom na više rečeni zbor. i onamo, razloži on sakupljenim svećenikom, koliko je to mu- sao tražiti kojekuda raztrkane rukopise, a poglavito tiskati , za koje neima ni lievanih slovah; zato jim predloži, da za- cara Ferdinanda II. revnoga promicatelja rimske vjere, neka jihovomu poduzetju u pomoć priskoči. Primivši zbor taj pred- obeća Glavinić, da će se sám kod carskoga dvora pobrinuti slišanje molbe, pošto mora i tako u poslovih svoga zvanja do ra krenuti u Austriju.

Tu je sad najmučnije opredieliti vrieme, kad se je držao višerečeni zbor, i kada dobi Glavinić spomenuti nalog? U svojoj talijanski pisanoj povjesti trsatskoj, tiskanoj g. 1648, kaže sám, da se je to sbilo g. 1624, te se za njim povedoše svi kasniji pisci, osim Dobrovskoga, počam od Farlata do Šafaříka i Sladovića. Ali Glavinić veli, da je u ono isto doba bio državnik (Ministro Provinciale) svoje države bosansko-hrvatske, a u drugoj svojoj knjižici: „Origine della Provincia Bosna Croata“, tiskanoj iste godine 1648, pripovieda opet: da je bio triputa izabran ministrom provincialom, i to I. god. 1610--1613. II. god. 1616—1619 i III. godine 1619—1622. Godine dakle 1624 nije bio provincialom, jer je tad obnašao ovu čast Bonaventura Sbona. Nije dakle iste godine ni bribirski zbor mogo biti držan, niti je on tada dobio čestno zvanje, da se pobrini za novo izdavanje glagolskih knjigah. Nastaje dakle pitanje, koje godine mogo je biti višespomenuti zbor? Pošto iz riečih samoga Glavinića znamo, da je taj zbor sazvao biskup Agatić, koj je biskupovao od g. 1617 do g. 1649, to je dakle svakako u vrieme drugoga ili trećega obnašanja časti provincijalstva Glavinićeva, rečeni zbor pasti mogao; nu pošto nadalje znamo, da je Glavinić, kako i sám pripovieda, u svom služb. poslu imao uprav tada poduzeti put u Austriju, a iz Egerera razabiremo, da je g. 1622 po papinskom nalogu, kao apostolske stolice propoviedalac morao hodati propoviedati (proti novoj vjeri), po svoj prilici po Hrvatskoj i Istri, to moramo vrieme bribirskoga zbora, i podieljenoga Glaviniću naloga, kao i poduzetoga po njem puta u austrijske zemlje, staviti svakako prije godine 1622. Na svom putu, kojega je udario preko Ljubljane i njemačkoga Gradca, povede on sa sobom i fratra Leona Maljevca, rodom iz Gorice (Vlaške), te dobi u Gradcu, uplivom tadašnjega predsjednika komore, Jurja Šajta, a dozvolom carskom, ona glagolska i ćirilska slova, što su u 24 zakłopnicah, po svoj prilici oduzeli bili protestantom Truberu, Jurju Dalmatinu i Stjepanu Konzulu, kad su ovi u Kranjskoj ili Štajerskoj podići htjeli slovinsku tiskarnu za protestantske knjige, koje su morali velikim trudom i troškom izdavati u Njemačkoj. Glavinić povede ova slova iz gradačkoga podužjega zatvora kao dragocieno blago sa sobom u Rieku, i namiesti jih u tamošnjem kastelu s namierom, da će tu s nova otvoriti tiskarnu, kakovu bješe u istom gradu biskup Kožičić u svom dvoru jur prije sto godinah podigò. Ali čuvši Ivan Tomko

a ova slova, izradi kod kardinalah i skupštine :e, da se iz Rima zamoli car Ferdinando, neka bijaše dozvolio predati Glaviniću, pošalje u Rim, ,amo Rimu i rečenoj skupštini dolikuje, da cr- .sak priredjuje. Car podieli dakle zapovjed, da se odmah odpremiti u Rim, a Glavinić dobi po ta- nunciju Don Karlu Caraffa pismeni nalog, u ime plodjenje vjere, da gore rečena slova glavom u tamo, a nigdi drugdje, željene knjige da tiska. Nu je valjda ovim postupanjem, odgovori, da je za- oj službi državničkoj, „dall' officio del Provincialato", i sve to prije g. 1624), te da nemože glavom u Rim, uči drugoga otca iste svoje bosansko-hrvatske države, ela Levakovića, vieštoga trim jezikom: latin- nskomu i hrvatskomu, da ga pošalju u Rim, koj dakle Rim ponese i tamo u svrhu izdavanja glagolsko crkve- kroz dulje vrieme ostade.

pako ta slova doista jur prije g. 1624 takodjer u Rim dokazà Jur Dobrowsky u svom djelcu: „Glagolitica", čim obrati na pismo gore rečenoga nuncia Carafe[1], koj na- e: da su ta slova na zapovjed cara Ferdinanda II. jur u Rim donešena, dakle bijaše i bribirski zbor svakako 21, ako ne prije držan, te je Glavinićeva godina 1624 ska pogrieška, ili je on g. 1648 jur zaboravio bio, kad je držan zbor bribirski.

odine 1626 držan bi u Španjolskoj veliki obćinski zbor reda nje radi biranja vrh. poglavara. Na ovaj zbor bješe poslan inić, te donese iz Španje velik broj knjigah i rukopisah, mi obogati trsatsku knjižnicu, u kojoj se čuvalo bogato knji- blago, sabirano kroz više stoljetja, ali koje žalibože dvie go- kasnije (1628) u trsatskom požaru propadne.

Vrativ se iz daleka puta, otide Glavinić u samotan monastir Leonharda, med Okićem i Lipovcem gradom iza Samobora le- i, tę proživi tu usred liepe, ali divje prirode, pod strmom Ple- icom i Oštercem njeko vrieme.

Ovdje u samoći zabavljao se je pisanjem hrvatskih knjigah, l kojih je dvie: „Cvit svetih" i „Četiri poslidnja človika" go-

[1] Iz Comment. de Germania Sacra. Francofurti 1641. 12. p. 147.

u Mletcih izdao, gdi je od „dugih putov i od neobičnih …in“, kako sam kaže, mnogo prepatio. Četiri godine kas…632 izdade opet u Mletcih svoje hrvatsko djelo: „Svitlost …“.

…ine 1639 odredjen bi za ravnatelja monastira Svete gore … ili Salkana, i od onuda dodje opet za ravnatelja na Tr… …i popločiti pód oko velikoga oltara, te uresiti isti oltar …i stupovi, koji stoje i danas. Isto tako sagradi od mra… …elikim oltarom uložnicu (Camino) poput one u Loretu, …apis s početnimi slovi, koj govori, da je to djelo načinio … D. Marije za spas svoje duše god. 1641. Isto tako raz…anom sagradi s nova trsatsku crkvu, na sliku crkve … i podigne jedan oltar na čast sv. Franje. Napisà zatim …Confessario Catolico“ (katolički izpovjednik), a g. 1647 …e trsatske i kratku povjest redovničke države bosansko-… talijanskom jeziku, te dade sva tri diela tiskati u …rlanskom g. 1648.

…voje revno poslovanje u različitih častih svoga reda, za … je neprestano trudio, kao takodjer za svoje zasluge na … polju, imenovan bi po caru Ferdinandu III., biskupom …modruškim; ali u svojoj poniznosti i sukromnosti odbije … čast i ostade prosti fratar, te umre u Trsatu dne … 1650, ostavivši svomu najdražemu monastiru trsatsko… …uspomenu, kao i svoju dobro pogodjenu sliku, na koju …e napisati kasnije Sebastijan Glavinić, biskup senjski, … kratak njegov životopis.

…vac, djela, kako vidismo, diele se I. na bogoslovna …ićeva …veno-povjestna. Medju prve vrsti spada: 1. Ma…sti Amoris. Venetiis 1625, na latinskom jeziku[1]. …sario Cattolico. Udine 1642. (Oba djela nama ne-… Četiri poszlidnya človika. T. y. od szmarti, …kla i kralyesztva nebeszkoga. U Bnetcih po … 1628, u 4-ni str. 83 4. Szvitlost dusse virne. U …Marku Ginamu 1632, u 8-ni str. 92., drugo izdanje u …Nikole Pezzana 1685, u 8-ni. Sve tri knjige s drvorezi.-

…biti poveće djelo s historičkim sadržajem, jer u svom …tih … str. 140, govori, da je u rečenom latinskom djelu na … tatarskom boju, za vrieme Bele kralja, obširnije pisao.

'adovi 1660, ako nije ovo djelo to isto, što i
ımo drugo izdanje.
rratsko djelo: „Četiri poslidnja človika" posveti
coli i Petru Zrinskomu. Bijaše tada Ni-
r sedam godinah, a pisac veli da jim zato po-
, neka se jur u prvoj mladosti priuče pobožno-
ım naukom, hvaleći njihova djeda Nikolu i otca

avinićev čakavskí, pomiešan ponješto štokavskimi
ıi formami. Evo mu primjera:
ı, na ovom svitu stalnoga živlenja, zašto jest kratko
združeno suprotivšćinami; pače, kako ono kolo po
tako život naš po vrimenu obraća se, zašto nigda
lni, nigda napojeni, nigda žejni, nigda zimni, nigda
zdravi, nigda betežni, nigda radostni, nigda žalostni,
gda živi, a nigda màrtvi«. I zato reče Job: „Borenje
vika vàrhu zemlje". — Drugo, na ovom svitu ni pra-
zašto kako rekosmo, život naš jest kratak i slab, da
ami po sebi svàršenim načinom jednoga nauka dostig-
ča naučimo, ako ní osobitim ulitjem božanstvenim,
zahodi jest združeno: kako ono imamo priliku od sta-
ov, da niki na jedan, a niki na drugi, njihove spravljahu
. I dalje: „Na ovome svitu truditi se imamo, zašto ne
go žive, nego on, ki kripostno žive, život živućih veselo
ıet«. — Dalje: »Svaka stanovito naša jesu, gorinja jed-
linja, gorinja u istinu naša sut, — jednaka naša sut" itd.
ko nam čelo knjige svjedoči, govori pisac o smrti, sudu,
craljevstvu nebeskom, poučljivim i umnim načinom, te mu se
slog pripoviedanja podiže do poetičkoga uzleta. Proza mu
a i lahko razumljiva, pravopis, kako u svih starih knjigah,
, ni malo.
Druga knjiga: »Svitlost duše virne«, neznamo, da li je komu
ćena, jer našemu eksemplaru fale prvi listovi. U predgovoru
nedju ostalim, da je knjigu napisao: „Radi dužnosti redov-
a, ko jest, da s prilikom i s naukom drugih vučimo, i za
nuti lenobju, ka jest mati svakomu bezzakonju; i napokon za
diti bratji, i vernim, a navlastito Hervatskomu jeziku, i
jim Istrianom. Nisu li dva grada Kamfanar u Istriji? Ti tada,
ori štalče, veselim primi čelom i Boga moli za me«. —

dielivši knjigu na šest stranah, govori proti isto tolikim grešenja, i to: Proti pervomu ča jest n e r a z u m. — omu, ča jest o h o l i j a. Proti tretomu, ča jest t v e r d i n a. rtomu, ča jest l e n o b i j a. Protiva petomu, ča jest lju- edna. Proti šestomu, ča jest s t r a h." Čitava knjižica, božna i poučna sadržaja, pisana je istim jezikom, kako te ima na kraju razna tumačenja iz nauka vjere itd. U bijaše načinio Glavinić od god. 1628 do 1632 taj na- što je po primjeru kajkavskih tadašnjih pisacah, kod svih rvatah običajni samoglasnik *a* pred *r*-om, zamienio sa *e*, ore viditi može u riečih: „pervomu, tverdimo itd., m pr- pàrvomu, tvàrdimo itd. Nu u tom smo ga mi napredujaci dakako daleko pretekli, kad pišemo milozvučne i juž- sasvim odgovarajuće rieči, n. pr. krv, prst, brv, smrt, hrvatske: kàrv, pàrst, bàrv, smàrt itd., pošto je i u kom jeziku, u podobnih riečih, ako ne puni samoglas- barem polaglasnik (ь = jer) od vajkada rabljen bio.

Glavinićevih crkveno-povjestnih djelah, poznamo samo su i tiskana. 1. C z v i t s z v e t i h, to y e s z t s i v o t o d kih r i m s z k a c z r i k v a ç i n i s z p o m i n a k, p r e- s z l o s e n na H a r v a t s z k i y e z i k c a t h o l i ç a n- i ç a y e m. Venetiis 1628. apud Joannem Salis. 4. str. 460. II izdanje u Mlecih po Bartolu Ginamu 1657. 4. III izd. u Mletcih kod Nikoże Pezzana 1702. 4. str. 240. anja s drvorezi.

is t o r i a T e r s a t t a n a. R a c c o l t a d a l l e a n t i c h e H i s t o r i e, A n n a l i e T r a d i t i o n i. In Udine 1648 colò Schiratti. 4. str. 70 s drvorezi.

igine della Provincia Bosna-Croatia. In Udine 1648. 4. dnim drvorezom. II. izd. Udine 1691. 4.

djelo „Cvit svetih" posvećeno je knezu Vuku Krstu slavnomu junaku onoga vremena, o kojem kaže Gla- nostrae nationis Proceres nemini secundus." U pred- na kratkom o izhodu naroda slovinskoga, što pred neima vriednosti. Upušćao se takodjer, po primjeru starih pisacah, u jezikoslovje i tumačenje pravopisa,

eksemplaru fale posliednji listovi.

em, kao i svi ostali. Čitavo djelo ima preko
ah svetacah. Nu ćemu se nemožemo dosta
e nije ni malo obzirao na one mnoge svetce,
naljah tako zvanih ilirskih, a čini se, da nije
la, iz kojih je u isto doba crpio Marnavić i
Kaja pape, Stefana kralja, sv. Jerolima i Jeli-
nijednoga svetca što pripadaju našim jugoslo-
Nu priobćio je pod 10. Svibnja. „Prinešenje sv.
a Tarsatt.“ Koju povjest napisa kasnije obšir-
n jeziku. Da se vidi kojim je pisao jezikom svoj
stinje sv. Leonharda, u najbližem susiedstvu kaj-
emo ovdje početak života sv. Jerolima:
ronym, crikve naučitelj, vere branitelj, kruna
ka slovinskoga jezika, porodi se u Stridone
i Ugarskom zemljom, blizu rike Drave, dvi milji
stran, proti istoku, ko sada Štrigovo zove se, (kako
nskih rekosmo historijah), od poštenih rodi-
zebio otac jego, žive videći pameti, ukup s Pavli-
Bonoziom mladencem, u Rim, garčko ter latinsko
iti se pismó.“
da u Rimu Donat i Viktorin, na velikom u pismu
lakle za učenika podloži se tako, da u kratko vrime,
e drúge nadajde svoje, i neostavi nauk, koga se ne-
knjige, ke rukom neotvori svojom; i takov razborit
orik ili besidnik, da Cicerona u njemu uzkàrsnuta raz-
itd.

omaću povjest svakako su najviše vriedna njegova dva
enuta talijanska djela, o Trsatu, i o redu sv. Franje dr-
o-hrvatske. — Ovo su uprav najstarija vrela, iz kojih
svi, koji su kasnije pisali štogod o crkvi trsatskoj i o
hrvatskih monastirih reda sv. Franje. Glavinić je imao
ju (god. 1647) pred sobom još ona rukopisna vrela, koja
e 1648, kad su mu djela u Videmu tiskana, u trsatskom
izgorjela; tim više moramo žaliti, što povjestno djelo o svóm
je na širje razmaknuo Mi bi od njega koješta za povjest
ku i hrvatsku zanimiva saznali bili, što nam je s onimi ru-
za uvjek propalo. Al i ovako mogu se naći u obih spome-
djelih mnoga biserna zrna za povjestnicu gradjansku, crkvenu
etnostih.

*

znamo koje djelo razumieva Glavinić pod svojimi „latin-
historijami“ o kojih, kako gore vidismo, govori u životu
ima? da nije to Manus Christi amoris? Ako je ovo,
ramo veoma žaliti, da je i ovo djelo izgubljeno. Isto tako
koja djela razumieva Glavinić pod onimi, što jih je po-
u Ferdinandu II., i o kojih govori u svojoj trsatskoj po-
68. veleći: „Sua majestá haveva di me buona opinione,
gli dedicato poco inanzi alcune mie stampette.“
je posvetio caru ova djela prije 1621, to bijahu dakle
njegove najstarije književne radnje.

Benko Vinković.

Ovoga muža kretao se njeko doba sav duševni život
kraljevine hrvatske s ove strane Velebita. Crkveni i
rád nadje u njem sredotočje, a borba javna i tajna
terijalnih i duševnih stvarih, zrcalila se je u njem i u nje-
najbližem družtvu. S toga je vriedno ljubitelja domaće naše
svrnuti na njega, i nakoliko nam ovdje prostor dopušta,
ćemo štogod obširnije o životu njegovom.
io se Vinković god. 1581 u okolici trgovišta Jaske, ili
ke, Gjer obadva imena nosi ovo mjesto zagrebačke župa-
plemićkom zemljištu, od neplemenitih roditeljah.[1] Pošto je
bnoj mladosti pokazivao mnogo ljubavi k naukom, a
bistrim umom i duhom, odvedoše ga ježuiti u Er-
ren ga u Kološu gradu. Vrativ se u Hrvatsku, predavao
ojiše zagrebačkoga sjemeništa njeke nauke; otide zatim na
m u Beč, gdi je podnio doktorat mudroslovja, postavši
u Zagrebu ravnateljem sjemeništa svećenikah i kanonikom
m. Kao takova poslaše ga g. 1606 u Bolonju za upra-
njega kolegija hrvatsko-ugarskoga, gdi je ostao i tada
godinu, kada bje g. 1607 zamienjen u upravljanju po Ja-
voga nastojanjem položi iste g. 1607 doktorat bogoslovja
a i gradjanskoga prava. Vrativši se g. 1609 natrag u

[1] i ostali životopisci biskupah zagrebačkih vele: da se je rodio
u Jaski, ali Toma Kovačević, u rukopisnih svojih životopisih
naročito, da se nije rodio u Jaski, nego u okolici. Kerčelić u
rukopisnoj povjesti crkve zagr. hoće da je god. 1643 umro u
godini svoje starosti, to bi se onda rodio bio g. 1570, ali K.
adja zato nikakovih dokazah.

›iskup Šimun Brutulić arcidjakonom začesan-
·nonikom čtavcem. Na koliko je istine u onom,
je stoprv g. 1610, dakle u 31 godini, bivši
vu misu čitao, to ostavljamo da razlože naši
ici. Kao dobar govornik bješe Vinković poslan
, propovieda proti novoj vjeri, što se bijaše
plemstva, silno ukorjenila. Malo zatim povišen bi
a komarskoga, zatim stolnoga i napokon g. 1624,
nika Baltazara Napulja, dodje na ovoga mjesto.
oga, naime god. 1617, dobi ugarsko i hrvatsko
e i za svoje rodjake. te mu bješe iste godine ple-
vatskom saboru proglašen, koj sabor poslà ga go-
lno s Petrom Galom do kralja, s molbom, da se
ne vjere predadu vlastelinskoj i zemaljskoj upravi.
k crkve zagrebačke, bivši god. 1624 po SS. i RR.
k Ferdinandu kralju, začù tamo o velikoj nesreći
crkvu zagrebačku, kad grom u nju udari i većom ju
ii. On sakupi odmah u Beču kod dvora carskoga, kod
oločkoga itd. 5500 f. za popravljanje iste crkve. Druge
povrati se iz Beča, pisà oštro pismo papi i gene-
u Rim, tužeći se radi toga, što se oni svećenici, koje
ebaćki posla u Rim, da primu tamo kaznu sa svoje
he, bez svake očite kazne kući vratiše; kako se je ne-
o njeki kanonik zagrebački, koj bijaše počinio strahovita
, bivši po zapovjedi papinskoj predan u Rimu na izpit
u izpovjedniku P. Ivanu de Nigris, te ga ovaj odpusti
Zagreb, na najveću porugu svega svećenstva. Iste go-
ran bi Vinković zajedno s prabilježnikom Stjepanom Pa-
Grgurom Petevom za zemaljskoga poslanika na ugarski
li je u pitanju medjumurskom, u kom su hrvatski zastup-
ljano branili mnienje: da Medjumurje k Hrvatskoj ili gornjoj
i pripada, i da se uvjek kao posebno zemljište od knezo-
nskih upravljalo. Vinković je ujedno branio starodavnu vlast
čke crkve, koja od vremena Vladislava kralja vlast svoju
djumurje protezaše. Tom prilikom branio je i postupak crkve,
z Medjumurja prodikaoce nove vjere protjera, te reče medju
n: da po naredbi sv. Vladislava, koji je podigo crkvu zagre-
, nepripada tamo mjesto Luteranom i Kalvinom, jer sv. kralj ta-
nikada poznavao nije. Njegov govor razjari na tolike Protestante,

ki neplemeniti zastupnici odsutnih magnatah u saborskoj navalili na biskupa, te mu kosu i bradu izčupali. Ovaj a sve katoličko svećenstvo i sve stališe rimske vjere, osobite, kojih poslanici nehtjedoše više polaziti saborske sjednice se povedoše, zlobni napadači bjehu kazneni, sám kralj za Vinkovića, a uspjeh bijaše taj: da su po Vinkoviću ći predstojnici stolne crkve zagrebačke dobili za uvjek mjesto na saboru ugarskom (čl. 61. god. 1625), isto tako, zastupnik hrvatski pri stolu velikašah, za tobožnje umi-Hrvatah. Člankom 62. iste godine zabranjeno bi ujedno naj-da nitko u javnih sjednicah druge napadati nesmije. Kralj II. podieli pako za nagradu Vinkoviću, kao predstoj-njegovim u istoj časti nasljednikom, naslov priura i opata sv. Margarite od Bele, što i papa Urban VIII. nošenje mitre dozvoli. Podjedno imenovà kralj Vinkovića tajnim savjetnikom, a čitavo katoličko svećenstvo smatraše mučenika za vjeru. Iz istoga sabora u Šoprunu držanoga, Vinković svomu biskupu Domitroviću dne 23. Stud. pismo, priobćeno u prilozih pod br. 1. Sabor hrvatski izabrà ga g. svojim povjerenikom u poslu sljedbenikah iztočne vjere.

God. 1626 nastavi Vinković svoj velevažan posao uređenja hrvatskoga kolegija ili sjemeništa u Beču, u kojega svrhu predstojnik crkve zagrebačke Baltazar Dvorničić 15.000 for., koj posao naložen bi mu odmah po smrti Na-od strane kaptola zagrebačkoga. Vinkovićevim nastojanjem su u Beču dosta prostrane zgrade i vrt za novi zavod. Pitomci zagrebački, što do onoga vremena u kolegiju namješteni bijahu, premješteni su u svoj hrvatski stan. Predano bijaše rodjenim Hrvatom, i to s prvine najstarijemu, a kasnije (1677) uvjek jednomu izmedju zagreb. pitomcu. Glavnica zavodna znatno je povećana po različitih doprinescih; jednom riečju, taj zavod, kojemu u napred svećenstvo mnogo dobra glede boljega odhranjenja zagradjaše, uredjeno je konačno ponajviše trudom i zaslugom Vinkovića, koj se je od g. 1624 do 1635, uz druge svoje poslove neprestano zabavljao uredjivanjem toga zavoda[1].

[1] Povjest ovoga hrvatskoga zavoda napisa g. 1737 kanonik Kukuljević, bivši tada ravnatelj kolegija. Zatim nastaviše pisanje iste povjesti.

aše ga stališi i redovi hrvatski godine 1627
a Konjskim, kao svoga poslanika k Ferdinandu
imenovanje novoga bana; te je kod kralja izra-
volji締 stališah imenovao bana Žigmunda Erdöda.
noli on za kaptol zagrebački, da je kralj saj-
vrdio. Još god. 1628 bavio se u poslovih kap-
odkuda je dne 7. Listop. poslao svoje izviešťje,
od br. 2.) G. 1629 bješe opet sa Stjepanom Domja-
Požun, u poslu sljedbenikah iztočne vjere, te mu
ili namjestniku biskupovu velike brige zadavao
Irvatskoj jur tri godine trajao, radi kojega se množ-
seli u ugarske i u austrijske pokrajine, te se i kap-
oko Siska, neimajući podpore od kaptola, proti
(kako sviedoči s traga u Prilozih pod br. 3 dodano
o.) Početkom g. 1632 dočeka on na prošnju biskupa
Zagrebu papinskoga legata. (Gl. Pril. pod br. 4.) Veli-
štju postupao je Vinković i na crkvenom zboru trnav-
bješe sazvao god. 1630—1632 kardinal Pasman, kao
strogonski, na kojem zaključiše uništiti starinski o b
zagrebačke i dignuti posebna svećenička sjeme-
atska, te jih stopiti u jedno s ugarskim; a podjedno
a ostavštine umrvših biskupah zagr. unapred na korist
ugarskoga u Ugarsku poslati se imadu. Sasvim
rodnom opre se Vinković ovomu nasilju i namišljenoj
zaciji, braneći prava svoje crkve i svoga naroda, a
anijaše i obstanak hrvatskih trih sjemeništah u Zagrebu,
olonji.[1]

velike zasluge svoga predstojnika, nagradi kaptol zagre-
inkovićevu porodicu sa zemljištem i kućom na kaptolu,
prije njekomu Stjepanu Altobaku pripadala; a tadašnji
;mund grof Erdödy, kojega naimenovanje izradi Vinković
alja, podieli mu godine 1632 dvie bogate opatije svetoga
ı Djakovu u železnoj, i svete Marije kotorske u saladskoj
ji. Iste godine imenova ga bivši ban Nikola Frankapan
ki članom povjereništva u poslu sljedbenikah iztočne vjere,
lj Ferdinando nagradi ga naslovom biskupa pećuhskoga, koja

---

[1] Farlati V. p. 565. — Acta antiqua cap. zagr. u arkivu kapt. 1632.
95/2; gledaj Pril. br. 5.

bijaše tada još pod Turčinom. Kao takov bude dne 19.
1634 u Beču, u crkvi sv. Marije od angjelah, kod kole-
gitah, po papinskom nunciju kardinalu Cirijaku Ročiju, uz
biskupah Stjepana Senjeja gjurskoga, Ivana Tomka Mar-
nanskoga i Ivana opata skotskoga posvećen. (Gl. Pril. br. 6.)
radi opiranja svoga u poslu uvedenja obreda rimskoga, bude
g. 1635 ukoren od ugarskoga primasa, i od pape, (kao što
7, 8 i 10 sviedoče). Medjutim bješe odlikovan na osobiti
novokrunjenom kralju Ferdinandu III., pošto mu ovaj da-
onaj dar, što mu ga Hrvatska prilikom njegova krunjenja
koj čin uvršćen je u zapisnik hrvatskoga sabora iste go-
doba sjedio je Vinković u Varaždinu sa zemaljskim
koj bi imao bio urediti posao sljedbenikah istočne vjere
Vlahah), koje htjedoše Stališi i Redovi staviti pod upravu
kim se vojnici tomu protiviše i takodjer sretno proti ko-
ske nadvladaše, nastavljajući nadalje kojekakova nasilja
linom hrvatskim. Imajući medjutim Vinković, kao pred-
ve zagrebačke, različite pravde poradi svoga posjeda,
6. Kolovoza 1636, dvadeset i tri odvjetnika ili pro-
koji su imali tjerati njegove pravde; a sljedeće godine,
nici kaptolski podignuše tako zvanu štibrašku bunu,
po višjih naložih, istu bunu dobrim načinom utišiti.
zagrebačkoga biskupa Franje Hasanovića Ergelj-
ovà napokon kralj Ferdinando III. dne 2. svibnja 1637
biskupom zagrebačkim, prem da bijaše Vinkovićev su-
Drašković takodjer u Beč pozvan. (Kako svjedoči
11.) Ovim naimenovanjem postigne Vinković najviši
časti u svojoj domovini, ali ga ujedno, kako to
dovede ova čast u največe smetnje i borbe, s kojimi
do konca svoga života. Prije svega imao se je boriti
privrženici nove vjere, kako svjedoči njegovo pismo na
protestanta, (u Pril. pod br. 12.) Zatim podigne se kaptol
radi kojekakovih koristoljubivih zahtjevah proti svomu
ovaj imao s kaptolom i domaćih okršajah i javnih
crkvenim zborom i sudom nadbiskupa ostrogon-
hrvatskim saborom Ove razpre, da ovdje potanko
pređ prekoračili bi svrhu što smo si ju preduzeli; nu ove se
razabrati iz dodanih u Prilozih listinah pod br. 16.
morade se prepirati s nasljednikom Žigmunda Er-

ii darovanih mu višerečenih opatijah. Imao je
ıi kapetani i s njemačkimi generali, poradi nasiljah
govih imanjih; isto tako i sa svojimi podložnici
ii kojekakovih zahtjevah i nasiljah. Nu najdulji
sa stolicom rimskom, poradi tako zvanih Annatah
ast, službenih daćah, što je tražio dvor papinski od
potvrdjenja. Iz kojekakovih razlogah nemogavši
oi dužan bio, osobno Rim. (Gl. Pril. br. 13.) opunoši
se tada u Požunu, dne 8. prosinca 1637, Jerolima
Rimina, fratra Rafaela Levakovića, imenovana bivačkoga
i Matu Slovenčića, člana kolegija njemačko-
Rimu, da ovi kao njegovi zastupnici, njegov posao u

ovom trojicom bijaše glavna osoba Rafael Levako-
ırčanin, osobiti prijatelj Vinkovićev, kojemu ovaj pri-
biskupa smederovačkoga, te mu malo zatim podieli
ijakonat crkve zagrebačke, s kojim bijahu skopčani
odci, koje Levaković silno trebovaše, da može laglje ži-
ıu i tako dobro biskupove kao i svoje književne poslove
ovim mužem sprijatelji se Vinković ponajviše radi srodna
ıdnake književne radnje, podupirajući ga po mogućnosti
ıegovih težnjah i podhvatih.
avda Vinkovićeva s Rimom traja preko 5 god., kako se
bliže razabrati iz dodanih s traga u Prilozih spisah, pod
13—41, te baca veoma tamnu sjenu na koristoljubje i ne-
ıe deračine i spletkarije tadašnjih višjih i manjih članovah
koga dvora. Tekar pod konac godine 1642 bude Vinković
no potvrdjen za biskupa zagrebačkoga, kada se nalazio već
ıgu svoga groba. Nije dakle čudo, da su kroz ovo vrieme strast-
bezobzirnoštju na njega napadati mogli sa svih stranah, te
ebalo doista onako muževna značaja, kakova je imao Vinko-
za moći oprieti se uspiešno svestranim nasrtajem.
Jur druge godine svoga biskupovanja (1638) bješe Vinković
ıvan po nadbiskupu oštrogonskom Mirku Lošiju na crkveni zbor,
ga ovaj u Trnavi ureče. Vinković čuvši, da će se tu kojeka-
e njemu neugodne stvari pretresivati, ne otide onamo, već po-
ılje miesto sebe kanonika Franju Jančevića, a od strane kap-
ola odoše predstojnik Martin Bogdan i kanonik Petar Petretić,
obadva kasniji biskupi zagrebački. Uz njih bješe pozvan i Rafael

već tada imenovani naslovni biskup smederovački, radi
tužio kasnije kaptol zagrebački na biskupa Vinkovića,
kao fratru podjelio arcidjakonat stolne crkve. Tu se za-
va glede obreda crkve zagrebačke, da se ima zamieniti
obredom rimskim, čemu Jančević u ime biskupa pro-
dno podieljen bi Vinkoviću ukor, što nije sam došao na
kanoničiju i arcidjakonat podjelio Levakoviću; što je
kanoničke, na biskupovom zemljištu porušiti dao; i
katedru za učitelje bogoslovja u Zagrebu zavesti, pošto
vih pri gimnaziji ježuitskoj u Zagrebu i pri sjemeništu
lonjskom. Vinković opravda svoje postupanje; navede:
vića morao uzeti radi svrhe sjedinjenja sljedbenikah
za koj posao najprikladniji je Levaković kao fratar,
voslavni veće povjerenje imadu, nego li u popove sviet-
toga: što je izvrstan i revan propovjedalac, dočim ostali
veći se svojim gospodarstvom i privatnimi poslovi, za
promicanje znanostih i za podučavanje manje se brine
reče, arcidjakonat s boljimi dohodci zato, što inače
potrebita putovanja poduzimati, i ostale nužde i troš-
itd. Na što nadbiskup kaptolu naloži, da se s bi-
Medjutim odpravi Vinković god 1639 Levakovića
u svojih i crkvenih poslovih, te mu dade medju
neka izradi, da se stari red glede obreda crkve zagr.
stolice rimske. Ujedno preporuči Levakovića papi,
biskupa Unijatah, što medjutim Rim učiniti nehtiede.
bana Žigmunda Erdöda, sazove on na dan 26. srp-
hrvatski, a dne 26. kolovoza pozvà njega ugarski
u crkvenih stvarih. (Pr. br. 25.) God. 1640 bješe
vskim povjerenikom, u svrhu, da na saboru hrvat-
uvede u čast bansku Ivana Draškovića. Ali je na
i velike razpre sa stališi i redovi, kad je za-
starih povlasticah, njegovi kmetovi i slobod-
od poreza, koje razpre medjutim ban Drašković
nezaboravi on ipak na svoga prijatelja Leva-
vi naslov biskupa krbavskoga, pošto ga Rim
izvan zemaljah krune ugarske ležeće biskupije,
imenovà ga ujedno svojim vikarom, i predade
kojih je mogao dobivati potrebne dohodke.

e 1641 pozvà kralj Ferdinando III. Vinkovića pismeno, ıa praznik sv. Martina u Beč na dogovor, u poslu nje- predmetah; ali mu biskup odgovori: da radi svoje sta- nanje doći može, pošto pretresivanje javnih poslovah sabor spada, koj će se, kako čuje do skora sazvati. idimo iz jednoga pismenoga naloga, podjeljenoga Ivanić- dnjakom dne 8. svibnja 1642, da je rečene godine na- i na ugarski sabor. Iste ove god dobi iz nenada neugodan d one strane, od koje se toga nebi nadao bio. Njegov naj- rijatelj Levaković, za kojega se Vinković neprestano brinio, konac pr. godine njemu najprijaznije savjete glede poboljšgova materijalnoga stanja, pismeno podjeljivao, nagradi mu a nezahvalnoštju, čim je svu krivnju na njega bacao, što stao tako zvani vlaški biskup, jer je za takova poslie smrti a Petrovića, biskup Vinković uz njega još dvojicu caru i edložio, kako je po propisu i morao. (Gl. prilog. br. 42.) im znao je Vinković svoga prijatelja na lepi način do skora , kako se vidi iz kasnijih Levakovićevih poslanicah.

Pod konac godine 1642. dne 6. listopada, pozvà nadbiskup onski Lošy Vinkovića s nova na crkveni zbor radi njekih ptolu zagr. podnešenih tužbah proti njemu. Ali Vinković doprekasno poziv, izpričà se dne 5. studena, da nemože doći, zamoli, da mu se tužbe priobće, te će on pismeno odgovoriti. Pril. br. 44) Medjutim umre nadbiskup Lošy još iste godine esecu studenu, crkveni zbor nije držan, a malo zatim umre i ović dne 2 prosinca 1642[1] u šestdeset i drugoj godini, ili kako šelić u svojoj rukopisnoj povjesti tvrdi, u 73 godini dobe e, pokopan u stolnoj crkvi zagr. kod oltara sv. Luke.

Kako vidismo, bješe Vinković kroz sav svoj život okretan, len, poduzetan i svoje glave muž. Branio je sa svom odvažtju prava crkve rimske i svoje domovine, ali i ona prava, što hu skopčana s njegovom častju. Svoje prijatelje podupirao bi mogućnosti, a mnogim svojim neprijateljem ničim se osvetio

---

[1] Ovaj datum ima Kovačević i po njem Farlati; nu Kerčelić u svojoj rukopisnoj povjesti crkve zagrebačke tvrdi naprotiv, da je umro dne 28. travnja 1643, što nije istina, jer je Vinkovićeva oporuka po smrti njegovoj, jur dne 17. prosinca otvorena i proglašena, u kojoj postavi on za svoje ovršitelje Ambroza Jaskaja, predstojnika crkve zagrebačke, Andriju Supanića, nadjakona goričkoga i kanonika

o bješe pako privržen svojim najbližim sunarodnjakom, kancem, koje bi podupirao, gdi bi samo mogao, te je i, osobito kanoničije priskrbio, a medju ovimi bijahu van Burić, Mihalj Matković, Ivan Vinković, sinovac mu, Magdalenić i Ambroz Jaskaj, njegov vikar. Pošto se Jaske još danas pogrdno Majdacima zovu, to su ovi prijateljskom odnošaju, svoga biskupa više putah Majvali.

vić brinuo se takodjer za poljepšanje biskupova dvora, ovećao, i stolne crkve zagrebačke, pred kojom naumi u i vajaru Albertalu sagraditi novo predvratje, za koje ovce sakupio i ugovor načinio. Ali prije nego se djelo te isto djelo bude stoprv nakon 30 godinah po ka-oslaviću dovršeno.

izmedju najugodnijih zabavah Vinkovićevih bješe knjiga. om svom jeziku, kojemu, kako iz njegovih listovah u bćenih viditi možemo, nije baš odveć viešt bio, čini oprav ništa znamenitijega pisao. Svoje hrvatsko-kajčje nije takodjer onako rabiti znao, kao njegovi su-bdelić, Petretić i ostali; te je po običaju onoga vre-tski tekst rado miešao čitave stavke latinske. Tim pisanjem na jeziku latinskom, u kom ipak do kla-rao nije. Njegova djela, na koliko su sačuvana, po-o po imenu, premda su se njimi kasniji naši historici Nama je pošlo za rukom, njeka pronaći, poslie kako godinah zaludu tražili; druga su još uvjek gdjegod po nemarnosti sasvim propala.

I. Sačuvana djela.

tiae Episcopatus et Episcoporum Eccle-iensis.

, kojemu početak i dospietak fali, sačuvano je u starom prepisu. Prepisatelj veli, da ga je iz izvora mplum quarundam notitiarum Episcopatus et Epis-

bežinskoga. (Listina u arkivu nadbiskupije zagre-vol. I. Nr. 41. et 42.) Još veći je dokaz po-što je Vinkovićev nasljednik Martin Bogdan, jur 1643 imenovan biskupom, to je dakle svakako Vin-

coporum E
Benedictus
ginali, e
Taj
pis, pisan
je razdiel
čimlje s
i sagradj
isti kral
illa Idol
S. Rex
cerat,
stiani
S. Rex
(Cont.

lesiae Zagrabiensis, quas sua manu exaratas reliquit Vinkovich Episcopus Zagrabiensis, quod ab „ipso orisi difficilis sui characteris, extractum dedi".

knjižnici pisca ove razprave pod br. 944 čuvani rukoje veoma sitnimi pismeni na 17 čitavih listovah. Djelo eno na 15 glavah. Glava prva, u kojoj početak fali, potemeljenjem biskupije zagrebačke po kralju Vladislavu njem stolne crkve; ujedno govori pisac o vremenu, kad je zavladao Hrvatskom. Caput II. In quo ostenditur unde tria promanaverat quae in Slavonia vigebat tunc, quando adislaus Slavoniam occupaverat et Regno Hungariae adieım in Regno Croatiae vicino et Dalmatiae erant Chriatholici Caput III. Unde illa Idolatria promanavit quam Ladislaus reperit, quando illud regno Hungariae adjecit. Cap. IV. De Continuatione aedificii Ecclesiae Cath. Zagr. De structura Ecclesiae Cath. Zagr. Cap. VI. de Magnituatitudine et pulchritudine altaris majoris huius Ecclesiae Zagr. Cap. VII. De clenodiis et suppellectilibus ejusdem Eccleath. Zagr. Caput VIII. De reliquiis sacris. Caput IX. De tione sive restauratione imo et consumatione dictae Cath. iae Zagr. Cap. X. Quo tempore Thomas Cardinalis fuit adrator sive Gubernator Ecclesiae Cath. Zagr. Cap. XI. De Ecclesiae antelatae Zagrabiensis sub Ferdinando primo. XII. De ruina et reparatione Ecclesiae Zagr. Cath. sub Ferdo II. Imp. et Rege. Cap. XIII. Subsidia pro Ecclesia Cath. XIV. De praedictis expensis modo praescripto conflatis quid icatum et aedificatum sit in dicta Ecclesia. Cap. XV. De ruina dentiae Episcopi et eius reparatione.

Iz ovoga sadržaja razabiremo, da je Vinković uprav prvi bio, i je napisao potanju povjest stolne crkvene zgrade zagrebačke, im su se njeki pisci do njega samo kratkim nabrajanjem biupah zagrebačkih bavili Ova povjest služila je dapače za jedino elo kasnijim piscem, kao Ritteru-Vitezoviću, Marcellovicu, Kovaviću, Kerčeliću i Farlatu. Nu pošto se je istim predmetom u to doba bavio i Levaković, to neznamo pravo, da li su ova dva rijatelja zajedno radila oko jedne te iste poviesti, ili je svaki na óse radio? što bi se takodjer uztvrditi moglo, jer sravnjivajući oba fragmentarna spisa ovih dvajuh naših pisacah, vidimo, da je svaki svojim pravcem sliedio, toli glede poviesti, koli glede opisa.

se Vinković u tom razlikuje od Levakovića, što je povieśti hrvatske i ilirske u mnogom sliedio svoga suvana Tomka Marnavića, dočim je Levaković više na temeljih gradio svoju zgradu.

djelo Vinkovićevo, takodjer u rukopisu, nosi naslov: et Informatio de Valachis et Episcopatu um seu Rascianorum, Legato apostolico ad es. Viennensem, Anno 1640 data“.

istoričko izvieštje, podnešeno tadašnjemu papinskomu na bečkom dvoru, Gašparu Mateu, nadbiskupu atense na troje. Prvi dio govori o vladiki i eparhiji izu obće. Drugi o utemeljenju eparhije, tako zvane Vreza sliedbenike iztočne crkve u biskupiji zagrebačkoj. dstvih, kojimi bi se nesjedinjeni sljedbenici s crkvom diniti mogli.

lu toga rukopisa stoji prepis pisma višerečenoga paslanika dne 31. ožujka, u kojem poziva Vinkovića, da vo izvieštje o stanju sljedbenikah iztočne vjere, »poizvještje, kako veli, »što ga bješe prije godinu danah cara leži, a moguće je, da se od onoga vremena konilo«. Vinković odgovarajući dne 14. lipnja r. g. na pominje prije svega: Kako je već dvakrat u zahjevanom poje izvještje podnio, i to, prvikrat papinskomu legatu, Levakovića propagandi rimskoj. »Negledeći na to, kočiti dobivenomu nalogu već iz toga, jer je njegova da u smislu svoje zakletve, razkolnike dovede na pravi a njihovo spasenje pobrine«. Počimlje zatim svoje iziedanjem: kako je tako nazvana biskupija (eparhija) dobila ime od Šimuna Vretanića[1], koj došavši iz turu Hrvatsku, prodje na rimsku vjeru, i u Rimu za jednovjernikah rediti se dade, te je zatim nevjecelaru dao povod, da je po biskupovom imenu nazvao iju vretanjananskom. — Prolazi zatim na tadašnjega ima Petrovića, o kojem veli: da je kaludjer da živi u monastiru Marči na zemljištu biskupa koj monastir sagradjen je dozvolom predšastnika

[1] pomenicih dolazi pod imenom Vratanja. On je samo pod inio se s Rimom, dočim se je i po patriarhi pećkom podupirajući pod rukom pravoslavje grčko.

, Petra Domitrovića, te je tamo i prvašnji vladika Šimun
lovao. Za toga Petrovića kaže: da je po smrti Vreta-
. 1630 za vladiku imenovan po kralju Ferdinandu II.,
vao za sljedbenika rimske sjedinjene crkve, i pred pa-
gatom obreko, da će slušati papu i Rim. Postavši Pe-
ikom, nije išo u Rim, da traži tamo potvrdjenje, nego
vojih ljudih otide u bugarski (tako) grad Peć, te se dade
patrijarhi bugarskom posvetiti za vladiku svih pravoslav-
no u Hrvatskoj i Slavoniji, nego i u Ugarskoj i Šta-
živućih. Vrativ se u Marču, ostà vjeran svojoj vjeri, i
jući svoj puk, nagovarao ga, da i on ostane vjeran svomu
dapače i one, što se bjehu sjedinili s Rimom odgovarao
ga sjedinjenja. Zabranio je novi kalendar, i što više, pra-
novnike Hrvatske i sljedbenike rimske crkve, što su sta-
nedju sljedbenici iztočne crkve, vabio je na sve načine, da
na njegovu vjeru, koju i mnogi poprimiše, da mogu imati
ženah, ili sa svojimi se razženiti. Opisuje zatim popove i
nauk vjere po svom osviedočenju, i po mnienju onoga vre-
pripovieda o gluposti i surovosti vladike, popovah i njihova
td.

Čim govori o sredstvih, kako bi rečene iztočnjake sa zapad-
vjerom sjediniti moći, preporuča najprije, da se sadašnji vla-
po rimskoj stolici odstrani; drugo, da mu car godišnju pri-
ć uztegne; treće, da se imenuje novi vladika rimske vjere;
to, da se podieli generalom i kapetanom zapovjed, neka na-
oko toga da sjedinjenje unaprede, a popom i kaludjerom što
urske dolaze i puk varaju, da ovamo prelaziti zabrane; na-
on, da se bolji i privrženiji rimskoj crkvi neka od strane vlade
ci podupiraju. Navadja zatim primjer, kako su sljedbenici iztočne
ve u Istri, Pivki i na Krasu, zatim i u senjskoj biskupiji, u
u, Dragi i Vinodolu prešli na rimsku vjeru, kojoj su sada naj
rniji privrženici. Preporuča zatim svoga prijatelja Levakovića
novoga vladiku, na mjesto Petrovića, iznoseći na vidjelo nje-
ve izvrstne sposobnosti za ovu čast. Priobćuje svoje mnienje: o
arom kalendaru, koj bi se u porabi zadržati mogao; o popovih
mske crkve, koji bi se imali zamieniti popovi grčke crkve; o
kolah, koje bi se imale podići usred puka; i o sjemeništu u
Zagrebu za svećenike sjedinjene crkve, u kojem bi i vladika sta-
novati i zajedno kao namjestnik biskupa zagrebačkoga smatrati se

pokon savjetuje, da se u poslu unije i svietska sila neka
nabraja koristi, koje bi potekle iz sretne unije. Tim
inković svoje izvieštje, koje toli značajno prikazuje duh
noga vremena, koj slogi našega naroda smrtne rane za-
našem rukopisu halaze se još pridane povelje podane
om iztočne vjere, što su se naselili u naše strane, od
olda I. g. 1695 i Karla VI. g. 1716.

e rukopisno djelo Vinkovićevo govori o klôštru Ivaniću,
vom: „De Curia Episcopali et Monasterio Fran-
rum in Ivanich, deductio historica.“ Ova raz-
ana je g. 1641 i govori ponajprije o razorenju biskupova
1637 i o njegovom prvašnjem stanju; zatim o manastiru
u Ivaniću i o njegovom opustošenju; napokon kako je
tir pao u ruke biskupah zagrebačkih i o njegovih zgo-
ce površno, ali za povjestnika od dosta velike važnosti.
rto djelo Vinkovićevo govori o glavnicah, prinescih i
kolegija hrvatskoga u Beču, počam od g. 1626 do 1636
veliku vriednost za poviest rečenoga kolegija.

ovih djelah pisao je Vinković: o starom obredu crkve
o njekih kanonicih zagrebačkih, i napisao obširni ži-
Baltazara Dvorničića Napulja, mnogozaslužnika
i predstojnika crkve zagrebačke; za koja djela ne-
li se još gdjegod nalaze, prem da su jih s korištju rabili
šević i Kerčelić u svojih rukopisnih djelih. Osim toga
vao Vitezović još jedno djelo Vinkovićevo, pod naslo-
tationes Variae ex Documentis Literariis
ilanda Historia Ecclesiae Zagrabiensis,“
o nestalo je već odavna.

Rafael Levaković.

n znamenitom čovjeku priprosta roda, pojavi se opet
ozorištu duhovnoga života Hrvatah sukromni redovnik,
svojih nosijaše čuvstvo hlepeće za slavom, požudu
likim, i plamteću strast za častmi i svietskim uplivom,
a prosvetom svoga naroda. Da nije slučajno bio član
ga reda crkve rimske, i da je živio u drugo vrieme,
tako silno prodrla bila luč prosvete i težnja za ve-
duha i vjerozakonskih nazorah, kao početkom XVII.
možebit Levaković, oružan svojimi naravnimi i du-

›vi, samašnije kretao zgodom svoga naroda i države, padao; ali u svoje doba, morade on manjim kolom za-je djelovanje i kretati se jedino oko književnosti i oko pokušajah četovanja svoje vazda ratujuće crkve.

ković rodio se oko 1590 u Jastrebarskoj, trgovištu žu-rebačke, stupivši za mlada u red braće sv. Franje. Nezna u kojem je monastiru upravo odgojen, jer u njegovo ı u susjednoj okolici četiri monastira sv. Franje, i to u koj, Kotarih (sv. Leonhard), Samoboru i Zagrebu. O ži-ove prve mladosti nezna se takodjer ništa pobližega, nu morao je dobro napredovati u naucih razne vrsti, jer ga ›i bio jur oko. g. 1622 umni Glavinić preporučao Rimu, ga namjestnika u poslu uredjivanja crkveno-glagolskih hvaleći ga: kao muža učena i viešta jezikom latinskomu, omu i hrvatskomu. Oko godine dakle 1622 odpremi se 'ić u Rim, ponese sa sobom iz Rieke glagolska pismena, ıa Glaviniću po kralju Ferdinandu II i otvori si tim putem o visokih častih i do imena, koje će nesamo u Hrvatskoj, u obćenitoj povjesti slovinske književnosti vazda živiti.

očam od godine 1622 ili 1623 proživi Levaković malom iz-n, sav svoj viek u Rimu. Kad je došo u Rim, težko da je poznavao ikoje drugo nariečje slovinsko; osim onoga polu-koga i poluslovenskoga, što se u njegovo doba oko Jastre-ɜ govorilo, isto tako, kao što se i danas govori, kako se može osviedočiti iz onih prijateljskih listovah, što jih je pisao svomu ›šćaninu biskupu Vinkoviću U Rimu stoprv nauči on čistiji hrvatski, upozna se, i sa staroslovinskim, bivši prisiljen na o naloženom sebi književnom poslovanju. U Rimu probudi se em i samosviestnija ćut za narod i težnja za razjasnjenjem esti i starinah svoga naroda.

A koji bijahu uzroci tomu? Mi se usudjujemo odgovoriti na da ponajglavniji uzrok duševnoga djelovanja njegova, kao i ogih drugih njegovih zemljakah, bijaše u Rimu taj, što je Rim u › doba bio uprav jedino s r e d o t o č j e nesamo svih zapadne vjere :nih Slovinah, nego i svih o s t a l i h Slovinah istoga zakona.

U Rimu boravljahu za njegovo vrieme uz M a r n a v i ć a vriedni ırac Gjuro B a r a k o v i ć, umni pjesnik „Vile Slovinke i Gjarule“ 1., kao i neumorni Bartol K a š i ć Pažanin, koj nam ostavi do dva-eset svojih tiskanih knjigah. Tu su živili dubrovčani Pavao Gu-

četić, prijatelj pape Urbana VIII. Petar Beneša, tajnik države papinske; Gjuro Palmotić, pjesnik kristiade i ljubimac kardinala F. Barberina; Nikola Brautić, pjesnik latinski i Ante Bogdanović, bogoslovac. Napokon i zahvalni učenik Levakovićev Fra Petar Bogdan Bakšić, kustod Bulgarije, koji je izdao u Rimu svoja bogoljubna djela na hrvatskom jeziku, uz pomoć Levakovićevu. Tu bijahu tada članovi ilirskoga kolegija: učeni Ivan de Dominis Rabljanin; Nikola Bolizza, pjesnik iz Kotora; Petar biskup prizrenski; Nikola Kalendarić, profesor mudroslovja na istom kolegiju; uz mnoge druge, što su bud krađe, budi dulje vrieme živili u Rimu. Medju ovimi bijahu napokon i kanonici sv. Jerolima, pitomci sv. Apolinara, kuće Nazaretske, kolegija germansko-ugarskoga, grčkoga itd. Od svih ovih muževah mogo je Levaković dobivati u narodnom smislu dosta duševne hrane, dočim su ga okružavale od svih stranah bogate sbirke književne. On jih upotrebi na korist svoju i svoga naroda, kako ćemo niže viditi.

Došav u Rim, ostane tu do god. 1625, kada dobi od stolice rimske važno zvanje, da otide u Ugarsku kao rimski tajni poslanik, gdi je imao saznati: koliko koja biskupija dohodakah imade, što je Rimu glede annatah i propinah za znati potriebno bilo. O tom predmetu pisà on više listovah kardinalu Ludovisiju, kojemu posla potanko izvieštje o dohodcih biskupijah, medju kojimi je uvršćena zagrebačka sa 2000—3000 forintih. Vrativ se u Rim, pošto je jur prije imao naslov opravitelja crkveno-slovinskih knjigah (Reformator Librorum Ecclesiasticorum Linguae Illyricae) dobi od pape Urbana VIII. nalog: da pripravlja za tisak crkveno-glagolske knjige, koje bješe pomanjkale kod Hrvatah, kako je rečeno u životopisu Glavinića. Najprije prevede dakle Levaković nauk krštjanski, koji je god. 1628 glagolskimi pismeni, na trošak propagande u Rimu tiskan, pod naslovom: „Nauk karstjanski kratak prenapravlen i prepisan slovmi B. Jeronima Stridonskoga, trudoljubjem otca f. Rafaila Levakovića iz Jastrebarske, reda sv. Frančiska brata manših obsluževajućih, deržave Bosne-hrvatske, svetoga bogoslovja naučitelja i pripovidavca.“ U 12. str. 68. Odmah sljedeće godine 1629 dade opet u Rimu, u tiskarni „skupšćine od razmnoženja vjere,“ tiskati: „Azbukividnik slovinskij iže obšćenim načinom psalterić nazivaet se, pismom B. Jerolima Stridonskago prenapravlen.

Mala ova knjižica od 61 stranah u osmini glagolicom tiskana, znamenita je radi svoga mješovita sadržaja; jer osim azbuke glagolske i ćirilske, ima još i psalme Davidove, piesme i različite molitve za djetcu koristne. Odmah prvi list počimlje s versi:

Zbor, koji istine vire rádi plodu,
Knjige sé bez cine dopušća narodu.
Dá zapovid k tomu, da se neprodaju,
Nego da svakomu za ostunj se daju,
Moli dakle Boga, slovinski puče moj,
Za zbora ovoga zdravje, želju, pokoj.

Druga piesma: „Devet zapovidi zakona" glasi ovako:

Časti boga edinago,
Ni priseži njim krivago,
Svetki svetkuj i nedele,
Derži v časti roditele.
Ubojica nebud zlivi,
Lupež, bludnik, svedok krivi.
Virenicu iskrennuju,
Ni stvar žudi kugod tuju.

Da se vidi koliko je Levaković još onda naprédovao u staroslovinskom jeziku, pridajemo ovdje njegov jedan psalam:

„Ⰱⰾⰰⰶⰵⱀⰺ ⰿⱆⰶⱏ ⰺⰶⰵ ⱀⰵ ⰺⰴⰵ ⱀⰰ ⱄⱏⰲⱑⱅⱏ ⱀⰵⱍⱏⱄⱅⰻⰲⰺⰺⱈⱏ ⰺ ⱀⰰ ⱂⱆⱅⰻ ⰳⱃⱑⱎⱀⰺⰽⱏ ⱀⰵ ⱄⱅⰰ. — Ⰺ ⱀⰰ ⱄⱑⰴⰰⰾⰺⱎⱅⰺ ⰳⱆⰱⰻⱅⰵⰾⱏ ⱀⰵ ⱄⱑⰴⰵ. Ⱀⱏ ⰲⱏ ⰸⰰⰽⱁⱀⱑ ⰳⱁⱄⱂⱁⰴⱀⰻ ⰲⱁⰾⱑ ⰵⰳⱁ: ⰺ ⰲⱏ ⰸⰰⰽⱁⱀⱑ ⰵⰳⱁ ⱂⱁⱆⱍⰻⱅⱏ ⱄⰵ ⰴⱏⱀⱐ ⰺ ⱀⱁⱎⱅⱐ. — Ⰺ ⰱⱆⰴⰵⱅⱏ ⱑⰽⱁ ⰴⱃⱑⰲⱁ ⱀⰰⱄⰰⰶⰴⰵⱀⱁ ⱂⱃⰺ ⰺⱄⱈⱁⰴⰺⱎⱅⰺⱈⱏ ⰲⱁⰴⱀⰺⱈⱏ: ⰵⰶⰵ ⱂⰾⱁⰴⱏ ⱄⰲⱁⰺ ⰴⰰⱄⱅⱏ ⰲⱏ ⰲⱃⱑⰿⱑ ⱄⰲⱁⰵ. — Ⰺ ⰾⰺⱄⱅⱏ ⰵⰳⱁ ⱀⰵ ⱁⱅⱂⰰⰴⰵⱅⱏ, ⰺ ⰲⱄⰰ ⰵⰾⰺⰽⱁ ⰰⱎⱅⰵ ⱅⰲⱁⱃⰺⱅⱏ ⱂⱁⱄⱂⱑⱎⰺⱅⱏ ⱄⰵ. Ⱀⰵ ⱅⰰⰽⱁ ⱀⰵⱍⱏⱄⱅⰻⰲⰺⰺ ⱀⰵ ⱅⰰⰽⱁ: ⱀⱏ ⱑⰽⱁ ⱂⱃⰰⱈⱏ ⰵⰳⱁⰶⰵ ⰲⱏⰸⰿⰵⱅⰰⰵⱅⱏ ⰲⱑⱅⱃⱏ ⱁⱅ ⰾⰺⱌⰰ ⰸⰵⰿⰾⰵ. — Ⱄⰵⰳⱁ ⱃⰰⰴⰺ, ⱀⰵ ⰲⱁⱄⰽⱃⰵⱄⱀⱆⱅⱏ ⱀⰵⱍⱏⱄⱅⰻⰲⰺⰺ ⱀⰰ ⱄⱆⰴⱏ: ⱀⰺ ⰳⱃⱑⱎⱀⰺⱌⰺ ⰲⱏ ⱄⰰⰲⱑⱅⱑ ⱂⱃⰰⰲⰵⰴⱀⰺⱈⱏ. — Ⱑⰽⱁ ⰲⱑⱄⱅⱏ ⰳⱁⱄⱂⱁⰴⱐ ⱂⱆⱅⱏ ⱂⱃⰰⰲⰵⰴⱀⰺⱈⱏ, ⰺ ⱂⱆⱅⱏ ⱀⰵⱍⱏⱄⱅⰻⰲⰺⰺⱈⱏ ⱂⱁⰳⰺⰱⱀⰵⱅⱏ. Ⱄⰾⰰⰲⰰ ⱁⱅⱌⱆ ⰺ ⱄⰺⱀⱆ ⰺ ⱄⰲⰵⱅⱁⰿⱆ ⰴⱆⱈⱆ".

Nakon ovih prvih svojih pokusah, prodje Levaković na veoma mučan posao prevadjanja svoga rimskoga služebnika (Misala), s kojim se je više godinah bavio, a godine 1631 u Rimu u istoj tiskarni propagande izdao, pod sliedećim naslovom:

*

„[illegible]“. Missale Romanum Slavonico idionate iussu. S. D. N. Vrbani octavi editum. Romae Tipis et impensis Sacr. Congr. de Propaganda fide. MDCXXXI. m. čitav list. str. 116. 552. 118.

Pošto je ovaj misal po naredbi pape Urbana VIII. tiskan, to priobćujemo ovdje na izgled Lévakovićeva staroslovinskoga jezika, listinu pape Urbana VIII., u prevodu, kojom listinom podieljena je naredba glede izdavanja crkveno-slovinskih knjigah. Ona glasi ovako:

[illegible]

„[illegible]

(tako)

(29)

(1631)

Hoćemo da prispodobimo na kratko još sam tekst Levakovićeva misala, s misali tiskanimi g. 1528 i 1531.

I. Misal Pavla Modrušanina, tiskan u Mletcih g. 1528.	II. Misal Šimuna Kožičića, tiskan na Rieci god. 1531.	III. Misal Levakovićev, tiskan u Rimu g. 1631.
Tajna.	Tajna.	Pravilo mise.
[illegible]	[illegible]	[illegible]

Koliko je Levaković jur godine 1631 svoja dva gore spomenuta starija Slovino-Hrvata preteko u znanju staroslovinšćine, to ostavljamo, da potanje prosude naši jezikoslovci; nam je samo toliko znano, da prave i čiste staroslovinšćine neima u nijednom gore navedenom tekstu, jer u dvih prvih ima mnogo hrvatizamah, dočim je u trećem i rusizam uvlaćiti se počimao, a iz prevoda Urbanove listine, mogli bi zaključiti, da Levaković u ono doba, kad je pisao ili prevadjao misal, staroslovinšćinu potanko još poznavao nije, i da je tekst svoga misala crpio ponajviše iz teksta misala Kožičićeva, kojega djelo bješe u Rimu, kao djelo biskupovo, svagda u većoj cieni, nego li ono ostalih manjih svećenikah, te je Levaković samo njeke rieči izmienio, kako jih je čuo od Rusah, što su tada živili u Rimu.

U višerečenoj listini pape Urbana VIII., nalazimo još dvie stvari, koje su za razjasnjenje povjesti naše književnosti od ne male važnosti. Prvo nalaže se po rimskoj stolici u onoj listini: da se ne samo stare glagolske knjige, nego i što više glagolskih rukopisah, što su se u crkvi do onda upotrebljivali, imadu poslati u Rim, pod izlikom, da se iz ovih knjigah i rukopisah može sastaviti najbolji prevod staroslovinski. Drugo, naredjuje se, da novi prevod imade podpunoma odgovarati rimskoj vulgati i recenziji rimskih crkvenih knjigah, te se ujedno strogo zabranjuje svim svećenikom hrvatskim, da se u napred ikakovim, bud rukopisnim, bud tiskanim misalom služiti nesmiedu, nego da imadu rabiti jedino ovoga novoga, troškom propagande tiskanoga i prodavanoga Levakovićeva missala.

Kakove su mogle biti posljedice ove papinske naredbe i dotično zabrane? Usudjujemo se tvrditi, da su za našu narodnu, hrvatsku knjigu bile veoma štetonosne, jer prije svega znamo, da usljed one papinske naredbe, doista mnogo glagolskih, crkvenoga predmeta rukopisah, po hrvatskoj zemlji sabrano bijaše; koji su stranom po Marnaviću i Levakoviću, stranom po drugih svećenicih dopremljeni u Rim, gdi su s većega, na posve tudjem sebi zemljištu propali. Mi barem u knjižnici propagande nismo našli nego tri starija misala i dva brevijara, a u svih ostalih knjižnicah rimskih neima jih ni toliko. Drugo, možemo si protumačiti, zašto je i na hrvatskom zemljištu počam od 17. vieka nastao toliki nemar za glagolske crkvene knjige i rukopise? jer su svećenici svaki dan u svom tiskanom služebniku čitati mogli, kolikom groźnjom

zabranjuje rimska stolica čitanje i porabu **svih** glagolsko-crkvenih knjigah, osim onih, što su tiskane u Rimu. Od onoga vremena nestade sve po malo naših crkveno-glagolskih rukopisah i starijih senjskih, riečkih i mletačkih tiskanih izdanjah, a kriva bijaše tomu jedina rimska težnja za najstrožijom centralizacijom, koja je zagrebačkoj i ostalim našim crkvam u isto doba zabranjivala svoj starinski posebni obred, službu i svetkovine, dočim je s druge strane novosjedinjenim, tako zvanim unijatom, za porabu dozvoljivala sasvim različito crkveno stanje i posebni iztočno-grčki obred sa službom božjom, zadovoljivši se tim, što su unijati priznali jedinu vrhovnu vlast rimsku.

Četiri godine kasnije, naime g. 1635, dovrši Levaković prevod svoga brevijara, ali je već u tom prevodu jezik svoj znatno promienio. Što ga je potaknulo na to? O tom govori on sám u rukopisnoj razpravi: »O pismenih starih Ilirah«, čim pripovjeda o starinskom glagolskom Psaltiru, kojega g. 1222 prepisà pop Nikola Rabljanin iz prastaroga glagolskoga rukopisa, što ga je njetko napisao za vrieme Theodora, posliednjega nadbiskupa solinskoga (640 ili polag Assemana vjerojatnije 880—890). Taj znameniti rukopis nadje njegdje na svom putovanju Ivan Tomko Marnavić, i donese ga u Rim, te ga od njega Levaković g. 1634 na njekoliko mjesecih za porabu i za prepis pozajmi. On prepisà doista dragocieni taj spomenik glagolskoga pisma, te je taj **prepis** još u prošlom vieku nalazio se kod zadarskoga nadbiskupa Karamana, kako sviedoči arcidjakon osorski, Mate Sović.

Iz ovoga dakle rukopisa Nikole Rabskoga, nauči Levaković kojekakove staroslovinske forme, i upotrebi jih pri prevadjanju svoga brevijara, koj prevod bješe jur iste godine 1635 po ruskih censorih, Jozafatu Isakoviću i Filipu Borovićkom u Rimu odobren. Ali tiskanje istoga zapne ipak s toga, što su kod propagande pronašli, da psalmi nisu u njem po Vulgati prevedeni; a dalo bi

---

[1] Riflessioni sull' ignoranza della lingua slava letterale in Dalmazia opuscolo **postumo** del R. Don Matteo Sovich. Venezia 1787 p. 6. Nebi li se i prevažan original popa **Nikole Rabskoga**, koji po smrti Marnavića s njekimi drugimi njegovimi rukopisi dodje po svoj prilici u knjižnicu Barberinsku, mogao u Rimu u istoj knjižnici, ili u kojoj drugoj zbirci naći? Nebi li uprav našim vriednim domoljubom, što se sada nalaze u Rimu, pošlo za rukom, da nadju gdjegod taj dragocieni biser stare naše književnosti?

se slutiti, da su se tomu izdavańju pri rimskoj stolici opirali i mnogi iz Dalmacije i Hrvatske, nebivši zadovoljni s Levakovićevim missalom, koj jim svakako manje po ćudi bijaše, nego stariji, što su tiskani g. 1482, 1507, 1528, 1531 i 1562, koji bjehu poslie novoga izdanja g. 1631 sasvim zabranjeni.

Odloživši dakle svoja prevadjanja, izdà Levaković još godine 1635: »Ispravnik za Erei", glagolskimi pismeni, što ga bijaše po meštru Polanku, Šime Budinić Zadranin, iz latinskoga na hrvatski jezik preveo, i latinskimi pismeni g. 1582 u Rimu izdao. Kratko vrieme zatim ostavi Levaković na njeko vrieme Rim, i otide u Hrvatsku, kamo ga je pozvao prijatelj njegov Benko Vinković, postavši uprav tada biskupom zagrebačkim.

Kao što je rečeno u životopisu Vinkovića, bješe namiera ovoga upotrebiti Levakovića na pospiešenje unije. Zato imenovà ga jur g. 1637 kanonikom i naddjakonom stolne crkve zagrebačke, preporučivši ga caru Ferdinandu II. i kardinalu primasu Pasmanu, te ga kralj uslied ove preporuke imenovà naslovnim biskupom smederovačkim.

Želji biskupa Vinkovića, da Levaković ostane u zboru kanonikah zagrebačkih, opirao se postojano kaptol zagrebački, jer je smatrao, da bi to bilo proti uredbam crkve, kad bi fratar postao kolegom kanonikah i kad bi primao dohodke stolnoga naddjakonata, kao redovnik, koji je po svom zvanju osudjen na siromaštvo. Kaptol osujeti dakle sve osnove Vinkovićeve i sve tajne želje Levakovićeve, te ovaj prihvati radostno Vinkovićevu ponudu[1], da otide s nova u Rim, i da tjera tamo njegove poslove, nadajući se uvjek, da će se medjutim za njega stvari na bolje okrenuti, te da će se dočepati moći još viših častih, za kojimi je vazda hlepio.

Došav u Rim kao punovlastnik biskupov, dobi Levaković još više prilike upoznati se s tadašnjimi muževi od velika upliva, medju kojimi bijahu kardinali Antun i Franjo Barberini, Hipolit Aldobrandini, Mavro princip od Sabaudie, Pallotto, ježuitski general Mucio Vitelesco, a i sám papa Urban VIII. itd. Kod ove i slične velike gospode rimske nastojavaše revno oko tjeranja Vinkovićevih poslovah, i oko potvrdjenja svoga biskupskoga naslova; ali u vremenu od godine danah mogao se osviedočiti, da se u Rimu bez novacah ništa s uspjehom raditi nemože, pošto ni to

[1] Gledaj u Prilozih br. 13., 14. i 21.

postići nemogaše, da ga rimska stolica kao naslovnoga biskupa smederovačkoga potvrdi, jer se u Rimu nehtiede priznati pravo, da ugarski kraljevi mogu imenovati biskupe in partibus infidelium. Nu ipak se je Rim i u ovo doba znao koristiti Levakovićem, davši mu nalog, da kao povjerenik sv. zemlje (Commissarius terrae sanctae) otide u Njemačku, Poljsku i Rusku, a medjutim da putuje i po Ugarskoj i da potanko izvieštje podnese o tobožnjem pravu krune ugarske, glede naimenovanja biskupah naslovnih, glede posvećenja opatah itd. S ovim tajnim nalogom otide Levaković god. 1638 u Hrvatsku i Ugarsku, te ovom prigodom napisà po svoj prilici svoje obširnije izvieštje: „De jure Patronatus Regum Hungariae, Relatio ad Curiam romanam missa"[1]. U isto doba pozvan bi Levaković po kardinalu Pasmanu na ugarsko-crkveni zbor u Trnavu, gdi se radilo medju ostalim, o sjedinjenju obijuh crkavah, o uvedenju rimskoga misala i brevijara u sve crkve ugarske, kao i o obćenitom rimskom obredu. Levaković bijaše na tom zboru zajedno s kanonici zagr. P. Petretićem i Fr. Jančievićem, te se podpisà ovako: „Ego F. Raphael Leuakouics Croata, Sedis Apost. in Germania et Polonia pro terra sancta Commissarius Generalis, nominatus Episcopus Samandriensis, Ord. min. strictioris observantiae, subscribo". — Jančievié je dodao svomu podpisu još ovo: „Consentiens omnibus, salvo quod super ritu Zagrabiensi sua sanctitas requiratur; subscribo"[2].

Levakovićevo poslanstvo dalo je medjutim kasnije povoda, velikoj viki u Ugarskoj, osobito od strane Protestantah, a njihov najveći organ i strastni protivnik svih katolikah, Fr. Chr. Engel, okalja s toga razloga na ružni način ime Levakovićevo, koj je po svojoj dužnosti i prisegi. kao redovnik, nalog svojih crkvenih poglavarah vršiti morao. Engel piše o njem ovo: „In der illyrischen und ungarischen Geschichte ist der Name Raphael Levakovich sehr berüchtigt", nastavljajući, da je dvor bečki, čuvši o tajnom nalogu njegova poslanstva, dao zapovjed: da se uhvati i pod zatvor stavi, nu da je sretno iz Ljubljane uteko.

---

[1] Ovaj rukopis, folio, u tri svezka, nalazio se je u knjižnici glasovitoga Kolara, čuvara carske knjižnice u Beču, te je po svoj prilici sada u posliednjoj knjižnici.

[2] Péterffy Sacra concilia in Regno Hungariae. Possonii 1742. T. II. pag. 375.

Ovo bi se zgoditi bilo moglo ili g. 1639 ili 1641, kad se je iz Hrvatske vraćao u Rim. Ali sámo njegovo pismo od 12. ožujka 1639[1], sviedoči nam: da je te godine kroz vlašku Goricu sasvim sretno i mirno putovao u Rim, kamo je dne 3. svibnja dospio. Isto tako viditi ćemo niže iz njegova drugoga pisma, da je godine 1641 na svom povratku u Rim, u Ljubljani obolio od groznice, te neglede ć na ovu, bez ikakove zaprieke dalje kroz Mletke u Rim odputovao. Vidi se dakle, da je Engel, kao u svem što se Levakovića tiče, tako i glede gornjih viestih, kojekakovim tlapnjam vjerovao.

Medjutim nastavi Levaković, kao papinski povjerenik, svoj put u Poljsku i Rusku kroz Vlašku, gdje je kod tadašnjega vojvode Ivana Matije Bassarabe i nadbiskupa Uriela radio za crkvenu uniju, te za ovoga kasnije obširnu razpravu o proizlaženju sv. Duha (De Sancti Spiritus processione) napisao. Iz Vlaške ode u Lavov (Leopolis), nu kako je daleko dopro u Rusiju, to neznamo[2].

Vrativ se sa svoga puta u Rim, nastavi on posao Vinkovićev glede Anatah i Propinah, koje posliednje darovà mu bogati kardinal princip od Sabaudije; a započe ujedno uslied preporuke Vinkovićeve kod propagande posao hrvatske unije, imajući u isto doba silnoga posla u glavnom zboru (Capitulum Generale) svoga reda, što ga bješe sazvao fratarski general Kumar u Rimu[3].

Koliko mu je Rim i rimski posao dosadjivao, sviedoči njegovo pismo od 14. kolov. 1639 (Pril. br. 24), u kojem se sprema i opet ostaviti Rim i povratiti se u domovinu. Nu mogao je tomu dati povod i zaključak zagrebačkoga kaptola, koj mu je uzkraćivao dohodke kanoničke sada jur jedino s toga, što se nije bavio u kanoničkom zboru. Da li je Levaković doista namjeru svoju u čin pretvorio, nezna se pravo, nu pošto se iza posliednjega pisma od 14. kolovoza 1639, u vremenu od dvijuh godinah, nikakovo pismo iz Rima pisano od njega nenalazi, to možemo uztvrditi, da je ovo vrieme proživio u Hrvatskoj, tim više, što je nastojanjem biskupa Vinkovića, medjutim postao bio naslovnim biskupom krbavskim[4] i vikarom zagrebačkim, dobivši ujedno po rečenom bi-

---

[1] Gledaj Prilog br. 22.
[2] Gledaj Prilog br. 18.
[3] Gledaj Prilog br. 23.
[4] Ako nije ovo pogrieška prepisatelja listine, koju pod br. 40 priobćujemo, pa bi moralo glasiti smederevačkim.

skupu praedija Poljanu i Blagušu, od kojih je vuko dovoljnih dohodakah. U ovo vrieme bavio se dakle Levaković uredjivanjem i pregledavanjem biskupova arkiva u Zagrebu i bilježenjem onih povjestnih datah, iz kojih je sastavio svoje povjestne razprave o crkvi i biskupiji zagrebačkoj; nemogavši, kao osobiti zaštićenik biskupov, od kaptola dobiti dozvole, da i kaptolski arkiv upotrebi, što njegova vlastoručna bilježka potvrdjuje, koja je na jednom prepisu njegovih djelah sačuvana, te ovako glasi: »Canonicorum archivum revidere, nedum lustrare licuit, ex quo, ut fertur, multa pro Historia, plura pro informatione status et amplitudinis Ecclesiae Zagrabiensis, plurima pro bono Episcopi haberi possent. Supplicandum esset Serenissimo, dignaretur adigere Capitulum permittendi lustrare omnia monumenta et . . . . quae in eorundem ma (nibus) sunt in Sacrario superiori et inferiori, atque ut scripturarum paria da . . . quae Episcopatum concernunt.«

U ovo doba kad je dakle uz prijatelja svoga Vinkovića bavio se ponajviše književnimi poslovi, pada i nastojanje Vinkovićevo, da svoga prijatelja gdjegod u domovini još bolje namiesti, pošto su zagrebački kanonici od njega kao od fratra neprestano zazirali. S toga preporuči biskup godine 1640, prilikom podnešenoga svoga izvieštja o sljedbenicih iztočne vjere, kad je zajedno predlagao, da se vladika Petrović sa svoga mjesta makne, Rafaela Levakovića papinskomu nunciju, sa sljedećimi riečmi:

„Quod si praedictus Episcopus Raschianorum, Maximus Pietrovich, ob Schisma et Haeresim, et alias rationes supra annótatas (nisi resipuerit) deponendus, ac Episcopatu privandus erit, alter in locum illius et quidem Catholicus substituendus erit, talis, qui linguam Valachicham et qui litteras Cyrillicas, quibus Valachi utuntur, sciret, qui titulum Episcopalem haberet et habitum talem deferret sacerdotalem, qualem Episcopi Valachorum deferunt. Qui Ceremónias et ritum illorum sciret, qui alias sufficientem doctrinam haberet, qua posset illos ad Articulos Christianae fidei et reliqua pietatis Exercitia instruere.“

„Talis Persona, ut mihi optime constat, unus est frater Raphael Levaković Croata, nominatus antea Episcopus Samandriensis, de Natione et Ecclesia Illyrica benemeritus, summo Pontifici, item Caesareae et Maiestati ac Eminentissimis dominis Cardinalibus bene notus, quibus per numerosos Annos sua seruitia impendit. Nouit enim perfecte linguam Valachicam, et scripturam Cyrillicam, qua Valachi utuntur. Ceremonias quoque et ritus illorum partim scit, partim vel Romae in Collegio graeco cito addiscere posset. Qui sufficientem Doctrinam habet. Habitum vero qualem Episcopi Valachorum aut Graecorum ferunt, cum dispensatione summi Ponti-

ficis deferre posset; ob quem habitum citius ab eisdem acceptaretur et magis amaretur“ [1].

Ali uz sve ovo revno nastojanje Vinkovićevo, nepodje mu za rukom prijatelja namiestiti, i dobaviti mu onu čast, za kojom je toliko težio. Rimska propaganda imenova istinabog Levakovića svojim dekretom od 2. srpnja 1641 biskupom istočne crkve, u slučaju kad bi se Maksim Petrović s časti dignuo. Ali Petrovića nisu dignuli, te Levaković ostane tako bez biskupije. Isto tako propade Vinković sa svojom željom, da rimska stolica potvrdi Levakovića za biskupa in partibus infidelium, i da ga kao takova može imenovati svojim namjestnikom ili vikarom, jer je u tom poslu zaostunj pisao kardinalu Antunu Barberinu, kako odgovor ovoga sviedoči. [2]

U rujnu mjesecu g. 1641 odputi se Levaković s nova u Rim, i oboli od groznice dne 13. rujna u Ljubljani [3]. Ali negledeć na ovu bolest, ode dalje kroz Mletke u Rim, odkuda je biskupu i opet dne 28. prosinca veoma zanimivo pisao pismo, odgovarajući mu na poslanicu od 20. prosinca 1641, u kom je Vinković jasne mu dokaze podao, kolikim prijateljstvom bijaše mu privržen, brineći se neprestano za poboljšanje njegova stanja. Ovo pismo, na polu hrvatski, na polu latinski pisano, [4] priobćiše u izvadcih Marcellović i Kerčelić u svojih rukopisih, ali izopačiše sasvim smisao i rieči.

Glavni je zadržaj taj, da ga biskup dok živi neće ostaviti, da se je pobrinuo za njegovu budućnost, te da je po njegovoj želji kod ugarske komore zametnuo dogovaranje radi altarije sv. Stjepana, koja nosi 100 for. Da mu nadalje želi predati svoje desetine moravečke, koje nose do 100 for., ako to kralj dozvoli. Ujedno ga tješi tim: da ga Bog i kralj i ljubitelji vjere nikada ostaviti neće; te mu savjetuje, neka zamoli papu za dozvolu, da može izstupiti iz reda u svietsko-svećenički stališ, jer ga „u habitušu nebi dugo trpili med sobom“ (kanonici zagreb.) pošto ga namjerava imenovati kanonikom čuvarom s dobrimi dohodci, jer je sadašnji čuvar jur starac na umoru. Ako ga pako, nastavlja dalje, po sreći dopadne „biskupija vlaška“ može se i njekoja plebanija pridati,

---

[1] Vinkovichii Relatio. MSC.
[2] Gl. Prilog br. 32.
[3] Gl. Prilog br. 34.
[4] Gl. Prilog br. 35.

može se od cara kao i od Štajerske dobivati podpora itd. U tom pismu spominje Vinković takodjer prviput Jurja Križanića, koj ga je već dvaput po svojih ljudih umolio za kanoničiju.

Dne 8. veljače g. 1642 pisà opet Levaković biskupu u poslu Anatah i priobćuje mu pouzdano, na hrvatskom jeziku, kako se je kardinalu Barberinu skoro zamjerio, jer mu njetko kazà, da njemu i biskupu nije ni stalo do rimskoga potvrdjenja, i da se žele „odvreći“ valjda odvrći od Rima. „A ja mu rekoh,“ piše Levaković, „da toga nemislimo, prem da imamo uzroke velike odvreći se, videći, da toliko malo je proštimano naše ponizno prošenje, i tolike molbe zaludo su držane. Zato težko mu bi i razsrdi se, ali zato opet je razgledal i poznal, da ni naše pomanjkanje.“ [1] Priobćuje zatim njeke zanimive novine.

Neznamo, koliko je Levakovićeva grožnja kod kardinalah djelovala, ali kako sám Levaković dne 27. Ožujka 1642 Vinkoviću priobći, [2] zaključi ipak zbor kardinalah, jur njekoliko danah iza one grožnje, da se biskup Vinković ima potvrditi, pošto je prije biskup za to potvrdjenje ipak dosta novacah potrošio bio.

Odkad se Levaković opet u Rim povrati, bavio se je neprestano takodjer književnimi poslovi, te je preko 530 djelah razgledao i izcrpio, pisući: „Obćenitu povjest Ilirsku“ i žalujući jedino, što rimske arkive bez novacah i mita upotrebiti mogao nije, trčući po Rimu u razne medju sobom podaleko odstranjene knjižnice, u kojih je samo kradomice raditi mogao. Napisà takodjer: „Razgovor o starom jeziku Ilirah“, u kojem kao govornike Vinkovića i kanonika Mikšu uvrsti, braneći u tom razgovoru mnienje: da su stari Iliri bili Slovinci. Taj razgovor posveti on kardinalu Barberinu i htjede ga tiskom priobćiti, ali mu njeki prijatelji svetovaše, kako sám pripovieda: „Da će bolje biti pripisati ga, ali bratu cesarove svetlosti, ali sinu njegovomu, od kih se člověk more štogod nadejati, zato sam ostavil.“ — I tako ostà ovo djelo do danas netiskano, dapače i rukopisa je nestalo.

Nadalje zaprošen je već tada bio Levaković, da preuzme djelo popravljanja Brevijara (valjda svoga), ali mu je taj posao zato mučan bio, što bi ga sasvim po vulgati preinačiti bio imao, dočim njegov prevod valjda po staroj redakciji uredjen bijaše,

---

[1] Gl. Prilog br. 37.
[2] Gl. Prilog br. 39.

koja bje po papi, kako gore vidismo zabranjena. Mi barem ovako tumačimo tamne za nas rieči Levakovićeve, koje ovako glase:

„Mene ti su bili prosili pro reformatione proprii Breviarij, i da bih na to ovde prosil dopušćenja, ali to ništar nema činenja, cum revocatione Brevis iam emanati, quo antiqua Breviaria et Missalia abrogantur.“ [1] Ili je možebiti novom naredbom prvašnja papinska naredba Urbana VIII. opozvana?

U ovo doba umre u Hrvatskoj vladika Maksim Petrović, što papinski nuncius iz Beča prijavi odmah u Rim. Čuvši to Levaković, preporuči se s nova biskupu Vinkoviću u svom pismu od 28. lipnja 1642 za izpražnjeno mjesto [2] Nu bojeći se, da će nuncijev tajnik za drugoga raditi, s toga je i u Beču potrebne za sebe korake učiniti dao. Odpravivši jedva svoje pismo na Vinkovića, primi od ovoga pismo, u kojem mu i ovaj javlja smrt vladike Petrovića, nu zajedno mu priobćuje: da je za njegovo mjesto u Beču i Rimu predložio trojicu, medju kojimi i njega na prvom mjestu, zatim njekoga Bielavića od iztočne vjere i još trećega, koj se neimenuje. Ova viest razljuti na toliko Levakovića, da je svomu prijatelju Vinkoviću dne 5. srpnja r. g. odaslao veoma razjareno pismo. Bješe ponajviše uvriedjen s toga, što biskup nije njega sáma predložio za vladiku, i što medju predloženimi bješe takodjer Bielavić, koji je u Beču stojeći, više za sebe raditi mogao. Pričinio se je ljut i radi toga, što ga biskup, kao tobož nevredna, prvoga medju trojicom predloži. Reče, da je izgubio svu nadu, da će biti imenovan i žali što je u tudju (biskupovu) pomoć stavljao svu nadu. Predbacivaše biskupu, kako je u Rimu samo njega za područnika (sufraganea) si molio, dočim je caru predložio trojicu za vladiku i za svoga područnika, iz česa sliedi, da njega ni za područnika imati neće. Priobći mu napokon, da je pisao u Beč, neka se za sada nitko neimenuje za vladiku, nego samo biskupov područnik, koj će imati ujedno brigu nad sljedbenici iztočne vjere. itd[3].

Nakon toga pisma primi Levaković još dvie poslanice od Vinkovića, koje su izgubljene, nu koje ga na toliko umiriše, da je jur dne 16. kol. 1642, posliednje do danas sačuvano pismo, mnogo mirnije pisao, nego li prvašnje. Samo se je u nječem tužio na njekoga

[1] Gl. Prilog br. 38.
[2] Gl. Prilog br. 41.
[3] Gl. Prilog br. 42.

Favillu, čini nam se tajnika Nuncijeva, koj ga kod nadbiskupa oštrogonskoga ocrni, i po kojega valjda naputku, morao je Vinković za vladiku predložiti uz Levakovića još dvojicu. Levaković izjavi u tom pismu svoju tvrdu želju, da će u napred, ako ne u svojoj domovini, a to izvan nje, raditi sve moguće za spasenje, t j. za sjedinjenje nesjedinjenih kršćanah, ili kako jih on nazvà razkolnikah svoga roda. („Siquidem si non in patria, alibi etiam vitam proposuerim amittere pro salute Schismaticorum, praesertim qui nostri sunt Idomatis"). Na poziv, da dodje kući, odgovori Levaković, da se kao dobar redovnik mora pokoriti zapovjedi poglavarah, koja ga drži u Rimu, pa da voli do svoje smrti hodati po Rimu, nego nepokornim se pokazati. O poslu svoga područničtva (Sufraganeatus) pisà: da taj zavisi od Beča i od kardinala Spade, s toga savjetuje Vinkovića, da u istom poslu piše kardinalom Spadi i Barberinu, koj posliednji do preporukah mnogo da drži.

U istom pismu govori i opet o svojih književnih poslovih. Priobćuje, da je svoj Razgovor o Iliriku podnio doista kardinalu Barberinu, koj ga velikom pohlepom (aviditate) pročita, davši mu savjet, da razpravu o rodnom miestu sv. Jerolima, što ju je takodjer napisao bio, na glave razredi. — Pisanje „Poviesti crkve zagrebačke" prekinuo je, pošto mu kanonici zagrebački potrebita gradiva poslati nehtiedoše, dočim su Ugrina Inhofera, živućega tada u Rimu, sa svih stranah iz Ugarske podupirali, te će se tako, nastavlja pisac, u Inhoferovih crkvenih „Analih", o ugarskih crkvah dosta čitati moći, a naša povjest ostati će i nadalje u tmini [1].

Ovim znamenitim pismom dovrši svoja dopisivanja Levaković s Vinkovićem, jer tri mjeseca kasnije umre Vinković, a š njim i sve liepe nade Levakovićeve, te se on s ovimi nadami odrekne i kanoničije i arcidjakonata crkve zagrebačke; znajući po svoj prilici, da će njegovi neprijatelji u Zagrebu nakon smrti jedinoga mu zaštitnika, sve sile sabrati, da mu te časti kao fratru i kao od miesta udaljenomu, oduzmu.

Pošto je vladikom iztočne crkve u Hrvatskoj imenovan Gabriel Predojević, izgubi Levaković svu nadu, da bude gdjegod namiešten u Hrvatskoj, te živući u fratarskom monastiru Ara coeli, podade se opet samo književnim poslom.

---

[1] Gledaj Prilog br. 43.

Premda je u obće sav dalnji život Levakovićev, odkad svaki savez sa svojom domovinom prekinù, veoma taman, znamo ipak toliko, da je g. 1642 s nova predložio svoj brevijar propagandi za tiskanje, nu da ova od četiri prevoda njegova Psaltira u istom Brevijaru, nijednoga neodobri, pošto nijedan Vulgati podpuno odgovarao nije[1]. S toga bi predan njekim drugim hrvatskim bogoslovcem taj posao, ali pošto ovi ništa nepopraviše, predan je opet Levakoviću uz pomoć biskupa humskoga, Metoda Terleckoga rodjenoga Rusa, koj se uprav tada u poslu unije bavio u Rimu. Ovomu Rusinu naloži rimska propaganda, da u Levakovićevom, jur po Vulgati uredjenom brevijaru, popravi s njegovom pomoći takodjer i Psaltir, sasvim po rimskoj Vulgati. Toga posla latiše se dakle rečena dvojica uz pripomoć starih rukopisnih i tiskanih hrvatskih (illiricis) brevijarah, upotrebivši druge najstarije ruske i slovinske rukopise. („adhibitis etiam antiquissimis, quibus ab ipso suo exordio Ruthena et cuncta Slavonica usa est et utitur Ecclesia; Codicibus", veli Terlecki u tiskanom predgovoru glag. Brevijara g. 1648). Ovom sgodom pregledaše još jedanput prevod čitavoga brevijara, izbrisaše mnoge hrvatske rieči, te jih zamieniše većom stranom ruskimi. Premda ovo nebijaše po ćudi Levakovića, koj sam u svom predgovoru kaže, da bi mu laglje bilo po starohrvatskoj redakciji prevadjati, morao je ipak slušati zapovjedi, i odobriti predloge Terleckoga, koj, misleći, da je djelo popravio, nagrdi ga ružnimi, našemu narodu nepoznatimi riečmi, čim je narodnomu svećenstvu hrvatskomu glagolsko-crkvene knjige još više omrazio Sada stoprv izdana bi na predlog kardinala Brankačia, papinska naredba od g. 1643, da se naime rečeni Brevijar slobodno tiskati može; ali tiskanje zapne ipak, nezna se iz kojih razlogah, te bi stoprv g. 1648 dovršeno, dočim je po drugoj naredbi papinskoj od 17 pros. 1647, na predlog kardinala Caponia, Levakovića i Terleckoga, autografni prevod Brevijara, sahranjen u knjižnici vatikanskoj.

Taj Levaković-Terleckijev brevijar, ima sliedeći naslov:

Breviarium Romanum slavonico idiomate jussu S. D. N. Innocentii P. P. X. editum. = [illegible] Romae Typis Sacr. Congr. de Propaganda Fide 1648. u 8-ni str. 72 † 1430 † 208.

[1] Assemani kalendaria. T. IV. p. 428.

Počimlje s listinom latinskom pape Inokentija X. (l. 3—7), zatim ide dozvola podieljena za tisak, za ovim prevod slovinski papinske listine, i darovanje pismenah cara Ferdinanda II., napokon sviedočanstvo ili predgovor Terleckoga i naredba propagande glede izdanja knjige.

Sám časoslov počimlje poslie kalendara s Červenicom ili Obšćini skazi časoslova, sastojećimi iz više listovah, na kojih neima jošte brojevah; tekar za ovim sliedi na paginiranih listovih „[illegible]“. Ali tu neima psalmah redomice stavljenih, već su ponajprije molitve jutarnje, pa onda psalmi bez ikakova reda s imeni, molitvami, čtenji itd. pomiešani. Prvi je psalam 94. Na koncu knjige poslie 1430 strane, počimlje opet nova paginacija sa 1—208 i počimlje sa „Obšće svjetih“.

U ovom časoslovu sasvim je dakle drugi red, nego u časoslovu Brozićevom, tiskanom god. 1561 u Mletcih, koj počimlje s psalmom prvim i dospieva s „Ištoriom svetac“, a nastavlja zatim s nova: „[illegible]“ itd., te dospieva s: „[illegible]“. Redakcija ovoga Brevijara jest hrvatska, pomiešana miestimice sa staroslovinštinom. Da se vidi jezik jednoga i drugoga izdanja, evo jedan primjer obih prevodah psalma 33.

Časoslov Brozićev 1561, str. 12.	Časoslov Levaković-Terleckov 1648 s traga str. IIII.
[illegible]	[illegible]

[illegible]

ⰰⰿⰻⱀⱐ.

ⰰⰿⰻⱀⱐ.

[1] Na Levakovićeve Rusizme u istom „otče našu“ učinio je pozornim jur Dobrowsky u djelcu: „Glagolitica“. Prag 1832. p. 53.

Još prije nego izadje na svietlo Levakovićev brevijar, bje on po svoj prilici oko god. 1646 po rimskoj stolici imenovan naslovnim nadbiskupom ohridskim, ili kako sám tumači, prve Justinijane. Da li su s tim naslovom skopčani bili ikakovi dohodci, to kazati nezuamo

Jednu godinu poslije izdanja brevijara, t. j. g. 1649, spominje se Levaković još uvjek kao „Napravitelj od knjiga crkvenieh jezika slovinskoga“, u gramatici talijanskoj otca Jakova Mikalje, tiskane u Loretu rečene godine 1649. Ove godine stanovao je dakle još u Rimu, ali kasnije neima mu više traga, te se nezna, da li je u Rimu umro, ili je otišao u macedonsku svoju dioecezu, pa da li je i tamo nestao? Da godine 1653 u Rimu nije više stanovao, sviedoči i to, što je rečene godine „Napravitelj knjigah slovinskih“, miesto njega bio Juraj Georgiceo biskup krčki. Što je pako Kerčeliću u njegovoj rukopisnoj povjesti crkve zagrebačke, dalo povoda uztvrditi, da je Levaković iz Rima otišao u Dalmaciju, i tamo postao nadbiskupom zadarskim, to nam je nepoznato, jer zato neima uprav nikakovih dokazah. Najvjerojatnije će dakle biti, da je Levaković, stanujući u fratarskom monastiru „Ara coeli“ u Rimu, tamo oko g. 1650—1653 umro, a po svoj prilici takodjer svoju knjižnicu istomu monastiru ostavio[1].

Preostaje nam jošte nješta prosboriti o Levakovićevih latinskih sačuvanih i izgubljenih djelih.

I. Djela sačuvana.

1. Historiola Episcopatus et Dioecesis Ecclesiae Zagrabiensis. Authore Fr. Raphaele Leuakovich Franciscano, hujus Ecclesiae olim Canonico et Archidiacono Cathedrali.

Od ovoga djelca ima pisac ove razprave u svojoj knjižnici pod brojevi rukopisah XXXVI. i DCCCXXVI. dva stara prepisa, a Levakovićev Autograph nalazi se u knjižnici Dr. Lj. Gaja[2] u Zagrebu. Na starijem od rečenih prepisah pod br. XXXVI., koji je, ako se nevaramo pisan rukom mnogozaslužnoga pisca povjesti cr-

---

[1] Tu bi se dakle imali najprije tražiti Levakovićevi rukopisi, pa zatim u knjižnici Barberinskoj, propagandi itd. u Rimu.

[2] Ovaj rukopis ima naslov „Historiola Episcopatus et Dioecesis Zagrabiensis, cum aliis historicis notatis, et fragmentis ejusdem Auctoris.

kve zagrebačke kanonika Tome Kovačevića, nalaze se na prvom listu i autografne bilježke Levakovićeve, što nas uvjerava, da je isti prepis iz izvornoga Levakovićeva rukopisa prepisan, te je ovoga prvi list prepisu dodan[1].

Bilježke ove glase ovako:

a) Constantinus Episcopus Rosonensis fuit Vicarius in Pontificalibus Ecclesiae Zagrabiensis ante annum 1441 sicut patet ex litteris hoc anno datis a Capitulo Zagrabiensi. — Georgius Episcopus Rosonensis et Suffraganeus Zagrabiensis. — Andreas Episcopus Rosonensis et Sufraganeus Zagrabiensis.

b) Ex Archivo Episcopali atque maiori pro parte ex ipsis authographis Regum et aliorum collegi, atque ut plurimum in compendium redegi. Ego Fr. Raphael Croatus Ord. Min. Obs.

c) Quae prouentus Ecclesiae Episcopatus Zagrabiensis concernunt, in alio fasciculo ex Vrbario eiusdem Ecclesiae per me compillato, affatim patet. Vide ibi.

d) Bilježka što sam ju gore priobćio str. 297. „Canonicorum Archivium". etc.

O tom djelu veli sám Levaković u svom pismu, poslanom Vinkoviću dne 16. kolovoza 1642. (Pr. 43.) ovo: „Historiolam Ecclesiae Zagrabiensis intermissam habeo, quum praeter illa quae istic (Romae) collegeram satis confuse, nihil habeo, neque Domini Canonici quicquam dederunt aut transmiserunt".

Iz ovih njegovih riečih vidi se dakle, da je on vrela za ovo svoje djelo sakupio ponajviše u Rimu, ali se iz djela samoga dade zaključiti, da je u vrieme svoga bavljenja u Zagrebu, takodjer ovdje sabrao dosta važnih podatakah, kao što je i opis crkve na samom miestu sastaviti morao.

Nu valja znati, da je isto djelce Levaković po dvaputa pisao, jedanput kraće, drugikrat obširnije. Prva kraća razprava dieli se samo na dvie glave: 1. De fundatione Ecclesiae et Episcopatus Zagrabiensis. 2. De structura et qualitate Ecclesiae Zagrabiensis. Podatke u prvoj glavi crpio je stranom iz Ivana Kosničkoga, arcidjakona goričkoga, pisca XIV. vieka, kao takodjer iz listinah; te spominje ne samo utemeljenje crkve zagrebačke, već opisuje takodjer grad Zagreb. U drugoj glavi opisuje samu crkvu, a na kratko i njezine zgode, počam od

[1] Izvorni rukopis Levakovićev imao je negda Kerčelić, kako u svojoj Hist. Eccl. Zagr. p. 3 sviedoči, tvrdeći, da ga je dobio god. 1748 u Beču.

sv. Vladislava do Osvalda biskupa. — Druga poveća razprava pod naslovom: „Alia eiusdem Scriptoris Historia“ dieli se na pet glavah: 1. De Ecclesiae Zagrabiensis Fundatione. 2. De vbi, seu loco fundationis. 3. De tempore fundationis Episcopatus Zagrabiensis. 4 Descriptio Ecclesiae Zagrabiensis (inchoata sed non finita). 5. Paria fundationis Episcopatus Zagrabiensis.

Obadvie ove razprave upotrebiše jur Kerčelić i Farlati, te je prvi, Levakovićeve bilježke o utemeljenju crkve sasvim izcrpio, dočim je drugi sav njegov opis crkve od rieči do rieči priobćio. Suvišno bi dakle bilo o tom djelcu na široko govoriti, te se ima samo primjetiti, da je od ne male važnosti, već radi toga, što je kao vrelo služilo rečenim dvim mnogozaslužnim piscem, i što se po gdjekoj podatak u njem nalazi, koj od istih pisacah nije toliko uvažen, koliko bi bio zaslužio.

2. De Erroribus Bonfinii et aliorum Scriptorum Hungariae. Collecti per me fr. Raphaelem Croatam.

Ova, na koliko nam je poznato, još po nikom neupotrebljena razprava, nalazi se u izvoru u knjižnici Dr. Lj. Gaja, a u starom prepisu kod nas. Ruk. br. DCCLXXXVI. Razdieljena je na 7 glavah 1. De Emerici (Regis) obitu. 2. De Ladislai obitu et creatione. 3. De Andrea Hierosolymitano. 4. De Bela quarto. 5. De Stephano Belae filio. 6. De Ladislao IV. 7. De Andrea III.

Sve pogrieške, koje Levaković u ovoj razpravi kori, i po listinah izpravlja, protežu se na vremenoslovje. U kritiku ugarskih povjestih, kao i u izpravljanje pripovjedanih po piscih zgodah, neupušća se. Pošto je u svih boljih ugarskih povjestih, sada jur vrieme kraljevanja ugr. kraljevah, kao i godina njihove smrti, itd. (o čem Levaković ponajviše govori) kritično ustanovljeno, to za nas ova razprava neima druge važnosti, nego što je već prije 200 godinah pripomogla bolji red uvesti u Chronografiju kraljevah ugarskih.

3. Miscellanea. *a)* De jure patronatus Regum Hungariae et de reditibus Episcoporum Regni Hungariae. A. 1625[1]. *b)* Ordo et Series Cleri Dioecesis Za-

---

[1] Ovaj isti rukopis, možebiti izvorni, imao je carski knjižničar Kolar, te je po njegovoj smrti valjda prispjela carskoj dvorskoj knjižnici u Beču.

grabiensis 8. Martii 1574 in Synodo. c. Tituli librorum quos festino pede Zagrabiae percurrere licuit A. 1641. d. Mensura Ecclesiae Zagrabiensis. e. Abbatiae S. Benedicti, Ord. Cisterciensis., Praeposituraе saeculares, Canonici Regulares, Praemonstratenses, Cruciferi, Templarii, Dominicani, Ordo S. Francisci, S. Pauli, S. Augustini in R. Slavoniae. f De Bonis per Valachos occupatis.

Prva razprava s izvieštjem: o pravu naimenovanja kraljevah, i o dohodcih biskupijah ugarskih, hrvatskih i dalmatinskih, znamenita je jur s toga, što kako Kerčelić i Engel tvrde, povodom toga izvieštja podignuli bješe Ugri veliku víku proti Levakoviću, kao da je tobože bog zna kakovih tajnah prijavio stolici rimskoj; dočim se iz samoga izvieštja vidi, da je Levakoviću pravo stanje dohodakah uprav tako tamno bilo, kao što i stolici rimskoj, a možebit i samim dotičnim biskupom ugarskim, kojih dohodci mienjahu se u ono doba od dana do dana. Izvieštje sámo, pisano je na talijanskom jeziku u Šoprunu dne 2. prosinca 1625, a što je čudnovato, izviestitelj nehtjede se podpisati svojim imenom, nego si nadjene ime D. E. biskupa od Anverse. Pošto je isto izvieštje po nalogu stolice rimske podnešeno i kardinalu Ludovisku, osobitomu podupiratelju propagande, naravna je stvar, da je iživestitelj, osobito glede patronata kraljevah, pisao više u prilog papam, nego li kraljem; nu glede dohodakah čini se da je posve savjestan bio, ili barem da nije išo na ruku rimskoj stolici, za koju je znao, da želi saznati točan račun i svote dohodakah, da može tim više derati siromašne novoimenovane biskupe. Medju najbogatije biskupije Ugarske uvrsti on oštrogonsku, o kojoj reče: da velike dohodke ima; zatim njitransku i gjursku sa 8000 f., vesprimsku sa 5—6000 for., zagrebačku sa 2—3000 for. i vacku sa 2000 for., o većem broju biskupijah veli, da neimaju nikakovih dohodakah, a za dalmatinsko- hrvatsko-primorske, koje sve poimence nabraja, reče: da jim se neznaju dohodci.

Druga razprava o stanju svećenstva biskupije zagrebačke g. 1574 od velike je znamenitosti, već radi toga, jer se iz točnoga popisa župah vidi, koliko bješe glagolskih župah u ono doba u istoj zagrebačkoj županiji. Treća bilježka naznačuje samo dva tri djela, što jih je Levaković rabio u Zagrebu g. 1641. U četvrtoj pobilježena je duljina, širina i visina stolne crkve zagrebačke, koju

je Leaković dao mjeriti po njekom vajaru, a kasnije ju je i sám izmjerio. — Popis raznih opatijah, redovah itd., u šestom razredu napomenutih, spada medju najbolje popise iste vrsti, što jih imamo iz onoga vremena, a i popis pravoslavnih novih miestah, ima svoju vriednost. (Izvorni rukopis i ovih razpravah nahodi se u knjižnici dr. Lj. Gaja, a u prepisu u višerečenoj našoj knjižnici pod br. DCCLXXXVI.)

4. De Hungarorum Origine, Imperio et privilegiis Ecclesiasticis, quoad fundationem et nominationem Episcopatuum illius, Raphaelis Leuakouitii Archiepiscopi Achridensis Dissertatio.

Od ovoga rukopisa, što je u prošastom stoljetju prepisan iz izvornoga rukopisa, koj bješe sahranjen u knjižnici zbora ilirskoga sv. Jerolima u Rimu, imamo žalibože samo odlomak, sastojeći iz 6 čitavih listovah (fol.). Levaković počimlje ovu svoju razpravu s opisivanjem Panonije rimske i kratkom njezinom povjestju; prelazi zatim na Ugre i njihove zgode, koje izvadi ponajviše iz Sambuka i Bonfinija, upotrebivši i spise Marnavićeve. — O pravu naimenovanja biskupah, koje izvode Ugri od dozvole pape Silvestra podane sv. Stjepanu kralju, kaže Levaković: da se nenalazi nikakovo papinsko pismo, koje bi to pravo opravdalo, niti ga je ikoj pisac, pa ni sam Baronio priobćiti mogao. Nadalje govori proti pravu kraljevah ugarskih i to: što Stjepan kralj, ako je i dobio pravo naimenovanja biskupah za novo utemeljene biskupije, nije ga mogao dobiti za one, koje su već prije njega utemeljene bile, kao sriemska itd., i koje su poslie njega po drugih kraljevih osnovane. Levaković nabraja 11 biskupijah u Ugarskoj i jednu u Erdelju, te opisuje zatim Slavoniju, koja počimlje kod Biograda, gdje Sava utiče u Dunav, graniči na Dunavu s Ugarskom, na zapadu sa Štajerskom, na sjeveru uz Dravu s Ugarskom, a na jugu stranom s Hrvatskom, stranom s Bosnom. Opisuje Sriem kao dio Slavonije, gdi se nalaze još ruševine staroga grada Sriema i stolne crkve sriemske; spominje nadalje stolnu crkvu zagrebačku, o kojoj kaže: da je utemeljena oko g. 1085 po sv. Vladislavu. Opisuje granice Bosne i Srbije, biskupiju bosansku, i zgode kraljevine bosanske, ponajviše polag Orbina i Tuberona. Napokon opisuje na kratko Ugarsku po Sambuku, Piu papi II., Petru Ranzanu, S. Ferraru, Voluteranu itd., i prolazi opet na biskupije i nadbiskupije hrvatske i dalmatinske, opisujući potanje pravu Hrvatsku, za koju veli: da na sjeveru graniči sa Savom i Slavonijom; govori podulje

i o Dalmaciji, pozivajući se na Const. Porf., Temu naddjakona splietskoga, Mihu Madija, Baronija, Orbina i Lukarija; a na koncu nedovršena rukopisa govori pisac o Bosni i Srbiji, o kojoj spominje, kako je za vrieme Nemanje 1192 pod njegovu vladu pripadala i velika strana Dalmacije, što se vidi iz listovah i dekretah pape Inocentia III.

Iz samoga teksta ovoga rukopisa vidi se, da je prepisatelj našega ulomka iz povećega rukopisa Levakovićeva samo njeke za njega zanimivije stvari izvadio, s toga nije ni taj početak Levakovićeva rukopisa podpuno prepisan, te mi imamo svakako žaliti da je evo, za povjestnicu od njeke veće važnosti djelo, takodjer izgubljeno. Na kraju istoga našega ulomka pridana su još dva lista s listinom sv. Stjepana, kojom utemelji biskupiju pećuhsku, s bilježkami, kako se čini Levakovićevimi.

5. Copiae multorum Diplomatum Regiorum partim ex ipsis Originalibus, partim authenticis Instrumentis exscriptorum. Izvorni rukopis u knjižnici dr. Lj. Gaja.

6. De Sancti Spiritus Processione. U istoj knjižnici.

II. Levakovićeva rukopisna djela za koja se nezna gdje su.

Veću stranu rukopisah Levakovićevih imao je negda Kerčelić, koj osim gorepopisanih pod 1, 2 i 3 *a* i *e*, spominje još sljedeće rukopise:

7. Conceptus Originales manu mea scripti in rebus arcanioribus ad plures S. R. E. Cardinales et apostolicum Nuncium. Medju ostalim tuži Levaković kardinala Pasmana kao najvećega zaštitnika prava ugarskih kraljevah, glede naimenovanja naslovnih biskupah. Piše kardinalu Aldobrandinu, neka potakne veće štovanje Ugrah prema papinskoj stolici, i razlaže listinu Silvestra pape.

8. Schismatis destructio ad reducendos et uniendos cum Romano Pontifice Schismaticos.

9. Adversaria ad res Illyrici. U ovih zabilježi njeke dogadjaje svoga vremena, pisà o Benku Vinkoviću, i uvrsti znameniti dopis biskupa Selničkoga, o kojem sam govorio gore.

Svi ovi rukopisi izgubljeni su, prem da su još početkom ovoga stoljetja nalazili se u knjižnici akademije zagrebačke, kamo ih Kerčelić sahrani.

Ostali rukopisi spomenuti sámim Levakovićem ili od drugih različitih pisacah jesu sljedeći:

10. Dialogus de antiquorum Illyricorum lingva cum Tractatu de Patria S. Hieronymi. (Gledaj Prilog 35 i 43). Ovo djelo posveti Levaković kardinalu Barberinu.

11. Historia Universalis de Illyrica natione et eiusdem vera Origine. Za ovo djelo upotrebio je Levaković preko 530 pisacah.

12. Commentarii Ecclesiae Jagatriensis (?) (Ljubić Diziona-rio Biogr.)

13. Annales Regni Hungariae. (Ljubić Diz. Biogr.)

14. De obventionibus Urbarialibus Episcopo Zagrabiensi a quavis possessione debitis. (Engel's Gesch. der ung. Nebenländer I. pag. 154.)

15. Apologia contra Theseum. Ovu apologiju pisao je Lev. proti Tezeu na obranu svoga g. 1648 tiskanoga glagolskoga časoslova. (Engel III. p. 462.)

Osim Levakovićevih gorespomenutih hrvatskih tiskanih djelah, imamo još spomenuti:

1. Pozdrav Presv. gosp. Jurju knezu Zrinskomu, sadašnjemu banu hrvatskomu. Piesma pisana po svoj prilici g. 1622, a tiskana u Karnarutićevom Vazetju Sigeta grada g. 1639.

2. Nadpisanje u Osmoredke O. Fr. Rafaela Levakovića iz Jastrebarske. U pohvalu piesnika (Karnarutića) pisana u Mnecih 1629, tiskana g. 1639 u istom Vazetju Sigeta grada, koje izdanje nam nije poznato.

Napokon imamo priobćiti još jednu Levakovićevu biljažku, koju smo našli u jednom od rukopisah, gdi ima različitih povjestničkih bilježakàh. Čim Levaković o dvima listinama biskupije pečuhske, što jih je izvadio iz Vinkovićeva arkiva, na kratko govori, veli o listini sv. Stjepana, kojom ovaj g. 1009 utemelji biskupiju pečuhsku ovo:

„Par hoc desumpsi Ego F. Raphael Leuacouich ord. min. Obser. Prov. Bosnae-Croatiae, Sacrae Theologiae Lector, et Concionator generalis atque in Vrbe sacrorum Illyricanae Ecclesiae Codicum iussu sedis apostolicae Corrector et Reformator, ex Archivo Reverendissimi domini Benedicti Vinkovich, pro eo tempore Episcopi Quinqueecclesiensis nunc autem per Translationem D. N. SS. PP. Vrbani VIII., Episcopi Zagrabiensis, unde alia quoque plurima, ex ipsis authographis vel authenticis Transumptis hausi."

Iz ove bilježke učimo se, da je dakle Levaković nesamo zagrebačke, nego i pečuhske biskupije arkiv upotrebio, i mnoge za historiju znamenite stvari oko g. 1632—1642 izvadio i prepisao.

Petar Petretić.

O miestu rodnom ovoga čuvenoga muža dvojaka su mnienja. Farlati kaže: da se rodio u Šešici, kotaru žumberskom, prem da miesta pod tim imenom sada više nenalazimo u čitavoj Hrvatskoj. Kerčelić tvrdi, da bijaše rodom iz Ivanića, u gjurgjevačkoj Krajini. Svakako bješe dakle Krajišnik, sin prostih roditeljah, a rodio se godine 1604 [1]. Prvo svoje odhranjenje imao je zahvaliti biskupu Petru Domitroviću, rodom iz Ivanića, koj ga ponajprije u Zagreb sa sobom povede i u nauke dade, a zatim u hrvatsko sjemenište u Beč pošalje, da tamo bogoslovje uči. Jednu godinu prije nego je dovršio nauke, naimenovà ga g. 1632 biskup Hasanović Ergeljski kanonikom zagrebačkim i ujedno upraviteljem bečko-hrvatskoga sjemeništa, koje je dvie godine 1632—1634 vrlo vješto ravnao, te godine 1635 ravnanje Jakovu Galoviću predao. Vrativ se u svoju domovinu, primi ravnateljstvo zagrebačkoga sjemeništa svećenikah, koju čast obnašao je do godine 1637, kada bješe od strane kaptola zagrebačkoga poslan u Požun na ugarski sabor, gdi je muževno branio stvar kaptolsku u poslu bune tako zvane štibraške, koju kaptolski podanici g. 1633 opetovano podigoše proti kaptolu, i kroz više godinah, uz prkos svim silovitim sredstvom produljiše, dok ju je napokon rečene g. 1637 biskup Vinković putem nagode utišio. G. 1640 podieli mu isti biskup arcidjakonat kalnički, a po smrti Vinkovićevoj povisi ga biskup Martin Bogdan god. 1643 na čast predstojnika crkve zagrebačke. Napokon imenovà ga kralj Ferdinando III. po smrti Bogdanovoj, god. 1648 biskupom zagrebačkim, te ga kao takova potvrdi papa Inocencio X. g. 1649.

Za biskupiju zagrebačku bijahu po kaptolu zagrebačkom zajedno š njim predložena dva mnogozaslužna i učena muža, po imenu kanonik čtavac Jure Ratkaj, i kanonik čuvar Nikola Dijanešević. Ratkaja preporučaše u Beču tadašnji nadvorni župan (Palatin) Ivan Drašković, dočim je Petretića podupirao kraljevski personal Thoma Mikulić, neprijatelj Ratkajev. Kerčelić u svoj ru-

[1] U jednoj listini od god. 1646, kad je bio zagreb. predstojnik, spominje se, da ima 42 god.

kopisnoj povjesti tvrdi dapače, da je sám Petretić pod rukom radio proti Ratkaju, ocrnivši ga u Beču do zla boga; što se medjutim dokazati nemože, prem da je kasnije, kao biskup, sa svojim učenim protivnikom Ratkajem veoma strogo postupao. Na nesreću Ratkajevu umre g. 1648 njegov mogući pokrovitelj Drašković i tako nadvlada Petretić, te bude imenovan biskupom, prem da ovu čast, ako je vjerovati njegovim vlastitim riečim, nikada ni iskao, ni prosio nije [1].

Prilikom posvećenja njegova za biskupa, prisutstvovà g. 1649 u Požunu, pri crkvenoj svetkovini sám kralj Ferdinando III. s kraljicom, a posveti ga nadbiskup oštrogonski Juraj Lippaj uz dvorbu dvajuh biskupah: gjurskoga Jurja Draškovića i senjskoga Petra Marijana, u nazočnosti mnogih boljarah i plemićah. Kao imenovani biskup bješe iste godine imenovan kr. povjerenikom, te je kao takov dne 14. siečnja svećano uveo u čast bansku slavnoga Nikolu kneza Zrinskoga.

Odmah u početku svoga biskupovanja imao je Petretić kao vlastelin lupoglavski njeke razpre s Nikolom Zrinskim, vlastelinom božakovečkim, poradi šumah i poradi podložnikah biskupovih, koji prolaziše u podanstvo Zrinskoga; ali jur g. 1651 bio je na toliko u milosti banovoj, da ga ovaj zaprosi miesto sebe sabor sazvati i predsjedati mu, te je š njim i prijateljski dopisivao. Buna štibraška i sisačka proti kaptolu i svećenikom, koja sasvim utišana još uvjek nebijaše, zadavala mu je takodjer dosta brigah. A još veće neprilike imao je s njemačkimi generali poradi Ivanića, kojega kralj Ferdinando III. crkvi zagreb. povratio bijaše. Nu glavna zadaća svega njegova života, za vrieme, što je sjedio na stolici biskupskoj, bijaše Unija sljedbenikah iztočne vjere sa zapadnom crkvom. U tom poslu pokazà se neumornim, radeći privatno i javno na saborih ugarskih i hrvatskih na korist svoje crkve, te dotjera tako daleko, da se pravoslavni, stanujući u varašdinskoj i križevačkoj Krajini i županiji, njemu sasvim pokoriše, dočim je i naimenovanje njihovih vladikah jedino od njega zavisilo. Ima čitava zbirka pisamah kirilicom pisanih, što su različiti vladike, ar-

---

[1] U predgovoru svoga Evangeliuma, veli o tom ovako: „Potle kak je mene Poglavnik vseh duhovneh pastirov — izmedju mnogeh drugeh od mene bolšeh i vučenešeh Popov zebravši, na stol zegrebečke biskupije posadil, kotere ja nigdar niti iskal, niti prosil nesem."

chimandrite, jeromonasi, igumani itd. pisali Petretiću, moleći ga za časti, podpore itd. Ima tu dokazah, kojom strogoštju postupao je proti onim, koji mu se nehtjedoše pokoriti posve. Ima i kojekakovih zanimivih izvieštjah Pavla Zorčića, kasnijega vladike svidničkoga, kojega dade Petretić odgojiti u Bolonji, uz prkos nastojanju njegovih suvjerenikah, koji ga htjedoše pričuvati crkvi svojoj i zakonu. Mogla bi se o tom veoma obširna razprava napisati, ali nebi upravo izpalo na čast višjega hrvatskoga svećenstva, od kojih bješe vjerozakonska mržnja silno podpaljivana u zemlji, te se tadašnja pomamna hlepnja za prozelitizmom, može jedino tim izpričati, što hrvatski glavari rimske crkve, od rimske propagande neprestano poticani bijahu: na što veću revnost u poslu sjedinjenja; a da je taj posao gdjekuda i uspiešio, pripisati se ima ponajviše tomu, što svećenstvo iztočne crkve u ono doba bješe doista na veoma nizkom stupnju prosvete, te za izbjeći turskomu gospodstvu, rado se pokori, u kršćanskoj srodnoj zemlji, njeke vrsti tutorstvu, koje mu obećavaše duševne i materijalne koristi i napredak. Da nije pako sav narod pravoslavni u Hrvatskoj već onda prošo na uniju, zasluga je samoga naroda, koji koristoljubju svojih svećenikah silne zaprieke stavljaše, kako se učimo medju ostalim iz jednoga pisma starca Visariona iz monastira lepovinskoga dne 30. ožujka 1662 pisana biskupu Petretiću, u kojem preporučajući Simeona Kordića[1] za vladiku, na kraju lista ovo piše: „I nemojte nami pisati u list Unijatstvo, zašto su naši ljudi neučeni tomu, da bi to čuli naši Vlasi, to bi smo mi svi po zlu pošli, i naš kloštar, a njega bi siromaha na komade izsekli; nego se mi molimo vašemu preosvešćenstvu i do zemle klanjamo se, i vaše ruce preosvešćene celujemo, da nam stvorite tu milost po našemu grčaskomu zakonu.“

Onu strastnu strogost, što ju je Petretić pokazivao naprema pravoslavnim svećenikom, koji mu se nehtjedoše pokoravati, nije ipak vršio proti svojim svećenikom, kao što ćemo viditi u životopisu Jurja Ratkaja, te je kao čovjek učen, („vir apprime doctus“ veli isti Ratkaj) podupirao rado znanje i umienje, dao prevadjati pobožne knjige na svoj kajkavsko-hrvatski jezik, i činio je uresiti stolnu crkvu zagrebačku njekimi umotvori, kojimi se ista crkva

[1] Ovaj vladika Simeon bijaše kasnije za vrieme biskupa Martina Borkovića na viečnu tamnicu u okovih, radi njekih bunah, odsudjen.

još danas ponosi. Tako dade god. 1649 po zagrebačkom slikaru Ivanu Maureru sa slikami i sa svojim grbom uresiti novo pjevalište i orgulje, nabavljene po biskupu Martinu Bogdanu. Oltar sv. Franje uresi mramornim kipom istoga svetca. Crkvu i zvonik dade s nova pokriti i ukrasiti urom; a najvećim troškom nabavi dragociene crkvene odieće i velikoliepni grob našega spasitelja, što se u velikoj sjedmici u stolnoj crkvi uzpostavlja, koje odieće i grob dade krasnimi slikami, izvezenimi zlatom i svilom načiniti po zagrebačkom veziljcu Ivanu Vuku Stollu god. 1659 i 1663 [1] Isto tako nagradiježuitsku crkvu sv. Katarine bogato vezenom odiećom i moći sv. Viktora, god. 1653 iz stolne crkve u sv. Katarinu prenešenimi, a ježuitsku knjižnicu s Bullariumom rimskih papah.

Ostali život Petretićev malo nam je poznat. Iz listinah suvremenih možemo još sljedeće podatke priobćiti. G. 1643 darova njemu kao arcidjakonu kalničkomu, kaptol zagrebački njeki vinograd u gori Ćutkovec, a po njem i bratu njegovomu. God. 1653 imao je razpru poradi medjah svoje biskupije s Matejom biskupom biogradskim i apostolskim vikarom tursko-ugarskih zemaljah. Sljedeće godine 1654 darovà vjernomu svomu prijatelju i branitelju biskupskih pravdah meštru Ivanu Sakmardu, svoj praedium Biškupec ili Zelinu, za vrieme njegova života; isto tako darovà g. 1657 njegovomu bratu Jurju Sakmardu, podžupanu križevačkomu, svoje imanje Krčenec iliti Gjurgjec, a istomu Ivanu imanje Repinec, tom primjetbom, ako bi oba bez odvjetka umrla, da imadu ista imanja pasti u ruke Gašpara Fodroca od Fodrovca, sina njihove sestre. Nadalje darova g. 1665 po izumrtju porodice Mernjavčićah, Franji bukovačkomu kapetanu Sredičkoga grada, koj bješe kasnije upleten u bunu Zrinsko Frankapansku, imanja Berkiševinu i Orteković na Savi, a Degoj na Kupi. Isto tako podieli više imanja, što većih, što manjih Ljudevitu Vagiću, županu turopoljskomu, Jurju Pozojeviću, Ambrozu Šikutenu i mnogim prostijim slobodnjakom, kao što i svomu vikaru Franji Abantiju imanja Završje i Šimunčevec kod Vugrovca.

G. 1659 ugarskoga sabora člankom 103 bješe imenovan komisarom u poslu sjedinjenja gornjega i dolnjega Križevca, koje povjerenstvo trajà više godinah. Godine 1660 imenovà Petretić za svoga vikara, u onih stranah biskupije zagrebačke, što su onda

---

[1] Gl. slovnik umjetnikah jugoslavenskih str. 431.

jošte bile pod turčinom, fratra Petra Nikolića požežanina, koj iste strane točno opisa i svoje obširno izvieštje Petretiću podnese, nu ovaj opis bješe kasnije poslan Farlatu u Italiju, te tamo i propade. U isto doba pobune se proti Petretiću Ivanićani poradi desetine, te je razpra s njimi trajala dulje vremena.

Car Leopoldo imenovà napokon dne 7. srpnja 1667 Petretića nadbiskupom kaločkim, pošto je već prije bio dvorski savjetnik; ali još iste godine, poslie kako je zabadava tražio liek u varašdinskih Toplicah, gdi je pisao svoje izvieštje o svidničkoj biskupiji, umre iza dulje bolesti dne 12. listopada u Zagrebu i bude zakopan u stolnoj crkvi zagrebačkoj, kod oltara sv. Luke, gdi mu staviše kameniti napis, kojega su godine 1703, prilikom novoga pločenja, s mnogimi drugimi izvadili i bacili iz crkve. Njegova u bakru rezana slika pravljena je g. 1650 od E. Widenmana, s poslovicom „Justus absque terrore erit," a okolo napis „Petrus Petrachich Episcopus Zagrabiensis S. C. R. M. Consiliarius." Ima brkove i veliku bradu, a halju po narodnom kroju.

Petretićeva književna djela mogli bi razdieliti na dvoje, 1. na hrvatska iliti slovenska, i 2. na latinska; ili još bolje na bogoslovna i na poviestna.

U prvi red spadaju njegovi: Szveti Evangeliomi koteremi szvéta Czirkva zagrebecska szlovenzka, okolu godiscsa po nedelye te szvetke sive, z iednem kratkem Catechismusem, za nevmetelne lyudi hasznovitem. Szvetloga i viszokopostuvanoga Gozpodina, Gozpodina Petra Petreticsa Biskupa zagrebecskoga oblaztjum i z troskom i *szlovenzkem* szlovom na szvetlo van dani i stampani. Vu Nemskom Gradcze na jezero ssezt zto pedeszet i pervo leto. 8. str. 310.

Prije svega nemože se iz naslova potanko razabrati, da li je Petretić ovu knjigu sám pisao, ili pako po drugom pisati dao, a svojim troškom izdao. Nu u predgovoru, koji je doista sám napisao, veli, da ga je na izdanje toga djela potaknuo primjer ugarskoga nadbiskupa Petra Pasmana, koji je takodjer na magjarskom jeziku prodike izdao, te da je odmah na početku svoga biskupovanja „včinil ne sám po sebe, nego po drugeh globoko vučeneh i visoko mudreh Redovneh ljudeh i pastireh cèrkveneh najpervlje: Reči sveteh Evangeliomov, ki su vu sloven-

skom orsage, okolu godišća obični i navádni, iz dijačkoga, te Vugarskoga tekstuša, na naše pravo slovensko zagrebečko slovo, pravdeno, poleg moje štime, prenesti, od reči do reči, gde je bilo moguče, te je slovenščina prepustila.“ — Nadalje veli: „Zato, pokêhdób pred tem toga né bilo videti vu našem slovenskom orsage, slovenskem ezikom dostojno stampaneh Evangeliomov, ja gledeči na občinsko dobro — — — vu to ime, da bi nâši cirkveni pastiri i prodekatori slovenski, svete Evangeliome iz knjig slovenskeh pred ljudstvom čteli, poleg običaja i navade prodekatorov vugerskeh, nemškeh, českeh i kranjskeh, koteri svete Evangeliome vsaki vu svoj jezik imaju preobernene i štampane.“

Dalje veli u predgovoru, da je: včinil pridati jednoga novoga katekizmuša, to je to: Navuk duhovni keršćanski,“ i da je včinil postaviti molitve obćinske iz dijačkoga i vugerskoga tekstuša na naše slovensko zagrebečko slovo pravdeno preobernene, i po negdašnjem blaženoga spomenka, Petre Domitroviće zagrebečkom biskupe, občinjene i štampum potverdjene. — Nazopet jesem včinil k réčem sv. Evangelioma pridati nekotere popevke duhovne — koterimi se budu od seh dob z voljum božjum, po menje, po već, od leta do leta, dole rečene pogane, lotrene, i nečiste popevke (narodne piesme) vun pukale i trebile, dokle se zateru i strebe.“

Iz ovoga dakle predgovora učimo se, da je Petretić u početku svoga biskupovanja, nesamo Evangjelija po drugih svećenicih dao prevesti iz latinskoga i magjarskoga, nego takodjer obćenite molitve i novi nauk krštjanski, isto tako i duhovne piesme, koje su u istoj knjizi na kraju pridane. Sav dakle slovenski sadržaj ove knjige, osim predgovora, nije radnja Petretićeva, nego drugih, nama nepoznatih svećenikah. Ali nješto ima ipak od vlastita Petretićeva duha u toj knjizi, a to je novi pravopis, kojega je on po madjarskom Pasmanijevom pravopisu skrpao, te tako u našoj domovini prvi bio, koji je težio, da i u našoj književnosti njekakovu magjarsku kulturu zasadi, čim je dao i pučko-crkvene knjige iz madjarskoga prevadjati, neznajući valjda, da takovih knjigah, kod njegovih prekovelebitskih sunarodnjakah u izobilju imade. Da opravda svoj novi pravopis, napisà on na latinskom jeziku malu razpravu o njem, te ju pridade istim Evangjeliom na kraju, pod naslovom: Appendix ad declarandam editionem hujus libelli Ortographicam, i zasluži tim, da se uvrsti u onu

nebrojenu četu naših književnikah, koji su pisali o pravopisu, bez da su ikad i sámi pisali pravo.

Još dvoje učimo se iz istoga predgovora. Petretić zove svoje kajkavsko, ili kako on veli: zagrebečko nariečje, uvjek slovenskim jezikom, znajući dobro, da prava Hrvatština stoprv preko Save, a poglavito preko Kupe počima; te nam ovo daje još više povoda tvrditi, da se je rodio u Ivaniću, s ove strane Save, jer znamo, da se njegovi suvremenici: Levaković, Vinković, Jančić itd. rodjeni preko Save u Jastrebarskoj i u Karlovcu itd., nazivaše uvjek Hrvati. U političko-hrvatsku pokrajinu medju Dravom, Savom i Murom, prenesoše istinabog Hrvati svoje ime jur u prastaro doba, te ovo ime primi i narod s vremenom, a plemići, pod magjarskom formom: »Horvat,« ali sve do 18 vieka živilo je u ustijuh puka i prosvećenih ljudih, pokraj hrvatskoga još uvjek slovensko ime, a po primjeru tadašnjih ovostranih književnikah, mogli bi dapače uztvrditi, da je isto slovensko ime uvjek pretežnije bilo, dočim hrvatsko ime, počam od Save sve do Dubrovnika, u sviesti naroda duboko zasadjeno bijaše. S toga nemožemo dosta žaliti onu pomiešanost pojmovah, koju su njeki slovinski učenjaci, a njima Šafařik na čelu, radi imena i naroda hrvatskoga po učenom svietu, osobito českom i ruskom, razprostranili; tvrdeći u svojih spisih: da su uprav kajkavski, medju Savom i Murom živeći stanovnici, jedini čisti Hrvati, i da je njihova knjiga, prava hrvatska, prem da su se sámi nazivali Slovenci i svoju knjigu slovenskom. A za prave i čiste Hrvate, koji se, počam od Save i Kupe, uzduž čitavoga mora jadranskoga, duboko do Bosne i Hercegovine, od vajkada ovim imenom ponosiše, odkrojiše bez ikakovih dokazah apodiktični sud, da nisu tobože Hrvati, nego drugi njekakov narod, kojemu napokon, neznajući za drugo ime, podaše srodno i susjedno ime srbsko. Veće satire nisu doista ovi slovinski ili slavjanski učenjaci nanieti mogli narodu i historiji hrvatskoj, nego tim svojim smiešnim, i čitavoj slovinskoj znanosti i poviesti protivnim naukom.

Drugo izpovieda nam Petretićev predgovor: da je on s njekimi Ježuiti prvi bio, koji je započeo rat proti „narodnim piesmam“. Ali kakove, tako zvane „duhovne popevke“ podao je on puku miesto njegovih krasnih, iz duboke prošlosti sačuvanih, bogatimi poetičkimi, bajoslovnimi i historičkimi slikami i predmeti napunjenih piesamah? da vidimo. Evo jedne od onih u Evangjeliju-

mih tiskanih popevakah, što jih je Krajačević Ježuita preveo, a Petretić preštampao i preporučio[1].

Popevka božična.

Denes je narodjeno detetce nebesko,
Prez koga je ginulo vse ljutstvo zemeljsko.
Rodjeno je od jedne device prečiste,
Vu pojate živinske merzle i nečiste.
Ježuš mu je od otca boga ime dano,
Ljudem na zveličenje od veka sebrano;
Bog je on bil od veka pred vsemi vremeni,
A denes je človekom postal vu vremene.
O predragi Ježušek koj si nas tak ljubil,
Da si se ti, buduć bogom, k nam pridružil.
Da bi se ti na zemlje nebil za nas rodil,
Nigdar človek nijeden nebi neba dobil.
Čim ti sada hočemo zadosta včiniti?
Kak li tebe hočemo mi zahvalni biti?
Serdca prosiš našega, serdce ti dajemo,
I vse naše hotenje tebe darujemo.
Dika budi detetce tebe i poštenje,
Ar je vredno da tebe diči vse stvorenje.
Daj nam ovde na zemlje tak žitek ravnati,
Da bi mogli na nebe s tobom kraljuvati[2].

Da sravnimo sada tu duhovnu umjetnu popevku s prastarom narodnom istoga predmeta piesmom.

Narodna popevka božična.

Po svetu je bila tmica kakti v rogu,
V štalice je spala vu trudeh Marija,
Sladko si Marija senjke prebirala,
Kad je došel jangel i zbudil Mariju:
„Vstani se Marija, sinek ti se rodil"
„Stani gor Marija, Ježuš se narodil,
„Sad je prav polnoči, al je vse v svetloči".
Stala je Marija, sineka dragala,
Je je i od senka Jožefa budila:
„Vstani se Jožek, sinek nam se rodil,
„Sinek nam se rodil, moj predragi Ježuš".

---

[1] Kako gore jur spomenusmo, tiskane su ove popevke većom stranom jur g. 1640 u Požunu, u knjizi Krajačevićevoj: „Molitvene knyisicze vszem Christusevem vernem szlovenskoga jezika, prisztoyne i hasznovite".

[2] Ovo je druga bolja ove vrsti piesma iz iste knjige, dočim je prva izpod svake kritike.

Dok se Jožef zbudil, Jezuša pogledal,
I jošće ga néje niti pravo kušnul,
Došle su tri vode mlačne kakti kropek,
Koje jesu onda Ježuša kupale.
Jožef je naredil s rožieah[1] zibalku.
I došli tri vetri topli kakti sapa,
Koji jesu onda Ježuša zibali,
Jezuša zibali, malko ga grejali.
Jožef i Marija su ga kuševali,
A jangeli s neba su mu se klanjali.

Koliko ima tu nježnih prekrasnih slikah, koliko poezie, koliko sveta i duboka čuvstva! pa nije li bio Petretićev, Krajačevićev i za njimi toliko drugih svećenikah, veliki grieh, zabranjivati i izkorenjivati htjeti ono dragocieno blago, što mu u narodnih pjesmah ostade od prastarih vjekovah, kao jedina duševna baština njegovih pradjedovah. Petretić sa svimi svojimi theoretičko-fanatičkimi sljedbenici nije mogao istinabog u narodu izmedju Save i Mure izkorjeniti narodnu piesmu, ali duh i smier piesme izkvariti pošlo mu je na mnogih miestih za rukom; zato se i danas kod naših kajkavacah riedko koja pučka piesma pred gospodom i svećenici pieva, bez da se neumieša po gdjekoja kitica o Ježušu i Mariji ili o kojem svetcu i angjelu, što tim piesmam uprav tako nalići, kao da bi kojega junaka u vojničkoj odeći htieli nakititi fratarskim čislom i užetom.

Još nam je spomenuti, da su Petretićeva Evangjelija tiskana po drugikrat u českoj Trnavi (u Ugarskoj) g. 1694, troškom principa Pavla Esterhaza palatina ugarskoga, ali je u tom izdanju na naslovu, Petretićeva crkva zagrebečko-slovenska, jur u slovensko-horvatsku pretvorena; tako isto na miesto Petretićeva Kalendariuma slovenskoga, Kalendarium horvacki postavljen.

Petretićeva latinska djela jesu, na koliko nam je poznato, samo povjestnoga predmeta, medju ove spada:

1. Historia de Valachorum, in Confiniis Regni Slavoniae degentium, Episcopatus origine, progressu et effectibus.

---

[1] Rožica znači kod kajkavacah ne samo ružu, nego i svako drugo cvietje.

Ovo djelo. rukom pisano, ako ne od samoga Petretića, a to svakako od njegova suvremenika, nalazi se u knjižnici pisca ove razprave pod br. DCCCXXXV, na čitavih 23 listovih.

Počimlje pod naslovom: „Primus Episcopus", s godinom 1608 i 1609, oko koje godine počam od g. 1600, stadoše se po njegovom mnienju naseljivati u slavonskoj krajini Srblji (Valachi siue Rasciani uel ut verius dicam Seruiani, nam ex Regno Seruiae prodierunt). S ovimi Srblji, kaže P., došao je i arhimandrit Simeon Vratanja, s njekimi kaludjeri, kao i drugimi šismatici i haeretici u Hrvatsku, nastaniv se u okolici ivanićkoj. Da je Petretić pod šismatici razumievao pravoslavne, t. j. sljedbenike iztočne vjere, o tom neima dvojbe, ali što je pod haeretici razumievao, to neznamo, ako nisu bili Bogomili, te bi se tako ovi razkolnici sve do 17. vieka u istoj Hrvatskoj uzdržali bili. Vratanja bude po župniku ivanićkom, Martinu Dubraviću, koj bješe jur prije prošò na uniju, takodjer predobljen za sjedinjenje s rimskom crkvom. Vratanja izjavi dakle prod tadašnjim biskupom zagrebačkim Petrom Domitrovićem, da je pripravan sa svojimi kaludjeri i svojim pukom proći na uniju, dade i svoje pismeno očitovanje, i bude na preporuku zagr. biskupa, po vladi imenovan sjedinjenim biskupom, premda se glasalo, da je u Turskoj već za pravoslavnoga nesjedinjenoga posvećen; bude dapače i u Rimu za biskupa priznan i potvrdjen po papi Pavlu V i vrativ se iz Rima, bješe po rečenom biskupu zagr. veoma čestno primljen „Quod ego et oculis meis vidi et auribus audivi, eram enim ejusdem D. Episcopi Petri Domitrovich studia humaniora in scholis Patrum Societatis Jesu colendo Alumnus, in eiusdem arce Zagrabiensi existens", veli sám Petretić.

Nadalje darovà rečeni biskup istomu Vratanji i njegovim kaludjerom monastir sv. Mihovila u Marči, gdi je isti Vratanja živio sve do g. 1630, te je kod svečanih prigodah čestoputah službu božju vršio uz zagrebačkoga biskupa, kao svećenik rimske crkve. Po smrti Vratanje, nastavlja Petretić, postade biskupom Serbaljah u biskupiji zagrebačkoj, senjskoj i gjurskoj naseljenih, Maksim Predojević, kojega nazvaše biskupom vratanjskim, s toga, što je u Beču lukavo dokazao, da Vratanja na jeziku srbskom znači isto toliko, koliko krajina, da je dakle vratanjski biskup jedno te isto s krajiškim biskupom, dočim je to ime pozajmio od imena svoga predšastnika Vratanje, neznajući drugo ime svoje nove dioeceze. Nu ovomu imenu protuslovi kasnije sam Petretić, bivši tada

u poslu biskupskom u Beču kod kancelarije ugarske. Nadalje prevari Predojević vladu i papinskoga nuncija tim obećanjem: da će preći na vjeru rimsku, kao i njegov predšastnik. Ali postavši biskupom, otide u Peć, dade se tamo po srbskom patriarhu posvetiti za vladiku, i došav kući, ostane vjeran privrženik svoga zakona sve do smrti, premda je biskup Vinković na sve moguće načine nastojavao: ili ga na svoju stranu dobiti, ili putem Beča i Rima časti ga lišiti.

Po smrti Maksima postane vladikom, takodjer vratanjskim, Gavrilo Predojević, na isti način kao i Maksim, te isto tako posvećen od patriarhe srbskoga. On je dapače doveo iz Turske nove kaludjere, ponamjestiv jih u monastiru Marči, a medju njimi i Savu Stanislavića, kasnijega vladiku. Po smrti Gavrila imenovà kralj Ferdinando III Vasiliju Predojevića, Arhimandrita gomirskoga za vladiku, ne više vratanjskoga, nego svidničkoga, nazvanoga od miesta Svidnice, što ležaše u koločkoj nadbiskupiji, ali za onda pod turskom vladom Taj Vasilije bijaše mnogo skloniji za uniju, te otide u Rim na potvrdjenje, ali u Rimu nepoznavajući novo ime biskupije svidničke, nehtjedoše ga odmah potvrditi za biskupa nepoznate biskupije. Kad mu bješe vrieme već predugo, otide potajno iz Rima nepotvrdjen, i namjesti se u monastiru sv. Mihovila, gdi za kratko vrieme i umre, kako Petretić sumnja, od kaludjerah otrovan, jer ga ovi u svojoj crkvi ni pokopati nehtjedoše s toga, što nije bio posvećen od patriarhe, i što je hodio u Rim. Godine 1648, za vrieme biskupovanja samoga Petretića, imenovan bje po kralju Ferdinandu III., vladikom svidničkim, arhimandrit Savo Stanislavić, pošto je prije ustmeno i pismeno očitovanje dao, kao privrženik sjedinjene rimske vjere; ali odmah iza naimenovanja iznevjeri se, kao i predšastnici mu, svojemu očitovanju, otide u Peć i dade se po patriarhi posvetiti kao pravoslavni vratanjski biskup; jer ni tamo novo svidničko ime poznavali nisu; tu dobi ujedno vlast kao vladika svih pravoslavnih Srbaljah od Dunava do jadranskoga mora, plativši za ovu čast 2250 for. Dvie godine kasnije, nedobivajući svoje plaće od vlade, odvaži se i Savo otići u Rim, pošto je dobio od Petretića više tobožnjih preporučnih pisamah, u kojih je medjutim Petretić potanko razložio njegovu prevaru i privrženost k pravoslavnoj crkvi. Ali Savo, sluteći lukavost Petretićevu, uništi na putu njegova preporučna pisma, dade u Rimu očitovanje, kako je on vjeran privrženik rim-

ske crkve, dobi od pape potvrdu, da može upravljati biskupijom svidničkom, i vrati se na začudjenje biskupa Petretića u Hrvatsku, kao potvrdjeni rimski biskup; dočim je ipak i nadalje vjeran ostao svomu zakonu, proganjajući one, koji su se družili s katolici rimskimi, i grozeći jim se obično riečmi: „Hoću te naučiti u mužke crkve hoditi". Kazni takodjer prokletstvom arhimandrita lepavinskoga Simeona Kordića, koji se je pokoravao biskupu zagrebačkomu iz koristoljubja. Isti Savo, veli nadalje Petretić, običavaše takodjer jahati po svojoj oblasti u svietskih haljinah, obuven u crvenih čizmah i opasan dragocienom sabljom. Pozivajući se na prvašnje, od kralja Ferdinanda dobivene, a po saboru ugarskom uništene povelje, podigne bunu krajišnikah proti svojim poglavarom i proti provincijalu, te izposlovà, da su iste povelje s nova po kralju potvrdjene bile.

Prolazi zatim Petretić na tumačenje ovih poveljah u svojem smislu, i razdieli ovo tumačenje na više glavah, pod imenom: „Primus, secundus, tertius et quartus abusus", t. j. 1, 2, 3 i 4 zloporaba istih poveljah. Napokon dolazi na glavni predmet svoje poviesti, t. j. na izvještje, što ga je samomu kralju Leopoldu I. podnio, u kojem je htio da dokaže: kako suvišno bijaše utemeljiti osobitu biskupiju za Srblje, i primati u carstvo zajedno s narodom kaludjere i popove njihove, kao najveću zaprieku unije, čim bi se bez njih lahko bio sav puk do sjedinjenja dovesti mogao, kad bi mu se i osobiti grčki obred ostavio bio. A što se svećenikah tiče, veli Petretić: Ovi bi se mogli bili pozvati iz Poljske i Ruske, gdi ima dosta sjedinjene vjere svećenikah, koji govore i čitaju liturgiju istim slovinskim jezikom (illyrica lingua), kojim i Srblji.

Govoreći o tom, kako da se po smrti vladike Save izpražnjeno miesto popuni, predlaže Petretić: da se svakako takov svećenik izabere, koji je istiniti privrženik crkve rimske, kakov je vladika srbski u jegarskoj biskupiji. Veli: da u hrvatskih monastirih neima nijednoga za čast vladike sposobna kaludjera, jer su svi ili veoma neučeni, ili poročni, ili jur prestari. Opisuje dvojicu kandidatah: Simeona Kordića i Gavrilu Mihakića, kao nesposobne za vladiku, pošto je prvi po vladiki Savi radi nepokornosti batinan i dvie godine, nezna se kuda skitajući se, od patriarke pećkoga po drugikrat proklet bio, a sada se prihinjava, da je dobar Rimljanin, što mu ni malo vjerovati nije; ali se nemože već iz toga preperučiti, što ga je pokojni Savo za namjestnika odlučio

bio, vodeći ga za sobom do patriarhe u Peć. Petretić zaključuje svoje djelo, koje bješe za porabu samoga kralja oko g. 1660 pisano, tim: što preporuča opetovano, neka se biskupija svidnička ili sasvim ukine, ili za vladiku jedan unijatski svećenik iz jegarske biskupije dozove, ili takov kaludjer biskupom imenuje, koji će se tvrdo obvezati, da će promicati interese crkve rimske i ostati vjeran privrženik iste crkve".

Iz toga svega vidi se dakle: da čitav smier ovoga povećega povjestnoga djela, nebješe drugi, nego da se vlast pravoslavnih svećenikah dokine, i da se svi sljedbenici iztočne vjere podčine vlasti rimskoj.

2. Drugo povjestno djelce Petretićevo: „Relatio de Episcopatu Svidnicensi, anno 1667 Caesari facta" istoga je smiera kao i prvašnje. Ovo svoje izvieštje, podnešeno caru Leopoldu, pisà on dne 20. lipnja god. 1667, četiri mjeseca prije svoje smrti, u varaždinskih Toplicah, gdi je mislio naći liek svojoj bolesti. Povod istomu izvieštju dade pismo cara Leopolda, s nalogom: neka mu javi 1. da li je Gavrilo Miakić, kojega je kralj prije četiri godine imenovao svidničkim vladikom, otišao doista u Rim na potvrdjenje, kao što je u smislu svoga reverzala obvezao se bio, davši očitovanje pred nadbiskupom oštrogonskim, da će biti vieran privrženik vjere rimske. 2. Da li je Gavrilo Srblje sebi podložne doveo do sjedinjenja i pokorio se njemu kao biskupu zagrebačkomu? 3. Kakove sposobnosti imade Franjo Androka, kanonik riečki, koj za naslov biskupa svidničkoga moli?

Na ova pitanja odgovori Petretić, da prije svega o povodu naslova svidničke biskupije ništa kazati nezna, budući da se u čitavoj Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Bosnoj, kao ni u saladskoj, pod zagrebačku biskupiju pripadajućoj županiji, miesto Svidnica nenalazi[1], nego da je moguće, da se pod Svidnicom ima razumievati Sibinj, u Erdeljskoj, koj grad pod državu nadbiskupije koločke spada. Glede Androke veli: da nezna što prosi, jer da neima sposobnosti za vladiku srbskoga; prvo s toga, što njegovo riećko nariečje Srblji razumieli nebi, kao što ga nije ni narod

[1] U našoj domovini neima nigdje miesta Svidnice, dočim imade više Svinicah u banskoj i slunjskoj regimenti. U Ugarskoj nalazi se samo jedno miesto Svidnica u šaroškoj županiji s ruskimi žitelji, tu ima i dva Svidnika. Stariji pisci tvrdiše, da je ovo miesto ležalo njegdje u koločkoj nadbiskupiji.

hrvatski prekosavski razumio, kad je prije 24 godine u Jaski župnikom bio. Drugo, da nepozna obrede grčke crkve, do koje Srblji više drže, nego do same vjere, jer da toga neima, pa da bi Srblji trpili rimske obrede, to bi onda Petretić medju svojimi svećenici stotinu njih prikladnijih našao, nego što je Andreka. O povjesti same biskupije poziva se na svoje prvašnje djelo, što ga je ugarskoj kancelariji i dotično kralju poslao, te opetuje izvieštje o vladikah, kako i gore. Napokon govori obširnije o vladiki Gavrilu Miakiću, o kom veli: da nije nijednoga obećanja držao, da je osoran prema Rimu i biskupu zagr., i da je podigó bunu, koju je general Herberstain jedva utišio[1].

Obe ove razprave Petretićeve, mogu se koristno upotrebiti pri pisanju povjesti sadašnje sjedinjene biskupije križevačke, te s toga imadu tim veću važnost, što su pisane od vidoka, i što popunjuju u mnogom Vinkovićeve razprave u istom predmetu.

Kerčelić spominje višekrat, da je Petretić napisao i njeku „Poviest Marče". Nu pošto nam takova nigdje pod ruku došla nije, i dočim Kerčelić ove dvie uprav spomenute razprave, nigdje nenavadja, to mislimo da je on prvašnju poveću razpravu pod naslovom „Poviesti Marčanske" razumievao. Ima još u našoj knjižnici pod br. CCXLII. fol str. 111 jedna poveća parnica biskupa Petretića, što ju je vodio sa stanovnici (Cives ac Hospites) trgovišta Ivanića, nu premda u ovoj parnici znamenitih listinah imade, koje se protežu na prava i sloboštine miesta Ivanića, to se ipak ista parnica nemože računati medju djela Petretićeva, ako je i on možebiti ponajviše podatakah u njoj doprinio. Isto tako nespada ovamo njegovo obširno izvieštje o parnici prot kanoniku Ratkaju, o kojem ćemo govoriti niže.

Juraj barun Ratkaj Velikotaborski.

Pleme Ratkajevo ide u red najslavnijih izumrlih porodicah sadašnje Hrvatske. Isto pleme zvalo se negda od Ratke, (de Ratka) i napredova u bogatstvu i ugledu od onoga vremena, odkako Ivan Korvin, nadvojvoda i ban hrvatski, Benku, ili po drugih Pavlu Ratkaju, glavnomu zapovjedniku svoje vojske, darova god. 1503 stari grad Vrbovec ili Veliki Tabor u Zagorju i Kastel Jurketinec, kod Varaždina, a od tada se nazvaše Ratkaji Velikotaborskimi.

[1] Mi znamo iz životopisa Petra Zrinskoga, da je i s ovim porazumljen bio.

Jurjevi roditelji bijahu Petar i Barbara Erdödova, te mu djed i otac Petar kao diete god. 1559 dne 30. svibnja dobiše naslov baruna, bivši mu djed tada vlastnikom više imanjah u varaždinskoj i zagrebačkoj županiji. Otac mu Petar bijaše čuveni kapetan karlovačkih konjanikah i veoma ljubljen plemić na dvoru kralja Matije II., a g. 1628 prilikom uvadjanja bana Žigmunda Erdöda, imenovan bi uz biskupa zagrebačkoga kraljevskim povjerenikom, koju čast obnašahu tada samo najodličniji od plemstva.

Rodio se Juraj g. 1612. Učio knjigu ponajprije u njemačkom Gradcu, zatim bogoslovje u Beču na hrvatskom sjemeništu i stupi u red Ježuitah, te se kao Ježuita spominje u jednoj listini g. 1632, uz mater svoju, tada jur udovu, i uz sestru Mariju Jelisavu, kad mu mati[1] imanje Stiperoicu Petru Zrinskomu prodade. Ali mu taj red za dugo neprija, te on ostavi Ježuite, i prodje u stališ svietskih svećenikah. Jur kao mladić od dvadeset i osam godinah, izdade u Beču g. 1640 kod Gèrgura Gelbhalza djelo o kriepostih Ferdinanda II., što ga je na jezik slovensko-hrvatski preveo iz latinskoga, u kom jeziku bješe ga napisao Gulielmo Lamormain, prior bečkih Ježuitah. Ovo djelo posveti on tadašnjemu banu Ivanu Draškoviću, svomu osobitomu zaštitniku. Sljedeće godine 1641 govorio je poveću besjedu o sv. Vladislavu, u stolnoj crkvi bečkoj sv. Stjepana, kojom steče čuveno ime kao govornik, na što ga bješe Benko Vinković, taj prijatelj svih učenih svojih zemljakah, imenovao još g. 1640 kanonikom zagrebačkim, te je kao takov dne 26. kolovoza 1642 na crkvenom zboru zagrebačkom proslavio se opet sa svojimi gòvori, dočim ga Vinković svojim pobočnim kanonikom imenovà. Nasljednik Vinkovićev, Martin Bogdan, povisi Ratkaja na čast arcidjakona začesanskoga, sliedeće godine 1643 postane arcidjakonom kalničkim, te zatim kanonikom čtavcem. U ovo doba vojevao je takodjer višekrat proti Turkom, te je bio, kako sam pripovjeda, jur godine 1641 s Banom Draškovićem u bitki kod Kladuše.

Godine 1646 bivši na saboru ugarskom u Požunu, onom prilikom, kad bi ban Drasković za ugarskoga nadvornoga župana izabran, pozdravi ga Ratkaj od strane Hrvatah krepkom besjedom, koju u svojoj povjesti banovah str. 234. priobći, i u kojoj medju

[1] Ista njegova mati podpisà se u jednoj hrvatskoj listini g. 1630 na njemačkom jeziku, Barbara Erdeötty. Wittib.

ostalim spomenù, da je Drašković bio peti Hrvat u redu nadvornikah ugarskih, brojeći medju ove Nikolu Gorjanskoga, Mirka Perenskoga, Tomu od Nadažde i Mirka Zapoljskoga.

Osim Ivana Draškovića, bijahu Jurju Ratkaju osobiti prijatelji njegovi dalnji rodjaci Petar Zrinski i Juraj Tersaćki Frankapan, sin Vuka, a brat nesretnoga Franje, svaka P. Zrinskoga. Ova dvojica spremajući se g. 1647 u rat proti Švedom, zamoliše kaptol zagrebački, da dozvoli Ratkaju, uz pridržanje svojih kanoničkih dohodakah, poći š njimi u rat, kao vojnomu propovjedaocu i izpovjedniku[1], što mu kaptol i dozvoli, te Ratkaj otide s rečenom dvojicom i s četom hrvatskom u Česku, gdi se uprav tada bavio kralj Ferdinando III. Živimi bojami opisuje on u svojoj povjesti došastje Hrvatah u Česku, i svečanost, kojom dočeka kralj Petra Zrinskoga s njegovom četom kod Plzna. U četovanju proti Švedom, nebijaše Ratkaj samo svećenik, nego i vojnik, vojujući hrabro u Českoj, Saksonskoj i u Turingiji uz svoje zemljake, koji neprijateljem zadadoše svuda najveći strah.

Vrativ se iz rata kući, bude g. 1648 po smrti biskupa M. Bogdana po kaptolu zagrebačkom s Petrom Petretićem i Nikolom Dijaneševićem predložen za biskupa zagrebačkoga; ali pošto njegov glavni pokrovitelj palatin Drašković iste godine umre, znao je Personal Toma Mikulić, ljuti neprijatelj njegove osobe i porodice Zrinskih, koji takodjer preporučaše Ratkaja, izraditi kod kralja, da je imenovan za biskupa Petretić, štitjenik Mikulićev. Nu još iste godine 1648 pokazà mu povjerenje svoje kaptol i novoimenovani biskup zagrebački tim, što ga u ime biskupa i kaptola poslaše na veliki crkveni zbor u Trnavu, koj zbor bješe sazvan po ugarskom primasu Jurju Lipaju, a sliedeće godine 1649 bješe Ratkaj odlikovan po narodu, koji ga na svom saboru, zajedno s učenim prabilježnikom Ivanom Sakmardom, izabra za poslanika na sabor ugarski; dočim ga ban Zrinski g. 1651, po smrti Tome Mikulića, na njegovo miesto za kraljevskoga povjerenika u srbskom pitanju imenovà

U isto doba vojevà Ratkaj kao dobrovoljac pod banom Nikolom Zrinskim, proti Turkom kod Petrinje, Kostajnice i na Uni, koje vojevanje opisà obširno u svojoj povjesti kraljevah i banovah

[1] Gledaj Prilog br. 45.

trojedne kraljevine, što ju jednu godinu kasnije, g. 1652 u Beču tiskom izdade.

Ali ovo djelo, s kojim Ratkaj zametnù prvi početak tiskanoj povjesti naroda hrvatskoga, bješe takodjer početak njegova moralnoga pritiska i strastna progona od strane njegovih zemljakah. Čim ga više njegovi prijatelji hvališe radi truda i marljivosti, radi učenosti i domoljubja, tim veću graju podignuše na njega neprijatelji iz nenavisti i mržnje, „pro more Croaticae gentis quae eruditioni adversatur", veli jedan kasniji pisac, žalibože istinito, osobito što se pisacah povjestnice tiče, jer imamo osim u Ratkaju, žalostnih primjerah u Tomi arcidjakonu i Luciću, u Marnaviću, Vinkoviću i Levakoviću, kao i u Vitezoviću, Marcelloviću i Krčeliću, koji svi bijahu radi svoga trudovanja i koristnoga umovanja ljuto proganjani, bivši prisiljeni nositi gorke duševne udarce.

Prvi povod napadanju na Ratkaja, radi njegova djela, dadoše Niemci. Ratkaj uvriedjen u svom rodoljubju kronografičkim djelom Holandeza Petra Opmera, koj u istom djelu južne Slovince gadnim uprav načinom napadnu, napisà u svojoj povjesti ove redke protiva njemu:

„Mirari satis nequeo impudentiam ac rusticitatem Petri Opmeri Batavi, qui non ita pridem opere Chronographico orbis universi in lucem edito, Sclavos Illyrii populos, sordidum ac foedum genus hominum, imo faecem omnium hominum ausus sit, sordidissimo ae foedissimo ore et velut faex omnium scriptorum compellare; etenim si quampiam vel umbratilem suorum proiectorum adiecisset causam, aequiori prorsus animo prudens lector tantam toleraret calumniam; at nulla penitus apposita ratione, nulla populi aut morum descriptione praevia, ob quae id dixisse videri potuisset, tam petulantes tamen ac modesto scriptore (qualis Historicus omnis esse debet) indignas effutire voces, petulantissimi omnino genii ac pectoris est indicium".

Ovaj muževan prigovor Ratkajev djelu učenoga Holandeza, ali još više antiprotestantičan duh njegovoga povjestničkoga djela, dade njemačkim protestantom u Ratisboni i Frankfurtu povod, da su isto djelo javno sažgali i kao nevaljano osudili. Taj čin dobro je došo njegovim neprijateljem u Hrvatskoj. Oni počeše djelovati onamo, da se i kod kuće njegovo djelo zabrani i za nevaljano proglasi, tvrdeći: da će inače inostrani sviet krivnju Ratkajevu na sve

Hrvate baciti, a protestanti, da će jošte žešće napadati na prava hrvatska pri vladi, kao i putem knjigah i ugarskoga sabora. Našo se je dapače njeki svećenik reda sv. Pavla, koji je napisao obširnu kritiku, pod naslovom: „Criterion operis Georgii Rattkay Memoria Regum et Banorum Regni Dalmatiae Croatiae et Slavoniae ab uno Regnicola," te ju posla tadašnjemu, kako se čini, kancelaru ugarskomu. U toj kritici napada bezimeni pisac do zla boga na Ratkaja, predbacivajući mu: da je ovo djelo napisao iz same taštine i zlobne namiere, da može njeke veoma zaslužne muževe izšibati, inostrance (Niemce) napadati i strastnim svojim načinom kojekakove laži, a ne povjestnicu pisati. Naziva ga porugljivo hrvatskim Tacitom i ocrnjuja ga, da mu je sav smier taj: da proti kući habsburgskoj narod razdraži, prem da je djelo posvetio mladomu kralju Ferdinandu IV., o kojem veli bezimenik, da uprav ništa pohvalna nepiše, dočim ostale kraljeve iste kuće, smielo napada zato, što su tolikoputa gazili sveta prava krune ugarske i hrvatskoga naroda, te se prema ovomu nezahvalnim pokazivali. Veli nadalje, da u svom djelu brani uvjek buntovnike svoga naroda i da jih potiče na bunu. Proti Niemcem da najvećom ogorčenoštju piše, isto tako da napada i Magjare radi mnogih nepravdah što počiniše Slovincem i Hrvatom, a da mu sva težnja bijaše svoje Ilire (južne Slovince) dizati do nebesah, negledeći na mnoga protuslovja i laži. Napokon predbacuje Ratkaju, i to jedino punim pravom, što je lahkomišljeno bacio groznu sumnju na liekara nadvornika Draškovića, kao da je ovoga po nalogu njegovih neprijateljah otrovao, prem da je više godinah vjeran bio njegovoj kući, a kad je obolio posljediniput, to je stoprv na smrtnoj postelji k njemu iz Požuna u Starigrad pozvan bio. Grozi mu se napokon s osvetom novoga nadvornika Palfija, kao i porodice Erdödah, Mikulićah, Draškovićah itd., koje je u svojoj povjesti uvredio.

Čini se da je uprav ova grožnja s vremenom dobrim urodila plodom, jer prem da je oko g. 1656 Ratkaj po svojih prijateljih odlikovan častnim naslovom predstojnika crkve koločke, to su ipak neprijatelji njegovi podkapali ga neprestano, dok jim nije napokon pošlo za rukom lišiti ga kanoničije zagrebačke i dohodakah, što je dobivao kao kanonik čtavac. Povod bijaše tomu prijateljsko obćenje s njekom razuzdanom ženom, koja je, kako se pogovaralo, njeko vrieme živila na njegovom imanju Kraju, i š njim polazila, kao žena mu, krapinske Toplice itd. Zašto je i dobio od svoga poglavar-

stva opetovani nalog, da ju imade odpraviti, negledeć na to, što je tvrdio, da mu je rodjakinja. Medjutim ostavi doista ova žena nesamo Kraj, nego i zemlju Hrvatsku, te se nastani u Krčkom (Gurkfeld) gradu štajerske, u njekoj maloj kućici, gdi ju običavaše Ratkaj polaziti u svietskih haljinah, na porugu svogaststališa. Ovim svojim postupanjem pobudio je ogorčenost ne samo svih svojih svećeničkih drugovah, nego istih gradjanah krčkih, koji mu njekom prilikom, kad se dovezo u pohode k svojoj drugarici, htjedoše oteti konje i kočiju.

Takovo lahkomišljeno postupanje nije moglo dakako dugo sakriveno ostati, a ni bez svake kazni, te biskupski sud u Zagrebu odsudi ga g. 1659 ponajprije na malu kazan novčane globe, zatim ga po drugiput odsudjena liši na polovicu godine svih kanoničkih dohodakah; na što se Ratkaj s prvašnjom drugaricom razdruži i opet u milost biskupa Petretića uvuče, koj mu dapače u znak ljubavi dragocienu odieću svećeničku darovà. S toga se vidi, kako su nepravo pisali o Petretiću kanonici Kovačević i Kerčelić, tvrdeći, da je biskup Petretić proti Ratkaju od same osvete i mržnje postupao.

Ali doskora učini Ratkaj još veću mahnitost. Oko g. 1662 dodje u Zagreb njeka liepa gospodja, kako njeki bezimenik piše; bijaše to A. Malenićka, prognana žena Petra Patačića. Za ovom gospodjom poleti takodjer toplo, prem već dosta staro srdce Ratkajevo. On zaboravi iznovice kojemu pripada statališu, te poče raditi kao ugledan i pridvoran velikaš, kojega nevežu baš nikakove družtvene spone. Neimajući prilike sastati se s rečenom gospodjom, upotrebi ono sredstvo sporazumljenja, koje upotrebljivahu svakoga vieka i naroda ljubovnici, koje uz šaljive igre boga ljubavi, nadahnu boginja Minerva naukom čitanja i pisanja. Pošto naše prostodušne Hrvatice prije dviesto godinah, u obće nebijahu još toliko napredovale u kulturnom jeziku njemačkom, koliko današnje rodoljubke i duhovite gospodje, to je dakle Ratkaj, prem da je dobro umio njemački, napisao dva ljubezna pisamca na svom kajkavsko-hrvatskom jeziku, koje jedino radi naših vrstnih jezikoslovacah, kao riedki primjer ovoga reda pisamah u našoj književnosti, ovdje priobćujemo:

Prvo dakle Ratkajevo pismo glasi ovako:

„Služba moja ponizna, da je vaše milosti vu milošće preporučena. Dobro jur zdavnja jesam bil vaše milosti pisal, obznanjujući moju suprot

vaše milosti afectiu, i vašu proti mene znati želejući; ali i sada ništar odlučka dostal nesam, neznam je li neprilika zrok, je li nesreća moja. Ako neprilika, ovo sada dobru (priliku) dajem, jer po ovom mojem sluge, morete vaša milost segurno zaufati se, i vse što budete hoteli pisati, ili poručiti, slobodno morete; stanovito verujući, da dalje od mene nepojde. I tako ponizno prosim drago i ljubleno serce, neka me jur jenkrat srića najde na milostju, da odgovor dobim i primem. Oh premila duša! odpri mi serce (tu je miesto pisma srdce naslikano) tvoje, jer ja bi rad moje vu persi tvoje zacepit, i tvoje vu moje zahranjeno imat. Neodverzi onoga, koj tebe veran do smrti želi biti sluga, Angel lepa stvora, obznani mi priliku kada i kade mogal bi s tobom govorit na ufanom, milu ruku poljubit, i rožična tvoja vusta celuvat. Pako zahrani me vu milosti tvojoj i zakri me vu jamicu serca, jer veruj, da ga vu svetu nemaš, koj bi tebe bolje veran i hasnovit sluga želel biti, nego je zaljubleni. R. J.

S bogom, duša premila, ter oglej se na skorom ljublenem odgovorom na onoga, koj za tobom pomira."

Iz vana: „Vu svetu najdražemu priatelu A. M."

Drugo pismo glasi ovako:

„Službu moju do smerti vernu vaše milosti vu milošču preporučam. Bil sam se onomadne javil milošče proseči, i dober ter vesel prijeh odluček, da na skorom pismu milostiven budem imel odgovor; ali i sada vu žalosti postavljen čakam. Javi se, oglasi se, o premila golubica! jer tužan tovaruš tužeči dalje čekat nemore. O vredna ljubavi Dama! ako me vredna ter vugodna za se štimaš, oglasi se, ter me nemuči veče, jer tvoj vas jesam; ako me listor neodmečeš, i to ako vučiniš, krivica mi bude. Tvoj, moj." (tako).

Iz vana: „Najdražemu na svetu priatelu A. M."

Ova pisma, koligod bijahu pisana umiljatim slogom, nisu baš postigla umiljate svrhe, jer je božić Amor svoju pernatu strielu medom omazanu, obratio u šibu trnjem providjenu. Na veliku tugu Ratkajevu i njegovih prijateljah, pretvori se njegova lirika u tragi-komediju, u kojoj biskup Petretić, kao drugi Jupiter tonans, ulogu strogoga sudca tim više poprimiti morade, jer povodom tih listovah, pade u sumnju kroz viekove posviedočena kriepost zagrebačkoga kaptola grada. U njemačkom Gradcu puknu dapače glas, da se u Zagrebu kanonici žene, i kao protestanti sa ženami javno da živu. Iste zagrebačke piljarice, dapače i svi panduri, stanu se javno buniti, kad onaj Ratkajev pouzdani sluga, što je imao spomenuta pisma dotičnoj gospodji predati, uručivši posliednje pismo gospodjinoj materi, uhvaćen na njezinu zapovjed i batinami debelo izbijen, po bielom danu, polumrtav iz Zagreba bješe protjeran.

Na još veću nevolju dodju rečena pisma u ruke biskupove. Glas o namišljenom ljubovanju Ratkajevom neostà glas u pustinji, već se pretvori u zvukove trublje Jeričke, na koje se uztresu sve zidine kaptola grada, i bez oklevanja sastane se crkveno vieće, i osudi sirotu Ratkaja na izgubljenje časti i dohodakah; te on morade ostaviti još onda tvrdimi bedemi zatvoreni kaptol i tražiti liek svomu toplomu srdcu u liepoj savskoj okolici seoskoga K r a j a, ali u duševnoj boli bez kraja i konca.

Parnica, kojom bješe g. 1664 izrečena konačna odsuda nad Ratkajem[1], govori: da imade izgubiti sve časti i naslove i dohodke crkvene. Medjutim nosio je Ratkaj godine 1665 još uvjek naslov koločkoga predstojnika, samo dohodke kanoničke nije više vuko, niti je pripadao zboru kaptola zagrebačkoga. Jur iste god. 1665 ili početkom 1666 zaboraviše podpunoma Ratkajeve prekršaje, pošto je u krštjanskom duhu, boležljiv i nemoćan od kostobolje, podpunu pokoru učinio, te on dobi opet kao svećenik upravu župe sv. Ivana u Novojvesi kod Zagreba (njeki tvrde, pogriešno kod Zeline), te umre iste godine 1666 dne 1. rujna kao župnik, ali bude pokopan kao kanonik, dočim njegovo mrtvo tielo, gradjani novoveški do gornjih kaptolskih vratah, a odtuda u stolnu crkvu pitomci sjemeništa, kao i ostale kanonike donesoše i u raku stolne crkve položiše

Ratkaj bijaše srednjega stasa, vesela lica i crvenkasta, imao nos poširok, vatrene oči, veliku podpunu bradu i umjetno uredjene brkove. Bješe rado vidjen u svih boljih krugovih, a osobito cienjen od porodice Zrinskih, Frankapanah, Konjskih, Čikulinah i Sakmardijah. Njegova podoba rezana je u bakru od E. Videmana g. 1650, kad bijaše 38 godinah star. Oko slike stoji napis: „Georgius Ratkay de Nagy Thabor Ecclesiae Zagrabiensis Lector A. 1650.“ Pod slikom poslovica Ratkajeva: F o r t i o r a d v e r s i s, a još niže sljedeći versi:

Stemma vetus genuit, Virtus nutriverat; Aula,
Musae, Nobilitas, Arma dedere Virum.
Vir scripsi, dixi, feci quod proderit olim,
Vixi; — posteritas, sit mea vita tibi.
Aetatis 38.

[1] Obširno izvieštje o toj parnici, pisano po biskupu Petretiću i poslano tadašnjemu kancelaru i nadbiskupu koločkomu Jurju Selepćenju dobili smo god. 1848 u Beču, te odovuda izvadili sva data o Ratkajevu prekršaju.

Ratkajeva djela.

1. Kripozti Ferdinanda II. rimzkoga czeszara, kraleztvih rimzkoga, wgerzkoga, chezkoga, dalmatinzkoga, hervatzkoga, szlovinzkogha krala, po otczu Gulielmusu Lamormaini diachkim jezikom zlosene, szada pako po Juriu Ratkaiu szlobodnom goszpodinu od velikogha Thabora grada i zagrebachkim canonicom, szlovinzkim jezikom popiszane. Stampano u Bechu po Gerguru Gelbharu god. 1640. 16. str. 148. Ova knjiga veoma riedka, posvećena je banu Ivanu grofu Draškoviću. Buduć da ovo nije izvorno djelo, nego samo prevod, to mi priobćujemo samo predgovor, iz kojega će svaki uviditi rodoljubno srdce piščevo, i ugladjeniji jezik, kakovim je malo kajkavskih Hrvatah u ono doba pisalo.

Predgovor k štavcu.

„Ove knige da na svitlo izašle jesu, včinilo je nikuliko velike Gospode opominanje, nikuliko vridnost kripostih Ferdinanda, nikoliko takajše žalost moja, iz koje suze negda oči moje, kada vidim vse druge narode v tom se truditi (ili nove knjige pišuć, ili na svoj jezik obraćajuć), da svoje ljuctvo na nemarnost svitskoga duguvanja, na nasliduvanje kripostih, na zveršenu ljubav božju — terse se dopeljati: a sami naši Slovinci tako nemarni gnjiju, i sami svoju sramotu nećute: naimre oni, kojim nit starost pači, niti je mlahavost bantuje, niti vrime majnka, niti navuk fali zadovoljan. Daj, o svamogući Bože, da bi se vsaki iz svoje časti, ter dužnosti spomenul, i ono včinil što se od njega čekati more!

Ove pako knige vsaki marljivo šti, ar najti hoćeš što se i čuditi, i što s'hasnom tvojom nasliduvati budeš mogal. Viditi se hoće, more biti nikomu ovdi i mala postavljena; ali mala nisu koja su stalne kriposti zlamenja: i koja u malom človiku mala bi se viditi mogla, ona u Hercegu velikom, velika se štimati moraju. V Gigaševom tilu i kotrigi veliki jesu ter ljudi čuditi se čine.

Sada pako da vsaki hasnovito štal bude ove kriposti, neka zna u tri dile razdiljene: v pervom mistu one se stave, koje se osebujnim zakonom Boga, Svecev, i koji Svetcem bližni jesu, dotikavaju: v drugom one, koje samoga človika diče i zveršena čine: v tretom one, koje se bližnjega dosižu. —

Ako se kadi što ostavljeno bude vidilo, znaj da je drugdi postavljeno; ako l' je što priverženo, kojega ni v dijačkom, nezamiri: ni to včinjeno da bi se vučeni vidil, nego što ti sam štimal ono i na Ferdinanda vekšu hvalu, i tvoj vekši navuk prez vsake omražnje moći dospiti. Sada jur, moj Štavac, ovo pervo za dobro uzmi, ako kaj vgrišeno najdeš ter oznaniš; v drugom za ovim dohodećim pismom pobolšano da najdeš, Boga prosi.

Zdrav budi.

2. Panegyris D. Ladislao Hungariae Regi. Inclytae nationis Hungariae, in Celeberrima et antiquissima Vniversitate Viennensi Patrono tutelari, in Basilica D. Stephani Protomartyris declamata. anno 1641.

3. Oratio in Synodo Zagrabiensi habita 26. Augusti 1642. (Oba ova govora tiskana su s traga u sljedećem djelu.)

4. Memoria Regum et Banorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, inchoata ab Origine sua et usque ad praesentem annum MDCLII. deducta. Viennae ex Officina Typographica Matthaei Cosmerovii Sac. Caes. Ap. M. 1652. fol. str. 277. (II. izd. u Beču 1772. 4.)

Na pisanje ovoga djela potaknu Râtkaja tadašnji ban, kasniji nadvornik Ivan Drašković. Pošto Drašković umre prije nego Ratkajevo djelo tiskano bijaše, izabra ovaj tri pokrovitelja svojoj knjizi, i to mladjega kralja Ferdinanda IV., te Nikolu i Petra Zrinskoga, kojoj trojici djelo svoje posveti.

Ako se Ratkaju i osobna taština, i strastna ogorčenost prema pojedinim ljudem, a i nepoznavanje starijih izvorah povjestničkih punim pravom predbaciti može; to se s druge strane priznati mora, da ga je blagorodna i skroz i skroz rodoljubna ćut oduševljevala, kad je pisao svoje djelo, kojemu u Hrvatskoj s ove strane Velebita, barem što se smiera tiče, u ono doba takmena još nebijaše. Ali i težko bijaše za onakav narod, pa u njegovoj sredini pisati povjestnicu narodnu u duhu narodnom, koji je u tudje svakojake verige sám sebe dan na dan više kovao, a na svoju prošlost i budućnost skoro sasvim zaboravio bio. Da je po sreći Ivan Lucić svoje djelo i stare domaće po njem izdane izvore, za koju godinu prije tiskom izdao[1]; bio bi doista Ratkaj sa svojim toplim čuvstvom narodnim i uznešenim duhom izobraženim napisao bio povjest hrvatsku, koja bi imala bila veću cienu u narodnom smislu, nego ma koje djelo starih naših pisacah, neizuzamši ni Lucića, koji je čuvstvom bio više Talijanac i Mletčanin, nego li Hrvat i Slovinac. Ali Ratkaj nije skoro ni poznavao Dalmacije, kamo li izvore, koji bijahu tuda još sakriveni u njoj za sav učeni sviet.

[1] Prvo izdanje Lucićeve poviesti, zajedno s ostalimi po njemu sabranimi pisci, izašlo je u Amsterdamu 1666, dakle u godini smrti Ratkajeve.

On je mogao upotrebiti samo tudje pisce, a od domaćih dalmatinskih Lukarevića, Orbina i Tuberona, kojih djela tada jur tiskana bijahu. Ali iz onoga meteža podatakah, bajkah, pričah i protuslovjah, kojimi su djela ovih napunjena, izvaditi htjeti pravo gradivo istinite stare povjesti, trebalo je nješto više nego li zdrave kritike i učenoga umovanja. S toga je uprav prva i druga knjiga Ratkajeve povjesti, u kojoj govori o staroj dobi naše prošlosti, veoma male, da ne rečemo, nikakove ciene, pošto nije htio, ili umio za istu povjestnicu staroga Ilirika koristiti se onimi izvori, kojimi obiluju klasični spisi grčki i rimski; a da je u staru hrvatsku povjest umješao one mistične vladare i kraljeve, koje višerečeni pisci od ljetopisca Dukljanskoga pozajmiše, tomu se nije čuditi, prem da bi bilo željeti, da je i Ratkaj bolje proučio Konstantina Porfirogenita, na kojega podatcih, kao na tvrdoj osnovi, gradio je Lucić svoje povjestno djelo; pa da je bolje zavirio u povjestnike zapadnih narodah kao i u bizantince.

U trećoj knjizi počimlje Ratkaj pripoviedati, kako da je sv. Vladislav dobio Hrvatsku po svojoj sestri Lepi i po rimskom papi, na koga, po njegovom mnienju, bješe spalo pravo vladanja nad Hrvatskom, tobože po ugovoru sa Zvonimirom i Budimirom!!! sklopljenim. Neka mu bude oproštena ova Tuberonova i Baronijeva bajka, jer odmah zatim brani on žestoko pravo svoje kraljevine proti kancelariji ugarskoj, koja poče nazivati trojednu kraljevinu, podčinjenimi stranami (subjectae partes), kao što kasnije brani junački vlast bansku, koju su njemački generali ponizili bili do slabe časti njemačko-kranjskih Landes-Hauptmanah i Štatthalterah. U ostalom je čitava treća knjiga jur mnogo bolje napisana, nego li dvie prve, jer je za ovu imao i boljih vrelah, što u listinah, što u tiskanih ugarskih povjestih, prem da se i ovdje vidi pomanjkanje kritičnoga izbora iz tih vrelah. Isto se može reći od četvrte knjige, koja počimlje s banovi pod Ferdinandom I., te ide do vremena Ferdinanda II. Samo da je tu red banovah točniji, pošto ovdje pisac nijednoga bana, počam od Ivana Karlovića do Nikole Fankapana (god. 1522—1616) izpustio nije, ako izuzmeš Šimuna Erdöda, biskupa i bana Zapoljina; naznačivši i dosta točno vrieme njihova banovanja i većom stranom djela njihova; dočim je u prvašnjoj knjizi izostavio mnoge banove sebi nepoznate, a kronologiju ili porometio, ili na nju obzir uzeti sasvim zaboravio. Nu najbolje su mu knjige peta i šesta, u kojih govori o svom vremenu, te opi-

suje stvari vidjene, djela ljudih sebi dobro poznatih, čine, kod kojih je i sám sudjelovao. Dakako da ima tu i mnogo strastih u opisivanju, osobito u risanju pojedinih ljudih, što se ipak njegovoj prirodjenoj žestini pripisati ima, na koju će svaki kritički pisac, pri upotrebljivanju Ratkajeva djela, svakako obzir uzeti; prem da ima u prikazivanju osobnoga značaja Jurja Draškovića, biskupa gjurskoga, i Tome Mikulića personala, kao i njegova nevriedna sina Aleksandra itd., veoma mnogo istine.

Ratkaj dospieva u svojoj povjesti s godinom 1652, kad mu je knjiga i tiskana; te je veoma žaliti, da svi kasniji pisci, koji su pisali o banovih, osim Kéri (Series Banorum, Tyrnaviae 1737), Ratkajeva djela ili nastavili nisu, kao: Ladanyi i Mikotzy, ili, ako su ga i produžili, kao Vitezović, Marcellović, Kerčelić i Kirinić, tako na kratko o njih prosboriše, da osim imena banovah, skoro ništa drugoga u njihovih pismih nenalaziš.

Ivan Bartol Gladić.

Rodio se u gradu Rieci oko god. 1620 od plemićkih roditeljah, jer su Gladići starinom bili nesamo riečka vlastela, nego i kranjski plemići, te se njihov grb nahodi u Valvazoru (B. IX. pag. 119.)

Posvetiv se za rana svećeničkomu stališu, postane Ivan Gladić jur oko g. 1650 kanonikom ljubljanskim, te ga kao takova spominje Valvazor god. 1659, i to zajedno s Ludovikom Šönlebenom kranjskim povjestnikom. Za vrieme ljubljanskoga biskupa Josipa Rabate (1664—1683) bio je Gladić njegov Generalis Vicarius, kako sám u svojih pismih sviedoči, a kasnije spominje se još g. 1688 kao najstariji kanonik ljubljanski, i kao uživatelj dohodakah oltara Bl. D. Marije, župe vačke u Kranjskoj.

Kao što spomenusmo u životopisu Jurja Andrije Gladića, bijahu mu ovaj i Feliks, rodjena braća, jer o posliednjem pripovieda sám Ivan, kako je putovao po Belgiji, i kod Dünkirchena govorio hrvatski s onimi Hrvati, što jih onamo preseli car Karlo V. Taj Feliks umre g. 1661 u Beču.

Da se je Ivan Gladić bavio pisanjem povjestnice hrvatske i obće slovinske, znamo jedino iz rukopisah Pavla Vitezovića Senjanina, koj iz njegova povećega djela njeke bilježke prepisa,

koji su medju Vitezovićevimi rukopisi sačuvani pod sljedećim naslovom:

„Ex Notatis Joannis Bartholomaei Gladich Fluminensis, Canonici Labacensis.“

Medju timi bilježkami ima ponajviše viestih o Senju, Rieci i Trsatu, o Liburniji i Dalmaciji, o Uskocih i o pojedinih gradovih primorskih itd. Gladić govori takodjer o sjevernih Slovincih baltičkoga mora, ali su sve te viesti veoma kratke, kako jih je Vitezović, po svoj prilici za svoj hrvatski ljetopis, upotrebiti mogao; te imamo tim više žaliti, što je izvorno djelo Gladićevo izgubljeno, ili pako gdjegod sakriveno.

Krsto Kupinić.

Rodio se oko g. 1630. Posvetio se za mlada svećeničkomu stališu, učio se po svoj prilici u Beču ili u Bolonji. Imenovan g. 1655 po biskupu Petretiću kanonikom zagrebačkim, umre kao takov dne 4. svibnja 1679. Nastavio je pisanje životopisah kanonikah i biskupah zagrebačkih, od onoga vremena, u kom je prestao bio pisati biskup Vinković. Njegovim djelom služio se kasnije Toma Kovačević, a biskup Aleksander Mikulić dodao je šaljive epigrame.

Ivan Despotović.

Premda je ovaj učeni Medjumurac bio više pjesnik, nego li povjestnik, to ga ipak uvrstismo ovamo, budući da su i njegove piesme crpljene većom stranom iz povjesti.

Rodio se je dne 18. studenoga 1638 u Čakovcu, gradu medjumurskom, stupio u 18 godini u red Ježuitah; postao doktorom mudroslovja i bogoslovja, te je kao učitelj retorike predavao više godinah na sveučilištu gradačkom, bečkom i u Trnavi. Zatim bijaše učitelj mudroslovja u Beču, a bogoslovja u Gradcu, predavajući takodjer na ovih miestih i u Trnavi skolastiku. Godine 1683 morade poradi Tökölijeve bune pobjeći iz Ugarske, te se je bavio više godinah u Italiji, Českoj i Bavarskoj, gdi je u Monakovu tumačio spise sv. Tome. Došav zatim u Zagreb, bio je ovdje sedam godinah ravnateljem ježuitskoga kolegija, a kasnije u istom zvanju tri godine opet u Trnavi i jednu godinu u Gradcu. Postavši prokuratorom ježuitske provincije, bijaše poslan u poslovih svoga reda u Rim, i kad se odonuda vrati, načiniše ga predsjednikom

čitave austr. ježuitske provincije, te je kao takov razgledavajući svoju državu, na putu u Celovcu dne 4. siečnja 1711. u 73 godini umro.

Njegova djela, nam. samo po naslovu poznata, jesu sliedeća:

1. Apparatus Emblematicus Sacrae celebritatis, qua D. Francisco Borgiae S. I Praeposito Gen. III. a Clemente X. Sanctorum honoribus decorato Collegium S. I. Viennae applausit 1671. 4.

2. Quinque nova Ecclesiae sidera, de flumine magno exorta, sive quinque Beatorum Francisci Borgiae, Lud. Bertrandi, Phil. Benitii, Cajetani Thienaei, et Rosae Peruanae a Clemente X. in SS. Catalogum nuper adscriptorum Elogia. Viennae 1671. 8.

3. Septem Martyres Theologiae Graecensis Heroes, Elogiis et odis celebrati. Graecii 1673. 8.

4. Centum coronaria et grandis litera, quam Collegium Graecense S. I. feliciter implevit in Augusto nomine Seren. Fundatoris Caroli, in debitam ejus memoriam centum lapidibus per totidem inscriptiones et elogia inscripta. Graecii 1673. 8

5. Honoris torques aureus praemium Sapientiae. Viennae 1677. 8. (prosa et carmine).

6. Hecatombe votiva magni Viennensium Flaminis inaugurationi erecta, seu lusus anagrammatici Centuria. Cels. ac Rev. S. R. J. Principi Com. de Trautson ad ejusdem solemnem inaugurationem. Viennae 1686 fol. Nomine Collegii.

7. Saeculum Graecense cum versu saeculari Chronistico.

8. Chronographica pro singulis Anni diebus Tyrnaviae (A. 3) 4.

9. Duodena Duodenarum. Tyrnaviae. 8[1].

Franjo Ladany.

U red najmladjih povjestnikah, što su živili u prvoj polovini XVII. vieka, ide Franjo Ladany, vlastelin hrvatski, rodjen u varaždinskoj županiji oko god. 1640. Malo se znade o njegovom životu, jer o svietskih ljudih onoga vremena, ako nisu obnašali velike časti, nije upravo nitko pisao; s toga je za nas velika muka bez ikakovih podatakah pisati o životu zaslužnih naših muževah, koji nisu pripadali stališu svećeničkomu, o kojih su drugovi njihova stališa barem štogod bilježili. Iz kojekakovih raztrešenih listinah

---

[1] Vid. Propylaeum Bibliothecae Universitatis Graecensis. Graecii 1703. p. 98. Stoeger I. N. Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu. Viennae 1856. p. 59.

i zapisnikah doznajemo, da je Franjo Ladany obnašao čast bilježnika u županiji varaždinskoj, a podžupana u županiji križevačkoj, iz česa dalo bi se zaključiti, da je bio vlastelin u obih županijah. Godine 1670 izabraše ga striliši i redovi-hrvatski na saboru za zemaljskoga poslanika, koji je imao moliti kralja, da imenuje novoga bana, pošto je prvašnjega Petra Zrinskoga lišio bio svih častih i imanjah. Iste godine 1670 zamieni Ladany u gradu Klenovniku dne 27. prosinca s Jurjem Kovačocijem njeke svoje gornjake u kotaru viničkom, a godine 1673 protuslovi sudbenim putem Jurju Budoru iz Budrovca, poradi imanja Obreša (Ebres), po svoj prilici u žup. križevačkoj ležećega. — Dvie godine kasnije izabraše ga opet na saboru za člana onoga odbora, koji je imao izraditi naputak za zemaljske poslanike, poslane na ugarski sabor, a godine 1681 imenovaše ga na saboru prisjednikom banske stolice Posliednji put spominje se sa svojim bratom Vladislavom, kad su oba g. 1684 protuslovila oporuci svoje sestre Katarine, udate za Matiju Šomšića, te mu od onoga vremena u pismih nam poznatih neima više traga.

Ladany napisà dva povjestna djela, koja su sačuvana u rukopisih:

1. De gestis Banorum Regni Sclavoniae. 2. Genealogia sive Descendentia Familiae Comitum Draskovich.

U prvom djelu bijaše mu glavna zadaća izpraviti pogrieške Ratkajeve, svesti u bolji chronologički red one banove, koji su predstojali tako zvanoj slovènskoj zemlji (Slavoniji), a glavne svoje podatke crpiti iz listinah, kojimi se mnogo bavio. Ali kako sám naslov njegova djela sviedoči, nije nadmašio Ratkaja ni svrhom, ni ideom, koja ga je rukovodila pri pisanju, dočim je pred očima imao jedinu Slavoniju i njezine banove, bez da se je obzirao na to, kako se ova njegova, u staroj ugarskoj kancelariji stvorena Slavonija, bez Hrvatske, u povjestnici nikada pojavila nije; te da su i banovi, tako zvani slovenski, uvjek barem njekom stranom Hrvatske upravljali. Često putah nazivala je pako ugarske države kancelarija banove i vojvode trojedne kraljevine hrvatske, dalmatinske i slovenske, banovima i vojvodama čitave Slavonije. Još više pogrieši Ladany u svom naslovu: „De Gestis Banorum Regni Sclavoniae“, što je svojoj slovenskoj zemlji dao ime kraljevine, pošto kritična povjestnica svih vjekovah, nepozna nijednoga kralja

slavonskoga, dakle ni kraljevine slavonske, jer je ovo častno ime zemlja slovenska dobila jedino po hrvatskoj kruni, iz koje jedne krune, kasnije stranom lukavost, stranom glupost tudjinacah načini tri kraljevine, nepriznavajući jim nijedne samostalne krune, kako to i danas još neprijatelji našega naroda i samostalnosti hrvatske krune čine, kao da se posebna kraljevina bez posebne krune i pomisliti može.

Još je Ladany i u tom zaostao za Ratkajem, što je pisao povjestnicu banovah, počamši od vremena spojenja s krunom ugarskom, samo do posliednjih godinah vladanja Vladislava IV.; dočim je Ratkaj sve do svoga vremena produžio životopise banovah, pa uprav s posliednjim odsjekom svoje povjestnice najveću zaslugu stekao. —

Ladanyeva povjestnica dieli se na šest knjigah, a počimlje stoprv u drugoj knjizi pripoviedati o zgodah banovah, počam od Bele Uroša (Beluša) 1100 i svršiv s Andrijem Botom Banjskim i Franjom Balašem g. 1505. Prva knjiga počimlje s dosta pogriešnim opisanjem sjedalištah starih Slovinacah, koje pisac stavlja u Sarmaciju zajedno s Magjari, te hoće da su ta dva naroda, tobože od vajkada jednu zemlju obitavala i jednake zgode dielila. Zatim prolazi na opisivanje tadašnje slovenske zemlje, t. j. njegove Slavonije, pod kojom razumieva šest županijah: zagrebačku, varaždinsku, križevačku, požežku, virovitičku i vukovsku; dočim Sriem, kao osobiti dukat, pripaja Ugarskoj, premda je tada još pod turskom vladom bio, koreći Ratkaja, što je Sriem pripojio Slavoniji, a ne Ugarskoj. Pošto od onoga vremena veoma malo topografičnih opisah naše domovine s ove strane Velebita imamo, to je taj opis Ladanyev za nas dakako od dosta velike vriednosti, jer je pisac njeke županije dobro poznavao, a njeke proputovao, premda bijahu osim varaždinske i križevačke, a stranom i same zagrebačke, sve ostale tada još pod upravom turskom, kako to sám pisac na više miestah sviedoči. Tako veli n. pr. o lonjskom polju u zagrebačkoj županiji: „Lonyensem Campum a fluvio Lonya dictum in faucibus Ottomanicae tyrannidis cis Savum constitutum, incolisque vacuum, vasta solitudo occupat“. O virovitičkoj županiji: „Comitatus hic una cum arce totaliter jugo turcico premitur“. O požežkoj županiji: „At moderna tempestate integer hic Comitatus turcicae tyrannidi subest“. O vukovskoj županiji: „Praerogativa Supremi Comitis Comitatus hujus olim domum Garaianam concernebat, iam

autem totaliter turcico imperio subest. Emporium huius Cottus. est Essecum".

U drugoj knjizi počimlje sama povjest. Pisac, koj bijaše bolji državljanin ugarski, nego li rodoljub slovinski, mareći veoma malo za Hrvatsku, hoće odmah u početku da dokaže, kako je slovenska zemlja jur za vrieme sv. Stjepana kralja, pripadala Ugarskoj, te da ju ovaj kralj nazvà ugarskom Slovenijom, davši ju svomu sinu Mirku kao vojvodi za upravljanje. Ovu bajku, da je Mirko sin Stjepanov, bio vojvoda slovenski ili slavonski, držali su mnogi stariji i noviji pisci za pravu istinu, premda se uprav nijednim kritičkim podatkom potvrditi nemože, dapače dade se iz suvremenih legendah sv. Mirka uprav protivno dokazati. Po smrti sv. Stjepana veli pisac, da je u nastavših ugarskih nemirih Slavonija opet pripala kruni hrvatskoj, a zatim pod Kolomanom, zajedno s Hrvatskom pod kralja ugarskoga; i premda su od vremena Kolomanove vlade u Slavoniji, naime od godine 1102 do bana Beluša godine 1140 ili po listinah god. 1137 poznata takodjer imena banovah Ugrina, i Aleksija, koj posliednji darovà kaptolu zagrebačkomu varaždinske Toplice, to počimlje ipak pisac stoprv s Belušem ili Belošem, kojega Belom Urošem nazivlje, koji je bio sin kralja srbskoga Uroša, ali se nije sam zvao Urošem. Od Beluša g. 1140 do Ochuca (Okliéa) II. 1233, nabraja Ladany samo deset banovah u svojoj prvoj knjizi, dočim jih je bilo do dvadeset i pet, te je i kod onih, za koje je znao, vremenoslovje ili sasvim poremetio, ili barem početak i dospietak njihova banovanja zlo zabilježio. Treća knjiga počimlje s Opojem (1236), a svršuje s Mikcem banom (1340), te nabraja 13 banovah; dočim je od vremena Opoja bana (1233) do Mikca († 1342) bilo na broju do 37 banovah čitave Slavonije. Četvrta knjiga spominje od Stjepana Lackovića (1351) do Hermana Celjskoga (1405) opet samo jedanaest banovah, dočim su od god. 1342 do god 1351 ili do Stjepana Lackovića bila četiri slavonska bana, a počam od Lackovića (1351) do Hermana Celjskoga (1406) svega skupa dvadeset i pet banovah. Peta knjiga počimlje s Pavlom Čuporom (1411), a dovršuje s Matijem Gerebom (1484), te spominje samo trinaest banovah, dočim jih bijaše dvadeset i četiri. Šesta knjiga ima napokon od god. 1491, t. j. od bana Vladislava Egervarskoga do Andrije Bota i Franje Balaše 1505 na broju osam banovah, u čem neima pogrieške.

Neda se tajiti, da je Ladany u koječem izpravio Ratkaja, upotrebivši bolje izvore tiskanih knjigah i listinah, kojih Ratkaj nije poznavao. Ali ugladjeni jezik i rodoljuban duh Ratkajev, kao i njegova uznešenost mislih, manjka Ladanyu, koj osim ugarsko-državljanskoga patriotizma, druga čuvstva malo poznavaše; pak je i u zgodopisu naših banovah, veći obzir uzimao na obćenita djela ugarskih kraljevah, nego li na djela slovenskih banovah i svoga naroda. Žaliti je ipak, da pisac nije produžio djelo Ratkajevo, pa da nije imao toliko srdca, opisati djela suvremenih banovah i znamenitu dobu Petra Zrinskoga i Nikole Erdöda, koju bi mogao bio hladnijom svojom ćudi objektivnije opisati nego itko drugi.

O drugom djelu istoga pisca, u kom napisà „Rodoslovje grofovah Draškovićah", neznamo šta da reknemo, jer isto djelo u rukuh imali nismo; nu usudili bi se kazati: da će isto tako manjkavo, a na mjestih neistinito i hvalisavo biti, kao sva rodoslovja hrvatska i ugarska, što su pisana u starije doba. Ovo rodoslovje popunjeno je g. 1754 i umnožano po Matiji Puriliću, koj i latinski slog Ladanyev na mnogih miestih izpravi[1].

Ivan Patačić Zajezdanski.

Sad jur izumrla porodica plemićah, barunah i grofovah Patačićah, dala je kroz njekoliko vjekovah kraljevini hrvatskoj mnogo muževah, slavnih umom i junačtvom, koji su se u velikih dostojanstvih svietskih i svećeničkih proslavili što perom, što mačem, a povjest književnosti broji njekoliko njih, koji su kao književnici častno ime stekli.

Medju ove spada i Ivan Patačić, jedan izmedju desetero djetce Nikole, prabilježnika hrvatskoga i druge mu žene Katarine grofice Ratkajeve, koji se rodi u Vinici, gradu županije varaždinske, dne 14. srpnja 1649, te je uprav posliednji medju onimi književnici, koji su se rodili u prvoj polovini XVII. vieka.

Odgojen od Ježuitah, stupi za mlada u njihov red, postane doktorom mudroslovja i bogoslovja, te je ove nauke kao učitelj predavao kroz više godinah u Trnavi, u njemačkom Gradcu i u Beču, Postavši ravnateljem ježuitskoga kolegija u Zagrebu, umre kao takov dne 2. travnja 1700.

---

[1] Scriptorum ex Regno Sclavonie a saeculo XIV. usque ad XVII. inclusive Collectio. Varasdini 1774.

Izdao je tiskom dva djela, jedno poviestno pod naslovom: „Infulata Hungariae Sanctitas, seu sancti Praesules in Hungaria mundo aut Coelo nati. Tyrnaviae typis Acad. 1692. 8. stylo lapidari". — A drugo bogoslovno: „Invectivae sacrae seu Orationes veterum Ecclesiae Procerum nomine in coronatos orthodoxae Religionis aut pietatis hostes. Tyrnaviae 1695. 16."

Oba ova djela nam poznata nisu, te s toga nemožemo o njih izreći suda.

V. Zemljo- i mjestopisci.

U Hrvatah, kao i u svih Slovinacah, bijaše od negda malo gojeno zemljopisje, pak da nam nisu ostavili tudjinci dosta loše opise naših slovinskih zemaljah, mi bi malo poznavali staro stanje naše otačbine; nebi znali za položaj mnogih naših gradovah, miestah, selah, gorah, poljah itd., gdje stanovahu naši pradjedovi. Osobito mi Hrvati poznamo i danas još bolje daleke tudje zemlje, nego vlastiti stan svoga naroda, i na sramotu svoju moramo da priznamo, da nam je i danas naša vojnička Krajina, turska Hrvatska, dalmatinsko Zagorje, istranska pokrajina, prema drugim prosvećenim zemljam, prava terra incognita. Koliko moramo dakle zahvalni biti onim riedkim muževom našega naroda, koji su u prvašnjih vjekovah barem štogod napisali o našoj zemlji, a medju ovimi poznamo iz XVII. vieka samo četiri pisca s ove strane Velebita, koji su se slučajno bavili zemljopisom, u kojih broj spada i Franjo Ladany, o kojem jur prosborismo. Imalo je dakako u starije doba biti i nepoznatih nam zemljo- i mjestopisacah, medju kojimi napisà njeki i onu izvrstnu „Chronografiju" krajiških i primorskih miestah naše domovine, o kojoj Ivan Tomko Marnavić u životu Berislavića s velikom pohvalom govori[1].

[1] „Dum Romae immoror, apud amicum sat tibi (Georgio Draskovich) notum, Chorographiam egregiam, eorum locorum, quos ipse Petrus (Berislavić) summa virtute, Turcarum immanitati subtractos, Regno Regique — immortali laude, quoad vixit, seruauit, casu inuentam facillime impetraui. Quam, quia praeter Urbium, oppidorumqae elegantiam, itinera omnia, quae a maritimis urbibus ad mediteraneas arces, aliaque loca, Petri imperio commissa, ducunt, diligentissime notata exhibebat, suspicatus sum eam esse posse Graphidem, quam idem Petrus per suos nuntios Leoni summo Pontifici — olim transmiserat". I. T. Marnavich. Vita P. Berislavi. p. 4.

Od poznatih dakle po imenu naših zemljo- i mjestopisacah iz XVII. vieka, ide u povjestnici naše književnosti častno miesto Stjepana Glavača, Sebastijana Glavinića i Ivana Ratkaja.

Stjepan Glavač

od veoma zaslužnoga za nauke reda Ježuitah, rodio se u gradu Varaždinu dne 13. prosinca 1627, bijaše u 21. godini primljen kao redovnik u državu austrijsku (Provinciam Austriacam) iza kako je položio propisanu professiju. Postane zatim doktorom bogoslovja i mudroslovja, kasnije profesorom matematike na sveučilištu gradačkom, a zatim učiteljem mudroslovja i bogoslovja, a napokon kanoničkoga prava u Celovcu, te umre u Trnavi ugarskoj dne 20. kolovoza 1680 u 53. godini.

Od ovoga učenjaka sačuvana je jedna izmedju najstarijih zemljovidah kraljevine Hrvatske i Slavonije, s naznačenjem svih poverćih varoših, miestah, gradovah utvrdjenih, sačuvanih i porušenih, župah, monastirah, svih miestah, kod kojih je znamenitija s Turci bitka bila, zajedno s godinom, i napokon onih miestah i okolicah, u kojih se naseliše tako zvani Vlasi.

Ovaj zemljovid uredi i ureza u bakar sám rečeni Glavač godine 1673 pod sliedećim naslovom: „Nova hactenus editarum mendis expurgatis ac multis quae omissa erant additis, accurate concinnata Partium Sclauoniae et Croatiae a Christianitate etiamnum possessarum confiniúmque descriptio, per R. P. Stephanum Glavach e Soc. Jesu Warasdinensem, AA. Lib. et Philosophiae Doctorem et quondam in alma universitate Graecensi Matheseos Professorem 1673“.

Ovo svoje djelo posveti Glavač biskupu Martinu Borkoviću, banskomu namjestniku Nikoli grofu Erdödu, i svim stališem i redovom Hrvatske i Slavonije. U povećoj svojoj posveti veli medju ostalim: Da ga je na ovo djelo ponukalo ponajviše podpuno pomanjkanje dobrih opisah i zemljovidah Hrvatske i Slavonije, pošto su oni zemljovidi, što su prije njekoliko godinah po dvih tudjincih izdani, vrlo manjkavi[1], buduć da je jedan od njih samo generalat varaždinski dosta dobro predočio, drugi pako sva miesta,

[1] Jedan od ovih izdan je od njekoga Niemca god. 1666, i posvećen banu Petru Zrinskomu.

*

brda, rieke itd. tako razbacao, da osobito na krajini, medju Karlovcem i Bihačem, nijedno selo na svom miestu ostalo nije. Veliku je skrb obratio i na to, da se položaj krajiških naših i turskih tvrdjah potanko naznači, a žali, što nije bužinsko i zrinsko polje do Kostajnice razviditi mogao, kao što je razvidio okolicu od Bihača do Podzvizda i od pribrežja Bune rieke do gorah bosanskih i do Senja. Pobrinuo se takodjer da naznači potanje sve obstojeće i bivše župe, za koj posao dobio je od biskupa Borkovića stari njeki, prije dviesto godinah sastavljeni popis župah, od kojih tada mnogim ni traga više naći nije mogao, pošto su crkve i župne zgrade od Turakah sa zemljom sravnjene, a imena od naroda zaboravljena. Od selah izpustio je samo one, kojim ime saznao nije, premda su mnoga sela isto ime nosila, koja i čitav kotar. Malene potoke veli da je izpustio, i samo one naznačio, koji kadikad prieče prelaz ili čine poveće močvare. Gore, šume i brda pobilježio je po mogućnosti, naznačivši više ili manje naseljene i obradjene predjele, te spominje: da u opustošenoj po Turcih prekokupskoj okolici, sve do Zrinske i Petrove gore, imade jošte mnogo tragovah stare kulture, voznih drumovah, vinogradah, poljah, livadah itd. Znamenitije bitke kod različitih miestah zabilježio je iz Ištvanfa, Vramca i Ratkaja, te je znamenito, što pripovieda o Vramcu, (kojega pogriešno Jurjem krsti) da je osim svoje kronike, napisao „Postillu“ (Prodečtva?) i njeka druga djela, nama nepoznata[1].

Jednu godinu kasnije izdade njeki Antun Fr. Lucini u Mletcih, zemljovid Hrvatske s dielom Ugarske, ali je ovo djelo izpod svake kritike, te se nemože ni s daleka sravniti s djelom našega Glavača.

Sebastijan Glavinić.

Kao što mnogozaslužni Franjo Glavinić, tako bijaše i njegov nećak Sebastijan, rodom iz hrvatske Istre, te se je rodio g. 1630 u Pićnu od Nikole Glavinića Glamočkoga, nazvanoga Svoger, i Margarite Veljanove iz Boljuna[2]. Nezna se pravo, da li je jur za

---

[1] „Tum ex Synopsi Sclavonica Georgii (Antonii) Vrametz, Parochi quondam Varasdinensis ex Postilla aliisque scriptis quondam clari“.

[2] Ovim svojim roditeljem dade Glavinić g. 1696, kao biskup senjski, staviti grobni spomenik u bivšoj stolnoj crkvi pićanskoj, s latinskim podugačkim napisom, kojega je Stanković u svom djelu „Biografia Degli nomini distinti dell' Istria. I. p. 469 priobćio.

mlada stupio u svećenički ili redovnički stališ, pošto papinska bulla od g. 1690, kojom je za biskupa senjskoga potvrdjen, veli: da je tada oko dvadeset godinah svećenik bio, (a viginti circiter Annis in sacro presbyteratus ordine constitutum) pošto ujedno priznaje, da je tada preko 60 godinah imao. Po ovom sviedočanstvu pripadao je Sebastijan blizu do svoje 40. godine ili svietskomu stališu, ili je pako bio članom kojega god reda, što se medjutim za izviestno nezna. Prije nego li postane biskupom senjskim, bijaše c. kr. dvorski kapelan, te ga kao takova, budući da bijaše dobro viešt jezikom slovinskim, car Leopoldo pridruži k onomu poslanstvu, što je išlo u njekih poslovih u Moskvu. Kao sučlan ovoga poslanstva, napisà on izvieštje, što se nalazi u carskoj dvorskoj knjižnici u Beču br. DCCCCXXXVII. pod naslovom: „S Glauinich Relatio de Rebus Moscoviticis“. Kad se iz Rusije povrati, bude na preporuku kneza Ivana Ferdinanda od Porcije, c. kr. ministra[1], imenovan ruskim tumačem pri carskom dvoru. Za lakše usdržavanje svojih sinovacah[2], dobio je takodjer na uživanje zakladno dobro Siessershamerovo sv. Ivana Krstitelja kod gojniškoga trha na Štajeru[3], koje kasnije, postavši biskupom, izprosi za svoga sinovca Sebastijana.

Po smrti senjskoga biskupa Hiacinta Dimitrija, imenovà ga car Leopoldo 1689 biskupom senjskim, a papa Alexander VIII. potvrdi ga dne 8. svibnja 1690 ne samo za biskupa senjskoga, nego ga imenovà i modruškim biskupom, koje dvie biskupije bijahu tada jur sjedinjene. Deset mjesecih iza potvrde papinske dade se Glavinić stoprv dne 8. veljače 1691 u Beču posvetiti za biskupa, te je u svojoj biskupiji odabrao za stan visoki Trsat, kraj glasovitoga monastira B. D. M., u kojem je njegov stric Franjo Glavinić mnogo godinah boravio.

Jur prije nego li bi posvećen za biskupa, nastadoše razpre medju njim i zakupnici komorskih Zrinsko-Frankapanskih i Adama

[1] Ovaj Porcija umre g. 1665, dakle je to moralo biti još u mladosti Glavinićevoj.

[2] Ova dva sinovca bijahu Sebastijan Glavinić, doktor bogoslovja, vješt jeziku latinskomu, njemačkomu, hrvatskomu i ruskomu, koje znanje jezika vrlo ga je pri caru Leopoldu omililo. A drugi Toma Glavinić Ježuita, bijaše prisutan pri dobivanju Belgrada kao podsuperior, te pogine kao takov pod istim gradom.

[3] Sladović. Povesti bisk. senjske i modruške, str. 113.

Zrinskoga dobarah u primorju, koji svoju vlast na sve moguće načine zlorabiše. Tako naimenovaše komorski zakupnici jur godine 1690 njekoga popa Antuna Fiorina od Bleunberga arcidjakonom modruškim, kojega kad biskup kao takova priznati nehtiede, obtužiše ga u Beču, da je sve one, koji priznaše ovoga za arcidjakona, kaznio izobćenjem i prokletstvom; proti kojoj tužbi dadoše kanonici senjski u Novom, dne 21. rujna 1690 pismeno sviedočanstvo na obranu biskupovu. Odmah zatim sastavi biskup poveću tužbu, sastojeću iz 33 točakah proti rečenim zakupnikom, po imenu proti barunu Mihalju Androki i barunu Franji Rigoniju, kao i njihovim častnikom, Periju, Frankolinu itd., koji počiniše razne krivice biskupu, svećenikom i crkvi senjskoj, a njeke počinjene još od ljudih knezovah Zrinskih, nastaviše[1].

Napóse potuži se Glavinić proti zakupniku dobarah Adama Zrinskoga barunu Mihalju Androki (Riečaninu), koji je za vrieme prazne stolice biskupske, pobrao bio sve biskupove dohodke, a kanonike i svećenike na sve moguće načine proganjao; na što car Leopoldo zapovjedi komorskomu zakupniku barunu Rigoniju, da načinjenu štetu nadoknadi. Naprotiv tužila je komora Glavinića pri caru, da je nehajeći za carske zapovjedi, miesto po komori imenovana arcidjakona Fiorina, imenovao arcidjakonom Petra Sorbu, te pošto je ovaj umro, da opet s nova svojemu čovjeku ovu čast podjeliti želi, na što mu car dne 31. svibnja 1692 strogo naloži, da ima priznati za arcidjakona po komori imenovanoga Fiorina. Premda bi se Glavinić ovoj carskoj naredbi pokoriti bio morao, to je ipak i dalje tjerao svoju pravdu, te je uslied navedenih po njem poveljah cara Ferdinanda, kod vojničkoga delegiranoga suda g. 1693 parnicu dobio. Nu negledeć na to, i premda je rečenoga arcidjakona imenovao župnikom novljanskim, to je s istim Fiorinom i u napredak imao svakojake razpre, kako se vidi iz jednoga pisma Ludovika grofa Coronina, upravitelja komorskih dobarah u primorju (Director Ducatus Vinodoliensis, Portuum maritimorum aliorumque Suae Majestatis Croaticorum Bonorum), kojim je ovaj obustavio sve dohodke biskupove, dok nebude naplaćen rečeni arci-

[1] Ova tužba pod imenom: Puncta Gravaminum Reverendissimi Dni. Sebastiani Glavinich Eppi. Segniensis et Modrussiensis illatarum per Dominium ac Fiscum Buccarensem Ecclesiis, Episcopo et clero" nalazi se s vlastitim podpisom biskupovim u naših rukuh. Sladović priobći jih tiskom u svojoj Povjesti str. 311.

djakon Fiorini. Dapače u istom Beču kovaše proti biskupu kojekakove spletke, medju kojimi bijaše i ta: što je njeki Marko Marija Bellini de Fin, na silu htio dovesti biskupa do toga, da se odreče biskupije, uz godišnju plaću od 600 for, što bi mu jih isti de Fin plaćao bio na korist vesprimskoga opata Kostancija, kojega htiede komora povisiti na stolicu biskupije senjske. Nu ovu ponudu de Finovu odbio je muževno Glavinić od sebe osobitim talijanskim pismom, u kom medju ostalimi kaže: „Perche gl' affari della chiesa e de vescovati non devono passare per via de' Banchi di Cambio".

Iza kako slavodobitna vojska Leopoldova dobi natrag od Turakah Liku i Krbavu, pridruži ju isti car Leopoldo, naredbom od 3. ožujka 1691, biskupu senjskomu i modruškomu, jer su njemu najbliže bile. Nu budući da je skoro zatim imenovan za novoga biskupa krbavskoga Stjepan Selišević, predstojnik crkve zagrebačke, to nastadoše medju ovimi dvimi biskupi razpre i pitanje: pod koju biskupiju da spada Lika i Krbava? kojim razpram imamo zahvaliti dva zemljopisno-historička spisa, o kojih ćemo progovoriti niže.

Glavinić je nakon dugoga vremena prvi opet kod stolice rimske počeo tražiti, da se njegova biskupija odkine od ugarskoga primata, te da se stavi pod stari dalmatinsko-hrvatski primat crkve splietske, kamo je pripadala po starodavnom pravu. Tvrde njeki, da je on to pitanje s nova zametnuo iz prijateljstva prema arcibiskupu splietskomu Kozmi; nu ovo se pred sudom kritike neda dokazati, već bi mi druge političke tomu tražili uzroke. U svom izvieštju rimskoj stolici poslanoj, navadja on ove važne uzroke: „Segniensis Episcopus, qui modo est etiam administrator Modrussensis, licet usque ad initia hujus saeculi veterem metropolitam suum coluerit, ut in nostrae cancellariae, immo etiam ejusdem (capitularis) Ecclesiae Segniensis actis apparet, et quod majus est, ex bullis electionis ejusdem Episcopi; a multo tamen tempore Archiepiscopum Strigoniensem uti Hungariae Primatem adit, accedente politica ratione. Sed cum ista sit manifesta jurisdictionis turbatio, enitendum est apud sedem apostolicam, ut jus suum Ecclesiae Spalatensi postliminio reddatur; quod et Segniensis optat ob majorem facilitatem itineris maritimi" etc. Premda nije samo laglje putovanje, već valjda i štogod drugoga vuklo biskupa Glavinića pod stari primat.

Neprestane svadje, što jih je imao s komorskimi zakupnici i častnici, prisiliše ga napokon g. 1698, da ide glavom u Beč, i da traži tamo lieka proti njim; ali boležljiv kako je bio, htiede se odmoriti na putu kod svoga sinovca Sebastijana u sv. Ivanu kod gojniškoga trha (Gonovitz), na Štajeru, i umre tu iznenada iste godine 1698[1].

Osim gore spomenutoga izvieštja o Rusiji, napisao je Glavinić onom zgodom, kad su dvie kneževine Lika i Krbava pridružene njegovoj biskupiji, kratak opis ovih kneževinah, pod sliedećim naslovom:

„Brevis et Compendiosa duorum Comitatuum Regni Croatiae Liccae et Corbaviae Descriptio". O kojem djelu izviesti kasniji biskup senjski Ivan Kabalini, u jednom dopisu, hrvatskomu namjestničkomu vieću dne 28. siečnja 1775, sliedeće: „Archivium hoc (Episcopale) operosius quam unquam alias perscrutatus, reperi unum conceptum Relationis seu Descriptionis Liccae et Corbaviae, carentis dato et subscriptione, quam suppono compillatam fuisse a defuncto Episcopo Sebastiano Glavinich, primis annis post recuperatos praedictos Comitatus. Hic Episcopus erat Coaetaneus recuperationi Liccanae, et est probabilissimum, quod primam Visitationem eorundem Confiniorum instituerit, et hanc informativam Relationem condiderit".

Ovaj opis Like i Krbave, kojega starinski prepis imamo, priobćen je tiskom po Mati Sladoviću u Povjesti biskupijah senjske i modruške str 29—39 s njekimi malimi pogrieškami. Za zemljopisce i povjestnike ima taj opis tim veću važnost, što je sastavljen, odmah iza kako su rečene dvie pokrajine preuzete od Turakah, i što je pisac sva ona miesta, koja je opisao, sam vidio i posjetio. Iz toga opisa učimo se na našu najveću žalost, da je u ono doba još mnogo starih gradovah u Lici i Krbavi bilo, koje su Turci čuvali i u dosta dobrom stanju predali, dočim su kasnije pod njemačko-vojničkom upravom, stranom iz pomanjkanja sredstvah za uzdržavanje, stranom iz nehajnosti, uz mnogo stotinah drugih gradovah hrvatske krajine, sasvim propali, te se sada nevidi drugo, do žalostnih ruševinah. Medju ostalimi gradovi stojao

[1] Farlati i Sladović tvrde, da je umro god. 1699, ali to nemože biti, pošto je njegov nasliednik Martin Brajković jur dne 6. rujna 1698 po caru imenovan, kako iz izvornoga jednoga pisma bečke komore od 16. rujna 1698 razabiremo.

još Perušića grad dobro utvrdjen s kulami i tornjem; Budak s tornjem i obkopi; Široka kula na tri poda, u kojoj se sada još veoma znamenite starine nalaze; Belaj bijaše i onda većom stranom porušen, ali o njem veli pisac, da imade krasan položaj na brdu, da su mu vrata i prozori tesanim kamenom veoma umjetno urešeni, i da se iz njega na široko i daleko vidi okolica, sve do Velebita. Ribnik bijaše oštećen, ali je imao čitavu kulu i mečet. U gradu Medaku bijaše se nastanio vladika pravoslavni Atanasij Ljubović, što je bio pobjego iz Sarajeva. Raduč nad Radučicom zauzeše Vlasi. Gračac izpod Velebita, čuvala je viečna straža proti Turkom. Kraj oštećenih gradovah Ostrovice i Barlete, stajaše još čitavi, ali pusti gradovi: Mogorić, Skelbar, Vranić i Kumić medju šumami i pustinjami. Velika Udbinja bijaše još utvrdjena; isto tako tvrdi stojaše: Pisac, Bunić, Visuć, Curjak, Podlapač, Prozor, Farkašić, Kozar, Turjanski, Omoljac, Brezovac, svi u Krbavi.

Novigrad u Lici, što je vladao nad dvanaest gradovah, bijaše u posliednjem ratu razrušen, ali okolo njega stojahu još gradovi: Bužin, Krzmarić, Bogdanić, Smiljan, Ostrvica, stari i novi Hoteš, Obrovac i Badar, a o porušenom gradu Kosinju veli pisac, da su niegda u njem tiskani glagolski brevijari, što nam nije poznato.

Ima tu i statističkih datah o starih i novih naselbinah, o sljedbenicih zapadne i iztočne vjere, o bivših crkvah i monastirih, većom stranom porušenih, o Turcih, što su se pokrstili; o riekah što zemlju natapaju, o položaju selah i brdah itd. Jednom riečju, mi možemo kratak taj opis Like i Krbave uvrstiti čistom saviestju medju bolje proizvode tadašnje naše književnosti.

Još nam je spomenuti, da je S. Glavinić bio i latinski pjesnik, kako sviedoče dvie epigrame, što jih je još kao dvorski kapelan (Sacellanus) načinio u pohvalu veoma zaslužnoga jezikoslovca Ivana Belolostenca (Orlovića), koji su tiskani iza predgovora njegova Latinsko-ilirskoga riečnika, te glase ovako:

1.

Saxea Thebaei quo starent moenia Civis
  Plurima sunt molli saxa coacta lyra.
Illyrii, Latiique soli quo Regna perennent,
  Unica, tu calamo moenia, Petra struis.

2.

Cum celent aliae fibris aeraria Petrae,
Tu solus pleno gurgite promis opes.
An non vivificam, merito te dixero Petram
Vivere, qui linguae dona sepulta, facis?

Ivan barun Ratkaj Veliko-taborski.

Izmedju petero djetce Petra III Ratkaja, bijaše Ivan po starosti četvrti, rodjen u Velikom Taboru god. 1640. Kao maloga dječaka primi ga u službu car Leopoldo I za plemčenika, te ga car i sav dvor običavaše nazivati „angjeoskim mladićem", radi svoga dobra ponašanja i veoma dobre ćudi. Godine 1669 stupi kao redovnik u red Ježuitah bečkih. Od rimske stolice poslan u Meksik, kao misionar, živio je njeko vrieme na otoku Tharahumanu, i bijaše kao revan prodikalac vjere Isusove, u sjevernoj Americi od poganah otrovan, te umre od ovoga g. 1681. Njegova podoba, zajedno s prizori iz njegova života, donešena je prije njekoliko godinah iz grada Velikoga Tabora u nar. muzej, gdi se i sada čuva.

Kao zemljopisac može se Ratkaj smatrati na toliko, što su od njega sačuvana dva putopisa, jedan od 16. studenoga 1680, u kojem opisuje Nikoli Avancinu, predstojniku ježuitske države austrijske, svoje putovanje do glavnoga grada Meksika; koj putopis priobćen je na njemačkom prevodu iz latinskoga u „Merkuriu" Stöckleina dio I, broj 28. Zatim drugi putopis pisan u Novom Meksiku dne 25. veljače 1681, u kojem takodjer tečaj kometah opisuje. Tiskan takodjer u istom časopisu broj 29.

VI. Socijalno-politički pisci.

Juraj Križanić Nebljuški,
hrvatsko-ruski pisac.

Poznaj sam sebe, nevjeruj inorodnikom.
Poslovica J. Križanića.

Kad ime Križanićevo pišemo, nadiže nam se grud nehotice od ponosa i radosti, što je liepa naša zemlja hrvatska porodila,

[1] Iza Ratkaja bijahu u XVIII. stoljeću još dva Hrvata, kao missionara u Meksiku, na ime Ferdinando Konščak iz Varaždina (r. 1720 † 1760) i Ignacio Svetomartinski (Sentmartonyi) iz Kotoribe (r. 1718 † 1793). Obadva Ježuita. K ovim može se pribrojiti: Nikola Plantić, missionar i tako zvani kralj Paragvajski († 1777).

jur prije dvie sto godinah muža, koji je bolje poznavao mahne i potrebe naroda svoga slovinskoga, nego ikoj do njega pisac toga najvećega naroda europejskoga. Više je ćutio Križanić za taj svoj velik ali nesretan narod, nego ikoje srdce slovinsko; podučavao je dapače narod svoj u koječem bolje i umnije, nego svi njegovi učitelji prvašnji i kasniji. On nepostiže, žalibože, kao reformatori drugih sretnijih narodah, svrhu svoje umne namisli i svoje goruće želje; prevari se u ljudih, u vladarih i u narodu, nestade dapače, kao sjajna munja, iznenada sa pozorišta svieta, bez traga, te bez da znamo njegov konac, a i bez priznanja njegovih književnih zaslugah; ali istiniti i poučljivi njegovi nauci drmati će umom i čustvom još dugo, dok bude i jednoga čovjeka, u kom bije čisto slovinsko srdce.

Križanićevo pleme cvaše jur od davne davnine u Hrvatskoj. Od starine bijahu članovi velike obćine klokočke, dobiše plemstvo jur g. 1224 od Bele mladjega kralja i vojvode čitave Slavonije, koj se kao kralj ugarski Belom IV. nazvà, te s toga nosijahu Križanići starinom ime od Klokoča. Razdielivši se kasnije na četiri koljena, nazvaše se Križanići Klokočki, Nebljuški, Hresnovski i Mraclinski, t. j. od Klokoča (sada u slunjskoj regimenti), od Nebljuhe (u otočkoj regimenti), od Hresnova grada (u Turskoj Hrvatskoj) i Mraclina u Turovu polju. Klokočko i Hresnovsko koljeno izumre jur u 16. vieku, te grad Hresnov pade g. 1547 po Katarini Križanićevoj na porodicu Šubićah Peranskih, zvanih takodjer od Pernje i Pernjey. Ova grana Hresnovska sazida takodjer Križanićev turanj kod Karlovca, koj zatim u tudje ruke pade. Mraclinska grana cvala je još u 17. vieku, ali nebijaše u savezu s Nebljuškom, kojoj je pripadao naš Juraj.

Od Križanićah Nebljuških spominju se jur god. 1447 sudac Dragiša i brat mu Dragjen, sinovi Budislava, u jednoj glagolskoj listini.[1] Ivan i Mikula Križanići kupiše g. 1504 dobro Zamršje kod Rečice u zagrebačkoj županiji[2], a oba spominju se i u glagolskih listinah g. 1521 i 1524.[3] Isti Ivan Križanić držao je i grad Komogovinu, koju je kasnije prodao knezovom Zrinskim.[4] Rečenoga

---

[1] Gl. naše povjestne spomenike južnih Slavenah. I. str. 69.
[2] Listina u nas.
[3] Gl. spomenike, str. 208, 212.
[4] Tamo str. 251—2.

Ivana ili Nikole sin, bijaše po svoj prilici Gašpar, kojega g. 1431 Jerdin Horvat Kliški, kapetan topuskoga grada, kao svoga rodjaka i skoroteču posla do generala Katzianera. [1] Isti ovaj Gašpar dobi g. 1535 od kralja Ferdinanda I. imanja Podotočje, Lučivnicu, Odru i ostala dobra, što su po smrti porodice Komornik podpala pod kr. fiskus. Godine 1489 uzme drugi Gašpar Križanić od Stjepana Gregorijanca pod zalog, za posudjene mu 4000 for. imanja Klinča sela i Podbrežje. Još g. 1496 spominje Ištwanfi i Ratkaj braću kapetane Gašpara i Gavrila Križaniće, od kojih Gavrilo kod grada Klisa u ljutom boju s Turci u sužanjstvo pade, ali se doskora izbavi; Gašpar bude pako, poslie slavne pobjede nad Turci kod Dubice i Kostajnice, na povratku kod jednoga studenca, kada se htiede vode napiti, od srbskih tako zvanih martolosah iz zasjede ubijen[2].

Ovoga Gašpara sinovi bijahu Gavrilo, Juraj a po svoj prilici i Vuk Križanići. Isti Vuk bijaše slavan junak, koj g. 1622 s banom Jurjem Zrinskim i ostalimi Hrvati junački ratovaše proti Turkom, te ga radi svoga junačtva latinski naš pjesnik barun Čikulini opjeva. [3] Juraj dao se više na gospodarstvo, te pokupi i primi u zalog više pomanjih imanjah od grofa Jurja Zrinskoga, oko Ozlja i Ribnika u zagrebačkoj županiji, medju kojimi bijaše Banščina, Oberh gornji, Ribnik, Jankov vrh i Jurovo u Hrvatskoj, a Grundlhof u Krajnskoj itd. Nesreća htiede, da je ovaj Juraj umro za rana, kad mu jedini sin Gašpar III. bješe još maloljetan, te ga ostavi pod skrbničtvom svoga zeta Jurja Dovolića, muža svoje kćeri Jelene a sestre Gašparove.

Čini se, da ovaj Dovolić, sin Ivana, koji bijaše inače dobar junak, te je g. 1626 pod banom Jurjem Zrinskim proti Švedom i Ugrom vojevao, nije baš veoma savjestno skrbio za svoga mladoga šurjaka, jer premda je sa ženom dobio polovicu dobarah Križanićevih, bilo je ipak kojekakovih tužbah i odračunanjah kad je mladi Gašpar Križanić stupio u punu dobu g. 1612, te je ovaj u Ljubljani pred Jurjem Katzianerom i okružnim sudom dne 2. siečnja 1612 zavezao se, da od svoga skrbnika nikakovih više računah zahtjevati neće, primivši u svoje ruke upravljanje svoga

---

[1] Kerčelić Notitiae Prael. I. 352.
[2] Istwanfy. Ratkay. Walvasor. B. XII. p. 22.
[3] Ideae magnanimitatis Illyricae et Pannonicae, p. 25.

imetka, i davši mu dne 14. veljače 1612 u dvoru Otočcu list, kojim ga od svih skrbničkih dužnostih riešava.[1]

Nu mladomu Gašparu Križaniću nije ostalo mnogo od ostavštine svoga otca, pošto je jur godine 1614 po primjeru tadašnjih manjih vlastelah hrvatskih stupio u službu grofa Nikole Zrinskoga, velikoga župana saladske i šumedjske županije, koji dne 3. veljače 1614 pisa svomu medvedgradskomu i božjakovskomu provizoru Jurju Mihloviću: „kako je knezu Jurju Križaniću iz svoje dobre volje odlučio plaću vsako leto osamdeset dukat na novce, šest lakat granata, četiri lakte škerlata, jedno celo lisičje kerzno i jednu peču karasje“, zapovjedivši, da se to sve ima davati iz medvedskoga i božjakovskoga imanja.[2] Nu pošto je rečeni Mihlović u plaćanju veoma lien bio, odlučio je Zrinski sliedeće godine 1615 dne 1. veljače, da se ista plaća na drugom mjestu izplaćati ima, a Mihloviću zapovjedi pod pretnjom, da ima Križaniću plaću za lanjsku godinu odmah izplatiti.

Medjutim je Gašparov svak Juraj Dovolić g. 1617 kao Gubernator Ozlja grada, sva imanja, koja bjehu knezovi Zrinski založili niegda stranom Jurju Križaniću, otcu Gašparovu, stranom Ivanu Dovoliću, otcu Jurjevu, znao osvojiti, doplativši Nikoli i Jurju Zrinskomu njeke svote, iznad onih, što jih bješe primio otac braće Zrinskih Juraj. Tako dobi Dovolić Banščinu, Podgradje, Šipek i njeka sela u bratovanjskoj sudčiji i okolo Ozlja, a njegov svak Gašpar Križanić živio je na svom plemenitom dvoru O b e r h u k o d R i b n i k a, odkuda je dne 17. kolovoza 1616 višespomenutom Jurju Mihloviću,[3] kojega Zrinski malo prije iz svoje službe odtjera, pisao sliedeće pismo:

„Zlusba moya da ye v. m. preporuchena, kako momu wffanomu gozpodynu i pryattelyu. Pothomthoga v. m. selym od gozpodyna bogha wzako dobro, ther prozim v. m. da bi zthe my pizaly, hochjetelly bythj doma myhoylzkoga tayedna, ar byh dosal k wassoy m. y donezal pynezj za jednw Pechw i 6 lakat karasye za 3 ryffe samytta i za jednogha zoma, a wzel byh zwoye perzthene i on lyzth, kogha ye moy m. gozpodyn byl dall, da byzthe my bylly imaly Solarium dawati, doklam zthe im jos w

---

[1] Pismo u zem. arkivu N. R. A. Fasc. 1649. Broj 21.

[2] Izvorno pismo u našoj zbirci.

[3] Taj Mihlović bio je gradjanin zagrebački, po umjetnosti srebrnar i varao je kao upravitelj Medvedgrada i Božjakovine, svoga gospodara Zrinskoga, na toliko, da ga je ovaj morao protjerati. Zatim postane senatorom i kapetanom grada Zagreba.

chazti Medwyda grada byllу. Tolikayse prosim v. m. dabyzthe my wchynyly on bodes, koga zam pri v. m. ozthawyl, lypo pri czjzttaru obchjuythy, y ochyzthitti, hochjw posteno plattjthj sto bwde od nyega jslo, I ne yno nego gozpodin bogh v. m. zdrawo drusy. dan na oberhw 17 Awgst. 1616."

W. m. Zlwgha j prjattel

Gaspar Krjsanych, m. p.

Izvana. „Momu krutto wffanomu gozpodynu j prjattelyw meny w zem welle wyzoko postowanomu knezw Jwrjw Myhlowychjw nyh M. da ze da. — Zagreb."

Zapečaćeno bijaše ovo pismo prstenom, na kom je bio urezan grb Križanićah, (ležeći rak medju dviemi riekami). [1]

Iz ovoga pisma vidimo, da Gašpar Križanić obećane po Nikoli Zrinskomu plaće još uviek dobio nije, već morade u posljednje vrieme založiti kod lihvara Mihlovića dapače i svoje prstene i bodež, radi primljenih po njem njekih potrebitih stvarih za odjeću i hranu.

Oko iste g. 1616 oženi se Gašpar Križanić sa Suzanom Oršićevom, kćerju po svoj prilici kapetana Matije Oršića Slavetićkoga, kojega žena Suzana Dorotićka bijaše takodjer od porodice Križanićah, po svojoj materi Barbari Križanić, udatoj ponajprije za Dorotića, a po drugi krat za Jurja Katzianera (1632).

Od ovoga braka porodi se Gašparu godine 1617 naš Juraj ili Jurko Križanić, i to ili u gorerečenom dvorcu Obrhu, ili u drugom dvorcu ribničkoga imanja, ali svakako u župi lipničkoj sv. Ilije. [2]

Juraj bijaše navršio jedva 16 godinah, kad mu oko g. 1633 otac Gašpar umre, na što mu šurjak Juraj Sandrić, suprug njegove sestre Barbare, njeka nepokretna dobra pokojnoga otca Gašpara razgrabi, radi česa bješe Juraj prisiljen, da g. 1635 sudbenim putem pred tadašnjim banom Sigmundom Erdödom, što najsvećanije prosveduje; premda je tada, kao malodoban, stojao još

---

[1] Izvorni je list u našoj zbirci, medju hrvatskimi listinami 17 vieka. Križanići imali su još jedan grb, u kom bješe penjući se rak, bez riekah, ali je ovaj grb pripadao drugoj grani od Hresnova.

[2] Georgius Crisanius quondam „Gasparis a. 1656" — i „nato nella Parochiale Liove (Lipove, Lipnik) di S. Elia, dell' archidiaconato di Gorizense, nel regno di Croazia". Stoji u zapisniku zbora sv. Jerolima. Godinu svoga rodjenja naznači Križanić sám u svom djelu: „de Providencia Dei" u kojemu veli, da je g. 1666 bio 49 godinah.

pod skrbničtvom svoga skrbnika Burkharda Hicinga, dvorskoga savjetnika i krajnskoga zemaljskoga tajnika (Gl. prilog 9.)

I ovo je po našem barem znanju jedini javni čin Jurja Križanića u Hrvatskoj. Kratko vrieme zatim posveti se on svećeničkomu stališu, te ga oko g. 1638 tadašnji biskup zagrebački Benko Vinković poslà u bečko-hrvatski kolegium na nauke bogoslovne, a od tuda u Bolonju na više nauke, osobito pravoslovne.

Što smo do sada o Križanićevoj porodici i o njem samom u kratko napomenuli, to smo težkim trudom, iza dugoga iztraživanja izvadili ponajviše iz listinah kojekuda razmetanih; u napred služit ćemo se pri opisivanju njegova života i pri razmatranju njegovih mislih i djelah, ponajviše vlastitimi njegovimi spisi.

Nu prije nego li o Križaniću dalje progovorimo, neće biti suvišno da razmotrimo malko, u kakovom stanju bijaše sadašnja Hrvatska s ove strane Velebita u ono doba, kad ju Križanić, možebit za uviek ostavi.

Mi spomenusmo jur u uvodu ove razprave, da je početkom XVII. vieka, u sadašnjoj Hrvatskoj, pogledom na XVI. viek, koješta na bolje krenulo, ali zato bijaše stanje zemlje i naroda još uviek vrlo kukavno.

Stara kraljevina Hrvatska, sa svojimi pokrajinami Dalmacijom, Hrvatskom, Slavonijom, Bosnom, Hercegovinom i Istrom, bijaše tada, kao i danas, na četvero razkomadana. Čitava Slavonija, turska Hrvatska preko Une i Save, Bosna do Plieve i Verbasa, kao i sva Hercegovina[1], pa i dobar komad sadašnje Hrvatske i Dalmacije, pripadaše još uviek Turčinu. Ostala Dalmacija do Dubrovnika stenjala je u narodnom smislu pod tobožnom slobodnom vladom mletačkom, koja pošiljaše svoje kolonije činovnikah, vojnikah i viših svećenikah onamo. Negdašnja hrvatska Istra, sa čistim hrvatskim narodom, zajedno s Riekom, pripadala je austrijsko-njemačkoj vladi, a svu hrvatsku krajinu, uzduž Drave, Save, Kupe, Korenice, Dobre i Une, počam od Varašdina, Križevca i Karlovca, sve do jadranskoga mora i velebitskih gorah, zaokupile su bile njemačke čete, pod njemačkimi zapovjednici, podloživ sebi novo naseljene tursko-slovinske uskoke, i stare stanovnike, koje

---

[1] Poznato je, da je stara hrvatska županija Hlievanska ležala u sadašnjoj Hercegovini, počam od Neretve, oko današnjega Hlievna.

poticaše na vječno trvenje i neposlušnost prema ondašnjim vlastelom i domaćemu poglavarstvu.

U samoj zemlji vladahu samo tri stališa, svećenički, plemićki i vojnički. Rimski svećenici u Hrvatskoj, koji zauzimahu niegda prvo mjesto u svakom smislu, negledahu rado, kako jim se gospodstvo otimlje, gledom na crkvu i na znanje. Dočim nova vjera protestantska, koja u 16. vieku svoje mreže po Hrvatskoj razape, nebijaše jošte, kako vidismo u uvodu, sasvim pogažena, jer su u istom Karlovcu luterani još g. 1645 svoju crkvu imali; ustade već novi neprijatelj proti rimskoj crkvi, usred zemlje, a to bijahu pravoslavni doseljenici sa svojimi kaludjeri. Premda ovi, glede prozelitizma, nebijahu toliko duhom i umom opasni, koliko protestanti, to je ipak prirodjena jim lukavost i mnogo veća fizična sila, višemu rimskomu svećenstvu i vlastelom, glede dojakošnje neograničeno uživane vlasti i dohodakah, velike udarce zadavala, koje su oba stališa težko podnašala, te s toga složnimi silami radila, kako da sa toliko željenom crkvenom unijom prodru i pospieše. Ali jim sav ogroman trud nepodje uprav najsjajnije za rukom, premda su njeki svećenici uprav ovu radnju oko unije, jedinom zadaćom svega svoga života smatrali, kako vidismo n. pr. u Vinkoviću i Petretiću.

S druge strane nebijahu više jedini svećenici zastupnici umne prosviete u zemlji, kao što još u prvašnjem stoljeću s ove strane Velebita. Plemstvo izobražavalo se ne samo u domaćih, ako i svećeničkih [1] učionah, nego takodjer izvan zemlje, pošiljajući svoju djetcu često na učilišta u Gradac, Beč, Prag, Olomuc, Padovu, Bolonju i Rim, te je s toga glede naukah, jednaku mjeru držalo sa svećenici, a glede slobodoumnih mislih i daleko nadilazilo jih.

Ali ovomu plemstvu nedozvoli susjedstvo tursko još uvjek drugimi stvarmi baviti se, nego ratom i četovanjem. Pri ratnom poslu zanemari se dakako svaka, osobito duševna radnja, ali niti poljodjelstvo, obrtnost, umjetnost i trgovina nemogu napredovati; s toga vidimo, da su u ono doba na duševnom polju samo oni većim uspjehom radili, koji bijahu ili prosti od ratovanja, ili koji življe izvan domovine. Dočim je promet, obrtnost i umjetnost većom stranom u tudjih rukuh bila, a poljodjelstvo još na veoma nizkom stupnju stojalo.

---

[1] Glavne učione bijahu kod ježuitah u Zagrebu i Pavlinah u Lepojglavi.

Što se gradjansko-zemaljske uprave tiče, ova je naličila sasvim tadašnjoj upravi ugarskoj, na koliko ova nije bila pod Turskom. Zemlja se je dielila na županije, gradove, slobodna trgovišća, slob. plem. obćine, i na vlastelinstva plemićka, sa seli i miesti kmetovah i slobodnjakah.

Na čelu zem. uprave stojaše ban, koji je pripadao uvjek višemu plemstvu domaćemu, u kojega rukuh bijaše skoro neograničena vlast glede executive, dočim je zakonodavstvo dielio sabor hrvatski sa saborom ugarskim, a ujedno nadzirao i birao činovnike zemaljske, višje sudačke, dapače i županijske, te skrbio za zemaljske dohodke i potroške, za obranu zemlje i za tvrdje; podieljivao pravo domaćinstva i bdio nad sigurnoštju zemlje.

U županijah bijaše politička uprava nezavisna na toliko, koliko plemstvo nikakove druge naredbe primalo nije, van onakove, koje su se slagale s obstojećimi po plemstvu načinjenimi zakoni i običaji. Ali gradjani, te još više seljaci, bijahu zavisni od kojekakovih gospodarah, koji negledaše uvjek strogo na zakon i na običaje. —

Ako su gradovi imali svoju autonomnu upravu, ali jim bijahu činovnici većom stranom tako kukavni, da su zavisili podpunoma ne samo od banovah, nego od svake višje naredbe, došla ona bud iz Beča, bud iz Gradca ili Zagreba; dapače rado su se kadikad pokoravali i biskupu zagrebačkomu. Premda bijaše i takovih primjerah, da su se gradovi, pozivajući se na svoja prava i na povlastice, muževno branili proti onim, koji na silu ove povrieditì htiedoše[1]. Nu pri svem žalostnom stanju zemlje, pogledom na turske susjede, bijaše unutarnja uprava gradska više ili manje u isto takovom redu vodjena, kao uprava gradovah susjednih njemačkih ili talijanskih, što nam stari gradski uručni zapisnici, računi, parnice, prodajni i kupovni listovi, itd. dovoljno sviedoče.

Stanovničtvo na selih, osim većih i manjih plemićkih vlastelah, dielilo se i u 17. vieku na slobodne, poluslobodne i služeće. U prvu vrst spadahu tako zvani prosti plemići ili jednoselci, koji većom stranom zajedno poveću obćinu sačinjavahu, kao n. pr. Kalničani, Moravčani, Turopoljci, Cvetkovići, Draganić-Krašićani,

[1] Tako su gradjani zagr. g. 1612 toliko smielosti imali, da na tielovo nehtiedoše u svoj grad upustiti ni bana, ni biskupa s processiom i s presvetim sakramentom, radi neredah, što jih običavahu počinjavati kaptolomci.

Pribićani, Klokočani itd. Takove plemićke obćine imale su od starine svoje povelje i posebne uredbe, svoje posebno po sebi izabrano poglavarstvo i svoje posebne dužnosti. Ovim obćinam priličila su u koječem i tako zvana slobodna trgovišta. Premda su uprav u ono doba, isto tako trgovišta kao i rečene plemićke slobode dosta progonah trpile od njekih većih i silovitijih vlastelah, medju kojimi Erdödiji na prvom miestu stojahu.

Medju poluslobodne stanovnike možemo računati tako zvane slobodnjake (praediales) biskupah i povećih vlastelah, koji su prema ovim svojim gospodarom imali njeke dužnosti, ponajviše glede ratovanja, straženja, oružane pratnje itd., ali su od svake daće, rabote i kmetske radnje prosti bili. Napokon bijahu seljani služeći, t. j. kmetovi, koji moradoše još uvjek svomu vlastelinu služiti sa svom mogućom radnjom (rabotom) i daćom.

Iza opasne seljačke bune pod Matijem Gubcem (1573) dobiše, istinabog, seljaci mnoge polaštice, ali stanje njihovo bijaše već s toga još uvjek nesnosno, što su u vrieme ratovanja s Turci sav skoro ratni teret nositi, a u vrieme mira, svoga vlastelina hraniti i u svem uzdržavati morali. K tomu dodjoše kojekakove prekomierne daće, nesnosne desetine, zidanje i popravljanje gradovah, zabrana prosta seljenja, zaprieka uživanja šumah, žirovine i drvarenja, te su s toga i početkom 17. vieke razne zloporabe vlastelah, osobito kaptola zagrebačkoga i Mirka Erdöda, seljake na to natjerale, da su se seljaci oko Kraljevca i Siska triput proti svojoj gospodi podigli, i javnoj upravi kojekakove neprilike zadali. Bijahu pako ove bune tim opasnije, što se je javno mislilo, da osobito tako zvanu štibrašku bunu, grofovi Zrinski potiču i podupiraju.

Na kojem nizkom stupnju izobraženja i ćudorednosti stojahu tada prosti seljaci i uskočki vojnici u Hrvatskoj, neka nam bude dozvoljeno navesti za to samo dva primjera, koja vadimo iz Valvazora. U njegovo vrieme zgodilo se, da je njeki seljak kod Okića svoju služkinju u najvećoj zimi, na otvorenom polju, golu uz kolac privezao, te tako dugo mrzlom vodom poljevao, dok se nepretvori čitavo nje tielo u komad leda. A pravoslavni uskočki vojnici, koji vojevahu pod Petrom Zrinskim i Valvazorom, kad bi se turskih glavah nasiekli, napajahu se toplom krvlju, što je iz turskih glavah kapala u njihova usta. Veća surovost težko da se pomisliti može.

Dakako, da je plemstvo na višjem stupnju stojalo, ali osim kod riedkih bogatijih porodicah, bijaše malo od onoga naći, što izobraženi narodi finijom kulturom nazivlju. Hrvatsko plemstvo imalo je, istinabog, svoje tvrde gradove, jer u Hrvatskoj moglo se je tada računati na svaku milju daljine barem jedan grad, ali u tih gradovih bijaše malo razkošja naći. Habdelić piše: „da slovenska i horvatska gospoda vekšu skrb drže na to, da dobre konje, hasnovito oružje, kém veru kršćansku i domovinu brane, dobivaju i imaju, nego na opravu i na cifranje, akoprem, kuliko njihov stališ donaša i potrebuje, snažne i oni oprave nezameću“. Valvazor veli: da je samo plemićem dozvoljeno bilo nositi šestoper, ili buzdovan i suknenu (crvenu) kapu, kao što su samo plemići i konjici nosili čižme i ostruge. A pero zataknuti za kapu ili klobuk, bilo je dozvoljeno, osim plemićem, samo onomu, koj je budi kojega neprijatelja posjeko[1] i glavu mu kući donio. Ali u ostalom bijaše i kod plemstva još dosta divjih običajah i surove ćudi.

Sudstvo ako i jest po zakonih, za ono metežno vrieme dosta dobro uredjeno i po propisih vodjeno bilo, to ipak priučenomu silničtvu, osobito povećih vlastelah, granice staviti nije moglo već s toga: što su sami banovi, kao od kralja jedino zavisni zemlje glavari, često puta svoju vlast na zlo upotrebljivali, kako vidismo u životu Kruševljevu, u osobi bana Nikole Frankapana, premda je u plemstvu još toliko snage bilo, podobnomu nasilju krepko na put stati. Kao po svoj Europi bijaše u Hrvatskoj još uvjek sujevjerje, kod istih izobraženih sudacah u običaju, te imamo

[1] Da je kod plemstva hrvatskoga u ono doba još dosta blaga bilo, sviedoče nam sačuvani popisi onih dragocienih stvarih, što jih je komora po smaknutju Zrinskoga i Frankapana, uz kojekakove kr. povjerenike razgrabila. U Ozlju gradu imali su još g. 1634 Frankapani svoju blagajnu, u kojoj kad se jedan zid poruši, nadjoše osim ostaloga blaga i kraljevsku krunu, dragocienim biserom i kamenjem posutu. (Gl. Arkiv I. str. 171.). Dapače i prostije plemićke porodice, imale su dosta dragocienostih, tako je n. pr. njeki Stjepan Svastović po svojoj smrti g. 1616 ostavio medju ostalim: „Pokrivala s gjungjem nakićena, vlaške poculice zlatom i svilom podtkane, druge opet zlatom i granatom, konjska načelja srebrna i pozlaćena, handžare srebrne i pozlaćene, ženske pase pozlaćene, srebrne sprave ili djela na sablje, srebrne pernice i moći pozlaćene, srebrne ženske nožnice, podmiznice zlatne i djundjene, pokrivala s kipi i djundjem nakićena, srebrne bate, kupe srebrne i pozlaćene s pokrivalom, šube srebernimi gumbi itd.

vještičkih parnicah iz onoga vremena, vodjenih proti viešticam i vještacem (čarobnikom), koje su radi kojekakovih budalaštinah na lomači sažigali.

Najžalostnije stanje zemlje i pojedinih ljudih, bijaše glede novacah. Premda je oskudica novca u ono doba u svoj Europi obična bila, ali težko se dade vjerovati, da je igdje veća bila nego u Hrvatskoj, iztrošenoj od viečnih vanjskih i unutarnjih ratovah. Mi imamo sviedočanstva u listinah, da su ista najveća vlastela hrvatska, kao n. pr. grofovi Zrinski, za svaku najmanju potrebu zalagati morali zemlje, sela i gradove, samo da koju stotinu forintih gotova novca dobiju. K tomu se pridružila i ta nevolja, da je radi susjedstva i četovanja turskoga, posjed u Hrvatskoj veoma malu vriednost imao, a svake vrsti roba, što je većom stranom iz tudje zemlje uvožena, veoma skupa bila; iz toga je i oskudica novca sve to više rasla, osobito tada, kad je njemačko-vojnička, a kasnije njemačko-komorska uprava našega primorja, starinsko slobodno uvažanje morske soli i prekomorske jeftinije robe, sve to više priečila ili daćom oterećivala.

Kad već napomenusmo njemačko-vojničku upravu, to nam je na kratko spomenuti: da ova uprava, koja u tako zvanoj hrvatskoj krajini jur u 16. vieku svoj zametak dobi, početkom 17. vieka svoje ruke sve dalje širiti poče, dok iza silovite smrti Zrinskoga i Frankapana, svu današnju krajinu neprigrli. Ova uprava, koja stojaše pod vrhovnimi karlovačkimi i varaždinskimi generali, bijaše banu i plemstvu tim nesnosnija, jer je podkapala svu vlast i sav ugled banskoj časti, a plemstvu iz ruke otimala veliku stranu djedinskih dobarah, po kojih se naseljivahu uskoci iz turskih zemaljah, proti kojim, pod imenom Vlahah, bijahu viečne tužbe od strane plemstva i višega svećenstva. S druge strane mora se ozbiljno posumnjati, nebi li bez nove uprave i vojničkoga strožijega zapta i uredjenja, ustrojena od Niemacah, Hrvatska već odavna jednaku sudbu djelila s Bosnom, osobito kad je u 16. vieku, što od straha pred Turci, što radi glada, velika strana pučanstva hrvatskoga iz današnje krajine preselila se u Ugarsku, Krajnsku, Austriju, te u istu Moravsku. Kolikogod je dakle krajiška nova uprava, vriedjajući stare pravice, uredbe i običaje zemlje, te pojedinih stališah, davala povoda nezadovoljstvu banovah i tadašnjih stališah i redovah, to imade ipak tu zaslugu, da je narod u krajini živući, volio stojati pod njom, nego li pod neurednim, kadikad samostal-

nim upravljanjem bivših svojih vlastelah; te da je ista uprava narodu stranom sačuvala, stranom natrag osvojila zemlju, koju bi jamačno ždrielo tursko sasvim progutalo bilo. Još je imala u ono doba, ova tako zvana njemačka uprava, to dobro, što je u zemlji vodila sve poslove hrvatski, te mi imamo množinu javnih pisamah tadašnjih njemačkih generalah i višjih vojničkih častnikah, koja su pisana hrvatskim jezikom, pošto su samo s Gradcom i Bečem dopisivali njemački.

Još jedno dobro možemo pripisati ustrojenju krajine, što je u narodu sačuvala ratoborni junački duh, kojim se u ono doba svaki Hrvat ponosio, o čem govori i suvremeni Valvazor, koj je čestoputah š njimi vojevao, ovako:

„Gleich wie sie ein männliches frisches Ansehen suchen; also wird man auch ein männliches Herz bei Kriegs-Actionen und Feld-Streichen bei Ihnen wirklich finden. — Den krainerischen Krabaten wohnt desto mehr Courage bei, je mehr es den Gotscheern (Niemcem kranjskim) daran mangelt. Massen sie im Felde und auch sonst gnugsam, mit ihrem Säbel und gewiss zielenden Feuer-Geschoss, bezeugen, dass sie Feuer im Busen haben, welches sie nicht anderst, ohn mit des Feindes Blut abzukühlen entschlossen seynd, wann es fechtens gilt. Denn sie geben trefflich gute Soldaten, sowohl als ihre Nachbaren und Nation-Verwandte die Einwohner Croatiens; deren Streitbarkeit und Schnellberittenheit überall in Europa bekannt, sonderlich in Türkey, da man ihren Säbel fürchtet, wie den gewissen Tod. — Das gewaltige Haupttreffen von Nördlingen — berechtiget die Krabaten keines geringen Lobs der Streitbarkeit, angemerkt si damals die ersten gewest, so den Feind in Confusion gebracht; indem sie sich mit ihren fliegenden Truppen, nach angefangener Schlacht, ein Stück Wegs herumgeschwungen, und der Schwedischen Armee von Hinten zu, ganz unvermuthlich eingehauen. etc.[1]

Poznato je nadalje, da je u švedskom i tridesetoljetnom ratu, preko trideset tisućah Hrvatah tako junački vojevalo, da jih je slavni kralj švedski, Gustav, nazvao novim plemenom vragovah, i da su Hrvati osobito pod svojim generalom Izolanom, nazvanim Ulisem hrvatskim, svuda zadavali strah i trepet neprijateljem.

---

[1] Walvazor Ehre des Herzogthums Krain. B. VI. p. 308.

O narodnom jeziku, reći nam je, da je u ono doba u tom jeziku, u javnom životu i u knjizi vladala takova smiesa hrvatštine i kajkavske slovenštine, pak latinske, njemačke i magjarske frazeologije, da danas i najvještijega jezikoslovca kadikad težko stane, da razabere i pogodi smisao tadašnjih pisamah. To neka bude rečeno ponajviše od onih književnikah i pisacah listinah, zapisnikah itd., koji pisaše kajkavštinom, pošto opet njeki književnici, koji bijahu dublje proučili duh jezika hrvatskoga i djela pisacah prekovelebitskih Hrvatah, čestitu iznimku praviše. Nu odlučno se može tvrditi, da je jezik u javnom i službenom životu bio tada do zla boga izkvaren po onih, koji mišljahu latinski, njemački, talijanski i magjarski, pak htiedoše pisati hrvatski, te je Križanić sasvim pravo imao, kad se je tužio na svoje zemljake, da neznadu čestito hrvatski govoriti ni pisati.

A što da reknemo o pravopisu. Osim njekih miestah primorja, gdi jošte čuvahu glagolicu, bijaše u ostaloj Hrvatskoj uprav toliko različitih pravopisah, koliko r u k u h, koje pisahu perom. Svaki je govorio i pisao po svojoj volji, svaki je prosudjivao i osudjivao pisce p o svojoj ćudi, svi htjedoše red, a svaki pružaše ruku za neredom. Dakako da je tomu onda kao i danas krivo bilo pomanjkanje valjanoga a u k t o r i t e t a, ali kao što za ovo znamenovanje neimadu prave rieči slovnici hrvatski, tako nepozna ni narav hrvatska smisao njezin.

Ostaje nam još primietiti štogod o n a r o d n o m d u h u Hrvatah s ove strane Velebita, u ono doba.

Težko je dakako pisati o nječem česa naš narod još nikada pravo shvatio nije, ali nam, kao povjestniku, nalaže dužnost, da i o tom koju progovorimo, osobito kad pišemo o Križaniću, o tom slovinskom narodniku, koji se kao njeko čudovište prije dviesto godinah, možebit za viečna vremena u slovinskom svietu p r e- r a n o pojavi.

Čini se, da su Hrvati, kao Slovinci u obće, po prirodi istinabog ne samo zvani, nego i prikladni da shvate i da prigrle velike pojmove izobraženih narodah ovoga svieta, kao što su čovječnost, sloboda, napredak i bratinstvo narodah; ali jednu veliku i narode napred vodeću ideju, koja bijaše tajnim silnim kretalom kod Grkah i Rimljanah, kod Talijanah, Francezah, Njemacah i i Englezah, dapače i kod malenoga susjednoga nam azijatskoga

naroda Magjarah, nepoznavahu Hrvati i Slovinci nikada, te s toga postadoše i ostadoše zavisni od tudjih narodah i od tudjih kulturah.

Hrvati u prvoj polovini XVII. vieka s ove strane Velebita mrziše Niemce do zla boga, ali ne s narodnoga ponosa, jer jim kvariše ćud narodnu, i jer jim nedadoše napredovati u narodnom duhu; niti jedino s toga, jer jim vriedjahu stara prava, običaje, uredbe itd., nego budimo pravedni, pa recimo istinu, ako i ne laskateljnu: većom stranom radi toga, kako jur gore spomenusmo, jer su vlastelinstvo i narod tjerali u red, i jer su jim otimali po krajini dobra, vlasti i časti, dočim su postojano podupirali bune seljakah proti vlastelom. Naprotiv trpili su ipak mirno Hrvati, da im se poetičan i sladak jezik i duh talijanski sve to više širio po jadranskom primorju, a posve neugladjeni u ono doba jezik magjarski, u domaćem plemstvu i svećenstvu. Najvišje naše plemstvo, koje je pisalo tada kukavno hrvatski, pomiešano s latinskim, umjelo je u ono doba pisati dobro magjarski, nakoliko bijaše taj jezik izdjelan. Dapače naši najumniji banovi, kao Ivan Drašković i Nikola Zrinski izdavahu knjige magjarske, bez da su išta većega, osim listove na hrvatskom jeziku pisali. Isto tako pisahu i naši latinsko-hrvatski književnici, Selnicej, Stepanić, Vinković, Kitonić, Sakmardi itd. bolje magjarski, nego li hrvatski, kako njihova ostavša pisma sviedoče. Pojam Ugrin i Hrvat bijaše u ono doba istovetan. Država ugarska bijaše uznešena idea prva, siromašna kraljevina Hrvatska tekar misao podčinjena; za svoj narodni jezik nisu imali ni vlastiti sinovi pravoga imena, te ga krstiše sad slovenskim i slovinskim, sad hàrvatskim, hervatskim i horvatskim, sad naškim, dalmatinskim i bosanskim, pak i oni književnici, koji kod svoje kuće i u svom selu, počam od djetinstva, drugo ime od hrvatskoga nikada nečuše, vidivši kasnije pomiešanje pojmovah kod pismenih ljudih glede imena svoga jezika, počeše ga nazivati kojekakovim imenom.

Veoma pohvalnu iznimku u tom smiesu i sliepom tumaranju, praviše njeki od onih, koji odgojeni u Italiji, došav tamo u doticaj oduševljenih mladih svojih sunarodnikah iz svih stranah slovinskoga svieta, crpiše zajedno š njimi, takodjer iz onoga vrela, koje neumrli Dante čarobnom silom svoga uma stvori i kao skupocienu baštinu svomu narodu ostavi. Iz ovoga vrela napiv se narod talijanski, zamisli već onda veliku ideju, da sjedini svuko-

liku Italiju i svakolika nariečja u jednom jeziku i jednom duhu, te u tom duhu poče krepko raditi za jedinstvo naroda u svakom smislu. —

Medju onimi našimi sunarodnici, koji, gledeć na svoj narod, ovu ideju usvojiše, ide Jurju Križaniću upravo prvo mjesto. Ostaviv on za rana svoju domovinu, ponese u inostranstvo sa sobom samo jednu glavnu pomisao, koja se duboko u njegovu dušu ukoreni, a to bijaše idea crkvene unije, to jest, sjedinjenje rimskoga i grčkoga vjeroizpovjedanja pod vrhovničtvom jedne glave; a druga podčinjena misao, što ga već za mlada oduševljavaše, bijaše oplemeniti i popraviti svoj jezik i kroz to koristiti svomu narodu. Nu ova misao, razvije se u njem još bujnije, kad se bavio u inostranstvu, osobito u Italiji, te on stupivši iz tiesnoga kruga hrvatskoga, prodje doskora na široko polje svega slovinstva, te počne misliti i raditi samo za ovo. I d e a n a r o d n o s t i, koja njegovim umom i duhom tekar u Italiji zavlada, dobi kasnije takav silan zamašaj, da je nadvladala istu prvobitnu ideju crkvene unije.

U bolonjskom ugarsko-hrvatskom zavodu bavio se Križanić oko godine 1639. i 1640. dakle za vrieme upraviteljstva kanonika zagrebačkoga Iv. Burića Jastrebarčanina. Nastavivši tu nauke bogoslovne i pravoslovne, nauči dobro jezik talijanski, pošto je njemački u Beču jur naučio bio, te otide iz nenada, bez znanja i privoljenja biskupa i kaptola zagrebačkoga, pod konac god. 1640. u Rim, s tvrdom željom, da stupi u tamošnji kolegium grčki, sv. Anastasija, što ga bijaše utemeljio papa Grgur XIII. g. 1577 za one sljedbenike grčkoga zakona, koji se sjediniše s crkvom rimskom. Taj kolegij stojaše niegda pod osobitom zaštitom pape Urbana VIII. dok bijaše još kardinalom, bivši pod upravljanjem ježuitah.

Četiri mjeseca bavio se je Križanić u Rimu, nemogavši postići svoju namjeru, jer je imao prevelike težkoće, koje mu stavljahu na put kao Hrvatu i sljedbeniku rimsko-katoličke crkve; tvrdeći Rimljani: da ima njeka bula papinska, koja neda nikomu da bude primljen u rečeni g r č k i kolegij, ako nije od rečenoga naroda, to će reći od naroda nesjedinjene grčke crkve, premda Križanić nije zahtjevao, da bude primljen kao pitomac, nego kao konviktor. Najposlije, razloživši svoje namjere glede unije, primiše ga, u kolegij kao konviktora, ali ne kao pravoga pitomca. To će biti

uzrok, zašto u zapisnicih onoga zavoda, koji su svi do jednoga točni i neoštećeni dočuvani, našemu Križaniću neima traga. Ovdje dakle nastavi on nauke bogoslovne, baveći se u izvanredne ure naukom grčkoga jezika i prepornimi pitanji sljedbenikah grčkoga zakona, premda je jur prije proučio skoro polovicu grčke književnosti.

Što ga na taj korak potaknu, razlaže sam Križanić u svom vlastitom pismu, pisanu biskupu Vinkoviću iz Rima dne 3. travnja 1641 [1], u kojem kaže: „da ga je nukao na to od prvoga početka onaj razlog, da u samom (grčkom) izvoru obilnije protraži svekolike stvari Grkah, na koje se naši sljedbenici grčke viere (Vlasi, Valachi) vazda pozivlju, i da tako postane sposobniji za službu, ako bi gdi biskup zagrebački obnašao za dobro, poslužiti se njegovim trudom, koju jedinu stvar on vazda izključivo želi. Toga radi da su i svi njegovi ostali nauci vazda na to težili, da uzmogne biti koristan obćemu dobru domovine svoje."

Iz ovoga pisma dade se lahko zaključiti, da je još tada sva namjera Križanićeva onamo težila, da se pripravi 1. na obnašanje časti svećeničke grčkoga obreda, u svojoj domovini; 2. da postavljen u toj časti, sa znanjem čitavoga grčkoga obreda, i svih prepornih pitanjah Grkah, laglje bude raditi mogao za svoju glavnu ideju crkvene unije. Da pako svrhu svoju s vremenom još laglje postigne, i da mu bude lasnije nastaviti nauke u Rimu, a zatim na sigurno mjesto vratiti se u domovinu, zamoli po običaju veće strane talijansko-hrvatskih teologah onoga vremena, da mu biskup zagrebački podieli koju izpražnjenu kanoničiju zagrebačku, s kojom bijahu dobri dohodci skopčani.

Nu što je za nas jošte važnije, mi saznajemo iz rečenoga Križanićeva pisma, kojimi se je Križanić jur u ono doba u Rimu, al' i još prije u svojoj domovini i izvan nje, bavio književnimi radnjami.

Pošto je u istom pismu priobćio, da je jur prije njemački i talijanski jezik na toliko izučio, da u jednom i drugom, bud pismom, bud govorom, što mu drago izraziti i čitave govore (prodike) u tih jezicih držati može, nastavlja: „da jih je naučio s toga, da običnim načinom uzmogne obavljati poslanstva, odgovarat i tumačit i služit domovini u ostalih (necrkvenih) poslovih, te nadalje iz toga razloga, da sa temelja proučivši sva ona, koja se

[1] Gledaj prilog br. 31.

od drugud u naš jezik uvukoše, ter ga izkvariše, proti tomu koji god liek potraži.“

„Vidi bo, prečastno gospodstvo vaše, „piše na dalje Križanić“ da je jezik naš tako zapušten, tako potlačen, da u njem do sad neima nijednoga uzvišenoga sastavka iliti spisa [1], niti je u njem bud komu što moguće progovoriti. Obično se dapače ljudi stide tim jezikom govoriti, i čut je mnogih, gdi se lažljivo hvale, da su već od davna zaboravili slovinski jezik (linguae slovinae). Uzrok te nedostojne stvari i preveliku štetu odatle proizlazeću često razmišljajuć, dodjoh na tu misao, da, za nadvladat tolike nakaze neznanstva, hoće se Herkulove snage i truda, i spoznah odmah, da golemomu tomu poslu snaga moja nije vrstna odoljeti“.

„Uslobodih se ništanemanje, misleć da mi nemože bit zakraćeno, svom silom svojom barem pokušati dokud bi mi se dalo doprieti! I tako s pomoći božjom, u toliko mi prilično posao podje za rukom, da, štogod se odnosi na svukoliku struku gramatike i aritmetike (ovih dvih počelah znanostih) sve to običnim jezikom ilirskim (ilirico communi sermone) izrazih, neumetnuvši ni jedne slovke latinske ili inoga kojega jezika“.

„Pobrinuh se, da napravim i one rieči, koje do sad manjkahu našemu jeziku, ter snesoh na kup njekoliko stotinah takovih riečih, koje će svekolike, na prvi pogled svakomu bit razumljive, premda jih do sad nitko nije čuo“.

„Tako isto skupih njekoliko stotinah poslovicah naških, i nastojah kadkada prevesti u naš jezik drugu koju talijansku knjižicu, i to samo vježbanja i pokusa radi, u ure izvazredne“.

„Pazih kadkada, kad bijaše zgoda, i na pievanje, u čem stekoh prilično znanja, tako, da sam u stanju sadržaj lakših kompozicijah izpievati“ [2].

Iz ovoga se vidi, da je Križanić kod kuće, a još više u Italiji, podao se sa svimi silami nauku svoga jezika; da je u tom jeziku ne samo sabrao mnogo poslovicah, napravio nove svim razumljive rieči, nego da je napisao jur onda gramatiku u svihkolikih strukah, kao i aritmetiku na hrvatskom jeziku, te da je preveo na hrvatski njekoliko knjižicah iz talijanskoga jezika.

[1] Križanić nije još tada poznavao hrvatsko-dalmatinsku književnost.

[2] Gledaj prilog br. 31.

U isto doba steče prilično znanje u pjevanju, i naumi sa svom snagom učiti se redovito bogoslovje, a izvanredno nauke grčke, te navršiv četiri godine u Italiji, nakani vratiti se u domovinu hrvatsku.

Kad je Križanić ovaj list pisao, nebijaše još primio svete redove, kako je to sam u istom pismu spomenuo; nu negledeć na to, imenovà ga biskup Vinković na njegovu opetovanu molbu, početkom buduće godine 1642 kanonikom zagrebačkim, kako je u svom pismu, pisanom Levakoviću dne 28. prosinca 1641 obrekao bio, kad mu sljedeće priobći:

„Dominus Krisanych bina vice per suas apud me institit, ut eidem Canonicatum aliquem Zagrabiensem conferrem, cogito id facere, prima data occasione"[1].

Dne 1. veljače 1642 zahvali se jur Križanić pismeno biskupu Vinkoviću na podieljenoj si časti, nu zamoli ga ujedno: „da njegov tajnik prigodom budućih listovah, na nadpisu (adressi) ništa nespominje o podieljenoj mu časti, buduć da mu pored uboge kese nije moguće u razkošnoj Italiji nositi onaj naslov onako, kako bi zahtievala čast naroda i domovine"[1].

U istom pismu javlja Križanić, da će otići iz grada Rima „što bude mogao prije, što će, kako se nada, moć biti pod kraj tekućega lieta (expirante aestate) kako stavi u red ono nešto truda, koji je uložio u nauke grčke, a ponajprije kad se nauči liturgiju grčku i rusku, i kad dobije dozvolu služiti službu božju obredom iztočnim, koja se dozvola veoma težko dobiva, a bila bi mu, kako se nada, od velike koristi, za svoju svrhu i za znanje jezika slovinskoga (linguae slouinae). Nada se, ako mu budu prevelike težkoće, da će jih svojim ugledom pomoć mu nadvladati biskup Vinković".

Nadalje priobćuje: „da mlade mise još dosad nije rekó, nego ako bog da, reći će ju u prve praznike idućih kvatarah (primis quatuor temporum feriis").

Grčkim jezikom nije se Križanić bavio sad više, nego je nastojao samo o tom, „kako bi mogo preliti u slovinski jezik (Slouinum idioma), načinom Belarminovim, onih pet glavah dogmah, koje su preporne med zapadnom i iztočnom crkvom (quae nobis cum

---

[1] Gl. Prilog br. 35.
[2] Gl. Prilog br. 36.

Schismaticis controuertuntur) štono već samo radi pokusa izradih o dogmi Purgatorija". — „Za ostale moje poslove", netreba mi grada (Rima), kad se samo oskrbim potrebitimi za to knjigami".

Dne 26. ožujka iste godine 1642 reko je Križanić u crkvi sv. Petra mladu misu, što Levaković odmah drugi dan biskupu Vinkoviću prijavi, žaleći, što nije mogao prisutan biti pri toj svečanosti[1]. Nu želja Križanićeva, da dobije dozvolu služiti službu božju obredom iztočnim, nepodje mu sada još za rukom, te se njegov zemljak Levaković nemogaše dosta čuditi tomu, što da ovom dozvolom postići namierava? radi toga pisà on dne 24. svibnja 1642 rečenomu biskupu Vinkoviću o tom sliedeće:

„Dominus Krisanich, nescio quid meditetur; nam in proxima Congregatione praesentis hebdomadis, coram Sanctissimo habitae, dispensationem siue facultate, petit: graecorum ritu Sacra peragendi. Resolutio petitionis remissa fuit ad Congregationem sancti Oficii, siue Inquisitionis"[2].

Što medjutim Levaković nije znao, ili shvatiti nije umio, ono je sam Križanić jur prije u svom pismu razjasnio Vinkoviću, tvrdeći punim pravom: da bi mu ova dozvola za njegovu svrhu od velike koristi bila, kao što i za promicanje znanja jezika slovinskoga, jer bi tada mogao čitati liturgiju na grčkom i ruskom jeziku, koju je uprav tada velikom revnoštju naučiti se trsio.

Ovo nas dakle vodi na misao, da Križanić, stojeći u tiesnu savezu s ruskimi svećenici grčkoga kolegija, medju kojimi bijahu tada u Rimu Jozafat Isaković, Filip Borovički itd., jur u ono doba bješe nakanio poći u Grčku i u Rusiju, u poslu svoje toli obljubljene idee, to jest radi crkvene unije; jer inače nebi doista pokraj grčke, uprav rusku liturgiju odabrao bio za nauk. Iz toga sumnjamo veoma, da li je on ozbiljno mislio vratiti se u svoju domovinu hrvatsku, kako je sám pisao Vinkoviću, i kako je o tom javio Levaković dne 16. kolovoza 1642, kad je pisao Vinkoviću:

„Bullas mittam vel per postam, vel per dominum Krisanich, qui se brevi itineri accinget"[3].

Pak ako je Križanić još u ono doba i mislio vratiti se kući, to je po smrti svoga podupiratelja biskupa Vinkovića, koj iste godine 1642 dne 2. prosinca umre, sasvim promjenio svoju nakanu,

---

[1] Gl. Prilog br. 39.
[2] Gl. Prilog br. 40.
[3] Gl. Prilog br. 43.

ostavši i nadalje u Rimu; te mi neimamo uprav nikakova dokaza, da se je Križanić iza svoga odlazka iz Hrvatske, ikad više navratio kući.

Deset godinah napred, neima Križaniću u poznatih nam pismih nikakova traga. Da li je kroz ove godine živio neprestano u Rimu, ili je putovao po misijah? — Da li je stojao i u napred u savezu sa svojom domovinom Hrvatskom? — Da li je štogod pisao u ovo doba? To su sve pitanja, na koja mi odgovoriti neznamo. —

Pogledom na veliku zadaću, koja mu lebdijaše od prve mladosti pred očima, nedade se sumnjati, da se je u to vrieme pripravljao na veliku svoju svrhu.

Stoprv god. 1652 nalazimo njemu opet u sred Rima traga, kad je stupio kao član svoga naroda u ilirski zbor sv. Jerolima, kojega zbora zapisnici zabilježiše na dan 10. studenoga rečene godine: da je na preporuku kanonika Nikole Filipovića[1] primljen za člana istoga zbora: „Furono accettati per fratelli di questa venerabile Congregazione, cioè: — — — R. S. D. Georgeo Crisanio fù Canonico di Zagabria, nato nella Parochiale Liove (ili Lipn.) di S. Elia, Giurisdizione dell Archidiaconato di Gorizense, nel Regno di Croazia, di cui diede informazione il prefato S. Nicolo Filipovich", vele isti zapisnici (Libri pelli Decreti) rečenoga zbora.

Iz ove kratke bilježke, koju nam prečastni g. kanonik Dr. Nikola Voršak iz Rima priobći, doznajemo: da u ono doba Križanić nije bio više kanonik zagrebački; nu da li se sám odreko ove časti, ili ga kaptol zagrebački nehtiede priznati za svoga člana, s toga, što je prihvatio obred grčke crkve? to opet neznamo.

Kao član zbora sv. Jerolima bijaše godine 1653, prigodom izbora činovnikah, predložen za nadziratelja računah (Sindaco) zajedno s Gavrilom Radošićem, ali većinom glasovah bude ovaj po-

---

[1] Nikola Filipović bijaše g. 1639 učenik u bečko-hrvatskom sjemeništu, postade g. 1646 kanonikom zagrebačkim, i bude kao takav poslan g. 1652 u studenu mjesecu u Bolonju, da razvidi tamošnji kolegij; odkuda došav u Rim, bude imenovan počastnim članom zbora sv. Jerolima. Godine 1650 bijaše „špan" toplički, god. 1653 „špan" sisački i petrovinski, a g. 1655 postane arcidjakonom kalničkim, zatim vaškim. Godine 1660 odreče se sám časti kanoničke, pošto su u njegovom podrumu našli ubijeno diete, na što se poboja, da će mu objesiti parnicu i časti ga lišiti. Kasnije izabra ga grad Varaždin župnikom, kao takav umre u Varaždinu.

sliednji izabran. Revno je takodjer sudjelovao Križanić u onoj razpri, koja se je g. 1651 započela u zboru, na stavljeno pitanje: Iz kojih ilirskih t. j. slovinskih zemaljah imadu se primati članovi i prihodnici u gostionik sv. Jerolima, i da li se stanovnici Kranjske imadu takodjer razumievati pod imenom Ilirah t. j. Slovinacah? Pitani o tom sami Kranjci, odgovoriše tadašnji zastupnici zemlje, većom stranom njemački plemići, da se kranjski narod imade razumievati pod njemačkim narodom, jer da zemlja kranjska pripada tako zvanoj svetoj njemačkoj državi.

Nu našlo se medju članovi samoga zbora, koji proti tomu absurdumu slovinski narod iz Kranjske, Koruške, Štajerske i Istre krepko i žestoko branijahu, a medju timi pravednimi branioci svoga naroda, u višjem smislu, bijaše i naš Križanić, jer ni on nije dao da su Kranjci i slovinski Korušci, Štajerci i Istrani Niemci. Nu on ostade medju svojimi drugovi u manjini, te rimska Rota izreče dne 24. travnja 1656 osudu u smislu većine članovah sv. Jerolima (samih Dalmatinah) i njemačkih plemićah kranjskih, te Kranjci budu kao Niemci prognani iz gostionika sv. Jerolima, i nikad više unj neprimljeni[1]; dočim se za svagda odredi, da se pod imenom onih Slovinacah, koji imadu pravo biti primani u gostionik sv. Jerolima, razumievaju jedino žitelji iz Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Bosne.

Medju najvećimi protivnici Križanićeve stranke bijaše Jerolim Pastričić iz Splieta, koj višerečeno pitanje prvi potaknu, i to ponajviše iz toga razloga, što pri malih dohodcih zbora sv. Jerolima, kranjska zemlja s ostalimi slovenskimi, nikakove podpore prinašati nehtiede, premda bijaše na to pozvana u isto doba, kad i Hrvatska, koja se pozivu dragovoljno odazvà. Što više, kranjski crkveni i svetovni dostojanstvenici, kao i bogatiji ljudi zemlje, zamoljeni, da podpomognu svoj zavod, odgovoriše: da oni nepripadaju narodu slovinskomu ili ilirskomu, nego njemačkomu, te da su s toga one mnogobrojne prihodnike, što svake skoro godine dolaziše u Rim iz Kranjske, Koruške i Štajerske, pogriešno primali kao Slovince na stan Hospitala sv. Jerolima, već da bi se imali bili primati u Collegij germanski, na što će se, kako pismeno obrekoše, u napried obzir uzeti. Ova dakle izjava potaknu većinu članovah zbora sv. Jerolima na to, da su odbili za buduće od

[1] Črnčić: Dvie razprave str. 5—9, i Arkiv I. str. 113.

sebe žitelje rečenih zemaljah, kao Niemce, a prištedili tim velike troškove, koje su trošili na prihodnike istih zemaljah. Nu čini se, da glede samih prihodnikah, ni Križanićeva manjina protivnoga mnienja nebijaše, nego je samo iz načela narodnosti zahtievala, da se u broj kanonikah i pravih članovah zbora ilirskoga mogu primati i Slovenci, već iz toga razloga, što je u Rimu čestoputah pomanjkalo ljudih i svećenikah iz Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Bosne, te su tada za popuniti miesta, morali primati rodjene Talijane u družinu.

Zadnjiput je podpisan Križanić u skupštini sv. Jerolima dne 30. ožujka g. 1655, kasnije nespominju ga više zapisnici zborni; iz česa bi se dalo zaključiti, da je još g. 1655 izstupio iz družine, premda imamo pozitivnih dokazah, da se Križanić još godine 1656 bavio u Rimu, jer ove godine, dne zadnjega srpnja, dovrši on svoje veliko djelo, koje na latinskom jeziku pod sljedećim naslovom napisà:

„Bibliotheca Schismaticorum universa, omnes Schismaticorum libros, hactenus impressos, duobus Tomis Comprehendens. Primum quidem a duodecim auctoribus tribus linguis, graece antique, graece modernae, et Moscouiticae composita, et in pluribus codicibus impressa. Tomi prioris pars prior. Georgio Crisanio interprete. Romae. Julii 31. 1656, s poslovicom: Non erunt ultra duae Gentes, nec dividentur in duo regna; sed fiet unum ovile et unus pastor“, in folio str. 781.

Ovo djelo čuva se u rukopisu u rimskoj Kasanatovoj knjižnici, u monastiru Dominikanah Santa Maria sopra Minerva. (Miscellanea XX. II. 19). Bivši mi g. 1857 u Rimu, prepisali smo naslov iz Elenka iste knjižnice popunivši ga sada po Črnčiću, ali sámo djelo nismo žalibože u ruci imali, jer tada neznadosmo još ništa o Križaniću, te nas s toga, isto djelo nije mnogo ni zanimalo. U tom djelu, kako nas Dr. Voršak iz Rima ubaviesti, piše Križanić veoma gorljivo i obširno o razkolničtvu crkve, ali o samom sebi ništa negovori. Njegovi spisi, koji su u ono doba za Rim mnogo vriedili, nisu dakako danas od velike važnosti, iza kako imamo djelah u svih jezicih, koja taj predmet izcrpljuju. Za nas vriedi ovo djelo samo toliko, na koliko govori i o sljedbenicih grčke crkve iz naših slovinskih pokrajinah.

U istoj knjižnici pod istim brojem, nalazi se i drugi Križanićev rukopis pod naslovom: „Nilus Thessalonicensis Archiepisco-

pus Schismaticus. Libri duo: I. De Causis Ecclesiasticae Divisionis. II. De principatu Papae. Latine redita a Crisanio". Ni ovaj rukopis nismo imali u ruci.

Iz ovih rukopisah vidi se dakle, da je Križanić još g. 1656 revno oko svoje svrhe radio, tumačeći na latinskom jeziku sve ono, što su pisci iztočne crkve tiskom priobćili o razciepljenju crkve, na staro- i novo-grčkom, kao i na ruskom jeziku.

Da li je Križanić čitavo svoje djelo u Rimu dovršio, to se nezna, jer osim Nila solunskoga, ima više rečena knjižnica od Križanićeve gore spomenute „Bibliotheke" samo prvu stranu, prve knjige, a nije poznato, da li se gdjegod još i druge knjige, kao nastavak toga djela nahode.

Iza ovoga književnoga pojavljenja nastaje opet vrieme, kad se o Križaniću ništa pravo nezna. U obće bijaše njemu sudjeno, da se na pozorištu svieta samo kadikad, kao sjajan meteor pojavi, pa da se tada opet sakrije.

Osam godinah u napred neimamo o njegovom boravljenju i djelovanju pozitivnih datah, dok se napokon godine 1663 u dalekoj Sibiriji sa svojom književnom radnjom nepojavi. Štogod njegove radnje medju godinom 1656 i 1663 leži, o toj možemo samo iz nagadjanja, te iz njegovih kasnijih djelah, štogod progovoriti.

Iz zapisnikah zbora sv. Jerolima doznajemo, da su sredinom godine 1656, poradi kuge, koja se u Rimu porodi, zabranjeni bili svi družtveni sastanci, te da su mnogi članovi rečenoga zbora stranom pomrli, stranom Rim ostavili i kojekuda se razbiegli. Mi nesumnjamo, da se medju posliednjimi nalazio i naš Križanić.

Nastaje dakle pitanje, kuda je krenuo naš putnik? Mi bi se usudili odgovoriti na to: da je u ovo doba krenuo put iztoka, i da je na iztočnom svom putu posjetio Grčku, Carigrad i ostale turske pokrajine, o kojih govori višekrat u svojih kasnijih djelih[1]; a od ovuda da je preko Ugarske i Njemačke došao u Poljsku, gdje se je dulje vremena bavio, a o Poljskoj ona studija pravio, koja u svojih djelih priobći. Iz Poljske dodje napokon oko god. 1658 u Rusiju, kamo je od svoje prve mladosti težio, kako sviedoči izbor predmetah njegovih naukah, i ono veoma razgranjeno pozna-

[1] U razdielu 56. „Ob Tatarjeh". (Bezsonov II. str. 135) veli naročito: Da je u Carigradu od učenoga Nikusija Panagiota slušao njeke zanimive viesti o arabskih knjigah kabalističnih itd.

vanje ruskih odnošajah, običajah i povjesti, koje mogaše samo kroz mnogoljetne nauke postići.

A zašto se odvaži Križanić na toli mučan put u daleke sjeverne zemlje, gdje nije imao znanacah ni rodbine? u državu, Europi tada još malo poznatu; k narodu, koj s njegovim u nikakovom drugom savezu stojao nije, nego samo u krvnom i jezičnom; pa još kao pop rimske vjere, pošto je znati mogao, da iza različitih pokušajah crkvene unije od strane rimske i poljske, u Rusiji na ništa tako mrzili nisu, nego na uniju i na svećenike rimske[1]?

Na ovo pitanje odgovara sam Križanić u svom djelu: „De Providentia divina“, kad ga u Rusiji, kao strana čovjeka, nemareći za njegove nauke, nazvaše „skitalicom“, »protuhom« i »zabludjenikom«, ovako:

„Immerito quidam me appellarunt Errorem, Vagum, Volokitum. Ego enim, veni ad unicum meae gentis et linguae regem, veni ad meam nationem et propriam patriam; veni ad talem locum, in quo unico potest esse usus et fructus meorum operum et laborum: et in quo unico potest esse pretium et venditio meis mercibus, (t. j. naukom) scilicet Gramaticae, Dictionariis et aliis Librorum in linguam sclauinicam translationibus. — Nusquam alibi in mundo potui sperare, ut hi mei labores cum aliqua gratia suscipiantur. Quin potius cogitandum mihi erat, quod malam pro illis gratiam et odium poenamue essem incursurus; scilicet apud dominos alienarum gentium homines, et in nostram gentem ac linguam non bene affectos. Potius igitur in qualibet alia mundi parte eram futurus uagator et peregrinus, quam in hoc regno“.

Još obširnije piše Križanić o pričini, radi koje posjeti Rusiju, u 37 razdjelu svoga djela »o ruskom Gosudarstvu«, u kojem naglasuje opet svoje književne podhvate i napredovanje slovinstva, kao glavni uzrok svoga došastja. Mi ćemo dole niže navesti njegove rieči.

Iz ovoga se dakle jur vidi poglavita namiera hrvatskoga toga putnika, koja se najplemenitijom nazvati može. Pod svojom put-

[1] Poznato je, da su jur prije Križanića putovala u Rusiju dva Hrvata kao misionara, i to Aleksander Komulović god. 1593 i 1596, i Rafael Levaković oko g. 1625. Kasnije bio je i Sebastijan Glavinić u Rusiji, te je napisao: „Izvieštje o moskovskih stvarih“, kako gore vidismo.

ničkom kabanicom donese on sa sobom u Rusiju svoje duševne proizvode, trud mnogih godinah, svoju slovnicu, riečnike i koje-kakove slovinske prevode iz tudjih jezikah, a k tomu srdce slovinsko, kakovo do tada još u svemkolikolikom narodu tuklo nije; pak i mislih, kakovih nijedan od Slovinacah do njega izjavio nije, a sve to zato, jer je Rusiju držao za glavni dio obće domovine slovinske.

Da se priljubi i udomi još bolje duhu i ćudi tadašnjega naroda u Ruskoj, zataji on iz vjerozakonskoga gledišta, kao sljedbenik vjere rimske, isto narodno svoje ime hrvatsko, te poprimi ime plemena u Rusiji, tada kao i sada, ex officio pravoslavnosti, od plemenah jugoslovinskih jedino poznatoga i jedino gojenoga. On se nazvà Srbljaninom, premda ga je zahvalnost prema pravoj domovini i narodu svomu hrvatskomu, u svih njegovih književnih djelih uvjek poticala na to, da medju južnimi Slovinci vazda pokraj Bugarah i Srbah napomene i jednakopravno i jednakobrojno svoje pleme hrvatsko, nezaboravivši nikada ni na jezik svoje specifične domovine; jer sve ono, što je napisao na tako zvanom novom, obćeslovinskom jeziku, više je hrvatski nego li ruski, služeći se često uprav onakimi riečmi hrvatskimi, koje nijedan Srbljin, ni Bugarin, ni Rus nerazumije, jer su čiste rieči onoga nariečja, koje se je u domovini Križanićevoj okolo Karlovca i Ribnika do danas sačuvalo.

Da li je još koja svrha vodila Križanića u Rusiju, toga za stalno kazati nemožemo; nu ako je on kao rimskoga zakona svećenik i nosio možebiti u grudih tajnu želju, da ruski narod spoji u vjeri sa zapadnim svietom i zapadnom kulturom, to mu se kao svećeniku onoga vremena i od strane Ruske lahko oprostiti može, premda sva njegova pisma sviedoče, da je duh narodnosti u njem silnije se razvio, nego li duh vjerozakona, kao što je kod velikih umovah uvjek živi duh jači, nego duh abstraktnih ideah.

Neka služi za primjer samo ono, što u svojih razmatranjih o Slovinstvu i o Rusiji, govoreći »O pričini razdora crkovnoga«, veli:

„Rimljani i Greki — nam Slovencem niesut od Boga dani, nit zmožni, nit nadobni. Ludo i glupo bi bilo nam ob tom dumat (mislit), da bi nam v ruki imalo dopast, libo rimskoe carstvo, libo verhovnaja v cerkvie oblast. Mi Slovenci i Rusjani jesmo daleko od togo. Nit (je) ljepo, nit sovjetno, pjet se na nedostižije i nevozmožnije veći (stvari). Nam vo vjeki ne obladat nit carstvo

onogo, nit papinstvo. Naj budet rimskoe sujetnoe i ot Isusa Hrista razorenoe carstvo gdje hočet; naj budet cerkovnoe predkovanje libo v Rimu, libo (ili) v Carigradu; mi se neborimo i nerevnujemo dlja radi čužega (tudjega) spora (svadje) iz kojego nam korist bit nemožet. No radži po prijateljsku izsluhajmo obodvie strani, i usiljajmo se pomirit ih". Dalje veli: „Mi smo prijali od Grekov, Ljahi od Rimljan, svetuju vjeru i zakoni cerkovnie. Tjeh većej jesmo povinni breć i branit".

Tako negovori fanatičan missionar, tako može ćutiti samo narodno srce slovinsko.

A što postignù taj skroz i skroz narodan i uman rodoljub slovinski u Rusiji? Mi nedvojimo da će na odgovor toga pitanja i svaki ruski rodoljub pocrveniti, i svaki vatreni privrženik sveslovinske idee zasramiti se, kada dobije odgovor, da taj prvi probuditelj velike idee, i najumniji politički učitelj Rusije, nije drugo za nagradu dobio, nego prognanstvo u Sibiriju.

Nu prije nego dalje podjemo, treba nam se svrnuti malko na položaj i stanje tadašnje Rusije. Rusija bijaše uprav tada u razvitku svoje kasnije veličine. Aleksij Mihaljević Romanov, drugi stoprv vladar svoga plemena u Moskvi, mogao se je živo siećati one velike nesreće, kad su Poljaci god. 1616 pod Vladislavom, svojim kraljevićem, Ruse znatno pobili, te istu Moskvu osvojili. Da nije već tada slovinski zapad nadvladao nad slovinskim iztokom, imadoše Rusi zahvaliti samo onomu kukavnomu stanju i načinu vladanja i biranja kraljevah u Poljskoj, koje su jur osudili svi umni povjestnici, te o kojem i naš Križanić podobro oštro govori.

Aleksiju Mihaljeviću pošlo je za rukom opetovano Poljake ne samo potuči, nego s Ukrajinom oteti jim i Črnigov, Sieverž i Smolensk, on je znao odvratiti od svoje granice i silne tada Švede, kao i nogajske Tatare, a osvojiti veliku stranu ostale neruske Sibirije.

Ali kao što je iz vana Rusija silno rasla, tako bijaše iz nutra skoro sasvim neuredjena država, te je priličila još u svem više azijatsko-tatarskoj državi, nego li evropejsko-kršćanskoj. Mi ćemo kasnije iz Križanićevih spisah, na koliko nam prostor dopustio bude, njeke crtice o tom navesti; za sada svraćamo pozornost naših čitateljah na to, kakovi su tad zakoni vladali u Rusiji, te će

moći polag ovoga najpravednijega mjerila svaki suditi o ostalom stanju zemlje.

„Uloženije zakonn“ tako zvani svod ili zbornik zakonah, izdan po caru Aleksiji Mihajloviću g. 1649, nalaže medju ostalim: „Da se krivim kovačem novacah imade ulijati raztaljeno i otopljeno medo u ždrelo ustijuh, čim su se imali zadušiti«. — »Palikuće (podžigači) imali su se baciti u živ oganj“. „Tatom odsjekoše za prvu kradju lievo uho, za drugu, desno uho, a za treću kradju pogubiše tata«. Musulman (Tatarin), koj bi pokušao Rusa navraćati na svoj zakon, bješe živ izpaljen“. — „Žena, koja bi pokušala ubiti svoga muža, zakopana je živa do prsijuh svezanimi s traga rukami«. — »Uvažanje duhana, pred kojim se ruski starovierci sgroziše, kažnjeno bi kandžukom, torturom, razrezanjem nozdrvicah, ili odrezanjem istoga nosa“. Glede „vjerozakona ustanovljena bi kazan gromače ne samo za musulmane, nego i za heretike (katolike rimske«), kad bi ovi Ruse odvraćali od iztočne vjere, isto tako i za psovatelje boga i vjerozakona«.

Ovi drakonički zakoni pokazuju dovoljno kulturno stanje Rusije prije dvie sto godinah, za vrieme došaštja u Rusiju našega Križanića.

Još nam valja u obzir uzeti i stanje tadašnje ruske književnosti.

Poznata je stvar, da se pravo vrelo stare ruske književnosti samo kod južnih Slovinacah tražiti ima; kao što su Rusi u 9 stoljetju kršćansku vjeru ne od Grkah, nego posredno od južnih Slovinah primili, tako su književnost i umjetnost presadili onamo prvi južni Slovini, navlastito Bugari i Srbi. Kako i kod ovih, sastojala je i ruska stara književnost ponajviše iz dogmatičkih i poučnih spisah, kasnije iz chronografijah, ljetopisah i životopisah, a zatim iz raznih historičkih skazanjah i basnah, koju vrst literature dobiše takodjer od našega juga. Literarni jezik u Rusiji, kako i u Bugarskoj i Srbiji, bijaše staro-slovinski, samo u riedkih slučajevih pomiešan narodnim jezikom, ili rusizmi. Religiozni interes stojaše kod Rusah, kao i kod pravoslavnih južnih Slovinah, na prvom mjestu, te u tom konzervativno-vjerozakonskom duhu nenapredovà ruska književnost sve do 17. vieka, t. j. do došaštja našega Križanića. U njeku vrst narodne pismenosti stavljaju istinabog njeki tako zvane »lažne i otrečenne knjige«, koje su sa svojimi fanatičkimi ideami u njekom smislu formalno protivile se običnim dogmatičko-crkvenim spisom i pravilom, ali

sadržaj tih čitavih zbornikah, ako i u duhu razkolnikah i praznovjerja pisanih, pripadao je takodjer predmetom iz staroga ili novoga zakona uzetim, a bješe isto tako presadjen iz književnosti južnih Slovinah. Ova vrst književnosti stojala je u njekom tiesnom savezu s narodnimi piesmami i tako zvanom poezijom „Duhovnih stihov«, kojih sadržaj bijaše duhovno-kršćanski.

U XVII. vieku, s uvedenjem štampe u Rusiji, poče istinabog i ruska književnost, što se broja djelah tiče, širiti sve to većma svoja krila, ali duh njezin bijaše još uvjek izključno crkveno-iztočni, kojega glavni karakter bijaše nepodnosljivost inih vjeroizpovjedanjah i ine kulture, osim tada jur zakopane bizantinske, i izključivo ruske, pomiešane s tatarskom.

Tadašnji Rusi, odciepljeni od zapada kroz Poljake i Tatare, a neprijatelji zapadne civilizacije, koju ni poznavali nisu, upiliše sebi jednu jedinu misao u glavu, na ime: da su poslie padnutja Carigrada zvani braniti jedinu istinitu vjeru bizantinsku i na toj osnovi gradeći svoju veličinu, misliše, da stoje na višjem stupnju, nego li ikoj drugi narod[1]. Njihova nepodnosljivost protezala se je dakako ponajviše na ina vjeroizpovjedanja, te iz toga bijaše njim rimski katolik toliko, koliko poganin. Pak u toj misli bijahu složni svi razredi i stališi naroda, s malom iznimkom. Iz toga uzroka prezirahu oni jednako inorodnike i slovinske katolike, te iznimahu u svom narodnom preziranju jedine južne Slovince iztočnoga vjerozakona, navlastito Srblje i Bugare, koje često u svoj krug primahu. Ali pošto oni pod tursko barbarsto padoše, neimadoše Rusi od njih više one duševne koristi, koje su dobivali u staro vrieme. Jedina dakle vrata do zapadne kulture i do doticanja s izobraženimi narodi europejskimi, bijaše Poljska, s bielom i malom Rusijom, koje stojahu već tada u duševnom savezu sa zapadom, osobito s Italiom, te za vrieme poljskoga gospodstva usisaše tolerantnije idee i privrženost k svestranomu napredku. S toga poče književnost i u velikoj Rusiji stoprv onda bujnije razvijati se, kada Kijev sa zapadnimi poljsko-ruskimi pokrajinami pod Moskvu spade, te se od onuda i književnici i bolji duh književnoga napredka premiesti u Moskvu. Nu ovaj duh napredka prokrči sebi put posvema stoprv za vrieme Petra velikoga, jer još za njegova otca Aleksija

[1] Pipin i Spasović „Obzor istorij slavjanskih literatur". S. Peterburg 1865. str. 181.

vladao je toliki religiozni i književni konzervatizam i intolerantizam, da su Rusi istoga svoga patriarhu Nikona, kada htjede popraviti crkvene knjige, i tako popravljene s nova štampati, proglasili za Antihrista, a njegove koristne namiere za opasno razkolničtvo[1]. Nu s druge strane radila je vlada za napredak, koliko je mogla, počela i sama pozivati inostrance za uredjenje vojske i školah, kao i za pospiešenje trgovine i obrtnosti, te tako otvorila put k reformam Petra velikoga. Takovo bijaše dakle državno i književno stanje Rusije, kada naš hrvatski putnik Križanić, pod sakrivenim, ali Rusom bolje poznatim imenom Srbljanina, dodje preko Poljske u Rusiju, stupiv odmah u prvi red onih riedkih ruskih književnikah, koji počeše misliti o dubljoj kritici ruskoga života i stanja, o pravilnom popravljanju jezika, o ustrojenju akademijah, te koji stadoše nagibati se kulturi zapadne Europe. Medju ovimi književnici bijahu ponajglavniji Rtičev, boljarin Matvjejev, knez Kurbski, Kotošihin, Polocki, Slavinecki itd.

Gore spomenuti Grigorij Kotošihin, kasniji prognanik u Švedskoj, napisà veoma zanimivu razpravu „O Rosiji v carstvovanje Aleksija Mihajlovića“, te je vriedno spomenuti, što on u tom djelu, kao jedan izmedju najizobraženijih tadašnjih Rusah, o velikoj Rusiji govori: „Ruski ljudi“, veli on, „neimaju u ničem izkustva ni znanja, jer u svojoj domovini nedobivaju nikakova podučavanja, niti ga hoće da primu. Boljari, sjedeći u savjetu carskom i gladeći svoje brade, neznaju ni odgovarati na pitanja careva, nego muče, jer nisu sposobni da podavaju komu budi kakav savjet, pošto mnogi čitati ni pisati neznadu. Isto tako neučen je i ženski spol. A sva ona glupost i nevještina proizlazi od tuda, što Rusi svoju djetcu u ine države nepošiljaju na nauk, strašeći se toga. A ipak, kao što svemu zlu treba tražiti korjen u pomanjkanju naukah i u neznanju, to je isto tako jedino sredstvo za izkorenjenje zla, širenje naukah i znanostih[2].

Ali našto nijedan ruski, ma i najbolji književnik do onoga vremena, pomislio nije, nebijaše samo idea potrebitih svestranih reformah, s kojom Križanić u Rusiju dodje, nego i velika idea narodnosti, kojoj bješe sudjeno, da stoprv za naše vrieme u Europi zamašnije kolo zaigra.

---

[1] Isti.

[2] Galahof A. Istorija ruskoj slovesnosti. S. Peterburg 1863. str. 217.

Prvo staranje Križanićevo u Rusiji bijaše, da probudi u Rusah narodnu samosviest, i da razplodi poznanje svoje slovinske narodnosti. On htiede upoznati Ruse s jednoplemenici, podčinjenimi tudjincem, i dokazat jim zadaću osloboditeljah i sajediniteljah slovinskih raztrešenih plemenah, osobito, poslie kako je Rusija veliku stranu poljske kraljevine na sebe povukla, a Poljska sve to više pod igom svoga nereda propadala. Nu takova velika idea, bijaše doista prevelika za tadanje Ruse i tadašnju rusku vladu, oni je nisu razumjeli; s toga ostade glas Križanićev, glas vapijućega u pustinji, a njegovo pojavljenje u tadašnjoj književnosti ruskoj, jedino, bez primiera i bez nasliedstva.

Moglo bi još nastati pitanje, odkuda Križaniću samomu ova idea narodnosti, te idea sveslovinstva? Mi možemo odgovoriti na to, da je Križanić ovom ideom nadahnut bio s jedne strane čitanjem proizvodah talijanskih pjesnikah i književnikah, a s druge strane duhom domaćih, osobito prekovelebitskih hrvatskih spisateljah, koji poslie nesretnoga razkomadanja svoje stare domovine i razora svoga naroda, zabavljahu se ovom ideom od vajkada, kao poetičkim idealom u svojih književnih proizvodih, bez da su joj znali dati onu realnu sliku, u kojoj ju Križanić prvi svomu narodu predstavi[1].

Ovdje nam se napokon još jendanput nameće pitanje, da li se neće poroditi kod bratje naše slovinske iztočnoga zakona pravedna sumnja: Nije li našega Križanića tajna ruka rimska poslala u Rusiju, da radi u iztočnoj strani ruske za onu istu svrhu, za koju u zapadnoj Rusiji Kiril Semenović Terlecki, episkop lucki i ostroški, Gedeon Balaban, episkop lavovski, Leontij Peljčinski, episkop pinski i Dionisij Zbirujski, episkop holmski, pristavši kao pravoslavni uz Ježuitu Skargu, i pokazujući veliku revnost početkom XVII. stoljetja za crkvenu uniju? Nu na to moramo odgovoriti, da ne-

[1] Koj staru hrvatsku književnost i malo pozna, znat će: da je idea slovinske narodnosti uprav kod Hrvatah u sva vremena bujno cvala. Nam netreba ino, nego da napomenemo imena Fausta Vrančića iz Šibenika, Lukarića, Ivana Gundulića, Jakova Palmotića, Gradića i Rosu iz Dubrovnika, Barakovića iz Zadra, Kavanjina iz Splieta, Kanavelića iz Korčule, Glavinića iz Istre, Levakovića iz Jastrebarske, Vitezovića iz Senja, Karamana iz Poljicah, a nada sve Mavra Orbina, koj g. 1600 dapače i sveslovinsku povjestnicu pod imenom: „Il Regno degli Slavi“ tiskom izdade.

imamo uprav nikakovih pozitivnih dokazah, za moći potvrditi ovu sumnju; dočim bi mogli proti njoj navesti, gore priobćene vlastite rieči Križanićeve, kao i tu okolnost, što on nikakove preporuke iz Rima sa sobom u Rusiju ponio nije, kako su n. pr. ostali rimski misionari vazda dobivali. Pa kad bi Križanić ikakovo poslanstvo od Rima i primio bio, to bi doista silni još tada Rim znao bio svoga čovjeka od dugotrajnoga izgnanstva, ako ne obraniti, a to barem za njega svojski se zauzeti. Ali ni o tom neimamo nikakova dokaza u čitavom kasnijem životu Kržanićevu. Mi moramo dakle, dok protivnih dokazah imali nebudemo, taj učin tvrdo braniti, da je Križanić od svoje volje, tjeran samo od ćuvstva narodnoga, preko Poljske, gdje radi vladajućega tamo nereda ostati nehtiede, došao u Rusiju s jedinom namierom: da oživotvori svoje idee, koje su ga jur od mladosti oduševljavale.

Što on u Rusiji nadje? to čusmo jur gore. Tužno prognanstvo sibirsko, u kom je sav svoj nama poznati budući život plakati i žalovati, ili da njegov čisto-brvatski izraz upotrebimo, „javkati“ morao, poprimivši u toj tuzi novo plačno ime „javkavac“.

Kakov bijaše neobičan povod, ili opasan grieh, radi kojega ruska vlada svoga učenoga slovinskoga gosta za kaznu u ledenu Sibiriju poslà? tko će to sada potanko znati, jer u ono vrieme nebijaše još sudačko postupanje, sa svojimi zapisnici i osudami u Rusiji onako uredjeno, kao u nas i u ostaloj zapadnoj Europi. Mi ćemo dakle pristati uz one, koji misle, da je Križanić prognan u Sibiriju radi toga, što je probudio sumnju kao rimski katolik, kojega mnogi po tadašnjem pojmu ruskom, nisu razlučivali od Eretika[1], na što se i sám u svojih djelih tuži.

Kad je dakle Križanić jedva jednu ili dvie godine proživio u Rusiji, odvedoše ga god. 1660 na silu u Sibirsko prognanstvo, i nastaniše ga u gradu Tobolsku, u zapadnoj Sibiriji, na susjeku riekah Tobola i Irtiša, daleko od Petrograda 445 miljah. Š njim zajedno prognan bi i ruski Hespodiakon Theodor.

Proživiv u ledenoj Sibiriji 15 do 20 godinah, nastavi Križanić ona svoja književna djela, što je stranom pod liepim južnim nebom zamislio, u Moskvi pisati počeo, a u Tobolsku na toliko dovršio, na koliko su mu dopustila ondešnja veoma oskudna književna sredstva.

---

[1] Galahov. str. 218.

Sva nam poznata djela Križanićeva, diele se na troje: 1. na politično-socijalna, 2. na bogoslovno-politična i 3. na jezikoslovna.

Najznamenitije njegovo djelo jest tako zvano „Ruskoe gosudarstvo v polovinje XVII. vieka", koj naslov nije medjutim po samom piscu tomu djelu podan, nego po njegovom veoma zaslužnom ruskom izdatelju, g. P. Bezsonovu Nu mi se s tim naslovom nikako neslažemo, i uvjereni smo, da Križanić svomu djelu, kad bi mu za njegova života dozvoljeno bilo tiskati ga, nebi bio ovaj naslov nikada dao; jer isto djelo negovori samo o carstvu (gosudarstvu) ruskom, nego o mnogih inih stvarih, potrebitih svakoj državi, a kad govori o mahnah ili griesih ruske zemlje i ruskoga naroda, govori takodjer uvjek i o griesih svih Slovinah; jer Križanić, ako se je i pretvarao kadikad kao da je rodjeni Rus, nazivajući rusku zemlju svojom domovinom, a ruski narod svojim narodom, činio je to iz obće slovinske svrhe, te je i onda, kad je karao specifične griehe Veliko-Rusah, uvjek pred očima imao boljak i budućnost svega naroda slovinskoga. Ovo djelo moglo bi se dakle prije nazvati: „Misli o Slovenstvu[1] i njegovu napredku", nego li „Ruskoe gosudarstvo", koje je suviše tiesno za široko polje, na kom je Križanić osnovao svoje djelo.

Što je za nas Hrvate zanimivo, premda ne toliko važno, kako bratja naša iztočna misle, pisao je Križanić svoja ruska, ili ruskohrvatska djela, latinicom, ne pako kirilicom, jedinim pismom Rusah od najstarija vremena. Da je g. Bezsonov ista djela za rusko obćinstvo tiskao kirilicom, to mi za posve naravno smatramo, ali da izdavajući toli znamenito djelo staroga pisca, nije barem gdjekoj odsjek, po njegovom izvornom načinu pisanja, t. j. njegovim pravopisom, u latinici priobćio, to mu već iz toga oprostiti nemožemo, jer mislimo, da bi u njegovom izvornom spisu još mnogo više zanimivih hrvatizamah našli, nego li jih sada imade njegov kirilicom prepisani tekst. A i za nas, koji za naše čitateljstvo izvadke iz Križanićeva djela u izvoru latinicom priobćujemo, mnogo bi laglje i poučnije bilo, kad bi jih mogli onako priobćiti, kako jih je on sam napisao, a ne, kako jih g. izdatelj kirilicom prepisao, te mi opet iz ove latinicom prepisati moradosmo.

---

[1] Križanić je uvjek pisao Slovenci i Slovenstvo, nikada po južnom: Slovinci i Slovinstvo, ili po sjevernom Slavjani i Slavjanstvo.

Glavno djelo Križanićevo, započeto u Sibiriji dne 3. trav. 1663, dieli se na tri diela, a svaki dio na više razdielah. Prvi dio govori „O narodnom i državnom blagu i bogatstvu", a razdieli: 1. Ob blagu (u obće). 2. Ob remestvu (rukotvorstvu). 3. Ob težačestvu (težačtvu). 4. Ob rudah.

Drugi dio „O sili državnoj": 1. Ob silje (u obće). 2. ob tvrednosteh (tvrdjah). 3. Ob strojeh vojenih. 4. Ob vojakeh. 5. Ob vojvodah. 6. Ob besedje, ob imeneh i ob stroju ili platju vojačeskom. 7. Ob miesteh i ob počasteh vojačeskih.

Treći dio „Ob mudrosti državnoj": 1. Jako mudrost jest dobra, polezna, koristna, potrebna. 2. Izkazanje ob mudrosti i ob znanju i ob filosofije. 3. Ob politićnoj mudrosti. 4. Ob obrazu človječjem. 5. Ob jaziku, libo ob besedje 6. Ob svitnom stroju. 7. Ob naraveh i ob neumjetelnosti našej i čto ini narodi ob nas sudjet. 8. Ob ruskoj zemlje. 9. Ob ruskih zakoneh: iz opisanja njekojega Njemčina. Ob lajanju njemeckom. 10. Otvjet na inorodničeskoje lajanje, potvari i sablazni. 11. Ob obšćih naroda našego primjeteh i vadah. 12. Ob čužebjesiju. 13. Kojimi načinmi inorodniki bivajut narodom šćetni. 14. Ob snubokeh ruskie koruni. 15. Ob čuževladstvu 16. Ob kakovi sramoti i obidi sje djejut nam Slovencem ot inorodnikov. 17. je razdiel u izdanju ili izpušćen ili preskočen. 18. Kako inorodniki sramotjet kralevskuju čest našego naroda u Ljahov. 19. Kako inorodniki osramotiše kralevskoe veličestvo u Čehov, Bolgar, Serbov i Slovencev. 20. Ob narodnom sćastju našem. 21. Ob treh obšćih kugah, kojimi Niemci zaražajut narodov. 22. Jako ruskoe vladanie jest luče (bolje) od laškogo. 23. Ob kralevoj godnosti i oblasti. 24. Ob raznih staneh ljudej. 25. Ob kralevoj povinnosti iz svetogo pisma. 26. Ob kralevom nastojanju, ob kralestvu i ob tiranstvu. 27. Proizjavlenie obšće bogatih ljudej, i mnogih vladatelev obludi, ob privlastju vešćej; ob vsekonečnoj oblasti. 28. Ob krutom vladanju i ljudoderstvu. 29. Jako koren vsemu zlu jest lakomost. 30. Ob popravleniju tiranstva i zlogo vladanja. 31. Besjeda careva g žitelem vsego kralestva. 32. Zakonostavie suprot narodnomu ukorenju i k inim potrebam i slobodini vsjakomu stanu. 33. Ob gostogonstvu. 34. Ob sohranenju vladateljstva. 35. Ob slavje kralevskoj. 36. Ob kralevskom nastupanju. 37. Proloquinm. Predislovje carju Aleksiju Mihajloviću. 38. Exordium (Predlog proglasa careva na narod). 39. Exordium aliud (drugi predlog). 40. De legibus et statutis. 41. Ob vladateljstvu i ob osnovanju

kraljevstva. 42. Eže vjeća jest volnost v samovladstvu neže v obšćevladstvu. 43. Ob kralevoj vlasti i ob znakovinah veličestva. 44. Ob kralevom urjedu, nastojanju i milosti. 45. Ob slobodinah, kakovije i kakovim osobam sje imaju davat slobodini. 46. Ob duhovnih osobah. 47. Ob trih plemenitih staneh, to jest, ob knjezeh, boljareh i plemenjareh. 48. Admonitiones aliquae. 49. Ob ljudnosti iliti ob umnoženju ljudej. 50. Ob pripisanju inorodnikov. 51. Ob širenju gospodstva. 52. Ob Tatareh. 53. Skazanje ob neznanju. 54. De contrariis tentationibus Russiae. 55 De Rationibus Graecorum politicis. 56. Žalobi na Grekov: Dlja obid koje oni činjet rimskoj cerkvje i nam Slovencem. 57. De peccatis publicis et de ignoratis. 58. De natura Germanorum. 59. De Haeresibus politicis et de absconditis. 60. Haeresis politica. *a)* De quatuor Monarchiis et de fantastica Hyperbasilia. *b)* De Anarchia. Ob svojevoljstvu. *c)* De Haeresi Sardanapolorum sive de luxu et uita voluptuosa. *d)* De multitudine et vanitate Titulorum. *e)* De Vana multiplicatione Ordinum Militarium.

Ovo je dakle sadržaj svih 60 razdielah, kako jih sam pisac razdieli. Kako se jur iz razdielnih napisah vidi, služio se je pisac stranom svojim, po njem skovanim, jezikom obćeslovinskim, ponajviše hrvatsko-ruskim, stranom pako latinskim, u kojem je mnogo laglje pisao i mislio, jer je u tom ponajviše jeziku i svoje izobraženje steko.

Ruski izdatelj preważnoga toga djela, g. Bezsonov, dade, kako jur gore spomenusmo, ovomu djelu „proizvoljno ime", to jest samovoljno ime „Russkoe gosudarstvo v polovinje XVII. vieka", te ga priobći najprije u Ruskoj Besjedi g 1859. I., a zatim napóse u Moskvi g. 1859—1860, vel. 8. u dvie knjige. I. str. 438. II. 392. On potroši na izdanje velik trud, pošto je sav latinski tekst preveo na jezik ruski, priobćiv ga u podlistku, a u slovinskom tekstu, protumači manje i više sretno sve rieči, Rusom manje razumljive, koje pripadaju ponajviše onomu hrvatskomu nariečju, koje se u Hrvatskoj preko Save i kupe i danas još govori, osim njekih riečih, koje Križanić ili pozajmi iz jezika drugih plemenah slovinskih, ili jih sam skovà.

Križanić je napisao za ovo svoje djelo dva predgovora, jedno stoji na čelu svega djela, drugo pod razdielom 37., kao ujedno posveta caru Aleksiji Mihajloviću. U prvom veli: „V sih knigah

jesut pretolmačeni razgovori i opominki iz nekojih naročitih pisatelev, koji pisaše ob političnih djelih; iliti ob vladateljskih, gospodarstvenih, narodnih dumah (mislih) i promisleh, po imenu iz Filipa Kominova, Pavla Parutia, Justa Lipsiuša, i inih", niže spominje i Maksima Fausta.

U drugom predgovoru, iliti posveti, govori on caru Aleksiju, medju ostalim ovako: „Pričini pak, dlja (za) radi kojih esm jaz nekoristni sjemo pod tvoeja milosti krila žit prišel, i djelo, koje nošu, znano činju T(vojemu) Veličestvu so vsjakim uničiženjem. Najpervle obličil esm ešće vo svoej mladosti: jako jazik naš slovenski od inih jazikov prehudo est oskvernen, smieten, izvračen, i malo ne ves do konca izgublen. Zarad togo vsego esm ohotu (skrb) k tomu nosil; da bi kako jazik iztježan i ko koej (svojej?) soveršenosti priveden bit mogel. Da bismo imali dobru Gramatiku i Leksikon, i potom da bismo mogli pravilno pisat i govorit; i da bismo imali obilje riečej, s koliko jest potrebno ko proizjavljenju človječeskih zamislov, vo vsjakom govorenju, pri obšćih narodnih spravah (djelih)"[1].

„Za vtoroje obličil esm: Kako slovenski narod razlučaetsje na šest udjelov: na udjel Ruskij, Lješkij, Českij, Bolgarskij, Serbskij i Hervatskij. Vsje ovi udjeli imahu v njekoe vremje domorodnih kralev, iliti vladatelev. A dneska, edin ruski udjel, po Božjej milosti, živet pod toboju carëm i gospodarëm svojego jazika: a ostalni vsje Slovenci esut podverženi čužim (tudjim) narodom. A pri tom i drugoe zlo v kupje hodit; eže (da) se obrjetajut tokmo njekoji i udjelni godopisci u Rusov, Ljahov i Čehov: a obo vsem cjelom narodu godnih i potrebnih istorij iliti spominkov i starinih povjestei, nigdje ješte njest bilo vidjet. A Njemci neprestajut zatjevat i ežegod (svake godine) s vježimi knigami opisovat, ostidnih potvorov i lažej obo vsem našem narodu; a naipače ob Ruskom udjelu, zaziraje narodu carstvo i slavu dannju od Boga. Jaz adda negodni, esm željel: vidjet spisanu obo vsjem narodu, takovu istoriju: v kojej bi bil zatomlen i prekonan (uništen) Njemecki zazor, so svojimi potvormi i skarednimi hulami. Ne imajuć pak u sebe premoženija dovolnogo k pisaniju takovih knig, prišel sem ko tvojemu carskomu Veliče-

[1] Sravni njegovo latinsko pismo god. 1641 biskupu Vinkoviću pisano. Prilog br. 31.

stvu, bit čelom[1], i prosit žalovanija potrebnogo k izveršeniju takova djela, koje bih rad hotjel vikonat (dokončat), Bogu i Tebje Carju gospodarju na čest, a vsjemu narodu na polzu mnogu i utjehu".

„Tretija pričina moego prišestija est bila tija: Čtal sem v raznih knigah, i v običnih razgovoreh sem slišil povjesti, ob djejanjih i spravah (djelih) sego preslavnogo Tvoego carstva. Poslancev odselje v inije zemli odpravlenih, njekojih sem sam vidjel, a ob njekoih povjesti razumjeval. Iz tjeh urazumlenih veštei (stvarih) esm razcienjal i dumal: Njekoje vješti, vrlo znat potrebni, ne bit ešče vsem carstvu obvješteni nit urazumleni. Imenno i najpače ob mnogoličnih hitrosteh, kojimi ini narodi obikajut mamit nas Slovencev, a osobito, kako ludjet i prelistrajut (varaju) ežeden sije preslavnoje carstvo. Zarad togo, da bih mogel takovie hitrosti i obludi po časti proizjavit, trud mnog esm podnjel, i v sih knižicah popisal, čto sem koristno bit sudil".

Dalje nastavlja: „Se ino — — Carskomu tv. Veličestvu — v dar prinošu v sih knižicah njekoliko političnih dum, koje sem so mnogim nastojaniem sobral, i koje (ne) iščn čemu Tvoego Veličestva vladaniju bit polezni. Stanovito vjem, ašče (ako) izvoliš, premilostivi Gospodariju, v sije knižici pozriet, eže hoćeš doznat, nevozmožno bit, da bi sije besjedi izišli od človjeka laskatelja, ili kij nebi bil Tvoemu C. Veličestvu ščiro (iskreno) vjeren, i vsjem sercem zavještan".

Ovu posvetu, koja razjasnjuje podobro uzrok ili pričinu, zašto je Križanić došo u Rusiju, i predstavlja čitavu osnovu njegovih književnih radnjah, prepisà Križanić na čisto, iza kako bješe napisao prije drugu, u koječemu popravljanu i brisanu posvetu, koju ruski izdatelj takodjer priobći. Iz ove vadimo sliedeće:

„Stanovito vjem: eže kto koli sije knižici prečtet, hočet poznat i izpovjedat: Nemožno bit: da bi sije besjedi (prišle ?) ot človjeka laskavca i pohlebnika, i kij nebi bil tvojemu c. Veličestvu ščiro vjeren i vsjem sercem zavještan".

„Moe napreduzjetije est bilo, tokmo projavit neprijateljskija zasjedi, prelesti, umjeteli i obludi. Ali pri sem opravljanju nemogaše sje obminut, da bi sje negovorilo i ob inih raznih na-

[1] Ovo je ruski izraz za prositi. Hrvati nisu nikada čelom bili ili tukli zemlju.

rodnih djeleh, i ljudopravnih spravah. Zarad sego razlučil sem djelo na množe djelov, i postavil nadpisi, obo mnogih vješteh, koje obikajut pripadat v dumah (zborištah) na razsuženije. Mogut sije knigi služit v mjesto pamjetila (memoria?) i obrjetala (kazala) na sposoblenie pamjeti".

Iz ovih riečih dalo bi se dakle zaključiti, da su Križanića kod cara njeki ljudi obtužili, ne samo kao Eretika, nego kao varalicu i laskavca, te je ovo po svoj prilici i glavni uzrok bio, da su ga kao čovjeka strana i veleučena, ali ujedno za Rusiju opasna, poslali u Sibiriju. Ujedno doznajemo iz ovih predgovorah, da je Križanić naumio bio napisati „obćeslovinski zgodopis" (povjestnicu) za pronicanje njegove narodne idee od prevelike važnosti; nu da li je ikada taj naumljeni posao započeo, tó se dakako nezna, premda bi takova radnja u Sibiriji, pri pomanjkanju najpotrebitijega gradiva, svakako zlo izpala bila.

Predjimo sad na sadržaj pojedinih dielah i razdielah. Odmah u prvom dielu i prvom razdielu, govoreći o blagu državnom, veli „o inorodnih trgovcih":

„Od vsego goršij promisel i zemli razorenie est, inorodskie torgovanie, to est: ašče kad kij kralj prepustit inorodnim trgovcem vo svoei deržavje prebivat ili žit, svodi i skladi deržat i vezdje (svuda) po zemlje torgovat. Tje bo vezdje v deševu poru (jeftino vrieme) našie tovari vikupajut, i inozemcem, svojim narožanom, vsakije našije tajnosti projavljajut, ne tokmo v torgovnih no i vo vladateljskih tajnih djeleh, i narodnie našie zakoni razarjajut i vo svoe razpustnie pogibeljnie zakoni naš narod zavodjet, i v blagočestiju mnogih sablaznjajut; . . . ešče i — puščo (gorje) est, ašče tje inorodni torgovci ne budut sami svoji gospodari, no inih bolših torgovcev slugi i opravniki, takovi esu vsje Njemci koji po Rusi torgujut". — Dalje govori o istom predmetu:

„Naroda našego razumi esut tupi i kosni: i ljudi neumjetelni v torgovaniju, v zemljitježanju, i v domašnem gospodarstvu. Rusi, Ljehi i ves narod slovenskij, otnjud neznadut dalekogo torgovanija ni po morju, ni po suhu[1]. Samije aritmetiki i čislenije umjeteli (nauci) ne učataje naši torgovci. Zato inorodni torgovci

[1] Križanić je malo poznavao Dubrovnik i dalmatinsko primorje, kao i staru povjestnicu baltičkih Slovinah.

lehko nas prehitrajut, i obmamljajut, nešćadno vo vsjako vrieme“. Govori dalje: s kojimi zemljami i narodi trebalo bi da Rusi stupe u trgovački savez; koja móra i rieke da napune brodovi; kako može Sibirija koristna postati za trgovinu; kako treba s Indiom i Perzijom u savez stupiti. itd. Nadalje, kako je treba graditi putove i mostove, i drumove sigurne držati od razbojnikah; savjetuje, da se u svakom gradu obći mjernici ponamiestc, te jadikuje: kako „naš slovenski narod ves est takovomu okajanstvu podveržen, eže vezdje na plečeh nam sjedat Njemci, Židi, Šoti, Cigani, Ormljani (Jermeni) i Greki i inih narodov torgovci, koji korv iz nas izsisajut“.

U drugom razdielu, govoreći o Remetstvu (rukotvorstvu) nagovara Ruse, neka najbolja znanstvena djela inostranacah o tom predmetu, kao Garzoniusa, Floravantija i Sardusa na svoj jezik prevedu. Hvali Niemce kao najbolje rukotvorce, i poradi njihovih družinah rukotvorskih, i sloboštinah što ovi uživaju. Kori našega naroda lienost i „bezdjelje“, preporuča djevojačke škole i bolje podučavanje ženah, a kori preranu ženitbu itd.

O težačtvu kaže sasvim pravo: „da est svemu (narodnomu) bogatstvu koren, i osnovanje; težak bo kormit (krmi hrani) i bogatit i sebe i remestnika, i torgovca i boljarina i kralja“. Bolji nauk o težačtvu treba, veli, osobito našemu narodu, koji je tup i lien, te neima gospodarstvenih knjigah. Govori zatim obširno, kako bi valjalo unapredit gospodarstvo. Nećemo da spominjemo, što govori o rudah, koje, kako dobro kaže, sami inostranci kod nas kopaju, te prelazimo na drugi dio, koj govori o državnoj sili. Tu preporučajući prije svega tvrdje (tverdnosti), spominje ovo o Hrvatskoj:

„V Hervatskoj zemlje vozdlje (kraj) riek razstut ljesi, duboki, gusti, i ljudi krepjet rubež sice (ovako): Sječu sotvarjajut v dilinu na mnogo versti, to est, sjekut i valjat ono drevie da se učinit konjnikom neprehodno miesto, a pri onih sječah čordaki, zrjemnici ili stražnici sice: v zemlju vsadjet visokih berven z desjet i veće, i na nih sogradjet kuću, a v nej prečuvajut dva ili tri straži s piščalmi i z možarom. Ašče gdje počujut neprijatelja, vistrjeljet možar, a drugaja stražnica to uslišav, vistrjelit i ona, a tretija tože, i inija rjedom na obje strani; i tako za eden čas budet vjedomo na 50 verst i dalje, eže neprijatelj est v zemlje“. Evo dakle najstarijega opisa naših čardakah i kordunskoga alarma.

Govoreći ob oružju i vojenih strojevih, govori i o vojenoj muzici, koja je za vojnika od prevelike koristi. „Predivnim bo činom muzičnoje igranje serdca i hrabrost dodajet svoej stranje, a suprotivnjej stranje grozu činit". Predlaže zatiem, da se u Rusiju pozovu dobri muzici iz inostranstva, da se podigne muzikalna učiona i ustroji dobra dvorska kapela.

Razdiel peti govori o „vojvodah", koje čestoputa banovi zove, premda je u ono doba ta hrvatska čast težko Rusom poznata bila. Kori pako ponajviše Ruse, što Niemcem povjeravaju gradove i vojske; veleći: „Zdjeska (sada) na Rusi se djeet, česo na vsem svjetu njest bilo i ne budet. Njemci deržjet gradi i malo ne vsju oblast i zapovjedničestvo nad vojskom; a narožani sje otčajavajut od vsjakogo postupka na više mjesto. Treba sje est bojat, ili pače za stanovito deržat, jako iz seje pričini učinitsje ešče njekogda mjetež, izmiena i krovnoe prolivanie. Rimsko carstvo sje est razorilo dlja radi pripisovanija inorodnikov i zmjetenija narodov. Lješkoe kralestvo dlja toježe pričini ninje (sada) se razarjaet Najluče bi bilo, da bi ninji car gospodar, otajen zavjet učinil z njekojimi Ljehmi na ksenilasiju (gonjenje tudjinacah), prisjegši sebe ne zasjedat slobodim njihovim (Leškim)".

Vrlo zanimiv je i razdiel 6. i 7. drugoga diela, u kom govori pisac o pravom slovinskom nazivanju oružja, strojevah i sprave vojničke, o odieći i nošnji, o napravi glave i kose, o plaći i počasti vojnikah; koreći Ruse, što po tatarskom i turskom načinu svoje glave briju i svakojake tudje haljine uvadjaju, što vojnikom tudja imena: kao soldati, rajtari itd. podavaju; uči jih, kako treba da odjevaju vojnike i postupaju s njimi, pozivajući se na običaje drugih narodah i ostalih Slovinacah. Tako veli na jednom miestu: „Hervati i Bugari nosjet perje žerjavinje takože slobodno, kto zahočet; u Turkov pak nespodobitsje nosit perje inomu, neže velikije krieposti i precienbi mužu".

Najznamenitiji i najobširniji je treći dio, u kom govori Križanić „O mudrosti".

Prije svega nagovara Ruse, da se podadu naukom i da uče knjige, jer najbolji mislitelji (dumnički) i najmudriji i najvjerniji prijatelji jesu knjige. Pripovjeda kako mudrost, ili znanosti prehode od naroda k narodu, kako primiše nauke od Egipćanov Židovi i Grki, od ovih Rimljani, a od njih Niemci, Francuzi i Vlahi

(Talijani). Govori o novijih iznašastjah, i kako Talijani iznadjoše zvonove, magnetnu iglu, s kojom se brodari (čolnari) voze po moru, muzično pienje na mnoge glasove; a Niemci tiskanje knjigah, ure (časove), puške, mjedoreze i druge umotvore „Nikto adda“, nastavlja pisac, „naj ne rečet, jako bi nam Slovencem put k umjetelem (znanostim) virokom nekoim nebesnim bil odkazan, i bud to bismo mi ne mogli ili ne morali učitsje umjetelei. Jakože bo ostalni narodi ne v eden den, ni v eden god, no po malo, edni od drugih sje učahu, tako že i mi naučit sje možem, ašće ohotu i pečal pridjenem“.

„Pače“, nastavlja on dalje, „ja mislim, da je uprav sada došlo vrieme, da se naš narod podade znanostim, jer u ovo vrieme digó je bog u Rusiji kraljevstvo slovensko, na slavu, silu i veličinu, na kojoj u prošastnih vjekovih, nijedno od našega naroda kraljevstvo stojalo nije, a mi vidimo kod inih narodah, u koje vrieme njihova država, glede veličine i slavě na višjem stupnju stojaše, da tada tim više cvaše u toga naroda nauci i umjetnosti.

O političnoj mudrosti veli u razdielu 3.: „Izmežu vsjeh mirskih naukov, najplemenitjeją i vsjem gospoža est politika, iliti kralevskaja (državna) mudrost. I sija izmežu vsjeh najljeplje pristojit kralem i sovjetnikom njihovim. Jakože bo v tjelju člověčjem sila est v rukah, borzost v nogah, razum v glavje; tako i vo nravnom vsego naroda tjelu, raznija krjeposti v raznih udeh esut razdjeleni. Sila pri vojakeh, blago pri torgovceh, a mudrost vladalnaja pri kralju, i pri ego dumnikeh (savjetnikah) najpače prebivaet. — Političnoj razumnosti dno i osnovanje esut sije dvje priči, iliti naravnije zapoviedi: Znaj sam sebe i ne vjeruj inorodnikom. — Načalnaja obšćemu dobru pakost est: neznanie samogo sebe, i kogda ljudi sami sebe i svoje šegi i običaji prelišno (suviše) ljubjet, i sebe silnih, bogatih, mudrih bit scienjajut, ne budući takovi“. — „Od početka do konca, poznanje istini i političnaja mudrost na tom sje stanovit: Da poznaem sami sebe, to jest, prirodje i ćud i stan ljudstva i zemlji našije“.

Veoma umno govori o tom, kako treba da politik pozna sam sebe, t. j. svoju državu i svoj narod, te pridaje na kraju: „Da bi bili naši drevni slovjenski vladatelji poznali svoego naroda silu, i suprot kojim narodom bjaše pravedno i prigože (prigodno?) užívat sili, čudesa bihu bili mogli zdjelat, (jerbo) ljudstvo naše est edno izmež najprostjejih, i potomu menje sje voz-

nosit, menje sje zapovjednikom protivit, i leglje sje dast namovit (nagovorit) na vdavanie sje v ratnije pogibeljnosti, neže ini evropski narodi". Dalje: „Da bismo mi bili poznali i razcienili svoe neznánie, i razuma svoego tupost; stanovito ni od roda nebismo sje bili z inimi prehitrimi narodmi vpuščali v tol mnogija razpravi, ugovore, svadstva, pretorgi, i vsjakie besjednija spravi (djela), jakože smo učinili. Nit bismo bili tako mnogolično obmamleni, nit osmjevani od vsjeh narodov, budto (kao) glupci; i mnogih tug bismo bili prosti, koje ninje moraem terpjet".

Što Križanić u razdielu petom o jeziku i slovinskih nariečjih govori; u tom nemožemo se slagati š njim, jer one mahne, koje on pripisuje našemu jeziku, imali su osim grčkoga i latinskoga, skoro svi ostali jezici u ono doba. Križanić veli takodjer: „da je naš jezik od svih jezikah najnesposobniji za piesme u redcih, za muziku, i za svako skladno ili poetičko govorenje i pienje". Da je on bolje poznavao narodne piesme Slovinacah i umjetnu poeziju starih svojih hrvatskih pjesnikah, kao Lucića, Čubranovića, Vetranića itd pa istoga svoga suvremenika Gundulića i Barakovića, doista nebi bio take krivice činio svomu jeziku. Više rázloga ima u onom, što govori o pravopisu ili pismu; kad govori da je „grubo i bezpravilno", i da nikada neće „k pravilnosti privedeno biti tako, da bismo njim skoro liepo i strojno mogli čto napisati".

Spominjući u razdielu 6. odieću i stroj haljinah u Slovinacah, smije se Križanić našim črevljem i opanjkom, našim hlačam i haljinam, te čini njeke dobre primjetbe: „Mi prodajem mnogije koži inim narodom, a sami bosi hodim". — „Hlači, ves narod nosit tjesni i dolgovatie, kotorie dlja tjesnosti skoro se razdirajut na koljeneh" — „Rusaki nosjet sukni tjesnije i dolgije, daže do tol, i v nih hodjet, budto (kao) v njekoih vrećah obšiti. Sukni takovije njemajut ni edinije dobrije kakovosti". Smije se nadalje Rusom, što „pjenjezi mečut v usta, i to est gnúsno, abo pjenezi čez mnogije nečistije ruki prehodjet". Kori jih: što nose biser kao žene, i što isti seljaci imaju zlatom i biserom obšivene rubače; veli nadalje: da je tjesna odieća kod inih narodah, koji prostraniju nose, veoma smiešna, jer se takovi ljudi u tjesnih hlačah i suknjah čine kao da su goli, što se osobito Ugrinu zgadja, kada dodje u družtvo Niemacah, i zato „vidjet hoćeš", veli, „u Rusov, Hervatov i Vugrov suknju novu, a rukavi razdertie, rukavi bo dlja tjesnosti lehko na lakteh pukajut".

U razdielu sedmom naveden je razgovor Borisa i Hervoje, to jest Rusa i Slovinca u obće; o običaju i o neznanju našega naroda i što inostranci o nas sude. Odmah u početku govori Boris (Rus): „Jaz mnogokrat, Hervoju brate, dumaju (mislim) ob okajanom stanu (očajanom stanju) vsego naroda našego slovenskogo, v kojem šestero ljudstvo sje ščitajet: Rusi, Ljehi, Čehi, Bolgari, Serbi i Hervati, i razcienjaju, kako smo mi postali na ukorenje (ukor) vsjem narodom, iz kojih ini nas ljuto obizajut, (vriedjaju) ini oholo zgordždajut (oholo preziraju), ini nas izjedajut i požirajut naše blago pred očima našima; a čto est od vsego tužnie, ružjet, ukarjajut i nenavidjet nas, i zovut nas barbarmi, i pače v skotovskom, neže v človječeskom čislu nas postavljajut".

Hervoj. „Vozgorženju, zaverženju i ukorenju, koje mi terpim od narodov, pervaja pričina est: naše neznanje i naše nehajanje ob umjeteleh (naucih). A vtoraja (druga) pričina est naše čužebjesie, (tudjoljubje) iliti glupost, koeju terpim, da inorodniki nami kraljujut i mamet nas vsjakimi prevodmi, i činjet iz nas vse, čto hotjet. Dlja (radi) togo bo, a ne dlja česo inogo, nas zovut barbarmi".

Prelazi zatim na ine mahne slovinske, medju kojimi navadja: neznanje, lienost i ludost, radi česa Evropejci izmedju svih hristjanskih narodah samo nas Slovence i Ugre[1] barbarí nazivlju. Iz ovoga uzroka može nas prevariti svaki inostranac, otimlje nam naše blago i slobodu, a ostavlja nas gole, gladne i zasužnjene. Inostranci nevode nas jedino za nos, nego nas jezde (jašu) miesto skota, i tako nas obmamljuju, da ih zovemo, neka kraljuju nad nami, kako to Poljaci čine.

Nadalje veli: da su razumi naši srednji, jezik da nam je biedan, nepoznamo historiju i našu prošlost, neimamo samosviesti, neznamo vodit pohvalne razgovore o politici, neumiemo se odjevat fino i ukusno, malo nam valjaju zakoni i mnogi običaji, koji su barbarski, medju kojimi spominje običaj ruski, da seljak namoči obadva prsta u čašu vina, kad svomu gostu pilo nudi. Kod nas vlada velik smrad i nečistoća tjela, neznamo ukusno graditi kuće, imamo uzke i nizke prozore, kroz koje nemože unići ni dosta zraka u kuću; neimamo dimnjakah, a pune kuće dima. Orudje poljodjelsko

[1] Sada su nas u tom i Ugri daleko pretekli.

isto je tako loše, kao i sva naša kućna sprava, a ipak ljubimo tudjinstvo i tudje gospodstvo, pa nećemo od tudjinacah poprimiti ono, što je dobro, liepo i koristno.

„Naši Ljehi i Hervati, oproč (osim) latinskago jazika, kojega sje doma naučajut, ešće sje skitajut po vsej Evropje i učetsje bez vsjakije koristi njemeckogo, vlaškogo, francoskogo i vugerskogo jazikov, i ako kij ne znaet kojego iz tjeh jazikov, nescienjaetsje bit goden svoego stana. Tako sami ničižjet (ponizuju) sebje, svoj jazik i svoj narod, i vistavljajutsje na posmieh vsjem narodom. Togo smotrječ ini narodi, izdumujut (izmišljuju) ob nas vsjakije britki priči“.

Ovdje navadja pisac kojekakve psovke kojimi nas časte ini narodi, medju ostalim priobćuje više poslovicah magjarskih o raznih narodih, kao i onu poznatu „Tot nem ember“ i „taliga nem szekér, pogacsa nem kenyér, Tot nem ember,“ iz česa se vidi: da je naš pisac kao pravi Hrvat onoga vremena, dakako i magjarski umio.

U razdielu osmom počimlje govoriti o Ruskoj zemlji, o uzrocih njezina uboštva i bogatstva, o njezinoj nevolji i sreći, i žali nada svim „praznost zemlje,“ koju pripisuje okrutnomu i žestokomu načinu vladanja i zakonadavstva, prem da inače hvali samovladstvo, kao prut Mojsijev, kojim može car i gospodar svaka potrebita čudesa tvoriti. U razdielu 9. prevadja viesti Olearia o ruskih običajih. U 10. razdielu navadja Herberšteina, Pernšteina, Possevina, Pavla Jovija i mnoge druge inostrane pisce, koji pisaše o Rusiji; a u desetom razdielu izreče veliku istinu o našem narodu, kad veli:

„Mi njemaem prirodnie riezvosti (hrabrosti) i njekije plemenije hvalnije gizdi, libo oholosti i serčenosti. A to est, da bismo sami sebe i svoj narod v preciembe deržali. Ljudi, koji takovu riez nost imajut, ne terpjet, da bi im inorodnik zapovjedal, razvje po silje. A naš narod sám voljno zaprašaet (moli) inorodnikov k sebe na kralevanje.“

Još obširnije o toj nesretnoj ljubavi tudjinstva, koje on Čužebjesiem ili grčki Ksenomanijom nazivlje, govori u razdielu 12., te spominje medju ostalim:

„Nijeden narod pod soncem izkoni (od početka) vjekov njêst bil tako izobižen i osramoćen od inorodnikov, jakože mi Slo-

venci. Ni jeden adda narod sje njemaet pače breč (branit) od inorodničeskogo obšćenja, neže mi isti Slovenci. A ednakože (ipak) čto sje djeet, kako sje mi brežem? Nigdje pod nebom nemajut inorodniki tjeh častej, i koristej, kotorije imajut na Rusi i u Ljehov itd. Odkolje izhodit glad, žaža, utiska, gusti mjeteži i razorenja i vsakije nuždi i nevoli sego naroda Ruskago."

„Nas jedinih, između vsjeh narodov, jest dopal njeki diven i nesrećen virok (sramota), da mi jedini vsego svieta obšalnost (obšanost, mrzost, preziranje) na sebje nosim, tjem, čto čuževladstva na sje samovoljno zaprašaem. A čto divnjeje; ni jeden narod na svietu njest takovie obšalnosti sterpjel od inorodnikov, kakova smo mi sterpjeli, v tom, čto smo se dali predoljet (predobiti) jedinimi besjedami, bez vsjakago oružja, i dopustili smo si narježat (uredjivat) kralestva, i postavljat kralev od Njemcev i od Grekov itd., koji nikakovje oblasti nad nami ne imahu. — Tako adda inorodniki obsjedajut herbti našie i jezdiet nas, i bijat jako skotinu, i svinjami, da, psi nas nazivajut."

Pripovjeda zatim (13) kako su se Njemci i Židovi uvukli u Poljsku i Ugarsku, kako su ovdje kroz Indigenat znali obići zakone protiva tudjincem učinjene itd., te nastavlja u r. 15 ob čuževladstvu, ovako:

„Vsje narodi proklinjajut čuževladstvo, počitajut ono v najvješćih (najvekših) tugah i nevoljah, i za najvješćuju sramotu je izpovjedajut. „Mi jedini Slovenci togo nerazumjem."

„Ludstvo ono, koje samovolj sje podaet pod oblast inorodnogo gospodina, terpit po dostojno skotski porok. Skot bo nemožet imat pastirja iz svojego plemena. Vol nemožet past volov, ni konj konjev, ni oven ovnov, no čužego roda pastir jest potreban, da paset tu živinu, — to jest človjek."

„Perzom pastir Perzin, Turkom pastir Turčin, Frankom pastir Frančin, Njemcem pastir Njemčin, vsjakomu silnomu samovlastnomu narodu pastir svojego roda človjek: tokmo jedinim Ljahom pastir ne Ljah, no inorodec človjek. — Menjša est sramota, ašče kto budet oružiem predobljen, neže da se dast o bludnimi riečmi prebajat, na radovoljno podnatije ostadnogo (stidnoga) jarma čuževladstva; — zarad togo menjšu odsudu nosjet Zadunajci naši: Hervati, Serbi i Bolgari, koji oružjem obobsileni terpjet jarem Turski i Njemecki. — Nos non habemus

nobilem generositatem, quae facit, ut quis malit mori, quam subesse alienigenae domino. — Otčina naša obratila sje jest k inorodnikom i kuća naša k čužincem. Jeremija.«

Pišući veoma oštro proti njemačkim naseljenikom u Poljskoj i Ruskoj, govori:

„Prihodjet k nam, i to ženami, a putja nazad nenahodjet. Tako prihodeč i naseljajuć sje k nam Njemci, sut nas vižili (izgnali) iz cjelih deržav; iz Muravi (Morave), iz Pomorja, iz Šlezka iz Prusov. V Čeheh malo čto uže slovenskogo roda ostajet v gradeh. A u Ljehov vsje gradi jesut polni Njemcev, Ciganov, Škotov, Židov, Ormljanov, i Vlahov, tako, da vo mnogeh gradeh jest vješće inorodnikov, neže našincev, i naši ljudi ne obrjetajut si mjesta v gradeh. Gradi sut polni inorodnikov, a mi im jesmo hlapi (robovi). Zemlju bo dlja nih mi težim, i vojni, dlja nihova užitka mi vojujem. Da bjehu oni sjedjeli bezdjelni v gradeh, v kamennih drameh, i pirovali bi, i nas svinjami, da psi nazivali."

„Ašće inorodniki odoljejut kij grad, libo kuju hoćti malu vlast našego naroda, toj čas sje napišut prosto kraljmi slovenskimi, budto da bjehu bili krali vsego slovenskogo naroda. Tako krali vugarski drevje (negda) a dnes njemecki cesari, dlja radi malie deržavi slovenskogo naroda, koju deržjet, pišut sje kralmi Dalmatskimi, Hervatskimi i Slovenskimi, i tri raznije znakovini na to od sebe udumanije viražajut: jako da bjehu vladali tremi kralestvi našego naroda. Benetčani tože, dlja radi četirih pjetih li primorskih gradov našego jazika, propovjedajut sje gospodarmi slovenskije zemli.«

Razmišljajuć »o narodnom ščastju,« govori na veliko čudo, veoma pohvalno o kazni prognanja ili izgnanja u Sibiriju, gdi se prognanci na državne troškove uzdržuju; samo kori, da se takovi ljudi, poput Belizara, proganjaju, koji bi državi na korist biti mogli. Malo zatim spominja veliku oskudicu novacah u Rusiji i Poljskoj, te kaže: da u Engleskoj, Njemačkoj i Francezkoj, mnogo ima gradovah, koji su bogatiji nego ciela Ruska ili Litva, izuzamši blagajnu carsku.

Sav razdiel 21. govori proti Njemcem, o kojih veli, da neima naroda, koj bi toliko biede i sramote činio Slovincem, koliko Niemac. Osobito spominje tri glavne kuge, kojimi nas truju, a ponajviše ljuti se na njih radi eresa (Haeresis), pod kojim razumieva protestantstvo.

U razdielu 24. počimlje, jur pomiešano sa slovinskim tekstom, pisati na jeziku latinskom. »De variis statibus hominum.« Ali u sljedećih nastavlja opet u svom narodnom jeziku, i piše medju ostalim vrlo poučno (29.) o razsipnosti našega naroda i o štetnom gostoljubju, kao i o pijanstvu, radi kojega kori navlastito Ruse, kao prve pijanice na svietu. Odmah zatim u razdielu 30. čini predloge o popravljenju tiranstva i zloga vladanja, a u razdielih 31. i 38. predlaže vrlo zanimive proglase carske na žitelje svoje države, u kojih jim podaje prava, slobode i njeki ustav, koj u mnogom priliči staromu ustavu ugarsko-hrvatskomu, s osobitimi dodatci, izumljenimi od Križanića, sasvim u narodnom, kadkad pretjeranom duhu. Zanimivo je i to, kako je Križanić u Rusiji želio striliš plemićki urediti po prilici onako, kako kod nas u Hrvatskoj u ono doba uredjen bijaše, podavajući jim njeka čisto hrvatska prezimena (praedikata) kao Peranski, Maglajski, Bužinski itd. od hrvatskih gradovah Perne, Maglaja, Bužina itd.

Kakovim je narodnim duhom disao naš pisac, sviedoči i to, što je u rečenom predlogu carskoga proglasa naredio, da se carske kćeri i sestre itd. nesmiedu za nikoga udavati, nego samo za kraljeve, knezove i vladatelje slovenskoga roda i plemena. — Da nijedan inorodnik nemože u Ruskoj postati kraljem, knezom, banom, vlastelem okolničim, vojvodom, boljarinom, dvornom, ni grada zapovjednikom, i da nebude mogao držati pomiestja ni dvora, ni kuće, ni grada, nikakova negibuća imanja; ali da se pod ovimi inorodnici neimaju razumjevati Lehi, Česi, Srbi, Bugari i Hrvati. A u latinskom tekstu (razd. 47.) veli: „Sclauinicae autem gentis homines, quicunque illi sint, aut quacunque Sclauinica regione nati, non censentur a nobis inter alienigenas, neque eos per has leges ab Russiaci populi priuilegiis excludimus. Ita tantum, ut constare debeat, aliquem esse natum Serbum, Bulgarum, Croatum, Lechum aut Cehum, ex parentibus, auis, proauisque sclauinicis ab immemorabili tempore et non a proselitis aut aduenis". — Da se vladatelj ruski neima u napred nazivati tudjim imenom car, nego slovinskim (?) kralj. — Da narod ima strogo čuvati svoje običaje i svoj jezik. Nadalje obvežuje se vladar u tom namišljenom ustavu i naredjuje: 1. Ut liberetur Regnum nostrum ab infamia Tiraniae, et a periculis, quae ex tali tentatione (Germanorum moribus) et calumnia accidere possent. 2. Ut unusquisque homo sciat Statum et Officium, Meritum et De-

bitum suum, utque ita omnes fiant contenti suo statu et suis privilegiis. 3. Ut in rebus spiritualibus nullae sint controuersiae, et ut cessent illae quae pridem inualuerunt. 4. Ut possimus facere salutaria federa; et per gratiam Dei ut tandem aliquando gens Sclauinica liberetur a iugo Scitico". Nadalje: „Cum Lechis potest nobis esse fedus uere fraternum, propter linguae et morum similitudinem, et quia Lechi non sunt superbi a natura ut Germani, nec mordaces seu maledici, et quia non sunt ambitiosi, sed aliunde petunt sibi Reges. Cum Germanis autem et cum Tauricanis nullum potest nobis esse fedus sincerum, et si fiat, non erit stabile, nec nobis utile. Ab istis populis semper timendum est fedifragium et circumuentio; a Lechis ista nunquam sunt audita, ideoque non facile timenda.

O pučanstvu državnom veli Križanić veoma mudro, (razdiel 49.) da je prava pričina sile: množstvo ljudstva, jer nije ona država silna, koja ima prostrane zemlje, nego ona, koja ima više žiteljah, a za povećati žiteljstvo, treba promisli, trgovine, obrtnosti, slobode itd.

Govoreći o izvažanju žitka, robe itd. sieti se on i svoje domovine Hrvatske, te veli: „U Hervatov sje ražaet premnogo vino, ali dlja previsokih gor, i dlja nebitja plovnih riek, nikamo se neizvažaet. Hervati adda ob vinu priču imajut, i veljet: Nikoli (nikada) sje tol mnogo vina neurodit, da bismo go ne izpili, i nikoli sje ga tol malo neurodit, dabi nam go ne bilo dosta".

Pisac je veliki neprijatelj tudjih naseljenikah, i dokazuje, kolike su nesreće tudji gosti donieli našemu narodu i svakoj slovinskoj državi, jer kako on kaže: „Nejednakimi volmi zlo sje orjet njiva", navodeći Aristotela: „Kralji deržjet stražu iz naroža-nov, Tirani iz inorodnikov". Osobito nam preporuča, da se čuvamo njemačkih prihodnikah, jer „Njemci, gdje koli pridut v gosti, iz gostev i poddanikov sotvarjajut sje gospodarmi. Davno sut to odvjedali (izkusili) Vugri od Sasov, i Prusi i Iflandci od Križakov, i vsjaki den bolje odvjedajut Ljehi. Luče (bolje) est da zemlja stojit pusta, neže da budet obseljena čužim narodom, osobito takovim, od kojego se možem bojati osvoenija i neposluha". — Preporuča napokon, navlastito svomu slovinskomu narodu, da neprima tudje goste i naseljenike, zato: „abo, (jer) mnogi narodi nas nad-

hodjet obličjem, jazikom, umom, blagom, i raznimi ukrasami. I ašče sje k nam primješajut, činjetsje naši gospodari, a mi moraem bit nim podverženi i terpjet od nih šteti i ostudi".

U razdielu 51., pod nadpisom: „Ob širenju gospodstva" pripovieda, kako su zadunajski Slovinci izselili se iz sjevernih slovinskih pokrajinah, i kako su Slovinci na zapadu, potegnuli se prema iztoku, jer su jih Niemci ne silom, nego obludami prognali. „A narod kij je za Dunaj zašel uže je svoj jazik zgubil, i vladateljev slovenskogo roda nigdje vješće (veće) njest, nego ovdje na Rusi. — Za to adda na tebe jedinogo, o prečestni carju, est spalo smotrenje vsego naroda slovenskogo. Ti jako otec izvoli nosit skorb i činit premisel na razsipannih djetej, da ih soberеš. Nosi skorb na manenih i čužimi lestmi (varkami) obtuženih, da im razum priverneš, jako e evangelski on otec učinil zgublenomu sinu. — Ti reku edin, o carju, sada nam esi od boga dan, da i zadunajcem (Bolgarom, Serbom i Hervatom) i Ljehom i Čehom posobiš; da učnut poznavat utiski i odsudi svoje, i ob osvjetljeniju naroda promišljat, i njemecki jarem iz vratov zmjetat. — Ti carju, — ašče im nemožeš v sadašne tjesno vremje k soveršenoj popravje posobit, nit kralestva onogo k pervomu bitju privest i ustrojit; možeš končjee (barem) jazik slovenski v knigah izpravit i osvjetljat, i prigodnimi razumnimi knigami, onim ljudem umnie oči odkrit, da učtnut, jako smo rekli čest poznavat, i ob svojem vozstaneniju dumat. — Sije vremje zdajet sje bit prilično, da sje širim k černomu morju i k jego bregom i pristanom mnogo koristnjeim, potrebnjeim od varjeških".

Križanić neprestaje, gdjegod može, búditi mrzost svoga naroda proti Niemcem, te nabraja u razdielu 53 pod nadpisom: „Ob njemeckih prelesteh (prevarah) iliti ob političnih Ereseh" sve moguće krivice, što su nam nanieli Niemci, i one mnoge lukavosti, kojimi potiču ostale takodjer narode na mržnju proti Slovincem, te podieljuje svomu narodu njeke savjete, kako da se čuva od Niemacah, a medju ostalim veli: „Certare igitur debemus cum Germanis vigilantia, frugalitate, simplicitate, modestia et virili temperantia in victu et amictu et in omnibus vitae instrumentis. A krivi Niemce, jer: „Germani totam gentem nostram Sclauinicam, et praecipue hoc gloriosum Regnum (Russorum) oderunt implacabili, aeterno, daemoniaco odio. — Ego cum ipsis millies milliesque fui, et fere semper audire debui, quomodo

illi gentem nostram uocitant canes, porcos, asinos et omnibus aliis uituperiis calumniisque proscindunt".

Dalje veli (razd. 54.): „Natio nostra Sclauinica iacet inter duos potentissimos populos, inter Scitas et Germanos, qui utrique perpetuo inhiant in nostram perditionem. Scitae praepollent nobis velocitate et Exercitatione bellica, Germani Sapientia et Artibus. Quid ergo habemus aut habere possumus nos singulare prae ceteris gentibus? Magnum habemus thesaurum, si eum agnosceremus, eoque uteremur. Cautela et Vigilantia, hic est noster thesaurus, quo possumus praepollere omnibus Europae gentibus. Alterum est Monarchia perfecta. Ista duo cum Dei gratia nobis sufficiunt ad eludenda omnia aduersariorum conamina. His certare debemus contra Germanos et contra quasuis alias gentes. Hic est uerus lapis philosophorum, efficax contra omnes politiae morbos".

Koliko je mrzio Križanić tudjince, neka nam bude to sviedokom, što priposnaje: kako se je u mladosti služio mnogo njemačkimi knjigami, koje su ga, veli, tako obmamile, da je bludio i daleko inako sudio o ruskom carstvu i o slovinstvu, nego li je istini dostojno, i da zato sada mrzi pasje knjige njemačke. Isto tako mrzio je i Grke, koji su radi vjere zavadili dva slovinska naroda, Ruse i Poljake, a Grkom daje krivnju, da su u obće sa svojimi bludnjami zavadili iztočnu i zapadnu crkvu, te poviknù napokon: „O Slovenci! obazrim sje úžde odnoždi i poznajmo kakov tovar nam Greki prodajut. Sutskije bajki nam udajut v mjesto istini bogoslovija. Istas et alias calumnias commenti sunt Graeci contra Romanos. Nobis autem Sclauinis faciunt sequentes iniurias (inter caetera). Iubent nos tenere ipsorum Schisma et odium fraternum erga ecclesiam Romanam. — Malis artibus tentant Metropoliam Serbiacam ad se attrahere — Sacros ordines uendunt pro pecunia hominibus indignis. Coniuges dirimuut et coniungunt pro pecunia. — Ipsi sunt in Causa, quod nunc et alias immensus sanguis fusus est inter nos (Russos) et fratres nostros Lechos. Ipsi enim serunt inter nos has pestiferas discordias. — Ipsi sunt causa, quod hactenus in Lechis non regnet aliquis de genere nostrorum serenissimorum imperatorum. — Ipsi nomen totius nostrae gentis Slauinicae conuerterunt in opprobrium sempiternum et in totius mundi ignominiam. Eo quod effecerunt ut in tota Europa hoc nomen nostrum significat mancipium".

Ali Križanić neprašta ni svomu narodu, koreći opetovano njegove mahne, kad veli: (razd. 59.):

„Nostri autem proprii et nationales errores sunt hi: In Simposiis, et in inebriatione hospitum, putamus nos acquirere honorem, sed eum potius amittimus, et acquirimus dedecus et derisum. — In ornatu effeminato, florido, colorato, putamus nos acquirere reputationem, et potius acquirimus opinionem leuitatis. — Ab alienigenis permittimus nos mille modis decipi. Nulla natio in mundo est passa ab alienigenis tanta damna et dedecora quanta hoc gloriosum Russiacum regnum et Lechi et tota natio Sclauinica!

„Nos patimur Xenarchiam, ut alienigenae in nobis regnent. Nos laboramus Xenomania et Xenopastia, quia confidimus, speramus, credimus, gaudemus in alienigenis, et ab illis defensionem expectamus. Et interea illos ipsos a quibus sperabamus bona, experimur nostros hostes“.

Križanić vojevà i proti svakomu najmanjemu uplivu tudjinstva i proti svakoj uvriedi narodne samosviesti, s toga se je ljutio i na ona slovinska plemena, koja su primila od inorodnikah svoje vladare ili kraljevska, kneževska itd. odlikovanja. Za Vladimira ruskoga reče: „Quando Monomachus ad nostrum Vladimirum misit insignia regalia et fecit eum regem: Wladimirus optime fecisset, si illa insignia ad Monomachum remisisset et respondisset: Tu me creas Regem Russorum, et ego te creo regem Graecorum“.

Prispodobivši tadašnju Rusiju s Poljskom, učini ovu veoma dobru primjetbu: „Na Rusi edin est gospodin kij imajet oblast života i smrti; a u Ljehov kuliko vlastelev, tuliko kralev; kuliko plemljanov, tuliko tiranov, i sudcev i mučitelev. Vsjaki možet svoego kmeta umorit, i ob tom nitko ne sprašaet i ne kaznit. Ljehi propovjedujut, tamo bit voljnost (sloboda) gdje est vsjem vse voljno“.

Koliko je napokon Križanić svakom prilikom za vrieme svoga pisanja mislio na svoju domovinu hrvatsku, dokazuje nam što nijednom prilikom nije zaboravio mimogred spomenuti i Hrvatsku. Tako je i u posliednjem razdielu 60. sjetio se jur na koncu svoga djela na nju, kad govori o zloj porabi suvišnih naslovah od strane vladarah, te reče: „Dalmatia, Croatia et Slavonia sunt tria nomina et scribuntur quasi essent tria Regna, verum haec tria nomina unam rem significant, et nemo potest ostendere con-

finia, quando istae regiones aliquando aut nunc distinguerentur". Isto tako podučava Ruse često, kako Hrvati koju stvar zovu, kakove naslove komu podavaju, kakova dostojanstva kod kuće imadu, itd. Tako veli o naslovu kraljevom: „Croati dicunt: Switlij kralyu. Kralyewa Switlost". — O naslovu (privjetu) plemićah veli: „Croati dicunt Poglawit czlowik", et Fyember ex Ungarico Fe ember. Recte dicitur, Boljarin. — Idem dicunt: Wasze gospódstwo ex Italico Vostra Signoria, Vestra Dominatio. Sed vocabulum istud est prorsus ineptum dicere ad nobiles, cum competat potius Regibus: Twoe Gospodstwo. Eodem modo Croati ad unumquemque sutorem (?) dicunt knez Iwan, knez Pawel, knez Milosz, ex imitatione Ungarorum, qui ad omnes dicunt Uram, Domine" etc.

Iz ovih dosta obširnih izvadakah, moći će se upoznati svaki čitatelj s duhom čitavoga djela, koje tužni hrvatski prognanik u ledenoj Sibiriji, takom vatrenom ljubavju i toplim narodnim čuvstvom napisà, kao da je živio pod južnim nebom svoje domovine, ili kao slobodan čovjek sred najslobodnijih ljudih. Ali zaludan mu bijaše trud. Njegovo djelo, njegove misli, njegovi savjeti i nauci crpljeni iz narodnoga života i vlastitoga dubokoga razmatranjà, nenadjoše odziva ni kod ruske vlade, ni kod ruskoga naroda. Dvie sto godinah počivao je Križanićev rukopis nečitan i neupotrebljivan, možebit već i radi toga, što bješe pisan latinicom Nu za nas, njegove zemljake, kao i za sve slovinske rodoljube u obće, jedina je to utjeha, što duh napredka, kojega on u Rusiji zasadi, skoro zatim u vrieme Petra velikoga svoja krila silno razširi; kao što se namišljena i prvikrat po njem živom riečju izjavljena idea, sve to više kriepi, i čarobnim dahom sav slovinski sviet nadahnjivati počimlje.

Tim se opraštamo od prvoga i najobširnijega djela Križanićeva, te prelazimo na drugo, koje takodjer višerečeni ruski pisac Bezsonov g. 1860 u Moskvi tiskom izdade, ali žaliboże samo u izvadcih.

Ovo drugo Križanićevo djelo nosi naslov: „De Prouidentia Dei, siue de Causis Victoriarum et Cladium. Hoc est, de prospero et infelici statu Reipublicae: Ob božjem smotrjeniju ili ob pričinah ratnago odoljenija, i ob suprotivnih pričinah zgublenija ili neščastija. Se est: Ob dobrom i ob zlom stojaniju narodnago

djela". Na drugoj strani naslovnoga lista stoji još drugi naslov ovako: Besjeda Valeria i Augustina o Premotrenij. De Prouidentia Dei Circa Regna mundi, et de causis victoriarum et cladium. Colloquium. Valerius et Augustinus."[1]

Čitavo djelo pisano je na velikom listu, u dva toma, te je svaki tom istoga sadržaja, samo da je u prvom mnogo izpravljano i brisano, a u drugom čitavo djelo na čisto prepisano. Čuva se u knjižnici moskovske sinodalne tipografije, kamo je prešlo iz knjižnice zaikonospaske upravitelja Silvesira Medvjedeva, kako sviedoči njegov podpis na glavnom listu svakoga toma.

Po svom običaju stavio je Križanić na čelo i ovoga svoga rukopisa dan i godinu, naime „1666 maii die 25" kad je počeo pisati djelo, pa nad njim krst, što znamenuje: „U ime Isusovo" kod svih hrvatskih pisacah.

Kao što u njekih razdielih prvoga djela, tako je i u tom djelu služio se pisac formom Razgovora, i to medju Valeriom i Augustinom, samo je na kraju djela odstupio od ove forme. Glavni sadržaj djela je bogoslovno-političnoga predmeta, nu ima nešto viestih i o životu svoga pisca, kao i o naravi, običajih i zgodah Rusah i Slovinacah u obće.

Posvetiti je htio ovo svoje djelo velikomu knezu ruskomu, t. j. careviću, najstarijemu sinu Aleksija Mihajlevića, Teodoru Aleksijeviću, nasljedniku svoga otca. Nu da li je taj carević isto djelo ikada u ruke dobio, upravo je tako neizviestno, kao i to, da li je njegov otac Aleksij prvašnje djelo, njemu posvećeno i namienjeno, ikada čitao. Sama posveta pisana je po Križaniću u Tobolsku dne 10. listopada 1667. kad je već sedam godinah u sibirskom zatočenju živio. (Iam toto septennio in Exilio; iam in 7-nali exilio).

Čitavo dielo razdieli pisac u svom čistom prepisu na pet čestih ili diela, a svaki dio na više glavah. Prije prve česti ima još predgovor, s posvetom na carevića. Predlog i uvod, kao i mudroslovno i bogoslovno razdieljenije uzrokah (pričin) različitih

---

[1] Premda je Križanić i ovo djelo pisao stranom na latinskom jeziku, stranom slovenski latinicom, nemožemo mi njegovim izvornim pravopisom njegove rieči priobćiti: pošto je g. izdatelj slovenski tekst i opet priobćio samo kirilicom.

griehah i bičah božjih. Potanki naslov izvornih njegovih nadpisàh od pojedinih čestih i glavah mi ovdje nemožemo navesti, pošto ruski izdatelj izvadakah njegova djela površni sadržaj čistoga i izpravnoga prepisa samo na ruskom prevodu priobći. Nu u obće dalo bi se kazati, da je ovo djelo „o Providnosti božjoj“ samo nastavljenje njegova prvoga djela, jer manje više govori o istih predmetih, samo što je vanjski oblik ovoga djela više bogoslovan, dočim je onaj od prvoga više političan, premda je glavni smier obijuh sasvim političan

Križanićev predgovor počimlje ponajprije sa svojstvi ili kakvoćami slušateljah: De Qualitatibus auditorum. Zatim s posvetom na carevića: „Piissime ac serenissime magne Princeps, Domine clementissime“. Pošto u tom predgovoru medju ostalim spóminje kao predmet svoga razmatranja nepoznane griehe, kao krivobožtvo, Eres, razkolničtvo i praznovierje, zatim: licumierstvo, Simoniju, zviezdoslovje, lažno proročtvo i namišljena vidjenja, nastavlja govoriti careviću ovako: „Quae cum ita sint, ego indignissimus existimavi me recte esse facturum, si hanc rem, pro mea debilitate explicarem, et ad Tuam, Serenissime Princeps, Clementiam humiliter dirigerem. Noui quidem multos tibi, Domine, adesse sapientes uiros, qui possent melius haec explicare, quam ego. Verumtamen et ego miserrimus silere non debui, sed hoc opusculum ad Te, Domine, tremens mitto, Tuamque misericordiam amare flens imploro, qui iam in septennali exilio lacrimis fere consumptus sum“.

„Nulla quidem hic apparebit sapientia, quae a me processisset: inuenientur tamen considerationes ex diuinis litteris depromptae, omnibus regibus atque principibus summopere utiles et necessariae, adsunt enim hic ex toto sacrarum scripturarum codice excerpta Exempla, pleraque omnia, (quotquot ego animaduertere potui) quomodo Deus Hominibus interdum beneficia fecit et interdum flagella immisit. Et ad istorum singula adnotantur causae, cur unumquodque factum sit. Adnotantur et prophetarum admonitiones, quae ad omnes reges Judaeorum factae sunt. — Distincta sunt peccata incognita a Notoriis et communibus, et ostensum, quod propter incognita peccata plerumque ueniant flagella Dei“.

„Accipe igitur, Serenissime Princeps, gratiose hoc uile munusculum in monimentum meae seruitutis. Et si hunc conatum meum

probaueris, aperi sinum Clementiae tuae, age apud Serenissimum Imperatorem, ut ego miser in Urbem (Mosquam?) reuocer. Tunc si iussus fuero, potero per Dei gratiam et alia quaedam digniora Arcana Monita ostendere, quae ad felicem huius Regni statum pertinent et summe necessaria sunt, ut intelligantur; sed libris aut literis missiuis comitti nec possunt, nec debent. (U prvom rukopisu: Neque aliter, quam per personalem praesentiam explicari possunt").

„His idcirco inutilibus laboribus Serenissimo Imperatori et Tibi, Piissime Magne Princeps, cum tota Serenissima Domo uestra, flens atque plorans ad pedes procido, fronte humum quatio, omnemque prosperitatem a Deo omnium bonorum largitore confirmari uoueo, opto ac oro. In Sibiria Tobolcii. Anno 1667. Octobris die 10."

Iz ovih vlastitih riečih Križanićevih, vidi se zašto je ovo svoje drugo djelo posvetio careviću, pošto bijaše prvo posvetio samomu caru, bez ikakova uspieha. On se htiede žalostna zatočenja riešiti, u kom je čamio i tugovao jur sedam godinah, nadajući se, da će molbe mladoga carevića, kojemu bješe tada 13 godinah, ganut mu cara otca, da ga pozove natrag u Moskvu, gdje mu obreče njeke tajne prijaviti, koje putem pisma javiti nemogaše. Kakove bijahu to tajne? Tko će to znati, ako nije razumjevao pod tajnom ono, što je napisao u svojih razmatranjih o Slovenih i o zadaći i o mahnah ruskoga carstva.

Čini se medjutim, da sám Križanić kasnije izgubi nadu u pomoć mladoga carevića, jer na kraju svoga djela napisà novu posvetu „Boljaru knezu Ivanu Borisoviću Repninu"[1], podpisav se „Jurko Serbljanin Javkanica" (t. j. plačevnik, tužnik) s jedinom željom, da njegovo djelo barem njetko čita i njim se koristi.

U samom djelu, govoreći pisac o magiji, viešticah, sujevjerju i o zloporabah crkve, veli o Grcih: In Graecorum Ecclesia quid actum sit in hac parte temporibus Imperatorum Christianorum, etiam dicere non possum. Ex quo autem Turcica gens ibi regnat, Ecclesia Graecorum non aliter gubernatur, quam gubernabatur Judaeorum Synagoga temporibus Machabaeorum. Quisquis plus pecuniae adfert, ille fit patriarcha; et qui statim post unum

[1] Ovoga Repnina otac Boris Aleksandrović Repnin, bijaše god. 1653 ruski poslanik u Poljskoj.

aut dimidium annum rursus pecuniam adfert, is priorem emptorem extrudit, et ipsemet fit patriarcha, mox et ipse ab alio extrudendus. Itaque interdum tres aut quatuor unius sedis patriarchae uiuentes numerantur. — Haec autem sola causa, siue haec manifesta sacerdotum impietas sufficeret ad hoc, ut merito credendum sit, omnem uirtutem in Graecorum natione esse extinctam. Hoc enim non semel aut bis factum est, sed assidue et perpetuo fit iam per 260 annos.

Pod naslovom: „De nouis Alcibiadis et Scipionibus“ i njihovoj taštini, govori Križanić ovako: „Haec eadém uanitas tenet hodie captos multos per Europam non solum principes, sed etiam ordinariae nobilitatis filios; maximeque inter Germanos et Lechos. Hauriunt autem hunc errorem ex una praesumptione sapientiae. Plerique enim praedictarum nationum nobiles adolescentes, percurrunt Regiones et discunt linguas peregrinas (et légunt Poetas, Historicos, Oratores et rerum Politicarum Scriptores) et hoc ad eum finem, ut omnes efficiant sese idoneos ad summa Consilia et negotia suorum regum pertractanda. Hinc postea assumunt nimis magnos spiritus et uanas cogitationes. Unusquisque putat neminem ex suis aequalibus esse se meliorem, seque primo loco in senatu et in regno ipso esse dignum. Singuli cogitant se ad imperandum esse natos et nullus ad obtemperandum“.

Što je Habdelić u isto doba o svojih mladih zemljacih kazao, to kaže i Križanić o Poljacih: „Isti adolescentes peregrinatores Lechiaci, qui profitentur se in exteris regionibus sapientiam conquirere, plerumque stultitiam domum reportant. Quidquid enim in tenera illa et lubrica aetate in alienis moribus aut legibus eis placuerit, id putant in suam patriam esse inuehendum: atque ita patrios mores immerito et sine ratione spernunt; alienos autem dissolutos ac noxios luxus introducunt, praecipue circa ornatum corporis et cupedias ciborum, et apparatum Conuiuiorum et Nuptiarum et Exequiarum, et aliarum huiusmodi noxiarum uanitatum“.

Znamenito je, što Križanić na više miestah govori o njekakovu otrovu, kojega u Rusiji tvoriše, te ga svaki Rus, osobito boljarin, kod sebe nosijaše pripravan, da se otruje, kad bi došao u koju veliku nepriliku, što bi se pri tadašnjem despotizmu svakomu lahko zgadjalo. Nu krivo ima, kad ovaj običaj Grkom ili Niem-

cem pripisuje, dočim su ga Rusi po svoj prilici od Kitajacah i drugih Azijatah pozajmiti mogli.

Govoreći višekrat o načinu obhadjanja s neprijatelji našega naroda, veli na jednom miestu: „Magnus quoque error committitur a nobis, qui sumus tardioris ingenii, si nos cum populis uersuti et callidioris ingenii (quales sunt Germani respectu nostri) in longos tractatus et in uerbosas disputationes ingredimur. Semper enim fere fit ut turpissime decipiamur. — Hoc contigit semper Lechis, quotiescumque cum Germanis quidpiam pacti sunt, ac nescio, an non etiam similiter nobis Russis. Ex huiusmodi autem errore consequitur nobis non solum ingens damnum, sed etiam derisio et contemptus apud caeteras gentes et diminutio reputationis“.

Kadikad upušća se i u povjestnicu, te govoreći o carstvu grčkom, pripovieda kako su se Slovinci sjevernih stranah poslie Gotah, Vandalah, Herulah, Hunah, Franakah, Burgundah i Longobardah preselili u zemlje rečenoga carstva, razdielivši se na tri kraljevstva i poprimivši tri imena: Bugari, Srbi i Hrvati, koji su jedini od svih gore rečenih narodah u istih zemljah još ostali, premda veoma tužno žive. „Omnes enim alienis gentibus misere seruiunt, et linguam natiuam perdiderunt, alienas autem non didicerunt, atque ita nihil pene loqui sciunt; et a caeteris gentibus idcirco ad instar brutorum pecorum censentur et in nullo pretio habentur. Antiquitus autem formidabiles erant Graecis nostri Maiores, et multa eis negotia fecerunt. Nam ut taceam de Vladimiro magno et aliis regibus Russiae, supradicti Sclauini saepius ceciderunt Graecos et occupauerunt totam Illiriam, Misiam, Dardaniam, Istriam, Pannoniam, et magnam partem Daciae, Traciae et Macedoniae; in quibus omnibus prouinciis usque in hodiernum diem habitant“. etc.

Pod naslovom: „Consideratio de Lechorum et Germanorum Militia et Armatura“ podieljuje Križanić njeke veoma dobre nauke glede potrebitih reformah kod ruske vojske, a prije svega preporuča hitrinu i poslušnost kao dvie najpotrebitije stvari.

Kudeći na jednom miestu oružje njemačko, sjeti se opet svoje domovine, čim sljedeći dogadjaj pripovieda: „Hinc cum Croatiae Metropolis Bihatium infestaretur a Turcis, et primum illuc aduenissent auxiliarii Germani, fama est, mulieres

dictitasse: „O tužna nasza pomoč od tich lyudiy, koyi na glawach noset zwoni, na stegnach michi, a u bokow ražnyi“[1].

Križanić kudi takodjer Ruse poradi njihovih ružnih psovakah i veli: „Obscoenitas autem sermonis hic in Russia pro nihilo reputatur; et crediderim eam esse frequentiorem hic, quam uspiam alibi in mundo“.

Napokon nemogaše Križanić, kao vieran rimski katolik, zatajiti svoju mržnju naprama razkolničtvu crkvenomu, te govori na koncu djela obširnije o Šizmi, o kojoj veli: „Quod Schisma Ecclesiae sit scelus omnium scelerum enormissimum et teterrimum, et quod contineat in se omnium peccatorum malitiam — Schisma oritur ex deliberata malitia. Non enim prouenit ex concupiscentia carnis, neque ex ira, sed ex ambitione et simulatione, et inuidia et non sine confictis Calumniis contra summos pontifices (nije li u izvoru summum pontificem?) ecclesiae. — Per Schisma seducuntur ipsa prima capita, siue limina et columnae Ecclesiae, nempe Episcopi, et postea per eos principes et totus populus. — Schisma est crimen Majestatis, quia directe pugnat contra uicarium Christi et uult distruere politicum et spirituale Regimen. Hoc est, vult destruere Monarchiam in Ecclesia, quam Christus instituit, tamquam optimum regimen, et vult introducere in Ecclesiam plures Uniuersales Pontifices, quod et monstrosum et impossibile est. Sicut enim impossibile est: in uno regno esse duas Monarchias, (?) ita impossibile est in una Christi Ecclesia esse duos uniuersales Pontifices. Schisma Fotianum, quo nunc Ecclesia Christiana manet diuisa et lacerata, et latissime diffusum est per mundum et diutius durat quam ulla fere haeresis“.

Iz ovoga se jasno vidi, da Križanić usred preżalostna zatočenja svoga, ostade postojani privrženik svojih vjerozakonskih načelah, gojeći još uvjek praznu nadu, da će se dvie razkoljene crkve sjediniti moći. Premda ga ova njegova goruća želja, po svoj prilici, dovede u zatočenje, iz kojega se ne samo nakon sedam, ali ni nakon 14 godinah, za cielo vrieme carevanja Aleksijeva, izbaviti nemogaše.

[1] Mi upotrebismo ovdje *ž* i *č*, pošto i ruski izdatelj tako ove rieči napisà, premda neznamo, da li nije Križanić rabio poput Vitezovića znakove *ẓ* i *ç*.

Još htiede Križanić pisati obširnije o raznih zgodah kršćanskih vladarah, o zlu i o bičih, što pretrpiše od providnosti božje; ali poradi pomanjkanja historičkih knjigah, nemogaše svoj posao započeti, te se je tako samo primieri židovskih vladarah iz sv. pisma, u svom djelu služiti morao.

Svršivši ovako priobćenje sadržaja obijuh glavnih, nama do sad poznatih Križanićevih djelah, koja mi za jednu cielost glede sadržaja, duha i smiera smatramo, treba nam jošte kazati, što mi, proučiv potanje rečena djela, držimo do samoga pisca i do vriednosti istih djelah.

Mi spomenusmo jur u napred, da je Križanić prije svega bio rodoljub slovinski, to je pokazao svakom prilikom pri pisanju svih svojih djelah. On je došao u Rusiju i ljubio Rusiju, ne radi Rusije, niti radi svojih privatnih interessah, nego radi Slovinstva. Da je on, kao katolik i čovjek zapadne kulture, slučajno našao u Poljskoj onu duševnu i političku snagu, koja bi mogla bila iz države specifično poljske stvoriti državu slovinsku, mi smo uvjereni, da Križanić nikada nebi bio vidio Rusije, niti bi bio onako laskao ruskim vladarom, kao što je radi svoje svrhe činiti morao; već bi ostao bio u Poljskoj, gdje je već od prije više njegovih zemljakah tražilo nade i spasenja za obćeniti svoj narod. Ali Poljska, kao što ju je dobro Križanić sam opisao, bijaše jur na putu svoje propasti, dočim Rusija upravo tada prvikrat pokazà, da želi stupiti na stazu napredka, kao što je doista i stupila, a tim predobi ona za sebe i Križanića.

Križanić bijaše istinabog vjeran rimski katolik, on željaše sjedinjenje crkveno, ali skoro bi mogli uztvrditi, da i ovo sjedinjenje, više iz narodne ljubavi, nego li iz crkvenih razlogah željaše. On je često pravedan i dobar savjetnik sljedbenikah iztočne crkve, nepokazuje nigdje mržnje i preziranje prema njim; dočim mrzi Grke i Niemce kao tadašnje glavne uzroke slovinskoga razkola, kudeći jih, gdjegod može, nu nepraštajući ni ostalim narodom, neprijateljem svoga naroda, ako su baš i rimski katolici.

I uprav taj narodan duh, kojim dišu skroz i skroz oba rečena djela, podava jim takovu vriednost u obće slovinskoj književnosti, kao nijednomu drugomu djelu do onoga vremena. Druga bi bila dakako stvar, kada bi se htjelo suditi kritički o formi i znanstvenoj vriednosti istih djelah; tu bi onda našli dosta

mahnah, osobito kad bi jih stali sravnjivati s djeli umnih tadašnjih pisacah drugih izobraženih narodah, a i s istimi veleumnimi tadašnjimi pisci našega naroda, kao što bijahu Marko Antun de Dominis, Petar Vergar, Stjepan Gradić, Petar Beneša, Ivan Lucić, Ilarion Banduri itd., ali ovi pisci pisahu za sve narode, neuzimajući osobita obzira na svoj, dočim je Križanić pisao samo za svoj narod, koj ga žalibože nije razumio, i najžalostnijim sibirskim zatočenjem nagradio.

Još se mora u obzir uzeti, da on u svom prognanstvu medju barbari, lišen svakoga znanstvenoga sredstva, niti je imao vremena, niti volje, svoja djela onako izgladiti, kao što bi u europejskom kojem gradu učiniti bio mogao i morao. Njegova djela mogu se dapače smatrati za nedovršena; on mnogo toga nije napisao, što bijaše namislio; osnova bijaše prevelika za ono vrieme, čitavo ogromno slovinstvo još premalo poznato domaćim i inostranim ljudem, s toga bijaše za jednoga čovjeka i prevelik posao, pisati onakovo djelo, uspješno za čitavo slovinstvo, kakovo bijaše Križanić naumio; a k tomu nebijaše samosviest slovinska tada kao ni sada u onoj mjeri probudjena, kako to pisac željaše, i zato mu ostade sav trud jalov, kroz čitavih dviesto godinah.

Osim više rečenih djelah svrši Križanić u Tobolsku g. 1665 svoju „Slovensku gramatiku“, koju započè još u Italiji. U ovoj gramatici sravnjiva Križanić sve slovinske jezike; s toga nazvà njega učeni Bodjanski, koj isto djelo u Čtenjah moskovskoga obščestva g. 1848 otdjel III. 1—12 i god. 1859 č. IV. otdjel III. tiskom izdade, „Otcem sravnivajuće filologije“. Svakako bijaše Križanić prvi, koji je sravnjivao nariečja slovinska medju sobom, a iza Smotrickoga drugi, koji je pisao slovnicu staroslovinskoga jezika. —

O samom svom djelu veli Križanić u predgovoru: Ima već više 20 godinah, kako sam počeo razmišljavati o tom, da se popravi jezik naš. Jer sam osećao, veli, da takova radnja bude koristna ne samo za uredjenje jezika, nego i za umirenje narodnih svadjah Osećao sam, da Slovincem ne treba svadje niti zbog crkvenoga razkola, niti zbog gramatičnih bludnjah. Dakle ovo izpravljanje jezika jest koristno već zato, da se udalji crkvena mržnja, i da budu svi Slovinci razumjeli sv. pismo“. — Ali, nastavlja Križanić: Sám jedan nemogu ja da sve razpravim, ako mi

drugi nepripomognu, jer živući u prognanstvu, nemogoh i nemogu svršiti „ričila iliti ričnih knjig, v kojih bi po alfavitnom redu vsakie riči razstavljene i iztolkovane bile".

Jezik crkveni naziva Križanić, po običaju svih starih Hrvatah, jezikom slovinskim, ali po pravdi, kaže kasnije, morao bi se zvati ruskim. Sav narod slovinski dieli on kao i u više rečenih djelih, na šest plemena (ljudstva), na „šest jezične slavnije otmine", to su Rusjani, Lehi, Čehi, Bolgari, Serbljani i Hervati. Ovi tri zadnji zovu se Slovinci i Zadunajci".

O samom jeziku ovih plemenah govoreći, veli Križanić: „Kod Bugarah, ništa čovjek nemože da traži, njihov jezik je jako pokvaren; kod Poljakah polovica riečih uzeta je iz tudjih jezikah. Česi imadu mnogo čistiji književan jezik, nego li Poljaci, ali i njihov je dosta pokvaren. Srbi i Hrvati tako su „izgubili svoju dedinsku besidu, da oprič (osim) domašnjega dila ništa nemogu izraziti svojim jezikom. Netko iz njih kazao je veoma dobro, da Srbi i Hrvati upotrebljavaju sve jezike, a ipak neznadu govoriti. Prva jim je rieč ruska (slovinska), druga magjarska, treća njemačka, četvrta turska, peta grčka ili talijanska ili arbanaska. Ali nigdje, ni što se tiče riečih, ni što se tiče gramatike, negovori se tako čisto i pravilno, najbliže k „pridnjemu i izvirnomu ruskomu jeziku, kao kod Hrvatah", ali po nesreći, na vrlo malenom komadu zemlje, t. j. okolo Kupe „vo ujezdu Dubovca, Ozlja i Ribnika ostrogov (gradovah)" —. (Dakle samo u najužjoj domovini Križanićevoj!) Ovdje i pod Turci, nastavlja Križanić, sačuvalo se je hrvatsko boljarstvo. „I kuliko jest još dosele starogo začalnogo i čistogo izrikanja, tamo se jest obritalo (sačuvalo) za mojego ditinstva", a ovo se sbilo radi toga, jer tamo zbog brdah neima trgovine, neima sastanakah s tudjinci. I kod Rusah, u riečniku i u gramatici nalazi se koješta, što je s ovoga miesta dignuto, ali dobre rieči, koje su ruskomu jeziku naravne, nalaze se više kod Rusah, nego kod Hrvatah. „Biloruski pak jazik, ne menje od hrvatskogo i od leškogo, nego pače i mrže jest izkažen i naružen i vsakimi stranščinami i prevratmi zasmećen".

Napokon hvali Križanić Smotrickoga staroslovinsku gramatiku, nu pridaje: „I bil bi dospil vešći narodu posobnije, da bi se ne bil soblaznil po obzoru na grečeskie prevodi, i da bi se ne bil zahotil našego (jazika) na grečeskije i na latinskije uzori pretvarjati. Vsaki bo jazik imajet svoja vlastita pravila

razvita od inih, i ne možet se po inogo jazika uzoreh, iliti pravileh izpravljati"[1].

Gramatika Križanićeva, koja se nalazi u izvornom rukopisu u knjižnici moskovske duhovne tipografije (folio list 218) poznata bijaše jur Kalajdoviću, koj o njoj u svom Joannu Eksarhu bolgarskom g. 1824, str. 120—123 na kratkom progovori, te za njim izreče i Šafařík o njoj veoma površan sud. Profesor Bodjanski, koj ju, kako rekosmo, sa svojimi opazkami u moskovskih Čtenijah g. 1848 i god. 1859 priobći, priznaje njezinu vriednost radi toga, što je u njoj prvikrat, kako napomenusmo, pokušano sravnjivanje nariečjah slovinskih medju sobom, i što je prvikrat pokazano, da bi se u ono doba stvoriti bio mogao jedan književan jezik za sve Slovince. Galahov kaže o toj gramatici ovo: „V gramatikje tendencija slavjanofilskaja, Križanić izlagaet pravila obšče slavjanskago jazika, kotorij on hotjel sostavit dlja vseh slavjanskih plemen. Jetot jazik bi bil svodom osobennosti vsjeh glavnih narečij, ponjatnim dlja každago Slavjanina, godnim k upotrebleniju v knigah i djelah"[2].

Za mali primjer, kako je Križanić svoju slovnicu pisao, priobćujemo ovdje onaj razdiel, u kojem govori o razlikah jezika ruskoga, hrvatskoga i srbskoga:

Ob raznih otminah jezika.

Uže smo doseli na raznih misteh izkazali, a ovdi hošćem na jednom mistu izprečest: v čem se raznet slovinskogo jezika otmini: najpače Ruska, Hervatska i Serbska.

1. Čim se raznit Ruska otmina ot Hervatskije i ot Serbskije?

1. Tretjego pretvora izkernik jedinični, i Imenik, zovnik, da kroznik vnožinni: po rusku idut na *i* kakot: ot glavi, ot vladiki, ovije glavi, ovi vladiki. O glavi, o vladiki, kroz glavi.

A po hervatsku i po serbsku: idut na *e*, kakot: ot glave, ot vladike, ove glave, ovi vladike i ostalno.

---

[1] Sve ovo, što rekosmo ovdje o gramatici, izvadismo iz priobćenoga nam prijateljskoga dopisa g. prof. Lamanskoga, pošto prvi dio izdanja Bodnjanskoga (Čtenja g. 1848), k vremenu dobiti nemogosmo.

[2] Галахов. История русской словесности древней и новои. С. Петербург. 1863. Г. 1. стр. 221.

Vo ovom i vo inih nikojih misteh, negodit se pisatelju svidit hervatskogo okončanja (budušć ono daleko otminno od ruskogo dobrogo); no umivat jest ruskogo običnogo okončanja; ako nebudet skazno.

2. A pridivnik i protivnik po rusku na *je* ili na *e*. Priglavje, pri vladikje, pri glave, pri vladike. Vo glavje, vo vladikje, vo glave, vo vladike. Po hervatsku i po serbsku na *i*. Pri glavi, pri vladiki, vo glavi, vo vladiki.

3. Kroznik vnožinni, pervogo i vtorogo pretvora, ruski na *i*. Kroz knezi, kroz kralji. Hervatski i serbski na *e*. Kroz kneze, kroz kralje.

4. Vo pridivnih imeneh. Izkernik jedinični i imenikže i zovnik vnožinni ženskogo: a kroznik mužskogo i ženskogo plemena po rusku na *ije*, ili na *i*. kakot: Dlja velikije šćeti, dlja veliki šćeti. Kroz velikije gradi, kroz veliki gradi, kroz velikije nuži, kroz veliki nuži.

Po hervatsku i po serbsku vse na *e*. Kakot: zarad velike šćete, pri velike šćete. Kroz velike grade, kroz velike šćete ili nudže.

5. V nikojih imeneh perv. i vtor. pretvora, gdi po rusku v konečnom skladu stojit *e* ili *o* (kakot vjeter, otec, ogonj, lokot) tamo Hervati i Serbi izrikajut *a*. Vitar, otac, oganj, lakat.

6. Pridivnik jedničin vsih pretvorov izrikajut Rusjani vo vlastitih jego okončanjih. Kakot: Pri knezje, pri kralje, pri lici. Izrikajutže, kogda vozhotet i protivnik v misto pridivka. Kakot: Pri knezu, pri kralju, pri licu. A Hervati i Serbi v jedinice ne uživajut pridivnika, no vsegda protivnika.

A v vnožinne uživajut vsegda pridivnika, so pristoješćimi k njemu predložki. Kakot: pri knezeh, po gradeh, po vodah. A neuživajut protivnika. Kako Rusjani s predložkom po, govoret sice, po gradom, po vodam i po gradeh, po vodah.

7. Koji izkerniki po rusku idut na *e* (ѣ) oni po hervatsku i po srbsku idut na *i*. Kakot ljude, muže, riče, — ljudi, muži, riči.

8. Pridivnik vnožinni obstojnih imen po rusku idut na *jeh* i na *eh*, po serbsku na *jeh* a po hervatsku na *ih*. Kakot: Pri bratjeh, kraljeh, ričjeh, litjeh, licjeh. Pri brateh, kraleh, ričeh, liteh, liceh. Pri bratih, kraljih, ričih, litih, licih. — Liho tretji pretvor idet na *ah*. Kakot: pri ribah, glavah. — Grubo pak i premerzko Lehi i Bilorusjani vsa ova tvoret na *ah*. Kakot: pri bratah, kraljah, rečah, ljetah, licah.

9. Pridevna izredna imena idut na *i*, *aja*, *oje ili eje;* kakot: Mali, malaja, maloje, Nišći, nišćaja, nišćeje. Ili po obštem izreku na *o*. Kakot: Malo, nišćo človik, ili pače nišće. A po herv. i po serbs. idut na *i*, *a*, *o* ili *e*. Kakot: Mali, mala, malo. Nići, nića, niće. Vo vnožine: Malii, nišćii. Hervatski i serbski: mall, nići.

10. V ričinah jest siceva raznica:

Ruski.	hervatski.
Imaju, vedu, vodžu.	Imam, vedem, vodim.
Imaješ, vedeš, vodiš.	Imaš, vedeš, vodiš.
Imajet, vedet, vodit.	Ima, vede, vodi.
Imajem, vedem vodim.	Imamo, vedemo, vodimo.
Imajete, vedete, vodite.	Imate, vedete, vodite.
Imajut, vedut, vodjet, det.	Imaju, vedu, vode.
Imahom, vedohom, vodihom.	Imasmo, vedosmo, vodismo,
	Imahmo, vedohmo, vodihmo.
Imaša, vedeša, vodiša.	Imahu, vedohu, vodihu.
	Imaše, vedoše, vodiše.
Imahom, vedihom, vodjahom.	Imahomo, vodihomo, vodžahomo.
Imaja, vodja, vodje.	Imaje, vede, vode.
	Imajeć, veduć, vodeć.
Ja dam, ja reku, ja stuplju.	Ja ću dat, ja ću reć, ja ću stupit.

11. Vtorih osob okončanje na *ši* (Imaješi, vedeši, vodiši) nit rusko, ni hervatsko, ni serbsko, no v predavnih vikeh jest bilo v nikoj strane vo uživanju, a sada jest neobično i mrzko slišit. I morajem je počitat v starije, neobičnije, i zaverženije riči.

12. V toj že otviknjenih ričej verste jest končina pridivnih imen na *ago* (velikago, dobrago), pravije se velit po rusku na *ogo*, i po hervatski na *oga*: velikogo, velikoga.

14. Hervati negovoret: mužesk, žensk, vsjak; no svegda na *i*. Kakot: mužki pol, vsaki človik.

Osim ovih djelah poznata su od Križanića još dvoja: 1. Obličenije na Soloveckuju čelobitnuju iliti Solovecska

čelobitna ob sujevjerstvu i ob razdoru, s objasnjenjem popa Jurka Križanića prozvaniem Serbljanina, podnešeno Mitropiliti Tobolskomu Korniliji. 2 Ob svjatom Kreščeniju. — Oba ova djela priobći tiskom Prof. Bodjanski u moskovskih Čtenjah g. 1859, ali mi jih žalibože nemogosmo dobiti.

Prvo djelo, što se čuva u izvornom rukopisu u mokovskoj sinodalnoj knjižnici, pisano je dne 21. ožujka g. 1674 u Tobolsku. (folio l. 231). U predgovoru kaže Križanić. „Četernadeste bo ljet juže preživoh i ešče do voli božije živu v sei sibirskoj vuze.“ Tu zove dakle jasno svoj sibirski život „vuzom,“ što će u kajkavsko-hrvatskom nariečju reći, uzu t. j, tamnicu.[1])

Da li je on iz te tamnice ikada izišo, nezna se pravo. Njeki prijatelji iz Rusije rekoše mi, da ima tragovah, da je poslje živio u Poljskoj; to bi dakle dokazom bilo, da za njega i kasnije nije cvalo u Rusiji najkrasnije cvietje, i da je tužnim srdcem, prevaren od nadah i iluzijah, ostaviti morao onu zemlju, koju je toliko putah nazivao svojom domovinom. Konac Križanićeva života nije dosada još ni malo poznat. Mi neznamo gdje i kada je umro.

Preostaje nam još da reknemo štogod o porodici Križanićah, koja je ostala iza Jurja u Hrvatskoj. Nezna se pravo, da li je Juraj Križanić osim gorespomenute svoje sestre Barbare, udate za Jurja Sandrića, ostavio u Hrvatskoj jošte koju rodjenu braću, nu pošto onoga vremena listine više Križanićah spominju, to je moguće, da je kojgod od ovieh bio njegov brat.

Nama podje dosada za rukom sljedeće Križaniće pronaći. Marko Križanić g. 1658 župnik samoborski. — Ivan Nikola Križanić g. 1662. poštmeštar u Jastrovcu; učio je u Bolonji 1655 do 1658. — Vuk Gavro Križanić rodjen g. 1635 učio je u Rimu, postao za mlada župnikom sv. Petra i Pavla u vlaškoj ulici u Zagrebu, a g. 1660 kanonikom zagrebačkim, te je umro kao stolni arcidjakon dne 17. ožujka 1777. star 42 godine. — Juraj nazvan mladji Križanić, vlastelin kod Ribnika i kod Rečice, g. 1667., kasnije kapetan konjanikah u Karlovcu, biaše rodjen 1626,

---

[1] Iz Sibirije dopisivao je Križanić i sa slavnim zemljopiscem Nikolom Witzenom, koj njegove sibirske dopise u svojih djelih priobći; mi nemogosmo žalibože dobiti Witzenova tiskana djela.

jer dolazi g. 1671. kao svedok 45 godinah star, i brat njegov Vuk 1676. vlastelin kod Ribnika, kasnije vojevoda u Kosaju, zatiem u Plaškom i u Gojaku. — Ana Križanić g. 1671. udata za Gabriela Škaricu aliter Ljubunčić u Zagorju. Vukovi sinovi bijahu 1. Gašpar rodjen 1667 i 2. Antun r. 1671.

Rečeni Juraj mladji Križanić, koj bijaše živ još g. 1698, imao je tri žene. 1. Katarinu Redlinovu. 2. Ivanu Rosinu Kačićevu i 3. Margaritu Vernićevu. S prvom rodi sina Franju, a s drugom kćer Katarinu. — Ovaj Franjo sin Jurja mladjega živio je 1690—1702 na Jankovom vrhu kod Ribnika, i pozivao se u jednoj listini na staroga kneza Gašpara Križanića (otca našega Jurja) i na njegovo Gorno. Franjini sinovi biahu 1. Stjepan Vuk rodjen 1695, 2. Baltazar, vlastelin u Verhovcih g. 1727; a Baltazarov sin Adam Križanić vlastelin od maloga Ribnika 1733 do 1749. U ovom izumre pleme Križanićah, oko g. 1760. Isti je imao i sestru Katarinu udatu za Nikolu Mihanovića, a utemeljio je altariju u Lipničkoj župi.

Osim ovih Križanićah imamo pisamah i od Janka Križanića (1714—1722) što bijaše g. 1713 špan (Comes Curialis) kaptola zagrebačkoga, a g. 1714 do 1722 sudac županije zagrebačke. Imao je isti grb kao i Križanići od Hresna i Nebluhova.

Po tankoj krvi potiču iz porodice Križanićah Jankovići Bribirski, Oršići Slavetički, Mihanovići itd.

Grb porodice Križanićah, s ribom, rakom i riekom, nalazi se u Valvazorovu djelu Ehre des Herzogthums Krain B. V. p. 115 medju grbovi plemićah kranjskih, iz česa sliedi: da su Križanići bili ne samo posjednici, nego i priznani plemići takodjer u Kranjskoj.

Nikola grof Zrinski.

Tuga mora da popadne svakoga rodoljuba, kad u jedno te isto vrieme vidi velike muževe svoga naroda različitom udarati stazom žitja i težnje, mislih i radnje. Težka je muka za pisca domaće povjesti, da jednakim toplim čuvstvom piše o riedkih svojih zemljacih, koji su sav svoj viek žrtvovali svomu narodu, kao naš Križanić; pa odmah zatim o onom, kojemu većom stranom životna težnja bijaše podupirati tudjinstvo, ili koji, pretvorivši se u polutudjinca, sa svom silom svoga duha i uma podupiraše tudji živalj, tudji narod, tudju knjigu, a za svoju se malo ili nikako nebrinu.

Takov biaše, žalibože, naš Nikola Zrinski. Veliko uhom i junačtvom, kao skoro svi od njegova plemena, ali malen i neznatan prema zadaći i zvanju svoga naroda, prema darovom svoga uma.

Susjedni narod magjarski stavlja ga punim pravom u prvi red svojih rodoljubah, kao i svojih narodnih pjesnikah i pisacah, a mi Hrvati u najvećoj smo smetnji, kamo da ga uvrstimo? i da li mu imamo sačuvati u obće ikoje mjestance u poviesti naše knjige? Da li ga imamo staviti u red, bud onih, koji pisahu narodnim svojim jezikom? bud onih, koji ostaviše djelah na jeziku latinskom, tada službenom i obće poznatom u Hrvatskoj? bud onih, koji su iz rodoljubja pomagali knjigu hrvatsku i narodne težnje? —

Nemožemo tajiti, da je Nikola Zrinski, pokraj inih jezikah, dobro umio hrvatski i latinski: jer su sačuvane javne listine i privatna pisma, pisana od njega na obih jezicih; ali književnoga njegovoga djela neimamo, po našem znanju, u tih jezicih nijednoga. S toga bijašmo naumili jur sasvim iz kola naših književnikah izpustiti ga, i uvrstiti ga medju one, koji pisahu jedino magjarski. Nu kad nagazismo na njeka njegova latinska pisma, sadržaja socialno-političnoga, koja se i našega naroda tiču, to nas onda ova njekako namamiše, da i Nikoli Zrinskomu neuzkratimo miesto u povjesti naše domaće književnosti, koje častno zauzeše i njegov djed Juraj i brat mu Petar.

Svi dojakošnji životopisci Nikole Zrinskoga, osobitó pako magjarski, tvrde: da se je rodio oko ili upravo godine 1616; ali zato neimaju nikakovih dokazah. Mi sljedimo ovdje našega Pavla Vitezovića, koji je još za vrieme njegovo i brata mu Petra živio i ovoga dobro poznavao, te koj zabilježi u svojoj „Kronici aliti Spomeni vsega svieta vikov" da se je Nikola rodio na dan 2 Rožocveta t. j. lipnja 1620 u Čakovom Turnu, t. j. Čakovcu, gradu medjumurskom. Ovaj datum sudara i s onimi, koje priobćiše dva suvremena Talijana: Priorato Gvaldo i Aleksander Capellari od Vičence, koji kažu, da bijaše 44 godinah star kad je g. 1664. umro. Slaže se dapače i s tvrdnjom suvremenoga našega pisca Ratkaja, koj zabilježi: da Nikola nebijaše još dostigo 30 godinu, kad bješe imenovan banom god. 1647, a uveden u čast bansku g. 1649.*)

*) U jednom popisu čakovačkih listinah, našli smo istinabog sljedeću bilježku: „Testimoniales super Revisione aetatis Magnificorum Nicolai

Nikoli bijaše dakle 6 godinah, kad mu otac Juraj Zrinski, ban hrvatski, u Požunu dne 18. prosinca 1626. od otrova umre. Njegova mati Katarina Sećijeva [1]) udade se kao udova za Nikolu barona Malakocija Susedgradskoga. Ostavše sirote Nikola i Petar dobiše, kako jur u životopisu Petrovu razložismo, čitavo družtvo skrbnikah, kojim na čelu stojaše ugarski Primas Stjepan Senjej, a kasnije Toma Mikulić personal kraljevski, osobiti neprijatelj porodice Zrinske.

Oba brata bjehu u zrelijoj mladosti poslana na ugarsko-hrvatski kolegijum u Bolonju, gdje veoma dobro napredovaše u naucih, iza kako su prvo odgojenje dobili od Ježuitah. Tvrde njeki, da se je i mati njihova, kao i očuh Malakoci, revno brinuo za njihovo dobro odgojenje.

Osobito napredova Nikola u svih znanostih i nadkrili svojim umom daleko mladjega brata Petra; nu smiešna je stvar, što njeki ugarski životopisci tvrde, da je već za života svoga otca, hrabro vojevao proti Turkom i Švedom, dočim je onda još malo diete bio, te su ovi pisci valjda ovoga Nikolu mladjega, s njegovim stricem Nikolom starijim izmienili.

Prem da su oba rečena brata Nikola i Petar jur pod svojimi skrbnici imali na sve strane braniti se proti parničkim nasrtavanjem poradi različitih imanjah svoje porodice, to su ipak jedva riešeni skrbničtva, još godine 1635. velike pravde voditi morali s Nikolom i Vukom Frankapanom (kasnije tastom Petrovim) poradi Ozlja, Ribnika, Bakra, Novoga, Bribira itd., koje još njihov pradjed Nikola Sigetski, po svojoj ženi Katarini, sestri Stjepana Frankapana poda se spravi, a Frankapani neprestano natrag trebovahu. Isto tako imali su stare pravde s porodicom Erdödah, poradi ugarskih imanjah Monyorókereka, Vörösvára, Wépa i Ćatara, u željeznoj i saladkoj županiji, koje napokon sud Erdödom dopita,

---

Zrini d e c e m annorum et Petri similiter Zrini n o v e m annorum, pro Magnifico Francisco de Battyan praefatorum Nic. et. Petri de Zrin Bonorum Gubernatore, de Anno 1628" — Polag toga rodio bi se bio dakle Nikola 1618 a Petar 1619, ali je moguće, da je ovo sviedočanstvo učinilo s t a r i j i m i oba brata s toga, da se mogu prije skrbničtva riešiti.

[1] I poradi imena matere bratje Zrinskih nije još sve na čistom, jer dočim ju rodoslovci porodice Zrinske imenuju Katarinom Sećijevom, tvrdi gorespomenuti popis čakovačkih pisamah, da se je zvala M a g d a-l e n a Seći.

te u zamienu, imanja Verbovec, Rakovec i Medvedgrad na korist Zrinskih dosudi. Ove i slične pravde dovedoše jih često u novčane neprilike, zašto su jur g. 1637. oba brata njeka imanja u Medjumurju, čuvenomu one dobe junaku Ivanu Vojkoviću založiti morali. Isto tako založi Nikola Zrinski Baltazaru Babonošiću njeko imanje pod Novimgradom g. 1640.

U to doba bijaše mladi Nikola jur imenovan meštrom kraljevskih konjušnikah, (Lovasmeštrom) a malo zatim (g. 1639) kr. komornikom i velikim kapetanom Legradskim (1646). Vodio je često rat s Turci, odbijajući jih od granice Hrvatske, a navlastito medjumurske, i pripravljajući se za budućega velikoga vojskovodju.

Čim god. 1645 pomoćju kralja Ferdinanda III. ljutu pravdu, dovrši, što ju je imao s bivšim svojim skrbnikom Tomom Mikulićem Brokunovečkim, podje prvikrat u vojsku izvan domovine, u Moravsku proti Švedom, kamo ga kralj s vlastitom od Zrinskoga plaćenom četom u pomoć pozva. Kod Skalica, gdje bijaše kraljevski ležaj, napadne Nikola sa svojom hrvatskom četom Švede, i razbivši jih, zasužnji 200 neprijateljah. Malo zatim oslobodi samoga kralja kod Heba (Eger), kad general Wrangel njeku noć iznenada na kraljevski šator napadne, te se kralj samo pomoćju Zrinskoga i njegovih Hrvatah od najveće pogibelji spasi. Ovaj čin proslavi mu dakako ime, i pribavi ljubav kralja, nu ova nebijaše dosmrtna.

Odmah zatim otide s generalom Buheimom proti Jurju Rakociu u Ugarsku i razbi na Tisi ugarsku vojsku, od koje pade do 3000 mrtvih, a sám Nikola ubi svojom rukom dvojicu i ugrabi trećemu neprijateljski barjak iz rukuh, kojim činom poskoči mu još na više slavan glas.

Vrativ se kući, oženi se g. 1646 s Eusebijom kćerju Gašpara baruna Draškovića i dobi s njom kao parčiju Trakošćan i Klenovnik, za koje gradove položi 30.000 for.; ujedno imenova ga kralj, za nagradu junačkih djelah, pukovnikom Hrvatah (Colonellus) što je toliko bilo, kao danas general, bivši on jur prije veliki župan saladski i šumedjki. Iste godine 1646 umre udova njegova strica Nikole, Elisabeta Sećijeva, te bratja Zrinski dobiše po njoj imanje Božjakovinu, kao i Vrbovec i Preseku u križevačkoj županiji.

Malo zatim izkaza se Nikola Zrinski u boju s Turci kod Legrada, kad je u družtvu sa svojim bratom Petrom i Vukom Erdödom, Franjem Čikulinom, Adamom Baćanom, Vukom Desićem, Ivanom Bočkajem i Lackom Lackovićem udarivši na Turke, stavio

se prvi na čelo svoje čete, poviknuvši svojim ljudem, da ako padne, neka ga junački osvete. Turci biehu tu slavno pobijeni, a od naše strane pade Erdödi i Desić. Godine 1647 prisustvova Zrinski krunitbi kralja Ferdinanda IV. pri kojoj svečanosti nosijaše goli kraljevski mač.

Za velika junačtva nadari ga kralj Ferdinando iste g. 1647 čast ju banskom i velikoga kapitana hrvatskoga, na miesto prvašnjega bana Ivana Draškovića, kojega Ugri izabraše nadvornikom. Ali ovo naimenovanje nebijaše proglašeno sve do god. 1649, jer je tadašnji kr. personal Toma Mikulić pod rukom znao odvraćati kralja od proglašenja, veleći, da je veoma opasno podieljivati jednoj te istoj porodici tolike časti, pošto je Petar Zrinski jur tada bio kapetan slunjski, velemerički i vojvoda žumberskih uskokah, kao i kr. savjetnik. Nu uz prkos tomu, bude Nikola dne 14. siečnja 1649 po kraljevskih povjerenicih, biskupu Petru Petretiću i grofu Nikoli Erdödu, na saboru u Zagrebu, svečano kao ban uveden i u crkvi franceškanskoj sv. Ivana zaprisežen. Ovom prilikom drža on kratak aii jezgrovit govor na Stališe i Redove, u kojem reče medju ostalim:

„Deliberaveram sane Sacram Majestatem Caesaream, Dominum et Regem nostrum clementisimum suppliciter orare: ut ab ista onerosa dignitate me eximere dignaretur; Genius enim meus, me magis ad tractandum Gladium pro utilitate Patriae, quam ad gestandam togam invitat. Et quis, Domini et Patriotae mei, sola sua prudentia, plurium regnorum gubernationem apprehendere praesumat? in hoc praecipue calamitoso tempore quo nec pax certa, nec bellum apertum, sed unusquisque angulus insidias, unum quodque Regnum, aut sibi aut aliis Ruinas minatur. Ecce omnia Europae Regna, cum mirabili fortunae inconstantia, perniciem, ultimasque ruinas inter se miscent. Magna certe sapientiae columna, virtutumque bellicarum fulcris ille inniti debet, qui tam vastae navis, vel potius tam inclyti Regni clavum, in tam procellosis fortunae inconstantiis gubernare desiderat. Ut ut sit, Domini et Patriotae mei! nullam certe fortunae rationem alte pertimesco, quando tot praestantissimorum Procerum, conjunctam benevolentiam cum mea promptitudine animadverto; libenter itaque mea seruitia, fortunas, vitamque meam huic amantissimae Patriae offerro dedicoque, id solum per Deum immortalem vos omnes obtestor, ut et vos, in bene animadvertenda Republica unanimes sitis". — (Kakovo li mučno zahtievanje od hrvatskoga naroda!!!")

Odmah iste ove godine razvrgoše zadrugu dva brata Nikola i Petar, podjelivši sva svoja imanja, osobitim pred Kaptolom zagrebačkim dne 19. srpnja 1649 učinjenim ugovorom, na taj način, da je Nikola preuzeo čitavo Medjumurje s gradovi Čakovcem. Tur-

nišćem i porušenim Štrigovom, kao i sva imanja u saladskoj šumedjskoj i baranjskoj županiji, zatim Verbovec i Rakovec u križevačkoj županiji, napokon kuću u Beču i ostavštinu Štumbergerovu; naprotiv, ostadoše Petru gradovi: Ozalj, Ribnik, Božjakovina, i sva imanja primorska i vinodolska. Osim toga ugovoriše, da je prigodom opasnosti od Turakah, dužan jedan brat drugomu u pomoć priteći, kapelu sv. Jelene i grob porodice Zrinske u istoj kapeli kod Čakovca, na zajedničke troškove uzdržavati, u trgovini svoje robe jedan drugoga bezplatno podpomagati, te ako bi ili od Turakah koje imanje izgubili, ili novim darom koje imanje stekli, kvar i dobitak bratinski dieliti. Ovim dakle ugovorom bijaše presečen put svakomu nesporazumljenju, a s druge strane otvorena prilika boljemu gospodarstvu, ali i većoj razsipnosti, te moramo pohvalno priznati, dà je Nikola pripadao uprav k onoj stranci, koja je od toga vremena bolje gospodarila, nego li prije.

Sliedeće godine 1650 načini ban Nikola mir s Turci kanižanskimi u Legradu, kamo bjehu ugledni Turci sa svih stranah došli, da vide onoga krasna i visoka stasa muža, koj jim često mnogo zadavaše straha, te je iste godine držao dva sabora, dne 17. svibnja u Varašdinu, a dne 21. listopada u Zagrebu. G. 1651 sazvà na 2. dan lipnja opet sabor, alí ne pod svojim, nego biskupa Petretića predsjedničtvom, te se je ujedno ljuto zavadio s bivšim svojim tastom Gašparom Draškovićem, koj, iza kako mu kći, a žena Nikolina Eusebija umre, svoja imanja Trakošćan i Klenovnik od Zrinskoga natrag tražijaše, bez da je htio vratiti položenih po Zrinskom 30.000 for., pošto je veću stran svoga imetka potratio bio, što ga bijaše nasljedio po svojoj materi Marijani Alapićevoj Nikola bijaše proti Draškoviću tim više razjaren, što se je ovaj proti njemu veoma neuljudno i osoro ponašao, te kod istoga kralja i domaćih velikašah proti njemu spletke pravio. Napokon sabere Drašković do 4000 ljudih, s kojimi osvoji najprije imanje Ljutomir u Štajerskoj, protjeravši iz grada svoju sestru Saru, ženu Dionisija Sećija, zatim navali na Klenovnik, i pošto ga od ljudih Zrinskoga oteti nemogaše, nasrne na dvor Zrinskoga Lipovnik, pograbi tu što je našao blaga, odvede suprugu nadzornikovu s drugimi ženami, te uljeze napokon i u grad Trakošćan, u kojem nebješe tada banove straže, utvrdivši ga sa njekoliko mužarah. Zrinski bavio se uprav tada u Optuju,

i čuvši ove viesti, pošalje zapovjed u grad Čakovac, da se odmah njekoliko stotinah ljudih odpremi pod Trakošćan i da ga natrag otmu. Banova vojska nemogaše sprvine topovi naškoditi gradu, ali kad Niemci, koji takodjer s vojskom ovamo dodjoše, odsjednuvši s konjah, počeše jurišati na zidine gradske, predade Drašković grad Zrinskovim ljudem već radi toga, što nije imao nutri hrane, ni za ljude ni za konje. Mnogo kasnije sakupi on ipak potrebite novce, vrati jih Zrinskomu, a dobi od ovoga rečene gradove natrag[1].

Još iste godine imao je Zrinski ljutih okršajah s Turci izpod Kostajnice, koju Niemac Šimun Lustaher Turkom predao bijaše. Tu vojevà slavno uz prijatelje svoje Jurja Frankapana, Jurja Ratkaja povjestnika, Pavla Čolnića, Krsta Delisimunovića i Ladislava od Rakovca, te pokazà opet junačko svoje srce, kad prigodom povratka svoje vojske, ova, napadnuta iz busije od Turakah, uzmicati stane, našto on sjahav sa svoga konja, postavivši se na čelo svojih četah, ś njimi s nova Turke suzbije.

Odmah druge godine 1652 držao je opet sabor u Varaždinu a vojevao sretno proti Turkom kod maloga Komara i Kaniže, te nastavio svoja neprestano trajuća čarkanja s Turci takodjer godine 1653, koje godine počè mu mnogo posla zadavati buna posavskih seljakah, koji se bijahu oko Siska i Kraljevca podigli proti kaptolu zagrebačkomu i grofu Mirku Erdödu, i to u Sisku, pod vodjenjem tako zvanoga Cesara Petra, Škofača iz Grede, i mužkoga kralja Matije Čulića iz Stupna, a u Kraljevcu pod Tomom Kuzmićem i Matiašem Dolenjakom, kojih pisar bijaše Pavao Masnec.

Dočim je kraljevečka buna po banu, tako zvanom vlaškom vojskom, odmah g. 1654 utišana, na što su imenovane poglavice Kuzmić i Dolenjak na kaptolskom trgu u Zagrebu torturom i glavom platili; trajaše naprotiv sisačka i posavska buna više godinah, stranom s toga, što je, kako se onda glasalo, istu bunu sam ban Nikola poticao, jer je s jedne strane htio prisiliti kaptol, da sisačko imanje i tvrdi grad zamieni s njegovim imanjem Ver-

---

[1] Ratkaj, p. 262. — U jednoj hrvatskoj listini podaje Gašpar Drašković svojim kmetom Kupčincem, Vukovincem, Mikševčanom i Okincem, slobodnjačke pravice s toga, što su polag njega krv prolievali, kad je podsedao grad Trakošćan. Pisano je pismo hrvatski, u Trakošćanu dne 11. svibnja 1661.

bovcem; a s druge strane, što je Mirko Erdödi, Zrinskoga glavni neprijatelj bio. A imao se je ban i toga strašiti, da se Posavci, bivši na krajini turskoj, nesjedine s Turci, kako se govorilo, te se počeše već na turski način i nositi. Stoprv poslie šest godinah utiši ban sisačku bunu, grozeći se Siščanom oružanom vojskom, nu pripovjedaju, da je prigodom nagodbe, učinjene medju Siščani i kaptolom, Nikola Zrinski mnoge seljake, što nošahu kosu i kitu po turskom običaju, vlastoručno obrio, i pri tom brijanju mnogomu po komad kože na glavi odrezao[1] što medjutim od tako prosviećena uma, kakav bijaše Zrinski, nećemo da vjerujemo. Posavački odpor proti Erdödu trajao je još i godine 1671.

Nastavivši Zrinski svoja četovanja oko Mure i Kaniže, bavio se je medjutim uvjek državnimi poslovi; sazvao godine 1654 i 1655 sabor, prvi u Varašdin, na dan 4. ožujka, drugi u Zagreb na dan 11. siečnja, u kom podadoše Stališi i Redovi svojim poslanikom na ugarski sabor taj naputak: „ako bi se tamo birao novi nadvornik, da svoj glas prvi za personalom po starodavnom pravu podadu, pošto Hrvatskoj na saboru ugarskom prvo miesto ide, zahtjevajući ujedno, da se u krunitbenoj diplomi kralja Ferdinanda IV. miesto naslova: Partes adnexae, naročito naslov: Regna Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae staviti ima[2]. Iste godine 1655, držà ban Nikola još dva sabora u Varašdinu, zatim opet g. 1656 u Zagrebu, a g. 1657 u Varašdinu radi pripravah proti Turkom.

Rečene godine 1657 nastavi četovanja proti Turkom, te je njekom prigodom 100 Turakah posjeko, zarobivši trojicu od poglavicah turskih i zaplienivši veoma mnogo blaga.

Od iste godine 1657 do 1659 imamo vrlo zanimive latinske dopise, što jih je pisao ban Nikola svomu prijatelju Ivanu Ručiću,

---

[1] Historia Provinciae seu Banorum Ven. Capituli Zagrabiensis. Sisciensium. MSC.

[2] „Cum Regnum Slavoniae et Croatiae ejusdem cum Regno Hungariae sit libertatis, eapropter urgebunt (Regni Ablegati) ut nomine partium subiectarum ista Regna in Articulis et Cancellaria suae May. non intitulentur iuxta Art. 1. Antiqu. Vladislai Regis A. 1490. — Ad electionem novi Regis consentient, sed tamen conabuntur efficere, ut ante Coronationem novi Regis, nostra gravamina toties sollicitata complanentur, et ut in Diplomate et Conditionibus novi Regis non solum Regni Hungariae, sed nominatim Regni Croatiae, Slav. et Dalm. nomina inserantur". Acta Gen. R. Congr. 1655.

podžupanu zagrebačkomu, kojega godine 1658 kao čovjeka umna i učena, izabraše na saboru hrvatskom za sučlana one provizorne vlade, koja je pod predsjedničtvom bana ili podbana uz grofove Tomu Erdöda i Žigmunda Keglevića, te uz prabilježnika Sakmarda, imala vlast opravljati sve manje javne poslove zemaljske. O tih listovih govoriti ćemo niže, samo nam je priobćiti njeka, koja se protežu na Nikolin život. Tako u jednom od njih govori na kratko o svom tadašnjem životu u Čakovcu, veleći: da mora uzalud vrieme gubiti (ginuti, vehnuti = marcescere) ne po svojoj krivnji, nego po zlobi vieka i po sudu drugih. Odmah zatim nastavlja dalje: „Bene hic valemus, mi charissime Domine Ruchich, et hilariter; ar guszto krat goszpodin Bogh dá nam sze Turszke sramote nagledati“. Pripovjedajući nadalje, kako su na drugi dan Trojakah njegovi ljudi Kanižancem odagnali 300 glavah marve, a još prije, njekoliko na glasu vodjah (nominatissimos Duces) a medju ovimi i Ibrahim-agu, s kojim je odkupio staroga Bočkaja, dodaje: „Nu šta će reći na to naši Niemci?“ Na koncu svoga pisma veli: „Zaisto ću ja biti uzrokom rata, proti čemu bi se mnogo govoriti dalo“.

U drugom pismu od 28. lipnja (1659) govori o svojoj bolesti, koju je na tugu svojih neprijateljah prepatio; a govoreći o saboru ugarskom, veli da neima volje ići na taj sabor u Požun, jer se uvjek kajao, kad je onamo išao. (Semper enim ibi magno emi poenitere). U trećem pismu tuguje, što je izgubio najdražu kćer i što mu i sin boluje, iz česa doznajemo, da je već tada bio oženjen sa svojom drugom ženom Sofijom, barunicom Löblovom. Znamenito je, što uz tužnu svoju viest pridaje: da neće mnogo žalovati, ako mu ugrabi bog dietcu, jer će tada moći bolje služiti bogu i domovini“. — Tuži se na svoga neprijatelja Mirka Erdöda, o kom veli: „Ustus timet uri, bonus Comes Emericus veretur iterum ako na rozgve nebude puhat“. Brani se proti onim, koji ga potvoriše da želi postati generalom varaždinskim, i veli, da nije tako lud, da bi želio poći zdrav medju gubave. Izpričava se, što nije išo na sabor ugarski (1659)[1] poradi svoje nesreće kućne, ali da će na poziv generala karlovačkoga,

[1] Ovuje se može razumievati samo sabor g. 1659 jer da je na prvašnjem g. 1655 osobno prisutan bio, sviedoci čl. 58. istoga sabora. Na saboru g. 1659 krunjen je i Leopoldo I., iz toga se Zriuskova neprisutnost veoma dobro opazila.

koj ga moli za pomoć proti Turkom, sám osobno doći sa sv
viernimi, ako bude od potrebe, a medjutim da će se sa sv
susjedi (Turci) zabavljati.

Kasnije tuži se opet u jednom pismu na njeke zlobn
neprijatelje, nu pridaje, da se zato ipak dobro nahodi, na sra
i na prikor svojih zavidnikah, nu da u ostalom može zahval
providnosti božjoj, što žabe nemogu ujesti, jer bi inač
vjek proti njim u oklopu oružan vojevati morao. Inače, veli,
dobre uši za slušati i u duši strpljivosti, a u razumu razloga
cretionem) da mogu sve podnieti. Čudi se slaboći Nikole Pat
što je primio prisiljen njekakovo saborsko poslanstvo do r
jer ga nebi bio za tako malodušna držao. O njekom Vadiću
„ako on i podobni na njega viču, da si za čest drži,' jer
hvaljenim od zlih, znamenuje biti zlim". I o zlobi N
lićevoj dodaje, da joj ovaj želi do smrti vieran ostati, kao zm
koja pogaženom glavom i repom jošte otrov sij

Pod konac godine 1659 putovà Zrinski u Beč, gdi
novoga kralja Leopolda našao sve novo pri dvoru; nove min
nove ljude, nove misli. Nu liepo ga primiše i častiše kako ni
zovući ga i u tajna viećanja; ali, kako piše u prosincu mjesecu Ru
„dim ide pred ognjem, a da li će meńe ovaj ikada grijati, j
veliko pitanje". — Tuži se ujedno na svoga brata Petra, k
toliko ljubi, pa koj ipak na njega hoće da sasvim zaborav
mu neodgovara na nijedno pismo. Na božić obećaje doći u Za
samo bi želio bez larme (sine turbatione) taj put poduzeti.

Medjutim napredovahu Turci silno u Ugarskoj, te se os
iz tvrdje Kaniže groziše neprestano Hrvatskoj i Zrinskovomu
djumurju, plieneći i robeći skoro svaki dan. Iz toga naumi
ski osvojiti g. 1660 Kanižu, te zamoli u Beču dozvolu zato,
kriepivši svoju molbu tim, što će tvrdju lahko zauzeti, pošto
grom upalio sav grad, te su iste gradske zidine od ognjene
ćine na mnogih miestih popucale bile. Ali Beč nedozvoli o
grada, bojeći se od veće navale turske; našto Turci Kanižu s
i još bolje utvrdiše. Zrinski dobivši zabranu iz Beča, baci
van sablju na zemlju, i otide kući s namierom, da će kanižan
Turkom, koji njegovu Medjumurju sto jadah zadavahu, na
način nahuditi. Kratko dakle vrieme zatim, videći kako od ka
tvrdje ne samo njegovu Medjumurju, nego istoj Štajersko
veća opasnost prieti, stane bez ičije dozvole, uzprkos turs
*

opiranju, graditi tvrdi grad na utoku Mure u Dravu, upravo naprama Kaniži, i sazidavši tvrdju prilično jaku, podade joj ime Novi Zrin. Radi toga grada podiže se vika iz Carigrada i iz Beča. Car turski dade pašu od Kaniže zadaviti, što je pustio mirno graditi tvrdju, premda je i ovaj dao višekrat pitati Zrinskoga: što da to gradi? Na što mu Zrinski odgovori, da gradi gospodarske kuće i torove za marvu, od straha, da se na paši nepomieša njegova marva s turskom, i da mu zato savjetuje, neka nedade u napred turskim Kanižancem pasti na polju marvu, jer će u novih zgradah biti mnogo pasah, koji će moći marvi praviti štete.

Na pitanje: Zašto oko tih zgradah topove namiešta? odgovori Zrinski, da će s njimi ubijati vukove i medviede, kojih imade mnogo u susjedstvu. Prigodom zidanja ovoga grada, vozio je, kako se pripovieda, sam ban na tačkah zemlju i piesak, da potakne tim ljude na hitriju radnju, i dovede onamo svoju suprugu, koja je isto tako poticala na radnju.

U ovo doba primi Zrinski mjeseca srpnja g. 1660, u svom gradu Čakovcu, gosta iz daleke Holandije, koj njegovu slavu kod učenih više utvrdi, nego mnogi njegovi bojevi s Turci, te ražanja i paljenja turskih gradovah i selah. Taj gost bijaše holandezki umni pisac Jakov Toll, kojega putne listove (Epistolae Itinerariae) izdade po njegovoj smrti Henrik Kristian Hennin u Amsterdamu god. 1700.

Toll, posjetivši na svom putu god. 1660 njemački Gradac, upozna se tu s našim Zrinskim, o kojem sastanku on ovo napisà:

„Dum hic (Graecii) aliquando commoror, cognitus est mihi Decus illud Hungaricae Gentis, Heros Nicolaus Serinius, cujus crebrae et felices in Turcicam Ditionem eruptiones, id commeruerunt, ut et illarum fama omnem Christianum orbem impleret et ipsum Serinium nomen Turcis terrori esset. Itaque quod de Hunniade factitatum legimus, quodque veteres apud Bavaros, Drusus Tiberii frater evicit, infantium ploratus apud Turcas solo adventantis Serinii nomine comprimuntur“.

U Gradcu bieše dakle, gdje Zrinski Tolla k sebi u Čakovac pozvà, kamo ovaj kratko vrieme zatim s grofom Pöttingom, rodjakom (affinis) Zrinskovim dodje, te u svom listu slavnomu Nikoli Witsenu[1] pisanu, ne samo sjajan doček, nego i grad

[1] S ovim Witsenom, kako gore spomenusmo, stajaše u savezu i naš Juraj Križanić.

Čakovac opisà. Iz toga opisa vidi se, da je Zrinski iz ovoga grada čitav muzej načinio bio. Tu se vidjaše velika zbirka oružja i vojenih spravah, domaćih i turskih, bogato zlatom, srebrom i dragim kamenjem urešenih. Tu su bile velike slike prikazivajuće razne bojeve, što jih je Zrinski imao s Turci. Tu je čuvana zbirka starih novacah, zlatnih, srebrnih i miedenih, medju inimi od Aleksandra velikoga, od Otonah, Vitellia, Pescennia Nigra, Horacija, Ovidija itd. Tu bijahu podobe ili obrazi kraljevah, knezovah, slavnih ljudih, u raznih formatih, a medju njimi i slike Lutera i Katarine Bore; pošto se je i porodica Zrinska, počam od Jurja sina Sigetskoga Nikole, uvjek naklanjala protestantom. Tu se napokon nalazila veličanstvena knjižnica, kojom se Nikola veoma revno služio, i radi koje ga ugarski pisci s jedinim ugarskim urodjencem Matijom Korvinom sravnjivaju; ali ga Zrinski u tom slavno preteče, što književne dragocienosti nije samo s a b i r a o, ili s a b i r a t i d a o, kao Korvin, nego se je njimi i s á m s l u ž i o, na korist tadašnje jur razorene države ugarske. K tomu je i sjajna kućna sprava, čistoća, i red u gradu, odgovarala njegovim zbirkam, kao njegovu umu i bogatstvu, a i krasni perivoji pokraj grada, pokazivahu suglasno izobražen duh i ukus, kao što i množtvo dragocienih konjah, ratni živalj gospodara.

Ali u tom zborištu vilah i raja vitežkoga živovanja, u kolikoj opreci stojaše život jadnih sužanjah turskih i okrutno postupanje krštjanskoga gospodara š njimi! Umni Toll, zaslieplјen od svih sjajnostih i dragocienostih, što jih vidjaše u Čakovcu, predobljen od Zrinskoga, i tim što ga je pri odlazku bogato nadario, nemogaše ipak zašutiti, da ovo postupanje, što ga je očima na svoj užas gledao, kratkimi riečmi neopiše. Bijaše, veli on, medju ostalimi sužnji i jedan starac Turčin, koj se nemogaše ili nehtiede odkupiti za novce. Ovoga povališe naledjice na zemlju, digoše mu noge u vis i privezaše jih na dugački štap, kojega držaše dva druga sužnja, da nije mogao micati nogama napred ni nazad, te tako vezana, počeše sluge trouglastimi u dimu začadjenimi i utvrdjenimi batinami, siromaha starca po poplatih (stopovih) tući, kao da pšenicu mlate, dok mu nisu odmaknuli 168 udaracah, neslušajući njegov plač, jauk i tužno moljakanje; pa se još hvališe, da su milostivo postupali š njim, jer drugi sužnji običavaju dobivati po 600 udaracah, tako da jim s kožom i prsti s noguh odpadahu. Kad ovako starca izbiše, odtjeraše ga piestnicami u njekakvu

šupljinu, da si tamo noge lieči. Ostali sužnji moradoše u verigah popravljati gradske zidine, noseći opeke, zemlju, kreč i kamenje, bivši tjerani od slugah volovskimi žilami (corio bubulo) na djelo. „Plautinum Gymnasium dixišses, veli Toll, ubi vivos homines mortui incursarent boves“. Pak uz svu ovu težku radnju nedobivahu sužnji druge hrane, nego vodu i hljeb. Napokon izpričava pisac ovo postupanje tim, što i Turci nepostupahu drugačije s Ugri i Hrvati. Još nam je spomenuti o junačtvih Zrinskoga, da je g. 1661 razbio njekoliko stotinah Turakah, ubivši 4 age i zarobivši trojicu. Isto je tako g. 1662 sa 500 Hrvatih popalio 27 selah i 3 turska grada uz Muru i Dravu, zarobivši 436 Turakah uz 7000 glavah marve; na što mu Alipaša, zapovjednik turske vojske, dne 24. Svibnja, kao svomu r o d j a k u, ili zemljaku, odvraćajući ga od podobna postupanja. priobći kako je carski poslanik na svom putu izjavio se, da njegov cesar u Beču ništa nezna o tom četovanju Zrinskoga, n i t i h o ć e d a z n a d e, te da tako mržnju dvajuh carevah na sebe vuče. Nu nepazeći na tu mržnju, podje Zrinski još istoga mjeseca svibnja na ugarski sabor u Požun, kamo bijaše došo i kralj Leopoldo I. Čuvši Ugri u Požunu za banov dolazak. podjoše mu svečano u susret, te je sam ugarski nadvornik Veseljeni na čelu zastupnikah izvan grada pričekao ga, i u svojoj kočiji u grad ga dovezo, što je probudilo veliku senzaciju. Medju ostalimi pokloniše se Zrinskomu i ugarski protestanti, zamolivši ga za podporu, koju jim on blagimi riečmi obeća[1], što je dakako katolički dvor veoma nerado gledao.

Premda je iste godine 1662 načinjeno primirje s Turci, to nehtiede Zrinski ipak mirovati, tvrdeći, da ni Turci primirja nedrže, te čuvši kako je na putu velika četa turska, što je imala pratiti novoga pašu od Kaniže s njegovim blagom, to sakupi i on hitro 1000 ljudih, što pieške što na konju, napadne jih iz nenada dne 16 rujna u zoru med Kanižom i Sigetom, zarobi 300 ljudih i 100 ženah s dietcom, popali i. poplieni predgradje kanižko, te ostavi tom prigodom 20 mrtvih i 40 ranjenih od svojih, vrativ se veselo u Čakovac. Sliedeće godine 1663 otide Zrinski znamenitom četom od 5000 ljudih na pomoć gornjo-ugarskoj tvrdji Novomu Zamku, (Neuhäusel), koju je veliki vezir turski Mehmed-Ćuprili sa 200.000 obsjedao. S njemačke strane bijaše poslan Montecuculi, da oslo-

---

[1] Ortelius Redivivus.

bodi tvrdju i njegovu posadu pod zapovjedju Adama Forgača. Ali premda njemački general do 50.000 vojske sakupi, neopravi ništa proti Turkom, dočim je Zrinski sa 3000 svojih provalio daleko u tursko-ugarsku zemlju i sve do Budima dopro, paleći sela i tjerajući Turke pred sobom.

Vidivši medjutim, da carska vojska ništa neradi, i čuvši, da se Turci spremaju na njegov grad Novi Zrin, vrati se natrag u Medjumurje, gdje bijaše njegov brat Petar, kao branitelj Novoga Zrinja, sa svojimi Hrvati uprav tada Turke suzbio. Došav Nikola kući i čuvši da se sam vezir sprema na Novi Zrin, zatvori se u grad, da ga brani. Kanižanski Turci, misleći da je Nikola u Ugarskoj, obsiednu grad. Nu Zrinski navali iznenada na obsadu tursku, protjera ju natrag do Kaniže i ubije tom prigodom do 600 Turakah, osvoji tvrdjicu kod Kaniže, i uništi malo kasnije jednu četu od 300 Turakah, koja bješe naumila radi sigurnosti i od straha pred Zrinskim, da odvede sve blago iz Kaniže u drugu tvrdju, koje blago osvoji Zrinski.

Ova junačtva povise na toliko njegov glas, da ga Ugri načiniše svojim vrhovnim vodjom (Generalissimus). Nu kao takov imao je odmah s početka dosta neprilikah, jer ga mnogi Magjari kao rodjena Hrvata nehtiedoše slušati[1]. Medjutim sakupi pokraj svojih Hrvatah nješto Niemacah i plemstva iz ugarskih županijah, te podje po drugiput pod Nove Zamke, premda je admiral Montecuculi protestirao proti njemu i njegovoj vojsci, tvrdeći, da neima dosta hrane za ljude ni za konje. Došav Zrinski do tvrdje, započè odmah okršaje s Turci, te otide s jednim odielom svoje vojske preko novosagradjena mosta na Dunavu kod Komara, napade s četom od 700 vojnikah turski tabor, dočeka Turke, kad ovi istu četu potjeraše, u jednoj busiji, i posieče 400 Turakah, zarobivši jednoga pašu i savjetnika velikoga vezira. Kad zatim veća strana turske vojske s jednim vezirom na Zrinskovu mnogo manju vojsku navali, povuče se on pod tvrdju Komar, dočim je na strani turskoj zapovjednik pao.

Kad je kasnije Turčin, na očigled krštjanske vojske, predobio tvrdju Nove Zamke, i bez ikakova uznemirivanja od strane njemačke vojske natrag se povuko; izdade Montecuculi njekakovo pismeno opravdanje, u kojem se ljuto tužio na Ugre, da medju

[1] Ortelius Redivivus II. p. 286.

njimi malo imade ljudih, koji bi umjeli voditi rat, i koji bi znali držati disciplinu. Zrinski uzkipi, istinabog, uslied ovoga pisma, te napiše vrlo oštar odgovor, kojim htiede opravdati Ugre, premda je u svom „Ne bancsd a Magyart" skoro isto govorio, a sa svojim okružnim pismom na ugarske županije, pisanom u logoru kod Komara dne 16. listop. 1663, sám priznao, da kod Ugarah nebijaše nikakove discipline. U tom pismu piše on kao totius Nationis Hungarae Dux, medju ostalim: „Cum summa intelleximus displicentia, qualiter plurimi, tam ex Praelatis, Baronibus, quam vero Nobilibus, Indigentis et extraneis, ita etiam plebe rustica — in praesenti periculosissima et publica necessitate, ab exercituatione et personali Insurrectione sese absentassent, plurimi ex Castris sub specie veniae discedentes et hactenus non redeuntes, multi clancularie aufugientes, a publico sese abstraherent necessario servitio, in magnum publicarum Regni Constitutionum derogamen et vilipendium"[1].

Okružnica Zrinskoga pomogla je na toliko, da su ugarske županije poslale svoje pomoćne vojske, premda prekasno, i tako sakupi Zrinski medju Papom i Komarom podosta veliku vojsku, sastojeću iz 8000 konjanikah i 12.000 pješakah, a osim toga imao je do 15.000 svojih Hrvatah, što na konju, što pješke. Nu ovu vojsku morao je medjutim pod zimu razpustiti, pošto se i Turci natrag povukoše. S onimi četami, koje mu preostadoše, razbije na rieci Hronu jednu poveću tursku četu oslobodivši mnoge krštjane. Vrativ se zatim natrag prema Medjumurju, imao je opet ljutih okršajah s Turci, te je u jednom susretu preko 2000 Turakah pobio i 1000 konjah zarobio, a kasnije s njemačkom vojskom i gradačkim strielivom ojačao se, spremajući se za buduću godinu na poveća poduzetja. U drugoj polovini mjeseca studenoga bijaše se jur vratio u Medjumurje, te su ga sakupljeni u logoru i na saboru u varašdinskih Toplicah, hrvatski Stališi i Redovi očekivali na dan 17. studenoga, dočim su dan prije razpustili vojsku kao nepotrebnu. Ali jur dne 12. prosinca sazva Zrinski u Varašdin opet sabor, na kojem zaključiše s nova sazvati obćeniti ustanak proti Turkom.

Posliednja godina Nikole Zrinskoga 1664, bijaše po njega toliko slavna, koliko i nesretna. Odmah početkom ove godine, dne 7. siečnja, sazove u Čakovac njeke hrvatske velikaše i plemiće na

---

[1] Magyar Történelmi Tar. k. VII. p. 254.

dogovor, da li se imade njemačka vojska u Hrvatsku na pomoć pozvati, te bješe zaključeno, četu od 2000 momakah pod generalom Hochenlohom po hrvatskoj granici uz Dravu razporediti. Istu naredbu potvrdi i odobri sabor hrvatski pod biskupom Petretićem dne 11. siečnja. — Malo zatim udari Zrinski s Baćanom, Esterhazom i njemačkim generalom grofom Hohenlohom prema Osjeku, s namierom, da razori tamošnji glasoviti most preko Drave. Na putu osvoji utvrdjenu Breznicu uz ugovorenu predaju, kojom prilikom Zrinskoga jedan magjarski ciganin posjeći htiede, radi toga, što nije dozvolio Husarom i slobodnim hajdukom udarati na Turke, koji ostaviše uz zadanu rieč Breznicu. Isto tako predobi Bobovac (Baboču) i popali predgradja Sigetska, uze na juriš varoš Pećuh i tvrdju Segest, te dodje napokon do osječkoga mosta, kojega Turci šest godinah gradiše i veoma umjetno s kulami, tornjevi, galerijami i svakojakimi uresi dogradiše, pošto je imao u duljini 8565 stopah, a u širini 65 stopah, vodeći preko Drave i preko velikih močvarah, što se tu polegoše. Sazgavši Zrinski taj most, koji je dva dana gorio, krene napred i upali do 500 selah i malinah, oplieni Jugovo polje, i zarobi množinu Turakah, ali opustoši ujedno onu zemlju, koju dvadeset godinah kasnije naši natrag predobivši, pustu i siromašnu nadjoše, te bog znao, da li neima tomu pustošenju i danas posliedicah. Nemogavši zauzeti tvrdi grad pećuhski ni sigetski, poče sjedinjena vojska njemačka i Zrinskova obsiedati sa svih stranah Kanižu[1], ali njemački generali Hochenlohe i Strozzi nehtiedoše sporazumieti se sa Zrinskim, već je svaki na svoju ruku radio, i digoše napokon obsadu bez uspieha, na što Zrinski u ljutosti ostavi vojsku, poslie kako za junačka svoja djela od svih stranah nagradah i pohvale, a od naroda ime drugoga »Skenderberga« dobije. Kralj Leopoldo htiede ga imenovati principom, ali kad Zrinski ovaj naslov odbije, priskrbi mu od kralja španjolskoga red zlatnoga runa. Papa mu posla svoju sliku u zlatu rezanu. Kralj francezki darovà mu 10 000 talirah, podielivši mu naslov Para od Francezke; kardinal Barberini podupre ga novcem; dvorni knez saksonski, Juraj, pohvali

[1] Na obsiedanje ovoga grada poslà sabor hrvatski, pod predsjedničtvom biskupa Petretića, jednu pomoćnu četu pod pukovnici Ivanom Draškovićem i Petrom Fodrocijem, s kapetani Stjepanom Gerecijem, Franjom Domjanićem, Ivanom Gottalom i Gabrielom Kišom. Osim toga imali su Hrvati čuvati granicu na Dravi, Savi i Kupi pod Petrom Zrinskim.

ga izvanrednim načinom; principi bavarski i virtemberžki nazvaše ga svojim otcem. Njemački sabor spomenù ga najvećim štovanjem i pohvalom, a sva skoro Europa zatrubi u njegovu slavu, jer u ono doba bijahu jedini Nikola i Petar Zrinski pobjeditelji Turakah.

Dok je Nikola Zrinski sjedio u Čakovcu, podje veliki vezir preko popravljena mosta osječkoga obsiedati njegov grad Novi Zrin, da mu se od turske strane barem na niečem osveti glede nanešene sramote. Njemačka vojska, koju Montecuculi pod svoju zapovjed primi, stajaše tada uz Muru i gledaše mirno, kako se je Zrinska posada pod barunom Avancourtom[1] Tassom i Thurnom s Francezi i Španjolci junački branila proti Turkom. Petar Zrinski, brat Nikole, došav sa 4000 Hrvatah pod Generali Kušenićem i Markom Kapiletom u pomoć bratu si, nagovarao je badava Niemce, da složno udare na Turčina, ali oni ostadoše u miru. Turčin uzme napokon na lahku ruku grad, dignuvši ga s podkopi i prahom u zrak. Taj čin podžeže oba Zrinska na još veću mržnju prema Montecuculu i njegovim Niemcem. U jednom pismu poslanom gradačkim stališem dne 30. lipnja 1664 tužio se Nikola veoma oštrimi izrazi na nečuveno postupanje kršćanskih vojevodah, koji dozvoliše Turčinu ne topovi, nego sabljom u ruci oteti tvrdi grad, koji je štitio veliku stranu Ugarske, Hrvatske i Štajerske, na čiju obranu nije Montecuculi ni sablje povuko. Ali uz sav svoj gnjev nije Zrinski mogao više pomoći gradu, premda je Štajercem ujedno obećao, da će prelaz preko Mure do zadnje kaplje svoje krvi braniti, ako je i od svih ostavljen. („Et dum sanguis in venis fuerit, custodiam Murae, ab omnibus licet desertus ac destitutus, non dimittam. Locus, tempusque, periclitantis Patriae, bono civi, locus, tempusque oppetendae mortis legitimus est")[2]. Ali vruća ova krv, spremna na viečnu borbu, ohladnie do skora sasvim.

Nastojanjem generala Montecucula, načini Leopoldo iza pobiede kod sv. Gotharda, s Turci podpuni mir u Vašvaru, bez dozvole Ugarske i Hrvatske na najveće nezadovoljstvo Ugarah i Hrvatah. Taj sramotni, a za Ugarsku veoma štetni mir, ogorči po-

---

[1] Ovoga Franceza s tudjom vojskom postavi zapovjednikom gradskim Montecuculi, poslie kako je skinuo sa zapovjedničtva jednoga Hrvata, kojemu Zrinski obranu grada povjeri, i koj bijaše jur njekoliko putah turske juriše suzbio. Isti Hrvat, kojemu se žalibože nezna ime, pade kod obrane novoga Zrinja.

[2] Kazy Fr. Hist. R. Hungariae. Lib. IX. p. 27.

najviše Nikolu Zrinskoga, koj odmah osobno u Beč otide, da se proti njemu potuži, ali trud mu bješe badava, premda ga u Beču osobitim odlikovanjem primiše, i kod dvora njekim nazlobom gledati moradoše, kako mu papinski poslanik u ime pape, za junačko vojevanje proti Turkom predade dragocieni kovčežić sa sv. moći.

Veoma nezadovoljan vrati se Nikola iz Beča u krasan svoj Čakovac, nu očitovà prije mletačkomu poslaniku Sagredinu, da je pripravan u svako doba služiti mletačkoj republici sa 6000 Hrvatah proti Turkom.

Od toga vremena boravio je gnjevan u samotnom Čakovcu, zabavljajući se sa svojimi prijatelji, koji ga od svih stranah pohadjahu, a kadikad bavio se i javnimi banskimi poslovi, radi kojih je još na dan 23. listop. 1664 posliednji sabor u Varašdin sazvao, na kojem su medju ostalim načinjene shodne naredbe proti množini razbojnikah, što se bješe u vrieme mira pojavili na svih stranah u Hrvatskoj, napastujući trgovce, vlastele i svećenike na sve moguće načine. Mjeseca studena g. 1664 dobi poziv od kralja da dodje opet u Beč na viećanje, kamo bješe više velike gospode iz ugarske pozvano. Nu u oči dana svoga odlazka, dne 18. studenoga 1664, zabavljao se Zrinski sa više hrvatskih i ugarskih plemićah[1] lovom oko Čakovca i Nedelišća. Kad bijahu jur pod večer lov dovršili i lovci posiedali na kola da idu kući, dotrči jedan lovac s viestju, da se je pokazao u šumi neobične veličine vepar, kojega jedan lovac ranio bijaše. Ban Zrinski skoči odmah na noge, sjedne na konja i zamoli Žičia, Vitnjedia, Gušića i Nikolu Betlema[2], koji ga pratiti htjedoše, neka ostanu; te uzme sa sobom samo jednogà svoga lovca, s kojim ode u potjeru za veprom. Našavši vepra, raniše ga dvaputa, ali divjač uteče, i u trku razpori jednomu seljaku trbuh, rani jednoga lovca na obadvie noge, i prevali još jednoga draguna. Zrinski poleti samo s jednim slugom i svojimi kopovi za veprom dalje u šumu Veliki otok, kraj sela Kuršanca, nedaleko od varašdinskoga mosta na Dravi, te nagazi tu na divjač, koja ležaše u jednoj kaluži. Misleć Zrinski da je zvier jur iznemogla, sidje s konja i htiede ju svojim dugim nožem napasti, ali razjareni vepar

[1] Jedna njemačka kronika veli: „Mit etlichen Croatischen Edelleuten". Hungarisch-Türkische Chronik. Frankfurt. 1684. 12. p. 679.

[2] Ovaj Betlem opisà kasnije, kao očevidac, smrt Zrinskoga u jednom rukopisu, kojega Katona upotriebi. Mi sliedismo njegov opis, i popunismo ga iz kronike njemačke.

digne se u tren oka sa svoga ležaja, skoči na Zrinskoga iznenada, povali ga na zemlju i zadade mu na glavi takovih ranah, da jih preboljeti nemogaše. Kad mladi vitez Mailaui iz Savoje dotrči i na divjač pištolj izprazni, izpusti ona svoj plien i odtrči. Tada dodjoše Gušić mladji i Angjelo Talijanac, vierni sluga Zrinskoga, te podigoše bana sa zemlje, koj im reče: da ima u džepu liek što zaustavlja krv, da neteče, i kojega uvjek sa sobom u bojevih nosi. Ali ni ovaj liek nepomognu, jer grozovite i smrtne bijahu rane, i dok Gušić po kola otide, izpusti Zrinski svoju dušu. Plačem i najvećom tugom dovezoše mrtva bana u Čakovac, i sahraniše ga zatim dne 21. prosinca u porodičnoj raci monastira sv. Jelene kod Čakovca, kojom prigodom čitao je službu božju zagrebački bisk. Petar Petretić, a hrvatski nadgrobni govor držà mu Jakov Oboštrenec, redovnik sv. Pavla. Poslie pol vieka, stavi mu kneginja Pignatelli, na onom miestu, gdi je umro, kameniti spomenik sa sliedećim napisom:

Hic jacet invictus condam, interfectus ab Apro,
  Zrini, praeda suis hostibus apta magis.
Qui condam ferox omnes superauerat hostes
  Victor, ab immani vincitur ipse fera.
Ille quidem finivit opus, vitaeque labores,
  At Patriae infelix incipit esse labor.
Ille quidem nostros mirabitur aethere casus,
  Flebit et illius nostra ruina necem.
Sors bona nil aliud mediis servavit in armis,
  Eripuit fato sors mala, nil aliud.
Quam sit in humanis sors impia proxima rebus,
  Mortis in hoc speculo quisque vidère potest.

Sveučilište wirtzburgsko u njemačkoj stavi našemu Zrinskomu sliedeći spomenik:

Nicolaus Zrinus Hic est:

Qui animos in pectore, victoriam in nomine,
Fulmen in manu, Serenitatem in vultu,
Prudentiam in Consiliis, Felicitatem in armis,
Quacunque gressus, tulit, circumtulit.
  Virtutis Comes, Dux Fortunae,
Illam sociam semper habuit, hanc Ducem numquam
Passus est, ne caecam sequeretur.
Unde belli tam serius in agendo fuit,
Quam domi in pace serenus,
  Ubique Serinius.

Nunquam serus in negotiis;
Quam a fronte occupavit semper occasionem,
Calvam expertus est nunquam.
Prudentiam Fabii habuit sine cunctatione,
Fortunam Alexandri sine temeritate.
  Eum experti sunt
Turcae in igne Sampsonem,
Ad Quinque Ecclesias, et pontem Eszekianum,
Quae flammis domavit.
Tartari in aquis Moysen,
Quos ad Neo-Zrinium in flumen egit,
Hujus illi vorticibus maluerunt perire,
Quam illius fulmen acinacis experiri.
  Canisam virtute sua terruit,
Quam in fatis non fuit vinci,
(Plura hic absorbet dolor)
Virtus supra aemulationem fuit, non supra invidiam,
Cui etiam fortuna aliquando invidit.
  Animi robore securus,
Ne sui timerent, metum in hostes misit,
Ut sequerentur in pericula, praeivit.
Ut vincerent, hostes suis ante consiliis impedivit.
Tantus terror hostium, quantus amor suorum.
Ecclesia suum Machabaeum credidit;
Redivivum Scandarbegum Ottomanus timuit,
Hunc maximum saeculi nostri Heroem,
Aper ignobilis prostravit.
Sic rebus mortalibus illudit Deus,
Ut maximis majorem se ostendat.
Ne dicatur
Adonidis fato periise, qui Hectoris bella gessit,
  Confecta Pace obiit,
Ut melius in coelis otia ageret, quam in terris,
Ubi Dei, et Ecclesiae negotium semper egit.

Petar Gvadagni, talijanski suvremeni pjesnik, načini u slavu Zrinskoga sliedeći, još netiskani Sonet:

Per la morte del signor Niccolò conte de Zrini.

Sonetto.

Ecco estinto il Serino, ecco che giace
L' intrepido campion, l' Eroe guerriero;
Cadde sotto una fiera, un cor si fiero,
Esca un tempo di guerra, oggi di pace.

Incauta umanità! quanto è fallàce
Tra le sirti del mondo uman pensiero!
Di chi si dolse già l'augusto impero,
Lieto e festante oggi sorride il Trace.

Oh esultino pur bellici carmi,
Ed i vulgar di lui gli eccelsi onori,
A scorno dell' età parlino i marmi.

Cosi volgon le stelle i suoi livori!
Quello che si stimò qual Dio dell' armi,
Muor qual Drudo alla Dea degl' amori.

Zrinskoga smrt oplakivaše čitavo krštjanstvo[1]. Na zapovjed francezkoga kralja Ludovika XIV., obdržavahu u Parizu za njega zadušnice. Sva Njemačka, Španjolska, Italija i Poljska, o kojoj se je pogovaralo, da želi Nikolu za svoga kralja izabrati[2], tugovà za njim u javnih listovih i knjigah, a Ugarska izgubi u njem učena čovjeka, umna politika, viešta pisca, kakovih je malo imala, premda niti je Ugarska niti Hrvatska znala cieniti i umiela razumieti ovoga izvanrednoga muža, dok je živio. Mi bi pako za naša dva jedina socijalno-politička pisca XVII vieka, naime za Križanića i Zrinskoga mogli kazati, da je sudbina š njimi, kad je dala prvoga narodu hrvatskomu, a drugoga ugarskomu, uprav takovu ironiju stvorila, kao da je dala Julija Cezara kojemu god selu za seoskoga glavara.

Nikola Zrinski ostavi nakon sebe udovu Mariju Sofiju Löbl (Ljubel), s kojom je imao dvoje djetce 1. Adama, koj kao carski podpukovnik u boju s Turci kod Slankamena god. 1691 odtraga ustrieljen pade. On ostavi nakon sebe udovu Mariju Katarinu groficu Lamberg, s kojom nije imao poroda. 2. Kći Nikole Zrinskoga, koju njeki takodjer Marijom Katarinom krste, umre još mlada, kako sám Nikola u svom pismu na Ručića sviedoči.

Valja nam jošte nješta kazati o Nikolinom književnom djelovanju. Prije svega vriedno je znati, da je Nikola Zrinski umio

[1] „Non in Croatia solum, sed ubique fere terrarum, magno luctu, fortissimo Viro, parentatum est; adeo Nationes omnes, Nominis et fortiter gestorum fama pervaserat". Veli Niemac Franjo Wagner, koj mu inače nebijaše prijatelj. Gl. Historia Leopoldi magni Caesaris. Augustae Vindelicorum. 1719. p. 177.

[2] Bedeković Natale solum S. Hieronymi. P. I. p. 223.

mnogo jezikah, kako Toll ovimi riečmi sviedoči: „Linguarum quidem complurium ita callens fuit, ut, qui illum ignorantes loquentem audirent, sive ille sensus suos Hungarica, Croatica, Slavonica lingua exprimeret, quae dialecto potissimum variant, sive Germanica, Latina, Italica, Turcica proloqueretur, quaenam ipsi vernacula foret, ambigerent".

Ovo temeljito znanje tudjih jezikah izpričava ponješto Nikolu Zrinskoga, zašto je književna djela pisao na tudjem jeziku, ali ga nemože izpričati, da uprav ništa znamenitijega nije pisao na svom hrvatskom jeziku, premda je u jednom pismu na Rućića ponosom napisao: „Etenim non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio", i premda je rado primio posvetu Petra Fodrocija, kojom mu ovaj g. 1661 drugo izdanje Barna Karnarutića: „Vazetja Sigeta grada" posveti, iz koje pjesme, kako ćemo niže viditi, citirao je Zrinski njeke verse u svojih magjarskih djelih. S druge strane moramo priznati: da bi u ono doba, njegova socijalno-politička djela, na naš narod isto tako malo djelovala bila, kad bi jih bio pisao hrvatski, kao što su na onodobne Magjare djelovala, za koje jih je napisao tolikim uzhićenjem na magjarskom jeziku.

Magjarski pisci povjestnice ugarske književnosti smatraju za glavno djelo Nikole Zrinskoga njegovo pjesničko djelo: „Szigeti veszedelem" (Razsap Sigeta) ili „Adriai tengernek Sirenaja" (Adrijanskoga mora Sirena), koju je njegov brat Petar Zrinski na svoj hrvatski jezik preveo, i tako svoj narod s pjesničkim proizvodom svoga brata upoznao.

Franjo Toldi, najbolji pisac povjestnice književnosti magjarske, veli u svojoj Povjesti magjarske poezije o tom pjesničkom djelu našega Zrinskoga: „da je najbolje i najsavršenije, što ga Magjari od starijega vremena imadu, i da je prvo klasičko djelo magjarske poezije. Da je Zrinski š njim otvorio novu pjesničku školu i novu dobu, ali bez vriednih nasliednikah, i da se čini, kao da je magjarski duh sa stvorenjem ovoga pjesnika, na toliko se izcrpio, da poldrugi viek u napred njemu slična stvoriti više nemogaše".

Mi Hrvati, što se naše književnosti tiče, nemožemo dakako taj magjarski sud u svem podpisati, jer pogledom na naše starije i onodobne, osobito dalmatinske pjesnike, moramo Zrinskoga „Sigetski poraz" kao piesmu radi vanjske umjetne forme, medju slabije proizvode uvrstiti. Ali ako uzmemo u pretres unutarnju

psihologičnu jezgru piesme, pa onda bogatstvo mislih i slikah, te narodni smier čitave piesme, to moramo ovomu piesniku pred mnogimi drugimi prednost dati. Osobito pogledom na veličanstveni, a zajedno i narodni predmet piesme, zaslužuje Nikola Zrinski osobitu pohvalu, te se ni nemože potanko ocieniti polag hrvatskoga prevoda, što nam ga njegov brat Petar ostavi.

Vrlo su za nas, i za našu povjest, kao i za socijalno-političko stanje naše domovine znamenita ona njeka privatna pisma Nikole Zrinskoga, što su slučajno sačuvana. Šest od ovih nadje Karol Ráth u jednom rukopisu, čuvanom u knjižnici monastira panonskoga brda, i priobći jih u časopisu: Györi Történelmi és Régészeti Füzelek. II. kotet. 3 Füzet. Györ 1863. p. 193—213. Nu ista ova pisma nalazę se i kod pisca ove razprave u starom prepisu, medju poslanicami slavnih Hrvatah, (rukopis knjižnice br. LI.) zajedno sa drugih šest pisamah istoga Nikole, pisanih Petru Petretiću, biskupu zagrebačkomu. Osim ovih imamo još njekoliko latinskih izvornih pisamah Nikole, u kojih poziva rečenoga biskupa, grad Zagreb itd. na sabore. Isto tako imamo izvorno hrvatsko pismo, pisano kanoniku Turjaku. Napokon priobći još dvoja pisma (jedno latinsko, drugo magjarsko) višerečeni g. Ráth u Magyar Történelmi tár VIII. kötet. p. 251—254.", a u sakupljenih djelih Zrinskoga (Pešt 1852) priobćena su još dva pisma na njekoga Medjerija.

Prva šest pisma, tiskom jur priobćena, pisà naš Nikola jednomu izmedju najpoštenijih tadašnjih Hrvatah, Ivanu Ručiću, podžupanu zagrebačkomu, koj bješe od strane Hrvatske višekrat na ugarski sabor poslan, te je slovio sa svojih naukah, osobito pravoslovnih[1]. Mi hoćemo da ovdje iz tih pisamah samo njeke izvadke priobćimo.

U drugom povećem pismu, čim govori o poslanici svoga brata Petra, što ga je svojoj snahi (Nurui) poslao, nastavlja Zrinski dalje:

„Non mirum est barbaro crevisse desiderium opprimendi Transylvaniam, nam ad vectis dejectam Arborem, et pueri concurrunt collectum ramos, semel profecto premere felices, Deus, cum coepit, urget. Sed miror, quod duo bella Turca assumat, quod nec Annales ipsorum unquam dicunt, nec Religio permittit, nec bona ratio Status suadet, nisi forte

[1] Ivan Ručić, od plemićke porodice, bijaše jur g. 1643 podžupan zagr. županije, te umre kao takav god. 1660. Sa svojom ženom Jelenom Patačić učini mnoga dobročinstva ježuitskomu zagr. kolegiju i gimnaziji. J. Pruss, koj napisà knjižicu o dobročinstvih, učinjenih istomu kolegiju, veli o istom Ručiću: „Vir nobili genere ortus, pietate, si-

Transylvanicum non vocet bellum, suamque ambitionem ludibunde et sine periculo finire aut speret aut praesumat. — Utinam Dano vota non novissemus, vel promissa reddidissemus, nunc immaculata fidei reputatione fulciremus hanc ruituram Transylvaniae arborem, quae et nos in ruinam trahet. Jam vero quomodo credi nobis desideramus. Succurrat miraculo nobis Divorum aliquis, alias certe actum nobiscum est. Arma nostra valde exigua, forte 5 millia militum, includunt se Danubio, in insula Comaromiensi, et estne hoc Bellum vitare? — estne succurrere? Dubito certe quod hac imbecillitatis Confessione aperientur oculi, vanum timorem de nostris viribus inimico habenti. Prudenter certe ille, qui pacem cupienti Bellum ostendendum dixit. — Res imperii videbit ex Fratris litteris; illa est substantia. Malta Insula dicitur terrae motu tota conquassata; si verum est, nescio an nostra Theologia attinget, cur rapiant mala fata bonos? — Togatorum illorum Censorum, ante Hannibalem Ducem, (Montecuculum?) judicium facile fero, sicut laudari a laudato laudis est, certe laudari a vituperioso non desiderabile est. Ego mihi conscius aliter sum, etenim non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio. Homo quidem sum, nec sine naevis, verum illorum Judicio illud maximum habeo, quod non Heliotropium, nap után jaro fü, vel Pap utan jaro fü. Utinam audiret et me Rex meus, dicerem certe sibi sine arrogantia illud Aiacis: Denique quid verbis opus est, spectemur agendo". — etc.

U petom pismu veli o zlom uspiehu Rakocijeva rata u Poljskoj (1657):

„Heu quam male a Polonis mulctatus est Princeps, qui nomine et omine cancrum (rak) egit; quam nationis nostrae contemptus hic crevit, facta est Pax illi infamis, restituta Cracovia. Videtur Fatum fungum procreasse, cum tanta praeparatione, qui et natus et concidit una nocte. Svecus rabiescit contra Danum et putatur praevaliturus, hinc nobis jam timor. Gallus in Belgio triumphat, non utique Mediolani, sed ibi majori momento, cum Germaniae immineat. Utinam istorum antecedentium armorum inundationes, pestes, grandines, non sint portenta magnae alicujus ruinae, quae nobis etiam minetur oppressionem".

Prigodom povratka svoga iz Beča, kad je posjetio prvikrat dvor novoga kralja Leopolda (1659), pisà Zrinski istomu Ručiću:

„Mihi vero contigit adire Corinthum. Vidi Regem Novum, aulam Novam, Novos ministros, denique omnia, primo obtutui Nova. Sed juxta sapientis Regis aphorismum penitius scrutanti, nil certe sub illo sole apparuit novum; diversi quidem homines, diversa nomina, pallia rerum diversa; at mos idem, cunctatio eadem, pacis etiam ingloriae cupido eadem, imo otii, ut ita dicam, Idolatria eadem ipsa antiqua manet, et fa-

---

mulque politioribus litteris adeo excultus fuit, ut magnae in Regno auctoritatis esset, haberetque plurimos, qui eum ad tumulum cum lacrymis comitarentur". Zakopan je u crkvi sv. Katarine, te si na grobu sám ovaj napis postavi: „Hic jacet Joannes peccator".

cile a prudentibus observatur. Utinam Rex noster — ministros leoninos haberet; forsan non quereremur nunc cum afflicta Ungaria amisisse Regni brachium, dextram Pannoniae, Scutum, imo murum Christianarum Provinciarum Transylvaniam. Est qui mederi velit si saltem possit, et qui possit, dummodo velit, qui velit ac possit nullus certe. — — — Majus dicam: Est qui hac ruina non lamentatur, non luget, in prora sedentem, invisum, ipse in puppi sedens, mergi non horret; dicit se perire postea libenter dummodo alter prius; est qui hoc incendio delectatur, ut calefacere se ad illud possit. Ego certe non loquor somnia, licet paradoxa, nec calamo, alias communicanda. Num itaque impietatis arguerer, si dicerem illud Lucani: Hoc placet o Superi! cum vobis perdere cuncta, propositum est, nostris erroribus addere crimen. Sed quia curae parvae loquuntur, ingentes silent, hic ego obmutesco; vertam materiam et folium. Pudor ringatur, strepat, declamat, honorem non deturpabit; veritas est filia temporis, pudor mendacij, dabit Deus finem vel funem".

Drugih šest pisamah pisana su biskupu Petretiću iz Čakovca, g. 1649, 1658/9, 1662 i 1664. Dočim prvo samo o sazvanju sabora govori, glasi drugo od 4. studena 1658 ili 1659 medju ostalim ovako:

„Ingrato servire nefas: ut quid ergo ego pro Comite Emerico (Erdödy) et pro sua familia laboro; ut quid pro illis et corpus labore, et animum moerore et cogitationibus affligo. In fumum sunt ista omnia, et facilius oleum incorporabitur aquae, quam mea sinceritas, meus candidus animus intrare possit in frigidam, vanam et non rationabilem diffidentiam Comitum Erdödi". — Tuži se nadalje na skupštinu varaždinsku, koju su Erdödiji samo radi toga sazvali, da mogu caru tužiti bana, što nije utišio bunu Posavčanah, kao da on hotimice zapovjêdi kraljeve zanemaruje, itd. „Magnus ictus profecto", veli „ubi tot vulnera inferuntur, sed armatus optima armatura sum, bona conscientia". — Navadja sve miere, koje upotriebi proti buni, te dočim prelazi opet na Erdöde, veli: Quid, si ego suae Mayestati scripsero, sicut certo faciam et scribo veraciter: Quod Rustici isti non sunt Rebelles, nec enim rebellarunt contra Deum, nec Regem, nec Patriam, id est Regnum, nec contra proprium Dominum, dummodo illos teneat Comes in illa justitia, quam unusquisque Christianus tenetur suis subditis administrare, ne sit Tyrannus in illos, ne excoriet, ne deglubat, sed tondeat. Dicunt enim miserrimi illi, quod jugum Judaeorum in Aegypto dulce erat. Minae Jeroboami contra Israëlem nullae erant, respectu illorum, qualibus ipsi cogebantur; comprobabit hoc ille ingens supplex libellus vel potius liber, qui in Regno est praesentatus" etc.

U trećem pismu od 24. veljače 1662. piše Zrinski:

„Quam vane promiseram mihi felicitatem et videndi Vestram Dominationem Reverendissimam et multa in Regni moderna Congregatione agendi[1]. Disponit Deus aliter et misit rumores magnos in ista Confinia de adventu

[1] Tu razumieva sabor hrvatski od 27 veljače 1662, kojemu je predsjedao biskup Petretić.

Turcarum. Ego etsi non facilis sum ad credendum, tamen aquarum decrescentiae cum tales sint, ut merito unusquisque timere possit, nolui per absentiam meam, uxorem meam et omnia mea, imo Regni securitatem in evidens periculum involvere. Rogo itaque Vestram Reverendissimam Dominationem, tamquam Patrem meum colendissimum et confidentissimum, istam meam absentiam ante Regnum excuset et modernae Congregationi loco mei praesit, et de omnibus, quae Regni securitatem concernunt, tractet et concludat. Meam mentem et consilium Domino Capitaneo Gussich concredidi ita ut V. R. D. reportet, inter quae erunt aliqua, quae forte meum privatum commodum concernere videbuntur, sed penitius si considerabuntur, nihil mihi, sed securitati Regni nostri inservient [1] Adiuro te per Deum, mi Reverendissime D. Pater, consideret illa cum attentione, et laboret, ut et Regnum totum intelligat et provideat; prope sumus periculo, sed domus nostra ardet undique. Princeps Transylvanus perdidit se et suos. Germanus vapulavit. Transylvania amissa est. An nunc ita demens sit quis ut credat, hic sistere velle furorem turcicum? Turca, quem non Caucasus, quem non flumina, non maria, non montes terruerunt, non tot Regna, tot floridissimae Provinciae exsaturarunt, an nunc imponet cupiditati suae fraenos, cum portam felicitati suae aperuerit, debellata Transilvania. Regi frenis nequit, et ira et ardens hostis et victoria, gladiusque felix, cuius infecti semel vecors libido est. Dii boni, quid ad haec nos? — Dormitur nobis hyems tota, non excitamur. Ego clamo ubique, nec clamare cesso; sed una avicula non potest implere ingentem sylvam cantu. Certe saltem me silente non peribit patria, nec me dormiente, sed nec incolumi. Procedam si videro ruinam; sed jam jam quasi video. Itaque nihil aliud me restat, quam evitare illas minas Ezechielis prius, nempe: „Venientem gladium nisi annuntiaverit speculator, animarum quae periverint, sanguinem de manu ejus requiret Dominus.“ Ecce mi Rev. Pater, dico quae sentio, et ad Vestros sinus repono, ut provideat Regnum et suae securitati provideat.“

U četvrtom pismu od 26. srpnja 1662 veli Zrinski:

„Si Deus miraculose istud miserum nostrum Regnum non conservaret, jam quali spe amici nostrae permansionis non autem inimici potentia immensa, desperare me facit, quia illa non est, sed pusillanimitas, in qua sumus, nec enim audemus nec procidemus. Certe misera Hungaria potest melius dicere quam olim Athenienses: „Amissis Deorum immortalium templis et Parentum monumentis, quid salute, quid victoria opus habemus?“ Angunt me hae cogitationes extreme, nescio an obvoluto Capite fatum expectem? vel luerem adhuc? Scio enim quod

Mitius ille perit, subita qui mergitur unda,
Quam sua qui liquidis brachia lassat aquis.

---

[1] Tu razumieva gradjenje svoga grada Novoga Zrinja, radi kojega je molio težake od zemlje, te mu sabor dozvoli pripomoć težakah iz varaždinske i križevačke županije.

Sed non in tali statu collocavit me Deus et fortuna, ut liceat, honore et consciéntia salva, dimittere clavum navis in tempestate; itaque liber in armis occubuisse velim, nam ex populis, qui regna tenent,

Sors alia nostra est,

Quos servire pudet.

Quidquid mihi virium, animi, virtutis est, huc dirigo, — Certe post mortem defendere non potero libertatem Patriae, et an erit aliquis mei genii tunc ignoro." —

Uprav mjesec danah prije svoje smrti, dne 18. listopada 1664 javlja Zrinski Petretiću, kako car obadva pozivlje u Beč na posliednji dan listopada. Ban moli biskupa da mu javi šta da radi glede sabora, koga je jur razpisao, i da li nebi bolje bilo opozvati ga. Medjutim držan je ipak pod njegovim predsjedničtvom, kako jur spomenusmo, dne 23. listopada sabor u Varašdinu, te je i putovanje u Beč po svoj prilici na mjesec danah odgodjeno, pošto se je Zrinski upravo dan prije svoje smrti spremao u Beč.

Napokon smatramo za shodno, priobćiti ovdje još jedno kratko hrvatsko, od N. Zrinskoga vlastitom rukom pisano pismo na kanonika zagr. i kapetana sisačkoga Turjaka, da iz njega, koliko moguće, čitatelji uče hrvatski slog pisanja N. Zrinskoga, Pismo ovo glasi ovako:

Pokehdob da nam vnoge fele listi njih Svetlosti (kralja) dohadjaju, da vu Požun na vugersko spravišće šetuvati imamo, nakanili smo pervo ove naše Banske i orsačke krajine pohoditi i providiti; hoteli smo takajše i Vašu Milost prositi, da bi ste V. M ad diem 6. futuri Mensis Martii, svojim vitežkim ljudem zapovidali, vu Berkiševinu dobro zagoda dojti, koliko bi najveće moglo biti; koju priazan V. Milosti gospode Captolomu hoćemo se tersiti vu vekšem dugovanju zaslužiti. S tim Bog Vašu Milost zdravu derži. Datum in nostra Chaktornya, 27 die Februarii 1649.

Admodum Rev. D. V. Servitor et Amicus promptissimus.

C. Nicolaus a Zrin.

Preostaje nam jošte spomenuti štogod o magjarskih djelih Nikole Zrinskoga, o kojih dodajemo ovdje kratku recenziju našega prijatelja i umnoga vieštaka u magjarskom jeziku i literaturi, Ivana Mažuranića, koj ista djela našega Zrinskoga dublje prouči. Prije svega zaslužuje socialno političko djelo „Ne bántsd a Magyart" osobito zanimanje, jer se u njem pojavljuje ponajviše duh i narav našega Zrinskoga. O ovom djelu, koje ponajprije grof Šimun Forgač g. 1705 tiskom izdade, posvetivši ga Franji Rakocu, sinu Jelene Zrinske, govori I. M. ovako:

„Prvo djelo (ili, bolje rekuć, brošura) „Ne bántsd a' Ma-

gyart" (Nediraj u Magjara) bieše, kako se u naslovu veli, „iznova“ izdano od nepoznata izdavatelja god. 1790 u Maroš-Vašarhelju, u maloj osmini str. 94.

Na str. 4. toga djela stoji „Argumentum totius operis“ napisan, kao i sve ostalo djelo, u jeziku madjarskom: „Ezzel az Irással mútattatik-meg: hogy Fegyver kell Országunkban: miképen kelljen azt rendelni; tartani: és más sok párticularitást-is fel-találnunk, ha akarjuk. Volenti nihil difficile.“ To će reći hrvatski: U ovom pismu pokazuje se da u našoj zemlji treba oružja; kako se to ima držati, i kako moremo, ako hoćemo, naći još i mnogo drugih osobitostih. Ništa nije težko onomu koji hoće.

Domorodna ta magjarska brošura dieli se na dva diela: na „Exordium“ i na samu bitnu stvar koju pisac ima pred očima i koju je on sám krstio „Relatio.“

U exordiu iliti uvodu, koji počima na str. 5. i nad kojim se nalazi poslovica pisca bana Nikole grofa Zrinskoga „Sors bona, nihil aliud,“ znameniti i hrabri taj muž, čistim i žarkim domoljubjem magjarskim nadahnut, neobičnom riečitostju i riedkom i upravo vojničkom energijom izraza, nastoji dokazat svojim Magjarom, da jim u žalostnu njihovu položaju tadašnjem, (bijaše tad, kako znamo, s glavnim gradom Budimom velik dio Ugarske i Hrvatske pod Turčinom), da jim, rekoh, u tako žalostnu njihovu položaju neostaje drugo, nego vlastita snaga i vlastiti napor, a od tudje pomoći da se ili neimaju nadat ničemu, ili da joj se smiju nadat onda samo kada se vlastitom snagom Turčinu valjano i junački opru. „Jer, veli pisac na str. 9., i od samoga boga dangubeć prositi pomoći, i grieh je i ludost, kakono niegda reče mudri Demosten: Nam non modo Deus, sed ne amicus quidem rogandus est, ut dormitanti cuiquam aut desidi praesidio sit; to će reći: Driemalo i lienjak nesmije pomoći iskat ni u prijatelja, kamo li u boga.“

Za podkrepljenje te svoje teze navodi pisac s jedne strane okrutnost i odvažnost tursku kojoj se samo muževnostju i dobrim redom dade odoljeti — „praestat mori sient Leonem, quam vivere sicut Asinum, t. j. bolje je poginut kao lav, nego li živiet kao magarac“, veli energično vitežki Zrinović na str. 13; — a s druge strane dokazuje da Ugarskoj zemlji od nijednoga njezina susieda neima pomoći, jer: Poljska je oslabljena i neslož-

na; Niemačka — u koju pisac nerazumie' „premilostivoga svoga gospodara i kralja“ — ima i malo volje podupirat Magjare, potomke Hunah, i premalo okretnosti u micanju vojenom, tako da Magjari izdienuše rieč, da „Niemac jaše na raku“; Talijan je razkomadan i preko mora; Španjolac je predaleko; Francez je hrabar i dobar vojnik za se, ali ne za Magjara; na Moskova se nevalja naslanjati, premda se nanj naslanjaju njeki veliki ljudi („némelly nagy Emberek“); Inglezka je malne posve drugi sviet. I eto svega krstjanstva, a Magjaru od njega nigdje pomoći! Valja se dakle uzdati samo u samoga sebe, a to je i toga radi najbolje, što se je Magjar stopio sa svojom zemljom; što Magjar ima ćud onu istu koju i zemlja mu. Tudjinci, dapače ni najglasovitiji tudjinci, u Magjarskoj neučiniši nikakova dobra, bud što nerazumieše, bud što jim neposluži sreća. To pisac pokazuje mnogimi primjeri, pozivljuć se, obilnijega obavieštjenja radi, na Ištvanfija dio XXVIII pod kraj i mnoga ina miesta.

Neima dakle za Magjara drugoga sredstva, nego, kako viče pisac na str. 24., „oružje, oružje, oružje i dobra vitežka odvažnost!“ — „Ili zar da bježimo? Neimamo kamo; Magjarske nećemo naći nigdje na svietu. Nam za ljubav neće nitko izaći iz svoje domovine da u njoj nastani nas; plemenite naše slobode pod nebom neima nigdje nego u Panonii; hic nobis vel vincendum, vel moriendum est.“ Pobiede pod Hunjadi bijahu slavne, zašto nebi bile i sada? Nikad nijedan mač neprolì toliko krvi buslomanske, koliko mač ugarski, pak zašto nebi i sada? — „Ali jecajuć i porumenivši moramo, žalibože, priznati, da dedecori est fortuna prior t. j. njegdašnja sreća naša sad nam služi na sramotu. Tako daleko od starih odpadosmo mi sadašnji Magjari da, kad bi se danas vratili s drugoga svieta vitežki naši predci, niti bismo mi poznali njih, niti bi oni poznali nas. Jer, osim jezika našega i govora, u čem smo jim, pitam, slični? Tako da bi nam oni s podpunim pravom mogli reći: Vox quidem vox Jacob, manus autem Esau. Grlo je Jakovljevo, ali su ruke Esavljeve. Ruglo smo svoga naroda i samih sebe; plien smo svakoga koji se odkudagod pokaže. A zašto? Radi nedržanja discipline; radi pijanstva i dangube; radi mržnje medjusobne i tisuću sličnih porokah. Ja ti se neulagujem, sladki moj narode, lažnimi hvalami, jer, kako veli prorok: Popule mi, qui te beatum praedicant, ipsi te decipiunt. To će reći: Puče moj, koji

vele da si srećan, ti te varaju.“ Nego, ti se, puče moj, popravi; pozovi u pomoć Jehovu; odvaži se, pak u ime božje „da pašemo mač suprot poganinu.“

I tim se od prilike svršuje taj exordium iliti uvod.

Na str. 32. počima glavni dio brošure nadpisan „Relatio.“

U tom dielu s početka govori pisac o nevaljanstvu vojske ugarske onih vremenah. A kako bi i mogla što vriediti? „Sinovi naši“ — veli on na str. 35. — „živu dangubeć ili doma kod otca i i matere; ili, ako hoće da što liepa vide i čuju (kako oni vele), podju u službu na dvor kojega ugarskoga gospodina. Tamo što se uče? Piti. A što još? Gizdat se, menten zlatom obrubljivati i kititi, konja igrati, jednom rieči: kleti, lagati i ništa dobra neraditi.“ Koji neide na dvor gospodski, taj ide ili u advokate ili u popove; ne pravdoljubja, ne sveta zvanja radi, nego, u jednom i u drugom slučaju, puke vlastite koristi radi.

On za obranu Ugarske neće drugoga naroda nego magjarski „jer je najsposobniji, najjači i najbrži i ako hoće, najhrabriji narod.“

Pisac dakle predlaže, neka Ugarska drži na nogah gotovu i spravnu t. j. stojeću vojsku od četiri tisuće pješakah i osam tisućah konjikah. Ta vojska treba da bude dobro uredjena i dobro i strogo disciplinirana, u koju svrhu predlaže potrebite naredbe, koje, premda u sebi zanimive, za ovaj naš literarno-istorički posó nijesu od neobhodne vriednosti.

Na kraju opet energičnimi izrazi priporučuje svoje predloge i uzvikuje pod sám kraj svoje knjige: „Ako neotmemo nazad Varadina, ako izgubimo Erdelj, nemojmo više odsad ni ratovati. Ako toga nećemo, bježmo iz ove zemlje. Čujem da u Brasiliji ima dosta pustare; zamolimo tamo od kralja španjolskoga jednu pokrajinu i načinimo koloniu ter postanimo gradjani.“

U istom ovom dielu str. 39. spominje Zrinski da je on prije toga bio napisó jedan mali traktat pod imenom „Vitéz Hadnagy“ t. j. Hrabar vodja.[1]

Iz ovoga djela se vidi da ona njeka neobična grozničava patriotična uznešenost u izrazu, onaj njeki ekstatični, rekbi desperatni i od samoga čemera pieneći se chauvinizam koji se susreta u magjarskoj literaturi i u magjarskom parlamentu, nije plod ju-

[1] To je po svoj prilici ono djelo koje dole spominjemo pod III. 1.

čerašnji, i da su u tom specifično-magjarskom genru, u koliko je nam poznato, prvi meštri dva rodjena Slovinca: u vieku XVII. aristokrata Hrvat Nikola grof Zrinski, a u XIX. demokrata Slovak Ludovik Košut.

Sva sabrana djela Nikole grofa Zrinskoga pod naslovom: „Gróf Zrinyi Miklós Munkái," po izvornih rukopisih i izdanjih uredjena, izidoše iz nova g. 1852 u Pešti, trudom Gabriela Kazinczy-a i Frana Toldy-a, u velikoj osmini str. 419.

U tom se svezku nalaze:

I. miešovite piesni;

II. razsap sigetski, epos u 15 pievanjah [1] To je izvornik, po kojem je nesrećni Petar grof Zrinski brat Nikolin, sastavio svoju hrvatsku Sirenu mora adrianskoga; ali žalibože, mora se priznati da je Sirena ostala duboko pod svojim magjarskim izvornikom.

III. prozaična djela i to:

1. djelo bez naslova (po svoj prilici Vitéz Hadnagy) sadržaja istorično - strategičnoga, razdieljeno u tri diela. U drugom dielu dolaze aforizmi strategički iz Kornelija Tacita.

2. O životu kralja Matie Korvina. Na kraju ove magjarske razprave navodi pisac sliedeće verse Karnarutića u hrvatskom izvornom tekstu:

> Tko s poštenjem spravan na ov svit umira,
> Vičnji mu glas slavan do nebes dopira;
> A tko žitak svrši noseć se s sramotom,
> Vas mu se glas skrši ne spomenut po tom.

---

[1] Ovaj epos izašo je prvikrat na svietlo u Beču g. 1657 u 4ini. pod naslovom „Adriai tengernek Sirenája." A u rukopisih nosi latinski naslov: „Obsidio Sigethana." Dr. Franjo Toldy u svom djelu „Geschichte der ungarischen Dichtung. Pest 1863" progovorio je obširno o njem (str. 221—268) nazivajući ga prvim klasičnim djelom magjarske poezije, te veli medju ostalim: Wozu hätte unsere Kunstdichtung werden können wenn sie treu seinen Spuren gefolgt wäre! Doch dazu bedurfte es seines Genies; und es schien gleichsam, als ob der ungarische Geist in Erschaffung dieses Dichters auf anderthalb Jahrhunderte hinaus sich erschöpft hätte. So ist er selber ein Zeitalter, eine Schule mit Nachfolgern, aber ohne würdige Nachkommen." U istom djelu Toldievom, kao i u „Kaschauer ungarisches Museum" i u Hormayra i Mednjanskoga „Taschenbuchu" g. 1821. priobćeni su njemački prevodi njekih pievanjah rečenoga eposa.

Pak malo dalje:

> Tak da već neumru nigdar njim imena
> Dokle god rike vru i teku vrimena.

3. „Ne bántsd a' Magyart", djelo o kojem smo govorili malo prije. —

4. „Tábori kis tracta", djelce o uredjenju i platji vojske.

Sva ova djela pisana su u jeziku magjarskom i slavan su sviedok neobičnoga poetičkoga dara Nikolina, velike njegove učenosti klasičke, temeljita znanja ratnoga, a nada sve žarkoga njegova patriotizma magjarskoga, tako da ga narod magjarski, kako u istinu i čini, punim pravom i s pravim ponosom more brojiti medju najprve, najdarovitije i najbolje svoje pisce, dočim nam Hrvatom neostaje druge utiehe nego žalostna ona, da nam narav nije maćeha nego prava i rodjena majka, i da, ako narod naš nije na onom stupnju visine na kojem bi trebalo, tomu nam nije kriva blaga majka narav nego mi sami koji drugim gradimo ponosite gospodske dvorove, a sebi ni da bi kolibe. Fiat applicatio!"

VII. Pravoslovni pisci.

Baltazar Dvorničić[1], nazvan Napuly.

Rodio se je u Koprivnici od plemićkih porodicah, g. 1560. Odhranjen bijaše troškom svoga strica Valentina Dvorničića-Napulja, kanonika zagrebačkoga, koj sav svoj imutak medju siromahe razdieli. Radi velikih zaslugah svoga strica, imenovà ga biskup Ivan Moslavački (Monoslay), jur u 21 godini, (god. 1581) kanonikom zagrebačkim. Kao takav, (što je u ono doba često bivalo), otide na višje nauke u Bolonju, gdje je g. 1588, dne 28. siečnja primljen u kolegij ugarsko-hrvatski. Još iste godine imenovan bi kao učenik bolonjski, arcidjakonom varašdinskim; a dne 16. pros. iste godine položi javne izpite iz fizike i metafizike. Odmah zatim položi doktorat iz mudroslovja, bogoslovja, kao takodjer iz crkvenoga i gradjanskoga prava, te primi kao ovjenčani doktor, povelju u mjesecu siečnju g. 1589. Mjeseca travnja dan 8., otide s doktorom medicine, Marcellom Nagyom u Zagreb, ali još iste godine u mjesecu studenu, bude natrag poslan u Bolonju kao upravitelj ta-

---

[1] Pod ovim pravim svojim imenom spominje ga zapisnik bolonjskoga kolegia: „Balthazar Napwly alias Dwornychych".

mošnjega kolegija, te ostane ondje do konca g. 1591, kad ga u službi izmieni Nikola Jalkovečki (Jalkoczy), kanonik zagrebački, bivši malo prije vremena kod obsednutja sisačkoga, i opisavši na kratko u zapisniku kolegija bolonjskoga haranja turačka g. 1591 do 1593. Vrativ se u Zagreb, imenovan bi Napuly god. 1593 arcidjakonom goričkim, a g. 1596 stolnim. Kao takav bješe g. 1598 zajedno s Blažem Gjurakom, kanonikom pjevcem, a prije dvie godine slavnim braniteljem grada Siska, poslan u Rim, da izposluje od pape potvrdjenje povlasticah sjemeništa bolonjskoga, koje je imalo velike neprilike s poglavarstvom bolonjskim, radi kojekakovih daćah. U Bolonji pridruži se k njim i tadašnji upravitelj sjemeništa Petar Domitrović, te došavši u Rim, budu od pape Klementa veoma ljubežljivo primljeni. Osobitim štovanjem odlikovan bješe siedi starac kanonik Gjurak, o kojega junačtvu čuo je i papa, pohvalivši ga u ime svega kršćanstva, koje je toli muževno branio proti Turkom. Poslie njekoliko mjesecih potvrdi im papa nove povelje, i oni se vrate veselo kući. Godine 1600 imenovan bje čuvarom, a g. 1601 kanonikom čtavcem, u kojoj časti dopadoše ga velike nevolje i progoni od strane biskupa Šimuna Bratulića. Taj žestoki i siloviti fratar reda sv. Pavla, rodom iz Istre, postavši biskupom zagrebačkim, nedržeći se ni malo apostolskoga nauka: opportet Episcopum esse irreprehensibilem, non iracundum, posvoji dohodke izpražnjene kanoničije Nikole Mikca, povišena na biskupiju varadinsku, kao i prediuma Jarun zvana, proti svakomu redu i obstojavšem propisu. Radi toga silovita čina podigne se kaptol proti biskupovoj samovolji, i pošto kaptolski predstojnik Nikola Hasanović Ergeljski u Lepoglavu k biskupu pobježe, stavi se g. 1604 na čelo kaptola kanonik čtavac Napuly, opirajući se muževno samovolji biskupovoj takodjer onda, kad ovaj sazvavši veliko vieće, sve kanonike na svoju stranu privuče, osim četvorice njih. Medju biskupom i Napuljem dodje do žestoka kreševa; biskup predbacivaše Napulju da mu bijaše vazda neprijatelj. Rieč po rieč razžeže biskupovu žuč, te on dade napokon usried vieća, na svetom miestu crkvenoga svetilišća, kanonika čtavca po svojih ljudih svezati i u tamnicu baciti, te oduzme njemu i trojici kanonikom, Ivanu Puciniću, Ivanu Nardinu i Ambrozu Jaskaju, njihove časti i dohodke. Ovo bezzakonje probudi na široko i daleko veliko ogorčenje. Nastojanjem bana Draškovića i grofovah Tome i Jurja Erdödah, izpusti do skora biskup

Napulja iz tamnice, ali nepovrati njemu ni drugovom časti ni dohodke, dapače iznese na vidjelo novu krivinu Napuljevu, što on po nalogu biskupa i kaptola, ona vratašca, što su kroz Lektoriju vodila iz kaptola na ribnjak, po noći zatvarati nije dao, predbacivajući mu kojekakove tajne namiere, zašto ova vrata otvorena držaše. Tužba se podigne pred nadbiskupom koločkim Martinom Petevom, koj biskupu krivo dade, ali biskup se nepokajà; napokon mu se iz Rima zagroze; tad se nagodi biskup s Napuljem kao i s ostalimi svrgnutimi kanonici, tekar god. 1607, te im morade povratiti časti i dohodke. Ali Napuly nebijaše zadovoljan samo s onimi dohodci, koji su mu u napred pripadali, nego je zahtievao sve dohodke, koje kroz tri godine primao nije. Biskup morade s toga platiti silnu svotu novacah, a plemeniti Napuly obrati ovu na domorodnu svrhu, kako ćemo niže viditi.

Po smrti biskupa Bratulića dobi Napuly kao Lector i Vicarius, od kralja Matije dne 11. lipnja 1611 nalog, da uvede zagrebačke Ježuite, koje bijaše Bratulić u Zagreb uveo, u vlastničtvo Glogovnice, darovane jim po Bratuliću. A god. 1623 imenovà ga biskup Domitrović predsjednikom crkve zagrebačke. Kao takav otvori on u svom dvoru pravoslovnu učionu, predavajući prava mladim ljudem. Medju njegovimi učenici proslaviše se kasnije personal kraljevski Stjepan Patačić i biskup Benko Vinković, a imenuju se medju ostalimi Ivan Somodji, Ivan Koprivnički, Juraj Čegelj i Nikola Krajačević (Sartorius).

Tečajem svoga života bješe N. višekrat poslanikom svoje domovine na ugarskom saboru, kao god. 1600, 1601, 1609, 1610, 1613, 1614 i 1618. Važno bijaše njegovo poslanstvo osobito god. 1607, kad ga Stališi hrvatski izabraše za svoga poslanika ponajprije s Grgurom Petevom (Pethö) piscem kronike ugarske na magjarskom jeziku i s Nikolom Malenićem KuriloveČkim, da idu do kralja Rudolfa u Prag, te da izposluju potvrdjenje saborskih zaključakah od g. 1604, koje po kralju potvrdjene zakone, ovi izaslanici sljedeće godine 1608, saboru hrvatskomu doista predadoše. U ovo doba nalazimo pod oporukom Franje Herendića, sljedeći naslov Napuljev: „Lector et Canonicus nec non Reverendisimi D. Epi Zagrabiensis in spiritualibus Vicarius et Causarum Auditor Generalis“.

Podupirajući siromahe, brinuo se Napuly veoma za dobro odgojenje mladeži. Imajući ukus za umjetnosti, podigne u stolnoj

crkvi liepi oltar sv. Franje Serafika od biela mramora, sa više mramornih kipovah, te je po svoj prilici njegovim troškom načinjena i ona mramorna krstionica, s krasnim kipom sv. Ivana Krstitelja, što uz rečeni oltar stoji. Godine 1619 bješe na saboru imenovan prisjednikom banske stolice. Napokon umre dne 29. ožujka 1624 i bude zakopan pred višerečenim oltarom, gdje mu staviše na grobnoj ploči sljedeći napis:

HIC PERPETVVS
RELIGIOSORUM ADVOCATUS,
STUDIOSORUM MAECENAS,
PAUPERUM CURATOR,
COMMUNIS PATER PATRIAE
REVERENDISSIMUS DOMINUS
BALTHAZAR NAPULY
VICARIUS ET PRAEPOSITUS MAJOR,
CANONICUSQUE HUJUS ECCLESIAE
PIIS SUMMIS INSTITUTIS,
AB ANNO DOMINI 1624
DIE 29. MARTII
REQUIESCIT.

U svojoj oporuci načini N. više pobožnih zadužbinah, ali najznamenitija bijaše ona, koju utemelji za odgojenje mladih zagrebačke crkve svećenikah, ostavivši preko 46.000 for. za sjemenište svećeničko, koje on željaše da bude u Gradcu, ali kaptol obrati iste novce u svrhu sjemeništa bečko-hrvatskoga, pošto je u Beču jur prije obstojao podoban mali zavod za njekoliko svećeničkih djakah, utemeljen po biskupih Moslavečkom i Hasanoviću-Ergeljskom; neimajući ipak ni posebne zgrade, ni posebne hrvatske uprave. Kasnije dobi taj povećani hrvatski zavod, kojemu ima Hrvatska mnogo izvrstnih muževah zahvaliti, i posebno ime od svoga glavnoga utemeljitelja, naime „sjemenište Napuljsko". One novce, koje za taj zavod upotrebi Napuly, položi, kako gore već rekosmo, većom stranom u ime svoje prisiljene nagode, biskup Bratulić. I tako se može o utemeljitelju toga znamenitoga zavoda punim pravom reći ono, što je rekao o njem Juraj Patačić u svojoj knjižici: Gloria Collegii Ungaro Illyrici Panoniae fundati: „Sapienter prodigus in sapientiae aedificandam Domum contulit omnia". Ali žalibože da njegovo kasnije potomstvo nije

znalo, ili nije moglo uzdržati ono, što je Napuly sa svojimi drugovi tolikom žrtvom iz ničesa podigo bio.

Njegov privatan značaj opisuje ponajbolje učeni i nepristrani Jagustić, kad o njem veli: „Balthazar Napuly, Animo fortis ob injurias sine vindicta perpessas, amicus stabilis, justus, sobrius, misericors, providus, Civitatis Capronczensis decus, Capituli gloria, Canonicorum exemplum, Pater pauperum, Regni Sclavoniae baculus, ob formatos et formandos egregios Patriae Cives, Capituli Zagrabiensis petra ob provisionem perpetuam“.

Iz ovoga kratkoga životopisa vidismo, da je Napuly bio i čovjek mnogoučen, a osobiti ljubitelj naukah pravoslovnih. Kao veoma vješti pravoslovac, napisao je još kao upravitelj bolonjski g. 1590, pravoslovno djelo: „Methodica Processum Directio“, koje je g. 1591 glasovitomu Ivanu Kitoniću darovao, te se je Kitonić, kako njeki tvrde[1], istim djelom na toliko poslužio, da je svoje juridičko djelo: „Directio Methodica“, koje mu toliko slave pribavi, pod Napuljevim imenom izdati bio naumio, proti čemu se je ipak opirao Napuly, jedno s toga, što je svoje djelo njemu darovao, a drugo radi toga, što je tvrdio, da će djelo pod Kitonićevim imenom veću zadobiti važnost.

Ivan Kitonić Kostajnički.

Verböci od Verbca ili Verbovca i Kitonić od Kostajnice, prvi Rusin, drugi Hrvat, dva su imena, koja do najnovijega vremena ugarski zakonodavci i zakonobranitelji isto takom pobožnoštju i strahopočitanjem spominjahu, kao što stari viek Justiniana Upravdu ili Basilija. Nebijaše sabora ni skupštine, a nebijaše ni poveće parnice, bez imena ovih dvajuh. Oni namisliše prvi u svojoj glavi skrpanu tako zvanu državu Ugarsku u cjelovitoj slici zakona i prava, te ju kao takovu i svietu prikazaše. Oba ova Slovinca imadu za Ugarsku velike i prevelike zasluge, ali slovinskomu rodoljubu vriede upravo toliko, koliko ciene zaslužuju njihova djela, koja su niegda sijala i u Hrvatskoj kao prve zviezde na nebu pravoslovja i zakonarstva, ali jim sada potamni sjaj i stara luč, jer jih obastre novi duh novoga naprednijega vremena.

Ivan Kitonić rodio se godine 1561 u Hrvatskoj, nezna se pravo, da li u Kostajnici, od kojega miesta nosio je ime, ili u

---

[1] Krčelić. A. B. Collectio Scriptorum ex Regno Slavoniae. Varasdini 1774.

kojem drugom miestu. Neima sumnje, da mu otac, pošten gradjanin, bijaše iz grada Kostajnice, odkuda je po svoj prilici sa svojom porodicom uteko, iza kako je g. 1556. po izdaji Niemca Pankracija Lusthaltera, Kostajnica i sva okolica na Uni u turske ruke pala. Nama je poznato samo krstno ime Kitonićeve matere Margarite, koja se spominje u kasnijem plemićkom listu, i njegove bratje Pavla i Ivana, dočim ime otca saznati nemogosmo.

Da je K. višje učione dobrim uspiehom polazio, vidi se iz toga, što je iz rana dobio naslov meštra slobodnih naukah i mudroslovja (artium liberalium et Philosophiae Magister), ali osobitom ljubavju bješe se podao naukom pravoslovnim. Preselio se jur za rana u Ugarsku, nastaniv se u železnoj županiji, kamo se u ono doba mnogo hrvatskih naselbinah preselilo bijaše; tu se proslavi doskora kao uman pravoslovac na toliko, da je g. 1590 dne 13. travnja po kralju Ferdinandu II. povišen u plemstvo zajedno sa svojom materom i bratjom, te sa sinovi i kćermi svoga brata Pavla[1], dobivši kao plemić prezime Kostajnički (de Kozthanicza). Bješe takodjer njeko vrieme prabilježnik ugarski.

Još godine 1602 nalazimo ga u Ugarskoj, odkuda je iz Sombotelja (Subotice) pisao svomu prijatelju i susjedu Mihalju Freisingeru, gradskomu sudcu u Kisegu, radi njeke pravde, nagovarajući ga, da se nagodi[2]. Nu sljedeće jur godine nahodio se opet u Hrvatskoj, bivši imenovan odvietnikom kaptola zagrebačkoga.

Što je Kitonića prisililo da ostavi s nova Ugarsku, to nam razjasnjuje jedan darovni list grada Varašdina od g. 1606, kojim mu radi mnogih zaslugah i dobro vodjenih gradskih parnicah darovà rečeni grad ponajprije gradsko zemljište, na kojem se grad obvezà bezplatno sagraditi mu drvenu kuću; zatim mu pokloni vinograd Osredek, kraj njegova vinograda ležeći, sa četiri rali zemlje; imenovavši ga zajedno svojim gradjaninom U tom listu vele gradjani medju ostalim: Tum vero cupientes liberalem nostram erga eum, tanquam virum doctum, Jurisperitum, piumque et Catholicum hominem, sed fatali quodam casu, his disturbiorum temporibus, ex partibus Vngariae, propriis focis et sedibus, per rebelles Vngaros, Turcas et Tartaros pulsum,

---

[1] Imena djetce Pavlove bijahu, Stjepan, Ivan, Barbara, Magdalena, Uršula i Jelena. Izvorni plemićki list na pergameni, zajedno s grbom, čuva se u zbirci rukopisah piščeve knjižnice.

[2] Nagy Imre. Hazai Okmánytár. Györöll 1865. I. köt. p. 415.

omnibus bonis et fortunis suis exutum, complacentiam ostendere, illumque nobis pro Jurato fratre et futuro conciue nostro deuincire". etc.[1]

Iz ovoga se vidi dakle, da su ugarski buntovnici i Turci za vrieme Bočkajeve bune, našega Kitonića iz Ugarske ne samo protjerali, nego i sav njegov imetak oteli, te s toga bijaše prisiljen pobjeći u svoju domovinu Hrvatsku. Kako iz iste listine doznajemo, dodje on iz Ugarske sa svojom suprugom Elisavetom Verovitičkom (Veröczey) i sa svojom kćerjom Susanom, nastaniv se posve u gradu Varašdinu, dobivši kao odvietnik mnogo posla u čitavoj Hrvatskoj. U isto doba bijaše Kitonić jur takovo povjerenje stekao u Hrvatskoj, da je godine 1605 na saboru hrvatskom izabran za poslanika na ugarski sabor, a god. 1606, s podbanom Mrnjavčićem, za člana onoga poslanstva, što je imalo u Beču od strane Hrvatske ugovoriti mir s Bočkajem, te je taj g. 1606 u Beču učinjeni ugovor mira, Kitonić od strane Hrvatske s podbanom Mrnjavčićem i podpisao. Kao poslanik dobi ujedno od strane Hrvatske naputak, da pri ugovaranju mira traži za Hrvatsku jednake slobode kao i Ugri (ut haec Regna in eadem libertate cum Hungaria maneant, quam fluctuantem et liberam esse nolunt). Ujedno bi jim naloženo, da traže zadovoljštinu poradi nanešenih zemlji uvriedah i štetah po carskoj vojsci, s primjetbom: „Quod ipsi Status, sicut Turcarum jugum ferre et sub illo Tributarii esse noluerunt, ita nocentissimorum horum Militum, Bona eorum depredantium, insultus pati nollent". To će reći: neka izjave: „Da kao što Hrvati turski jaram nositi i pod turski harač staviti se nehtiedoše, tako neće trpiti, da jim razuzdani vojnici njihova dobra haraju". Isto tako dadoše jasan naputak svojim poslanikom, kakove točke imadu se uvrstiti u ugovor mira, medju kojimi bijaše i ta: neka radi krune zahtievaju: da se kruna po Ugrih nesmije izvan zemlje odvesti, nego u granicah kraljevine sahraniti.

Kad se g. 1607 Kitonić sa svojim drugom podbanom Mrnjavčićem iz Beča vrati, podnese saboru o učinjenom miru potanko izviešće. Još iste g. 1607 kupi Kitonić u Varašdinu u Miličkom koncu,

---

[1] Izvorna listina na pergameni, čuva se u našoj rukopisnoj zbirci. Još godinu prije bješe Kitonić od Ivana Šamšinovca kupio ovoga dvorac Németh-Keresztes u železnoj županiji za 360 for. Protoc. Arch. Cap. Zagr. N. 28. p. 665.

kuću s vrtom i zemljištem od Uršule Harčijeve za 120 ugarskih forintah, što si je valjda kao poslanik prištedio bio

Kao prije grad Varaždin, tako nagradi Kitonića rečene godine 1607 zagr. kaptol, s dvimi imanjići slobodnjačkimi Tihovec i Okonec, spadajućimi pod varaždinske Toplice, od kojih je prvo pripadalo bivšemu topličkomu kastelanu Ivanu Kovaču i njega bratu Antunu, koji ga izgubiše poradi velikih zločinah Ivanovih, koj bješe ubio njekog Martina Canjka, vojevodu topličkoga, Antunovi pako sinovi pobjegoše u Tursku, primivši vjeru njihovu. U darovnom listu kaptola spominje se i Nikola sin i Susana kći Ivana Kitonića.

Dvie godine kasnije, 1609 spominje se Kitonić u jednoj listini kralja Matije II. jur kao Causarum Regalium Director. Kao takav vodio je više znamenitih parnicah, medju kojimi spominjemo samo umno vodjenu pravdu kr. fiska, poradi Božjakovine, proti Nikoli grofu Zrinskomu (starijemu) g. 1616, radi koje ima više kraljevskih i banskih odpisah na sudove i na kaptol zagrebački. Malo kasnije nosio je naslov odvietnika sv. krune ugarske.

Kitonić umre na podagri dne 20. prosinca, uprav iste godine 1619, kad je i svoja djela izdao. Nu nezna se, gdi je umro, ako nije u Požunu, gdi je u svojoj kući dne 27. svibnja 1619 pisao predgovor k svojim centuriam. Ostavi nakon sebe sina Nikolu i kćer Susanu. Iste godine kada umre, bješe i Stjepan Kitonić († 1628) imenovan za kanonika zagrebačkoga, koj bijaše po svoj prilici sin Ivanova brata Pavla.

Dvoja Kitonićeva pravoslóvna djela preostala su, koja mu u Hrvatskoj i Ugarskoj ime veoma proslaviše. Prvo: „Directio Methodica Processus iudiciarii Juris consuetudinarii, inclyti Regni Hungariae“. Tyrnaviae 1619. 4. — a drugo: „Centuria certarum Contrarietatum et Dubietatum, ex Decreto Tripartito desumptarum et resolutarum“. Tyrnaviae 1619. 4.

Mi spomenusmo jur u životu Dvorničićevom, da je taj umni kanonik dao prvu misao k prvomu djelu, koje mu je po svoj prilici služilo za podučavanje svojih učenikah u nauku pravah ugarskih, ali neima sumnje, da je Kitonić čitavo djelo u bolju sistemu doveo i kao prvi odvietnik svoga vremena u Ugarskoj i Hrvatskoj, iz svoga mnogogodišnjega izkustva mnogo nova dodao, a možebit i sasvim iz nova prenapravio.

Prvo svoje djelo razdieli Kitonić na XII. glavah, od kojih su prve deset razdieljene opet na pitanja i poglavja, što govore o sudbenoj praksi, vladajućoj tada kod kraljevskih sudovah, dočim poglavja XI. i XI. praksu sudovah županijskih i duhovnih ili crkvenih tumače.

U samom djelu uvrstio je pisac mnoge izreke i točke iz kanoničkoga prava i Justinijanovih zakonah, a služio se također najboljimi onoga vremena pravoslovnimi djeli inostranacah, kao n. p. djeli Niemacah: Althusia, Joak. Minsingera, Andrije Gaila, Bernharda Schaftalsheim - Wurmsera. Nadalje Franceza Vilima Budaea i Talijanh: Franje Vivia ab Aquilla, Andrije Facchinea, Roberta Marauta, itd. A u kanoničkom pravu upotriebi djela: Didaka Covarruvia a Leyna, Henrika kardinala ostienskoga, Martina Aspilcuette, Nikole Tudiska katanenskoga, opata Panormitanskoga, Matije Stefania, itd.

Drugo djelo razdieli pisac u These i Antithese, t. j. u razgovore takove, gdi jedno mnienje drugo poriče, te se napokon u smislu zakona, stvori pravovaljani zaključak.

Oba djela tiskana su višekrat, i to uvjek zajedno: I. izd. u Trnavi 1619. u 4. — II. izd. u Beču 1634. u 4. — III. i IV. izd. u Trnavi 1700. fol., i 1724. fol. Posliednje troškom Matije Jambrekovića. Svim ovim izdanjam dodana je podoba Kitonićeva, rezana u bakar g. 1619, kad je imao 58 god., te ima na njegovu pohvalu piesamah od Friderika Hermana, Ivana Krušelja, Nikole Silagya, Valeriana Edmunda, Nikole Bratkovića i Stjepana Simandija, u IV. izdanju 1724 i od Matije Jambrekovića.

Osim toga izdao je Kitonićeva djela Ivan Szegedy zajedno s ugarskim zakonikom (Corpus Juris) u Trnavi g. 1742, te su kasnije preštampavana g. 1771, 1822 i 1845 Na magjarski jezik prevede ista djela Kasonyi, te jih je izdao u stolnom Biogradu g. 1647 i u Levoči g. 1650. u 4., zajedno s latinskim izvorom.

Gašpar Malečić.

Mnogo zaslugah ima u Hrvatskoj s ove strane Velebita red sv. Pavla, jer je tečajem više stolietjah revno promicao prosvietu i umjetnosti. Jur u trinaestom vieku počeše pobožni ljudi graditi kod nas monastire pavlinske, a ponajviše jih sagradiše XIV. i XV. vieka, od kojih su opet njeke u sljedećih vjekovih razorili divji Turci. —

Medju ovimi monastiri sijaše kao alem kamen lepoglavski monastir, osnovan oko g. 1400 od bogatoga celjskoga grofa Hermana. Jur g. 1503 bješe ovdje pod učenim priurom i zajedno učiteljem Markom iz Dubrave, utemeljene javne učione, koje sve do god. 1637 polaziše svietskoga i duhovnoga stališa mladići, dok rečene godine zabranjeno bude svietskoj mladeži slušati ovdje nauke, pošto Ježuiti u Zagrebu javne učione utemeljiše. Od ovuda poteče dakle mnogo učenih slavnih muževah, a medju ovimi ide jedno izmedju prvih miestah Gašpara Malečića.

Malečić se rodio od gradjanskih roditeljah u gradu Varašdinu g. 1646 Svršivši gimnazijalne nauke u narodnom svom miestu, stupi u red sv. Pavla i bješe primljen za redovnika g. 1667 u monastiru Remetah u Zagrebu, odkuda otide u Lepoglavu, slušajući tamo nauke mudroslovne od učitelja Ivana Staničića. Radi dobroga napredka u naucih, poslaše ga u Rim u kolegij sv. Apolinara, gdi je velikom pohvalom svršio nauke bogoslovne. Postavši doktorom bogoslovja i vrativ se kući, postao je ponajprije učiteteljem mudroslovja, a zatim bogoslovja, te je učiteljsku čast obnašao osam godinah, stranom u lepoglavskom, stranom u trnavskom monastiru, dok nije god. 1681 za glavnoga tajnika reda sv. Pavla izabran bio. Kao takov potaknuo je pitanje o onih pavlinskih monastirih, što su ležali u pokrajinah, uprav tada slavnimi pobjedami od Turaksh očišćenih. Da se ovi monastiri razvide i popišu, bude g. 1686 izaslan Malečić i fratar Pavao Majtenji s nalogom, da proputuju bivšu tursku Ugarsku i Slavoniju. O uspjehu svoga putovanja podnesoše ovi još iste godine potanko izvieštje. Za nagradu revnoga i umnoga poslovanja izabraše Malečića god. 1687 Pavlini prvim obćenitim Definitorom, a g. 1690 generalnim Vikarom, primjetivši o njem, da je muž „multifaria virtutum ac eruditionis laude jam toto in ordine celebratus“.

Bijahu u ono doba nastale ljute razpre medju poglavari reda sv. Pavla ugarskimi i hrvatskimi, poradi raznih stvarih, jer su onda obe ove pokrajine pod jednoga provincijala ili država ugarskoga spadale. Hrvati počeše dakle ozbiljno misliti, kako da se od ugarske nadležnosti oslobode, i da se za hrvatsku posebni provincialat ustanovi. Glavni branitelj ove nakane bijaše Malečić, tim više, jer je ovu želju podupirao njeki dekret sv. stolice rimske od 14. siečnja g. 1643.

Nu izvedenjem ove pravedne želje nemogaše hrvatski Pavlini prodrieti sve do toga vremena, dok je bio vrh. generalom pavlinskim Ludovik Barilović, koj se toj namisli žestoko protivio. God 1696 podje za rukom Hrvatom, da je red pavlinski u svom glavnom zboru, držanom u monastiru dolskom u Ugarskoj, izabrao Gašpara Malečića svojim vrhovnim generalom, te je ovoga glavna zadaća bila, nastojati odmah oko toga, da se Hrvatska odciepi od ugarskoga provincialata. Poslie dugotrajnoga prepiranja, dopisivanja i protivljenja od strane Ugarske, nadvladaše napokon Hrvati, pošto je general Malečić svoga učenoga Definitora Ivana Krištolovca poslao bio u Rim, ne bez novacah, da tamo posao odciepljenja sa svimi siłami pospieši. Dne 30. kolovoza 1700 stigne napokon naredba iz Rima, da se hrvatski generalat od ugarskoga provincialata odciepiti, te novi provincijalat za hrvatske i tako zvane njemačke monastire u austrijskih pokrajinah podići ima; našto se Hrvati s Niemci tako nagodiše, da u napred miesto provinciala i vikara izmienice od Hrvata i Niemca popunjeno biti ima, na taj način, da oba miesta nikad ujedno od jedne narodnosti popunjena biti nesmiedu.

Budući da su Hrvati pod hrvatski generalat zajedno i čakovački monastir sv. Jelene uvrstili bili, to su ugarski Pavlini i proti tomu protuslovili; ali rimska stolica usliša i tu pravednu želju Hrvatah i čakovački monastir ostade pri Hrvatih. Pri vodjenju čitavoga toga posla, bijaše duša Malečić, koj je dubokim znanjem pravah i neumornim trudovanjem stvar svestrano branio i podupirao.

Kao pavlinski general izabra Malečić za svoju stolicu lepoglavski monastir. Tu poveća on znatno i uredi monastirsku knjižnicu, jednu izmedju najbogatijih zbirkah u zemlji, isto tako uredi monastirsku blagajnu, u kojoj bijahu sahranjene mnoge dragocienosti, još od najstarijih vremenah, darovi ponajviše kraljevah, banovah i bogatih vlastelah, a medju ostalimi i dragocieni plašt Beatrice, supruge kralja Matije Korvina, oružje i prstenje Ivana Korvina, uz mnogobrojnu umjetno izradjenu posudu od zlata i srebra, urešenu dragim kamenjem, itd. Za ove zbirke bijaše Malečić izposlovao naredbu rimske stolice, da se pod kaznom izobćenja crkvenoga, nijedan predmet iz monastira iznieti nesmije[1].

---

[1] Ovu knjižnicu i zbirku dragocienostih, razgrabi pokraj inih bogatih zbirkah dignutih hrvatskih monastirah, za vrieme Josipa I., ugarska ko-

Godine 1697 bješe Malečić pozvan u Poljsku, da tamo uredi pavlinsku državu, kojom prilikom dobi od cara Leopolda ustmeni nalog, da ga izviesti o svemu, ako bi se prilikom novoga izbora kralja poljskoga za austrijsku kuću što povoljnoga zbilo. Vrativ se iz Poljske, donese Malečić istomu caru na dar sliku čudotvorne matere božje čęstohovske, rezane na bakrenoj ploči, polag izvorne slike, koju car u svojoj dvorskoj kapeli, na osobitom za nju pri redjenom oltaru namiestiti dade.

Kao osobiti ljubitelj naukah, utemelji Malečić god. 1700 u Lepojglavi učione bogoslovne, namiestivši za učitelje Vladislava Josefića, a Franju Jurjevića i odreče se napokon dne 3. lipnja g. 1702, po redovnom propisu, svoje časti generala, te bude na njegovo miesto izabran Mirko grof Esterhazy, kasniji biskup zagrebački; sám pako, budući bolestan, otide u rodno svoje miesto Varašdin, gdi poslie višemjesečne bolesti umre dne 17. rujna iste godine 1702. Tjelo njegovo odvezoše u Lepuglavu, i sahraniše tu velikom svečanostju u obćenitoj raci redovničkoj. Njegovom podobom, slikanom na liepu (ala fresco) uresiše fratri Pavlini svoj refektorij u Lepojglavi.

Revni naš pisac pavlinskoga ljetopisa Nikola Benger, križevčanin, veli o njem: „Vir ob illustres animi dotes et insignia candido Ordini honoris, et commodi praestita benefacta, perenni cum laude memorandus. Cuius si scientias spectes, has in gradu prorsus excellenti possedit, capacissimo ad eas conferente ingenio, quo quidquid fere audiebat, legebatve, tenacissime impręssum retinebat. Hinc Oratorem toties se ostendit in dicendo, aeque ac componendo facundissimum, Philosophum et Theologum eminentem, s a c r i C a n o n u m J u r i s p r u d e n t i a maximopere excultum“[1].

---

mora, te se ovimi zbirkami obogatiše u g a r s k e knjižnice, kao sveučilišta budimskoga, muzea itd., i crkve ugarske, dočim Hrvatska praznih rukuh ostane, primivši tekar god. 1848 po osobitoj milosti Windischgrätzovoj, jedva one mnogobrojne p o p i s e k n j i g a h i stvarih, što su odnešene u Ugarsku. Jedina pisma dignutih monastirah podje za rukom komisiji hrvatskoj, kod koje je i pisac ovih redakah bio, ponieti sa sobom u Hrvatsku, i sahraniti u zemaljski Arkiv.

[1] Nicolai Benger. Annalium Eremi-Coennobiticorum ord. Fr. Eremitarum S. Pauli I. Eremitae. Posonii 1743. p. 361.

Pavao Ritter Vitezović, koj mu šestu knjigu svojih Anagrammah posveti i dvie piesme u njegovu pohvalu izpieva, reče medju ostalimi:

> Dignus quem Musae, quem Pallas et ipsa, coronent,
> Quam clarum ingenio, tam pietate gravem[1].

Od Malečićevih književnih radnjah poznata su nam tri djela, od kojih su dva tiskom izdana, treće pako u rukopisu. Jer se bavio ponajviše pravoslavnimi nauci i crkvenimi predmeti, to su mu i djela, što pravoslovnoga što crkvenoga sadržaja. Ponajviše zanimaše ga crkveno pravo, kao i prava, povlastice, naredbe, zakoni itd. njegova reda, o tom je ponajviše i pisao i sljedeće knjige izdao:

1. „Samaritanus sive severus et benignus Judex ex Jure Canonico delineatus, in quo severa et benigna Methodus procedendi in judiciis Regularium omnium eorumque causis exprimitur". Viennae 1693. 8. str. 666 izvan obširnoga kazala. Svoj predgovor počimlje s izrekom psalmiste: „Erudimini qui judicatis terram" i nagovarajući svoje svećeničke drugove, neka uče pravo, da nečine kao sudci krivo, navadja Terentia i Augustina, koji govore: „Homine imperito nunquam quicquam esse injustius" i „Ignorantia Judicis plerumque est calamitas Innocentis". Dodavši umne rieči Augustina: „Da neima za crkvu i za one, koje crkva sudi, veće kuge, nego što su neučeni i zli crkve poglavari"; pak ipak, nastavlja pisac, premda je znanje prava, svećeniku tako potrebito, kao svakdanji kruh, neima ništa tako neprijazna za svećenika, koliko nauk prava. Poradi zanemarenja ove nauke, vidiš mnoge skrajno pretjerane u svom sudu, a drugi znadu samo gvoždjem i ognjem i kojekakovimi okrutnimi liekovi liečiti sve bolesti bolestnikah, bez da pomisle, da li nepostupaju proti zakonom ljubavi i pravednosti, neizpitajući kakvoću krivnje, budi tajne, budi javne[2]. Za doskočiti ovim mahnam, napisao sam, veli pisac, ovu knjigu ponajprije za privatnu svoju porabu, a sad ju predajem javnosti, osobito u ruke prelatah, koji će u njoj, u slici naredabah reda sv. Pavla, naći sve zakone crkve i naredbe, kako i polag kojih u svih parbah i sudovih pravedno, obzirno i

---

[1] E. Pauli Ritter. Fata et Vota sive opera Anagrammaton. Viennae 1700, p. 386.

[2] Koliki nauk za njegove drugove reda sv. Dominika i družbeI susove.

zrelo da sude. Razdielio je pisac čitavo djelo na tri traktata, i svaki traktat na više sekcijah, zajedno s Epilogom na kraju. Dočim prvi traktat o sudcu, drugi o tužitelju, a treći o krivcu govori, razlaže epilog ili zaslovlje sudbene i parbene posljedice.

Drugo djelo nosi naslov: „Quadripartitum Regularium complectens varia Ordinis Privilegia et Constitutiones Apostolicas de Regularibus, cum eruditis Expositionibus adnexis“. Ovo djelo nama nepoznato, izašlo je po njegovoj smrti u Beču g. 1708.

Treće djelo u rukopisu: „De spiritualibus exercitiis“ ili „Pro sacris Decemdialibus Exercitiis“ sadržaje pobožne molitve i nauke. Gdi se sada taj rukopis nalazi, neznamo, prije se je čuvao u knjižnici lepoglavskih Pavlinah

VIII. Hrvatsko-magjarski pisci.

Dualizam, ne samo politički, nego i duševni, vladao je u sadašnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, medju Kupom, Murom i Dravom, sve od onoga vremena, odkada se kruna hrvatska s ugarskom na jednoj glavi sastade. Ako bijaše i različita uprava, različite težnje, a i različit zakon s običaji kod naroda s ove strane Drave i Mure, to se ipak taj narod nikada nije mogao otresti političnoga i duševnoga gospodstva naroda s one strane Mure i Drave. Dočim je u prekokupskoj i prekovelebitskoj Hrvatskoj, po visokih kršnih gorah i po nizkom plodnom primorju, duh naroda čuvao sabrane svoje sile, te osobito jezik svoj u crkvi i u životu krepko hranio i promicao; otvorila je ravna Posavina i Podravina s pitnim Pomurjem, jeziku magjarskomu široka vrata, te je duhu i gospodstvu Magjara liepa i bogata ova zemlja isto tako pristupna bila, kao panonske pustare njegovim hitrim konjanikom.

Od onoga vremena, do kojega dopiru listine zemlje Hrvatske, pisane pod vladom kraljevah i pod uplivom kancelarijah ugarskih, nalazimo tragove od Mure do Kupe jeziku magjarskomu, tako u imenih porodicah, kao i gradovah, selah, riekah, te istih drvetah. Odkad u ovih stranah živahnije nastade kretanje na književnom polju, počam od Ivana Viteza i Jana panonskoga iz Česmice, sve do najnovijih vremenah, gojiše mnogi Hrvati, pokraj književnosti latinske i magjarsku knjigu, na miesto svoje narodne, zadovoljivši po svoj prilici time prirodjenoj naravi svojoj dualistič-

koj, koja ima kod nas svoje početo u davnoj davnini jur u bielom i crnom bogu.

Tko od silnih i umnijih naših zemljakah s ove strane Kupe nije pisao magjarske knjige, pisao je magjarske listine, a tko nije ni jedno ni drugo, on se barem trsio govoriti magjarski uprav onako, kako i narodnim svojim jezikom, neimajući one moralne i muževne sile, da od brata Magjara traži, neka i on govori i piše jezikom naroda slovinskoga, poštena i velika, koj ga od svih stranah okružuje.

U sedamnaestom vieku, kad je sva skoro magjarska Ugarska čamila pod kopitom turskim, a u ovostranu Hrvatsku njemački živalj sve to više privlačiti se počimao, bijahu se istinabog Hrvati počeli otimati jeziku magjarskom, ali grliti podjedno drugi dualizam u slici njemačke kulture. Nu uzprkos tomu, bijaše njih koji su oduševljenom ljubavju prijanjali još uvjek uz magjarsku knjigu, a medju ovimi, kako gore vidismo, sjaše kao prva zviezda Nikola Zrinski. Osim njega imamo još tri Draškovića, sva tri Ivana, i Grgura Peteva, o kojih želimo progovoriti na kratko, samo zato, da se slika tadašnjega kulturnoga našega stanja, bistrije razvije pred očima našima.

Ivan barun Drašković Trakošćanski.

Pleme Draškovićah ima dvojici velikih i umnih svećenikah zahvaliti svu svoju potonju slavu i veličinu. Juraj Utješenić Martinušević i njegov po sestri Ani netjak Juraj Drašković, oba velika dostojanstvenika, oba dva rimska kardinala, podigoše porodicu Draškovićah do velikoga upliva, do bogatstva i do boljarstva.

Ivan Drašković bijaše sin Gašpara (brata kardinala Jurja) baruna od Ljutomira na Štajeru, i Katarine Sekeljeve, barunice od Ormuždа. Rodio se oko god. 1560. polazio učione u njemačkom Gradcu i po svoj prilici u Italiji, oženio se za Evu Ištwanfijevu, i dobio po njoj gradove Trakošćan i Klenovnik, te poprimi od onoga vremena ime Trakošćanski. Car Rudolfo imenova ga svojim komornikom, i kapetanom križevačkih konjanikah, te je kao takav višekrat sretno vojevao proti Turkom.

Godine 1595 kad se Toma Bakač Erdödski odreče banovanja, moliše Hrvati kroz nadvojvodu Maksimiljana svoga kralja da jim dade novoga bana, koj bude sin domaći i zajedno zapovjednik narodne vojske, jer da inače s domovinom vole poginuti, nego

zapovjedi inostranca slušati[1]. Na saboru, na kojem ovo zaključiše, bijaše prisutan i Ivan Drašković, kao povjerenik nadvojvode Maksimiliana, kojega pokroviteljstvom bude on još iste godine zajedno s biskupom Gašparom Stankovačkim imenovan za bana, te ostade sam u toj časti, kad sljedeće godine 1596, dne zadnjega lipnja, rečeni biskup umre. Odmah u početku svoga banovanja htjede osvojiti Kostajnicu, ali mu nepodje za rukom; nu sazida s nova tvrdju Berkiševinu i steče veliku slavu g. 1596 zajedno s Jurjem Lenkovićem i Žigmuntom Hèrbersteinom kod Petrinje, u junačkoj bitki sa Serdar-Hassan-pašom, o kojoj bitki govorili smo na kratko u životu Stepanića Selničkoga, te ovdje samo primjetćujemo, da je osam tisućah naših do 60 tisućah Turakah slavno pobjedilo i u bieg natjeralo. Sljedećih godinah vojevao je sretno u Ugarskoj proti Turkom i Bočkajevom generalu Gavri Németu. Kad se počeše g. 1605 s Bočkajem dogovarati za mir, odreče se Drašković banske časti, ali kralj neprihvati njegovu odreku sve do godine 1608 kad se je Drašković iz zemlje sa svim povuko bio, te od svoje časti iz nepoznatih razlogah, ali valjda radi svadje s Erdödiem, ništa ni znati htio nije. Tada bude na njegovo miesto Toma Erdödi s nova postavljen banom, a kralj imenova medjutim Draškovića zapovjednikom prekodunavske i krajiške ugarske vojske, načinivši ga ujedno meštróm tovarnikah i tajnim savjetnikom. Kao takov umre u Požunu godine 1613 dne 11 ožujka i bješe zakopan u crkvi sv. Martina, gdje mu postaviše sljedeći napis.

Spes mea Christus.

Palladis et Martis columen; Pietatis avitae
Vindex: hic virtus Hunnia spesque jacet.
O Draskovichios dent postera saecula multos.
Gloria prisca Hunni Martis et artis erit.

Ivan Drašković imao je tri sina, Nikolu, Ivana Krsta, Jurja i kćer Jelinu. Medju njimi proslavi se ponajbolje Ivan Krsto, ro-

---

[1] Exorarunt pro alio ex Regnicolis idoneo constituendo Bano, quem sua Maiestas voluerit, solum sit vir militaris et de Patria bene meritus, nam nisi Banum habuerint, pro re certissima sua Serenitas credat illos, nullius externae Nationis Generali parituros neque ad bellum, etiamsi omnes cum Patria peribunt, exituros, sed extrema quaevis, antequam Libertate ipsorum hac in parte privarentur, tentaturos. Acta Regni Congr. A. 1595.

djen g. 1603, postavši g. 1635 grofom, g. 1640 banom a g 1646 nadvornikom ugarskim Po primjeru svoga otca bavio se takodjer magjarskom knjigom, napisavši na magjarskom jeziku molitvenu knjigu: „Officium Marianum", koja je tiskana u Požunu, neznamo koje godine, pod imenom Ježuite Jakoba Némethya. Umro je u Ó Váru g. 1648, u 45 godini.

Premda je Ivan u privatnom i službenom životu upotrebljivao jezik hrvatski[1], to je ipak kao književnik pisao samo magjarski. Sliedeći primjer svoga učenoga strica Jurja, bana i kardinala, koji je Lactancija i Vincenca Lirinia »Commonitorium« preveo na jezik magjarski i u Beču 1561 tiskati dao; prevede i Ivan glasovito u ono doba djelo španjolca Antuna Gvevare »Horologium Principum" pod naslovom: »Az fejedelmek orajának" iz španjolskoga jezika i dade ga tiskati u njemačkom Gradcu g. 1610 u 4. listovah 173 str. 366, ali samo drugi dio, pošto je prvi jur g. 1528 po Andriji Pragaju na magjarski preveden bio a treći po svoj prilici sasvim zaboravljen ostao. Ovo djelo posveti on svojoj ženi Euzebiji Ištvanfijevoj, te kaže medju ostalim da je izvorno djelo čitao u Pragu kad se tamo u njekih velikih poslovih bavio, i videći da ima u njemu mnogo nauke za veliku gospodu, kao i za žene, djecu i čitavu porodicu, to je došavši kući, odlučio isto djelo prevesti na magjarski (gospodski) jezik i posvetiti ga njojzi, a da bude i ona i ostali čitaoci radje čitali knjigu, pridao je mudroga cara Marka Aurelia život. — Ivanov sin Nikola[2], koji je u ono doba učio Rhetoriku na akademiji gradaćkoj, načini dva latinska Epigramma na pohvalu svoga otca koja su takodjer u toj knjizi tiskana. Za dokaz kakova je nehrvatska i nerodoljubna ćut grijala njeke od naših tadašnjih boljarah, priobćujemo ovdje jedan od ovih Epigrammah.

Exierat liber hic lingua conscriptus Ibera;
  Post etiam vario coeperat ore dari.
Hunc Teutho, hunc Gallus digitis Italusque terebant,
  Et vidua hoc tantum Patria nostra fuit.
At tandem, et nostro sermone imbutus habetur,
  Nec fugit ungarico se quoque ab ore legi.

---

[1] Mi imamo do 14 njegovih izvornih dopisah na hrvatskom jeziku.

[2] Čini se, da se je ovaj Nikola Drašković rado bavio latinskim pjesničtvom, jer jur godine 1608 načinio je poveću odu (cum decasticho) na kardinala Franju Forgača, kad ovaj kardinalom postada

Tu licet, o liber hoc possis mihi charus haberi'
Historias quod tot, tot documenta ggeras;
Quod tamen a nostro Ungaria donere Parente,
Mille modis nobis charior esse potes.

Na utjehu može nam Hrvatom ipak služiti, da samostalna, sviest i ljubav državno-hrvatskoga prava, u istih onih boljarih, koji se bijahu na polu već u Magjare pretvorili, sasvim utrnula nebijaše, jer su isti ovi pravo svoje zemlje vazda muževno branili. Ovo nam posviedočuje Ratkaj i o našem Ivanu Draškoviću, koji je na ugarskom saboru[1], kada htjedoše, da na silu promiene hrvatski zakon glede viere protestantah, muževnom postojanoštju toj namieri protivio se, te javno očitovao: da voli s čitavim svojim narodom odciepiti se od krune Ugarske nego povriediti dati pravo svoje zemlje. Tako duboko bješe dakle uvriežena državne samostalnosti sviest u tadašnjih Hrvatih.

Grgur Petev Geržensk.

Porodica Petevah, kasnije nazvana Pethö, došla je u Hrvatsku iz Ugarske s Ivanom Korvinom hercegom i banom hrvatskim,

---

te ju je zajedno s pohvalnom piesmom Martina Peteva Hetežkoga tiskati dao isteg. 1608 u Gradcu. S' toga možemo i rečenoga Draškovića Nikolu, medju latinske piesnike XVII vieka uvrstiti.

[1] Tu se ima valjda razumievati sabor g. 1597 o kojemu suvremeni upravitelj kolegija bolonjskoga Stjepan Medak ovo piše: „Eodem Anno (1597) mense Martio finita Diaeta Pragensi, Posonii Ungarica Comitia sunt habita, ubi flos Croatarum Ungaris maximam admirationem peperit eo, quod multi, et splendidissime quidem, ad Regalia Comitia pervenissent. Fuere Reverendiss. D. Nicolaus Micatius Eppus. Tininiensis, praepositus Chasmensis. Nicolaus Zelnichaj Eppus Quiqueecclesiensis. Praep. maior Zagrab. Casparus Skoblich Custos. Franciscus Erghelius Archi diaconus Bexin, et omnes Quatuor Canonici Ecc. Zagr. Item Magnificus D. Nicolaus Istuanffi Regni Hung. vice Palatinus et eiusdem gener Magnificus D. Joannes Draskovich Regni Croatiae, Sclauoniae et Dalmatiae Banus. Thomas Erdödy olim Banus, Comes Montis Claudii. Item Comes Georgius Zrini. Fuere praeterea Magnifici Domini Michael Zekel, Keglevich, Ratkay et Gen. D. Gaspar Petrichevich Vicebanus, et quam plurimi alii. Hos omnes Croatas benevole Rector et lector esse certissime scias, nec est opus ut multum in cognominibus illorum labores. Omnes Delie i vitezi Hervati, vivant feliciter in plurimos Annos „Chronologia Collegii Illyr-Hung. Bononiae fundati. msc. p. 53

koj im podieli velika imanja i nagradi jih odličnimi častmi. Ova grana hrvatska, koja je vladala i s gradovi Belom, Cerjem i Ivancem u varašdinskoj županiji, stekla je kasnije za svoju novu domovinu liepih zaslugah, imajući mnogo članovah, koji su vierno služili domovini umom i mačem. Medju ovimi bješe i Grgur Petev, sin Vladislava, sa svojom bratjom Ivanom i Krstom.

Grgur rodio se po svoj prilici u gradu Beli, oko godine 1570. O njegovoj mladosti nezna se upravo ništa. Magjarski pisci, koji pisahu do sada o njemu u povjesti svoje književnosti, spominju mu samo ime, ali mu o životu u obće ništa neznadu. U naših saborskih zapisnicih pojavljuje se Grgur prvikrat, kad su ga Hrvati g. 1596. na miesto Ivana Keglevića izabrali zemaljskim kapetanom, što je bila največa čast za banom, ali se ote časti on sam jednu godinu kasnije odreče. — Godine 1607 izabraše ga SS. i RR. za zemaljskoga poslanika na ugarski sabor zajedno s Baltazarom Napuljem. Isto tako i godine 1609 s Napuljem i Stjepanom Patačićem, g. 1610 s Napuljem. g. 1611 s Petrom barunom Draškovićem, g. 1613 i 1614 opet s Napuljem a godine 1617 s istim i sa Stjepanom Patačićem.

Godine 1609 imao je pravde s Gašparom Gotalom od Gotalovca poradi Belske gore, s Matijem Vuglovečkim poradi imanja Vuglovca, a s bratučedom svojim Jurjem Petevom radi njekojih kmetovah u Selnom i Košćakovcu, spadajućih pod grad Belu. U ovo doba bijaše jur udat sa svojom prvom ženom Jelenom Bekovićevom, a kad ova umre, oženi se kao udovac po drugi krat s Anom Patačićevom, udovom Ivana Praškovečkoga i pozove pismeno zastupnike gradovah i množinu svatovah na svadbu za dan 18 Veljaće 1618, najprije na obed u Granu, imanje Gašpara Gotala, a zatim u grad Čanjevo. Sljedeće g. 1619 bijaše zemaljski povjerenik u poslu vlaškom, iste godine i opet poslanik na saboru ugarskom.

Godine 1620 izabran bi na Hrvatskom saboru sučlanom onoga odbora, koj je uz uzdržanje svojih pravah i povlasticah imao načiniti savez medju Hrvatskom, Štajerskom, Koruškom i Krajnskom, na zajedničku podporu i obranu. U isto doba spominje se kao podžupan Varašdinski. Godine 1622 bijaše opet poslanik na ugarskom saboru s Tomom Mikulićem i Petrom Špoljarićem, koji nosiše tužbu proti banu Nikolu Frankapanu. G. 1625 izabraše ga opet poslanikom zajedno s Benkom Vinkovićem i Stjepanom

Patačićem ; a g. 1629 spominje se još posliednji krat kao vjerovnik od 1100 ug, for. koje mu biaše dužan Petar Znika. Još iste godine umre, te ostavi za sobom udovu Anu Patačićevu i šnjom malodobnoga sina Stjepana, dočim je s prvašnjom ženom imao sinove Vuka i Petra, te kćeri: Juditu udatu za Vragovića, Evu za Gavrila Praškovećkoga i Katarinu za Gašpara Stankovačkoga.

Mi imamo i hrvatskih pisamah od Grgura Peteva, a medju ostalim jedno, koje je svojeručno pisao u Varašdinu dne 3. kolovoza 1614 banu Tomi Erdödu, u poslu njekoga mlina sudca Ivana Rukelja.

Magjarski je pisao: „Rövid Magyar Kronika sok rend-béli fö Historiás könyvekböl nagy szorgalmatossággal egybe szedettetett és irattatott", t. j „Kratak ugarski ljetopis iz mnogih izvrstnih povjestnih knjigah velikom brigom sastavljen i napisan". Tiskano je ovo djelo najprije u Beču g. 1660, II. u Beču 1702, III. u Kašovi 1729, IV. Tamo 1738, V. Tamo 1753, u 4.

Naslov svoga ljetopisa uresi Petev izrekom sv. pisma, kojim htiede da nagovori ugarski narod:

„Sicut Gentes, quas delevit Dominus in introitu suo, ita vos peribitis, si inobedientes fueritis voci Domini Dei vestri. Deut. 8. cap.

Neznamo, zašto je pisac uprav na čelu svoga djela priobćio apokrifnu povelju Aleksandra velikoga, podanu tobože narodu slovinskomu i njega jeziku (Privilegium Alexandri magni Regis Macedonorum Sclavis et eorum linguae concessum). Što je htio ovom poveljom u svom magjarskom ljetopisu? Da li je želio po tom pokazati svietu, da se ponosi što ovomu narodu pripada? ili je htio svomu narodu očitovati osobitu privrženost? Ta ovo obadvoje očitovao bi bio mnogo bolje onda, kad bi bio u svom materinskom jeziku pisao taj ljetopis. Nu bilo kako mu drago, Petev se povede u tom za sveslovinskim povjestnikom Orbinom, kao što se za obima povede Ratkaj, jer sva ta trojica priobćiše njekim uzhitom rečenu povelju, koju je njeki slovinski zanešenjak, u ono tamno doba skovao, kad se do takovih poveljah, izdanih tobože po velikih vladarih, veoma mnogo držalo.

Nu veću zaslugu ima ljetopis Peteva u tom, što se iz njega vidi, kako se je pisac rado obzirao na svoju domovinu hrvatsku, napominjajući uz ostale dogadjaje ugarske, uvjek i one, koji su

se zgodili u njegovoj užjoj domovini Hrvatskoj, ili u čitavom Illyriku. —

Ljetopis počima s godinom 373, kada su po njegovom krivom mnienju, Magjari prvikrat, pod imenom Hunah, za vrieme cara Valensa došli u Panoniju, te nastavlja zatim u trih odielih, od godine do godine, kratak pregled važnijih dogadjajah, sve do g. 1626, u kojoj godini prestao je pisati.

Pri godini 1572, dodade važnu bilježku, da je sve ono, što je do ove godine pripovjedao, crpio ponajviše iz Bonfinija, Jovija, Lovre Surija, J. Turocija, Ronsonija, Héltaja, Tinodija, zatim iz hrvatske kronike Antuna Vramca, i napokon iz svoga suvremenika Nikole Ištvanfija. Ostale pako dogadjaje od god. 1572 do 1626, koji se dogodiše u njegovo vrieme, veli, da je bilježio onako, kako jih je sam doživio, ili od visokih, stanovitih i vjerodostojnih osobah razumio i slušao. („Ezutan immár bizonyosob dolgok következnek, úgy mint mellyek mi üdönkben történtenek, a kikben magam is forgottam, kiket pedig sok fö rendbéli bizonyos és hitelre méltó személyektöl is igy értettem és hallottam, a mint megvagyon irva“).

Ovaj posliednji dio ima dakako u tom ljetopisu i za hrvatsku povjestnicu ponajveću važnost, pošto je pisac većom stranom popisao na kratko samo takove dogadjaje, koji su se dogodili u Hrvatskoj i u susjednih pokrajinah, ili pako takove čine, koje su počinili Hrvati i š njimi tad u savezu bivši Ugri ili Niemci; te s toga možemo čistom savještju i ovoga magjarskoga pisca uvrstiti medju povjestnike hrvatske, ako je pisao i tudjim jezikom. Ali miestimice samo, i to iz neznanja, tudjim duhom.

Ivan grof Drašković Trakošćanski.

Ivan, sin ugarskoga nadvornika Ivana Krsta i matere Barbare Thurzo de Bethlemfálva, bijaše na broju četvrti od porodice Draškovićah, koj se je bavio književnoštju magjarskom. Sljedeći primjer ne samo svoga otca i djeda, nego takodjer svoga brata Nikole, koji je kako gore u njegovih latinskih versih vidismo, Ugarsku smatrao za svoju domovinu, a magjarski jezik za svoj materinski; držao je i ovaj Ivan isti jezik magjarski za onaj organ, kojim su se sva velika gospoda u državi ugarskoj imala neizključivo služiti u duševnom obćenju.

Dočim su prvašnji Draškovići obogatili književnost magjarsku samimi prevodi, stao je ovaj Ivan pisati izvorno magjarski, obradjivajući vrst književnosti kod Magjarah u ono doba veoma malo gojenu, naime dramu. Jur g. 1662 napisà on komediju pod naslovom: „Constantinusnak és Victoriának egymáshoz valo igaz szerelmekrül irott. Comoedia". t. j. „Prava ljubav Konstantina i Viktorie". Ovu svoju komediju[1] posveti on grofu i banu Nikoli Zrinskomu, grofu Krstu Baćanu, grofu Pavlu Baćanu i grofu Jurju Erdödu,. tadašnjim boljarom i vlastelam hrvatskim i ugarskim. Pisano je djelce po načinu talijanskih komedijah onoga vremena, ali neima velike unutarnje vriednosti, te zaostaje daleko za proizvodi iste vrsti naših tadašnjih dramatičnih pisacah, kao obih Gundulićah, obih Palmotićah, Pucića itd.

Da li je Ivan Drašković osim rečene komedije, jošte koje dramatično ili ine vrsti djelo napisao, nije nam poznato.

Isto tako malo nam je poznat njegov privatan i javan život. Pošto se je bio oženio s Mariom Magdalenom Nadaždovom, kćerju Franje Nadažda, velikoga dvorskoga sudca kraljevine Ugarske i najbogatijega vlastelina tadažnjega pod krunom ugarskom, bijaše po njem nehotice zapleten i u opasnu urotu rečenoga svoga tasta, kao i Petra Zrinskoga i Frankapana, te je ovim u njihovih tajnih poduzetjih znatno na ruku išao. Nu na svoju sreću ostavio je još dosta rano krug djelovanja rečenih urotnikah, uvidivši u napred zle posljedice, te je kasnije živio mirno na svojih hrvatskih imanjih, vojujući kadikad s ostalimi plemići proti Turkom, dokle ga g. 1682 stališi hrvatski na svom saboru dne 24. kolovoza, u taboru na dravskom polju držanom, neizabraše za generala onih konjanikah, koje poslaše u pomoć proti Turkom i proti buntovniku Tököliju. Kao vodja svoje hrvatske čete, steče Drašković tolike zasluge, da su ga stališi hrvatski god. 1684 nagradili imanjem Kutnjakom u križevačkoj županiji, koje su oduzeli bili Legradjanu Jurju Dediju, radi toga, što je sliedio vjeru Luterovu. Kasnije nagradi ga i car Leopoldo I. častju velikoga dvornika. A još pod svoju starost izkazà se Ivan Drašković g. 1689 slavnom pobjedom nad bosanskimi Turci, koje sa 1200 Hrvatah na granici turskoj hametom potuče.

[1] Ova komedija nije nikada tiskom izdana, nego se nalazi samo u rukopisu, kojega je pisac ove razprave g. 1860 darovao peštanskomu nar. muzeu.

Malo zatim umre oko g. 1690—1695 u Ugarskoj, te bješe zakopan u Lockenhausu, u raci porodice Nadaždieve, ostavivši nakon sebe sina opet Ivana, vel. župana vukovske županije, zatim g. 1716 banskoga namjestnika, i napokon g. 1732 bana hrvatskoga. († 1733.)

Rečeni Ivan, (otac) Drašković bijaše takodjer na glasu radi svoje orijaške veličine i jakosti, te se je dugo vremena ogromnoj veličini njegova liesa, i krupnini njegovih kostih, divio sav sviet.

Znamenito je za povjest hrvatske književnosti, da je nakon Ivanove smrti njegovoj udovi Mariji Magdaleni Nadaždievoj, premda bijaše rodjena Magjarka, omilila na toliko knjiga **hrvatska**, da je po njekom Južuiti dala prevesti iz magjarskoga pobožno djelo Pavla Esterhaza, palatina ugarskoga o subotnoj pobožnosti prema B. D, Mariji, koje djelo dade ona svojim troškom g. 1696 u Zagrebu i tiskati pod sljedećim naslovom:

„Szobotni kinch, blasene devicze Marie ali pobosnozt za szobottne vszega letta dneve, koteru najpervo vszem vernem B. D. M. szlugam na zvelichenye vugerszkem jezikom je popiszal Preszvetli goszpodin Esterhazi Pavel od Galante, szvetoga rimszkoga czeszarztva herczeg, i vngerszkoga orszaga Palatinus; vezda pak na horvatczki jezik vchinila jeszt preneszti Preszvetla i milosztivna goszpa, Maria Magdalena Nadasdi, Preszvetloga goszpodina, goszpodina Draskovich Janussa osztavlyena vdova. Letta M.DCXCVI.“ U Zagrebu u 4. str. 164.

IX. Sumnjivi pisci.

Ivan Brozović, Selčanin.

Stari hrvatski rukopisi, osobito glagolicom pisani, imadu često bilježakah na kraju dodanih od pisacah, o kojih se nezna pravo da li su ovi pisci takov rukopis samo prepisali ili izvorno napisali. Medju takove pisce spada i naš Ivan Brozović, nazvan Selčanin, jer se je rodio u mjestu **Selcih**, ne daleko od Novoga u kotaru vinodolskom, primorja hrvatskoga.

Brozović živio je dugo vremena u Bribiru kao pop, te je bio do g. 1618 župnik bribirski, kako stara krstna knjiga bribirska sviedoči. Po svoj prilici umre rečene g. 1618 ili sliedeće godine, jer mu kasnije medju bribirskimi popovi neima spomene.

Godine 1600 dovrši on poveći **glagolski** rukopis pod naslovom: „**Knige Discipula složene od svetih otac i potvrdjene i stumačene iz djačkoga jezika na hr-**

vatski[1], premda se iz njegove bilježke, stavljene na koncu rukopisa, nedade pravo protumačiti, da li ga je sâm preveo ili samo prepisao, jerbo rieč: „izpisah te knige“, može se ovako i onako tumačiti.

Čitava bilježka glasi ovako: „Az nevolni grišnik pop ivan, rodom selčanin, pridivkom brozović, budući bogat grisi, a blagom ubog, te knige izpisah gospodinu Antonu Županiću[2] za moju plaćicu. Zato prosim vsih gospodu redovnike i ostalih vsih, ki budu va nje štali, da ako ća naidete u njih pomeršeno ali nenapisano, kako bi potribno, da biste nekleli i nepsovali, nego svojim dobrim razumom on mankamement (tako) da biste izpunili; jere nije človika toliko razumna, ki nesagriši nehoteć. I gospodin bog vsim dai po milosti svoei, a ne po delih, ke mi činimo. Amen. Amen“.

Zatim sliede versi:

> Laus sit nato Dei, coeli terreque rectori.
> Laus tibi sit Christe, quoniam liber explicit iste.

> Hvala ti na svemu, Isuse bože moj,
> Ki rabu grišnomu dá sveršit nauk tvoj.
> Dai sveršenje ovo da bude rabiti
> Vazda u Bribiru, i za me moliti.

Rečeni rukopis pisan je na 222 lista u malom foliu, te je razdieljen na 87 glavah. Sadržaje govore od prve nedjelje adventa, preko različitih godišnjih praznikah, do dana: „Začestva blažene dive Marie“.

Za primjer jezika priobćujemo ovdje, radi lagljega čitanja latinicom, sadržaj prve glave:

„Va ime božie i devi Marie amen. U letu od negova spasenoga rojstva č. h. (1600) miseca aprila. Dan (·ⰓⰅ·) 18. Početie knig disipula, ke esu složene od svetih otac i potverjene i stumačene iz djačkoga jazika na hervacki. Nedele perve od prišastva. Vrime nam e od sna vstati. K Rimlanom Apostol na 3. kapitul. Govori Boecii v konsulacione od filosofie, govori e vsakomu dobru hristjaniuu: Naturalo e želenie na dobro: a istinno dobro v kom samo počiva želenie misli, e bog. Po rečenji Avgustina v knigah od konfessiona. Učinivši nas gospodine v tebi, i nepokoino e serce naše, dokli nepočiva v tebi, i to dobro dobiva se dobrimi deli, ne

---

[1] Taj rukopis nalazi se u našoj knjižnici pod br. V.

[2] Ovaj Antun Županić bijaše takodjer pop, te se spominje u bribirskoj krstnoj knjizi od g. 1604 do 1631. Njegova porodica pripadala je najuglednijim porodicam bribirskim.

spanjem, ali lenostju. Na to Leon v sermonu govori: Ne lenim, ni specim s praznostju obiće s'ę kralestvo nebesko. Zato v tih besedah spomina nas Apostol: Vstanite od lenosti i počnite dobra deja; govoreći: Vrime nam e jure od sna vstati, to e od griha lenosti, i početi dobra dela činiti i pročaja. — V tom današnem sermonu od trih stvari oćemo govoriti. Najpervo, kako su stari v grisih spali. Drugo, kako imamo vstati od sna, telovno i duševno. Treto eksempal. Najpervo viditi e, da nigda vsi stari v grisih su spali i od dobrih del lenili su se, i to nije čudo, ere su v noći bili, a v noći su tri stvari, ke čine človika spati; to e škurina, merzlina, i umid, ere noć e naturalno škura, umidna, i čini san. Zato niki ludi otijući spati, išću mesta škura. Merzlina takoe čini san, i ki su merzle nature, tih san lada: Umid takoe čini san, ere sparica umidna, ka ishaja od jistvin, kada pride vmož'eni, čini san. Zato e da dica veće spe, nego stari, ere v nih prebiva umid. Zato nie čudo, da su stari tako spali, ere bihu v škurosti neznanja, i v merzlosti božie lubavi, i v umidi putenoga pohotenja. Da ta noć e jure odašla, a dan se e približal; zato ni sada vrime spanja, nego bdenja, ere e prava svitlost prišla, ka škurinu neznanja izagnala e i svittlost mudrosti pripelala e. Isaija na ž. (9) kapitul govori: Ludi, ki hojahu va tmi, svet vsija nim; prišal e boži ogan, ki e merzlost odagnal i vas svet božju lubavju važgal. Luka na 12. kapitul govori: Ogan sam prišal pustiti v zemlu, ki neće ino, nego da gori. Prišlo e sunce, ko e vsu maglu putene pohoti posušilo. Eklesiaste na 43. kapitul govori: Otvorena su skrovišća sunčanih luči i odbigle su proč magle. V drugom delu toga sermona znati e: da meštar Umbert govori: Da v jutro imamo rano stati od sna telesnoga i boga hvaliti, na znamene toga, da i ptice rano počnu peti, i to e na sram lenačka na posteli; na to Ambrozii govori: Ki hristjanin se nesramne prez molenja dan upustiti, kada najdrobnije ptice častnim petiem dan predidu. Na to Avgustin . ovori: Nij' dostoino da sunce naide hristjanina ležeća na posteli, ere ki se dae snu, on e kako kip smrti, i preveliko spanie škodi duši i telu, zato rano vstati se, ni samo za spasenie duše, da e i za zdrav'e tela. Nato filošof govori: Vstanie rano e koristno i zdravo, i napravlenie nature; i čutie noćno, čini juterno molenie i brže uslišati. Psalm govori: Jako k tebi pomolu se gospodi za jutra, usliši glas moi, i slatkost božja kunfortanja veće krat primu oni, ki rano, rano vstaju. Zato manna, ka Isuhrista skazue, v jutro se nahajaše, kako se piše va ishodi na 16 kapitul. Oh koliko zakasne slatkosti i koristi leni, ku primu oni, ki rano vstanu. Basilij govori: O slatkosti medvena, koliko si slatka v pomišlenji molitve, a naislaja budeš v blaženstvi, ere bog v jutro nahaja se, kako človik nahaja se v jutro pri svoem domu tako i bog, v serci človika, ere e onda duša veće pripravna prieti ga, nere kada se razide na različna pomišlenja. Nato govori se v ekleziastici na 39. kapitul. Pravednik serce svoe preda na bdenie rano k bogu, ki stvori nega; zato imamo rano vstati i moliti v jutro i večer, ere ta vrimena esu podobna molitvam, ere e v jutro človik najmane zapačan ter večer, i oboe e slobodno, i zato ta vrimena nimaju se ostaviti, dapače vazda imamo va ne moliti, i tako e činil Isuhrst, ki nas e zval v svoju peldu, molil e v jutro. Marko na 1. kapitul govori: I vele

rano stajući šal e v pustinu i ondi je molil i večer. Matij na 14. kapitul govori: Poi v goru sam pomolit se. Tako na peldu Isuhristovu nam e tribi moliti v jutro cića napridka, i v večer, cića minutia. Erolim govori v knigah prvih: Zapovidi su, v tiju dviju vremenu, ke imaju skerb, v jutro i večer imamo činiti i ča smo učinili, i zato e tribi moliti, da napridak dobar bude i v večer da minuća zala nam odpuste se; ošće tribi moliti navlastito v jutro i v večer da perva i poslidna dela; naša prikažemo bogu, ki e početak i konac prave pervine i desetine sveršenja skupujemo nemu. Na to Zostom govori: Kada počivaš na posteli svojoj i nigdor ti nepača, prvo nego zaspiš, postavi naprid kušenciju tvoju, i spomeni se na grihe tvoje, a kada si ča sagrišil v besedah, ili v čineni, ili v mišleni. Gergur v knigah moralium govori: Pravedni hristjanik kada se spomene na strašni sud, ki ima priti i na svoe grihe; ima se suditi, i plakati, da nebude osujen. Ošće e tribi znati, da imamo stati ne samo od sna telesnoga, da i od duhovnoga, to e od griha, ere po sni razumi se grih. —

Ivan Vranić.

Što smo kazali o Brozoviću, to isto možemo opetovati i o Vraniću, jer i od njega ima podosta velik glagolski rukopis, za kojega neznamo, da li ga je samo prepisao ili izvorno napisao.

O samom piscu neznamo takodjer drugo, nego da je bio pop, rodom iz Bakra ili vinodolske okolice, te da je g. 1632 na dan 31. listopada u Bakru čitao prvu misu u crkvi sv. Andrije, po volji Ivana Agatića, biskupa senjskoga i modruškoga, i po volji Matije Rožmanića, plovana bakarskoga, koji su uz mnoge druge popove i gospodu, pri tom nazočni bili; kako sam pisac na čelu svoga rukopisa zabilježi.

Na koncu rukopisa ima opet od njega sljedeća bilježka: „Va ime božije i devi Marie amen. Let gospodnih č. h. . . (16 . .) 13. meseca maja, spisah ove knizice ja pop ivan Vranić na slavu gospodinu bogu i devi Marije, a na spasenje duš vernih“.

„Prosim gospode redovnikov i štačev, ki budu u ne štali, ako bi slovo faleno, ili rič, prosim da oni svoju dobru pametu napune, a da ne psuju, nego da mole gospodina boga za vsih dobrotvorac svete materi cirkve rimske i za me grešnika, ki pisah sije knižice. Bog nas vsih spomeni u duševnom spasenju. Amen“.

Čitav rukopis, koji je pisan na 211 listovih u 4-ini, neima obćenitoga naslova, jer je različitoga poučno-pobožnoga sadržaja, koj se može na sedam diela razdieliti.

Prvi dio od lista 3. do 35. sadržaje poučne razgovore medju meštrom i učenikom, o tom: „Za pravi put duševnoga spa-

senja ča nam je potriba znati?". — Drugi dio l. 90—112 ima: „Istumačenije od sedam sakramenti svete matere rimske crikve". Treći dio l. 112—125: „Govorenje ča znamenuje sveta misa i ostale stvari, ke se u nje govore". (Nauk za učenike). Četvrti dio l. 125—132: „Od prošćenja". Peti dio l. 132—163: „Nauk od svete izpovedi stumačen na hèrvacki ezik, spravlen na kratko iz veće knig svetoga pisma na korist izpovednikom". Njeki ovih naukah izvadjeni su iz „Sume angjelske" i iz „Sume Antonina". Šesti dio l. 163—177: „Od preporučenja i pokriplenja nemoćnoga človeka redovnik po zakonu svete crikve rimske". Sedmi dio počimlje na l. 179 s prepisi pjesamah Marka Marulića, kao: 1. „Plač duše, ka je u pakal osujena". 2. „Spomenutje od 7 smrtnih grihov" i 3. „Od suda božjega". Na listu 186 sliedi zatim u prozi: 1. „Očitovanje prokletstva". 2. „Bula ka se šteje na veli četvrtak". 3. „Zercalo redovnikov". 4. „Od redovnikov ki ote služiti sv misu". 5. „Od narejenja dobra redovničkoga". 6. „Nauk, kako se ima služiti sv. misa. Stumačeno iz rubrik misala rimskoga".

Iz ovoga sadržaja vidimo dakle: da je taj Vranićev rukopis bio sastavljen na porabu svećenikah, kao ručna knjižica, iz koje mogahu glagolski svećenici, u pomanjkanju drugih knjigah, naučit se na kratko sve, što im za svakdanju službu neobhodno potrebito bijaše; te s toga moglo bi se tvrditi: da je Vranić ili sam gdjegod učitelj mladih svećenikah bio, ili je pako za drugoga učitelja taj rukopis napisao, te u njem njeke stvari prepisao, za koje je mislio da će popuniti onaj pobožan nauk, koj biaše glavna svrha čitavoga rukopisa.

Mi priobćujemo takodjer iz ovoga rukopisa, za ogledalo tadašnjega jezika, kratak primjer iz prvoga djela:

„*Meštar.* Za pravi put duševnoga spasenja ča nam je potriba znati? —

Učitelj. Najprvo da vsaki nas imamo ne samo telo ovo umrše, ko je blato i zemla, da još i dušu, ka nigdar neumira, ka od ništare est stvorena od boga, i u telu postavlena, da mu daje život i se druge dela od življenja.

M. Imaju li sva ostala živina dušu kako i mi?

U. I živina svoju dušu imaju po koji živu, ali nihova duša ni večna, kako lucka, da zajedno s telom umira, u ništare se rashaja,

*

kako i svića ugašena, da je več nije, a naša duša prem da pušća telo, zato žive za nim i vična ostaje.

M. A ima li naša duša v telu ča odviše nego duša od živine?

U. Ima dosta, a naiveće da ima pamet i razum, i da more svoga tvorca boga i gospodina jošće u ovom životu poznati, lubiti i nemu služiti, ča nemore skot.

M. A zač je bog to tako različno učinil?

U. Zač človeka samoga od vidimih i telesnih stvari za sebe učini, da mu bude sluga, ki bi ga mogal poznati, lubiti i nemu verno poslužiti, a vse ostale stvari telesne za samu službu i korist človičansku stvori.

M. Ako je bog nas za se stvoril, zač nas ovde na zemli drži?

U. Zač negovo veličastvo hoće da i na ovom dolnem svetu budu sluge, ki ga znadu i hvale, prvo nego jim svoj raj, i svoju slavu da, hoće da ju ovde zasluže i dobudu, zato znaj da nismo stvoreni za zemlu, nego do vrimena za nebesko kralestvo zaslužiti; i kako imamo i telo i dušu, tako imamo i pomnu imati i na telesni i na duhovni život, jošće veće na duhovni, nego na telesni, budući on večni, a ov vrimeniti.“ itd.

Nikola Tudorović.

Ovomu pjesniku XVII. vieka nezna se pravo ni za mjesto ni za godinu, gdje i kada se rodio. Njegovo prezime Tudorović, ako mu je pravo? daje nam povoda misliti, da je bio rodom iz prekokupskih krajevah a i jezik njegov pripada više pomiešanomu nariečju čakavsko-kajkavskomu, što je znamenito, ako je pisac pisao u zagorskom gradu Oštercu. Nu pod njegovim Oštercem može se razumievati takodjer gornji ili dolnji Ošterc u žumberskom kotaru, sadašnje slunjske regimente, gdje i danas pomiešanim nariečjem govore.

Od ovoga pjesnika poznato nam je 17 Epigrammah pod imenom „Rižme“, što jih je posvetio u Oštercu dne 20. prosinca 1697 tadašnjemu podbanu i križevačke i zagrebačke županije velikomu županu, a sredičkoga grada kapitanu Stjepanu Jellačiću. U svojoj posveti kaže ovo:

„Vu kratkih rižmah izpisah tako tvoje v i c e š p a n e kako tulikaj i p r o k u r a t o r e; koji prokuratori, akoprem i nestoje pod španijum tvojum, hode ništarmanje vu nju žet, ako i sejali nisu. Koje rižme tebi, Presvetli gospodine, kano njihovomu glavaru, da-

rujem i prikažujem. Primi anda veselo ov moj malahan trud i vu ži ... mene pod obrambum tvojum kripi.

„Tvojega gospodstva sluga najmenši

„Mikula Tudorović".

Mi priobćujemo ovdje sav sadržaj tih „Rižmah" radi karakteristike osobah onoga vremena.

Rižme.

1.

Viceš pan Illiašić[1]. (Jakob).

Na 'vom svetu da se slavim,
Srebrom. zlatom ja se davim;
Ki me bolje ž nim zadergne,
Takme (k s têm me) k sebe berž' pritegne.

2.

Viceš pan Zaveršky[2]. (Juraj)

Malo spravih na me časti,
Ar v krivice neznam slasti,
Boga slavim vu zmožnosti,
Tako imam vsega dosti.

3.

Vicešpan Jellačić[3]. (Gabor).

Strašno dalko ja zabludim,
Kada pravdu kaku sudim.
Tripartitum* doma imam,
Neznam kaj je vu njem, štimam.

4.

Vicešpan Gothal[4]. (Petar).

Sit sem ove časti dosti,
Bog mi moje grihe prosti:

---

[1] Bijaše g. 1683 za podžupana zagrebačkoga izabran na mjesto pokojnoga Ivana Vojkovića.

[2] Izabran za podžupana zagr. god. 1691 na mjesto pok. Žigmunda Gotala.

[3] Izabran za zagrebačkoga podžupana god. 1691 na mjesto Adama Domjanića, koj se časti odreče. God. 1709 izabran bi s Ivanom Draškovićem za zapovjednika narodne vojske.

* „Jus tripartitum" St. Verböca.

[4] Bio je g. 1693 sudac križevačke županije, i postade podžupanom

Imam doma vsega dosti,
Nespoznavam v nje radosti.

Nasliduju gospoda Prokuratori.

5.

B r a n j u g.

Za Branjuge novce dele,
Moje serce škude žele,
Škudami me naj nadeli
Službu moju koji želi.

6.

A n t o l č i ć.

Aleguval ja nebudem
Siromahom ki su, ljudem;
Ki mi brojil bu stotine,
Tomu služil bum z istine.

7.

C i n d e r i[1] (J u r a j).

Mesto cinija škerlet deri;
Tako veli knez Cinderi;
Ki me vekši falat vdere,
Tak mu služil bum iz vere.

8.

P o g l e d i ć.

V tripartitum ako gledim,
Što je pravo, vendar vidim;
Srebrom ja se neprehinim,
Kaj obećam, to vučinim.

9.

O z u l i n.

Što je otec z olja spravil,
To sve jesam ja rezpravil,
Nek mi **r u k a** pravde piše,
Pomore mi što vu hiže.

---

g. 1697, zatim g. 1706 Supremus vigiliarum Praefectus kod narodne vojske.

[1] God. 1706 za bilježnika županijah izabran.

10.

Šembiborci (Franjo)

Moje vzemu rado ruke
Prez nikakve moje muke,
Od·jednoga i drugoga;
Pak ostavim tak tajnoga,
Nehteć njemu ja pomoći
Ako milo (rujne) suze toči.

11.

Varović.

Varčak kriči knez Varović,
Sudec veli: Novaković,
Zavman jesu grožnje takve,
S kojeh škode ní nikakve.

12.

Balog[1] (Andrija).

Uskok jesam ja bil postal,
Prez poštenja skoro ostal,
Silentium jesam imal,
Aleguval dal nis' štimal (?)

13.

Dolovec.

Neterem si vnogo glave,
Gde me ljudi s pintom slave,
Tripartitum ja zabitim,
Što je v pintu, v grrlo hitim.

14.

Kupinić.

Ljudi z rečmi verlo slepim,
Veseleć se kupam lepim;
Mene ž nimi nedaruju,
Ar je riči me vkanjuju.

15.

Belle (Juraj)[2].

Kako mi se hiže bele
V keh mi žene obrok dele,

---

[1] Dobio je na saboru g. 1697 dozvolu, da može iz nova aleguvati, pošto mu bješe oduzeli tu vlast.
[2] Dobi g. 1697 plemenšćinu.

Vsake verste velim ljudi,.
Toti dobri, toti hudi;
Aleguvat ní mi treba
Dok je žena želna . . .

16.

Brestovsky.

Nenosi mi nigdo časti,
Nit me zovi zato v gosti,
Alegujuć dab' mu služil,
Bolje bi mi da bi plužil.

17.

Opominak kratki napisanim napré.

Lahko moreš to spoznati,
Da bi pisma neznal štati,
Če jezera krivo spraviš,
Detetu si nje ostaviš,
Vse ti ono to rezprudi,
Zašto su ti tvoji trudi?
Peldu moreš ti sam znati?
Nešću ti ju napré dati,
Včini anda vsaki pravo,
Ostajaj mi z bogom zdravo.

Zaslovje.

Obazrimo se još jedankrat na znamenitu dobu onih ljudih, kojih kratak životopis uprav dovršismo, jer ako se nevaramo, dokazali smo jasno kako se uprav oko ovih muževah kretao sav kulturan i duševan život Hrvatah s ove strane Velebita u prvoj polovini XVII. vieka.

Vidili smo dapače, da je djelovanje njihovo duševno i gradjansko trajalo i u drugoj pelovini XVII. a ponješto i u početku XVIII. vieka, te da je ovo njihovo djelovanje duboko zasiecalo u vaskolik život naroda hrvatskoga. Neda se tajiti ni to, da su njeki od ovih muževah znatno uplivali na duševan razvitak i na sudbu tako dobro svoje prekovelebitske bratje hrvatske kao i svojih suplemenikah srbskih.

Da smo mogli u okvir naše slike povući i onodobne prekovelebitske književnike iz Dalmacije i Dubrovnika, a još k tomu dodati i nješto bosanskih, u ono doba živivših; mi bi inostranomu i slovinskomu svietu na sjeveru i na zapadu, koji nas Hrvate još tako malo pozna, pokazati bili mogli veličanstvenu sliku, bogatu uznešenim duhom i pokretnim životom, premda i nadarenu, kako tomu izbjeći nije moći, svietlom i osojom, potriebnom svakoj živoj i umjetnoj slici. Uvjereni smo, da bi se takovom slikom svaki drugi, iste s nami veličine narod ponositi mogao, kamo li ne hrvatski, u svojih tužnih tadašnjih i sadašnjih okolnostih, u svojoj teritorijalnoj razciepanosti, i u svojoj tradicionalnoj neslozi.

Nu pošto naš narod u Dalmaciji, Dubrovniku i Bosnoj, u ono doba po državi, po upravi po političkih i trgovačkih interesih a i po čitavom pravcu života, od Hrvatah s ove strane Velebita odciepljen bijaše, i pošto je duševan život Hrvatah uprav s ove strane Velebita učenomu svietu ponajmanje poznat, to se ograničismo u napisanoj po nama razpravi uprav samo na maleno zemljište medju Murom, Dravom i jadranskim morem ležeće, od kojega zem-

ljišta veliki dio, počam od Lonje i petrinjskih gorah, sve do Zemuna i Dunava, tada još pod turskim ležaše mrtvilom.

Mi nismo u naš krug razmatranjah uzeli one muževe, koji su se rodili u drugoj polovini 17. vieka, jer š njimi počimlje u ovih stranah nova doba, osobito od onda, odkad Ježuiti i Pavao Ritter-Vitezović (rodjen g. 1652), tiskarne u Zagrebu utemeljiše[1]. Nu ako je od onda i više knjigah u naših stranah tiskano, bijaše ipak u napredak sve do naših vremenah, mnogo manje domorodna duha i okretna javna života, nego li do kraja prve polovice XVII. vieka, te je rečeni Vitezović u svom djelu: „Plorantis Croatiae saecula duo" početkom XVIII. vieka, punim pravom na svoje vrieme tužiti se mogao, kad je o tom vremenu, u kom je živio, plačno pjevao ovako:

„Namque incidet illam
Temporis aetatem, qua decrescente valore
Illyrico, quivis curabit propria, nemo
Publica".

Mi vidismo, da u XVII. vieku s ove strane Velebita trojica muževah bijaše, od kojih svaki njih zastupaše osobiti princip u krugu naroda svoga. Ova tri muža bijahu Juraj Križanić, Petar i Nikola Zrinski.

Juraj Križanić[2] sa svojimi odsievci ili podčinjenimi borioci, medju koje možemo staviti Marnavića, Levakovića, Glavinića i sve skoro bolje tadašnje pisce prekovelebitske, što iz umne Italije velike posudjivahu misli, zastupao je veliki princip narodnoga i crkvenoga jedinstva svih plemenah slovinskih. Da mu je pošlo za rukom doživiti dobu Sobjeskoga ili Petra velikoga,

---

[1] Krivo je mnienje onih pisacah, koji tvrde, da je Vitezović prvi utemeljio tiskarnu u Zagrebu Ježuiti tiskali su jur g. 1666, kad je Vitezović 14 godinah imao svoj „Manuale Sodalitatis majoris" u Zagrebu. A bila je ovdje njeka tiskarna i g. 1527, gl. Arkiv I. str. 150.

[2] Kad je naša razprava o životu i djelih J. Križanića jur dotiskana bila, primili smo iz Moskve od gosp. bibliotekara knjižnice sveučilištne Petra Bezsonova pismo, u kojem nam javlja, da mu je za rukom pošlo naći ne samo nove podatke o Križanićevom izbavljenju iz sibirskoga zatočenja i o njegovoj smrti, nego i njegova tri, do sad nepoznata djela, od kojih dva govore „o ruskih i zapadno-slovinskih ljetopisih", a treće „ob oslobodjenju njegovom iz prognanstva". Veselimo se u napred, da će g. Bezsonov priobćenjem ovih djelah i podatakah o našem znamenitom zemljaku obogatiti povjestnicu naše hrvatske i obćenite slovinske književnosti.

možebiti da bi barem djelimice mogao bio u život privesti svoje velike idee; ali u ono doba ruskoga barbarstva, poljskoga razdora, českoga poniženja i jugoslovinskoga razkómadanja, nije drugo postati mogao, nego tužnom žrtvom svoga principa. Njegova oduševljena misao, iz toploga juga u hladan sjever, kao zrno silom bure u daleke svietove prenešena, nije mogla naći u Rusiji, kamo li u Sibiriji plodna zemljišta za sebe, pa ako se nevaramo, ostati će plod Križanićeve misli tamo za uvjek bilina inostrana, koja samo njegom umjetnih pojedinih vrtlarah u postavah plodom roditi hoće.

Petar Zrinski bio je oduševljen Hrvat u misli i u radu. Samostalnost njegove zemlje i naroda bijaše njegovo glavno načelo, a još veća bijašė mu privatna svrha, jer je težio za istom krunom hrvatskom. Da oživotvori svoje misli, tražio je pomoći od nezadovoljnih Magjarah, Poljakah, Mletčanah, Francezah, dapače i od Turakah. Nu svi ga iznevjeriše, osim njekih Magjarah, koji opet njega i njegov narod htjedoše upotriebiti, kako uvjek, samo na svoju korist, ali ostadoše prevareni u svojih mislih jedan i drugi.

Da je naš narod ono, što narod ugladjen i slobodouman biti ima, možebiti da bi Petar Zrinski do njekoga barem stupnja sa svojim načelom i svojimi namjerami prodro bio. Ali njega je kružio narod mlitav, nesviestan, za velike misli nesposoban, koj se otimao tada Turkom samo iz vjerozakonskoga ćuvstva, a gospodstvu njemačkomu s toga, što mu je Niemac otimao časti i imanja. Mi vidismo, da uz Petra Zrinskoga u najopasnije doba od njegovih zemljakah nije stojao drugi, nego nješto njegovih rodjakah, njekoliko njemu podčinjenih kapetanah, nješto njegovih primorskih podložnikah i nješto srbskih i bosanskih uskokah i pribjegah, zajedno s pravoslavnim vladikom, koji su imali više samostalne odvažnosti, nego ostali prosti puk, i nego li pogaženo gradjanstvo i odtudjeno plemstvo. Znamo, koliko je neobičan duh Petrove žene Katarine djelovao na samoga njega[1], na Tatenbaha i na ostale njegove saveznike, a znamo i to, da je Petar u svojih žalostnih

---

[1] Ovo priznaje i suvremeni Vitezović, kad pjeva:

Ad scelus hocce Ducem, belli sudoribus aptum,
Movisset nunquam genii privata cupido,
Ni consors animosa virum illexisset amicum,
Consiliis sensum propere tribuisse malignis.

okolnostih, pao napokon u takovu malodušnost, da je sám sebe i svoga šurjaka predao u ruke najopasnijega svoga neprijatelja, stavivši sebe kao pitomi lav, sám u železni kavez, na onom mjestu, odkuda ga prije uvriedjena ćut muževna potjera, prisilivši ga da je pograbio stieg slobode, koj mu nanese na vrat mač osvete. Premda opet u posliednji čas pod smrtnom oštrinom toga mača stojeći Zrinski svoj hrvatski duh zatajio nije, jer njegove posliednje rieči, kad ga dovedoše na stratište, i kad je zagledao sakupljene tamo gledaoce, bijahu junačke, pošto svomu izpovjedniku reče: „Ta ovi se siromasi straše više moje smrti, nego li ja".

Nikola Zrinski predstavlja onaj princip, koj se od onoga dana, kada u posliednji čas državne slobode hrvatske, hrvatski ban, a po narodu imenovani mu kralj, Petar Svadić, na Petrovoj gori od magjarskoga mača pade, kao crvena nít poteže kroz sedam vjekovah po povjestnici hrvatskoj, sve od Kolomana, protivnika Petrova, pak do današnjega dana. A to bijaše princip države ugarske ili magjarske.

Za vrieme Nikole Zrinskoga stajaše još polovica Ugarske pod Turčinom, narod ugarski bijaše razdvojen u stranke. Hrvatska se počimala otimati gospodstvu duha i jezika magjarskoga; ali Nikola Zrinski, velik umom, duhom i junačtvom, a veoma malen narodnim ćuvstvom i narodnom samosviesti, digo je opet ideu države ugarske, i gospodstva plemena i jezika magjarskoga u toj državi iz svoga polumrtvila, te da su mu bile povoljnije okolnosti, mogao bi bio postati drugim Ludovikom Anžuskim ili Matijašem Korvinom, na toliko je i ova dva nadvladao svojim ugarskim patriotizmom.

Uz princip Nikole Zrinskoga stojalo je manje ili više tadašnje plemstvo kao i veće svećenstvo medju Murom i Kupom. Taj princip širio se iza smrti Nikoline po svoj zemlji tim više, jer uništenjem dvijuh najslavnijih porodicah hrvatskih, Zrinskih i Frankapanah pade upravo jezgra naroda hrvatskoga zajedno sa svojim zemljištem, pod vojničku feudalnu vlast njemačku, dočim druga mlitavija polovina naroda, neimajući u sebi moralne ni narodne snage, poteče opet s nova pod ugarska krila, čuvajući ipak vazda sve do godine 1790 i 1848 barem svoja stara državna prava i svoju državnu osebinu, kao kraljevina naprama kraljevini Ugarskoj.

Napomenuli smo gore, da je u drugoj polovini XVII. vieka

utemeljio Pavao Ritter Vitezović[1] tiskarnu u Zagrebu, u kojoj je tiskao svoja njeka pjesnička i historička djela; ali doskora preuzeše i ovu tiskarnu Ježuiti, koji su imali i sve hrvatske učione u svojoj ruci, te se tako zgodi, da uzprkos tomu najprečemu sredstvu promicanja svake književnosti, nije više od onoga vremena, u tečaju preko stotinu godinah, Hrvatska s ove strane Velebita, rodila takovih ljudih, koji bi se u povjesti književnosti glede nar. duha i slobodnoga smjera sravniti mogli s gorespomenutimi Zrinskimi, Frankapankom, Ratkajem, Marnavićem, Magdalenićem, Jurjevićem itd., a kamo li s Jurjem Križanićem.

Bijaše istinabog u kasnije doba u našoj Hrvatskoj dosta na broju književnikah, a medju njimi osobito mnogo zaslužnih historikah, kao rečeni Vitezović, Patačić, J. Bedeković, Brajković, Krištolovec, Marcellović, Kovačević, Vuk Kukuljević, Kerčelić, Glavina, Mikotzi, Pejačević, Blažković, Baričević itd. Ali duh njihov bijaše većom stranom sapet u verige rimsko-crkvenih ili ugarsko-državnih nazorah, te je tako narodna i slobodnija idea riedko kad iz njihovih spisah u sviet prodrieti mogla; a upravo s toga imadu po nama, stranom na kratko spomenuti, stranom obširnije ocienjeni književnici prve polovine XVII. vieka, za povjest književnosti Hrvatah s ove strane Velebita preveliku važnost. To bijaše i jedini uzrok, zašto jim u dvih posliednjih knjigah „Arkiva“ najveći prostor dadosmo, želeći s njeke barem strane izpraviti onu veliku krivicu, koju je inače mnogo zaslužni Šafařik, nama Hrvatom i glede kulturnoga našega stanja u svojoj povjesti jugoslavenske književnosti nanio, kad je u životu Rittera-Vitezovića, medju ostalim veoma lahkomišljeno napisao: „Von da (Belgien) brachte er (Ritter) den Geschmack an Wissenschaften in das damals noch sehr rohe (!!!), kaum durch einzelne Lichtfunken einiger besser gesinnten Priester und Ordensbrüder nothdürftig erhellte Kroatien“, koje rieči novi su nam dokaz, kako se ni Šafařikov duboko izobraženi duh nije mogao otresti onih verigah neciene i zazora, kojim bijahu nadahnuti svi ugarski protestanti prama tobože obskurantnim Hrvatom, već iz toga, što do najnovijega vremena nisu imali prava stanovati na našem zemljištu.

[1] Taj za hrvatsku književnost veoma zaslužan muž, bio je rodom Senjanin, a potomak praroditeljah što su se iz njemačkoga Elzasa doselili u Hrvatsku.

V.

PRILOZI.

1.

Benko Vinković kao predstojnik crkve zagrebačke i poslanik na saboru šopronskom piše biskupu Domitroviću o javnih razpravah tamošnjih razpravah. U Šopronu dne 28. studenoga 1625.

Reverendissime domine et patrone observandissime,
Salutem optatam ac felicitatem perpetuam.

Literas Vrae. Revdissimae. Dominationis, 16. labentis Zagrabia ad me datas, 21. ejusdem accepi, quarum contenta, ubi domino Draskovichio intimassem, se parum curare, quod permutatio beneficiorum non sit subsecuta, respondit: Antonium Gudecz regnicolis in praesentibus comitiis Sopronii existentibus supplicem libellum graves querelas contra vram. Rdissimam. dtionem. continentem offerre, atque medelam super eisdem sibi fieri voluit. Considerans ego odium laicorum erga clericos et maxime episcopos conceptum, ad evitandos clamores, qui contra vram. Rmam. dtionem. et reliquos tum praelatos, tum clericos inde occasionaliter exorti fuissent, svasi eidem Antonio, ut supersederet a porectione supplicis libelli, promittens eidem me apud vram. Rmam. dtionem. partes meas una cum domino protonotario nostro interpositurum, pro complanatione et effectuatione gravaminum suorum, quae contra vram. Revssmam. dnationem. statibus et ordinibus proponere, pro medela sibi ferrenda intendebat. — Dictus Antonius et mea et dicti protonotarii svasione motus, a proposito supersedit. I n c o m i t i i s p r a e s e n t i b u s prospere videntur succedere ea, quae publicum bonum concernunt, nam sua majestas ad postulata regnicolarum, sese hactenus bgne. resolvit; nunc articuli super resolutionibus suae mattis. et oblationibus regnicolarum per certos deputatos conduntur, qui ubi conditi ac ruminati suaeque matti. ad acceptationem et confirmationem propositi fuerint, comitia finem accipient, si quid magis ardui de postulatione potius quam electione novi regis non

supervenerit; ea enim non solum intimatur sed et publicatur; cui Bethlehemus per suos contrariatur, ad quam si uentum fuerit, moram ulteriorem, ultra quam sperabamus, Sopronii trahemus. Res bellicae in imperio pro parte suae mattis. contra rebelles quosvis felicissime succedunt, si vera ea sunt, quae Mati. inde perscribuntur. Turca quoque in partibus Hungariae confiniariis foedera pacis observat, sed et Bethlehemus ea observanda tum sibi, tum suis inimicis dictat; qui etiam suam mattem., omnes praelatos, barones, magnates ac potiores Hungariae nobiles ad nuptias suas 24. Februarii proxime affuturi Cassovii celebrandas invitavit. Sororem enim principis brandeburgensis in consortem ducturus. Beneficium, quod vra. rdma. dtio. Sopronii habet, in eo statu est (misero videlicet) in quo et Rdmo. generali ordinis Paulinorum in commendam tradidit, qua de re incusatur passim per ora hominum vra. Rdma. dtio. et maxime ex eo, quod nullum aliud beneficium quam Soproniense negligentius curaretur: Quare vel curandum melius, vel certe resignandum conscientia dictat. G e n e r a l i s c o n f i n i o r u m S c l a v o n i a e svasit suae matti., ut dominos terrestres, in quorum territoriis V a l a c h i residerent, pro iisdem alibi contentaret, eosque pro se reservaret. Annuit sua mattas.; annuerunt etiam Hungari interessati, ego pro parte Ecclesiae et Vestra minime annuens, restitutionem dictorum V a l a c h o r u m petivi; quid futurum e duobus, incompertum habeo. Ratione dictorum V a l a c h o r u m tum sua mattas. tum etiam dnus. generalis ac palatinus optassent praesentiam., sed ego libentissime eandem tum vidissem, tum etiam de facto viderem; plus enim ea in parte ecclesiae prodesse pro nunc potuisset, quam cunctis praecedentibus temporibus, quod sancte fecisset, si mihi profectionem toties Sopronium suscipiendam svadenti effective annuisset, quam certe sine dispendio laborum, circa restaurationem ecclesiae praestandorum, suscipere potuisset. Santicius cum domino Kerechin Sopronium appulit, inde obtenta jam a domino Joanne Erdeödy super canonicatu agriensi donatione, Jasoviam ad instalandum profecturus est, post installationem Zagrabiam rursus se rediturum policetur. Hic caro bubula Sopronii magno datur, nam libra carnis nummis 4 cum dimidio venumdatur, et pinta vini, vel sit Sopronienso, vel externum vinum, 16 nummis hungaricis venditur; panis vero, ligna, foenum et avena, considerando hominum multitudinem, tollerabili precio accipiuntur. Ego licet pro tempore utcumque valeo, infortunia tamen patior, nam

auriga meus Kiszeliak in Veresvar 8 diebus puncturam laterum patiens, mortuus, ac ibidem sepultus est. Ad haec tertia abhinc nocte aliud infortunium cum damno accepi, nam fures nocturni aperta fenestra vestem meam inferiorem ex Czumbalat confectam, in mensam per servum depositam, unco extraxerunt, et quo illorum voluntati placuisset, abstulerunt; qua in re pluris dedecus, quam ipsum damnum aestimo. Sit tamen dnus. Deus benedictus, qui ut vestem mihi ex sua gratia absolute dederat, ita permissive ob culpam meam abstulit; sed spero, quod aliam loco illius daturus sit, qui etiam vram. Rssmam. dtionem. diu feliciter valentem et ad coelestia aspirantem conservet.

Datae praesentes Sopronii 23. Novembris anno 1625.

Vrae. Revdissimae dtionis. humilis in Domino capellanus

Benedictus Vinkovich, praepositus Zagrabiensis m. p.

P. S. Postulatio non electio novi regis hodierna die longa per. oratione a dno. palatino statibus et ordinibus in comitiis praesentibus existentibus publicationi proposita est, inclinant status et ordines ad postulandum et coronandum regem novum, filium suae mattis. natu majorem, qui antequam coronabitur, conditiones eidem proponentur, prouti et parenti propositae fuere. In iis antequam conueniant status et ordines cum sua matte. tres adminus elabentur septimanae. Interea vra. Rma. dtio. ad coronationem uenire poterit, properet (oro).

Iz vana:

Vinkovich Benedicti, Praepositi maj. Zagrabiensis, de progressu negotiorum in comitiis Sproniensibus literae episcopo Petro Domitrovich scriptae 1625.

Reverendissimo domino Petro Domitrovich, episcopo almae ecclesiae zagrabiensis ac sacrae caes. regiaeque Majestatis consiliario, domino et patrono mihi observandissimo. (L. S.)

(Izvorno pismo u arkivu kaptola zagr. Acta Cap. antiqua. Fasc. 96, br. 4.)

2.

Benko Vinković piše kanonikom kaptola zagreb. o njihovih parnicah. U Beču dne 7. listopada 1628.

Admodum rdi. dni. fratres in Christo observandi.

Salutem optatam et felicitatem perpetuam.

Credo hactenus Vris. Rdis. dtionibus. innotuisse judicia octavalia pro festo s. Lucae proxime affuturi Posonii celebranda, jam

*

promulgata esse. Causas in iisdem promovendas et agendas habetis tres. Unam contra dnum. banum, ratione metarum Tissiniensium, aliam contra cives montis graecensis ratione metarum, partim circa Manduscevecz, patim hortum lunarii avulsarum; tertia contra eosdem cives ratione metarum praepositurae B. M. V. — Prima causa in bonis terminis videtur esse; ut ex processu patet. Aliae duae contra cives antiquae et hactenus somno deditae sunt. Primam suaderem prosequendam, et non toties differendam. Ratione duarum cum civibus bono modo transigendum, et tandem aliquando hanc transactionem instituendam ac perficiendam esse. Hactenus etiam saepe suasa et dilata est; nunquam suscitatur, nec mentio illius fit, nisi judiciis octavalibus promulgatis.

Superest una causa cum Revssmo. in prosecutione communis ratione restantiarum praepositurae Saghiensis, contra archiepiscopum Strigoniensem; is, quoniam absque juridica revisione easdem nolit remittere, litigandum cum eodem, causa earundem restantiarum restat, cui etiam Vienna literas honestas et modestas scripsi, petens eundem in iisdem, ut dictas restantias tam occupatas restitueret, quam arestatas remitteret, absque litigio. Si autem omnino nollet absque juris strepitu id facere, consensi in sequentia: ut mandatarius noster ac Rdmi nri., vel coram nuncio apostolico, in unico termino Viennae revideretur, vel certe si idem dnus. archiepiscopus Strigoniensis praejudicium aliquod legibus prouinciae exinde fieri veretur, extunc coram suo vicario spirituali pro prima instantia Posonii sub octavalibus judiciis proxime affuturis revideretur, salva tamen appellatione parti ad eundem nuntium apostolicum appellare volenti. Credo in alteram partem consensurum, siquidem etiam antea Viennae me praesente et restantiarum praedictarum extradatione sollicitante consenserat. Siquidem meum singularem nuntium ad eundem cum literis meis tam gratia hujus rei, quam alterius ad Rdmum. spectantis miserim, responsum super iisdem in horas ab eodem, exspecto.

Pro ventilatione causae propriae, expensas proprias praeparate, pro causa cum Rssmo. communi, expensae etiam communes, scitis unde accipiantur. Quoniam consilium hungaricum Viennae proxime habitum concluserit, ut unusquisque in Valachos praetendens teneatur privilegia sua coram Judicibus regni ordinariis in proxime affutura octava producere; cui etiam conclusioni assensum sua Majestas praebuit. Vrae. Rdae. dnationes. etsi nihil juris in

eosdem Valachos praetendant, praetendit tamen Rdmus. noster, item Praepositus in Capitulum Chasmense, qui etiam, si quidpiam obtinere intendant, privilegia ac alia documenta super praetensione iuxta praemissam conclusionem praesentare tenebuntur. Credo Rdmum. aliquem missurum cum privilegiis, et forte aliquid expensarum daturum. Pro his omnibus peragendis pro parte Rdissimarum. Dtionum. Vrarum. mea opinione Rdus. dnus. archidiaconus Bexin mittendus est, et quidem bene super negotiis instructus, et tam literalibus instrumentis, quam etiam expensis munitus. Cui forte Rdmus. causa suorum negotiorum in suis expensis aliquem associabit. Nova, scriptu digna, non occurrunt alia, quam quod sua Majestas per gratiam Dei convaluit, ac legatum suum in Turciam pro firmanda et stabilienda pace miserit. Haec pro nunc vestris Rdis. dtionibus. scribere necesse duxi, quas de caetero ad vota valere cupio.

Viennae Austriae die septima mensis Octobris anno dni. 1628.

Rdarum Dtionum. Vrarum. frater in Christo prout et
servus in obsequiis
Benedictus Vinkovich, Praepositus Zagrabiensis.

Iz vana.

Vinkovich Benedicti, Praepositi mas. de diversis capituli causis et negotiis literae Vienna ad capitulum datae 1628.

Admodum Reverendis Dnis. Capitulo Ecclesiae Zagrabiensis Dnis. ac Fratribus Christo observandis. Zagrabiam. (L. S.)

(Iz arkiva kaptola zagr. Acta. Cap. ant. Fasc. 17. br. 68.)

3.

Njeki Burić piše Benku Vinkoviću, predstojniku crkve zagrebačke o stanju Siska, pozivajući ga da onamo dodje. U Sisku dne 23. travnja 1629.

Admodum Reverende Domine et Patrone obsequentissime.
Salutem cum meorum servitiorum comendatione.

Iz lyzthow Vasce milozty razumeh, u koyeh my pissethe, da byh Czvethkovycha thamo pozlal. A Czvetkovychye odovuda odassal josche na velyky pethak, thaky popolne, jaszem stymal da ye k Iwrw Brozw. A kada my Vassa Miloszt pissethe, da byh dal Vassoy Miloszty na znanye, sto nevolny gladomorny Zis-

chany miszle, koy szu byly odesly, i koy josche sze neszu byly ganuly, ztanovitho tho moram Vassoj Miloszty dathy na znanye, da ako sto dobra szada polagh obechanya snymy neuchynisse goszpoda, vszi szu konspirovaly tacito modo, Ar szu imali tholnach, da sze hothe rasztechy i napothlam, Ar govore da razmyrye hoche bythy, A od glada pomiramo, nebudemo nigdar zmirom, hochemo szvojim glavam i nassy dechycze iszkaty mesztha. Gospoda, govorechy, doszta obechu, Ali ga nista né vydethy. Zatho moy goszpon Praepust cum Senioribus ymaythe Consilium, ÿ ne stenthaythe, nego szada vchynethe nesto dobro sto nayberse morethe, neposzlwsaythe vszakoga, koy k thomw nistar nezna, nego szamy szymo doydethe, goszpon Kantor y goszpon Ambrosius y vchynethe danam aeterna memoria u ovom ymanyu ostane, y da reku napothlam, da sta nezu mogly drwgy dokonchathy, tho ye za V. M. dokonchano, Ako sto dobra zada vchynizthe, zthanovytho ze hoche ono ymanye, y ova krayna o drugod napunythy, lysztor toga chakayu vnogy megyassy, kayze vchyny, Ar ye povzud jwr puschen glaz da hochethe doythy. Za prezeku za volyu bosyu prepaschethe, da ze potverdy thaky, Ar zly glazy dohagyayu. Vode zu zozpeth dosle, Aly ze wffam da zkoro hothe oplaznuthy. Gozp. bogh V. M. zdrawu y vezelu dersi.

Datum Zizcy die 23. Aprilis 1629.

Servus Ziromah Bwrych.

Iz vana.

Admodum Reverendo Domino Benedicto Vinkovich Praeposito Maiori et Canonico Ecclesiae Zagrabiensis nec non Rmi. Dni. Zagrabiensis in Spiritualibus Vicario ac Causarum generali auditori. Domino et Patrono obsequentissimo.

Odozdo drugom rukom.

Ad exequenda introscripta Dnus. Praepositus praedictus mille flor. Hungar. per Capitulum Zagrab. mutuo accipere et Sisciensibus famelicosissimis semper sub spe restitutionis distribuere curavit.

(Acta. Antiqua Cap. Zagrab. Fasc. 94. br. 68.)

4.

Juraj Drašković, biskup vacki, javlja biskupu Vinkoviću, da će kardinal Pasman kao poslanik cesarov k papi putovati u Rim kroz Zagreb. U Požunu dne 4. velj. 1632.

Revsme. Dne. Frater in Christo observandissime!

Sacra Caes. Majestas legatum extraordinarium mittit Romam ad summum Pontificem, Eminentissimum Dnum. Cardinalem no-

strum in rebus Imperii Romani gravissimis. Sequenti hebdomada movebit hinc Eminentissimus, iterque suum per Sclavoniam arripiet, nimirum Sabaria Rakolspurgum, inde Csakatorniam, Varasdinum, illinc atque Zagrabiam petet, Zagrabia concedet Labacum, dein Venetias. Quocirca volui Redmae. Dtioni, Vrae. rem mature significare motu proprio, non passus ab Eminentissimo, ut tantum Principem pro dignitate sciant excipere. Rdma. Dtio. Vra. recte fecerit, si Illmo. Dno. Bano, et aliis, quorum interest, idem significet, praesertim Revmo. Dno. Episcopo, cui absequia mea defero, et Reverendis Patribus Societatis. Saluto amicos peramanter.

Servet Deus Revdmam. Dnem. Vram. incolumem.

Posonii 4. Februarii 1632.

Rdmae. Dtionis Vrae. Frater in Christo addmus.

Georgius Draskovich,
Eppus. Vaciensis.

Iz vana.

Revdissimo Domino Benedicto Vinkovich, nominato episcopo quinqueecclesiensi, Praeposito Zagrabiensi, Sacrae Caes. Regiaeque Mattis. Consiliario. Dno. Fratri in Christo obssmo. Zagrabiae. Cito. cito. citissime.

(Iz arkiva kapt. zagreb. Acta. Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

5.

Benko Vinković javlja kaptolu zagrebačkomu njeke zaključke crkvenoga zbora trnavskoga i o smrti Luke Hrastovačkoga. U Beču na dan subote poslie spasova 1632.

Admodum Rdi. Dni. et Fratres in Christo observandi.

Salute et Servitii mei commendatione praemissa.

Quid actum et conclusum sit in synodo Tyrnaviae ad praesens habita, longum foret referre singula, typis mandata suo tempore patebunt. Inter quae duo in praejudicium Ecclesiae nostrae conclusa et per Reverendissimum Dnum. Bosnensem, Revdmi. Dni. nri. Praelati et Dtionum. Vrarum. Adm. Reverendarum Nuncium admissa sunt, me quidem reclamante. Primum ut Ritus sive Officium Romanum in Ecclesiam etiam Zagrabiensem introducatur, idem Revdmus. Dnus. Bosnen. veluti Nuntius Vester et Rmi. in personis earundem, me quidem resistente, admisit, inter reliqua ad meas opositiones dicens, se in commissis a Revmo. et Capitulo Zagrab. nostro habere, ut non reciperetur Officium romanum. Quid ad haec replicaverim, quid Dnus. Eminentissimus Pri-

mas et Cardinalis dixerit, quia praesentibus prolixum esset recensere, coram iisdem Dtionibus. Vris. Deo duce constitutus, relaturus. Alterum vero, me quidem ut Praeposito repugnante, ast Dno. Nuncio Vestro admittente, in Praejudicium Ecclesiae Vestrae videtur esse conclusum, videlicet, ut non solum Hungaricorum Episcoporum demortuorum, sed etiam Zagrabiensis res mobiles Seminario juxta Diploma Regium cedentes, in pecuniam conversae ad Seminarium Hungaricum applicentur; Restantiae etiam rerum piae memoriae in Dno. defuncti Petri Domitrovichii Seminario cedere juxta diploma debentes, jussae sunt sursum mitti et dicto Seminario Hungarico applicari. Quibus Modis et Rationibus me opponendo instíterim, ut res demortuorum Zagrabiensium Episcoporum Seminario juxta diploma cedentes, Seminario Zagrabiensi Vienna fundato applicarentur, quid etiam per talem oppositionem effecerim, suo tempore declaraturus.

Norunt Admodum Rdae. Dtiones. Vrae. terminum judicii inter me et praedictum Dnum. Bosnensem ratione vineae Mladina ventilandi, ad 23. Maji praesentis praefixum esse, ad quem terminum, quia Zagrabiam, etiamsi Dno. propitio, pro tunc superstes ero, venire minime potero, oro easdem, differant eundem usque adventum utriusque nostrum, nam et Dnus Bosnensis rediturus est Zagrabiam brevi, visitatis monasteriis Paulianis in Austria existentibus; Visitatio Polonicorum Paulianorum monasteriorum ob bella inter Polonos et Moscovitas grassantia, dilata est usque ad pacatiora tempora. Ratione dilationis hujus termini cum Dno. Bosnensi transigere volebam, et ecce dum ad eundem idcirco meum mitto Nuncium, eundem discessisse comperit, me quidem inscio, quamvis in ultimo nostro Conventu se minime discessurum me inscio promiserat.

Dominus Lucas Hrasztovaczki, suae Mattis. bellicus Colonellus, nostrum omnium sincerus ac fidus Amicus, Pragae extremum clausit diem, ut literae Georgii Bareczak ad Egregium Dnum. Barilovichium Viennae ad praesens existentem, datae testantur. Cujus Animae Dnus. et Pater misericordiarum sit propitius. Universa bona illius tam in territorio nostro, quam alibi existantia, sed etiam res mobiles partim in suis, patim in meis aedibus existentes, Dnis. Vris. tanquam pupillorum, Affinium et Consanguineorum ejusdem patronis sint commendatae; non patiantur illas distrahi usque adventum meum, cui suum testamentum propria manu

conditum Zagrabiae ultimatim discedens, tradidit executioni demandandum, una cum certis adjunctis, ita tamen, quod si aliud non fecerit testamentum, quod nullum postea dicitur fecisse, quod tamen adhuc incertum est, an fecerit aliud nec ne. Obitum praedicti Dni. Lucae Hrasztovaczki multi dolent, non deerunt etiam, qui super eo gaudent et gaudebunt, praesertim cives montis Graecensis vicini nostri, sed etiam illi, quibus anno proxime praeterito Zagrabiae existens multos aureos pro militibus conducendis crediderat et tamen vel nullos vel paucos conduxerant.

Cetera scribere non vacat, haec ad praesens raptim scripta sufficiant.

Datae Praesentes Viennae Sabbatho proximo post festum Ascensionis domini. Anno D. 1632.

Earundem Dnum. Vrarum. Adm. Rev. Frater in Christo

B. V. (Benedictus Vinkovich)

Praepositus zagrabiensis.

Iz vana.

Benedictus Vinkovich Praepositus Zagrab. ad Synodum Provincialem Tyrnaviensem aliqua conclusa insinuat, in specie circa Ritum Romanum in Ecclesia Zagrab. introducendum et Substantiam demortuorum Episcoporum Cr aticorum Seminario Hungarico applicandam.

Admodum Revdis. Dominis Capitulo Ecclesiae Zagrabiensis Dominis et Fratribus in Christo observandis. Zagrabiam (L. S.)

(Iz Arkiva kapt. zagr. Acta Cap. Ant. Fasc. 95. br 2).

6.

Legat papinski Cirijako Roccia sviedoči o posvećenju Benka Vinkovića za biskupa pećuhskoga. U Beču dne 27. ožujka 1634.

Ciriacus S. R. E. Praesbiter Cardinalis, Roccius Nuncupatus, Archyepiscopus Patracensis, ad Majestatem Caesaream, ac per Germaniam, Hungariam, Boemiam, Styriam, Carinthiam, Croatiam, Universumque Rom Imp. districtum Sanctissimi D. N. Domini Urbani divina providentia Papae VIII. et Sanctae sedis Apostolicae cum facultate Legati de latere Nuncius.

Universis et singulis praesentes nostras testimoniales litteras inspecturis, lecturis pariter et audituris, fidem facimus et attestamur: quod nos accepta Bulla sanctissimi D. N. Urbani Papae VIII. sub dato Romae apud sanctam Mariam Majorem Anno milesimo sexcentesimo trigesimo tertio, octavo idus Junii, sub confirmationae

Reverendissimi Domini Benedicti Vinkovich in Episcopatu Quinqueecclesiensi, ad quem idem Reverendissimus a sua sacra Cesarea Regiaque Majaestate tanquam Rege Hungariae fuerat nominatus, ac suae Sanctitati presentatus, suffragante ad hoc nobis facultate ac potestate eiusdem Sanctissimi D. N. die Dominica decima nona praesentis mensis, anni currentis, qua etiam die solemnitas S. Josephi celebrabatur, existentes in Ecclesia Beatae Mariae Reginae Angelorum Domus professae societatis Jesu, ad maiorem dictae Ecclesiae Aram, praefatum Reverendissimum Dominum Benedictum Sacerdotem, coram nobis genibus flexum, ac sacerdotalibus requisitis vestibus indutum, humiliter et devote acceptantem, intra missarum solemnia Pontificalibus induti, praeviis prius solitis instantiis, nec non emisso ab eo solito Juramento, sacrosanctis tactis Evangeliis, in manibus nostris praestito, ac praeviis et consuetis Interrogationibus, nec non aliis quibuscunque solemnitatibus, et ceremoniis in similibus adhiberi solitis, et consvaetis, et a praedicta sancta Romana Ecclesia demandatis, adhibitis, et servatis, in Episcopum Quinqueecclesiensem, assistentibus Nobis semper et intervenientibus Reverendissimis Dominis Stephano Sennyei Episcopo Jauriensi, Joanne Tonco Episcopo Bosnensi, et Joanne Episcopo Germanicensi Abate Monastirii scotensis, et Vienensi sufraganeo, rite et recte in Dno. iuxta eiusdem Sanctae R. E. ritum, morem, et consvetudinem consecravimus, eiusque consecrationis muneri Magnatum, Nobilium, Procerum, tum et Civicum et Populi utriusque sexus multitudine adstante et praesentibus quoque infrascipto Notario et Cancellario nostro, nec non Reverendis Dominis J. Franc. Quadrio Mediolanensi, et Jacobo Ridolfucio de Camerino familiaribus et Capellanis nostris, Impendimus. In quorum omnium testimonium praesentes nostra, dictique Cancellarii manibus obsignatas Jussimus, et nostri soliti sigilli fecimus communiri.

Datum Viennae Austriae die vigesima septima praedicti mensis Martii eiusdem Anni Domini millesimi sexcentesimi trigesimi quarti, Indictione secunda, Pontificatus autem sanctissimi D. N. Domini Urbani Papae VIII. anno undecimo.

Cardinalis Roccius.

L. S. Joannes Petrus Zanonus Juris U. D. Notarius et Cancellarius.

Iz vana.

Super Consecratione Benedicti Vinkovich in Episc. Quinqueecclesiensem 1634.

(Acta Capituli antiqua. Fasc. 94. br. 68.)

7.

Juraj Drašković, biskup vacki, piše biskupu Vinkoviću, da se Tomko Marnavić odreko biskupije bosanske, da je Kratz uhvaćen itd. U Požunu dne 2. travnja 1635.

Revdme. Dne et Frater mihi in Christo obsme.

Grata mihi fuit Rvmae. Dnis. Vrae. Epistola, et gaudeo, quod Illmo. Dno. Bano injurias nostras ratione metarum exposuerit. Si vixero, et tunc in Porno esse potero, omnino nec mihi nec Revmae. Dni. Vrae. deero, sed haec pendent a futuris contigentibus. Revmus. quondam Bosnensis hujusmodi esse desiit, omnino abdicavit se eo munere, credo idcirco, quia Romae ampliora expectat. Emtmus. Cardinalis noster non ita vehementer succenset uti antea, res tamen Romam perscripta fuit, ubi vehementer mirantur audaciam Synodi Dioecesanae adversus nationalem. Famulus Dmnis. Vrae. Revdmae. Dnum. Comitem Paulum Palfi hic non offendit, nec quidquam dixit, ad quae plura rescribenda essent. Cratz Viennae e custodia elapsus, ultra Biche captus est, et hodie huc reductus, maxime opera Dni. Comitis Pauli Palfi et Dni. Bercheni, qui eum insequebatur. Erit res gratissima Imperatori, est enim captivus maximi momenti. Pax cum Saxone adhuc incerta.

Deus Revmam. Dnem. Vram. servet. diu incolumem!

Posonii 2. Aprilis 1635.

Revmae. Dnis. Vrae. Servus et Frater addmus.
Georgius Draskovich,
episcopus Vaciensis

Iz vana

Revmo. Dno. Benedicto Vinkovich Episcopo Quinqueeclesiensi, Praeposito Zagrab. et Abbati Diakensi. S. C. Regiaeque Mattis. Consiliario et Dno Fratri in Christo mihi observandissimo.

(Iz arkiva kapt. zagr. Acta Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

8.

Franjo Ergeljski, biskup zagr., proglasuje papin Breve o uvedenju obrəda rimskoga u crkvi zagrebačkoj. Dne 23. studenoga 1635.

Nos Franciscus Erghelius, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Zagrabiensis, Beatissimae Mariae Virginis de Topuzka Abbas commendatarius ac Sacrmae. Craes Regiaeque Mattis. Con-

siliarius, universis et singulis Rmis. Rndis. et Venerabilibus Dnis. Capitulis, Praepositis, Archidiaconis, Vice-Archidiaconis, Praebendariis, Parochis, Capellanis et aliis omnibus Dioecesis nostrae Personis ecclesiasticis, salutem et paternam Benedictionem. Noverint Dnes. Vrae. Sanctissimum Dnum. nostrum Urbanum VIII. universalis Ecclesiae Papam, de et super recipiendis in Ecclesia hac et tota Dioecesi Zagrabiensi Missali ac Breviario Rituque Romano, se se clementissime resolvisse, ac super iis sub Sigillo Piscatoris Breve Apostolicum in haec verba, ut sequitur, extradedisse. Urbanus P. P. Octavus. Ad futuram rei memoriam. Exponi nobis nuper fecit dilectus filius noster Petrus tituli S. Hieronymi Illiricorum Presbiter Cardinalis Pazmanus, Nuncius Ecclesiae Strigoniensis ex concessione et dispensatione Aplica, Praesul, quod licet iteratis Synodis et cum assensu nedum suffraganeorum suorum, verum etiam Venerabilis Francisci Archi-Episcopi Colocensis, ejusque pariter Suffraganeorum, in omnibus Ecclesiis ad Coronam Regni Hungariae spectantibus, Ritum Ecclesiae Romanae introduxerit, nihilominus Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis duntaxat, post captum 14 mensium ab ultima Synodo Hungarica in una Synodo anno proxime praeterito congregata, assensui universali se opposuit, oppugnando et renuendo Ritum praefatum ac protestando de habendo ad hanc sanctam sedem recursu. Quapropter cum Missale et Breviaria Ecclesiae Zagrabiensis, opera dilecti Filii nostri Francisci s. Laurentii in Damaso Diaconi Cardinalis Barberini, Nuntii Sacrae Rom. Ecclesiae Vice-Cancellarii nostri, secundum carnem ex Fratre Germano Nepotis, ad Romanam Curiam transportata et a Ven. ftribus. nostris S. R. E. Cardinalibus contra haereticam pravitatem Inquisitoribus Generalibus recognita, eaque variis defectibus obnoxia comperta fuerint, et Ven. Frater Episcopus Zagrabiensis literis ejus ad Ven. etiam Fratrem Episcopum Bosnensem, ejus Coadjutorem datis, pro Introductione dicti Ritus Ecclesiae Romanae instet nobis, propterea dictus Petrus Cardinalis humillime supplicando fecit, ut in praemissis oppositioni providere de benignitate aplica. dignaremur. Nos igitur dicti Petri Cardinalis notis, quantum cum Domino possumus, annuere, illumque specialibus favoribus et gratiis prosequi volentes, humillimae Supplicationi inclinati, quod Ecclesiae Hungariae praefatae, illarumque Praesules, Canonici et aliae quaevis Personae Ecclesiaeticae illarum servitiis adscriptae. Missali et Breviario juxta Ritum Ecclesiae Romanae,

uti omnino debeant et teneantur, Apostolica Auctoritate tenore praesentium statuimus et ordinamus, Synodumque Dioecesanam Zagrabiensem, ut praefatur celebratam, auctoritate et tenore praesentium cassamus, irritamus et anullamus, ac pro cassata, irrita et annullata haberi volumus et mandamus, decernentes irritum et innane, si quid secus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, contigerit attestari. Non obstantibus Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis ac ...tarum Ecclesiarum etiam Juramento Confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis Statutis et Consvetudinibus, caeterisque Contrariis quibuscunque. Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die XXVIII. Septembris MDCXXXV. Pontificatus nostri anno 13. Quod Breve apostolicum Nos, qua decet Reverentia et observantia acceptando et Executioni mandando, nuper, die nempe 17. hujus Mensis convocato venerabili Capitulo Cathedrali nostro in Camera Audientiae Palatii nostri per Reverendum Dnum. Andream Ottavczium, Archidiaconum Chazmensem et Protonotarium Aplicum. ad intelligentiam omnium eorundem publice legi, intimari et insinuari fecimus, tum vero de verbo ad verbum transumptum sub Sigillo nostro Authentico et Manus Nrae. subscriptione ad Valvas Cathedralis hujus Ecclesiae affigendo, ad Omnium et Universorum notitiam eas Aplicas. literas notificamus et publicamus in virtute salutaris obedientiae; Vobis committentes et mandantes, ut juxta Continentias earundem literarum Aplicarum. Breviarium Romanum et Missale, Ritumque Romanum (Zagrabiense postposito) recipientes, non solum in Ecclesia Cathedrali hac Zagrabiensi, verum etiam in aliis cunctis et universis Dioecesis nostrae Ecclesiis, tam in Choro, quam extra Chorum, Romanum Ritum statim post expletum 4 septimanarum Spatium, a die hodierna computando observatis. Secus nullatenus facturi. — Datum ex Palatio nostro Episcopali Zagrabiensi die 20. Novembris Anno Dni. 1835.

Franciscus Episcopus Zagrabiensis m p. (L. S.) Lecta et in dictione contrariis correcta. Idem Eppus. m. p.

S traga.

Anno Dni. 1635 in Vigilia S. Thomae Apostoli Venble. Capitulum Zagrabiense medio Rndorum. Dnorum. Ambrosii Jaskay, Praepositi Chazmen. et Casparis Verbanovich Custodis, Canonicorum Ecclesiae Zagrabien. coram nobis personaliter constitutorum, in-

troscriptis literis Aplicis. sicuti antea, ita et nunc debitam obedientiam et Reverentiam exhibendo. Ritum et Officium Romanum acceptaverunt, petentes a nobis, ut nos terminum aliquem competentem pro acquirendis libris ad dictum Officium et Ritum Romanum in Ecclesia Cathedrali Zagrabiensi peragendum necessariis, eidem paterne daremus, et quia justum petere videbantur, idcirco nos pro acquirendis et apportandis ad Officium et Ritum Romanum peragendum libris necessariis, Festum Paschae proxime adfuturae pro competenti termino Venerabili Capitulo Choroque Zagrabiensi ac Praebendariis ejusdem Chori, nec non aliis omnibus in praesenti affixa specificatis, dedimus et assignavimus, ac de praesenti damus et assignamus.

Franciscus Eppus. Zagrab. m. p.

Iz vana.

Urbani VIII. Papae Breve de recipiendo Breviario et Missali Ritus Ecclae. Romanae publicatum 1635. et a Capitulo ita acceptatum, ut terminus pro obtinendis libris usque ad Pascha prorogatus fuerit.

(Iz arkiva kapt. zagr. Acta. Cap. ant. Fasc. 95. br. 3.)

9.

Juraj Križanić protuslovi svomu šurjaku Jurju Sandriću. U Zagrebu dne 23. listopada 1635.

Nos Comes Sigismundus Erdödy etc. Memoriae commendamus per praesentes: quod Egregius Georgius filius Egregii olim Casparis Krisanich, ex generosa domina Susanna Orssich consorte ejus progenitus, nostram personaliter veniens in presentiam, per modum solemnis Protestationis, Inhibitionis et Contradictionis, reclamationis, retractationisque et reuocationis, nobis detegere et significare curauit in hunc modum: Qualiter in anno currente infrascripto circa feriam sextam proximam ante dominicam Passionis, Egregius Georgius Zandrich et generosa domina Barbara Krisanich Consors eiusdem, affinis videlicet et soror eiusdem protestantis, certa bona seu res mobiles, non modo ipsius Dominae Barbarae Krisanich, verum etiam praefati protestantis paternas, Portionem utputa utriusque, prae manibus et potestate Generosi Do-

[1] Ovaj Juraj Sandrić bio je sin Martina Sandrića, kapetana u Primorju i Vinodolu, i Margarite Sćipačićeve, te je imao imanja kod Ribnika, što njegovomu otcu skrbnici gvofovah Zrinskih g. 1628 založiše.

mini Burkhardi Hiczing, praefatae Sacr. Caes. R. Apost. Mayestatis Consiliarii ac Ducatus Carnioliae a Secretis et Epistolis, veluti Tutoris ejusdem Protestantis, et Nobilis Georgii filii Egregii Christophori Jankovich, ex Generosa quondam Domina Helena Consorte eiusdem, filia vero Egregii quondam Georgii Douolich, ex Generosa quondam Helena Krisanich alias consorte eiusdem suscepta procreati, existentibus attunc et constitutis ab codem Domino Burkhardo Hiczingh, vigore cuiusdam per eosdem pretensae Procuratoriae Constitutionis et attributae Plenipotentiae ipsius Protestantis, in arce Ozaly Illustrissimorum Dominorum Comitum a Zrinio in Cottu. Zagrab. existenti, habitae, coram Magnifico Domino Thoma Mikulich de Brokunovecz Sacratissimae Caes. et Reg. May. Praesentiae in Judiciis Locumtenente, tunc inibi tamquam substituto Judice certorum Nobilium in pertinentiis praefatae Arcis Ozaly Bona habentium Causas generaliter discutiente et dijudicante, idem Juris ordine prosequuti fuissent et obtinuissent. Cum tamen praelibatus protestans in eiusmodi Procuratoriam seu Plenipotentiariam Constitutionem modo praemisso per ipsos Actores praetensam, nullatenus quoad portionem suam devenisset atque condescendisset; et si quam forte fecisse praetenderetur, eam aetate illegitima, et neque coram aliquo loco credibili vel Judice ordinario celebrasset, atque per hoc a Tutela praefati Domini Burkhardi Hiczingh minime recessisse dignosceretur, prout recedere nollet etiam de praesenti. Unde facta eiusmodi solemni Protestatione, memoratus Georgius Krisanich primum et ante omnia praetensam eiusmodi Constitutionem procuratoriam seu plenipotentiariam, si quam quomodocunque, quandocunque ac sub quibuscunque verborum formis emanatam fecisset, in omnibus suis punctis, clausulis et Articulis, in toto videlicet et qualibet sua parte, reuocasset; retractasset, cassasset et anihilasset, eidemque per omnia reclamasset, et Contradixisset: Et (?) nihilonimus idem protestans praefatos Affinem et sororem, suos Ipsorumque Haeredes et posteritates vtriusque sexus universos et alios quoslibet cuiuscunque status, gradus, Conditionis et Praeminentiae homines a praetactae Portionis suae acquisitione, obtentione, impetratione, et sese quouis exquisito sub colore in dominium eiusdem intromissione, usuum et fructuum quorumlibet exinde perceptione, seu percipi factione, Sacram vero Caes. et Reg. Maiestatem Dom. nostrum Clementissimum, et Dominum Comitem Palatinum Regni Hungariae a Consensus superinde adhibi-

tione, uniuersa insuper Capitula et Conuentus et alia quaeuis loca Credibilia a litterarum suarum tam fassionalium, quam aliarum quarumlibet sub quauis uerborum forma uel iam datarum, uel in posterum forte extradandarum, juribus dicti protestantis derogantium emanatione, Inhibuit contradicendo et contradixit Inhibendo publice et manifeste, similiter coram nobis harum nostrarum vigore testimonio litterarum mediante. Datum Zagrabiae feria secunda proxima post festum S. Ursulae Virginis et Martyris. Anno Domini 1635.

(Ex Protocollo Archivi Cap. Zagrab. N. 27. p. 724.)

10.

Kardinal Pasman kori biskupa zagrebačkoga, što trpi u svom kapitulu opoziciju proti obredu rimskomu. U Požunu dne 8. prosinca 1635

Revme. Dne. Frater observande!

Binas Rvmae. Dnis Vrae, literas intra hos proximos 15 dies accepi, in quibus mihi multa Admiratione digna occurrerunt.

Primum est, quod Rdma. Dtio. Vra. scribit in synodo Dioecesana se non consensisse ad irritandum Statutum Provincialis Synodi de Ritu Romano recipiendo. Nam sicut in Synodo Provinciali nulli vocem definitivam habent, nisi soli Episcopi, ita in Dioecesana Synodo solus loci Ordinarius habet Autoritatem statuendi et ordinandi, quae opportuna sunt; reliqui autem, sive Canonici sive Plebani idcirco tantum intersunt, ut Informationes dare possint Ordinario, et ut mandata sui Ordinarii reverenter intelligant. Cum igitur sola Vra. Rvdma. Dnatio. habuerit jus in dioecesana Synodo determinandi et ordinandi, quod secundum Deum et Jura Canonica utile judicavit, nec potuit nec debuit in Praejudicium juris Episcopalis admittere, ut contra, aut praeter Voluntatem suam quidquam a reliquis clericis, cujuscunque gradus, in Synodo dioecesana ordinaretur.

Secundum est, quod cum prioribus literis tam operose Vra. Dtio. Revma. excuset Praepositum Zagrabiensem: quod nullam ipse partem habuerit in Ritu Romano reprobando, in secundis literis Factum ipsius tam contrarium significet.

Tertium est, quod Vra. Revma. Dtio. Schisma in Capitulo fieri patiatur, unius hominis proterva obstinatione. Equidem si si-

mile aliquid in Ecclesia mea factum fuisset (quod Deus clementer avertat) factionis Auctores et Complices nullo habito cujuscunque dignitatis respectu, ipso facto Capitulo exclusissem, id quod etiam Vram. Dnem. Revmam. facere debere omnino existimo; saeditiosa enim hujusmodi Scandala nec possunt nec debent silentio transmitti, nisi Correctio et Satisfactio competens praestetur. Isti sunt gradus, per quos praesumtio in ruinas praecipitat dura capita. Primo Ordinarium, deinde Patriarcham seu Primatem, postea Concilium nationale, denique suam Sanctitatem posthabere.

Haec sunt, quae mihi Admirationem pariunt, in literis Revmaė. Dnis. Vraė., quam ut Authoritate sua utatur, moneo, ne malum hoc latius serpat, et Capitulum factionibus et Dissidiis involvat.

Servet Deus Revmam. Dnem. Vram. feliciter. Posonii 8. Decembris 1635. Revmae. Dnis. Vrae. Frater addtmus.

Cardinalis Pasman m. p.

Iz vana.

1635. Pazmani Primatis Exprobratio contra Eppum. Zagrabien. intuitu. Ritus Romani in Synodo Dioecesana reprobati.

(Iz Arkiva kap. zagr. Acta. Cap. Ant. Fasc. 95. br. 4.)

11.

Juraj Drašković, biskup gjurski, piše Vinkoviću o raznih stvarih. U Subotištu dne 4. ožujka 1637.

Revme. Dne. et Frater in Christo mihi observandissime!

Reversus Vienna famulus attulit mihi suadere Amicos, ut Viennam me conferam, quare cras Deo volente itineri me accingam ita, ut die Dominico vesperi sim Viennae. De Consiliariis Viennam aut Posonium convocandis nihil certi scitur. Dnus. Cardinalis et dnus. Palatinus non sunt Viennae, incertum an venturi. Inter Hispanos et Ducem Parmensem pax conclusa est. Si Revmae Dtioni. Vrae. non esset molestum currum suum sive Kochi et equos Viennam mihi accommodare, agerem gratias, nam multi erimus, et equi rusticani deficiunt in via: Hinc quidem facilius mihi esset movere, at Sopronio deinde etiam rusticanis equis carebo. Aliud, quod scribam, non habeo,

Deus Revmam. Dnem. Vram. servet incolumem. Sabariae 4. Martii 1637. Revmae. Dnis. Vrae.

Servus et frater addmus.

Georgius Draskovich, Eppus. Jaurinen.

Iz vana.

Rdissimo. dno. Benedicto Vinkovich, Episcopo Quinqueecclesiensi, Praeposito Zagrabiensi, abbati Diakensi, s. c. Regiaeque Mattis. Consiliario et Dno. Fratri in Chrs. obssmo. (L. S.)

(Iz Arkiva kap. zagr. Acta Cap. Ant. Fasc. 96. br. 12.)

12.

Koncept biskupa Vinkovića, pripravljen na njekoga hrvatskoga Protestanta, oko g. 1637.

Spblis. ac Magfice. Domine, amice mihi obssme., praemissa Servitiorum meorum Commendatione paratissima, salutem in domino optatam.

Znazthe W. m. da ye gdin. Bogh tothj u ztarom, toli u nouom Testamentome polosil Biskuphe y oztale Redounike, duhovne Paztire na tho: Da bi ne liztor niegha hvalili y niemu zlusili, negho da bi liuchtuo niegovo uchili, i na praui puth zvelichenia raunali, po kom bi moghli doyti u nebezko kraleztuo i sitak uekovechni. I onem duhounem Paztirom, ki bi na duse chlovechanzke y na nihouo zuelichenie marlivo pazku nosili, krutho ym ie uelik naiem gdin. Bogh obechal dathi; A onem ze, koteri bi na tho marlive pazke nemali, gdin. Bogh toli ztarom, toli u nouom Testamentomu grozi z kastigum. Buduchi zatho jaz nedoztoyan Biskuph zagrebechke biskupie y Paztir duhouni u nyoy y vzi toli Plemeniti, toli neplemeniti liudi u zagrebachkoj Biskupije ztojechi, iezu moie duhoune ovcze, pazuchi moye ovcze duhoune, dusan zam na nye pazku imathj, da koya nezabludi, y ako bi koya zabludila, dusan zam ju poyzkati, y u Jato Christusevo dopeliathj, da nepoghine y za nye poghibelnozt, nebudem moral ztrasna rachuna gdinu. Christusu dauatj. A od unogeh szam razumel, da ye V. m. od Jatha ovacz duhovnih, to ye tho od verneh Christuseueh odztupila y zabludila, blud, je li Lutor Martona ili Calvinus Janusa nazledujuch, koya zta obadua zbogh zuojeh bludow na ueke poghinula, pothotom takouom bludu jezthe W. m. iz zuete matere chirkue y uere Catholichanzke izstupili, prez koye nijeden chlovek nemore se zvelichiti, kako to zueti Augustin Tomo 3. libro unico de fide, ad Petrum Diaconum cap. 37. ouako valuje: „Firmissime tene, et mullatenus dubites, omnem extra Ecclesiam Catholicam babtisatum non posse fieri participem vitae aeternae, si ante finem vitae hujus non fuerit redditus atque incor-

poratus Ecclesiae Catholicae. Et post pauca: Firmissime teno et nullatenus dubites, non solum omnes paganos, sed etiam omnes Jndaeos, Haereticos, atque Schismaticos, qui extra Ecclesiam Catholicam praesentem finiunt vitam, in ignem aeternum ituros, qui paratus est Diabulo, et Angelis ejus". I pokedobe W. m. u Zagrebechkoj Bizkupije stojechi jezthe moya duhouna ovcza y imate biti, doklam u Zagrebechkoj biskupije budete ztali, da ztrasna rachuna pred gozpodinom Christusem, nebudem od poghibelnozthi uase (od koye uaz gdin. Bogh mentuj!) daual, dusan zam, polegh moye duhoune paztirske chasti W. m od bluda odwrachati i u zuetu mater Chirkww Catholichanzku (zvan koje nemorete ze zuelichiti) nawrachati, i u nju pripeliati, z voliom y pomochjom gdina. Christusa, prez koga nikaj nemoremo uchiniti, koye naiveksi Bizkuph y Pasthir vzeh suoyeh duhouneh ovacz, to je tho verneh. Verni se nieghovi imenuiu, koji ze w niegove ovcharnicze, to je tho u zvete matere chirkue y polegh togha u vere Catholichanzke nahaiaju y u nioj buduchi Christuseve szvete zapouedi, na kuliko je chloveku po boshie miloschie moghuche, do koncza sithka zuojegha obdersavaju. Ar oni, koji ze u thom nahayaiu, y do koncza sitka szvoyegha obztoje, oni ze hote zvelichiti, kako Christus gospodin vuchi, govorechi: „Qui autem perseveraverit usque in finem hic salvus erit. Matth. 10" Zato, da ze y W. m. budete moghli prava Christuseva ovcza imenouati, i u broj vernih Christuseueh vpazthi, W. M. liubezniuem y ochinem zakonom opominam, da imate blud on, kogha nazledujete, ali je Lutor Martona ali je Calvinus Janusa, oztaviti, ostauiusi, da imate u ovcharniczu christusevu, to je to u zvethu mater chirkw y veru Chatholichanzku zastupithi, y u nyoj do koncza vasega sitka obztati, ako ze mizlite zvelichiti; ako togha nevchinite, polegh rechih sz. Augustina gori popizaneh, zvelichenia nechete dobiti. Opominam takajse W. m. da bi tho dobrouolno uchinili, ar ako gha dobrovolno nevchinite, iaz polegh zapouedi gdina, Christusa oue: „Compelle intrare, ut adimpleatur domus mea. Lucae 14." I szvete matere chirkue i plemenithoga zlovenzkoga orzaga artikulusew, budem moral W. m. z duhovnom paztirzkom sibom na tho naghibati. Pokedobe vera prava Catholichanzka jezth dar od gdina. Bogha, koy ze po szuetom duhu daje, kako zvethy Pauel zuedochy, (ad Cor. 12.) Daruj Vaz gdin. Bogh ne liztor zdravyem i uezeljem, negho takajse z prauom uerom Catholichanzkom, od kogha dara,.

*

ne na ovom zvetu plemenitesegha, ne haznovitesegha dara, kako sv. Augustin Tomo 10. Sermone 1. „De uerbis apostoli", svedochi govorechi: Nullae quippe majores sunt divitiae, nulli thesauri, nulli honores, nulla mundi hujus major substantia, quam est fides catholica, quae peccatores homines salvat, caecos illuminat, infirmos baptisat, fideles justificat, poenitentes reparat, justos augmentat, martyres coronat, Virgines, viduas et conjugales casto pudore conservat, clericos ordinat, Sacerdotes consecrat, Regnis coelestibus praeparat, cum Angelis sanctis communicat". Takouom verom da uas gdin. Bogh daruje prosetegha, hoche vam ju dathj, polegh szvojegha opominanja i obechanja ovakoua. „Petite et dabitur vobis, quaerite et invenietis, pulsate et aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit, qui quaerit, invenit, et pulsanti aperietur. Lucae 11." Pokedobe zthe W. m. (kako chujem), w blud, ieli Lutor Martona, koi je fratar bil, je li Calvinus Janusa, koi je Plebanus bil, vpalli, verujem da u unogheh kotrigheh vere Catholichanzke dvojite; da ze te takoue dvoynozthi mentujete, gotou zam k uase milozti vuchene y pobosne Redounike, szuetem pizmom pozlathi; koji uaz hote the dvoynozthi zpomochjum gdina. Bogha mentouati, tako zato, ako jm budete hoteli uerouati.

Ztem W. m. gdin. Bogh zdrauo i ueselo vnogho leth dersi y na prawu veru Chatolichanzku (prez koje ze nighdor nemore zvelichiti) dopeliaj i u njoj do zmerti potuerdi.

Datae praesentes Zagrabiae die.

Ejusdem Vrae. Spblis. ac Mgncae. Dnis.

Servus ac Amicus in obsequiis.

I z v a n a.

Literae ad quemdam haereticum dominum, quibus Eppus. Zagrabien. eum ad fidem revocat et doctos viros mittere promittit.

(Iz arkiva kapt. zagr. Acta. Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

13.

B e n k o V i n k o v i ć, izabrani biskup zagrebački opunovlaštjuje za svoje zastupnike u Rimu, Sabatina od Rimina i Rafaela Levakovića, da mu izposluju papinsku potvrdu. U Požunu dne 8. prosinca 1637.

In Dei nomine. Per hoc praesens publicum Procurae Instrumentum, cunctis quibus expedit notum sit; quod Anno a nativitate

Domini Salvatoris nostri Jesu Christi, Millesimo, Sexcentesimo, Trigesimo Septimo, in festo conceptionis Beatae Mariae Virginis (quae in diem Octavam praesentis mensis Decembris incidit) in mei Notarii publici, et testium infrascriptorum praesentia, personaliter constitutus Reverendissimus Dominus Benedictus Vinkovich electus Episcopus Zagrabiensis, Abbas de Topuska, et sacrae Caesareae et Regiae Majestatis Consilarius, omni meliori modo, Stylo et forma Curiae Romanae, quibus potest et potuit, fecit, constituit et ordinavit suos veros legitimos, et indubitatos Procuratores, Agentes, Mandatarios, ac Nuncios speciales, imprimis Perillustrem et Admodum Excellentem Dominum Hyeronimum Sabbatinum de Arimino, quo vel legitime impedito, vel interea mortuo aut absente, Reverendissimum Dominum Raphaelem Leuakovich denominatum Episcopum Szamandriensem, Ordinis minorum de observantia, Virum Religiosum et in Urbe Typi Illyricae lingvae Curatorem. Tandem Reverendum Mathiam Zlovenchich in Collegio Germanico et Hungarico Romae fundato, ad praesens degentem, dans eisdem singulis ac insolidum plenariam facultatem, tam in Judicio, quam extra, agendi, tractandi, et solicitandi, et specialiter pro parte eiusdem Constituentis, ad impetrandam a sanctissimo Domino Nostro Papa, et illius sancta sede Apostolica, eiusque Illustrissimo et Reverendissimo Domino Datario, ac alio quocunque ad id potestatem habente, Confirmationem ad Episcopatum Zagrabiensem, ad quem Anno praesenti, secunda die Mensis May, a Sacra Caesarea et Regia Maiestate fuit denominatus, nec non ab eodem sanctissimo, vel aliis, ut supra, prout opus fuerit, quascunque Expeditiones petendas et obtinendas, et ad litteras Apostolicas, super dicta Confirmatione oportunas, expediri faciendum: Nec non eius nomine supplices libellos, et quascunque summarias petitiones, dandi, offerendi, et quoties opus fuerit replicandi, ac generaliter omnia et singula agendi, faciendi, procurandi, dicendi et exercendi, quae in praemisso negotio quomodovis oportuna forent; promittens se mihi publico Notario infrascripto, ratum, gratum, atque firmum habiturum, quidquid per praefatos suos Agentes, aut ab eisdem substitutos, in commodum suum, actum, factum, et procuratum in eo negotio Canfirmationis videlicet impetrandae et obtinendae fuerit. Super quibus omnibus et singulis, praefatus Dominus Reverendissimus Constituens, rogavit me publicum Notarium, ut praesens publicum Instrumentum Procuratorium confice-

rem, vel plura Cuius petitioni morem gerere, et publico meae fidei commissò munere hac in parte fungi uolui. Acta sunt haec Posony in Monasterio fratrum Franciscanorum Csocolandorum, praesentibus ibidem Reverendis Dominis Michaele Cumer, ordinis divi Francisci Comissario Generali, Paulo de Tauris Provinciae Hungaricae Provinciali, Martino Boghdan Praeposito Maiori Ecclesiae Zagrab. Petro Petretich Canonico praeatactae Ecclesiae Zagrab. Testibus idoneis legitime in hunc actum specialiter vocatis et rogatis. Anno, mense et die, et Pontificatu quibus supra.

Ego Franc. Tinctus, Canonicus Pizauricensis Protonotarius Apostolicus, Illmi. ac Rssmi Nuncii Apstlici. Cancellarius.

Qui supra m. p.

Iz vana.

Copia Mandati Procurae, hoc est Litterarum Procuratoriarum Romam pro solicitatione Confirmationis missarum.

(Acta Capituli antiqua. Fasc. 94. br. 68.)

14.

Benko Vinković, kao izabrani biskup zagrebački, piše papinskoga Nuncija tajnika, braneći se, što u smislu kanonah nije pohodio Rima tečajem 4 godinah svoga imenovanja za biskupa pećuhskoga. U Zagrebu dne 20. velj. 1638.

Admodum Reverende D. frater in Christo, Salutem in Domino obtatam et felicitatem perpetuam.

Ad litteras Vestrae Admodum Reverendae D. 24. Januarii proxime praeteriti ad me Vienna datas, die 14. praesentis februarii, tali sub tenore rescripsi: Posteaquam vi Juramenti in confirmatione mea ad Episcopatum Quinquecclesiensem facta, praestiti, ad visitanda Aplor. limina singulis quadrienniis tenerer, neque illa modo illo in Bulla praescripto visitassem, ob rationes praesertim has, tum quia existimabam, nondum quadriennium expletum esse, sed quadragesima proxime affutura explendum fore; sed quia intra hoc quadriennium ex Episcopatu Quinqueecclesiensi ad Zagrabiensem promotus fuissem, ac processus Superinde formatus et Romam missus esset, in quo multa ad talem visitationem spectantia, annotata essent. His propositis quaerebam: Utrum adhuc tenerer ad eandem visitationem liminum Aplorum? Talem quaestio-

nem eidem proposueram, rogans, ut eandem cum Illustrissimo Dno. Nuncio et suo Auditore communicasset, meque per suas super resolutione sua et corundem certiorem reddidisset.

Super qua mea questione ac propositione, in litteris suis a me acceptis tale accepi Responsum: Quod et limina Apostolorum tenerer adhuc visitare, et quia eadem hactenus intra quadriennium non visitaverim, suspensionem ab administratione spiritualium et temporalium, quia suspensus Ordines exercui, etiam ipsam irregularitatem me incurrisse in iisdem suis Dominatio V. Reverenda ajebat. —

Acepta hac sua Resolutione confestim duo feci: Primum quod svadebat faciendum de visitatione fienda, ut videlicet visitationem praenominatam liminum Apostolorum facerem, nacta tempore illo occasione mittendi literas meas Romam, formata visitatione, qualis formari potuit, de statu Ecclesiarum et dioecesis in ditione Turcica existentis, in qua ego ob tyranidem Turcarum non resedi, per singularem Nuncium Patrem Raphaelem Leuakovich electum Samandriensem, Archidiaconum et Canonicum Ecclesiae meae modernae Zagrabiensis, sub modo in Bulla praescripto, eandem visitationem, siue Processum super illa formatum, Romam misi.. Tandem ad examen Conscientiae, et lectionem sacrorum Canonum ac eorum interpretum recurri; Viros etiam religiosos in Theologia et Jure Canonico peritos, et quidem Venerandae societatis Jesu praesentis, occasione censurae consului, et post praemissa ita facta et adhibita compertum est, me praeatactas censuras non incurrisse, ex multis rationibus, signanter autem hac, quod ego inuincibili ignorantia talem censuram ignoravi, siquidem adhibita dilligenti recollectione, non recordor me certitudinaliter, animadvertenter ac inteligibiliter talem suspensionem aliquando legisse, neque ullo unqnam tempore ab aliquo aliquid de ea dici audivisse, ante perceptionem literarum Vestrarum, sed primo mihi per literas suas intimata ac nota esset. Addo, et in veritate dico, in quantum recolligens meminisse possum, nunquam talem suspensionem in mentem meam venisse. Et ex his rationibus invincibiliter ignoraui talem Censuram. Ignorantia autem invincibilis secundum Canones et eorum Interpretes a Censura et incursu eiusdem excusat.

Canones autam tales et eorum Interpretum sententias in scriptum certum redactos (quibus me a dicta suspensione et per

consequens irregularitate, non tantum proprio, sed etiam Reverendorum Patrum praedictorum Theologorum et Casistarum Judicio inmunem censeo); per singularem hominem meum ad Dominationem Vestram promiseram mittere, ideo, ne me Dominatio Vestra Reverenda una cum Illustrissimo Domino Nuncio suoque Auditore contumacem judicarent. Illud ipsum scriptum quod per Tabellarium publicum mittere tunc omiseram, ad praesens per meum singularem hominem misi; quod scriptum ex libris Canonicis et Canonisatis probatis compilatum, ubi Vestra Reverenda Dominatio diligenter perlustraverit, me immunem ab incursu dictae suspensionis et Irregularitatis, comperiet, quin et temporalia ac spiritualia me exercere posse sine aliqua dispensatione judicabit.

Quae etiam post intimationem censurae, talis non praesumptuosae, non contumaciter, sed bona fide, Canonum autem Doctorum sententiis, Theologorum et Canonistarum patrum Societatis Jesu per me consultorum Judicio fultus exercui, ex rationibus sequentibus: Prima, quia mortalem culpam in dilatione dictae visitationis non videor admisisse, ob quam tam gravi censura possem innodari. Secunda, quia ignorantia invincibili censuram illam ignoravi. Ignorantia autem invincibilis a Censura excusat, ut ex scripto patet. Tertia, ob urgentem Ecclesiae et dioecesis meae necessitatem, ob scandalum evitandum, ob commodum fidelium, ad petitionem illorum spiritualia et Temporalia exercui, et exercere debeo. Sed etiam ex ratione hac: Dato et non concesso, etiamsi suspensionem omnino incurrissem, quia tamen occulta et non manifesta esset, et quia suspensus non denunciatus, ob commodum fidelium, necesitatem vel Justitiam illorum ad petitionem eorundem actiones sibi alias prohibitas facere potest, ut docet Suarez Disp. 28. Sect. 5. N. 7. dicens: „Propter commodum ipsorum fidelium nunc licitae sunt multae actiones suspenso non denunciato, si eas facit ad petitionem aliorum fidelium, et propter eorum vel necessitatem vel Justitiam, quae antea ipsi non licerent". Extant itidem Canones pro hac sua sententia. — Si suspenso non denunciato ob commodum, necessitatem vel Justitiam fidelium licet functione sua ob rationes praemissas uti, quanto magis non suspenso?

Ubi Vestra Reverenda Dominatio in suis ad me 24. Januarii datis, benevolentiam suam mihi in eo offerebat, ut si ipsi commiterem, absolutionem et dispensationem occasione dictarum censurarum, Romae solicitandam, ac gratis obtinendam, quod ipsa

Dom. Vestra Rev. solicitationem hanc in se reciperet, ac gratis praemissa se obtinere speraret. Pro tanto amore et favore eidem grates refero debitas. Ex documentis illis in scripto ad Dominationem Vestram misso annotatis, et ex rationibus super apositis, existimo talem absolutionem et dispensationem Romae non esse sollicitandam. Verum tamen, — licet pro certo credam, me occasione dilatae Uisitationis praetactas Censnras, ex documentis in scripto misso insertis, haud incurrisse, neque aliqua relaxatione aut dispensatione superinde opus esse, — attamen si Illustrissimus Dominus Nuncius suo maturiori et saniori Judicio ad cautelam aliquam mecum in aliquo dispensandum iudicaverit, id uti filius obedientiae cum debita reverentia suscipiam. Haec ad praesens Vestrae Adm. Reverendae Dominationi intimanda erant, quam de caetero bene diuque in Domino valere, et me sibi tam occasione praesentis Negotii, quam etiam Confirmationis Romae sollicitandae commendatum habere exopto. Zagrabiae 20. Februarii Anno Domini 1638.

Izvana.

Paria Literarum ad Dominum Illustrissimi Dni. Nuncii Apostolici Cancellarium datarum.

(Acta. Antiqua Cap. Zagrab. Fasc. 94. br. 68.)

15.

Benko Vinković, izabrani biskup, zagrebački moli papu Urbana VIII. da ga oprosti od plaćanja takse biskupske. Dne 4. veljače 1638.

Beatissime in Christo Pater, ae Domine mihi Clementissime, post beatorum pedum humillima oscula.

Pro Confirmatione a Sanctitate Vestra, super Episcopatu Zagrabiensi, mihi per Caesaream et Regiam Maiestatem collato, obtinenda, per Agentes meos Romae coepi laborare; ex quorum relatione percepi, Cancellariam Vestrae Sanctitatis Taxam aliquam praetendere. Benigne audiat et sciat Vestra Sanctitas, quod taxam talem Episcopi Zagrabienses a memoria praesentium hominum, et ultra, minime praestiterunt, sed per viam secretam Confirmationes eorum expeditae fuerunt, ex rationibus sequentibus:

Quia Episcopatus Zagrabiensis in partes varias miserabiliter esset distractus ac dissipatus: Nam Turcae magnam illius partem

possiderent, qui nihil Episcopo pendunt. Alia autem pars eiusdem, et quidem potior, ita deserta maneret, ut eam nec Turca ob metum Christianorum, neque etiam Christiani propter metum Turcarum inhabitare audeant; inde etiam Episcopo Zagrabiensi, nihil provenit. Tertiam partem bonorum ad Episcopatum Zagrabiensem olim spectantium, Valachi Schismatici ex Turcia profugientes per Caesaream et Regiam Majestatem ob maiorem Confiniorum Sclavoniae defensionem, locati inhabitarent, qui Episcopo Zagrabiensi in nullo subsint, nullamque eidem obedientiam praestent, nihil etiam poenitus eidem pendunt. His accedit, quod etiam Episcopi Zagrabienses, Antecessores mei, magnam partem bonorum eiusdem Episcopatus, Saecularibus servitia personalia Ecclesiae et Confiniis praestantibus, infeudarunt. Ob has praerecensitas rationes, Episcopatus Zagrabiensis, decimam partem bonorum et proventuum, quae et quos olim habuit, ad praesens minimum haberet, ex quibus universis vix duo millia florenorum Renensium haberi possunt ex rebus cuiusvis generis undevis provenientibus.

Quae duo millia florenorum Renensium, etiamsi haberi possent, sed quid hi inter tantas expensas, quas Episcopus Zagrabiensis passim facere cogitur? Inprimis in necessitates personae suae et familiae, in occurentes Advenas, in quos hospitalitatem Episcopus iuxta dictamen divi Pauli exercere debet; in restaurationem Ecclesiae Cathedralis et Residentiae Episcopalis, quae unicam comodam domum pro mansione Episcopi non habet. Habet praeterea certa misera Castella Episcopus Zagrabiensis in Confiniis posita, quae ob defensionem Christianorum contra Turcam fieri solitam, pro posse restaurare, munire, ac homines suos in iisdem intertenere, Seminarium etiam pro Allumnis intertenendis errectum iuvare debet, unde Sacerdotes pro Dioecesi sua procurat, quae ita est amplissima, ut totum Regnum Sclavoniae a Rege Hungariae pro tempore possessum. Item pars notabilis Hungariae Insula Murakezensis dicta, sit Dioecesis Episcopi Zagr. Hospitalia quoque in Episcopatu erecta, restaurare et Pauperes afflictos, tam usu membrorum destitutos, quam senio confectos, in illis, pro possibilitate alere. Ad Synodum praeterea nationalem per Primatem Hungariae promulgatam, per longum iter Episcopus Zagrabiensis ire tenetur.

Deinde omnia onera saecularia communia ad instar Regnicolarum, Magnatum, uti et Nobilium supportare, utpote: Contributiones in medium illorum a bonis perexiguis Episcopalibus solvere.

Ad consilia publica et privata per Regem indicta. Ad Comitia etiam publica Regnicolarum, Regni non solum Sclavoniae, sed etiam Hungariae (in quibus de facto etiam a tribus iam mensibus Posonii detineor); ad bellum quoque generale cum suo milite suis propriis sumptibus, proficisci cogitur.

Subsidium autem charitativum ad praemissa facilius supportanda, et ad effectum deducenda, nec ab ipso Rege, nec a Clero, neque etiam a populo in Dioecesi existente, Episcopus Zagrabiensis habet, sed cuncta praemissa ex Proventibus exiguis ad duo millia florenorum Renensium sese vix extendentibus, praestare tenetnr. Veritatem scribo et non mentior, testem invocando Dominum omnia scientem, praemissa ita se habere, quae etiam testimonio fide digno comprobari possent.

Quae ubi olim sancta sedes Apostolica bene ponderasset, et Episcopatum Zagrabiensem respectu tantarum necessariarum expensarum per Episcopum eiusdem pro publico bono fiendarum, exiguos et insufficientes Proventus habere comperisset. nullam taxam, nullam etiam Propinam, occasione Confirmationis ab Episoopis Za grab. a memoria praesentium hominum et ultra, expostulabat, sed veluti mater benigna eisdem compatiendo, tam taxam, quam Propinam relaxabat, ac per viam secretam illorum Confirmationes expediebat, ut pateret ex Archivis ejusdem, via secreta dilligenter et fideliter revolutis; quod etiam ego spero, Vestram Sanctitatem ob praemissas rationes, ad praesens etiam vigentes, ex innata quoque sua benignitate et liberalitate facturam, ad quod etiam faciendum humillime eandem oro. Quam gratiam mihi in praetactae Taxae relaxatione a Vestra Sanctitate facta piis precibus ac fidelibus obsequiis, eidem Vestrae Sanctitati promereri enitar. Eandem diutissime ac florentissime in Domino valere exoptans. Datae praesentes Posonii, ex Diaeta Hungarica. Februarii die quarta Anno Domini 1638.

Vestrae beatitudinis ac Sanctitatis Humillimus in Domino Capelanus. Benedictus Vinkovich
denominatus Episcopus Zagrabiensis m. p[1].

---

[1] O istom predmetu pisao je Vinković i Kardinalom rimskim, a napóse kard. Hipolitu Aldobradinu dne 4. veljače 1638, i Antunu Barberinu dne 10. rujna 1638. Ujedno molio je i kralja, da mu pomogne izposlovati kod pape i kard. Aldobrandina odpust takse i potvrdjenje časti biskupske.

Titulus. Beatissimo in Christo Patri et Domino divina providentia Urbano Octavo Papae, Sanctae Romanae et Universalis Ecclesiae summo Pontifici. Domino mihi clementissimo.

Iz vana.

Copia Litterarum ad Pontificem datarum.

(Iz Arkiva kapt. zagr.)

16.

Nadbiskup oštrogonski Lošy, piše biskupu Vinkoviću, kako je crkveni zbor nerado vidio, što se nije odazvao njegovomu pozivu i priobćuje mu njeke naredbe zbora. Dne 16. lipnja 1638.

Exemplum Litterae tale: Reverendissime etc. Graviter sane tulit absentiam Reverendissimae Dominationis Vestrae Sacra Synodus, ad nostram tamen intercessionem pro hac vice placata, haec Reverendissimae Dominationi Vestrae intimat 1. Ne canonicatum, quem pro se hactenus usurpasse dignoscitur, amplius retineat. 2. Controversiam ratione cujusdam fundi obortam pro sua aequitate, et dexteritate ita componat, ne imposterum occasio detur aliqua parti utrique litigandi ac per nos modum alium inveniendi. 3. Alumnos in Seminarium mutuo cum Capitulo consensu habito, recipiat et admittat. In reliquo pios et laudabiles suos conatus uti magna Animorum alacritate audivit, ita et collaudavit. Deus Reverendissimam Dominationem Vestram diu servet incolumem. Datum Tyrnaviae ex Synodo Provinciali die 16. Junii 1638. Reverendissimae Dominationis Vestrae addictissimus Emericus Losy.

Georgius Szelepcheni m. p.

(Ex MSC. Marcellovićianis).

17.

Nadbiskup oštrogonski Lošy, priobćuje kaptolu prepis svoga dopisa poslana B. Vinkoviću. Dne 16. rujna 1638.

Reverendissime Domine, Frater in Christo observandissime! Ejus esse mentis Dominationem Vestram Reverendissimam intelligo, ut Canonicatum, quem ex Synodali Constitutione dimittere tenetur, dismembret, atque alteram quidem partem pro Theologicali Praebendaria deputet, alteram vero partem Fratri Raphaeli Le-

vakovich assignet; quae Dismembratio, cum absque tractatu cum Capitulo, ejusque assensu fieri nequeat, qui graves quoque rationes infra declarandas in Oppositum afferunt. Idcirco Authoritate nostra Primatiali Dominationi Vestrae Reverendissimae praecipio, ut quoad Capituli Assensum non habuerit, ab ejusmodi Dismembratione abstineat, quin Praebendariam illam Canonicalem liberam reddat. Quod si autem secus fecerit, nosse debebit, quod quidquid in Dismembratione fecerit, id totum irritum et nullum sit futurum, ac insuper incurrentur ab Vestra Reverendissima Dominatione Censurae, ac poenae Ecclesiae ipso facto, si contra sanctionem Synodi Provincialis, Canonicatum ac Praebendariam intra quindecim dies, qui pro trina Canonica et peremptoria Admonitione ab exhibitione praesentium conceduntur, Vestra Dominatio Reverendissima Libertati suae non restituerit. De fundo quoque illo, de quo Controversia est, ob evitandum scandalum, quod absque offensione divina vigere haud potest, ita statuo, ut convocatis utrinque Arbitris, res de speciali et plano cognoscatur ac terminetur. Praelatum cum suo Capitulo in pace ac Concordia vivere oportet, revereatur Capitulum tanquam Patrem Praelatum suum, is vero Capitulares veluti fratres suos amet, jusque ipsorum reddat. In negotio fundi controversi, ac in dimissione quoque Canonicalis Praebendariae, totius synodi admonitio intervenit, quam ego tamquam Praeses Synodi et debeo tueri, ac etiam tuebor. Rationes, quas Dismembrationi Capitulum opponit, hae sunt etc. Haec erant nunc Dominationi Vestrae Reverendissimae perscribenda, quam de reliquo feliciter valere opto. Datum Tyrnaviae die 16. Septembris 1638.

(Ex MSC. Marcellovićianis).

18.

Rafael Levaković piše nadbiskupu Urielu, rodjaku vojvode vlaškoga J. M. Bassarabe, o svom putovanju u Poljsku i Rusku. Oko g. 1638.—1639.

Fr. Raphael Chroata Ord. Min, S. P. Fr. de observantia, Sacrorum Illyricae Ecclesiae Librorum iussu auctoritateque Sedis apostolicae in Vrbe corrector.

Perillustris ac Generose Domine Uriel[1] sacrorum in Christo

[1] Nudista Excellentissimi D. D. I. Math. Bassarabae Voyvodae Valachiae et hujus cognatus.

Jesu dilectissimeque gratiam ab eodem Christo Jesu Dno Deo nostro in praesenti et gloriam in futuro.

Veritatem illam Fidei, quam de aeterna S. Spiritus processione, a magistro veritatis edocta atque ab apostolorum Principibus instructa credidit semper creditque et profitetur Sancta Romana Catholica atque apostolica Ecclesia, mater et magistra omnium fidelium et totius Orbis Ecelesiarum, quamque ab omnibus Christianis salutem exoptantibus credere, suscipere ac profiteri neccesse est; eo tempore quo nonnulla mandata sanctae Memoriae Papae Vrbani octavi, eiusdem S. Romanae Vniversalis Ecclesiae Pontificis Maximi apud Excellentissimum Dominum Jo. Matthaeum Bassarabbam Valachiae Principem piissimum ac Magnificentissimum obibam, nobilitati Tuae, Vriel humanissime, quantum et Tuae et meae gravissimae patiebantur occupationes, a le provocatus, pro virili, libero intrepidoque animo evidentissime demonstravi, nec non Sacrae scripturae, sanctorumque Patrum auctoritatibus comprobaui et propugnaui, idemque caeteris quoque eiusdem Principis viris Primariis, pro opportunitate requisitus praestiti. Verum cum veri testimonia ea, auctoritatesque, quibus ego memoratam Fidei ueritatem — — demonstrabam, quibusque insuper clarior etiam tibi reddi posset, in scriptis habere cuperes, neque ego pro tunc, (nam ut nosti, in Poloniam properabam, desiderio tuo satisfacere valerem, quam primum fauente Deo, temporis opportunitatem nactus fuissem, velle tibi morem gerere, memini me promisisse). Cum ergo Deo Comite incolumis Leopolim Russiae peruenissem, atqne optata sese mihi praebuerit commoditas, en tuae Humanitati promissi debitum pendo, veritatemque eandem, quam uiva voce coram asserui, scripto hoc iterum affirmo absens, ne videlicet esse censear vel tui Debitor vel Proditor veritatis.

(Iz djela: „De sancti Spiritus processione". U knjižnici Dr. Lj. Gaja).

19.

Ugovor biskupa Vinkovića s Abrahamom Frelihom, sudcem i trgovcem grada Zagreba. U Zagrebu dne 20. siečnja 1639.

Ja Benedictus Vinkovich Biskuph Zagrebachki zuedochim ouim moyim lizthom, kako iaz za potrebschinu Duora mogha uzeh zem zukna od kneza Abrahama Freliha, zudcza zagrebachkoga slobodnogha varassa, najperuo cherlenogha lakath duajzethj y zedam y

pol, modrogha lakath duajzethj y trj y pol, skuro-zelenogha lakath tridezethj y jedan y pol, komu zuknu czena jesth uzakj lakath po dua dukatha na Vgherzkj broy. Item Rasse granathnoga licza duajzethj lakath, vzakj lakath po trj Ranichke. Item Podzthaue zelene lakath cheternajzth y pol, uzakj lakath po ozam grossev. Item zuile uzake fele, lothou tridezeth y peth, uzakj loth po pol Ranichkoga. Matheriae koncza dua, uzakj konacz po Ranichki trinajzth. Plathna farbanogha koncza dua, uzakj konacz po Ranickkov ozam. K tomu zelenogha takajsse plathna lakath trinajzth, uzaki lakath po ozem grossew, koye plathno uze vchini duajzethj y jedan Ranichki y sezthnajzth nouacz. Kopchicz venczew trinajsth za dukath jedan vgerzkj. Snore zuilne uzakojačke konchew cheterdezeth, sto vchini dukath vgherzkeh dezeth. Usa tha Marha, pod czenu ghorj popizanu uchini duezto i ozemdezcth vgherzkih dukath y cheterdezet novacz. Koyu Summu za ghori popizanu uzethu marhu obechiah knezu Abrahamu z pseniczom y ershjom plathithi. A psenicza jedna quartha Ivanichka obchinzka po jedan dukath y po dezeth novacz, ershj quarta jedna po Ranichkj iedan, hoche ze polegh czene w Iuanicheh plathithi y dathj.

In quorum praemissorum fidem hasce propriis meis roboravi. In Residentia mea et Arce-Episcopali Zagrabiensi die 20. mensis Januarii anno Dni 1639,

Ouakow lizt kako yedna tako i druga ztrana ima.

Idem Benedictus Vinkovicz.

Eppus. Zagrab. m. p, Abraham Frölih m. p.

Iz vana.

Singrapha super panno et aliis diversi generis rebus introscriptis ab Egregio dno. Abrahamo Frelich per Rmum. Dnum. Benedictum Vinkovich, Eppum. zagrabiensem pro familia sua acceptis et frumento persolvendis.

(Iz arkiva kapt. zagreb. Acta. Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

20.

Benko Vinković moli iza smrti kardinala Aldobrandina, novoga pokrovitelja Njemačke i Ugarske kardinala principa od Sabaudije, za odpust takse i propine. U Zagrebu dne 3. veljače 1639.

Serenissime Princeps ac Eminentissime Cardinalis,

Domine Domine mihi clementissime! etc.

Relatum accepi, Vestram Serenissimam ac Eminentissimam Celsitudinem, a Sacra Caesarea ac Regia Majestate, apud sanctam

apostolicam sedem Protectorem Hungariae ac aliorum Provinciarum Sacrae Hungariae Coronae anexarum esse constitutam. Gratulor equidem ex animo, tantum Principem, ex magnis Principibus, orbi Christiano notis, procreatum, Protectorem praetactae Hungariae esse denominatum, cui vitam diuturnam, prosperitatem in terris continuam, ac foelicitatem in coelis perpetuam animitus precor. Faxit Dominus ut Ecclesia Hungarica sub protectione tanti principis ac Patroni uigeat, floreat et pristino statui ac decori restituatur. Cum et ego sub Corona hungarica in Regno Sclavoniae, eidem annexo, Episcopatum Zagrabiensem, ex collatione eiusdem Sacrae Caesareae ac Regiae Majestatis possideam, ac patrocinio Vestrae Serenissimae ac Eminentissimae Celsitudinis indigeam, in promovenda apud Sanctissimum et ab eodem super Episcopatu Zagrabiensi obtinenda confirmatione; eandem itaque Vestram Serenissimam ac Eminentissimam Celsitudinem, humillime ac supliciter oratam esse velim, dignetur occasione praetactae meae confirmationis, ab eodem Sanctissimo obtinendae, proponenda proponere, eaque ita promouere, quatenus gratia et Patrocinio Vestrae Serenissimae ac Eminentissimae Celsitudinis optatum effectum sortiantur. Pro quo Patrocinio me sibi perpetuis obsequiis praeter debitam gratiarum actionem devinctum cum nominis sui praeclari depraedicatione habebit.

Confirmatio toties nominata apud suam Sanctitatem forte iam hactenus obtenta fuisset, si Eminentissimus Dominus Aldobrandinus, in Domino defunctus, alias Hungariae protector antea existens, negotium occasione Confirmationis meae proponere absque Propina voluisset, quam toties sibi a me numerari expetebat, et ego eidem eandem affere ob sequentes rationes nequivi: Tum quia Episcopatus Zagrabiensis per Turcas et alios Adversarios ita esset extenuatus, ut vix decimam partem bonorum ac Proventuum habeat, quae et quos olim habuit, ob quem respectum a memoria praesentium hominum et ultra, Praedecessores mei, Propinam propositurí, Taxam Cancellariae Suae Sanctitatis minime numeraverint. Quia Cancellaria Suae Sanctitatis, velluti mater benignissima, Taxam, Propositores vero veluti Patroni liberalissimi, Propinam eisdem relaxabant, quam et Vestram Serenissimam ac Eminentissimam Celsitudinem mihi suo humillimo Capellano relaxaturam confido, cum alias veluti Principem potentem, bonis ac divitiis affluentem, illasque liberalissime aliis largientem inaudiam pluribus eandem. Dominus ad majorem suam gloriam, Vestrae Serenissimae

ac Eminentissimae Celsitudinis salutem, multorum proximorum, imo et totius Religionis Catholicae emolumentum accumulet. In reliquo me eidem Vestrae Serenissimae ac Eminentissimae Celsitudini iterato commendo, quam etiam diutissime et foelicissime in Domino valere exopto. Zagrabiae die 3. mensis Februarii. Anno Domini 1639.

Ejusdem vestrae Sereniss. ac Eminentiss. Celsitudinis Humillimus in Domino Capellanus.

Benedictus Vinkovich,
Ellectus Episcopus Zagrabiensis m. p.

Iz vana.

Serenissimo Principi Domino Dno. Cardinali a Sabaudia, Germaniae et Hungariae, cum attinentibus Regnis, Protectori potentissimo etc. Domino meo Clementissimo.

Od ozdò

Pro propina condonanda ad praetactum Cardinalem scriptae, quam etiam ad instantiam S. C. et R. Maiestatis condonauerat.

(Iz Arkiva kapt. zagrebačkoga.)

21.

Benko Vinković biskup zagrebački moli kardinale rimske, da ga ispričaju što nije do sada po svojoj dužnosti posjetio Rim, navodeći, da u to ime pošilja u Rim Rafaela Levakovića. U Zagrebu dne 5. veljače 1639.

Eminentissimi ac Reverendissimi Domini Patronique observandissimi.

Anno Domini 1634. die 27. Martij ad Episcopatum Quinque-ecclesiensem consecratus fui, Juramentumque in Bulla Confirmationis, mihi a Sede Apostolica praescriptum, in manibus Eminentissimi ac Reverendissimi Domini Caroli Caraffae, pro tunc apud Caesarem Nuncii Apostolici, emisi. Ex quo, inter alia, ad visitanda limina Apostolorum, singulo quadriennio, obligatum me scio, uel per me ipsum, uel per aliam personam, ad id specialiter mittendam. Visitationem hanc, ad praesens usque facere minime adimplevi, non ex contemptu, aut ex impromptitudine obedientiae et reverentiae meae, erga Sedis Apostolicae et Summorum Pontificum sancita. Verum quoniam interea, ante expletum quadriennium, in

anno 1637 May 10. translatus fui per Caesaream Maiestatem, uti Regem Hungariae, ad Ecclesiam Zagrabiensem, statimque Processum et Nominatorias ad Sanctissimum a Caesare datas, Romam pro Confirmatione, recenter collatae mihi Ecclesiae Zagrabiensis, miseram, et omni possibili diligentia, desideratam Confirmationem, per meos particulares Agentes, coepi procurare; existimans: Processum, super translatione ex Episcopatu Quinqueecclesiensi ad Zagrabiensem formatum ac Romam missum, pro visitatione sufficere. Praeterea, plurimis negotiis in dies occupatus, quadriennium nondum esse hucusque elapsum rebar. Ubi illud elapsum esse animadvertissem, et visitationem etiam fieri debere inaudivissem; quamvis per quadriennium integrum, a die Consecrationis et praestationis Juramenti currens, Episcopus Quinqueecclesiensis non fuerim, sed annis videlicet tribus, mense uno et aliquot diebus. Cupiens tamen, debito et Juramento meo supradicto, Decretis quoque Pontificiis, in omnibus uti teneor, obtemperare, visitationem ipsam liminum Apostolorum, licet tardius quam par esset (nulla mea malitia aut contumacia, testis mihi Deus) illo quo possum modo, persolvere intendo et volo. Proinde Eminentissimas ac Reverendissimas Dominationes Vestras humilliter exoratas expostulo, dignentur memoratam visitationem liminum Apostolorum, nomine meo, per Reverendissimum fratrem Raphaelem Levacovich, Ordinis Minorum de observantia Theologum et Definitorem generalem, Archidiachonum Cathedralem et Canonicum Ecclesiae Zagrabiensis, missam, admittere, et factam acceptare, quem hinc ad id, ob defectum praefatae Quinqueecclesiensis Dioecesis, Capituli, vel alterius in gradu Ecclessiastico constitutae personae, specialiter transmitto. Is ipse Relationem, a me sibi concreditam, Eminentissimis Dominationibus Vestris tradet, ex qua statum et alia desiderata, afflictae iam praefatae Ecclesiae Quinqueecclesiensis, eo modo, quo de Ecclesia, sub Turcarum Tyrannide constituta haberi et dari potest, exhibebit. Libentissime per me ipsum munus hoc debiti mei obivissem, si aetas mea senilis, si valetudo, si longinquitas itineris, et paucitas expensarum paterentur. Quae omnia, prudentiae Eminentissimarum Dominationum vestrarum, iam ex aliorum relatione constare et nota esse, non dubito. Caeterum si quid et in quantum in eo, quod tardius dicta visitatio facta et missa sit, a me ratum esset, quod iuste excusari non posset, id mihi inprimis a Domino misericorditer, tandem a Sanctissimo

Vestrisque Eminentissimis et Reverendissimis Dominationibus gratiose condonari (spero).

Orandus est Dominus communis, omnium Animarum Pastor, ut in Vineam et messem suam copiosam, plures mittat operarios. Vestrae quoque Eminentissimae ac Reverendissimae Dominationes cum Sanctissimo, cura Universali, in quantum in Domino possunt, de operariis necessariis submittendis, solicitationem adhibere dignentur; quod spero, easdem, pro Deo et animarum salutae, facturas. Quos interea diutissime ac foelicissime in emolumentum sanctae Religionis Catholicae Divina conseruet Maiestas. Data praesens relatio Zagrabiae et quidem propriis meis, Sigillo uidelicet et subscriptione, munita, die 5. mensis Februarij Anno 1639.

Iz vana.

Copia litterarum.

Eminentissimis ac Reverendissimis Dominis, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinali in Sancta Congregatione, Sancti Concilij proponenti, caeterisque in eadem Congregatione Primatibus constitutis etc. scripta, occasione visitationis limitum Apostolicorum uti Episcopo Quinqueecclesiensi faciendae etc.

(Iz Arkiva kap. zagr.)

22.

Rafael Levaković piše Benku Vinkoviću o stanju stvarih njegove potvrde. U Rimu dne 12. ožujka 1639.

Illustrissime ac Reverendissime Domine Praesul, ac Domine Pater mihi ex animo observandissime!

Perveni, gratia Dei, Salvus Romam, tribus diebus ante tempus mihi in ultimis litteris, quas Goritiae apud Patres Capucinos inueneram, praefixum, hoc est 3. Martii; in die autem St. Thomae Aquinatis habita est congregatio Euchologii, cui interfui. Iter habui prosperum, et tempus, demptis duobus diebus tranquillum. Litteras Domino Sabatino tradidi, qui statim de pecnniis sermonem inchoavit, propinamque more suo de retardatione expeditionis incusavit. Litteras Caesareas transmissas ad Dominum Cardinalem a Sabaudía, Illustrissimus Dominus Nuncius ad suum alium Agentem Dom. Fabronium, quem ad praesens usque invenire nequivi, transmísit, quatenus eas eidem Domino a Sabaudia praesentaret. Verum an illas ad eundem miserit, nec ne, (Cardinalis enim est extra Urbem, in statu Januensi, maximis tricis cum Ducissa sua cognata, involutus); intelligere non valui, neque

D. Sabatinus id scit, qui a me hoc ipsum ediscere cupiebat. Ego illas quas Reverendissima D. Vestra ad eundem scripsit, per postam mitto, measque addo ad Cardinalem et ad eiusdem a Secretis D. Abbatem Soldati, meum familiarissimum, nam si Cardinalis hic foret, nullam ammnino difficultatem haberemus de propinae condonatione. Dominus Cardinalis Pius dicit se eam condonare non posse, nisi eidem fuerit a memorato a Sabaudia demandatum.

Eminentissimo Barberino suas dedi, sed propter eiusdem plurimas occupationes auditum commodum mihi praestare non potuit: illud saltem brevibus dixit, ad eum minime spectare negotium Propinae, cum eadem sit honorarium Proponentis. Et in hoc quidem termino manet expeditio Confirmationis. Peccunia nondum transmissa a Domino Tincti: neque Sabbatinus de hoc curat, sed maiorem summam praestolabatur, cui ego inpossibilitatem objiciens, spem eandem habendi expressi. — Ad Sanctissimum nondum fui admissus, confido tamen me sequenti hebdomada audientiam habiturum; atque tunc litteras tradam, et si aliud denegabitur, instabo, ut saltem D. Vestrae Reverendissimae de non solicitanda et procuranda confirmatione nota aliqua non incuratur.

Ad visitanda limina Apostolorum ex Quinqueecclesiensi tenetur, quoad absoluta fuerit Dom Rev. Vestra, proinde curabo eandem, ut suo nomine visitare possim.

Congregatio Propagandae fidei non solum gratas habuit litteras Rssmae D. Vestrae, sed laudavit summopere Zelum tam pium et sanctum, utque easdem in proxima coram Sanctissimo habenda Congregatione, refferi ac proponi demandauit.

De alliis mihi commissis hactenus nihil egi, excepto quod heri D. Rector Collegii Germanici mihi simplicissime responderit, nullum locum esse ad praesens, ad quem desideratus a Reverendissima D. Vestra admitti posset: conquaestus insimul de summa dificultate Collegium ipsum conservandi, et alumnos alendi, ob proventus imminutos per bella in Mediolanensi Statu, unde maior eorum portio accipiebatur.

Has meas dare volui huic nostrati, alias similes per ordinarium hoc ipso die mitto, atque feliciter bene valeri desidero. R. D. V. Romae 12. Martii 1639.

Illustrissimae ac Reverendissimae D. Vestrae.

Obligatissimus filius

Fr. Raphael Leuakovich m. p.

Iz vana.

Reverendissimo Domino in Christo plurimum honorando Dno. Benedicto Vinkouich Episcopo Zagrab. Abati de Toplueszka, Sacrae Caes. et Reg. Maiestatis Consiliario etc. Dnd. ac Patrono suo Colendissimo. Zagrabiam.

(Vinkovićevom rukom: Litterae Reuerendissimi Leuakovich 1639. Iz Arkiva kap. zagr. Acta Ant. Fasc. 94.)

23.

Levaković piše biskupu Vinkoviću u poslu stvarih biskupskih i kaptolskih. Dne 27. lipnja 1639.

Reverendisime Domine Praesul Colendissime!

Scribo, Deus videt, et lator praesentium testari poterit, raptim, unaque significo negotium confirmationis necdum fuisse absolutum. Superauimus punctum propinae, uti per alias meas insinuavi. Probauimus etiam Domino Datario, cui Smus. commiserat, fuisse alias Ecclesiam Zagrabiensem per viam secretam expeditam; nunc laboramus pro gratia obtinenda de expediendi etiam in praesenti. Commisit id muneris Smus. Praefectis Ordinum, sive ut Itali loquuntur: „alli Capi delli Ordini." Dominus Sabatinus laborat, Dominus Montmannus, cui dedi decem Ungaricos, nimirum qui etiam postea dandi erant, iuvat favori suo viriliter, atque inde confido hanc quoque difficultatem me cito superaturum. Unicum scrupulum habeo, ne scilicet exacerbetur animus Pontificis, ob protestationem factam a Domino Jakusich Vesprimiensi de retardatione et difficultatibus confirmationum, cuius protestationis exemplar videre hucusque mihi denegatum fuit.

Verum transeant omnia pro voto aliorum, ego negotium Dominationis Vestrae Reverendissimae omni mea possibilitate curabo expediri. Urgendus tamen erit Dominus Tinctus, quatenus mittendam pecuniam transmittat, neque enim ad praesens usque, prout spoponderat, id praestitit.

Haec et plura Dominatio Vestra Reverendissima a Domino Archangelo Hervoy coopidano nostro, oretenus intelligere poterit, qui eandem de aliis quae hic occurerunt nomine meo edocebit.

Quantnm ad mea particularia et praesertim quoad negotium Valachorum, sicuti in aliis significavi, in longum protrahentur. Namque Pontifex, examinandum commiserat D. D. Cardinalibus Spadae et Palloto, cum quibusdam Praelatis in Congregatione

particulari, quae ad praesens non est habita, ob invaletudinem D. Ignoli Secretarii Congregationis de propaganda fide, qui nunc coepit melius haberi. Ob meam itaque moram facile crediderim Dominationem Vestram Reverendissimam molestiam habituram a D. D. Fratribus Venerabilis Capituli (qui si mihi scriptum, prout condixerant, transmisissent, in causa Missalis et Breviàrii, iam pridem aliquod responsum habuissem pro optato et postulatione nostra) atque proinde, si Reverendissima Dominatio Vestra resistere non poterit, ad meum adventum usque, qni infallibiliter esse non poterit, donec adminus suam confirmationem habuero, faciat et liberet se in nomine Domini, prout videbitur et èxpediens iudicabit. Ego enim scindere me ipsum non valeo, neque possum supra et contra posse.

Hoc tamen valde mihi gratum esset, si ad meum usque adventum collatio, quae mihi facta fuerat, differi posset, atque si interim restituerentur ex quarta scuta, quae R. D. Mixa ex proprio mihi commodavit, in spem futurae ex eadem solutionis. Negotia Capituli nostri Generalis unaque praesentia D. Chumar ita me occupatum detinebant, et ad praesens detinent, ut vix tempus habuerim divinum officium persolvendi, inde tres postae praetermissae sunt, quibus nihil litterarum ad Dominationem Vestram Reverendissimam misi. Suplicatam itaque facio Reverendissimam Dominationem Vestram, velit me habere excusatum, nec non agere cum DD. R. R. Fratribus Venerabilis Capituli Canonicis, quatenus dignentur satisfacere supradicto Domino Mixae summam mihi mutuatam. De caetero eandem et omnes alios feliciter benevalere exopto. — Romae, 27. Junii 1639.

Reverendissimae Dominationis Vestrae Servus et filius addictissimus Fr. Raphael Leuacouich, m. p.

(Vinkovićevom rukom: 1639. 27. Junii", Iz Arkiva kap. zagr. Acta Ant. Fasc. 94.)

24.

Rafael Leaković piše biskupu Vinkoviću o istih stvarih, javljajući mu njeke novine U Rimu dne 14. kolovoza 1639.

Reverendissime Domine Praesul ac Pater semper observande.

Binas Reverendissimae Dominationis Vestrae praesenti hebdomada accepi, priores cum annexa copia particulae Brevis, quas

et antea me accepisse significaui, posteriores a quodam peregrino Semiruthe no, cum adiunctis pro Serenissimo Cardinali a Sabaudia: Miror unde moti alumni Viennenses, expeditionem suae Confirmationis Viennae esse apud Illustrissimum Dominum Mathei Nuncium Apostolicum perscripserint, cum adhuc nulla facta sit Romae, veluti ex aliis meis inteligere potuit, quas ea super re dedi. Spes fortassis vel ecce desiderium illis huiusmodi optatum promitebat, vel aliquo simili casu decepti sunt. Expeditio necdum absoluta; sed manet in termino, quem per meas praecedentes transmisi. Nimirum, postquam Propina condonata est; postquam Domino Datario per Decretum Consistoriale demonstravissemus, fuisse alias per viam secretam expeditum; postquam etiam docuissemus, esse ad praesens eandem neccessitatem, et multis insuper causis ac rationibus sociatam, quae antea extitit de expeditionibus per viam secretam; ac demum, postquam in Consistorio inter privatos quosdam collocutum fuit, remissum est negotium ad Dominos Cardinales qui Capita ordinum dicuntur, quatenus examinato Processu referrent postmodum, an conveniat per viam secretam expediri. Quia autem in Processu unus Testium deposuit se nihil scire de Prouentibus: alius autem ultra numeratam quandam summam in paratis, ad octo millia florenorum dixit eosdem ascendere, nec mihi veritati consona haec dispositio videatur, pugnatque cum litteris et Vestrae Dominationis Reverendissimae, et illis quas Regnum dedit, hinc cum Domino Sabbatino laboramus, si poterimus, per memorialia destinatos Cardinales inducere ad gratiam, absque eo quod videant processum: sin minus, tunc intendimus petere, quatenus examinentur hic duo testes super eodem articulo, quorum unus erit D. Matkouich, pro alio vel ego ipse deponam, vel aliquem inveniam bene instructum, hoc in termino negotium expeditionis manet. Peccunia transsmissa est, et Dominus Sabatinus dixit se habuisse chirographum, sive mandatum de accipienda. Haec an sufficiens erit, nescio, donec videamus ultimatam resolutionem vel factae gratiae, vel negatae.

De meo (negotio) similiter Valachorum nihil conclusum determinate, sed in examine res manet. Samandriensis easdem difficultates patitur, quas caeteri titulares. Praetendit namque Pontifex Regiam Maiestatem non habere ius illos conferrendi. Ideo nisi me expeditio Dominationis Vestrae Reverendissimae detinebit, proximo Septembri, Deo favente, Urbi et Curialibus eiusdem valedicam,

meque in patriam recipiam, ad inserviendum Patronis et amicis. Attestationem illam de visitandis liminibus, Domino Paulutio, Congr. Concilii Secretario, iam pridem dedi, qui respondit se in proxima Congregatione propositurum, sed haec postea non fuit celebrata. Spem bonam dedit Erit modo locus in Collegio pro Alumno, sed scribendum est ad Illustrissimum Primatem Dominum Lósy Archiepiscopum Strigonensem, veluti ex litteris Domini Matkouich fusius habebit, cui eandem Provinciam scribendam reliqui.

Fertur hic fama indubia, Turcarum Tyrannum in Christianos moturum, et praesertim in Venetos, qui parant bellica omni cum celeritate. Sanctissimus eisdem aliquot Triremes bene instructas promittit. Dux Florentiae similiter et Januenses.

Princeps Thomas a Sabbaudia cum fratre Cardinali Taurinum caeperunt, et nunc munitionem eiusdem, in qua Ducissa se cum Gallis reclusit, tormentis assiduis vexant. Deus Gloriosus det Pacem, quam mundus dare non potest. Ubi tamen certum Nuncium habere potero, mittam litteras Reverendissimae Dominationis Vestrae, measque addam et eidem Cardinali gratias pro condonatione Propinae iterum agam.

Hisce me ac meam Dominationi Vestrae Reverendissimae commendo, eamque bene valere a Domino assiduis orationibus contendo. Romae 14. Augusti 1639.

Reverendissimae Dominationis Vestrae

filius addictissimus

Fr. Rafael Leuacouich m. p.

Iz vana.

Reverendissimo Domino in Christo Patri Collendissimo Domino Benedicto Vinkovich Episcopo Zagrabiensi: Abbati de Topuszka et Sacrm. Caesar: ac Regiae Majestatis Consiliario. Zagrabiae.

(Rukom Vinkovića: „1639. 14. Aug." Iz Arkiva kapt. zagr. Acta Ant. Fasc. 94.)

25.

Nadbiskup ostrogonski Mirko Loši poziva biskupa Vinkovića na crkveni zbor u Požun za dan 25. rujna 1639. U Trnavi dne 26. kolovoza 1639.

Revme. Dne. Frater in Christo observandissime!

Salutem in Dno. sempiternam precor. Res non paucae Status et Ordinis nostri ecclesiastici ac eae potissimum, quae apud S. Sedem

Apostolicam circa Nominationes, Electiones, Praesentationesque ad Archieppatus et Episcopatus Suae Sacrmae. Caes. Regiaeque mattis, Dni. nostri Clementissimi, confirmationesque Summi Pontificis versantur ac agitantur, exigunt et postulant, ut consultationis, eorumque tractandorum causa, quae in his ac aliis occurrerent, in certum aliquem locum ac terminum Nos, qui Archiepiscopali, Episcopalique munere fungimur, conveniamus, quod et praedicta Sacma. Caes. Regiaque Majestas benigne requirit. Quapropter ut et remotioribus tractationis tempus ac locus mature innotescere queat, neque eadem tractatio longius, quam rerum necessitas requirere videtur, protrahatur; adhibito consilio nonnullorum viciniorum ex Dnis. Praelatis, eandem Posonii die 25. proxime affuturi Mensis Septembris inchoari posse judicavi. Rvdmam. itaque Dnationem. Vram. serio, diligenter ac paterne requiro, hortor ac admoneo, imo Primatiali mea autoritate eidem praecipio ac mando, ut in dicto loco ac termino, postpositis aliis negotiis suis, comparere omnino debeat, siquidem, quae tractari debebunt, communem totius Ecclesiae Hungaricae Statum et necessitates, quin et Regiae Autoritatis ac dignitatis rationes concernere reperiuntur ac dignoscuntur.

De reliquo Dnationem. Vram. Revdmam. felicissime ac prosperrime valere cupio. Datum Tirnaviae die 26. Augusti anno 1639.

Revmae. Dnationis. Vrae. uti frater addictissimus

Emericus Losi,
Archieppus. Strigoniensis m. p.

Iz vana.

Revdmo. domino Benedicto Vinkovich, Episcopo Zagrabiensi, Abbati Topolczen. et de Giak, Sacrae Caes. atque Reg. Mattis. Consiliario Dno. Fratri in Christo obsermo. Zagrabiae. (L. S.)

Exhibitae sunt in festo Beati Mathaei Ap. A. D. 1639.

(Iz Arkiva kap. zagr. Acta Ant. Fasc. 96. br. 12.)

26.

Franjo Tinctus javlja biskupu Vinkoviću, da je poslao u Rim po njemu položene novce. U Beču dne 27. kolovoza 1639.

Illme. et Revme. Dne. Dne. collendissime!

Post Servitiorum meorum humillimam Commendationem. Illmae. Dm. Vrae. ago ir [illegible] [illegible]as, quod tam benigne in suo negotio

dignetur mihi scribere: Ad rem igitur, quod attinet certo certius significare possum, jam D. Sabbatinum mihi scripsisse, pecuniam ad suas manus pervenisse, et quod negotium omni cum diligentia prosequetur.

Jam remissionem Propinae habemus vigore literarum, quas a Caesare impetravi et tradi Cardinali de Sabaudia; similiter curavi, ac oretenus per amicos negotium sollicitavi.

Scribam denuo D. Sabbathino per hodiernam Postam, et negotii maturationem commendabo, quamvis per se sit satis diligens. Sit igitur Illma. Dtio. Vra. bono animo, et credat me nullum medium, quod proficuum videro, ad negotii expeditionem relicturum, prout ipsamet opera docent, et meliori cum effectiva expeditione docebunt.

Interim Illmae Dni. Vrae. me humiliter commendo ac supplico, dignetur suis imperiis me continue honorare.

Viennae 27. Augusti 1639. Dnis. Vrae. Illmae. et Revmae.

humillimus et Devinctissimus
Franciscus Tintus.

Od zdola bilježka Vinkovićeva.

Praescripta pecunia per ipsum subscriptum Franciscum Tinctum Romae exbursata et ad manus Leuakovichii tradita, qui eandem Zagrabiam anno 1641. circa Festum Purificationis attulit, quam postea anno eodem ut supra Maji 18. Romam redeunti, illuc deferendam tradidi, simul cum Quictantia originali Tincto remissa.

Iz vana.

Literae Rdi. Dni. Francisci Tincti, in quibus refert, pecuniam meam apud illum in aureis 125 habitam, Romam se misisse.

(Iz Arkiva kapt. zagr. Acta Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

27.

Benko Vinković biskup zagreb. moli opetovano zbor kardinalah u Rimu, da ga oproste, iz navedenih u pismu razlogah, od plaćanja anatah, i razlaže materijalno stanje svoje biskupije. U Zagrebu 26. Rujna 1639.

Eminentissimi Domini et Patroni obseruandissimi, salutem in Dno. optatam et felicitatem perpetuam.

A duobus annis Confirmationem ad Episcopatum Zagrabiensem, per Agentes meos Romae humillime solicito, sed adhuc nihil

effectum video. Nam antea Propina ab Eminentissimo Cardinali et Principe a Sabaudia, veluti Propositore et Hungariae apud sedem Apostolicam Protectore, Taxa vero ab Eminentissimo, suae Sanctitatis Cancellario expetebatur. Propinam et Taxam, a praetactis Eminentissimis Dominis, ad instantiam Caesareae et Regiae Maiestatis, gratiose relaxatam audio. Pro qua relaxatione, dictis Dominis et Patronis meis S. R. E. Cardinalibus gratias egi debitas, et de facto etiam ago, acturus quoque in posterum, cum grata animi significatione, et nominis eorum praeclari depraedicatione. Et licet etiam Venerabili Eminentissimorum Dominorum Cardinalium Consistorio sufficienter demonstratum ac comprobatum esset, quod praedecessorum meorum Episcoporum videlicet Zagrabiensium, expeditiones confirmationis super Episcopatu Zagrabiensi, per viam secretam Romae hactenus factae et expeditae fuissent, attamen idem Venerabile Consistorium (uti inaudio) expeditionem Confirmationis meae per viam secretam fiendam nondum concessit ex ratione hac: Quia unus Testis in Processu meo assignatus, deposuit me in proventibus Episcopatus Zagrabiensis, octo millia florenorum annuatim habere posse. Utinam veritatem in eo dixisset, optarem equidem, dico sancte, si verum esset, non negarem, sed potius veritatem affirmarem. Ego autem in litteris meis, toties ad suam Sanctitatem et ad Eminentissimas Dominationes Vestras missis, cum iureiurando asserui, quod vix bis mille Renensium (quorum singuli tres ad praesens constituunt aureum unum) ex omnibus proventibus Episcopatus Zagrabiensis, etiamsi cuncta vendibilia venderentur, annuatim habere possum. Idem Regnum Sclavoniae, cuius u n i c u s Episcopus sum, idem etiam Capitulum Zagrabiense, per suas ad Sanctissimum missas, uniformiter asseruerunt; et tamen plus creditur uni Testi, ea in parte erranti, quam centum personis veritatem dicentibus. In quorum numero sunt, non solum potiores Regni Nobiles, sed etiam continerentur Comites, Barones et Magnates, et sane mirabile esset, quod assertio unius Testis, contra tot et tantorum virorum testimonium praevaleat. Cum secundum Jura divina et humana unus Testis in rebus magni momenti, pro nullo habendus, et ad unius Testis testimonium, nemo aggrauandus aut damnandus veniret. Prouti antea, ita et nunc sincere dico, Testem illum unicum errasse, testor item ipsum Deum et Conscientiam meam, quod circa annuos redditus Episcopatus Zagrabiensis, tam ego quam Regnicolae Regni Sclavoniae et Capitulum Zagrabiense, ve-

ritatem dixerunt in eo, ubi asseruissent, quod vix duo millia Renensium Episcopus Zagrabiensis, ex cunctis prouentibus, undecunque prouenientibus, in hac Patria habere potest, etiamsi cuncta vendibilia venderet. Cur dico in hac Patria, ratio est, quia in Italia, res vendibiles Episcopo Zagrabiensi annuatim prouenientes, pluris quam apud nos vendi possent, ubi omnia comestibilia et potabilia maiori venduntur pretio.

Quod si tam juramento meo Episcopali, quam assertioni tot et tantorum Virorum veritatem docentium non creditur, credatur saltem experientiae ipsi, quae est talis: quicunque sive Clericus, sive Laicus, annuos meos proventus Episcopales sibi locari velit, pro florenis Renensibus 1800. qui ad praesens apud nos faciunt aurcos 600, universos proventus, tam in parata peccunia quam frumento et Vino, et aliis rebus vendibilibus provenientibus locabo illi. Accipiat ipse octo, vel decem millia in nomine Domini, si habere poterit. Hoc tantum experientiae argumentum est, quo maius nec dari, nec fieri potest. Dato etiam, si haberem in Proventibus Aureos 600. per Annum unum, sed quid essent hi, inter tot et tantas necessitates, ac etiam expensas, quas Episcopus Zagrabiensis facere cogitur, partim in suam et familiae intertentionem, in restaurationem Residentiae et Ecelesiae Cathedralis. Item Castellorum in Confiniis, pro defensione contra Turcam positorum; partim ad erectionem Seminariorum et Hospitalium in sua Dioecesi; partim ad itinera, quae Episcopus Zagrabiensis cogitur facere ad Comitia Hungarica, per Regem indicta, ad Concilium Nationale, per Primatem Hungariae promulgatum; partim ad bellicas expeditiones, quas Episcopi Hungariae, bona stabilia sub Rege possidentes, tenentur, imo sub amissione eorundem bonorum coguntur, ad instar aliorum Regnicolarum facere. Ubi est Sustentatio pauperum mendicantium, orphanorum et viduarum provisio, quibus Episcopus secundum Canones providere ex officio tenetur. His ergo a me in veritate dictis, et a vestris Eminentissimis Dominis bene ponderatis, easdem rogatas esse velim, dignentur concessionem facere, ut per viam secretam expeditio Confirmationis meae fiat, uti Praedecessorum meorum Episcoporum Zagrabiensium, facta esse dignoscitur. Quod Dominationes Vestras Eminentissimas pro Deo et eius Ecclesia facturas confido. Quas in reliquo diutissime, ac foelicissime valere exopto. Datae praesentes Zagrabiae 26. Septembris Anno Dni. 1639.

Iz vana.

Copia litterarum per Reverendissimum Dominum Benedictum Uinkouicz, Ellectum Episcopum Zagrabiensem ad Venerabile Cardinalium Consistorium anno et die intro annotato datarum, in quibus idem Benedictus Uinkouicz petit, ut iidem Domini Confirmationem suam per Viam secretam expediri curarent ob rationes multas et efficaces, lectu et scitu dignas.

(Acta ant. Cap. Fasc. 94. br. 68.)

28.

Biskup Vinković odgovara nadbiskupu ostrogonskomu u poslu kapt. prebendah. U Zagrebu dne 12. siečnja 1640.

1640. 24. Januarii. Vinkovich ad Strigoniensem respondit ad rationes Capituli, ratione Praebendariae Theologicalis ad 1-um, Controuersistam illum non esse Theologum Tridentinum, cum ille parum prosit Cathedrali, nec ejus est Theologus, cum ad ejus Lectiones nemo praeter tres aut quatuor Seminaristaa ascendant. Ad 2. Etiam Italiam et Hispaniam esse Regna Catholica. Deinde Theologus non est ordinatus solum ad Disputationem cum Haereticis, tandem Controversista fors est inter Religiosos, at inter Canonicos non, cum ex Studiis reduces aliis occupati Theologiae obliviscantur. Ad 3. Cathedralem nullum habere Casistam. Ad 4. Se non intendere Levakovichium facere Theologum. Ad 5. Se Capituli Consensum requisivisse, et subesse in hoc necessitatem. Ad 6. Ob alias rationes Theologum requiri et in hoc etiam iste plurimum juvaret Episcopum. Ad 7. Nulla est consequentia. Ad 8. Adhuc Theologum esse necessarium 1. quia Theologus esset Catechista ex Synodo Tyrnaviensi Artic. 1. talem vero nullum esse in Cathredrali sed solum in ea fieri Conciones 2. Theologus coram, Episcopo, Capitulo et Clero exhortationes faceret, uti Religiosi inter se habent, specialiter Jesuitae. 3. Esset Poenitentiarius Cleri et populi, jam indoctis promiscue confitentur 4. Esset Visitator infirmorum, et Vinculatorum. 5. Ex Thurcia venientes Cathechisaret in fide. 6. Esset Examinator; alii enim se excusant. Rogat itaque ut mandato suo ipsi assistat ad instituendam hanc Praebendariam. (327.)

(Ex Manuscriptis Marcellovićii.)

29.

Biskup Vinković protuslovi kaptolu zagrebačkomu radi njekih načinjenih mu nasiljah, i odgovor kaptola 1640.

Feria sexta post Visitationem, Vinkovich Episcopus Zagrabiensis protestatur coram Chasmensi, quod 1. Capitulum anno praeterito domum, se inconsulto, penes Franciscanos Canonicalem contulerit. 2. Quod ipse saepius per alios et etiam per Chasmenses monuerit Capitulum, ut si quid contra ipsum haberet ratione Aedicularum in territorio Episcopali juxta portam Arcis et forum commune per Capitulum erectarum, sede vacante, et per eum de Lege Patria amotarum, non differet quaerendum (uti minaretur) post ejus mortem, aut potius ex ejus Substantia satisfacere sibi niteretur, sed ipso vivente Causam prosequatur. 3. Quod Franciscus Ivanchevich Lector similiter post mortem ipsius Litem ratione Mladinae suscitare niteretur, ut et ipse vivente se litigaret, illum admonuisse. 4. Qualiter saepe monuisset Archidiaconos Kemlek, Varasdinensem et Camarcensem, qui ex Cultelis Episcopalibus quartam habent, ut ipsimet cum hominibus Episcopi Zagrabiensis ambulando Decimas exigerent, et suum ab Episcopali separarent, ne et illi post mortem ipsius sibi aliquid deberi praetenderent. (862.)

Respondit ad hoc Capitulum, ad 1. Usum sine Jure suo. Ad 2. protestatur nunquam fuisse forum commune Episcopo, uti patet ex Transactione cum Civitate, ubi non Episcopus Zagrabiensis, sed Capitulum transegit. Deinde incumbere ipsi concordare cum Capitulo ratione Aedicularum, idque ex Mandato Strigoniensis, et jam sub Censuris, et etiam Synodaliter protestatum est, quod nihil hucusque fecerit. Ad 3. Lectorem sequi R. J. Autorem agere quando vult. Ad 4. protestatur Archi-Diaconi Assistentiam Episcopali homini nunquam fecisse, usum antiquum esse Episcopum colligere, et Archidiacono quartam dare, ob cujus denegationem protestantur. (766.)

(Ex Manuscriptis Marcellovićii).

30.

Biskup Vinković imenuje za pomoćnika svoga otca Rafaela Levakoviča biskupa krbavskoga. U Zagrebu dne 24. Kolovoza 1640.

Nos Benedictus Vinkovich, Eppus. Zagrabiensis, Sacrae, Caes. et Reg. Mattis. Consiliarius. Universis, quibus expedit, Praesentium tenore notificamus: quod nos considerata nostra senili ac morbida aetate, magnitudine Dioecesis nostrae Zagrabiensis, cui vix 10 Eppi. in ea residentes satisfacere possent: Revmum. Dnum. Raphaëlem Leuakovich, Eppum. Corbauiensem a sede Aplica. denominatum, alias virum religiosum, Ordinis divi Francisci minoris Observantiae Fratrem, pro nostro Coadjutore sive Suffraganeo, de licentia et annuentia Sedis Apostolicae elegimus, electum acceptavimus, cui pro commoda sustentatione victus et amictus administratione, mercedisque intuitu, ex Proventibus Eppatus. Zagrabiensis nobis per sacram Caes. et Reg. Mattem. Ferdinandum III. benigne collati, singulis Annis quibus nos supportaverit, supportando Suffraganeus noster erit, in rebus variis, partim in frumento et vino, partim in pecunia et obsonio, trecentos florenos hungaricales valentibus, dare et administrare promittimus, vita nostra et servitio illius durante. Post obitum vero nostrum, si eundem successor noster Eppus. Zagrabiensis pro suo Suffraganeo sive Coadjutore habere noluerit, eidem taliter provisum esse volumus: Si interea nobis viventibus beneficium aliquod tantum valens ac in Proventibus trecentos florenos hungaricales portans non obtinuerit, extunc eidem Praedia duo a nobis ex manibus laicorum legitime eliberata et tempore nostro ad Eppatum Zagrabiensem devoluta, Praedium videlicet Polyana in Provincia Ivanicensi, Comitatu Crisiensi, item aliud Blagusha dictum in Provincia et Cottu. Zagrabiensi, utrumque in Eppatu. Zagrabiensi existens, vita illius durante, pro honesta sustentatione ex proventibus illorum habenda, damus et conferimus, ita tamen, ut nullum ex eis alicui donare, inscribere, vendere, oppignorare et cambiare, ac quovis modo alienare valeat; quorum proprietas penes Episcopatum Zagrabiensem semper maneat; usumfructum vero ex eisdem provenientem, dictus Dnus. Raphaël Leuakovich habeat. Volumus etiam, et per Expressum d [illegible] ut a nobis in cunctis licitis et honestis, etiam ad su[illegible] [illegible]ntibus, dependentiam habeat, nobis-

que debitam Obedientiam et Reverentiam exhibeat; a vitio quoque ingratitudinis et nota infidelitatis se se praeservare studeat, alias a Possessione praedictorum Praediorum cadat. In quorum praemissorum omnium robur ac testimonium, praesentes Donationales manu nostra subscriptas et Sigillo majori communitas, eidem Dno. Raphaëli Leuakovich dedimus. Zagrabiae die 24. mensis Augusti, Anno Dni. 1640.

Iz vana.

Instrumentum siue Donatio. per quod . . . . qua. Rdo. Patri Raphaëli Leuakouich . . . . me Benedicto Uinkouich Eppo. Zagrebiensi vivente et dicto Patre Raphaële Leuakouich Suffraganeo meo existente, quam etiam post obitum meum alio Eppo. Zagrab. successore meo et ipso Leuakouichio Suffraganeo ejusdem ac Ecclae. Zagrab. existente, provisio modo introscripto facta et ordinata est.

Habet praeattactus Dnus. Raphaël Leuakouich Instrumentum praescriptum sub propriis meis Anno et die introscripto sibi datum.

Sliedi opet iz kraja bilježka Vinkovićeva: Praesens Instrumentum nullum est et annullatum.

(*Iz Arkiva kapt. zagr.*)

31.

Juraj Križanić piše biskupu Vinkoviću o svojih naucih i preporuča mu se za izpražnjeno miesto kanoničko. U Rimu dne 3. travnja 1641.

Rvme. Dne. Pater ac Patrone gratiossissime!

Non alienum a meo munere esse, sed vero etiam meae obedientiae incumbere opinabar, efficere, ut minime lateret Vram. Revmam. Dtionem., qualiter et quem ad finem ex Collegio Bononiensi me huc Romam ad Collegium Graecum trunstulerim, quo mihi primo nudius tertius patuit ingressus, post summas dificultates, quas mihi oponebant, quod extaret quaedam Bulla prohibens ullum admitti, nisi esset de Natione praedicta, quantumuis ego non ut Alumnus sed ut Convictor futurus aditum postularim. Tandem itaque post quadrimestre intervallum morarum, quas Romae traxi, vix assecutus sum introitum in hoc Collegium, ubi studium Theologiae prosequar, cui etiam hactenus dabam operam; ad graecam vero linguam, controversiasque Schismaticorum successivis tantum horis incumbam. Jam enim a principio graecarum litterarum ferme medietatem mihi superare contigit: unde favente Deo ipsum quoque finem spero me non aegre o[illegible]turum. Ad hoc ita-

que tentandum, illa me a principio movit ratio, ut omnes Graecorum res, (ad quos se nostri Valachi semper referunt), in ipso fonte penitius pervestigarem; atque ita habiliorem me redderem ad exequenda mandata, sicubi Vra. Revma. Dtio. ad Dei gloriam, patriaeque nostrae commodum, mea exili opera uti vellet, cujus unius rei unice semper sum cupidus. Quapropter omnia quoque reliqua mea studia eo semper hactenus collimabant, ut communi patriae bono esse possent: linguas quippe Germanicam atque Italicam ita arripere studui, ut in utraque tum scribendo, tum dicendo, quidlibet proferre valerem: utque, si vires ingenii sufficerent, etiam ad oratorie dicendum in neutra harum, quoad notitiam idiomatis, copiamve vocum, necquidquam formidarem. Atque hoc non duntaxat idcirco, ut in usitatis modis ablegandi, respondendi, interpretandive et ceteris patriae usui esse valerem, vel etiam, ut comprehensis a fundamento omnibus illis, quae ad nostram linguam corrumpendam aliunde irrepserunt, aliquod in hoc negotio antidotum pervestigarem. —

Videt enim Vra. Revma. Dtio. sermonem nostrum ita jacere, planeque depressum esse, ut nullus hactenus sublimior conceptus aut scriptus in eo extet, aut proferri ab ullo valeat. Quin imo passim pudet homines hoc idîomate sermocinari: plurimosque est audire, qui mendaciter glorientur, dudum iam se linguae Slouinae esse oblitos. Cujus indignae rei causam, maximaque damna, quae ex ea consequuntur, saepius mihi consideranti occurrebat, herculeis opus esse laboribus ad tanta ignorantiae monstra debellanda: continuoque intelligebam, non esse mearum virium hanc rerum molem aggredi.

Nihilo tamen secius assumsi animum, neque credidi interdictum mihi esse, tentare pro toto meo modulo, quousque progredi liceret: et quidem divis faventibus, ita mediocriter mihi successit negotium, ut quidnam de tota re grammatica atque arithmetica (utpote duobus scientiarum principiis) sit censendum, illyrico communi sermone omnia sim prosecutus, ne syllaba quidem interposita latina, alteriusve alicujus linguae. De vocabulis quoque, quae hactenus nostro sermoni deerant, formandis discursum formavi, nec non aliquod centurias talium vocabulorum in farraginem coacervavi, quae uniuscujusque intellectui primo statim obtutu pateant, etiamsi a nemine hactenus audita fuerint. Simi[illegible] [illegible]oque nonnullas nostratium adagiorum

centurias collegi, inque alios quosdam libellos ex italico in nostrum sormonem vertendos operam subinde impendi, idque duntaxat praeludendi, tentandique gratia, temporibus successivis. Ad cantum quoque aliquando per occasionem attendebam, in quo mediocrem acquisivi notitiam, ita ut faciliorum compositionum tenorem concinere possim.

Hoc autem et insequenti anno totus jam ero in Theologicis ordinarie: temporibus autem extraordinariis dabo me Graecis. Atque ita finitis 4 annis in Italia, una cum Dno. Matkovich reditum in patriam ad excipienda Vrae. Rvdmae. Dnis. mandata meditor.

Haec sit Vrae. Rvdmae. Dnioni. citra omnem vanitatem summatim meorum studiorum reddita ratio, addito quoque fine ac intento meo ad serviendum Deo et patriae, quem quidem finem totis votis exoptare teneor, quamtumlibet eo indignus; assequi autem nullatenus confido, nisi ope Vrae. Rvmae. Dnis. in quam spero firmiter, quod non attenta nullitate meorum meritorum, sed mota a sibi innata erga suos subditos et clientes benevolentia, mihi assignabit aliquem locum, ad quem jam in patriam secure possim contendere finitis studiis, assumtisque hic sacris Ordinibus. Spero penitus, a (?) benignitate Vrae. Rvmae. Dtionis. quod a vacantiis, quas modo habet prae manibus, me nequaquam excludet.

Hisce me Rmae. Dni. Vrae. ipsam vero junctim mecum, divinae protectioni humillime commendo. Romae in Collegio Graeco 3. Aprilis 1841.

Vrae. Dtionis. Revmae. Servitor et cliens minimus

Georgius Krisánich, m. p.

(Iz Arkiva kaptola zagr. Acta Cap. Antiqua. Fasc. 96. br. 12.)

32.

Kardinal Antun Barberino priobćuje biskupu Vinkoviću teškoće, radi kojih zbor kardinalski nemore preporučiti Rafaela Levakovića za biskupa in partibus infidelium i za pomoćnika biskupa crkve zagrebačke. U Rimu dne 15. srpnja 1641.

Illustrissime ac Reverendissime Domine uti frater!

Relatis Amplissimi Patris litteris [illegible]e Raphaele Croato ad aliquam Episcopalem Ecclesiam in [illegible] fidelium promo-

vendo, ut istius Ecclesiae Zagrabiensis fieri possit suffraganeus, Eminentissimi Patres hac in re tres difficultates inuenerunt: et proinde illas cum introcluso Decreto Amplissimo Patri significari sustinent; cui interea cuncta fausta precamur. Romae 15. Julii 1641.

Amplissimi Patris

uti frater studiosissimus
Cardinalis Antonius Barberinus.
Fraciscus Ingolus,
Secretarius.

(Amplissimo Epo. Zagrabiensi Decretum — Prilozi manjkaju.)

33.

Mihajlo Matković, pitomac zavoda germanskog i ugarskog sv. Apolinara u Rimu, piše biskupu Vinkoviću o raznih stvarih. U Rimu dne 10. rujna 1641.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine Patrone mihi singulari pietate collendissime, post optatam in Domino salutem et rerum omnium felicitatem, obsequiorum meorum humillimam commendationem!

Jam tandem (quamvis non pridem binas expediuerim) intermissio diuturna litterarum, exprobrato prius desidiae otio, me ad inuidendam Illustrissimam ac Reverendissimam Dominationem Vestram coegit, et merito, ne tanti Patroni Clementiae limites, uinctus catenis ingratitudinis transgrederer, ast non mea culpa accidit, quippe qui promptus ad cuncta exequenda forem, modo iis non essem destitutus, quibus Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationi Vestrae gratificari possem: nihilominus oportunitate ductus, Eidem intimandum duxi, quomodo tempus esset, si Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Vestra, Admodum Reverendo P. Aloysio Albricio, Collegii Germanici et Hungarici in Urbe Rectori scriberet, ratione successoris in meum locum, et praesertim ratione Domini Joannis Magdalenich, quem Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationi Vestrae unice commendo, veluti compatriotam meum, melius enim est, ut unus Jaskaensis in locum meum succedat, quam alienigena, videlicet cum tantorum in oculis simus; et non dubito, quin Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Vestra id consequatur, modo tempestive ad Patrem Rectorem suas expedire non dedi . . . quod si Venerabile Capitulum cogitaret,

etiam mittere unum, pro eius loco apud Illustrissimum Archiepiscopum Strigoniensem insistere debet; quinque enim exibimus, locique facultas haud ab Illustrissimo Archiepiscopo facillime concedetur, licet ab aliis quoque Episcopis et Capitulis innumerae petitiones fiant, quae omnes, ut supprimantur, mature solicitandum est. Praeterea Agens Jacobus Fauilla miratur, quod ipsi Illustrissima ac R. Dominatio Vestra nihil ratione Confirmationis rescribat, cuius statum eidem haud declaravit, maxime uero in iis, quas post Pascha in meis transmiserat, idque non alium ob finem, quam ob Episcopatum Quinqueecclesiensem, quem expedire ob interdictionem Patris Raphaelis nequit; quare bonum esset secundum meum humile Judicium, si Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Vestra unas daret ad Eminentissimum Franciscum Barberinum, easque per me praesentandas, etenim oretenus ipsi vellem statum caeteraque ad id necessaria Episcopatus Zagrabiensis declarare; sic enim sperarem me posse Confirmationem consequi ac Zagrabiam deportari, sine qua si possibile foret, minime Roma proficiscar, hoc enim ultimo Anno si uires suppeditauerint, ob licentiam maiorem exitus, omnem operam adhibere potero, si casu quo Pater Raphael non appulerit, cuius aduentum nonnulli sat auide praestolantur, et maxime Agens, ob informationem voluntatis Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae, qui, ut mihi saepius retulit, iam pridem expedivisset Confirmationem, ni pecunia ablata fuisset, sed sit fides poenes Auctorem. Caeterum est, cum pluribus carere cogar, ut Illustrissimam ac Rev. Dominationem Vestram veluti Dominum meum et Patronum clementissimum (cuius protectioni me humillime commendo) ad annos felicissimos diutissime Deo et hominibus, mihique indigno Clientulo suo uiuere, ac ualere exoptem. Quod ut largitor bonorum omnium faxit, Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationi Vestrae in meis quotidianis precibus et futuris Sacrificiis, quae praesentis mensis 22. fauentibus Superis haud (dubie) inchoabo, Agnoque immaculato offeram, immemor esse non desinam. Datae Romae in Collegio Germanico et Hungarico ad Sanctum Apollinarem 10. Septembris 1641. Eiusdem Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae.

Cliens aeternum devotus,
Michael Mattkouich m. p.

Iz vana.

Illustrissimo ac Reuerendissimo Dno. Benedicto Vinkouich Episcopo Zagrabiensi, et Abbati B. M. V. de Topuska, ac S. Georgii in Dyak etc. nec non S. C. Regiaeque Mai Consiliario etc. Domino D. et Patrono mihi semper colendissimo.

34.

Rafael Leaković piše sa svoga puta biskupu Vinkoviću. U Ljubljani dne 13. rujna 1641.

Reverendissime Domine Praesul et Pater in Christo Collendissime Salutem ac Seruitiorum meorum commendationem.

Dominus Nicolaus Castelli dedit mihi litteras ad Dominum Petrum Martirem Cernezzum Venetiis habitantem ad S. Cantianum, quattenus ille ibidem daret mihi Cambiales pro Roma. Ego quidem cum febri Labacum veni, spero nihilominus in Domino me iter prosecuturum etiam cum illa, si ardentior et malignior non excreuerit. Litteras meas hic nullas inueni, eo, quod quae fuerunt, missae sunt in Croatiam, et nescio ubi detentae. Dominatio Vestra Reverendissima bene valeat, et si qua supersunt, siue superuenerint, ea ad me transcribere non grauetur. Hisce me enixe Dominationi Vestrae Reverendissimae Commendo, Labaci die 13. Sept. 1641.

Addictissimus filius
Fr. Rafael Leuacouich m. p.

Iz vana.

Reuerendissimo Dno. in Christo Patri Domino Benedicto Vinkouich Epo. Zagrabiensi, Abbati de Topuzka S. C. R. Maiestatis Consiliario, Dno. et Patrono colendissimo. Zagrabiam.

(Oba pisma iz Arkiva kap. zagr.)

35.

Benko Vinković, biskup zagrebački piše zanimiv list Rafaelu Levakoviću u Rim. U Zagrebu 28. prosinca 1641.

Litteras Dominationis Vestrae nona Nouembris Roma ad me datas, in vigilia diui Thomae Apostoli accepi, in quibus licet multa referat circa Confirmationem nostram acta, nondum tamen finem optatum in iisdem indicat, quin potius novas difficultates inde orituras significat. Aʳᵖrobo illud Argumentum Sanctissimo intimatum, quod nisi [illegible] secretam expeditiones Confirmationum

fiant, quod recursus ad Sedem Apostolicam, ratione earundem in proxime affuturis hungaricis Comiciis, vel debilitabitur, vel immutabitur. Nam taxae illae (quae Annatae uocantur) non reperiuntur bono modo et fine inductae per Bonifacium Octavum Pontificem, qui talium Annatarum Auctor est, ratione quarum Annatorum, a Theodorico quodam Hiem, Simoniae et auaritiae insimulatus est, ut patet ex vita Pontificis Bonifacii Octavi, qui Anno 1389. factus fuit Pontifex. Ubi haec leguntur: „Annatarum imponendarum primus Auctor fuit, ex quibus cum aerario Ecclesiae multum accesserit, belliqae contra infideles suscipiendi expeditio promota fuerit," non citra temeritatem Theodoricus a Hiem Simoniae avaritiaeque crimina Pontifici optimo impingit. Unde apparet, Annatas sub specie expeditionis sanctae contra infideles fiendae, introductas fuisse, postea in taxas privatas certarum personarum Curialium conuersas fuisse, quae in hodiernum usque diem uigerent, et Episcopos per Orbem vexarent. — Kada Wgri Seculares i Ecclesiastici, tha fundamentum budu chuli, hoteze bolie commovuvati zuproti toy takovoy Taxae; kada budu videli; da de lege divina, et quidem hac: gratis accepistis, gratis et date, nezuye dusni dauati, neque etiam de lege Regni, y daiuje Papa sub specie sancti Belli, inducuval, pakoye pothlie in abusum dosla, et in vexationem, ztem bolie hote zuproth nioy ztati.

A kady W. m. (Vaša milost) meni insinuete, dabi pro vestra intertentione komora potrebnuala, dabize iosche veche nekay ordinuualo, po ymenu kaibi bilo uredno jedno zto Ranichkow, y zato pisetemy dabiuam Capellam Sancti Stephani Prothomartyris nato ordinuual, iz koyebi tuliko moghli imati, jaz bih tho gothow bil uchinithi, dabihje nebil pro ila pia fundatione sibi nota, deputuval, k chyemu etiam ipsum Capitulum videtur consensisse, pokedobi pro jure suo quod habet in dictam Capellam, neiauliaze, jus autem habet tale in illam, quod Canonico, et non alteri debeat conferri. Ali da Wasa milozt nebudete, in suis negotiis et expeditionibus remoram imali, odluchujem uam, y odluchil zam uam Decimas Episcopales ex Cultello de Marochia provenientes; Zverhu koyh zam uam i donationem renouatam uchinil pozlati, ex quibus centum Renenses auctos habere poterit, si bene collectae et administratae fuerint. W. m. nebudete [illegible] [illegible] soliciti de intertentione, prouidebit Dominus sicut [illegible] [illegible]a strenue la-

borantibus, dicente Domino ad Apostolos. „Quoties misi vos sine pera, baculo et pecunia, num quid aliquid defuit vobis? et responderunt: — Nihil Domine", Dominationi quoque uestrae nihil deerit. Ego me uiuente illam non deseram, viso vestro labore et studio, non deseret Rex, non deserent pii Catholici, adinvenientur alii modi, modo pedem figamus in opus Domini. Zprozetezi od Papae licentiam obtinendi beneficium alicuius dignitatis in Ecclesia Cathedralis Zagrabiensi, kadaze zpraznj, et meae erit collationis, hochiu uaz naiperuo imati. Nas gozpon Custos i zada uuleche, ali kako pouedayu, neche ze dugho uulechy, y pomikati, nieghoua dignitas, akobiuam uruke dosla, legitime post obitum illius, onabivam zama cum Canonicatu posteno moghla dersati, kakotye y nekoterogha Michaela, kye bil Custos, y Suffraganeus dersala.

W vuasem habitusu, nebi vaz dugho terpeli med zobom, zato de mutando habitu indulgentiam prozete. Ktomu akouam Wlaska Biskupia u ruke doyde, y od onuda bude pomoch, moreze, y nekoya Plebanya pridati, ako bude potrebno, moreze takaise y prouisia a Caesare et Styriacis dobity, ako budete in Confiniis ztali.

Matkouichju pouegthe, da on kuar oudi terpi, y schim dalie bude u Rimu ztal, ztim bude vze ueksegha terpel, dobrobi dabi u Zagreb dosal, juramentum prestuual, y akobi potrebno, moghalbi nazad u Rim poyti, rebus suis Zagrabiae bene absolutis.

Dominus Krisanych bina vice per suas apud me institit, ut eidem Canonicatum aliquem Zagrabiensem conferrem, cogito id facere, prima data occasione.

Yabih za Magdalenichia pizal bil Pr. Rectoru u Rim, dabih znal hoche li poythi thamo Magdalenich ali ni, y dabih znal, imali odkuda depositum uzeti, ali ni, nistarmanje W. m. morete laboruuati za mezto, mozibity da od Brathie, rodbine, y Priatelow prezkerbj za depositum. His Dominationem Vestram Reverendam ad uota sua optatissima valere, et Zagrabiae prospere peractis Romae negotiis breui videre cupio. Ibidem Zagrabiae in vigilia praescripta diui Thomae Apostoli. Anno domini 1641.

Iz vana.

Copia l[illegible] **m Raphaelem Lenakouich Romam missam.** (Sic).

(*Iz*

36.

Juraj Križanić zahvaljuje se Benku Vinkoviću na podieljenoj mu časti kanonika kapt. zagrebačkoga. U Rimu dne 1. veljače 1642.

Revme. et Illme. Dne. Patrone collendissime!
Salutem coelitus optatam obsequiorumque humillimam Commendationem.

Si Revmae. Dnis. Vrae. benevolentiae mea valeret respondere gratitudo, intelligerem mihi obsequiis potius quam sermonibus gratias esse reddendas. Quandoquidem vero tum ad collatum beneficium promerendum, tum ad obeundum munus injunctum, nullas in me idoneas vires experior, humillimas Rvmae. Dni. Vrae. grates tantummodo votis refero, quibus animus gestit ullum vel olim grati animi edendi specimen.

Caeterum quantum in me est, omni cura enitar, ut in me quidquam non desideretur, quod ad hoc munus pertineat, viresque meas non excedat.

Ex Urbe quidem, quam potero ocissime me expediam, quod exspirante aestate spero adfuturum, ubi nonnulla ad modicum hoc studium, quod in graeca impendi, in ordinem redacta habuero. Inprimisque, ubi jam graecam et Russiacam lyturgiam addidicero, facultatemque (concessu quidem perdifficilem) sacra ritu orientali peragendi obtinuero: quod confido tum ad meum scopum, tum ad linguae Slouinae cognitionem, aliquod momentum allaturum. Difficultatem, si tantae molis fuerit, spero, quod Revma. Dtio. Vra. me eam superare sua autoritate juvabit.

Missam quidem nondum celebravi hactenus, primis autem quatuor temporum feriis, annuente Deo, celebrabo. In Graecanico sermone, ultra illam quantulamcunque cognitionem, quam ad hoc usque tempus hausi, amplius non immoror, sed in id duntaxat incumbo, qua ratione possim quinque illa dogmatum capita, quae nobis cum Schismaticis controvertuntur, Bellarminiana methodo in Slouinum idioma transfundere; quod quidem experimenti tantum gratia, d[illegible]orii dogmate jam elaboravi. De reliquis hic in Urb[illegible]t sollicitudo, dummodo me libris ad ea requisitis in[illegible]ro.

Hisce ita intentus, imperia Rvmae. Dnis. Vrae interea temporis perpetuo praestolabor: quorum si me Rvma. Dtio. Vra., uti spero, fore participem reddere dignabitur, cuperem ut dnus. Secretarius nullam in inscriptione litterarum muneris mihi collati faciat mentionem, cum mihi ob tenuitatem inpensarum non liceat illud nomen gerere in hoc luxu Italico, pro decore gentis et patriae.

His denique Rvmam. ac Illmam. Dtionem. Vram. humillime revereor, eidemque omnia fausta precor divinitus. Romae in Collegio Graecorum 1. Febr. 1642.

Revmae. ac Illmae. Dnis. Vrae. Servitor humillimus.

Georgius Crisanich m. p.

Iz vana.

Revmo. et Illmo. Dno. Patrono colmo. Dno. Benedicto Vinkovich, Eppo. Zagrabien. Consiliario S. Reg. mattis. et Abbati de Topuska etc. Zagrabiae.

(L. S.)

(Iz Arkiva kap. zagr. Acta Ant. Fasc. 96. br. 12.).

37.

Rafael Levaković piše Benku Vinkoviću o stanju njegove potvrde i njeke druge novine. U Rimu dne 8. veljače 1642.

Reverendissime Domine Pater in Christo singulariter obseruandissime.

Video negotia protrahi, atque ita remitto Nicolaum Matkovich cosanguineum meum, qui me Romam comitatus fuerat et quem ea de causa hucusque detinueram, eaque spe, ut si non me regredientem comitaretur, saltem Bullas confirmationis Dominationis Vestrae Reverendissimae deferret. Neutrum fieri potuit, cum negotium Confirmationis per viam secretam haberi non possit, et ordinaria nollem primus fieri: Meum autem negotium suspensum, donec Dominationis Vestrae Reverendissimae confirmationis Bullae expediantur. Accedit et iam illud, quod ubi negotio vestro absoluto, meum inivero, non pot[illegible] [illegible]ere per medium Congregationis de propaganda fide, s[illegible] [illegible]reuerunt, sed per Congregationem Consistorialem, [illegible] [illegible]s triplo et quadruplo maiores euenient, hoc autem [illegible] [illegible]rit, cum aliunde non habeam auxilium.

De Domini Matkovich Canonici discessu ex litteris P. Rectoris Collegii S. Apollinaris per tabellarium missis, nec non per eiusdem D. Matkovich intelliget, neque enim mea allocutio et instantia apud Rectorem facta quicquam profuit, excepto quod se propensum demonstrauerit, non obstandi, ubi a Domino Cardinale interrogatus fuerit, an dimitendus?

Pro loco in eodem Collegio, praesertim pro Domino Magdalenich, quem accepi ad aliam transmigrasse et in Domino obiisse, locutus sum cum praefato P. Rectore, qui antiquum responsum dedit, se facturum, si eidem a Reverendissimo Strigoniensi aliquo saltem uerbo insinuatum fuerit. Itaque ibi agendum, uel si aliquod Ecclesia ista superinde priuilegium habet, demonstrandum.

Cum D. Favilla ago res contra stomacum, nam praeter offensam ad Reverendissimum Primatem factam, exosum se facit sua vanitate. Negotia nostra et omnia Vngarorum potius profligat quam promouet, utpote imperitus artis et officii suscepti, rerumque nostrarum. —

Ja zamze malomanye zameril Barberinu za nasse ztwari, zasto neznam koyi malovredan chlowik rekalmuye dabyste Vase Gospodstvo hotili Confirmationem habere i prez pineza; ali daze nemarite zanyu. Zato zam snyim goworil y prozylga da was lizth dobro proste y razmyzli; a stoze pynez doztoy, da gowori cum Domino Mambilla Trapezita koyie ima pri zebi; i da upita iztoga Fauille, ako selyte, y prozyte owe blaxene Confirmatie. Poche on nike zthwari goworiti, a to daze hochiemo odwrechi i zpuntariti. A ya mu rekoh, da toga ne mizlimo, premda imamo uzroke velike odvrechisze, videchi da tolyko maloye prostimano nasse ponizno prosenye, i tolike molybe za ludo zu derzane. Zato teskomu bi, i razserdize: ali zato opet ye razgledal y poznal, da ny nasse pomanykanye. Dalzam pred nyega totum statum praesentem miseriarum Ecclesiae et Dioecesis Zagrabiensis, i za kotere uzroke florens et bene fundata ac dotata Dioecesis, doslaje na tolyku nevolyu. Motus itaque, in ultimo Consistorio uerba habuit cum Cardinalibus, et quia illi non consentiunt ut Episcopi qualem talem prouentum habentes et suas sedes obtinentes, per viam secretam expedirentur, male habuit, et [...] r tulit. Spes ergo quasi amissa per viam secretar[...] nendae. Sed a me nondum derelicta, qui adhuc [...] rialia porrigam, et pro solo nostro negotio c[...] procurabo.

Nam ut alias scripsi, ferme omnia Ungarica erant immixta simul. Interim responsum ad meas praecedentes confido me accepturum, et secundum illud faciam pro posse.

Librum de Annatis uenalem habere non potui, nihilominus ex Bibliotheca Angelica S. Augustini, ubi habetur, exscripsi hunc tractulum, qui in uolumine illo unicus est de ea Materia. Putabam ego, dum alias vendi vidissem, atque in frontispicio de Annatis vidissem. totum librum esse de ea materia. Caeterum hoc solum habet, quod fideliter deprompsi. Reliquum libri Corpus aliae variae materiae eiusdem auctoris implent.

Promissa sunt mihi nonnulla manuscripta pro nostro fauore facta. Si habere potero, transmittam etiam illa, vel defferam ipse. Habent enim plurimas rationes nostra pro parte, de non soluendis Annatis. Hae tamen rationes parum prosunt apud Curiales, qui distinguunt inter Taxas et Annatas, fatenturque Annatas non adeo vetustas: sed Taxas antiquissimas, et ab ipso primordio practicatas. Quae tamen distinctio adversari videtur et pugnari Tractatulo huic Compegii quem mitto.

Bella hic incrudescunt. Pontifex ex una, Dux Parmae ex altera militem colligit. Hunc Pontifex crimen lesae Maiestatis incurisse declarauit, monitum quoque excommunicatum pronunciauit publico in Consistorio, affixis insuper schaedis parietibus solitis in locis. Bona quaecunque fisco publicata et per cartas venium exposita. Timetur Urbi utraque ex parte. Dux enim occulta Potentatum et Principum auxilia accipit in milite et pecuniis, et minatur Urbis depopulationem Militi similiter Pontificio parum fidendum, ne idem faciat, si vel minima alicunde occasio praebeatur. Hi etiam tumultus negotiorum absolutiones tardare et difficultates pati faciunt.

Quando Dominatio Vestra Reverendissima iudicauerit oportunum mittere aliquid pro mea expeditione, si nolet per manus Domini Casteli id facere, hic idem Nicolaus Consobrinus meus ad me reuerteretur et defferet, quem demum commendatum facio, atque me totum Dominationi Vestrae Reverendissimae deuoueo. Datum Romae [illegible] ii 1642.

Eiusd[illegible] Vestrae Reverendissimae.

Filius Addictissimus.

Fr. Raphael m. p.

Iz vana.

Litterae Rew. D. Patris Raphaelis Leuakouich 8. Febr. 1642 Roma missae, 14. Martii Zagrabiam allatae.

(Iz Arkiva kapt. zagr.)

38.

Rafael Levaković piše biskupu Vinkoviću veoma zanimivi list o potvrdi njegovoj i o svojih književnih poslovih. U Rimu dne 23. travnja 1642.

Reverendissime Domine Praesul et Pater in Christo Collendissime!

Festa haec Pascalia negotia omnia suspenderant, unde etiam ego vacare debui circa Bullarum sollicitationem, praesertim cum adhuc semel tentare intendam, si illas per viam secretam habere voluero; nam quando proposita fuit Ecclesia, uti nuper scripsi, nihil superinde factum fuit a sacro Collegio, quare etiam addideram in meis, Propositionem ita factam fuisse, ut nulli praeiudicium aliquod inde potuisset provenire. Dedi Sacro Collegio Aureos centum, pro Bullis impendam stoze bude naymanye moglo, a day Boshe dabije i zthunya daly; atque ubi primum expeditas habuero, mittam per fideles manus, vel per Dominum Matkouich, si potuerimus interea facultatem regressus illius obtinere.

Nunc per Reuerendum Dominum Burich mitto Dominationi Vestrae Reverendissimae Compendium Sanchez: de Matrimonio, quod emi Julys sex. Non est quidem adeo eleganter impressum, sed cum alterius editionis non habeatur, utendum illo, etsi typographicis erroribus scatente.

De eo quod scribit circa litteras ad sedem Apostolicam a nostris maleuolis missas, quasque Dominus Ursinus reseruarat, iam scripsi, nunc itidem repeto, memoratum Dominum Ursinum, qui de illis me certiorem fecerat, e uiuis excessisse, antequam ego huc regressus sum. Scripta autem illius et alia mobilia quaecunque fuisse a parentibus distracta, ita ut nullum super iis indicium habere potui, licet instanter postulassem non sine fundamento, cum scirent dicti eiusdem affines et consanqui[illegible] [illegible]cessitudine mihi cum illo haud vulgarem exstitisse, a[illegible] oppuscula mea intra libros eiusdem reperissent, [illegible]runt statim. Dubitant cum aliis fragmentis et cha[illegible] [illegible]iquot cophi-

nos plenos invenerant, igni traditas praefatas litteras: nam et alias plurimas combusserunt. Itaque de his nihil sperandum.

Circa synodum arbitror frustraneum fore petere facultatem, cum sperem brevi Bullas habere, totumque negotium absolvere. Nihilominus tamen, si Dominus Datarius aliquid plus sperato pro illarum expeditione machinaretur aut praetenderet ita, ut protractio aliqua notabilis fieri deberet, faciam pro voto. Sed qu... molestia hac Deo favente liberari.

De meo negotio et eiusdem expeditione nihil mihi possum polliceri. Nam sicuti per alias meas et per consangvineum meum Matkouich significavi, maior mihi expensa facienda esset, quam haec, quae pro Dom. Vestrae Reverendissimae confirmatione facta est et fiet. Congregatio etenim Propagandae fidei negotium seposuit atque ad Consistorialem, cuius est Suffraganeos et Coadiutores dare, amandauit. Atque ita per viam ordinariam eundum erit. Pecuniam autem tantam non habeo, neque aliunde spero me habiturum. A vzaky dan ze trosi kuliko toliko, nesto za lizte, nesto za paperus, i drughe potrebschine. Izlozh onoga, sto seye daroualo, y stoye treba darouati ouomu i onomu. Per me tamen non stabit, sed quidquid efficere potero conabor, rauno kako zam za se.

Quantum ad historiam ampliandam, non dubito, quin multa in archivis Romanis et praesertim Vaticano reperire possemus, sed nullus quidquam inde extrahere potuit, nisi pecunia mediante, quae custodibus et iis, qui ad eiusmodi officium deputati sunt, dari solet; quemadmodum etiam P. Incoffer iam multam impendit pro suis Annalibus farciendis. Ego eiusmodi impensam facere nequeo, proindeque etiam supersedere debeo. Sed quae aliunde conquirere possum, pro historia mea universali, quam de Illyrica Natione et eiusdem vera origine scribere coepi, assidua fatigatione conquiro, ita ut ausim dicere, me post reditum in Urbem, supra quingentos et triginta auctores euoluisse, maxima omnium admiratione, atque maximo tum labore meo, tum incommodo, cum auctorum penuriam in Monasterio habeam, sed ad varias et longe dissitas a monasterio Bibliothecas, horis determinatis, iisque furti ..

Cons ... um de Antiquorum Illyricorum lin ... ationem Vestram Reuerendissimam introduxi. ...). Mixam et Missich; atque D.

Pernar, uarias sententias examinando, ac demum meam stabiliendo, quae est: Antiquos scilicet Illiricos, Dalmatas, Istros, Liburnos, Poeones, sive Pannones, Scordiscos etc. eadem lingva usos fuisse, qua hodie utuntur, siue Slavonica eá, siue alia denominatione appelletur. Proindeque rejicio somnium illud Blondi, et qui ex Blondo accepit Fausti Verantii, lingvam nimirum hanc qua hodie Dalmatae, Bosnenses et nos Croatae utimur, allatam fuisse in istas regiones post diui Hieronymi tempora, aevo uidelicet Justiniani Principis, in aduentu Slavorum etc. cum longe uetustiorem atque partibus usitatam demonstrem. Dialogum huuc adscripseram Eminentissimo Domino Cardinali Barberino, et fortassis breui typis vulgassem, sed nonnulli amicorum suaserunt: dache bolye biti pripizatiga ali bratu Czezarowe zwetloszti, ali zynu nyegovomu, od kyh ze çhlowek more stogod nadeyati; zato zam oztawyl. Hoc in Dialogo huiusmodi elogium, verbis ad supremum Cardinalem directis, de Dominatione Vestra feci: „Tu Cardinalis amplissime, fac quaeso, grauissimis huius mei Dialogi Personis in umbra Eminentiae tuae consedendi potestatem, et dum ego cum his de Antiquorum Illyricorum lingwa disputo, tu Auditoris, ac si lubet, Disceptatoris officio fungi non dedigneris. Duo ex hoc, si non plura, commoda accipies, nam et Animum Urbis, Orbisque curis ac molestiis grauatum relevabis interea, et viros cognosces integerrimos, tuarum virtutum studiosissimos, Tuaeque largitatis ac Munificentiae in remotissimis partibus constitutos praecones eloquentissimos. Conspicies Reverendissimum Dominum Benedictum Vinkouicz in Philosophorum ac Theologorum studiis apprime eruditum, Juris utriusque Doctorem, in Sacris litteris, Ecclesiasticis rebus, Religionis dogmatibus et Controuersiis, Catholicae Veritatis fundamentis, historicorumque monumentis versatissimum, qui pectoris sui Bibliothecam, morum Probitatem, vitae Innocentiam atque Integritatem, incorruptae Fidei in Deum et Homines conseruatione ita exornauit, ut quemadmodum rerum omnium cognitione, virtutumque excellentia, se admirabilem praebuit et illustrem; neque enim illa inflari, neque hac extolli visus est unquam; sic servata ubique fide ad Deum, ad Ecclesiam, ad Caesarem, ad Regem, ad Rempublicam, ad Patriam, ad uniuersos denique et singulos, f[illegible] est illustrissimus. Nouit Croatia, in qua natus, nouit Slav[illegible]ngaria, norunt Optimates et Proceres, norunt Praela[illegible]lictorum Regnorum et proximorum, nouit Rex ip[illegible]rator Ferdi-

ñandus, qua Hic animi praesentia, qua constantia et firmitate audax intrepidusque, publicis in Comitiis Catholicam Religionem, Pietatem in Deum, obseruantiam erga Romanam Ecclesiam, obedientiam et fidem erga Regem aduersus Haereticorum molimina propugnauit. Non ego hic Antistitis huius in rebus gerendis vigilantiam, non in causarum cognitione diligentiam, non aequitatem in diiudicandis controuersiis, non studium in negotiis conficiendis, non demum lau dabiles caeteras Animi affectiones, rationesque eiusdem absolutissimas numerabo, quarum intuitu, piissimus Caesar felicis recordationis Ferdinandus Secundus Romanorum Imperator semper Augustus, et plurimi eum fecit, et charissimum habuit usque adeo, ut maiorem eidem in Ecclesia Zagrabiensi praepositurам primo, deinde Quinqueeclessiensem quoque Praesulatum contulerit. Neque minoris eundem aestimat Invictissimus Ferdinandus Tertius, similiter Romanorum Imperator, catholicae Religionis Christianique imperii Hostium debellator gloriosissimus, qui grauiora eidem saepius comittere consueuit, et praefatam Zagrabiensem Ecclesiam regia munificentia atque authoritate Juris Patronatus dandam et confferendam duxit. Cuius collationis confirmationem, quod tandem aliquando, post quadriennium videlicet, multo sudore ac labore a sede Apostolica quaesitam acceperit, fauori tuo inprimis et memor et gratus acceptum refert. Episcopus certe numeris omnibus absolutus, et quemadmodum Episcopatus honore ornatus, ita purpura ac rubro galero dignissime decorandus". Ouako zam ya owdi, u chemu ako zam sto manye ali na kratchie negobize hotilo rekal, V. G. oproztite. Hochiu, ako Bog da, nadopuniti u drugom meztu.

Memoriam habeo Diplomatis, et suo tempore habebo.

Boym ze da hochie stogod doyti na Capitulum, i na Gozpodn Canonike, eo quod Breue Apostolicum publicatum sit circa Breuiarium Romanum et alia, a né executioni demandatum; niti ye verhu toga Papae supplicatum. Quia autem tanto tempore neglecta Sententia in Brevi praescripta, nec non poena ibidem expressa spreta, chudno owde zato sepchiu, i day Boshe, da ze ne pride na Interdictum, i stogod gore. Jati zam dozta odgoworil, chinechi neznati [illegible] reve Apostolicum, quod Dominus Tomcus attulerat, ali [illegible] gistratum. Nistarmanye ako nebude od tude koga [illegible] hie drugo byti. Zastozam ya rekal, da moreb[illegible] s Dominus Tomcus et Episcopus non potu[illegible] ye poghinulo Breve, ter da neznayu

zanye. Treba bi dakle remedium wzeti koliko perwo, et consulere omnibus quae evenire possent. A rekalsam na rechi Gozp. Burichiu stobize moglo uchiniti. Meneti zu byli prozyli pro reformatione proprij Breviary, i da bih na to ovde prozil dopuschenya; ali to nistar nema chinenya cum revocatione Brevis jam emanati, quo antiqua Breviaria et missalia abrogantur.

De caetero nimam sto pizati, nego Gosp. Bogh V. G. zdrauo darsi wnogo leth na chazt i hvalu zwoyu. Roma fer. 4 Paschatis 1642. D. V. R.

Filius addictissimus
Fr. Raphael Levakouich m. p.

P. S. Ut meliori modo memoriae haerere possit commendationis huius meae officium, hic in fine appendo, et quacunque animi et studii mei possibilitate tum personam, cum res et negotia Domini Burich commendo, atque ita commendo, ut intelligat is me Maydacum Maydaco[1] commendasse, qui nisi bene sub Dominatione Vestra Reverendissima pedem fixerint, haud dubio leui procella dispergentur.

Zadaye Wreme Gospodine, i zato dokle morete, ogledayteze na wasse Mandayke (Majdake) zasto wrydny i dostoyni yezu, et licet nomen exosum sit, virtutes tamen etiam apud adversarios admirantur.

1642. fer. 4. Paschatis.

(Iz Arkiva kapt. zagr.)

39.

Rafael Levaković javlja biskupu Vinkoviću da je njegova potvrda za biskupa jedva jedankrat obavljena. U Rimu 27. ožujka 1642.

Reverendissime Domine Praesul et Pater Collendissime, Salutem.

Toto hoc mense nullas meas misi, has scribo, iisque significo tandem die Lune proximo praeterito, qui fuit 24 dies praesentis mensis Martii, Dominationis Vestrae Reverendissimae negotium Co[illegible]tionis fuisse ultimatum. Non quidem per viam [illegible] neque per or-

[1] Tako se zovu stanovnici okolice J[illegible]

dinariam. Tamdiu laboravi, donec sine aliorum Ungariae Praesulum, et sine successorum praeiudicio, quod iuste postulauimus, obtinerem. Sacro Collegio centum Ungaricos Aureos, et non plures numeraui, licet ii mussitarent, et omnino triginta plures postularent. Ego obstinato et pertinaci animo egi, neque ad maiorem summam deuenire volui, affirmans plures neque Dominationem Vestram Reverendissimam transmisisse, neque transmittere posse, propter plurimas rationes, quas praetermitto. Dominus Cardinalis Cueua negotium proposuit. Barberinus mitigatus iuuit, et vix aliquid sine illo obtinere potuissem. Pro bullis minores, quas potero expensas faciam et quam celerrime possibilitas afferet, curabo earum expeditionem. Fauilla plurima mendacia ad Reuerendissimum Strigoniensem contra me scripsit, hic quoque per Angulos latrare non parcit. Caeterum, si ego RR. Praesulum Ungariae respectum et aestimationem non pluris facerem, quam ipse fingit, crastina die efficerem ut exul amandaretur. Quod ego neque faciam neque feci, dubito alios facturos, propter eius maxima merita adinuentionum. Videbunt, et cognoscent omnes meam integritatem, et non dubito, quin et alii eadem via tentabunt, dummodo potuerint confirmari. Dominns Matkouich non potest habere facultatem abeundi, anteqnam absolvat quadriennium; fuit apud Cardinalem et aliis in locis, sed frustra laborauit. Ipse quoque adibo Cardinalem, et si ualebo, curare conabor eius dimissionem. Hisce Dominationi Vestrae Reverendissimae felicia festa Paschalia ex Animo precor. Romae 27. Marty 1642.

D. Vestrae Reverendissimae.

Filius devotissimus
Fr. Raphael Croata.

D. Crisanich heri primitias habuit, quibus interesse non potui, ad Sanctum Petrum ubi celebrauit.

Iz vana.

Reverendissimo D. Praesuli et Patri in Christo colendissimo Benedicto Vinkouich. Episcop. Zagr. Abbati de Topuzka. S. C. et R. M. Consiliario. Zagrabiam.

(Vinkovićevr… 27. Martii A. 1642. Roma datae. Rafaelis … Leuakou… scrit Confirmationem tandem aliquando factam, … t. zagr.)

40*.

Rafael Levaković piše biskupu Vinkoviću o pošiljanju papinske bulle, o Matkoviću i Križaniću. U Rimu dne 24. svibnja 1642.

Reverendissime Domine Pater in Christo ac Domine Colendissime Salutem!

Nuperrime, quum hinc mouit Dominus Burich, post expletam deuotionis suae visitationem, dederam eidem litteras omnem rem continentes de negotiis, alias quoque quinto decimo post die, per postam misi, demumque per Tabellarium alias hebdomada elapsa. In ultimis et penultimis significaui Ecclesiae et confirmationis expeditionem brevi ultimandam. Et fortassis sequenti hebdomada Bullas habebo. Postquam propositio facta fuit, vix octo dierum spatio praeterito mortuus est Dominus Cerri, cuius officii erat Decreta, Cedulas, et Contracedularum signationes Sacri Collegii, in similibus expeditionibus dare, eius Mors itaque protraxit Decreti propositionis exemplar, duabus hebdomadis, donec alius eius loco successit. Interea Dominus Matkouich obtenta, aegre admodum facultate, discessit ad Dominationem Vestram Reverendissimam properaturus. Detinebit se tribus vel quatuor diebus Bononiae; et si interea Bullas obtinere potuero, ad eundem transferendas mittam, sin minus dirigere conabor aliqua via tuta, vel fortassis ad Dominum Nicolaum Castellum; nam necessario mediator aliquis habendus est, etiam pro epistolarum intermissione; ille autem, ut aestimo, esset ad rem optimus et aptus, cum habeat suos notos Venetiis et Labaci. Dixi esse necessarium, eo quod uideam fratribus easdem dirigere frustraneum et inutile esse. Cum ego nullas a Dominatione Vestra Reverendissima tanto tempore acceperim, et eadem meas tardissime accipiat, et haud scio an acceperit. Ubi Bullae expeditae fuerint, tentabo Diplomatis confirmationem, vel inserendo, vel mutatis mutandis novo modo faciendam. Mea quoque prosequar, et siquidem pro voto euenerint, urgebo ultimation[illegible] sin alias, ut solet occurrere, tempori inserviendum erit. [illegible] 'es superatae,

---

* Ova listina citirana je pogriešno [illegible] na listu — Arkiva IX., pošto se ima ondje [illegible] 30, koja spominje L. kao biskupa krbav[illegible]

excepto eo solo, quod Reverendissimus Dominus Nuncius Apostolicus nullum unquam responsum dedit. Dominus Krisanich, nescio quid meditetur, nam in proxima Congregatione praesentis hebdomadae, coram Sanctissimo habitae, dispensationem siue facultatem petiit, Graecorum ritu Sacra peragendi. Resolutio petitionis remissa fuit ad Congregationem sancti Officii sive Inquisitionis.

Misi per Dominum Burich compendium Sanchez de Matrimonio. Hisce me Dominationi Vestrae Reverendissimae commendo, et eandem bene valere precor. Romae 24. May 1642.

Dominationis Vestrae Reverendissimae

Filius addictissimus
Fr. Raphael Levacouich.

Iz vana.

Reuerendissimo D. in Christo Patri. D. Benedicto Vincouich Epo. Zagr. Abbati de Topuzka S. C. R. M. Consiliario, Domino et Patrono colendissimo Zagrabiae.

(Iz Arkiva kap. zagr.)

41.

Rafael Levaković piše Benku Vinkoviću, da će potvrda do skora sliediti, i opisuje deračinu rimskih svećenikah, i preporuča sebe za vladiku pravoslavnih. U Rimu dne 28. lipnja 1642.

Reverendissime Domine Pater, et Patrone Colendissime.

Pridie Natiuitatis S. Joannis Baptistae accepi unas Dominationis Vestrae Reverendissimae a quodam peregrino, in quibus earum duntaxat meminit, in quibus ego significaueram Ecclesiae propositionem neque per ordinariam neque per secretam viam factam fuisse. Addit quoque alias ad me direxisse, quas nondum accepi. Nam postquam rescripsit ad me, de adventu Nicolai Matkouich, quem audio obiisse in Domino, nullas alias habui. Ego meas saepius scrib[illegible] video incassum. Unde etiam in ultimis, quas ad Dor[illegible] Castelli misi, innuebam quatenus Dominatio V[illegible] cum illo, pro litterarum missione conueniret [illegible] esse interceptas, vel alicubi iacere.

Neg[illegible] Domino Datario pro Bullarum expeditione, [illegible]ductionem, et praeter Centum Au-

reos quos Sacro Collegio dedi, vellet singularem mercedem. Ego ne obulum quidem illi dabo, nam poterit me procrastinationibus vexare, et defatigare, non tamen pecunia, prout intendit, denudare. Siquidem ego nullo modo accessissem ad hanc viam expeditionis, nisi simul et Bullarum expeditionem tum Sacrum Collegium, tum Eminentissimus Dominus Cardinalis Barberinus Vicecancellarius in summam dictorum centum Aureorum inclusissent, atque haec est media via, de qua scripsi. Ego enim totus in eo fui, ut per viam secretam expediretur sicuti antea, caeterum Decretum factum de expeditione Ecclesiarum quae non sunt in partibus, obstabat, neque illud Cardinales infringere uoluerunt, aut uolunt. Cumque urgerem Dominationem Vestram Reverendissimam non posse alia via expediri, propter plurimas alias rationes, demumque propter defectum pecuniarum cum non haberet; dicebam, nisi centum aureos, quos hinc inde collegerat, et mutuo acceperat, utpote, cum a centum annis totidem semper Confirmatio habita fuit. Tandem sacrum Collegium assensit, ut cum ea summa expediretur, quae per viam secretam, sed ut dicti centum Aurei distribuerentur inter omnes participantes, hoc est Collegium, Clericos, Protonotarios, Milites, Scriptores, Datariam, Cancellariam etc. cui illorum determinationi contradicere nequiui. Neque enim in potestate mea est praescribere legem, ne diuideretur, quod datum fuit. Itaque patientia mihi cum Datario utendum est, et iam flecti incipit. Cardinalis Barberinus iuuat nos omni conatu. Dominus Nuncius Vienna scripsit, mortuum fuisse maximum Schismaticum pseudo Episcopum Valachorum, plurimumque commendat Zelum et diligentiam Dominationis Vestrae Reverendissimae quae ad illum, et ad Caesaream Majestatem sollicite miserit, de successore habendo, qui simul etiam suus suffraganeus fieri posset; promittit quoque se Caesarem allocuturum, quod hactenus factum est. Ego expectabo resolutionem exinde, unde etiam hic eandem resolutionem assensus sequetur. Non dubito quin Dominatio Vestra Reverendissima aliquid pro me egerit. Vereor tamen, ne Dominus Cancellarius in aliquam aliam partem detorqueat Caesarem. Hodie vicissim efficaces mittere curavi, ut apud Caesa[illegible] pro me agat Nuncius, licet arbitrarim iam conclusum esse. C[illegible] t voluntas Dei.

Reverendissimus Dominus Comn[illegible] petiit a me nstantissime, quatenus Dominatione[illegible] endissimam requisitam facerem, dignaretur asse[illegible] accepta-

tione Monasterii, et Ecclesiae illius quam milites suis pecuniis aedificarunt Carlostadii. Facio libentissime, et qua possum ac par est ratione enixe peto quatenus Dominatio Vestra Reverendissima id denegare Patribus nolit, quod mihi antea indulserat. Ut enim nouit Dominatio Vestra Reverendissima Ecclesia Parochialis est in Dubovacz, non Carlostadii, unde licet de praesenti Presbiteri seculares in illa Ecclesia Sacramenta ministrauerint, et alias functiones militibus illius Propugnaculi, id tamen minime conuincit illam Ecclesiam ad illos pertinere. Verum omnia prudenti iudicio Dominationis Vestrae Reuerendissimae committo, cui me ac mea simul quaeque humiliter commendo. Ubi primum Datarium vicero, curabo alia commissa. Nunc totus in eo sum, ut non excedatur summa 100 aureorum iam persoluta. Nimirum ne alii Episcopi Ungariae conqueri possint, neue in exemplum his pecuniarum Helluonibus casus noster transire. Ut dixi, Dominus Cardinalis Barberinus fauet parti nostrae, potest, et vult. Iztinaye da zam daroual ouomu i onomu, gdye triba bilo i fino, ut superarem, ali ono stoze muchech dariua, non transit in exemplum. Dataryu nigdar ni boba nechu dati, uto ime; a na zuoyu zramotu hochie morati expedouati. Zasto i on dalye zvoy assensum, i bylye nazochi, quando gratia facta est.

Ad Dominum Matkouich duabus vicibus scripsi, monuique ne expectaret Bullas, sed maturaret aduentum, plura de omnibus oretenus relaturus, fortassis iam praestitit cuncta. Hisce domnationem Vestram Reverendissimam feliciter in Domino diu ualere precor. Romae die 28. Juny 1642.

Dominationis Vestrae Reverendissimae.

Deuotissimus filius
Fr. Raphael Croata.

Iz vana.

Litterae R. Patris Leuakouich 1642 in festo diuae Mariae Magdalenae exhibitae.

(Iz Arkiva kapt. zagr kao i sva prijašnja.)

42.

Rafael Levaković piše srdito pismo biskupu Vinkoviću poradi toga, što ga nije sama predložio za vla[illegible]a (pravoslavnoga) biskupa. U Rimu dne 5. srpnja 1642.

Reuerendissime Domine Pater Colendissime Salutem.

Praeterito sabbato scripsi, simul scans. quomodo mihi negotium esset cum Domino Datario, qui nouam taxam intendebat, tentabat, et uolebat pro Bullarum expeditione. Jam placabilis redditus mitius agit, et spero expediet breui. Neque enim quicquam a me amplius accipiet, praeter fatigationem mei corporis, quam necessario impendere debeo. Nunc instatur pro Juramenti exceptione et licet dederim replicata Memorialia, necdum rescriptum habere ualui. Denique si desperatum videro, expediam meliori quo iudicauero modo.

Interim Dominationis Vestrae Reverendissimae litteras accepi super morte Maximi Pietrouicy Valachi, et de aliis, qua de re iam antea intellexeram, sicut in praeteritis meis innui. Ex eo tamen quod Dominatio Vestra Reverendissima tres in suo supplici libello nominauerit, omnem spem pro mea persona amisi. Nam Bielauich praesens efficaciori se se modo iuuabit. Quamvis et alium sui non deserent fautores Valde etiam me offendit, quod Dominatio Vestra Reverendissima nullitatem meam, tantis praetulerit viris, mequo eorum in numero Caesari proposuit, quos sola fama, et nulla praegustata experientia aliena fide subolfecit. Video, quid sit alienis spebus niti: sed conqueri supersedeo, dispositioni diuinae me omnino submittens.

Miror nihilominus quod tam breui acciderint omnia quodque in mentem non recurrerit, non tres sed unicum sedi Apostolicae pro suffraganeo porrexisse. Ubi ego non modicam notam Conditionis et aestimationis accipiam, si alius a Caesare eidem sufficietur. Jam enim et litterae datae, et Decretum habitum, neque ulla alia causa ulteriorem progressum distulit, nisi expeditio Dominationis Vestrae Reverendissimae quae omnino pr[illegible]dere debuit, quamque pro virili, omni studio et labore cura[illegible]c me, ni fallor unicum pro suffraganeo, apud Caes[illegible]it pro Valachorum Episcopo, atque ut idem ess[illegible]ıs Dominationis Vestrae Reverendissimae. Ex [illegible]e alios ac

me pro suffraganeo desiderare. Faciat Deus quod bonum est in oculis eius, ego aeque Dominationis Vestrae Reverendissimae ultimatam causam agam, et Bullas ad D. Castelum dirigam, siue pro me, siue pro aliquo alio ex nominatis resolutio habeatur. Mea sententia esset, quemadmodum etiam hac ipsa posta ad Caęsaris Confessarium per amicum quemdam rationes mitto, ne pro praesenti ullus Valachis Episcopus daretur. Sed ut Suffraganeus tantummodo Dominationis Vestrae Reverendissimae a Sede Apostolica cito expeditus mitteretur, qui suffraganeatus munere fungens, Catholicisque Pontificalia exercens, Valachos sibi paulatim benevolos redderet; et ut interea Gabrillo, spe futura alitus, in Macedoniam vel alio, praetextu studendi ablegaretur, vel certe Romam optatum consecuturus, et a sede Apostolica petiturus Episcopatum mitteretur, praeclusa via eundi et revertendi in partes Turcarum quibusuis Callogeris. Erunt non spernendae meae rationes: sed tarde ut dicitur venient. Jam enim arbitror negotium expeditum. Si Dominum Bielavich Caesar proponet, easdem patietur difficultates, quas in praesens passus est: propter sinistras, de eodem huc perscriptas delationes. Viderint et respondebunt, qui scripsere. Isque interea stabit in praesenti statu. Hisce me Dominationi Vestrae Reverendissimae devinctissimum semper fore protestor, quam Deus diu seruet incolumem. Romae 5. Julii 1642.

Dominationis Vestrae Reverendissimae.

Devotissimus filius
Fr. Raphael Croata.

P. S. Scripsi etiam hodie ad D. Istuan diak et litteras ad D. Nuncium misi.

Iz vana.

Reverendissimo Domino in Christo Patri Domino Benedicto Vinkouich Episcopo Zagrabiensi, Abbati de Topuzka. Sac. Caes. ac Reg. Majestatis Consiliario et Domino ac Patrono Colendissimo Zagrabiam.

(Vinkovićevom rukom: 1642. July 5. in festo Annae. — Iz Arkiva kapt. zagr. kao i sva prediduća pisma.)

43.

Rafael Levaković piše biskupu Vinkoviću u poslu papinske bulle, Synoda, Sufraganeata, biskupa vlaškog, Križanića i njekih svojih književnih radnjah. U Rimu dne 16. kolovoza 1642.

Reverendissime Domine Pater Salutem ac meam humilem Commendationem!

De negotio Episcopatus Valachorum non est cur scribam, aut alia addam, quam quae praeteritis meis abundatissime exposui. Ex litteris attamen Dominationis Vestrae Reverendissimae sub 15. et 27. July ad me datis, atque 14 praesentis acceptis optime conii-cere ualeo, quid profecerit apud Revereodissimum D. Strigonien-sem boni Favillae mendax fauilla: cum memoriam meam quan-tulamcunque in eius pectore ignescentem extinguere ualuerit adeo, ut si nullus alius pro Valachis, saltem ego occurere potuissem. Caeterum haec res aeque me turbat, ac reliqua quae ab humanis pen-dent uoluntatibus: quibus fidere stultissimum arbitratus sum sem-per; turbari summam aestimo insaniam. Dominationi Vestrae Re-verendissimae et meum optimum animum, nouit scrutator cordium Deus, qui suis temporibus occultas ob causas, atque ob imperscru tabiles rationes utitur saepius secundis causis destruentibus cona-tum bonarum intentionum eorum qui bona meditantur in Vinea et lege Domini. Mihi parum interest si hominibus ignotus sum, et in obliuione iaceam: cum mea optima uoluntate spero me merito ultra condignum a Domino fraudari minime. Siquidem si non in patria, alibi certe etiam vitam proposuerim amit-tere pro salute Schismaticorum, praesertum qui nostri sunt Idio-matis. Quare sciat me non mutasse sententiam: sed in proposito firmissime manere, det salummodo Deus gratiam, et uota secun-det, sine quo posumus nihil.

Quae ad me scribit de tribus Consiliariorum opinionibus, ea sibi persuadeat, ex mea potissimum ad Caesaris Confessarium missa instructione emanasse, in qua illud [illegible]tus sum persuadere politicis rationibus (quum hae potentio[illegible] [illegible]odo) quatenus Valachis nullus daretur Episcopus, [illegible] [illegible]ouerentur, cum aliis de quibus etiam ad D. V. R[illegible] [illegible] ad eun-dem (super morte Maximi respondens) [illegible] [illegible]rito.

Misi etiam postea ad Nuncium par eiusdem Instructionis et curaui eidem efficacissime commendari eo, ut laboraret modo apud Suam Mayestatem, ne videlicet Valachis Episcopus daretur: sed ubi ego suffraganeatum expediuero, mihi conuersionis illorum negotium committeretur, ablegato interea Grabrilo Callogero ad montem sanctum in Macedonia, vel alio, praetextu studiorum. Videbimus quid efficiet, si tamen efficiet: nam si vera fama est, haud dubio Caesarea Maiestas curabit potius Svecum propellere Moraviam vastantem, et ad suburbia Viennae procurrentem, quam Valachorum Episcopatum examinare.

Caeterum quod Synodum publicauerit, optime fecit. Nam legitime fecit tamquam legitimus, et confirmatus Ecclesiae Zagrabiensis Pastor. Bullas mittam vel per postam, vel per Dominum Krisanich qui se breui itineri accingit. Quarum expeditionem post alia hoc quoque protraxit, quod formula excipiendi Juramenti mutari debebat, secundum quod Dominatio Vestra Reverendissima mihi commiserat, verbo et litteris, atque propterea Pontifici supplicatum fuit, dignaretur alicui ex nominatis de R. R. D. D. Canonicis eiusdem exceptionem committere. Sequenti hebdomada spero me easdem infallibiter habiturum, quoniam sic Datario Excellentissimus Barberinus hesterna die me praesente iussit. D. V. Reverendissima differat celebrationem Synodi ad aliud tempus donec Bulla venerit propter particulam qua solent poni in ipsis de celebratione Synodorum.

Quod Romae moram traham, non est ut aliud dicam, praeter id quod verum est. Obedientia facit. Religiosus ego illius ordinis qui speciali modo pedibus S. Romanae Ecclesiae subiacet. Num quid ergo vocationis atque professionis meae immemor esse deberem, etiamsi ad mortem usque Romae spatiari deberem; Dominatio Vestra Reverendissima longe diversi status; ex eo tamen quod Episcopus, immo et ex eo solo quod Christianus Catholicus esset, in tam prouect[illegible]tate non negligeret arbitror Romam sese conferre, atque in [illegible] si a supremo Ecclesiae et omnium Catholicorum P[illegible] committeretur.

Negotium [illegible] tus pendet tum propter illa, quorum exitum [illegible], tum etiam propter absentiam Cardinal [illegible] o demandatum fuit. Bonum esset interea [illegible] s litteras scriberet et ad eundem E[illegible] ardinalem Spadam, eique nego-

tium commendaret petendo celerem expeditionem. Sed et alias ad eminentissimum D. Franciscum Barberinum scribere opus esset gratias eidem agendo de fauore exhibito in confirmationis expeditione; deinde ab eodem etiam petendo de Suffraganeatus celeri expeditione, simul et Casum Valachorum, et meam habilitatem intrudendo. Nam Cardinalis Barberinus valde amat eiusmodi officia, multoque propensiorem se reddit ad alia cum pro exactis gratiae sibi actae fuerunt.

Interea ego Dialogum meum eidem obtuli, quem magna auiditate lectitauit, et adhuc detinet. Iussitque mihi Tractatum de Patria S. Hieronymi in meliorem formam redigere, nimirum in Capita distribuere. Nam quem conscripseram indivisus est, utpote rapsodiae cuiusdam effigiem refferens. Non erat Animus hunc vulgandi, praesertim cum priuato studio eundem mihi soli conscripsissem. At ille subolefecit me aliquid conscripsisse, eo quod loco quodam in dialogo exciderat mihi interscribendum, me demonstrasse errorem illorum qui Hieronymum vel in Istria vel in Dalmatia progenitum dicunt. Hunc itaque modo prae manibus habeo. Historiolam Ecclesiae Zagrabiensis intermissam habeo. Quum praeter illa, quae istic collegeram satis confuse, nihil habeo, neque Domini Canonici quidquam dederunt, aut transmiserunt Alii omnes ex Hungaria praestantiora qnaeque ad P. Incoffer transmiserunt, qui eadem suis Annalibus inseret. Legentur haec, memoria autem nostra peribit, incuria nostra.

Repeto quod lateri superius apposui: bene fecit, quod Synodum intimauit, eam tamen non celebret, sed differat. Nam (ut) hoc modo eam (?) Dominus Cardinalis Barberinus mihi dixit, ne videlicet hoc exemplo aliis impune idem facere fores aperirentur.

Versamur in angustiis propter bella quae pullulant, et quae negotia praepediunt omnia.

Ad secundas non est quid addam. Nam excusationes, de actis in memoriali Caesari dato, quas apud me fecit, non erat necesse mecum fieri. Sufficit mihi bonus affectus Dominationis Vestrae Reverendissimae, esto nunquam futurus [illegible]essem suffraganeus. Ego curabo quantum potero expedire Bull[illegible] [illegible]sdem ut dixi mittere, quibus habitis celebret Synodum. I[illegible] [illegible]m me Dominationi Vestrae Reverendissimae commendo. [illegible] Augusti 1642.

Eiusdem Dominationis Vestr[illegible]

[illegible]imus

[illegible]roata.

Iz vana.

Vinkovićevom rukom: Litterae Reuerendi patris Raphaelis Leuakouicz die 16. Augusti Anno 1642 ad B. V. scriptae et per eundem 2. Septembris Anno eodem perceptae.

(Iz Arkiva kapt. zagr.)

44.

Biskup Vinković izpričava se, da nemože doći na crkveni zbor u Požun. U Zagrebu dne 5. studenoga 1642.

Illme. ac Revme. Domine Frater in Christo obseruandissime.
Salutem in Dno. optatam et Servitorium meorum Commendationem.

Literas Vrae. Illmae. ac Revmae. Dtionis. 9. Octobris Tyrnavia ad me datas 4. Novembris accepi, quibus lustratis, comperi Vram. Illmam. Dnem. Synodum provincialem ad Festum S. Martini proxime affuturum Posonii celebrandam indixisse, meque ad ejusdem celebrationem per praetactas suas invitasse. Cui Synodali celebrationi lubens interesse studuissem, modo per possibilitatem licuisset. Impossibilitas hinc elicitur, posteaquam a perceptione earundem literarum suarum usque ad terminum Synodi celebrandae praefixum 6 tantum dies interveniebant, quibus me et ad iter praeparare et Posonium pertingere non fuit possibile; ob quam impossibilitatem absentia mea legitime excusari potest. Anno proxime praeterito scripseram eidem Vrae. Illmae. ac Revmae. dni. quatenus synodum provincialem celebrandam non ad principium sed ad finem Comitiorum indixisset. Id si vestra Illma. Dtio. fecisset, consultius fore, meo exili judicio putarem, nam Fratres plures, forte etiam cunctos, ad Synodum vocatos, in celebratione Synodi praesto habuisset, cum paucioribus eorundem expensis et fatigiis, quia 2 itinera, binasque expensas, unas pro Comitiis, alias pro Synodo celebranda facere onerosum censetur. Ego enim de celebratione Comitiorum p[illegible] suam Mattem. indictorum nihil omnino certi habens, q[illegible]s in dies dicta Comitia minime affutura audiens, ad [illegible]m tamdiu me profecturum, quamdiu certi aliquid [illegible]us. Et ita, si Vestra Illma. Dtio. Synodi celebr[illegible]omitiorum indixisset, opportune pro omnibus S[illegible]tibus attigisset. Literae etenim Invitatoriae [illegible] Vrae. Illmae. Dnis. Viennam ad

Alumnos capituli Zagrabiensis perlatae feruntur, quas ipsi nec sciverunt nec curarunt Zagrabiam in tempore transmittere, quin potius expectarunt cum illis hominem singularem Vienna Zagrabiam descendentem, per quem illas mittere potuissent, uti etiam actum per illos, appareret. Nam nisi singularis ab Illmo. Dno. Bano nuncius suus Viennam missus fuisset, et inde absolutis suis rebus in Sclavoniam rediisset, literasque praetactas invitatorias ac indictionales Vrae. Illmae. Dnis. secum detulisset, adhuc in hodiernum usque diem Viennae haererent. De celebratione autem hujus synodi ante perceptionem literarum invitatoriarum nihil omnino audivi. Et licet existimaverim, ante Synodum indictam et celebrandam, illaque durante praesentes vix ad manus Vrae. Illmae. Dnis. perventuras, attamen memor obedientiae et reverentiae hasce meas excusatorias mittendas duxi. Nuncium certe libenter cum nuncio Capituli Zagr. misissem, si vel e medio Capituli sacerdotem aut e medio subditorum meorum saecularem tam repente reperire potuissem talem, qui diu ac noctu equitando properare voluisset. At licet me conscientia mea in nullo arguat delicto tali, de quo publice deberem incusari; nihilominus relatum accepi, fore nonnullos tam Ecclesiasticos quam Saeculares viros contra me forte in sacra Synodo quaesturos. Si quis tamen incusator in medium prodierit, et me in aliquo deferre praesumserit, Dnem. Vram. Illmam. una cum Revmis. Dnis. Praelatis rogatam esse velim, dignetur querimoniam illorum mihi intimare, meque prius audire, quam contra me ad instantiam illorum judicium aliquod facere aut sententiam pronunciare. Qua in re non favorem sed justitiam efflagito, id enim ordo juris exigit, juxta regulam sequentem: „Nemo nisi legitime citatus respondere tenetur, nemo etiam, nisi servato juris ordine convictus condemnari debet".

Haec ad praesens pro obedientia et Reverentia mea Vrae. Illmae. Dtioni. debita rescribenda erant. Quam in reliquo diu incolumem valere et Synodum praesentem provincialem sancte peragere, ceterasque plures indicere [illegible] re cum summo Cleri et populi profectu precor et de[illegible] abiae die 5. Novbris. anno salutis 1642.

Ejusdem Vrae. .

Servus in obseq

z,

Iz vana.

Ben. Vinkovich Eppus. Zagrab. excusat se a Synodo.

Illmo. ac Revmo. Dno. Emerico Losi, Archiepiscopo Strigon, locique ejusdem Comiti perpetuo, regni Hungariae Primati, Legato Sedis Aplicae nato, Sacrmae. Caes. et Reg. Mattis. intimo Consiliario et per Hungariam summo Cancellario Dno. et Fratri in Christo mihi obsvmo. (L. S.)

(Iz arkiva kapt. zagr. Acta. Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

45.

Petar grof Zrinski i Juraj grof Trsački mole kaptol zagrebački, da pusti Jurja Ratkaja š njimi zajedno poći u rat. U Karlovcu dne 10. lipnja 1647.

Admodum Reuerendi Domini Amici nobis obseruandissimi, Salutem ac Servitiorum nostrorum commendationem.

Quam arctis et multiplicibus Religio Christiana prematur difficultatibus, quamque et Navis Petri periculosos patiatur assultus, et Ferdinandus ejus remiger ab iniquis delassatus nonnunquam turbinibus propemodum succumbat, aliquot jam lustra documento fuere. Quare cum utrique et Religione et Majorum nostrorum exemplis obligatos nos agnoscamus, eisdem debito servitiorum succursu festínare decreuimus. Quia vero magnificus et Admodum Reuerendus Dominus Georgius Ratkaj, frater et Consanguineus noster, ex iis esset Majoribus ortus, qui Caesari et Patriae prodesse nouerant, ac eum etiam eiusdem animi esse aduertamus, Nobis denique singulari affectione deditum sciamus; cum proinde ut nostrae adscribi uellet manui, quatenus tam concionatoris quam confessarii campestris munere fungeretur, amice requisiuimus; quod quidem illum animo propenso facturum intelleximus, si ab Adm. Rdis. Dtionibus. Vris. facultatem (salvis et integris rebus suis permanent... obtineret, pro qua nos obtinenda, Adm. Rndas. Dtiones. Vra... amice quam officiose requirere uoluimus, confidentes easd... Ecclesiae Dei nec Servitiis suae Mattis. nec desiderio ip... um postulationi nostrae refragaturas, sed nos quanto ... laetificaturas responsione.

Easdem ... valere exoptantes. Carolostadii 10. Junii 1647.

Adm. ... itores et amici benevoli.

C. Petr... C. Georgius a Thersacz m. p.

Iz vana.

Petrus a Zrinio et Georgius a Tersacz comites petunt a capitulo admitti, ut salvis proventibus canonicalibus Georgius Ratkaj fiat capellanus campestris.

Admodum rendis. dnis. Capitulo ecclesiae zagrabiensis, dnis. amicis nobis obsermis. (L. S.) (L. S.)

(Iz Arkiva kap. zagr. Acta. Cap. Ant. Fasc. 95. br. 5.)

Poveće pogrieške tiska.

Na str. 54. redku 1. stoji „Pavao Jančić i Daniel Grozdek“ mjesto „Daniel Grozdek i Pavao Jančić.“ — Na str. 128. r. 8. stoji „prilozi pod 7., 8. i 10.“ mjesto „prilozi pod 8. i 10.“ — Na str. 139. r. 11. stoji „Druga piesma: Devet zapovidi“ mjesto „Druga piesma: Deset zapovidi.“ — Na str. 147. r. 9. stoji bilježka 4. „koju pod br. 40 priobćujemo“ mjesto „koju pod br. 30 priobćujemo.“ — Na str. 152. r. 9. stoji „Idomatis“ mjesto „Idiomatis.“ — Na str. 157. r. 17. stoji „Bilježka što sam ju gore priobćio str. 297“ mjesto „što sam ju priobćio str. 148.“ — Na str. 158. stoji u bilježki 1. „valjda prispjela“ mjesto „valjda prispjeo.“ — Na str. 163. redku 23. stoji „silovitim sredstvom“. mjesto „silovitim sredstvam.“ — Na str. 163. r. 35. stoji „u svoj rukopisnoj“ mjesto „u svojoj rukopisnoj.“ — Na str. 164. r. 3. stoji „Prem da je kasnije“ mjesto „jer nije ni kasnije.“ — Na str. 171. redku 16. „svojim theoretičko-fanatičkimi“ mjesto „theokratičko-fanatičkimi.“ — Na str. 180. r. 12. stoji „i ocrnjuju ga“ mjesto „i ocrnjuje ga.“ — Na str. 204. r. 1. stoji „kojega god. 1431.“ mjesto „kojega g. 1531.“ — Na str. 204. r. 6. stoji „godine 1489.“ mjesto „godine 1589.“ — Na str 204. r. 8. stoji „Još g. 1496.“ mjesto „Još g. 1596.“

Kazalo.

V. Zemljo- i mjestopisci.

VI. Socijalno-politički pisci.

VII. pravoslovni pisci.

VIII. Hrvatsko-magjarski pisci.

IX. Sumnjivi pisci.